

LUND, C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG





VÅRT SPRÅK

NYSVENSK GRAMMATIK

I UTFÖRLIG FRAMSTÄLLNING

AF

ADOLF NOREEN

TREDJE BANDET



LUND
C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG



LUND, BERLINGSKA BOKTRYCKERIET, 1905.

ANDRA DELEN.

Ljudlära (Fonologi).

Fortsättning.

AFDELNING III.

Etymologisk ljudlära.

A. Metodologisk inledning.

FÖRSTA KAPITLET.

Allmänna anmärkningar.

§ 1. Fonemernas förändring.

Den etymologiska — dvs. den genom angifvande af ursprunget förklarande (jfr I, 48 och 50) — ljudläran utgöres enligt sin definition (se I, 340) först och främst af läran om fonemernas historiska utveckling såsom sådana, alltså, då det såsom här gäller de nysvenska fonemerna, dessas utveckling alltifrån tiden för fornsvenskans öfvergång till nysvenska och ända tills nu. Här är sålunda fråga om hvad som populärt plägar kallas än »ljudutveckling», än »ljudförändring», än »ljudöfvergång» (ty. »lautwandel») [1]. Alla dessa beteckningar äro emellertid, strängt taget, mycket oegentliga. Detta till att börja med från den visserligen mindre viktiga synpunkten, att termen »ljud-» här är olämplig såsom varande tvetydig

[1] Sievers, *Grundzüge der Phonetik* [5], s. 265 ff., Wundt, *Völkerpsychologie* I, I[2], 373 m. fl. använda i stället uttrycket »lautwechsel» och taga termen »lautwandel» i den mycket inskränktare betydelsen af en gradvis försiggående talförändring. Jfr nedan s. 8 noten.

och här afseende icke det enskilda språkljudet, utan äfven förbindelser af flera sådana, alltså fonemer i allmänhet, vare sig enkla eller sammansatta (jfr I, 340). Men vidare och i all synnerhet äro de nämnda uttrycken oegentliga därför, att själfva fonemerna icke äga någon som helst historia, vare sig i denna terms inskränktare betydelse af utveckling, dvs. aktualisering af anlag (t. e. människans), eller dess vidsträcktare betydelse af förändring öfverhufvud (t. e. jordklotets eller en lerklumps transformation). För all förändring fordras nämligen icke blott att något hos den sig förändrande saken förändras, utan äfven att något — den ifrågavarande sakens s. k. väsende — icke förändras. Detta, väsendet, måste nämligen förbli oförändradt för att möjliggöra vår uppfattning, att den ändrade saken är »väsentligen» samma sak som förut, ehuru under något förändrad form. Men nu är förhållandet med fonemerna det, att, sedan ett visst fonem en gång producerats, förblir det icke oförändradt, ej heller förändras det mer eller mindre, utan det försvinner, dvs. det upphör alldeles att såsom sådant finnas till, så snart de luftvibrationer, som alstrat detsamma, upphöra att existera. Dess fortsättning i tiden kan sålunda endast äga rum i form af reproduktion, skapande af ett nytt, såvidt möjligt likartadt fonem. Detta kan emellertid endast genom en lycklig slump komma att bli alldeles likt[1] det först producerade — liksom vi ju icke kunna skrifva samma bokstaf eller göra samma åtbörd alldeles lika två gånger å rad — utan på sin höjd lyckas man, och detta visserligen i de ojämförligt flesta fall, att göra det nya fonemet så pass snarlikt det gamla, att man icke, åtminstone icke utan instrumentala hjälpmedel, kan upptäcka den befintliga skillnaden. Hvad som ändrar sig är sålunda icke själfva fonemerna, utan vårt sätt att producera,

---

[1]) Naturligtvis frånsedt den skillnad i tid eller rum eller bådadera, som nödvändigtvis alltid förefinnes mellan två (om än aldrig så lika) ting och som just gör, att vi säga dem vara två och icke ett.

respektive reproducera dem, kort sagdt vårt tal. Det är detta — alltså människan betraktad från en viss sida, såsom utöfvande en viss verksamhet — som äger en historia. Det är sålunda det nysvenska talets historia som här skall skrifvas, de nysvenska talförändringarna för hvilka här skall redogöras. Att emellertid icke alla talförändringar lämpligen böra här i ljudläran behandlas, skola vi finna i det följande, då jag går att klassificera talförändringarna (i vidsträckt bemärkelse, jfr nedan § 11, 3) efter deras orsaker, resultat osv.

Att vårt tal förändras, är visserligen obestridligt — liksom att vår skrifstil gör det — men hvarför så sker är mindre klart, och ännu lyda svaren på denna fråga mycket olika, liksom ock på den, i hvad mån en lagbundenhet kan i hithörande företeelser upptäckas eller ens förutsättas. Af de senaste tjugo årens mycket rika litteratur i detta ämne — som särskildt på 1880-talet var en brännande fråga — har jag redan i detta arbetes första del anfört det viktigaste (se I, 326 f.). Bland öfrigt må här såsom särskildt läsvärdt blott ytterligare nämnas: H. SWEET, *A new english grammar* I, 176—181 och 238—240, London 1892; A. WALLENSKÖLD, *Zur Klärung der Lautgesetzfrage* i 'Abhandlungen Herrn Prof. . . Tobler . . dargebracht' 1895; E. SIEVERS, *Grundzüge der Phonetik*, 5. aufl., s. 267—277, Leipzig 1901; B. DELBRÜCK, *Einleitung in das Sprachstudium*, 4. aufl., s. 144—171, Leipzig 1904; O. JESPERSEN, *Phonetische Grundfragen*, s. 142 ff. (särskildt s. 181 ff.), Leipzig & Berlin 1904; K. VOSSLER, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, s. 47 ff., Heidelberg 1904. Se vidare den utförliga litteraturförteckningen hos WECHSSLER, *Giebt es Lautgesetze*, s. 181 ff. (1900); jfr äfven de äldre och knappare bibliografierna hos K. NYROP, *Adjektivernes kønsbøjning i de romanske sprog* (Kph. 1886), s. 64 ff., och B. I. WHEELER, *Analogy and the scope of its application in language* (Ithaca N. Y. 1887), s. 44 ff.

§ 2. Fonemernas växling.

Den etymologiska ljudläran har emellertid enligt sin definition (se I, 340) äfven att redogöra för fonemernas förhållande af inbördes växling (inom ett semologiskt sammanhängande språkmaterial), alltså hvad som populärt kallas »ljudväxling» (ty. »lautwechsel») [1]. Denna är ett, visserligen icke nödvändigtvis eller alltid inträdande, resultat af talförändringarna och således icke att förblanda med dessa själfva. När t. e. ljuden *v* och *f* växla i ordparet *hafva* : *haft*, så beror detta förhållande därpå, att det en gång i båda orden förefintliga *v*-ljudet — rättare sagdt uttalandet af *v*-ljud (se ofvan s. 6 f.) — varit i *haft* utsatt för inflytelser, som icke förefunnits i fråga om *hafva*. Och när i detta samma ordpar långt *a* och kort *a* växla, så beror åter detta förhållande därpå, att det en gång för båda orden gemensamma fornsvenska korta *a*-ljudet — som till sin kvalitet hvarken var lika med nysvenskt *a* eller *a*, utan ett mellanljud (förmodligen landsmålsalfabetets *a*) — varit utsatt för olika inflytelser i de båda orden, så att det i *hafva* ändrats i en, i *haft* i en annan riktning. Orsaken till en nysvensk växling behöfver emellertid icke utgöras af en i nysvensk tid företagen talförändring, utan kan ligga snart sagdt hur långt som helst tillbaka i tiden. Då t. e. *å* och *ö* växla i *son* : *söner*, så beror detta på att den för båda fonemerna en gång gemensamma vokalen *u* i den äldsta fornsvenskan var i pluralen utsatt för väsentligen andra inflytelser än i singularen. Och då *y* och *ä* växla i verbformerna *styrka* : *stärka*, så är denna från fornsvenskan ärfda växling en i urnordisk tid genomförd ändring af en urgermansk växling *u* : *a*, denna i sin tur beroende på

[1] De s. 5 noten nämnda förff. taga emellertid denna term än i här angifven betydelse — så t. e. SIEVERS, a. st. s. 270 r. 15 — än i betydelsen af hvad jag ofvan i § 1 kallar »talförändring» (så t. e. Sievers vanligen).

en indoeuropeisk växling — *ə* : *o* eller något dylikt — hvars yttersta orsaker ännu delvis äro höljda i dunkel. Om man så vill, kan man med Paul [1] kalla en ljudväxling, som beror på talförändringar, framkallade af ännu verksamma orsaker, för lefvande (»lebendig»), t. e. *a* : *a* i *hafva* : *haft*, all annan för död (»erstarrt»), t. e. *å* : *ö* i *son* : *söner*.

I förbigående må anmärkas, att en talförändring kan icke blott framkalla en viss ljudväxling, utan äfven upphäfva en redan befintlig sådan. Då t. e. den fornsvenska växlingen *e* : *i* uti *oxe* : *oxin* (nu *oxe* : *oxen*) o. d. nu är försvunnen, så beror det på att både fsv. *e* och fsv. *i* i dylika ställningar ersatts af nsv. *ə*. Den en gång befintliga vokalväxlingen i *bäsk* : *beska* [2] har i vissa nysvenska dialekter upphäfts genom att ljuden *ä* och *e* båda blifvit till mellanljudet *ę*, i andra genom att *beska* ombildats till *bäska* efter föredöme af *bäsk* och ändtligen i andra genom att *bäsk* ombildats till *besk* efter *beska*. Jfr vidare *lös* : *lösa*, som redan i fornsvensk tid uppstod af äldre *laus* : *løysa* osv.

---

[1] *Prinzipien*, 3. aufl. s. 107.

[2] Se Noreen, *Altschwedische grammatik*, s. 77.

ANDRA KAPITLET.

Talförändringarnas orsaker.

§ 3. Inledning. Primära och sekundära förändringar.

En klassifikation af talförändringarna kan företagas med en mängd olika synpunkter såsom indelningsgrund. Den metodologiskt viktigaste synpunkten, hvilken därför ägnar sig till hufvudindelningsgrund, är frågan om nämnda förändringars orsaker, detta ord taget både i betydelsen af inre grunder och yttre förutsättningar. Mycket af den meningsskiljaktighet, som rådt i hithörande frågor, har berott på otillräcklig insikt i hur ofantligt många och af huru högst olikartade slag de ifrågavarande orsaksfaktorerna äro; vidare hurusom ofta ett flertal af dem samverka för åstadkommandet af ett visst resultat; och ändtligen huruledes de bilda en lång och invecklad serie af orsaker i första, andra, tredje osv. hand, af hvilka de fjärmast liggande, alltså de yttersta grunderna, tillsvidare undandraga sig upptäckareblicken.

Fråga vi oss nu till att börja med i största allmänhet, hvar nämnda orsaker äro att söka, så är lämpligt att till utgångspunkt vid denna frågas besvarande taga det faktum, att ett fonem kan reproduceras dels af samma individ, som redan förut producerat detsamma, dels af en annan individ, som af den förre producenten »lär sig» fonemet. Det ojämförligt vanligaste fallet af sistnämnda tillvägagående är det, då en senare generation af den näst föregående lär sig att

tala; det därnäst vanliga det, då en främling får af en inföding lära sig dennes språk (eller, mindre ofta, tvärtom). Vi kunna då till att börja med uppställa följande indelning:

1. Primära förändringar (ungefärligen motsvarande »primary changes» hos Oertel), uppstående vid individers reproduktion af sitt eget tal; således jämförliga med den individuella pikturens (»skrifstilens») förändringar under en individs lifstid eller med det förhållande, att äfven en ganska säker skytt kan råka att bomma än till höger, än till vänster, än öfver, än under en prick, som han nyss förut träffat.

2. Sekundära förändringar (ungefärligen motsvarande »secondary changes» hos Oertel), uppstående vid reproduktion af andras tal. Dessa förändringar äro i allmänhet större än de förra, liksom lärjungens piktur mera afviker från lärarens (eller föreskriftens) än lärarens (eller lärjungens) varierar vid skilda tillfällen, eller liksom den bommar värre, som ännu aldrig träffat pricken, än den som redan lyckats göra det några gånger. Men dessa förändringar icke blott äro i och för sig större än de primära, utan de spela äfven en större roll i språklifvet, ett förhållande som, länge förbisedt eller åtminstone underskattadt, på senare tider tyckes nästan allmänt erkännas och af några forskare skarpt betonats; så i synnerhet af Passy, Bremer och Oertel[1], jämförelsevis svagt däremot af Paul och Sweet, under det att Meringer[2] ännu alltjämt underkänner betydelsen af hithörande företeelser. En senare språkperiods från en tidigares afvikande talformer bero nämligen väsentligen på barnens — och de inflyttande främlingarnas — vanligen minimala och därför okorrigerade samt slutligen i följd däraf stereotyperade fel vid reproduktion af de äldres — resp. den inhemska befolkningens — tal. Dessa »fel» vinna med tiden allmängil-

[1] *Lectures on the study of language*, s. 140 ff.

[2] *Indogermanische Sprachwissenschaft*, s. 37 f. (Leipzig 1897).

tighet och blifva i sin tur normgifvande, då de på grund af samma eller likartade inflytelsers förhandenvaro eller ock i följd af den ena individens imiterande af den andra uppträda hos ett flertal individer och vanligen några generationer igenom fortsättas uti samma afvikande riktning, detta på grund af fortvaron af samma inflytelser, som vållat den första afvikelsen från det en gång normala.

Men hvarifrån stamma nu dessa inflytelser, som i fråga om de primära förändringarna i mindre grad, i fråga om de sekundära förändringarna i högre grad vålla ändring i det gängse talet? Man kan härvidlag lätteligen urskilja två hufvudgrupper af inverkande faktorer: å ena sidan de yttre (eller »externa»), inflytelserna utifrån, dvs. från den talande individens omgifning eller »miljö» (se vidare § 4); å andra de inre (eller »interna»), inflytelserika omständigheter hos den talande individen själf, hvilka bero på och äro att söka i hans fysiska och psykiska beskaffenhet, särskildt inom hans eget språklif (se vidare §§ 5—9).

§ 4. Yttre faktorer.

Bland mängden af yttre faktorer äro följande två grupper de ojämförligt viktigaste:

1. Ortografiska faktorer, dvs. inflytande från det skrifna språkets beteckningssätt, som i de fall, där det afviker från de vanliga och regelbundna normerna, kan missuppfattas efter det vanligas analogi, så att utläsningsfel uppstå, hvilka, om de ej rättas, lätteligen komma att fastslås som regel. De på sådant sätt uppkomna ortoepiska talförändringarna, hvilkas tillvaro man förr rentaf förnekade, äro vida vanligare än man i allmänhet är benägen att tro [1]. Hit

[1] Synnerligen intressanta utredningar rörande hithörande företeelser i tyskan lämnar W. Braune i sin nyligen utgifna 'Akademische Rede' *Über die Einigung der deutschen Aussprache*, Heidelberg 1904.

hör först och främst hvad jag (se I, 42) kallat »brakylali» [1], dvs. ett af skriftens förkortningar (»brakygrafier») framkalladt förkortadt uttal, t. e. *rek*(ommenderadt bref), *sid*(an), *f*(ritt)-*o*(m)*b*(ord), *st*(ations)*ins*(pektor) m. fl. ofvan I, 42 f. anförda fall. Andra sådana äro t. e. *Ode* — och det däraf afledda *odeist* — för 'Orfei drängar' på grund af skrifningen *O. D.*; *eo professor* för 'extraordinarie professor'; *sön- och helgdagar*, uttaladt med långt *ö*-ljud (trots *söndag* med kort *ö*) i analogi med *skön, bön, ön* o. d.; de i landthandlares språkbruk ofta uppträdande *ettma* och *tvåda* i stället för *prima* och *sekunda* på grund af skrifningarna *1:ma* och *2:da*; ändtligen de synnerligen talrika fallen af »bokstafligt» utlästa signaturer, t. e. *Beäränn* (rimmande på »såte vän» hos v. Braun, Mitt konterfej) för *Braun* på grund af skrifningen *Brn*, eller *Sedeve* för *C. D.* (af) *W*(irsén).

Det därnäst vanligaste — eller kanske rentaf allra vanligaste — fallet af ortoepiska förändringar är det, då ursprungligen utländska ord, som i svensk skrift fått bibehålla sin främmande stafning, utläsas efter de för rent svenska ord gällande principerna. De talrikaste exemplen härpå erbjuda ursprungligen franska ord, t. e. *kånsärt* jämte det till franskt uttal sig närmare anslutande *kångsär* (båda stafvade *konsert*), *kuvärt* jämte *kuvär (kuvert), departemänt* jämte *departemang, assurera* — så alltid i Finland [2] — jämte *assyrera, volum* jämte *volym* osv. i oändlighet. Engelska exempel äro bl. a. *Betty* o. d. kvinnonamn, uttalade med slutljudande *y* i stället för *i*; vidare *tearos* (engl. *tearose*) jämte det i fråga om förra sammansättningsleden till öfverensstämmelse med den svenska formen *te* ombildade *teros;* det vulgära *travlare* (engl. *trawler*) jämte *trålare* och det numera väl föråldrade *treakelse* (engl. *treacles*), i dialekter folketymologiskt ombildadt till *trähackelse* 'lakrits'. Det mest bekanta nederländska exemplet torde vara

[1] Icke att förväxla med »brakylogi», hvarom se I, 87 ff.

[2] Se Pipping i Nystavaren IV, 130.

boer jämte *bur* (jfr *kuling, lackmus* af nederl. *koeling, lakmoes*). När det från ty. *ätzen* och nederl. *etsen* lånade *ätsa* (så stafvadt t. e. hos Sahlstedt), *etsa* numera uttalas med *e*-ljud, icke med *ä*-ljud, så beror detta väl på att vi utläst skrifningen *etsa* i analogi med *betsa, hetsa, svetsa, spetsa* m. m. I *ungefär* (ty. *ungefähr*) uttala åtskilliga svenska individer *ng* icke i likhet med flertalet såsom *nj*, utan som 'äng'-ljud i analogi med *ung, tung, kung* osv. Slutligen må erinras om det kuriösa påhittet att i vissa finska ord uttala *ou* i öfverensstämmelse med denna ljudförbindelses uttal i franska lånord, t. e. *Uleå* af fi. *Oulu, Hutskär* för *Houtskär* i analogi med *couleur, soulagera* o. d.

2. »Språkblandning» (ty. »sprachmischung»), dvs. inflytande från andra talande individer, hvilkas språkbruk man vid ett under någon längre tid fortsatt umgänge nästan oundvikligt i någon mån ackommoderar sig efter, ja rentaf härmar. Och detta sker icke blott omedvetet — jämför hurusom en hustrus piktur med tiden lätt får en viss likhet med mannens, i synnerhet om hon ofta tjänstgör som hans renskrifverska — utan äfven medvetet och afsiktligt (jfr lärjungens piktur i förhållande till lärarens och föreskriftens). Bekant är, huruledes man vid ett längre uppehåll i landsorten omedvetet och ofrivilligt »smittas» af dialekten, i all synnerhet vid direkt samtal med allmogen. Likartadt är, om ock i mindre mån, förhållandet vid resor i främmande land, t. e. Norge eller ännu mer språkligt afvikande trakter. Ett annat exempel är den motsatta utvecklingsgången från dialektalt till riksspråkligt tal genom ofta omedveten, ofta äfven medveten efterapning af de »högre» klassernas språk uti bildningens centra, t. e. då *bḷå* med tiden utbytes mot *blå*, *boḳ* mot *boḍ* (bord), *gau* mot *gå*, *gata* (med öppet *a*) mot *gata* osv. Hit hör ock barnets självkorrigering af sina oräkneliga talfel — t. e. *bubbe: gubbe, jida: rida* o. d. — en process som tvifvelsutan utgör en af språklifvets allra mest konserverande faktorer. Ett exempel

på relativt medveten imitation är det icke alls sällsynta fallet, att en viss persons eller ett visst kotteris uttal blir modernt, anses såsom fint eller förnämt och därför liksom andra modesaker griper omkring sig, t. e. det skorrande *r* (i stället för vårt vanliga *r*) på den franskfödde och därför skorrande Karl XIV Johans tid [1]. Kanske är det också väsentligen på en dylik »förnämitet», som det ännu i våra dagar stundom förekommande fenomenet beror, att vissa personer insätta nasalerade vokaler i stället för svenskans normalt onasalerade [2]. — Som synes äro dessa imitativa talförändringar ytterst vanliga och utgöra en högst viktig företeelse inom språklifvet, ja enligt åtskilliga yngre författare (t. e. Bremer, Karsten, Wechssler, Oertel) är imitationen öfverhufvud den viktigaste af alla faktorer, som föranleda talförändringar.

Andra yttre faktorer, som af vissa författare plägat framdragas, äro af mycket tvifvelaktig beskaffenhet i fråga om sitt inflytande på talet och torde tills vidare böra frånkännas ett nämnvärdt dylikt. Oftast framdraget är klimatet — så t. e. af Osthoff, Sweet och Passy — men öfvertygande exempel på dess inflytande saknas, och många forskare ställa sig mycket tviflande eller absolut förnekande gentemot detsamma [3]. Och

---

[1] Jfr hurusom enligt Bremer, *Deutsche Phonetik*, s. 14, »bevisligen» det skorrande *r*-ljudet i tyskan ursprungligen beror på efterapande af franskt tal.

[2] Att i Finland många ännu icke fullt naturaliserade lånord från franskan uttalas med sin ursprungliga nasalerade vokal i stället för (såsom i Sverge) med oral vokal + »äng»-ljud — se Pipping, a. st. s. 121 — är väl däremot blott en af den finländska svenskans många ålderdomligheter i jämförelse med den nutida högsvenskan.

[3] Jfr t. e. Wechssler, *Giebt es Lautgesetze*, s. 82: »Dieses Moment entzieht sich völlig unserer Kenntnis und ist daher für die Praxis wertlos»; Oertel, *Lectures*, s. 191: »Such a theory is nothing more than a vague hypothesis»; Meringer, *Indogermanische Sprachwissenschaft*, s. 36: »Alle derartigen Erklärungen sind verfehlt». De principiella uttalanden, hvarmed Meringer motiverar sin förkastelsedom, innehålla emellertid icke så litet af öfverdrift.

detta, som mig synes, med allt skäl. När t. e. Sweet[1] förklarar de germanska språkens allmänna tendens att låta långt *a*-ljud öfvergå till *å* vara »otvifvelaktigt en följd af obenägenheten i Nordens kulna och dimmiga luft att öppna munnen vidt», så kan man lämpligen erinra om att i danskan visserligen en gång i tiden långt *a* blifvit *å* (t. e. *gåde* af *gāde* 'gåta'), men i senare tid tvärtom samma språks långa *a* drar sig alltmer åt *ä*-hållet (t. e. *gæde* af *gāde* 'gata'), hvilket tycks ange lust att gapa allt mer, trots kylan och dimman. Lika lösliga hypoteser äro Passys, att danskans ovanligt långt bak belägna (»dorso-faukala», se I, 379) *r*-ljud beror på Köpenhamns »fuktiga klimat»; Sweets, att öfvergång från tremulerande *r* till frikativt (»skorrande», se I, 379) genom reduktion af de för tremulanten karakteristiska vibrationerna beror på det förvekligande lefnadssättet i stora städer; Passys, att däremot *r*-vibrationernas vidmakthållande är att tillskrifva jägar- och nomadlif; m. m. d. Att det emellertid verkligen någon gång faktiskt förekommer ett af inre faktorer förmedladt yttre inflytande från klimat, lefnadsvanor o. d. på talet, skola vi se strax nedan (§ 5, 2).

§ 5. Inre faktorer af fysisk natur.

De anledningar till en talförändring, hvilka bero på den talande individens fysiska beskaffenhet, äro af följande tre slag:

1. Akustiska faktorer, nämligen ofullkomligheter hos själfva hörselförnimmelsen. Dessa ofullkomligheter kunna bero dels på organiska fel, t. e. i örat (jfr felskrifning på grund af svag syn), dels på bristande skärpa vid uppfattningen af det faktiskt hörda, alltså s. k. ouppmärksamhet eller ock tankspriddhet (jfr felskrifning på grund af »slarf» eller »distraktion»). I båda fallen leda de lätteligen till reproduktionsfel. Liksom den lomhörde kan misshöra, missuppfatta

[1] Bl. a. i *A history of english sounds* (1888), s. 55 f., och *The history of language* (1900), s. 32.

och missproducera ett med normal styrka produceradt fonem, så äro vi alla relativt lomhörda i fråga om trycksvaga fonemer och löpa därför samma risk som den mer eller mindre döfve. Också har väl det bekanta fenomenet, att trycksvaga fonemer allt mer och mer reduceras för att till sist alldeles förstummas, just i denna omständighet en väsentlig förklaringsgrund. Exempel på fel genom bristande skärpa vid uppfattningen ha vi åter i mängd vid vårt återgifvande af främmande fonemer, såsom då vi uppfatta och därför återgifva franskt *ou* som *u* (t. e. *sjurnal* för *journal* o. d.), engelskt *ow* som *å* (t. e. *bål* för *bowl* o. d.) m. m. dylikt, som dock ofta kan vara att väsentligen hänföra till 3 nedan. Bland inhemska exempel må här blott erinras om sådana fall som *njupon* efter ett fsv. *torn-hiupon* eller *sten-hiupon* (no. *stein-hiupa*), uppfattadt som *torn-niupon* och *sten-niupon*, sv. dial. *en nörfil* för *en örfil* eller *tiglå* 'igel' efter *hästiglå*, uppfattadt som *häst-tiglå*[1] o. d. oriktiga upplösningar af morfologiskt sammansatta fonemer, alltså fall af hvad Jespersen[2] icke olämpligt kallat »subtraktionsbildningar». Dock är vid flertalet af dessa missuppfattningen väsentligen af psykisk natur, beroende på bristande eftertanke i fråga om det hördas betydelse, alltså semologisk missuppfattning, t. e. då vi i stället för de äldre formerna *yllet, linnet* fått *ylle, linne* genom att missuppfatta de gamla formerna såsom artikulerade substantivformer, ehuru de voro neutrala adjektivformer[3] (jfr *ett linnet kläde* o. d. ännu i äldre nysvenska). — Dessa akustiska talförändringar torde emellertid i det stora hela icke spela någon synnerligen betydande roll i språklifvet, åtminstone icke i längden, enär de i allmänhet väl blifva snart nog korrigerade.

2. Anatomiska faktorer, nämligen afvikelser och ändringar i fråga om talorganernas beskaffenhet. Äfven om man

---

[1] Se SCHAGERSTRÖM, Sv. landsm. II, 4, s. 82, NOREEN, ib. I, 309.

[2] I *Festskrift til V. Thomsen*, Köpenh. 1894, s. 1 f.

[3] Se SCHAGERSTRÖM i Arkiv för nordisk filologi I, 37.

hört rätt och rätt uppfattat det hörda, kan man vara ur stånd att rätt reproducera detsamma i följd af brister i eller egendomlig beskaffenhet hos talorganerna (jfr pikturens försämring, då man blir trött i handen eller får en dålig penna). De ifrågakommande omständigheterna kunna vara dels af mera permanent natur, t. e. saknad af öfre framtänderna, hvaraf föranledas väsentliga modifikationer af dentala ljud såsom *þ*, *f* och *v*, eller klufven öfverläpp, ledande till modifikation af labiala ljud, såsom *p*, *b* och *m*; dels af mera öfvergående art, t. e. täppt näsa (exempelvis vid stark snufva), föranledande modifikation af nasala och naso-orala ljud såsom *m*, *n* och *ng*-ljud, svullna stämband (»heshet»), ledande till modifikation af pertonerade ljud såsom vokalerna — hvilka då bli hviskade i stället för tonande — minskadt resonansrum i munhålan (exempelvis då man har mat i munnen), fixering af käkvinkeln (exempelvis då man håller en cigarr mellan läpparna eller tänderna) osv,

Åt dylika (tal)organiska talförändringar har man varit benägen att tillskrifva ett stort inflytande på språklifvet, ja enligt Osthoff (1879) skulle i dem vara att söka »im Allgemeinen die eigentliche Ursache des historischen Lautwandels». Detta uppfattningssätt är emellertid, såsom särskildt Bremer skarpt framhållit, alldeles falskt. Huru språkligt oviktiga i det stora hela de befintliga differenserna mellan olika beskaffade talorganer äro, framgår lätt, om vi betänka, huru stora dessa organiska olikheter äro t. e. mellan en fullvuxen person och ett barn eller mellan två fullvuxna — t. e. i fråga om munhålans form, som ju varierar högst betydligt — utan att detta vållar märkbara olikheter i talet. Detta förhållande af öfverensstämmelse trots olika förutsättningar beror dels på vissa ljuds polymorfism (dvs. att olika artikulationer kunna leda till samma akustiska resultat, se I, 395), dels på talorganernas ofantligt stora ackomodationsförmåga. En person med längre tunga än en annan behöfver nämligen icke där-

för nödvändigtvis återge den sednares *s* med *þ*, ty han kan ju för att vinna det rätta artikulationsstället (för *s*) dra tillbaka tungan; osv. Relativt stor betydelse ha struphufvudets och i synnerhet röstbandens differenser, detta visserligen icke i afseende på det absoluta röstläget — den stora skillnaden mellan barnets eller kvinnans sopran och mannens bas har nämligen alls ingen språklig betydelse[1] — men väl i afseende på röstens omfång, i ty att en person med större register ju har möjlighet till rikare modulation och därmed ett expressivare, uttrycksfullare språk[1]. Men om han verkligen får ett dylikt, så beror dock detta väsentligen på att han har flera stämningar att uttrycka[2] eller åtminstone på att han förstår att bättre använda sitt instrument; ty en liten röst, väl skött, når större resultat än det största register hos en alltför flegmatisk eller oöfvad talare.

Härmed vare icke förnekadt, att ju undantagsvis en organförändring kan vara af en alldeles afgörande betydelse för talet, vare sig en individs eller ett folks. Så t. e. händer lätt, att en auktionsutropare under sitt yrkes utöfvande blir så svullen eller trött i gomseglet, att han icke orkar vid behof lyfta upp det för att dymedelst afspärra näskanalen; ett underlåtande som förändrar hans orala ljud till naso-orala (se I, 376), och denna mera tillfälliga artikulation kan med tiden öfvergå till en vana, som gör sig gällande äfven då den ursprungliga anledningen upphört. Likaså synes det rimligt och antagligt, att folkslag som stympa sina läppar, t. e. genom insättande af vissa »prydnader», utdragande af underläppen o. d., förlora förmågan att frambringa *p*-ljud, åtmin-

---

[1] Se närmare härom i Prosodien, kap. 4.

[2] Jämför den bekanta förklaringen på hvarför djuren ej kunna tala: de ha ingenting att säga. Att de icke, åtminstone alla, äro fysiskt ur stånd att frambringa (t. o. m. mänskliga) språkljud, om också icke språk, bevisar ju bl. a. en dresserad papegoja. Och dock äro ju hennes talorganer himmelsvidt olika människans.

stone ett mera energiskt eller aspireradt sådant (se I, 402), hvarför Passys gissning, att den ur-keltiska förlusten af (det troligen aspirerade) *p*-ljudet berott på dylika förhistoriska seder och bruk, möjligen pekar åt rätt håll. Att barn vid reproduktion af fullvuxna personers vokaler måste på grund af sin vida mindre munhåla tillgripa — för att åstadkomma samma egenton och därigenom samma vokal som de vuxna (se I, 349 f., 384 ff.) — betydande ändringar af den hos de vuxna för vokalen i fråga använda artikulationen (hvilket helt naturligt kan medelbarligen leda till ändring af andra, icke i likhet med vokalerna polymorfa, ljuds artikulation och därigenom kvalitet), och att, om de på grund af sakens svårighet eller outförbarhet underlåta att vidtaga dessa förändringar, de nödgas frambringa en i viss mån annan vokal än den åsyftade, har framhållits af Pipping [1].

3. Fysiologiska faktorer, nämligen talorganernas hos olika individer från hvarandra afvikande sätt att verka, individens för honom egendomliga artikulation, hans uttalsvanor. Äfven om våra talorganer äro, anatomiskt sedt, aldrig så lika en annans, så händer nämligen ändock, att vi ej kunna exakt återge denne andres tal, detta äfven om vi aldrig så exakt hört och uppfattat detsamma. Och denna vår oförmåga beror då på att vi icke inöfvat den för det exakta återgifvandet behöfliga artikulationen; alldeles på samma sätt som vi ju icke utan mycken öfning kunna härma en annans piktur. Därest nu icke händelsevis det fonem, som man har att återge, skulle råka att vara polymorft, så att vår afvikande artikulation leder till samma akustiska resultat som den andres, så komma vi, innan vi vunnit nödig öfning, att frambringa något från det åsyftade både artikulatoriskt och akustiskt afvikande, och en artikulatorisk talförändring föreligger. Detta är den egentliga eller åtminstone hufvud-

---

[1] I hans (I, 330 omnämnda) skrift *Über die Theorie der Vocale*, s. 10 ff.

sakliga (jfr nedan § 8, 2) innebörden af det förr (t. e. hos Curtius, Schleicher, Whitney) ytterst vanliga, men numera (t. e. hos Osthoff, Paul, Sievers, Passy) i någon mån i misskredit komna talet om att hänsyn till »bekvämlighet» eller »lätthet» skulle vara en mäktig, ja den viktigaste eller rentaf enda driffjädern till talförändringar. »Bekväm» och »lätt» är emellertid hvarje artikulation, hvarvid man är van, under det att hvarje annan är obekväm och svår; alldeles liksom det för oss är lätt att skrifva från vänster till höger, under det att det omvända förfaringssättet är svårt, fastän de i båda fallen ifrågakommande tecknen äro alldeles de samma. Därför utbyter man så ofta ovanligare ljudföljder mot vanligare, t. e. i lägre stil *friskt, vänjt, halft* mot *frist, vänt, halt* o. a. fall af ljuds »bortfall», i uppländskan *beskt, friskt* mot *bekst, frikst*, i fornsvenskan *Thorgisl* mot *Thorgils* o. a. fall af »metates» osv., allt företeelser som emellertid äfven hafva en rent psykisk faktor (se nedan § 6 ff.), eftersom de bero på ett slags analogi, hämtad från det öfriga ordförrådet.

Svårast och därför ledande till största ändring eller åtminstone snarast ledande till ändring är en sådan artikulation, som jämförelsevis mycket afviker från hvad man är van vid. Sitt största spelrum ha därför de artikulatoriska talförändringarna hos individer, hvilka antingen — såsom barnet — ha att tillägna sig språk öfverhufvud (och sålunda äga inga uttalsvanor) eller skola lära sig ett främmande språk, en främmande dialekt eller ett enstaka främmande fonem. Sådana personer insätta då i stället för det hörda fonemet det bland deras egna gängse fonemer, hvilket efter deras uppfattning kommer det hörda närmast, en företeelse som vanligen kallas ljudsubstitution och är att förlikna med sådana grafiska fall som då en afskrifvare på grund af sina egna skrifvanor insätter typerna *∂* och *ʌ* i stället för originalets *d* och *r*. När t. e. barnet säger *bubbe* i stället för *gubbe*, så beror detta på att det icke ännu inöfvat artikulationen för

g (k, ng), men väl den för *b (p, m)*, och det väljer detta sednare ljud till ställföreträdare för *g*, emedan *b* såsom varande en pertonerad oral media är — mer än t. e. *p* och *m* — likt *g* i fråga om artikulation (hvartill såsom en starkt bidragande orsak kommer, att ett *b*-ljud finnes i nästa stafvelse och föranleder en psykisk frestelse; jfr § 6 nedan). Något senare händer det, att barnet företar en imitativ talförändring (se ofvan § 4, 2), som förvandlar *bubbe* till *dubbe*, således en »språkblandning» hvars ingredienser äro barnspråkets *bubbe* och de vuxnas *gubbe*. Här är substitutionen *d* för *g* en vida bättre sådan än den äldre *b* för *g*, enär *d* och *g* båda äro — icke blott pertonerade orala medior, utan äfven — dorsala lingvaler (se I, 379). Genom en ny imitativ talförändring ersättes slutligen detta *dubbe* af de vuxnas *gubbe*. Men hade händelsen så fogat, att detta barn dessförinnan isolerats, exempelvis à la Robinson, så hade det med tiden lärt sin Fredag att säga *dubbe, dammal, då* osv. i stället för *gubbe, gammal, gå* osv., och vi hade på någon söderhafsö eller annan dylik ort haft en svensk dialekt, som uppvisat ljudöfvergången *g* > *d*. Andra hithörande fall äro, då riksspråkstalande individer vid återgifvande af dialektord utbyta dessas »tjocka» *l* eller »skorrande» *r* mot riksspråkets *l*-, resp. *r*-ljud; vidare vårt rikspråks vid upptagande af lånord vanliga behandling af sådana ljud eller ljudförbindelser, som äro för svenska rikspråket mer eller mindre främmande, t. e. då franskans »muljerade» *l* och *n* ersättas af *lj* och *nj* (såsom i *butelj, champanj*), dess pertonerade »*sje*»-ljud af perspireradt (i *justera, geni* o. d.), dess naso-orala vokaler af orala vokaler med följande »äng»-ljud (i *talang, bassäng* o. d.); eller då förbindelserna *schl, schm, schn, schw* i tyska (och några franska) lånord, i samma mån som dessa naturaliseras, utbytas mot *sl, sm, sn, sv*, t. e. *s(ch)lick* (ett slags slam), *Schmidt, snilj* (fra. *chenille*), *schweizeri, Schwartz*; eller då den ovanliga följden *tk* genom »metates» blifvit *kt* i *läkter* af lågty. *letken*.

Öfverhufvud är ljudsubstitutionen en ytterst viktig, men af många författare hittills underskattad, faktor i fråga om talförändringar [1], ja enligt Passy är den rentaf den viktigaste af alla.

§ 6. Inre faktorer af psykisk natur: 1. Ändring af minnesbilden.

De inre psykiska faktorer, som bidraga till talets förändringar, äro af flera olika slag, hvilka vi kunna sammanfatta under fyra grupper: ändring af fonemernas minnesbild, ändring af deras betydelseinnehåll, praktiska hänsyn och estetiska hänsyn. Dessa skola behandlas i tur och ordning.

Oafsiktligt och vanligen omedvetet ändra vi så småningom mer eller mindre vår minnesbild af den för ett visst fonems artikulation specifika innervationen [2], dvs. den känsla vi själfva erfara vid utförande af en viss rörelse eller därmed likartad procedur. Liksom de för en gest, för gående, gungning, sjögång m. m. specifika innervationerna alla efterlämna tydliga minnesbilder, hvilka vid tillfälle komma oss att »känna igen» den å bane varande proceduren [3], så är också detsamma förhållandet vid utförandet af en viss artikulation. Den dithörande innervationen — man skulle kunna säga: våra intryck af våra uttryck — efterlämnar en minnesbild, och det är denna, det är vårt minne af vår artikulationskänsla vid tillfället, som kan och som plägar förändras.

Men äfven själfva artikulationen och därigenom medelbarligen det genom denna specifika artikulation frambragta fonemet kvarlemna hos oss en minnesbild. Enligt Karstens öfvertygande framställning [4] är det, i motsats mot hvad Paul

---

[1] Jfr Oertel, *Lectures*, s. 218 ff.

[2] »Innervation» är Wundts, Karstens m. fl:s term för hvad Lotze, Steinthal, Paul m. fl. kalla »bewegungsgefühl», Jespersen åter »organfølelse».

[3] T. e. symtomerna vid sjösjuka. Stundom kunna dessa minnesbilder vara så lifliga, att man t. e. kan bli sjösjuk af blotta minnesbilden.

[4] *Publications of the modern Language Association of America* IX (= New Series II), s. 331 ff.

antagit, snarast ändringar af denna minnesbild (eller dessa minnesbilder), som för språklifvet äro af betydelse. Dylika ändringar bero alltid på rubbningar, framkallade af andra fonemer. Den ifrågavarande minnesbilden associerar sig nämligen med andra mer eller mindre likartade, hvilket har till följd, att den icke kan i sin renhet uppehållas. Rubbningen kan vara af mer eller mindre genomgripande art, sträckande sig från ett obetydligt minimum ända hän till maximum, som innebär den ursprungliga minnesbildens fullständiga utplånande genom de med densamma associerades öfverväldigande intryck. Man kan härvidlag lämpligen urskilja följande tre grader:

1. En minimal och därför fullkomligt obemärkt försiggående förskjutning vållas af fonemer, som äro så lika det som skall reproduceras, att de af oss uppfattas såsom varande »samma» fonem. Eftersom ju intet enda sinnligt föremål är precis det samma som något annat — man stiger ju enligt Heraklit aldrig två gånger i samma flod — så innebär detta blott, att de olika fonemernas minnesbilder äro till den grad liknande hvarandra, att de af oss sammanfattas och för oss sammansmälta till en enda minnesbild. Det nytillträdande momentet »appercipieras» [1] af de förut befintliga minnesbildernas enhetliga system, och resultatet är en »apperception», erhållen genom kompromiss mellan de skilda perceptionerna, hvarvid det för totalbilden mest bestämmande inflytandet utöfvats af de senast tillkomna, detta emedan de färskaste intrycken äro de starkaste. Här föreligger sålunda maximum af association, ledande till identifiering af det associerade. Alldeles samma abstraherande från »oväsentliga» olikheter, som vi företaga, då vi finna hvarje vårt skrifna *a* vara »samma bokstaf», hvarje vårt sjungna ettstrukna *c* vara »samma ton» eller en människa vid olika tidpunkter vara »samma person» — alldeles samma apperceptionsprocess före-

[1] Jfr om denna term V, 31 noten.

ligger, då vi tala om alla våra många, omärkligt varierande *a*-artade fonemer såsom varande ett och samma »*a*-ljud».

Den ifrågavarande förskjutningen försiggår nu på följande sätt. Vi vilja t. e. reproducera fonemet *a*, sådant vi för en stund sedan producerade det. På grund af någon bland de omständigheter, jag i det föregående angifvit såsom kunnande förorsaka talförändring, kommer emellertid denna gång resultatet af vår artikulation att bli ett någon smula åt *å*-hållet sig närmande *a;* kanske beror det exempelvis på att vi ha en cigarr i munnen, hvilket föranleder en för *a*-ljudet abnormt liten läppöppning, alltså en viss *å*-likhet (se I, 394). Afvikelsen från det åsyftade normala är dock icke större än att vi kunna i en och samma apperception förena det nya *a*:et med de gamla. Men genom detta nya *a*:s bidrag till konstituerandet af »*a*-ljudets» minnesbild är denna numera något förskjuten åt *å*-hållet, så att vi nästa gång ha ett åt *å* vettande *a* att reproducera. I den mån vi då lyckas att reproducera hvad den sålunda modifierade minnesbilden anger, ha vi alltså befästat talförändringen, men visserligen på samma gång förebyggt, att den blir märkbart stor. Detta är innebörden af minnesbildens konserverande förmåga, som utgör språklifvets kanske mest konservativa kraft.

Upprepas nu af samma eller andra anledningar afvikelsen i samma riktning, och vinner man så färdighet i att reproducera hvad som anges af den nya, förskjutna minnesbilden — hvilken sålunda icke under tiden får ha korrigerats genom afvikelser i motsatt riktning — så blir slutligen differensen från det ursprungliga märkbar. Detta visserligen icke för de talande själfva, men för språkhistorikern, som med hvarandra jämför tvenne olika språkperioder. Han finner då, t. e. att den äldre periodens öppna *a*-ljud i den yngre blifvit ett a n n a t ljud, dvs. så pass olika det ursprungliga, att h a n icke kan uppfatta dem såsom samma ljud; han konstaterar, att det yngre ljudet är ett slutet *a*-ljud *(a)*, och kanske att detta

i en ännu senare period uppträder såsom *å*-ljud — alltså den utveckling som faktiskt föreligger inom fornsvenskan. Denna talförändring är då åstadkommen väsentligen genom identifierande apperception och utgör ett fall af hvad som vanligen kallas ljudskridning. Dennas närmaste orsak är således icke, såsom Osthoff och många med honom antagit, af fysisk-fysiologisk natur, utan, såsom särskildt Karsten visat, af rent psykisk natur, beroende på en akt af association. Hvad som »skridit» är emellertid egentligen icke något ljud, utan det är dettas minnesbild. Det är så att säga det mål, på hvilket vi sikta och skjuta, som flyttat sig; alldeles på samma sätt som vid målskjutning pricken kan förskjutas genom träffar i dess omedelbara grannskap, nämligen så nära intill densamma att man icke kan skilja den nya och den gamla pricken från hvarandra, utan får en ny och större prick att sikta på, en som t. o. m. syns allra bäst i den kant, där han är färskast, dvs. där de senaste skotten träffat.

2. Grumling af minnesbildens tydlighet vållas af fonemer som äro märkbart olika det åsyftade och därför af oss fattas såsom varande andra fonemer, men som dock efter vanliga associationslagar associeras med det för tillfället speciellt ifrågakommande fonemet, emedan detta och det (eller de) andra antingen nu uppträda eller förr, helst många gånger, uppträdt jämte eller — hvilket i förevarande fall, då fråga är om en tidlig företeelse såsom ett ljud, ju är ett riktigare uttryckssätt — efter hvarandra, kort sagdt äro för örat och därigenom äfven för tanken förbundna med hvarandra. Liksom nu — för att åter begagna vår-bild från skjutbanan — den målskjutandes uppmärksamhet från att vara riktad uteslutande på pricken kan distraheras af en annan samtidig förnimmelse, t. e. en kråka som slår sig ned på kanten af skottaflan, och denna distraktion kan leda till att skytten träffar taflan någonstädes mellan pricken och kråkan: så kan den osäkerhet (oklarhet och otydlighet) i uppfattningen af

minnesbilden, som vållas af den samtidiga närvaron i själen af en annan minnesbild (t. e. af något som nyss sagts, som snart skall sägas eller som fordom i detta sammanhang sagts eller åtminstone tänkts), leda till, att reproduktionens resultat blir ett fonem, som, vanligen ganska märkbart, påminner om det störande fonemet — från hvilket det visar sig ha upptagit vissa momenter — och därför äfven af den talande själf uppfattas, åtminstone vid själfanalys och reflexion, såsom ett i viss mån annat fonem än det ursprungligen afsedda.

Dylika på partiell analogi (eller kompromiss) beroende talförändringar kalla vi kompromissbildningar. Äger kompromissen rum mellan tvenne enkla (eller såsom sådana uppfattade) fonemer, hvilka hvart för sig afge några artikulationsfaktorer till det nya enhetliga (eller såsom sådant uppfattade) fonemet, så kallas företeelsen för subsimilation[1], och resultatet är ett s. k. mellanljud, t. e. *m* för *n* (påverkadt af *b*) i *hambo* af *Hanebo*(polska), *ö* för *o* (+ *i*) i *möte* af urnordiskt *motia*, fornsvenskt *æ* för *a* (+ *y*) i vissa urkunders *fyllæ* af normalt *fylla*, eller med reciprok (ömsesidig) subsimilation *ee* (hvaraf sedan långt *e*) för *äi* i *sten* af urnordiskt *stæin*, dialekternas »tjocka» *l* för *rđ* i *boƚ* af fornsvenskt *borþ*[2] o. d.; jämför sådana skriffel som dels *änföra* för *anföra*, där *a* blifvit *ä* genom att få samma prickar som det följande *ö*, dels *h* för *hv* o. d. Äger däremot kompromissen rum mellan två sammansatta fonemer, som till det nya sammansatta fonemet afge hvar sin lätt urskiljbara beståndsdel (artikulation eller artikulationer), så kallas företeelsen för kontamination, och resultatet är en s. k. blandform (kontaminationsform), t. e. *pryl* för ett äldre **pryn* (isl. *priónn*) genom påverkan af *syl*, *böfveln* (norrländskt äfven *bäfveln*) för *bödeln* efter *djäfvuln*, vulgärt *joj* för *jo* efter

---

[1] Termen är föreslagen af Sweet i *A history of english sounds* (1888), s. 34. Sievers m. fl. använda i stället uttrycket »partiell assimilation».

[2] Jfr I, 452.

nej, bry sig i för *bry sig om* efter *lägga* (eller *blanda*) *sig i* o. d.; jämför sådana skriffel som *päföra* för *påföra*, där *ä* uppstått af *å*:s nedre och det följande *ö*:s öfre hälft.

3. Totalt fördunklande, dvs. glömska, af minnesbilden vållas af andra, dvs. det åsyftade fonemet väsentligt olika, fonemer, som associera sig i sådant antal eller med sådan styrka, att de komma minnet af det ursprungligen afsedda fonemet att alldeles skymmas eller förblekna. Med begagnande af vår gamla bild kunna vi säga, att skytten förlorar målet alldeles ur sikte, t. e. därför att förbi detsamma far en svärm kråkor eller en fågel af sådan fägring, att den lägger beslag på hela hans uppmärksamhet. Följden kan då komma att bli den, att han skjuter på den granna fågeln i stället för på pricken, eller ock att han söker skapa sig en prick genom en kalkyl, t. e. den att pricken bör rimligtvis ligga ungefär midt i kråksvärmen, eller att den bör befinna sig lika långt från hvartdera af skottaflans fyra hörn, hvilka tilläfventyrs allt fortfarande äro synliga. På samma sätt går det till inom språklifvet. Man kan dels ta sin tillflykt till total analogi, dvs. helt enkelt reproducera det störande fonemet (eller något af de störande fonemerna) i stället för det egentligen afsedda. Då fråga är om enkla fonemer, kallas denna process för (total) assimilation, t. e. *skjuss* för *skjuts*, dialektalt *sjä(r)sjild* och *sjär(r)sjant* för *särskild* och *sergeant* eller med assimilation i omvänd riktning *eksesera* (hvaraf vanligen *eksera* genom haplologi, se s. 31 nedan) för *exersera*, dalmålets *tålå* för äldre **talå* af fsv. *talā* 'tala', vissa fornsvenska urkunders *broþor* för normalt *broþer* 'bröder' m. m. d.; jämför sådana skriffel som *änvända* för *använda* eller *än män* för *än man*. I fråga om sammansatta fonemer talar man däremot om formöfverflyttning (ty. »formübertragung»), t. e. *vi äter* för *vi äta*, *hvem* för *ho*, vulgärt *dom ha* för *de ha* o. d. Dels åter kan man medelst användande af s. k. proportionell analogi(bildning) företaga en fullstän-

dig nybildning (ty. »neuschöpfung»), som naturligtvis helt tillfälligt kan komma att bli mer eller mindre lik det i glömska fallna ursprungliga fonemet; alldeles liksom skytten ju händelsevis genom att skjuta midt i kråkflocken kan komma att träffa den skymda pricken eller dess omedelbara grannskap. Härvidlag har man intet annat att hålla sig till och söka reproducera än den allmänna princip, som reglerar de störande fonemernas inbördes förhållande. Alldeles som vid andra ekvationer kan man här, när minst tre faktorer, som till hvarandra stå i ett visst förhållande, äro gifna, finna den fjärde. Om t. e. fonemet *sämre* fallit i glömska, kan man på grund af de aktuella faktorerna i en ekvation sådan som *präktig : präktigare* = *dålig: x* få resultatet *x* = *dåligare*. Likaså ger oss *knyta : knöt* = *byta: x* det vulgära *böt* för *bytte*, *slå : slog* = *stå: x* den lägre stilens *stog* för *stod, hand : händer* = *strand: x* det nuvarande *stränder* för äldre *strander*, *general : generaler* = *fodral: x* det allt vanligare *fodraler* för *fodral* osv. Äfven i fråga om enkla fonemer kan samma process företagas, t. e. då i engelskan tillvaron af sådana fonempar som *better is* (med ett hörbart *r*) vid sidan af *bette[r] was* (med förstummadt *r*) framkallar ett *an idear is* vid sidan af *an idea was*. Hit höra i vårt språk alla s. k. hypersvecismer, dvs. former vid hvilkas bildande en, stundom misslyckad, sträfvan att tala riktigt genuin svenska spelat, om ock omedvetet, en väsentlig roll. Vid dylika bildas den normgifvande proportionen icke af två svenska riksspråksuttal, utan af ett riksspråksuttal och ett tillhörande något annat språk, t. e. fsv. *unkar* (nu *ungkarl*) af medellågtyskt *junker* och äldre nysvenskt *egnd* (nu *ängd*) af mlty. *jegenede* (högty. *gegend*) på grund af förhållandet sv. *unga:* ty. *junge* o. d.; *hjälte* af mlty. *helt* efter sv. *hjälm:* ty. *helm* [1] o. d. Af denna art äro äfven sådana i vulgär stil och dialektalt färgadt

---

[1] Se KOCK, Sv. landsmålen X, 3, s. 10.

riksspråk stundom hörda former som *kod*, *blåda* för *ko*, *blåa* på grund af proportionen *god*, *kåda*: vulg. *go*, dial. *kåa* eller *geväder* för *gevär*, det bekanta *fadervål* (för att icke tala om det rent uppkonstruerade *farvädel*) för *farväl* på grund af *läder*: vulg. *lär*, *spader*: dial. *spar* m. m. En dylik i riksspråket inkommen dialektform är *persedel* af medellågt. *parcel* (från medeltidslatinskt *particella* 'liten partikel'), alltså bildadt alldeles som t. e. Vätö-målets *stydel* för *styl* 'stil'. Med dessa hypersvecismer är att jämföra sådana hyperortografiska skrifningar (ty. »umgekehrte schreibungen») som *hjärpe* för *järpe* (fsv. *iærpe*), *Hjälmaren* för *Jälmaren* (fsv. *Jælmaren*, äldre *Jælmen*), *hvimla* för *vimla* (från ty. *wimmeln*), *käle* för *tjäle* (fsv. *þiæli*) o. d.

Naturligtvis finnas äfven sådana genom proportionell analogibildning tillkomna nybildningar, som icke bero på glömska af, utan på fullständig obekantskap med gängse språkbruk. Dessa utgöra sålunda ingen ändring af en individs eget sätt att tala, men väl en förändring från den ena generationen till den andra. Så t. e. är *tvådde* troligen från början en barnkammarform liksom det ännu icke accepterade *gådde*, och det kan alltför väl ha kommit att tillskapas efter analogien *må* : *mådde* = *två* (*gå*) : *x*, redan innan man (dvs. barnet) någonsin hört, än mindre reproducerat — och således ej heller kunnat glömma — formen *tvog* (*gick*). Ändtligen finnas ock dylika nybildningar, som icke innebära någon talförändring alls, eftersom deras resultat händelsevis komma att sammanfalla med redan gängse former. Så t. e. torde *rötter* af månget barn, som ännu aldrig hört ordet, nybildas till *rot* i analogi med det tidigare inlärda förhållandet *fötter* : *fot*.

Stundom kan hvad som från det sammansatta fonemets synpunkt är en kontamination, från det enkla fonemets synpunkt sedt vara en assimilation. Så t. e. i frasen »med syl och pryl» är *pryl* för **pryn* ett fall af kontamination, men *l*

för *n* ett fall af assimilation; i »hake och hyska» beror *hyska* (förr *öska* af medellågty. *öseke* 'litet öra') på kontamination, dess *h* på assimilation.

Ett egendomligt fall af glömska (af minnesbilden) är det, vid hvilket det störande fonemet är »samma» fonem som det störda, blott att det uppträder på annan plats än detta, vanligen i dess omedelbara grannskap. Härvid händer nämligen lätt, att man får sin uppmärksamhet till den grad fjättrad af likheten mellan de båda fonemerna, att man antingen öfverhufvud glömmer, det man har att göra med två exemplar af »samma» sak, eller ock efter producerandet af det ena förgäter, att det andra återstår, och tror sig ha uppfyllt allan rättfärdighet, då man producerat blott ett, vare sig man tror sig redan från början ha haft endast ett att producera, eller man förmenar sig redan ha producerat två. I det förra och vanligare fallet finna vi sålunda den identifierande apperceptionen öfverdrifven till hvad man skulle kunna kalla en unifierande, i det man nämligen här abstraherar från den allra sista differensen, den som består i tid och rum (jfr ofvan s. 6 noten). Denna företeelse är en fullständig motsvarighet till det i skrift icke sällsynta fenomen, som man kallat »haplografi» (dvs. enkelskrifning), och som består däri, att man hoppar öfver ett eller flera skriftecken, ja ej sällan en hel rad, emedan det ifrågavarande tecknet eller teckengruppen är helt eller delvis — åtminstone i fråga om sin begynnelse — öfverensstämmande med något föregående eller följande. Därför synes det mig lämpligast, att man för nu ifrågavarande talföreteelsen använder i stället för den hittills vanligaste, klumpiga och äfven för öfrigt olämpliga termen »dissimilatoriskt bortfall» det af Bloomfield införda uttrycket h a p l o l o g i, som visserligen af sin upphofsman och andra (t. e. Jespersen och Oertel) hittills blott användts i fråga om dissimilatoriskt bortfall af en hel stafvelse. Till haplologier räknar jag därför icke blott sådana fall som *tragiko(ko)misk, diet(et)isk, åtton(de)del, ått(at)io,*

samhäll(el)ighet, ann(an)dagen o. d., utan äfven sådana som *fo(r)dra, Malko(l)m* — jfr det norska *Ma(l)kolm* — *fast(st)älla, pisk(sk)aft, lapp[s]kojs* eller *lappskoj[s]* af engl. *lobscouse*, dialektalt *(s)korsten* m. m. d. Sådana fall som *drotten* för fornsvenskt *drotinninn* eller »i *margen*» (af latinskt *in margine*) för väntadt *margenen* (jfr *margin-al*) höra nog väsentligen icke hit, utan till de ofvan s. 17 berörda semologiska missuppfattningarnas grupp, dvs. man har uppfattat den obestämda formen *drotten, margen* såsom varande bestämd form och därför icke blott underlåtit att tillfoga någon artikel, utan t. o. m. genom borttagande af det som artikel uppfattade *-en* skapat en ny obestämd form *drott, marg*, alldeles på samma sätt som af äldre *Axelen* (af *Absalon*) och *saten (satan)* i följd af dylik missuppfattning uppstått *Axel* och *sate* [1]. Snarare hithörande äro sådana fall som *bott(n)en, sock(n)en*, där inga nyskapade obestämda former utan *-en* inställt sig [2]. Säkert icke af detta ursprung är typen *med- och motgång*, hvarom se nedan § 8, 2.

På glömska beror ock haplologiens motsats, det slag af fonemupprepning som jag vill kalla dittologi för att dymedelst få en term som lämpligen motsvarar det allmänt brukliga »dittografi», dvs. oriktig dubbelskrifning af en bokstaf, bokstafsgrupp, rad osv., t. e. *evig(ig), an(d)vända.* Dittologi föreligger alltså, då man, förgätande att man redan utsagt det åsyftade fonemet, producerar det ånyo. Den är sålunda att noga skilja från tautologien, den semologiska upprepningen [3], som, äfven om den på samma gång är fonologisk, dock icke gärna kan bero på glömska. Emellertid är det mycket svårt att få otvetydiga exempel på ren och oblandad dittologi,

---

[1] Jfr också *ekorre*, som väl nybildats vid sidan af det såsom best. form uppfattade äldre *ekorn* (best. form *ekornen*) på grund af analogien *abborre: abborn, ägare: ägarn* o. d.

[2] I dialekter, t. e. fryksdalskan. förekommer dock ett dylikt *bott*.

[3] Se närmare härom V, 88.

ty t. e. sådana fall som »en *liten liten* gosse», »*jag* vet nog *jag*», *ajaj, namnam, nånå,* vulgärt *hanses* för *hans* eller *värrare* för *värre* äro tydligen i regeln af tautologisk natur, i det de åsyfta att ge det fonem som upprepas en pregnantare (innehållsdigrare) betydelse. Och den egentliga »stamningen» hör ej heller hit, utan beror på faktorer som äro dels anatomiska (t. e. hjärn- eller bröstkorgsfel), dels fysiologiska (t. e. kramp i talorganerna), dels och kanske oftast sådana psykiska förhållanden som förlägenhet, blyghet, bryderi o. d.

§ 7. **Inre faktorer af psykisk natur:** 2. **Ändring af betydelseinnehållet.**

Talförändringar inträda vidare ofta i följd af en mer eller mindre afsiktlig och medveten ändring af ett visst fonems betydelseinnehåll. Liksom nämligen ett fonem endast genom en lycklig slump kan komma att reproduceras i alldeles samma fonetiska form, som det förut ägt (jfr ofvan s. 6), på samma sätt — om ock i något mindre grad, emedan själslifvets innehåll är mera konstant än det i tid och rum fallande kroppsliga — är ett fonem i högsta grad föränderligt i fråga om sin semologiska innebörd, så att det jämförelsevis sällan uppträder med alldeles samma betydelse, eller låtom oss åtminstone säga färgläggning i fråga om betydelse som vid ett föregående tillfälle. Gärna förefinnes nämligen någon liten, om än för oss omärklig eller åtminstone af oss obemärkt, nyans, som med tiden genom ökning i samma riktning kan leda till en verklig, för oss medveten, betydelseändring [1]. Oftast äro dessa skiftningar så minimala, att de naturligen ej tarfva särskildt uttryck för örat, helst om de ej medvetet uppfattas; men i andra fall kunna de vara rätt stora utan att ändock få något speciellt fonetiskt uttryck. I ännu andra fall åter leda dessa relativt stora skiftningar till en

[1] Se härom närmare i den etymologiska betydelseläran.

ändring af den fonetiska formen. Hvarför de ena förblifva obetecknade, de andra åter blifva uttryckta är tämligen oklart, ty att det ej beror på graden af betydelseförskjutningens storlek, är ofta ögonskenligt. Icke är t. e. skillnaden mellan ett vanligt neutralt hållet *ja* och ett nonchalant *tja* större än den, som förefinnes mellan *nöt* 'nötkreatur' och *nöt* 'dumbom', i hvilket sednare fall den ju negligeras (dock icke alltid, i ty att man stundom ger det sistnämnda sememet en alldeles specifik tonalitetsbeskaffenhet). Förmodligen ligger förklaringen till afvikelsen från det gängse uttalet härvidlag alltid i en sorts »viljeakt» — ofta omedveten, s. k. instinkt, och då utmynnande i en instinktiv yttring (jfr I, 17 f.), men också ofta mer eller mindre medveten — dvs. dessa företeelser ha icke såsom de i § 6 behandlade, på association af ena eller andra slaget beroende, sina förutsättningar i människans föreställningslif, utan i hennes drift- och viljelif, framkallade som de äro af vissa (språkliga) behofs inträdande eller upphörande, alltefter hvad situationen — den inre (själsliga) eller den yttre (kroppsliga) — ger vid handen. Den nämnda »viljeakten» åsyftar sålunda aldrig, såsom i alla uti det föregående behandlade fall varit händelsen, en ren och blott reproduktion af ett visst fonem med en viss betydelse, utan alltid i någon mån en verklig produktion af något åtminstone i semologiskt afseende nytt, hvilket nya då antingen omedvetet återspeglas eller medvetet återges i och genom en mindre talförändring. Alltefter den, såsom nämndt, normgifvande situationens olika beskaffenhet kan man indela de hithörande speciella orsakerna i följande tre grupper: emotionella, logiska och grammatiska faktorer.

1. Af emotionell natur är den väl oftast omedvetna tillvaron af en viss sinnesstämning eller ock sinnesrörelse (affekt), som på ett visst sätt färglägger fonemets betydelse (jfr I, 31 och V, 24) och i följd däraf modifierar dess form. Vi veta ju alla, hurusom t. e. de flesta fonemer få en något

annan form, då den talande är i en vresig eller i en belåten sinnesstämning, mot då han befinner sig i en alldeles neutral och jämn stämning. Sitt förnämsta verksamhetsfält ha hithörande faktorer uti tonalitetsförändringarna [1], som ju framför allt betingas af emotioner. Så t. e. framkallas ju den abnorma, i olika grad uppträdande tonstigningen i frågor (se V, 126 f.) af nyfikenhet, ifver, öfverraskning, tvifvel o. d.; jfr frågan *du kommer?* med utsagon *du kommer.* Därnäst är sinnesstämningen af största betydelse för intensitetsförändringarna, såsom t. e. då hvarje »lifvad» stämning föranleder en ökning, däremot hvarje »tryckt» stämning en minskning af intensiteten [2]. Så kommer turen till kvantitetsförändringarnas beroende af emotionella elementer, t. e. då den vredgade eller lifligt intresserade abnormt ökar tempot, den ovisse eller liknöjde däremot abnormt saktar det o. d. [3].

Men äfven i fråga om fonemernas kvalitativa beskaffenhet är emotionen af inflytande, om ock i mindre grad än i fråga om deras prosodiska egenskaper. Så t. e. kan *ja* alltefter olika stämningar få bl. a. följande variantformer med hvar sin betydelsenyans: vårdslöst *tja,* tveksamt *mja* eller *nja,* bestämdt *jaha,* vresigt *jă* med glottal tenuis (»stöt», se I, 370 f.) såsom afslutning; *a(h)* kan vid ytterlig häpenhet bli till *ha,* osv. alltefter den än automatiska, än instinktmässiga rörelsens art [4]. En ren reflexrörelse är väl den läppförskjutning framåt, som gärna uppstår, då man är ovanligt smeksamt eller inställsamt sinnad, och som vållar allmän labialisering af det som säges, så att t. e. *lilla mamma* blir någonting bortemot *lylla mamma.* En af många högst olik-

---

[1] Se härom utförligt i Prosodien, kap. 4 samt i mina *Spridda studier, andra samlingen,* s. 20 ff.

[2] Se vidare härom i Prosodien, kap. 3.

[3] Se vidare härom i Prosodien, kap. 2.

[4] Om arbiträra, instinktmässiga och automatiska rörelser (bland hvilka sistnämnda reflexrörelser) se senast WUNDT, *Völkerpsychologie* I, I, 2. aufl. (1904), s. 38 f.

artade ingredienser — nonchalance, inställsamhet, häpnad och kanske ännu ett och annat — blandad stämning har också gifvit ett mycket blandadt resultat i den vulgära interjektionen *(t)jössus* (af *Jesus*), hvaremot en dylik raffinerad stämning är främmande för det enkla och okonstlade *(j)esses*, där häpenheten tyckes oinskränkt råda.

2. En logisk faktor af stor betydelse är vår mer eller mindre medvetna önskan att framhålla ett visst fonem såsom varande mer eller mindre betydelsefullt, alltså å ena sidan såsom viktigt eller ägande en »pregnant» (dvs. innehållsdiger, »mättad») betydelse, å andra sidan såsom oviktigt eller ägande en reducerad, svag eller oegentlig betydelse. Det förra fallet får sitt uttryck i och genom dels ökning af de fonemet tillkommande prosodiska egenskapernas grad (alltså hvad man kallar emfas)[1], dels fonemets utvidgning äfven i kvalitativt afseende (tautologi, se s. 32 f. ofvan samt V, 88). Det sednare fallet uttryckes genom dels minskning af de prosodiska egenskapernas grad (reduktion)[2], dels fonemets förkortning äfven i kvalitativt afseende (ellips, se V, 77 ff.). Otaliga exempel på emfas och reduktion erbjuda intensitetsförändringarna, som ju förnämligast äro logiskt motiverade[3]. Jag erinrar blott om sådana företeelser som å ena sidan antitetisk betoning[3], å andra sidan proklis (dvs. fonemets användning som upptakt)[3] och enklis (dvs. fonemets användning som svag taktdel) med däraf följande, således icke omedelbart af betydelseförsvagningen föranledda[4], kvalitativa ändringar, som ofta fortskrida ända till skenbar ellips. Dock blott skenbar, ty då t. e. *jag* öfvergår till *ja, skall* till *ska, god morgon* till *gomorn* och vidare till *(g)morn, hvad*

[1] Se härom närmare i Prosodien, kap. 2 och 3.

[2] Se härom Prosodien, kap. 2.

[3] Se härom närmare i Prosodien, kap. 3.

[4] Detta förhållande har förbisetts af bl. a. Schuchardt, Jespersen och Kock, däremot observerats af t. e. Wechssler och senast betonats af Oertel, *Lectures* s. 209 ff.

befalles till *(va)falls, ödmjuka tjänare* till *mjuka tjänare* och vidare till *(ka) tjänare* osv., så beror de härvid försvunna fonemernas försvinnande i första hand på intensitetsreduktionen, i följd af hvilken de ifrågavarande fonemerna hos både den hörande och den talande kvarlämna alltför svaga och därför icke lifskraftiga minnesbilder; och först denna intensitetsreduktion är i sin tur direkt logiskt motiverad af uttryckens ringa betydelsevalör.

Annorlunda är förhållandet med den verkliga historiskt-etymologiska ellipsen (se V, 85 f.), sådan den visar sig t. e. i *rek*(ommenderadt bref), *kilo*(gram), *Söder*(malm) m. m. d. (se a. st.), där på direkt logisk väg ofta just det bevarats — vanligen emedan det var det för betydelsens precisering mest karakteristiska — som från intensitetsförhållandenas synpunkt snarast skulle varit dömdt att försvinna (på grund af sin ringa intensitet). Däremot har i de nämnda uttrycken det, såsom varande öfverflödigt, aflägsnats, som utan svårighet kan ur situationen suppleras, alldeles som t. e. i *tiodubbelt* (renadt brännvin) eller *fem och tjugo,* hvilket kan afse *kronor* och *öre,* men äfven *tum* och *linjer, skålpund* och *lod, timmar* och *minuter,* ja *par spö,* alltefter omständigheterna. Det finnes t. o. m. fall, där den elliptiska proceduren aldrig hunnit få något yttre (dvs. akustiskt) förlopp, utan försiggått redan »i hufvudet». Så t. e. är det åtminstone tvifvelaktigt, om *te*(kopps)*fat, telefon*(byrå)*fröken* o. d. någonsin haft, och väl alldeles säkert, att de af Tamm[1] framdragna *havanna*[brun]-*aktig, orange*[gul]*aktig, scharlakans*[röd]*aktig* o. d. aldrig ägt de fullare formerna, hvilka sålunda äro blotta tankeförutsättningar, icke språkhistoriska sådana. — Om ellipser, som väsentligen bero på »eufemism» se nedan § 9, 1.

För att nu återgå till företeelserna emfas och reduktion, så är vidare rörande dessa att märka, det de äfven i fråga

---

[1] *Om afledningsändelser hos svenska adjektiv,* s. 13.

om kvantitetsförändringar ha ett rätt stort spelrum. Det mindre viktiga eller oviktiga uttalas nämligen i regeln hastigare, det viktiga långsammare [1], och särskildt är »öfverlång» kvantitet ofta logiskt motiverad. »En *stor* villfarelse», uttaladt med öfverlångt *o*, anger en mycket stor sådan; ett *aldrig* med öfverlångt *l* är blott ett koncisare uttryck för det mycket abundanta (se V, 87 f.) »aldrig någonsin i världen»; osv. [1].

Beträffande ändtligen tautologien kan det för dess exemplifiering vara nog med att erinra om de ofvan s. 33 anförda exemplen, i det jag för öfrigt hänvisar till min utförliga behandling af detta ämne i mina Spridda studier, s. 52 ff.

3. En rent grammatisk faktor är den talandes fullt medvetna vilja att få uttryckt, det ett visst fonem — icke blott skall, såsom i de uti det föregående behandlade fallen varit händelsen, förses med en ny färgton eller grad af vikt eller nyans af betydelse, utan att det — skall för tillfället beteckna något väsentligen annat än det, som ligger till grund för eller bildar utgångspunkten för den nödiga nybildningen. En nybildning, om ock blott partiell, måste nämligen härvidlag äga rum, emedan bibehållandet af det »ursprungliga» eller primära fonemet skulle på grund af den genomgripande betydelseförändring, som här kommer i fråga, verka rentaf missledande. Men hvar, dvs. på hvilken punkt inom det grammatiska systemet, en dylik nybildning tarfvas, och hvar den däremot kan utan egentlig olägenhet underlåtas, det beror på och bestämmes af det speciella språkets byggnad i det hela, framförallt på dess betydelsesystem (»inre språkform», se V, 27) och de därpå beroende grammatiska kategorierna (se V, 25 f.); ty i ett annat språk eller i samma språk på en annan tid eller inom en annan stilart kunna förhållandena och de däraf framkallade behofven vara helt andra. Så t. e. känna visserligen engelskan och franskan

[1] Se vidare i Prosodien, kap. 2.

liksom fornsvenskan och den högre stilen inom nysvenskan, men däremot icke nysvenskans mellanstil och lägre stil något behof af att hos verberna skilja mellan en singular och en plural form, t. e. *vi äter, vi åt* jämte högre *vi äta, vi åto*; Gamla-Karleby-målet har lika litet som engelskan (och i viss mån tyskan) användning för någon särskild neutral form hos adjektiverna, t. e. *än lislan bån* 'ett litet barn' likaväl som *än lislan kar* eller *flickå* [1]; Fryksdals-målet skiljer ej längre — lika litet som engelskan — på *kast(a), kast(ade)* och *kast(at)*; svenskan är vida mindre än t. e. tyskan och ännu mycket mindre än ryskan intresserad af att beteckna »perfektivering» hos verbet, t. e. »de *välja* och *välja*, men de *välja* ju ingen» jämfördt med »sie *wählen* und *wählen*, aber sie *erwählen* ja keinen»; osv.

Exemplen på hithörande företeelser äro legio och fylla hela den s. k. formläran, som ju just har till uppgift att redogöra för alla de sätt, som anlitas för att inom ett visst språk bringa till uttryck de betydelsedifferenser, hvilka i detta språk befunnits vara så stora, att de tillgodosetts genom en äfven fonologisk differentiering, t. e. i nysvenskan *härad : härader* (förr *härad*), *lyfta : lyftade* (förr mindre markeradt *lyfte*), *lyss : lyssna, god : godhet, nykter : nykterist, förnäm : förnämitet, flott : flottyr, landsman : landsmaninna, Erik : Erika, blyg : blygsam, värd : värdig* m. m.

§ 8. **Inre faktorer af psykisk natur:** 3. **Praktiska hänsyn.**

Till hvad man skulle kunna kalla praktiska hänsyn hör den talandes åstundan å ena sidan att bli hörd — eller möjligen icke hörd af någon annan än den man egentligen afser — och förstådd, nämligen på det sätt man själf vill bli det; å andra sidan att detta resultat måtte nås med så litet besvär som möjligt. Vi få sålunda här att skaffa med två,

---

[1] Se Hagfors i Sv. landsmålen XII, 2, s. 94.

stundom hvarandra mer eller mindre motverkande, principer: tydlighetens och enkelhetens.

1. Tydlighetens kraf tillgodoses vanligen medvetet och leda till aktivitet från den talandes sida, såsom t. e. då man för att bli hörd under abnorma omständigheter — exempelvis då man talar till en döf eller till en på stort afstånd befintlig person, då man vill öfverrösta en annan eller göra sig gällande trots rådande buller, sorl o. d. — mer eller mindre ökar intensiteten (eventuellt ända till »skrik»), respektive om man icke vill bli i större utsträckning hörd, mer eller mindre reducerar intensiteten (eventuellt ända till en låg »hviskning») [1]. Medelbarligen leda dessa intensitetsförändringar vanligen också till tonalitetsförändringar [2]. Ändtligen ligger samma motiv också till grund för kvantitetsförändringar, t. e. användandet af en abnorm långsamhet, då man talar till en trögtänkt eller ouppmärksam person, eller då man vill inplanta en mycket elementär eller mycket svårfattlig sanning [3]. Till sist spela tydlighetens kraf äfven en roll i fråga om ljudens kvalitativa beskaffenhet, i ty att man ju uttrycker sig »distinktare» (jfr I, 35), då man befarar att missuppfattas, än annars.

2. Enkelhetens kraf tillgodoses vanligen mindre medvetet, ja oftast väl alldeles omedvetet, och leda till passivitet hos den talande, hvarför denna princip kan kallas, om man vill klandra: »lättjans», om man vill berömma: »sparsamhetens» eller »kraftbesparingens», om man vill yttra sig neutralt: »den ekonomiserande» eller »hushållningens». Detta förenklande af fonemerna eller på annat sätt uttryckt ekonomiserande med de fonetiska resurserna, med fysisk kraft, består alltid i ett uteslutande af något för tvenne i hvarandras, icke alltid omedelbara, grannskap befintliga fonemer gemen-

[1] Se vidare Prosodien, kap. 3.
[2] Se vidare Prosodien, kap. 4.
[3] Se vidare Prosodien, kap. 2.

samt, vare sig ett mindre fonem eller en blott beståndsdel af ett sådant. Mera speciellt angifvet kan det uppträda på två olika sätt. Dels mera undantagsvis så, att i ettdera af de båda fonemerna utelämnas såsom öfverflödigt det eller de ljud, som i dem båda fungera såsom bärare af ett för dem gemensamt betydelsemoment, t. e. *folkskolelärare och -lärarinnor, mot- och medgång, ta af och* [ta] *på sig* m. m. (se V, 81 ff.), alltså bildningar som innebära en morfologisk simplifikation (förenkling) och äro resultat af en »anaforisk ellips» (se V, 80). Dels och vanligen består förenklingen däri, att, om två helt eller delvis lika artikulerade ljud skulle komma att följa omedelbart efter hvarandra, man helst endast en gång utför det eller de för dem båda gemensamma artikulationsmomenterna. Exempel på dylik artikulatorisk simplifikation erbjuda i mängd de nysvenska »sandhi»-företeelserna [1], t. e. *ut-tala, ut-dela, bod-disk, bod-tak, tal-lös, tal-tecken, in-nästla, in-dela* o. d., allt innebärande ett uppgifvande af explosionen hos den förra af två sammanstötande homorgana explosivor. Andra exempel erbjuder den från många språk bekanta »kontraktionen» af två kvalitativt lika vokaler i »hiatus»-ställning, t. e. när fornsvenskt *faa* blir *fa* 'få', *fruur* blir *frur* 'fruar' o. d.

Det distinkta talets motsats, det på ett eller annat sätt otydliga (se I, 35) talet beror — där det icke är habituellt (en ingrodd vana) — i regeln icke så mycket på öfverdrifven och malplacerad ekonomisering med kraft som fastmera på ouppmärksamhet; dvs. uppmärksamheten riktas så uteslutande åt ett annat håll, att nödig omsorg icke kan ägnas åt talet, resp. uttalet. Det vanligaste fallet af otydligt (ut)tal är textens återgifvande i sång, därvid alltför ofta den sjungande så ensidigt fullföljer rent musikaliska syften, att af det språkliga ackompanjemanget knappast några andra ljud bli uppfattbara än de mest sångbara, dvs. vokalerna, och äfven

[1] Se den Kvalitativa ljudläran, kap. 2.

dessa sällan distinkt åtskiljas från hvarandra, utan röras ihop till något eller några slags kompromissvokaler.

§ 9. Inre faktorer af psykisk natur: 4. Estetiska hänsyn.

Att estetiska hänsyn göra sig gällande såsom faktorer vid talets förändringar, har på senare tider oftare förnekats — t. e. af Passy — än erkänts, men icke desto mindre äro sådana omisskänneligen förhanden såsom medverkande och visst icke betydelselösa orsaker. Redan ofvan s. 15 har påpekats, att vissa imitativa talförändringar ha sin närmaste (psykiska) anledning i ett för tillfället rådande kvasi-estetiskt mod eller maner. Men äfven frånsedt dylika företeelser kunna vi lätt märka, hurusom åtminstone tvenne hithörande principer göra sig mer eller mindre gällande, den ena af mera negativ, den andra af mera positiv innebörd, nämligen eufemism och rytmik.

1. Eufemism, dvs. undvikande af anstötliga uttryck och eventuellt dessas ersättande medelst icke stötande sådana [1], gör sig gällande på så sätt, att man än på grund af en viss försynthet gentemot det heliga, än på grund af skygghet för det »fula», än af annan hänsynfullhet omändrar sådana fonemer, som genom sitt antingen för höga eller för låga stämningsvärde skulle kränka stilkänslan (se vidare I, 31). Hit hör således allt af stilistiska skäl föranledt ratande af vissa i och för sig gängse uttryck och deras omformning eller ersättande med »synonymer» (se I, 32 och V, 23 f.), vare sig redan befintliga sådana eller, vanligen medelst »omskrifning», nyskapade. Sitt största spelrum har eufemismen naturligtvis i fråga om fonemer, som på grund af sitt eget betydelseinnehåll äro öfverhufvud svåra att anbringa, nämligen de som beteckna mycket heliga ting eller ock dessas diametrala motsatser, himmelska känslor eller djuriska drifter

[1] Jfr G. Cederschiöld, *Eufemism* i 'Om kvinnospråk och andra ämnen' s. 59 ff.

osv. I allmänhet tillgripas härvidlag synonymer, antingen mera enkla sådana, t. e. *katten* i stället för det högt ställda *djäfvulen* eller det lågt belägna *fan, blomkruka* i stället för det gamla namnet *blompotta,* som ännu bibehålles i killespelet (jfr det bibliskt arkaiska *pottomakare*), i hög stil *träck* för *lort,* eller mera sammansatta, s. k. omskrifningar, t. e. Sigurds »den punkt där föräldranitet och björkriset samvärka för uppfostringsändamål» eller den gamle Uppsala-kursorn Bergholms stående uttryck »dagens bekvämlighet» i samma mening som den vanliga omskrifningen »ett visst ställe» eller i högre stil »privat kabinett» m. fl. dylika försök, vid hvilka man naturligtvis stundom kan komma att gå för långt och förfalla till »sirlig stil» [1]. Men man har äfven andra sätt att reda sig i dessa kinkiga fall. Vill eller kan man icke träffa ett lämpligt synonymval, så göras de vanskliga uttrycken till föremål för antingen — och detta synnerligen ofta — elliptisk behandling eller ock ett slags »skyddande förklädnad». Exempel på det förra äro bl. a. *hin* (onde eller håle), som dock numera, sedan detta ursprungligen så oskyldiga ord (med betydelsen 'den') på grund af sitt vikariat för »djäfvulen» också i sin tur blifvit »fult», börjar ersättas af synonymet *den,* t. e. »det vore väl själfva *den*»; *tusan* (djäflar), som emellertid, sedan det så småningom — i motsats till biformen *tusen* — fått en rent »djäfvulsk» innebörd, ofta utbytes mot de lindrigare *hundra* och *sjutton* (vulgärt äfven *attan,* dvs. aderton) samt det ännu oskyldigare *nitton; ja* [helige] *män,* jfr da. *hillemænd;* vulgärt *herre Je(sus)* eller *Jemini,* det sistnämnda af *Je(su do)mine* [2]; vulgärt *du store* (Gud);

---

[1] Se härom V. Andersen, *Danske studier,* s. 54 ff.

[2] Ty. *(herr)je* och *jemine* skall enligt Th. v. Grienberger i Deutsche Mundarten I, 1 ff. vara af helt annan upprinnelse, och Grimmska ordbokens härledning af *jemine* ur *Jesu domine* förklarar han — utan motivering — för »unsinnig». För den händelse de svenska uttrycken till någon del bero på tyskt inflytande, äro de alltså kanske delvis af annat ursprung än det ofvan angifna.

i slangspråk *das* (haus), m. m. Hvad jag kallat skyddande förklädnad anordnas åter på så sätt, att man begagnar sig af uttryck, som i semologiskt afseende skenbarligen äro helt andra än de åsyftade, men som i fonologiskt afseende dock icke äro mera afvikande från dessa, än att man bakom dem lätteligen skymtar den egentliga meningen. Sådana fall äro t. e. de mer eller mindre vulgära uttrycken »sätta sig på *ändalykten*» i stället för *ändan*, »sätta *en rofva* på isen» för *rofvan* (jfr isl. *rófa* svansrot), »dra åt *Hälsingland*» för *helvete*, »kors i *Kristinehamn*» för *Kristi namn*, »*fy Farao*» eller »*Falun*» (K. E. Forsslund) eller »*fadren*» för *fan*, »det var också *sablarna*» för *satan*, »*järnvägsarbetare*» för *(d)jäflar anamma*, »o, du milde *Kristoffer*» för *Krist*, *vasserra tre* (dialektalt äfven *tri*) — äfven elliptiskt *vasserra* — af fsv. *vars hærra træ* »Vår Herres trä», dvs. korset (jfr nysv. *kors* som interjektion).

Rent brakygrafiska (se I, 42) påhitt såsom *f—n* för *fan*, *förb.* för *förbannad* eller rentaf *** för allehanda fula ord utgöra naturligtvis ingen insats i eufemistisk riktning, eftersom man ju ändå — för så vidt icke möjligtvis brakygrafien framkallat brakylali (se s. 13 ofvan) — vid utläsning af det skrifna måste fram med det »fula».

2. En estetisk faktor är äfven rytmiken, dvs. det på människans medfödda förkärlek för »rytmisk rörelse» (jfr I, 363) [1] beroende ordnandet af fonemerna i periodiska följder, som i ett visst afseende uppvisa en progress, kulmen och regress osv. om och om igen, samt i öfverensstämmelse därmed undvikandet af att låta lika starka, lika höga eller lika långa fonemer följa omedelbart på hvarandra. Sitt största spelrum har denna tendens i fråga om intensitetsförändringarna, t. e. *major Palm* med stafvelser, som äga respektive intensitetsgraderna 103, ehuru *major* har följden 03, eller *bruksbokhållare* med 30201, ehuru *bokhållare* har 3201, osv. [1].

---

[1] Se vidare härom i Prosodien, kap. 3. Jfr ock G. Cederschiöld, *Rytmens trollmakt* (Stockh. 1905), s. 132 ff.

Exempel på kvantitetsförändringar, framkallade af rent metriska (alltså rytmiska) skäl, lämnar nästan hvarje svenskt poem [1], och rytmiskt motiverad är väl ock, åtminstone i viss mån vårt rikspråks motvilja mot förbindelsen lång sonant med följande lång konsonant och den däraf härflytande förkortningen af den sednare, åtminstone i de lägre stilarterna, t. e. *för(r)idare, vis(s)ångare* o. d. [1] Inom tonalitetens område ligga troligen delvis rytmiska motiver till grund för språkets böjelse för modulation — en tendens som sången (»vokalmusiken») sätter i system — och obenägenhet för monotoni [2], om ock t. e. uppkomsten af portamentot ej bör så förklaras.

Vanskligast är att utreda, i hvad mån rytmik spelar någon roll i fråga om fonemernas kvalitativa förändringar. Snarast torde detta vara fallet i de talrika »onomatopoetiska» (ljudhärmande, se V, 99 ff.) bildningarna med vokalvariation af typen *piff paff puff* (härmning af skott), *tick tack* (pendelknäppningar), *ding dång* (klockringning) o. d. samt de i deras spår gående ljudsymboliska (se V, 102) bildningarna, t. e. *tripp trapp trull* (en serie af olika höga föremål), *sick sack* (rörelse i vinklar, än åt höger, än åt vänster), *misch masch* (blandad smörja) osv. Åtminstone tyckes ett sådant fall som t. e. *tick tack* knappast i fråga om annat än »välljudet» skilja sig från ett onekligen mera strängt ljudhärmande bildadt, men obefintligt *tick tick*, under det att visserligen i andra fall den vokaliska differensen torde afse att symbolisera en verklig betydelsedifferens hos beståndsdelarna (jfr V, 99 och 100 f.). Alltså är den artikulatoriska växlingen *tick tack* troligen på alldeles samma sätt psykiskt motiverad som den akustiskt varierade rytm (ett tu, ett tu osv.), hvilken vårt öra ofrivilligt inlägger uti den i och för sig fullkomligt likformiga

---

[1] Se närmare härom i Prosodien, kap. 2.

[2] Jfr mina *Spridda studier, andra samlingen*, s. 23 ff. samt Prosodien, kap. 4.

pendelknäppningen. Att åter man väljer just dessa vokaler (*i*, *a* och eventuellt dessutom *u*) och icke t. e. *å*, *ä*, *ö*, beror väl på analogi från de i sådan mängd uti språket förekommande fallen af just denna vokalväxling i för öfrigt alldeles eller nästan alldeles lika lydande ord (typen *spring sprang sprungit*) och särskildt inflytandet från sådana fall som *piff paff*, *kling klang* m. m., om hvilkas vokalväxling se V, 101.

Ovissare synes det, om rytmiska tendenser framkalla eller åtminstone bidraga till uppkomsten af den hittills från psykologisk synpunkt oförklarade[1] språkliga företeelse, som kallas dissimilation, dvs. att ett ljud kvalitativt ändras på grund af att »samma» eller åtminstone ett liknande — dvs. i fråga om åtskilliga artikulationsfaktorer lika bildadt — fonem förekommer i dess, icke alltid omedelbara, grannskap, t. e. då i fornsvenskan *lyklar* blir *nyklar* 'nycklar', i fornhögtyskan *kumin* (af lat. *cuminum*) blir *kumil* (nyty. *kümmel*) 'kummin', i nyhögtyskan *stein* (dvs. *stæin*) blir *stain*, eller då *ê* (dvs. *ee*) i dalmålet blir *ĭe* (t. e. *stien* sten), men i engelskan *ĕi* (t. e. *name*), *ô* (*oo*) i fornhögtyskan blir *ŭo* (t. e. *muoter* moder), men i engelskan *ŏu* (t. e. *no*) osv. Att i ena fallet dissimilationen leder till ett resultat, i ett annat fall till ett annat, beror naturligtvis icke på de eventuella rytmiska faktorerna, utan på andra omständigheter, olika i de olika fallen, men äfven dessa tillsvidare omöjliga att angifva. Den allra största svårigheten vid förklaringen af dissimilationsföreteelserna ligger dock däri, att de tyckas stå i en besynnerlig motsättning mot de inom språklifvet vida vanligare och kraftigare verkande assimilatoriska och simplifierande tendenserna, om hvilka se ofvan s. 28 och 41.

---

[1] Jfr vidare Wundt, *Völkerpsychologie* I, I, 2. aufl., s. 427, och den därsammastädes i noten citerade litteraturen.

§ 10. Slutanmärkning.

I det föregående har tagits hänsyn endast till de viktigaste af de ofantligt många orsakerna till talets förändringar. För redans och utrymmets skull förbigår jag nämligen afsiktligt många mindre viktiga, särskildt sådana som för språklifvet i det hela äro af föga betydelse såsom — för att välja blott ett exempel — de ändringar, företrädesvis i afseende på fonemernas prosodiska egenskaper, som ofta bli en följd af deras användning i sång, således deras intvingande under en, ofta icke för deras egen skull tillskapad melodi. Jag erinrar t. e. om den abnorma kvantitetsförändring, som förekommer vid sjungandet af »du *gamla*, du *friska*, du *fjällhöga* nord», där tre i normalt tal korta sonanter (*a*, *i* och *ä*) erhålla öfverlängd och i sammanhang därmed de på dem följande konsonanterna (*m*, *s* och *l*), som normalt äro långa eller åtminstone halflånga, förkortas. Likartade fall förekomma i massa.

Om ännu tvenne andra indelningar af talförändringarna från synpunkten af de verkande orsakerna se nedan § 12, A och B samt § 14.

TREDJE KAPITLET.

Talförändringarnas resultat.

§ 11. Inre resultat.

Om en klassifikation af talförändringarna efter deras orsaker är af allehanda anledningar förenad med synnerliga svårigheter, så är det däremot betydligt lättare att företaga en indelning af dem med utgångspunkten hämtad från det vida påtagligare resultatet af förändringen. Fästa vi oss först vid hvad man skulle kunna kalla det inre, specifikt språkliga, resultatet, dvs. den vikt och betydelse som ändringen har för språket såsom sådant (såsom meddelelsemedel), så kunna tre hufvudgrupper ur- och särskiljas.

1. Sådana som innebära icke blott en ändring af fonemet, utan äfven af dess betydelseinnehåll, och som sålunda äro icke blott fonologiska, utan därjämte äfven semologiska förändringar, såsom då *ja* blir *tja* eller *mja, fin* blir *finfin, värd* blir *värdig*, *nykter* blir *nykterist, landsman* blir *landsmaninna* o. d.

2. Sådana som visserligen icke jämte själfva fonemets förändring äfven innebära en ändring af dess betydelse, men väl af det »sätt», hvarpå denna uttryckes, dvs. innebära en ändring af den allmänna bildningsprincip, som i det förevarande fallet dittills kommit till användning i och för betydelsens återgifvande. Det är alltså här samma betydelse som förut, hvilken nu efter ändringen uttryckes på annat

sätt än förr, dvs. med anlitande af en annan bildningsprincip än före densamma, och sålunda utgör en dylik förändring icke blott en fonologisk, utan därjämte en morfologisk sådan, t. e. *gräfde* för äldre *grof, tämjde* för *tamde*, vulgärt *böt* för *bytte, fagrare* för *fägre, härader* för *härad, stränder* för *strander*, »vi *äter*» för »vi *äta*», »*sön-* och helgdagar» för »*söndagar* och helgdagar» m. m.

3. Sådana som blott innebära en ändring af fonemets material utan att på något sätt ingripa i dess betydelse eller dess grammatiska »form», således utgörande en ren och oblandad fonologisk procedur. Detta är alltså talförändringar (»ljudöfvergångar») i vanlig och inskränkt bemärkelse (jfr ofvan s. 7), t. e. *järta* för *hjärta, boḍ* eller *boᶅ* för *bord, hyska* för *öska, njupon* (nypon) för *hiupon, pryl* för **pryn, blå* för *bᶅå, sjurnal* (dvs. *ʃurnal*) för *journal* (dvs. *ʒurnal*), *fodra* för *fordra, konsärt* för *kångsär, nycklar* för *lycklar, utal* för *uttal, major (Palm)* med intensitetsföljden 10 för *major* med följden 03, m. m.

Naturligtvis kan liksom alla andra gränser äfven gränsen mellan dessa grupper vara sväfvande eller åtminstone svår att rätt bestämma. Så t. e. är ersättandet af *sämre* med *dåligare* en ändring af semologisk innebörd, försåvidt och i den mån *dåligare* får representera en från *sämre* skild, vanligen mera speciell, betydelsenyans; i annat fall blott af morfologisk — och naturligtvis därjämte alltid af fonologisk — natur. Utbytet af *god* i t. e. »mjölken är *god*» mot *godt* i »smöret är *godt*» är en rent morfologisk — och fonologisk — procedur, men i »det förstår jag *godt*» (= *väl* eller *bra*) därjämte en semologisk. Det vulgära *hanses* för *hans* kan tyckas vara en rent fonologisk ändring, men hör tydligen för den, som begagnar formen *hanses*, till de morfologiska företeelsernas grupp, eftersom ändringen säkerligen beror därpå, att den talande icke finner »genitiven» vara tillräckligt klart uttryckt eller tillräckligt kraftigt framhållen genom formen *hans*. *(Mju)ka*

tjänare och *Mia* betyda icke alldeles detsamma som de ursprungliga och längre uttrycken *ödmjuka tjänare* och *Maria*, utan någonting mera familjärt och förtroligt; och det kan ifrågasättas, om det vulgära *joj* betyder helt enkelt *jo* och icke snarare någonting sådant som »jo, trots ditt nej». Tydligt är ock, att i sådana fall, som då *matsäck* blifvit *massäck* och *matmor* blifvit *mattmor*, ändringen å ena sidan underlättats af, å andra sidan i sin tur bidragit till att orden ej längre, såom en gång varit fallet, betyda »säck fylld med mat» och »moder som utdelar mat». Emellertid är distinktionen trots denna sin sväfvande natur nyttig och indelningen i alla händelser användbar i så måtto, att man medelst anlitande af densamma kan hänföra en ändring till den af de ifrågavarande tre kategorierna, dit den öfvervägande hör.

Då de till de ofvannämnda grupperna 1 och 2 hörande företeelserna måste på grund af sin ofvan utredda innebörd komma att behandlas — om ock visserligen från annan synpunkt än den här förevarande — på sina särskilda ställen inom betydelseläran och formläran (semologien och morfologien), så tar jag, här i ljudläran (fonologien), i det följande ingen hänsyn till dem vid redogörelsen för fonemernas förändring, liksom ej heller vid den framdeles kommande behandlingen af fonemernas växling till de arter däraf, som bero på talförändringar af till grupperna 1 och 2 hörande slag — helst som jag annars här skulle få att behandla hela språkhistoriens innehåll, naturligtvis alltid från fonologisk synpunkt — utan jag sysselsätter mig blott med talförändringar i inskränkt bemärkelse, dvs. de väsentligen fonologiska.

§ 12. **Yttre resultat.**

Taga vi till indelningsgrund för de rent fonologiska talförändringarna deras yttre, rent fysiska (akustiska och fysiologiska), resultat, dvs. de följder för öra och talorganer, till hvilka de ledt, så komma vi till följande indelning, vid

hvilken lämpligen början må göras med en i grofva drag hållen tredelning:

I. Elimination eller bortfall af en eller flera artikulationer eller artikulationsmomenter (»förstummande» af ljud, ty. »schwund»), en företeelse som alltefter det försvunna fonemets plats i ett större sådant plägar indelas i:

α) Prokope (vanligen, men sämre, kallad »aphæresis»), då ett fonem bortfaller i början af ett större sådant, t. e. *(up)på, (d)jup.*

β) Synkope [1], då ett fonem bortfaller inuti ett större sådant, t. e. *re(da)n, Sver(i)ge, fris(k)t.*

γ) Apokope, då ett fonem bortfaller i slutet af ett större sådant, t. e. *ha(fva), hur(u), ja(g), vigg* för *vigilans* (uttaladt *viggilans*), *rep(artition), rek(ommenderadt bref).*

II. Accession eller tillsats af s. k. »accessoriska» ljud, en företeelse som alltefter det tillträdande fonemets plats i det större fonem, hvari det kommer att ingå såsom beståndsdel, kan vara:

α) Protes, då ett fonem tillsättes före ett annat, t. e. *hyska* för äldre *öska, njupon (nypon)* för äldre *hiupon.*

β) Entes (»inskott») [2], då ett fonem tillsättes inuti ett annat, t. e. vulgärt *rejäl* för *reel,* äldre nysvenska (t. e. Lexicon Lincopense) *sakerstiga* för *sakristia.*

γ) Epites, då ett fonem tillsättes efter ett annat, t. e. *träd* för äldre *trä* (numera med annan betydelse än *träd*), vulgärt *joj* för *jo* [3].

III. Permutation eller utbyte af en artikulation eller ett fonem mot ett annat sådant, t. e. *fransysk* för äldre *fran-*

---

[1] Termen har hittills företrädesvis (hos åtskilliga författare uteslutande) användts för att ange bortfall af en stafvelse.

[2] Jfr *par-entes* såsom term i betydelseläran.

[3] Från »accession» med dess underarter är noga att skilja affigering med arterna: pre-, in- och suffigering, som afse tillsats för tillgodoseende af morfologiska (och semologiska) ändamål. Se vidare Formläran, inledningen.

sösk, ricksens (ständer) för ursprungligt *riksens, väfföte* för *västjöte (västgöte).*

I hvartdera af dessa tre hufvudfall kunna vi sedan erhålla en lämplig tuklyfning, om vi från föregående kapitel hämta en indelningsgrund: ändringarnas beroende af andra fonęmers tillvaro och beskaffenhet. Vi ha sett att det ena fonemets förändring kan vara företagen på grund af och till sitt resultat bestämd af andra fonemer, vare sig sådana som befinna sig »i grannskapet», dvs. existera för den talandes öra eller talorganer, eller ock sådana som endast finnas till i den talandes minne och ofta icke ens där äro aktuella, utan blott utgöra ett moment i det residuum af våra speciella språkminnen, det allmänna minne af språkbyggnaden i det hela, som man plägar kalla »vår språkkänsla» (jfr V, 31). En tredje möjlighet, nämligen att en ändring hos ett visst fonem företages alldeles oberoende af det öfriga språkmaterialets tillvaro och beskaffenhet, är väl utesluten, trots Sievers' m. fl:s antagande af en dylik »spontaner Lautwandel», beroende uteslutande på »die freie Willkür der Sprechenden, ohne an irgend eine andere Bedingung geknüpft zu sein» eller, som det ännu sämre heter, på »die blosse Willensthätigkeit der Sprecher» [1]. Ty huru »godtyckliga» eller »fria» vi än må vara, äro vi väl i alla fall bundna åtminstone af våra egna språkliga föregåenden — hvilka konstituera våra »uttalsvanor» — dvs. af de fonemer vi en gång producerat eller hört produceras. Alltså försiggå a l l a talförändringar, äfven den mest »spontana» ljudskridning (se § 6, 1), under ett om ock omedvetet hänsynstagande till och inflytande från andra fonemer, och frågan gäller blott, huruvida dessa »inducerande» [2] fone-

---

[1] Sievers, *Grundzüge der Phonetik,* 5. aufl., s. 275.

[2] Termen är Wundts, *Völkerpsychologie* I, 2. aufl. I, 410. Jag föredrager emellertid i det följande att kalla det på ett annat influerande fonemet för »aktivt» och det fonem, på hvilket det aktiva influerar, för »passivt» (Wundts »induzierter Laut»).

mer äro både fysiskt och psykiskt närvarande eller blott det sednare (och detta då ofta icke aktuellt, utan blott såsom omedvetna betingelser för en vår disposition i viss riktning, hvilken undermedvetenhet skänker oss skenet af relativ frihet). Jag särskiljer därför blott två fall:

A. Kombinatoriska (»combinative» Sweet, »kombinatorisch» Sievers m. fl.) ändringar, hvilkas speciella resultat betingas af fonemer, som antingen af den talande (eller hans interlokutör) nyss producerats eller ock (af den förre) snart skola produceras. Alltefter detta resultats beskaffenhet, i förhållande till det aktiva (dvs. influerande) fonemet, få vi nu tre fall, af hvilka det första icke har någon tillämpning i fråga om talförändringar, som bestå i bortfall och tillsats:

1. Metates eller omflyttning, då det aktiva och det passiva fonemet byta plats — i tid och rum — med hvarandra, t. e. vulgärt *pasjasa* för *passage,* dialektalt *hommen* för *hon(n)om* eller *Rejusalem* för *Jerusalem,* fornsvenskt *Anders* för *Andre(a)s* o. d.

2. Konvergens eller närmande — icke i tid och rum, utan i fråga om ljudlikhet — då större öfverensstämmelse i ljud mellan det aktiva och det passiva fonemet åstadkommes. Härvid kan man alltefter den riktning, i hvilken det ombildande inflytandet (alltså det aktiva fonemet) verkar, urskilja tre specialfall, nämligen:

a. Regressiv konvergens, då inflytandet utgår från ett följande fonem — alltså det aktiva fonemet står sist — och sålunda det nybildade fonemet (dvs. det fonem, som undergått förändring) för sin förklaring pekar framåt på något, som det numera mer än förr liknar, t. e. i lägre stil *massäck* för *matsäck,* dialektalt *ṣäṣild* för *särskild, Hambo* för *Hanebo*(polska), dalmålets *tålå* för *talå* 'tala' (se ofvan s. 28), urnordiskt *stæin* för *stain* samt (med konvergens hvad första, divergens hvad andra stafvelsen beträffar) *ma¹jo⁰r (Palm)* för *ma⁰jo³r* (se s. 44).

b. Progressiv konvergens, då inflytandet utgår från ett föregående fonem, och sålunda det nya fonemet för sin förklaring pekar bakåt, t. e. *baŋḍop* för *-dop* (se I, 433), *refbenspjäll* för *-bjäll* (se I, 410), fsv. *hiærta* för *hiarta*, fsv, *brøþør* för *brøþer* (se ofvan s. 28) samt (med divergens hvad första, konvergens hvad andra stafvelsen beträffar) »jag har sett e^0de^1r» för e^3de^0r.

c. Reciprok (dvs. ömsesidig) konvergens, då inflytandet verkar i båda riktningarna och således de båda ursprungliga formerna närmat sig hvarandra, resp. de båda nya för sin förklaring hänvisa på hvarandra eller, därest endast ett nytt fonem uppstått, detta hänvisar på båda de ursprungliga, t. e. *häffa* för *hässja*, dialektalt *boɭ·* för *bord*, fsv. **steen* (hvaraf *stēn*) för äldre *stæin*.

3. Divergens eller fjärmande — icke i tid och rum, utan i afseende på ljudlikhet — då mindre öfverensstämmelse i ljud mellan det aktiva och det passiva fonemet åvägabringas. Härvid kan man från samma synpunkt som i fråga om konvergens urskilja samma trenne olika specialfall, nämligen:

a. Regressiv divergens, t. e. *nycklar* för fsv. *lyklar*, *fodra* för *fordra*, ty. *Baiern* för *Beiern*, fornhögty. *muoter* för **mooter (mōter)* 'moder', dalmålets *stien* för *steen (stēn)*, *vindrufva* med resonantiskt n_n (se I, 429) för *vin* med explosivt *n* (se I, 423 f.), *uttala* med *t*-muta (se I, 404 f.) för *ut* med *t*-explosiva.

b. Progressiv divergens, t. e. fsv. *mællin* 'mellan' för **mællim* (fornnorskt *mellim*), *Malkom* för *Malkolm*, engl. *nēim* (skrifvet *name*) för *neem* och *nōu* (skrifvet *no*) för *noo*.

c. Reciprok divergens, t. e. dialektalt *gau* för *gåå (gå)*. Hit kunna äfven föras sådana fall af »antitetisk betoning» som t. e. »*objekt* och *subjekt*» med intensitetsföljden 33033 i stället för 03003; ty onekligen divergera orden *objekt* och *subjekt* mera, då de stafvelser hos dem framhäfvas, hvilka äro olika, än då detta — såsom ju vanligen är fallet — sker endast i

fråga om de stafvelser (ordens sista), som äro hvarandra alldeles lika.

Vid haplologiska företeelser (se ofvan s. 31) är det, därest de båda fonemerna äro hvarandra alldeles lika och stå omedelbart invid hvarandra, ofta svårt för att icke säga omöjligt att afgöra, om förändringen är af regressiv eller progressiv natur, hvarför den i dylika fall väl får anses snarast vara af reciprok art. Så t. e. torde det ej kunna afgöras, huruvida i *faställa* för *fastställa* det är det första eller andra *st* som försvunnit, eller med andra ord om det är *st* i *fast* eller det i *ställa* som — allteftersom associationen af *fastställa* med *fast* eller *ställa* varit starkast — häfdat sin plats. Däremot torde man t. e. kunna lugnt påstå, att i *tragikomisk* för *tragikokomisk* det är det första *ko* som försvunnit, ty ordet associeras naturligtvis vida oftare och lättare med det vanliga *komisk* än med det ytterst sällsynta *tragiko-*. Likaså kan man med visshet anta, att i *dietisk* för *dietetisk* det är det andra *et* som gått förloradt, ty ordet har naturligtvis ett vida intimare samband med *diet* än med ändelsen *-etisk* i *atletisk, alfabetisk, patetisk, parentetisk, antitetisk* m. m.

B. Spontana[1] (»isolative» Sweet) ändringar, hvilkas resultat icke betingas af i omgifningen befintliga (dvs. för tillfället producerade eller hörda) fonemer, utan af den allmänna s. k. språkkänslan eller på sin höjd af ett mera speciellt språkminne. Hit höra sådana fall som då fsv. *gāta* blifvit nysv. *gåta*, då dialektalt *bƚå* blir riksspråkligt *blå*, franskt *journal* blir svenskt *furnal* osv.

---

[1] Jag är emellertid benägen att föredraga Sweets term »isolativa», ehuru jag ej finner den vara fullt träffande, framför den af mig här i öfverensstämmelse med de flesta författare använda »spontana». Detta emedan, såsom ofvan (s. 52) framhållits, »spontan» af vissa författare tas i något annan mening än jag här afser, hvarför termen skulle kunna verka förvillande. Härtill kommer, att den »spontaneitet» hvarom här skulle kunna vara fråga, i alla händelser är endast mycket relativ och därför ej bör skarpt framhållas.

Naturligtvis kan gränsen mellan spontan och kombinatorisk ändring stundom vara sväfvande. Så t. e. kunna *hyska*, *pryl* och *joj* (för *jo*) tänkas ha fått sitt *h*-, resp. *-l* och *-j* antingen kombinatoriskt genom inflytande från de i det aktuella talsammanhanget uppträdande *hake* (t. e. »hvarken hakar eller hyskor finnas»), *syl* (t. e. »med syl och pryl») och *nej* (t. e. »Nej, säger jag». »Joj, säger jag»), eller »spontant» genom inflytande från dessa samma ord, bevarade i minnet.

Till sist må påpekas ett par för språklifvet i det hela särskildt viktiga yttre resultater af talförändringarna. Det är nämligen ett mycket ofta inträffande fall, att genom en talförändring det befintliga språkmaterialet antingen minskas eller ökas. Det förra inträffar, då ett fonem ändras därhän, att det icke längre kan, fonetiskt betraktadt, särskiljas från ett annat redan i språket befintligt. Så uppstår sammanfall (eller uniformering) af fonemer, t. e. då i nysv. riksspråk *kol* och *kål* (*son* och *sån* m. m.) sammanfallit på grund af att långt öppet *o* blifvit slutet *å* liksom det af fsv. långt *a* uppkomna ljudet; eller då *gått* och *godt* (*blått* och *blott* m. m.) sammanfallit, emedan kort *å* blifvit öppet liksom det från fornsvenskan ärfda korta *o*; eller då *bete* (fsv. *biti*) 'huggtand' och *bete* (fsv. *bēte*) 'betesmark' (*led* på kroppen och *led* af *lida*, *sena* i kött och *sena* af *sen* m. m.) sammanfallit, emedan gammalt kort *i* här blifvit långt *e* liksom det gamla *œi*, som ligger till grund för fsv. *ē*. Sammanfallet är sålunda en af de förnämsta orsakerna till uppkomsten af homonymer, dvs. morfemer med flera betydelser, ofta vidt aflägsna från hvarandra, t. e. *hjord*, *gjord* och *jord*, som naturligtvis äro homonymer trots den skiftande stafningen [1]. Och tillkomsten af dylika homonymer innebär gifvetvis en direkt och skadlig minskning af språkets materiella tillgångar [2].

---

[1] Se vidare i Formläran, inledningen.

[2] Se närmare härom i mina *Spridda studier*, s. 163 ff.

Men lyckligtvis bereda talförändringarna ofta en motsvarande ökning af förrådet. Detta inträffar, då ett och samma fonem, på grund af att det utsatts för olika inflytelser, ger tvenne sinsemellan olika resultater. Detta utgör klyfning (eller differentiering) af fonemer, t. e. då fsv. kort *a* gifvit upphof åt dels nsv. långt slutet *a* (*a*) i *glad, mat, hafva* m. m., dels nsv. kort öppet *a* i *gladt, matsäck, haft* osv.; då fsv. kort *u* gifvit dels nsv. långt slutet *u* (*u*) i *Gud,* dels nsv. kort öppet *u* (*u*) i *Guds;* då *d* bevarats i *guds,* men blifvit *t* (eller *đ*, se I, 422) i *Guds;* m. m. d. Klyfningen alstrar sålunda fonemdubbletter [1], hvilka, därest en särskild betydelse knytes vid hvartdera af de båda fonemerna, utgöra de för språklifvet så välgörande betydelsedubbletterna [1], t. e. *att : åt, tusan : tusen, fred : frid, klädning : klänning* m. m. [2], men annars blott åstadkomma »vacklande uttal», t. e. *skall : ska, hafva : ha, tjugo : tjugu : tjuge, ömklig : ynklig* (detta ordpar möjligen med någon liten betydelseskiftning) o. d., eller »växlande former», t. e. *stadsbor : -boar,* den *blå :* den *blåa* m. m. [1].

§ 13. Öfriga synpunkter.

Vill man ytterligare i detalj klassificera talförändringarna med hänsyn till deras resultat, så kan en sådan indelning lätt åstadkommas med ledning af den i detta arbetes del I, kap. 3 (I, 358 ff.) gifna redogörelsen för de olika artikulationsmöjligheterna. Vi få nämligen tydligtvis lika många slag af talförändringar, som det finnes möjliga öfvergångar från en artikulation till en annan, således t. e. dels ändring af artikulationsstället, dels ändring af artikulationssättet. Inom den förra gruppen kan man då vidare tala om öfvergång från labio-labial till denti-labial artikulation och omvändt, från denti-labial till lingvo-labial och omvändt osv.; inom

---

[1] Se vidare Formläran, inledningen.

[2] Se NOREEN, *Om orddubbletter i nysvenskan* (i Språkvetenskapliga sällskapets förhandlingar 1882—85), Upps. 1886.

den sednare gruppen falla öfvergång från perspirerad till pertonerad artikulation och omvändt, från nasal till oral och omvändt, från insonant till resonant och omvändt, från vokal till buckal och omvändt osv. Att här utföra en dylik indelning är emellertid öfverflödigt, då dels systemet redan å ofvan citerade ställe är i sina hufvuddrag framställdt, dels jag i det följande kommer att ordna företeelserna väsentligen efter just denna synpunkt.

En indelning som hittills tämligen allmänt — t. e. af Brugmann, Paul, Sievers och ännu på sätt och vis Wundt [1] — tillmätts stor vikt, nämligen indelningen af talförändringarna alltefter det mer eller mindre af och genom mellansteg förmedlade sätt, hvarpå de genomföras, vidrör jag här endast i förbigående, emedan jag anser densamma vara i det hela af ringa betydelse och särskildt af mycket relativ natur. Man skiljer vid en sådan indelning mellan å ena sidan gradvis (ty. »allmählich»), dvs. genom minimala successiva ändringar, försiggående och å andra sidan språngvis (ty. »springend»), dvs. genom en större förändring med ens, försiggående ändringar [2]. Ett odisputabelt exempel på det förra slaget erbjudes knappast af något annat fall af talförändring än den ofvan § 6, 1 (s. 25 f.) behandlade »ljudskridningen», t. e. då fsv. *ā* blifvit *å* (*bāt* > *båt* o. d.) eller *sj* blifvit *ʃ* (*sju* > *ʃu* o. d.). Otvifvelaktiga exempel åter på språngvis skeende förändring ha vi i sådana företeelser som omöjligen kunna ske gradvis, såsom metateser och vissa assimilationer eller dissimilationer mellan icke omedelbart sammanstötande ljud, alltså s. k. fjärrassimilationer eller fjärrdissimilationer, t. e. *honom* > dial. *hommen*, ty. *letken* > sv. *läkter* eller *särskild* > dial.

---

[1] *Völkerpsychologie* I, 2. aufl. I, 373 ff.

[2] P. K. Thorsens *Glidning og spring* (i Festskrift til V. Thomsen, 1894) åsyftar ej alldeles detsamma, som här kallas gradvis, resp. språngvis skeende förändring, utan snarast den indelning i »ljudlagsenliga förändringar» och »analogibildningar», hvarom se nedan s. 63.

ʂæʂıld, fsv. *lyklar* > *nycklar, fordra* > *fodra* o. d. Men däremot äro de flesta öfriga talförändringar omöjliga att med någon säkerhet på detta sätt anbringa under någondera af rubrikerna. Visserligen föras t. e. »omljuds»-företeelserna allmänneligen till de gradvis skeende förändringarnas grupp, men det synes mig omöjligt att uppvisa att och omöjligt att förstå hvarför icke ett **moti* kunnat bli direkt *møti* (nu *möte*) likaväl som fsv. *brøþer* blifvit — eller åtminstone anses ha blifvit — »språngvis» *brøþør.* I dalmålet kan väl *talå* ha blifvit *tålå* lika oförmedladt som *sergeant* i andra dialekter blir *ʂæʂant;* osv. Å andra sidan anses allmänt »ljudsubstitution» vara en språngvis skeende förändring. Men då undras med skäl, hvarför t. e. öfvergången från fra. *journal* till sv. *furnal* skall anses vara en så stor ändring, att den bör kallas för »språng». Och gör den det med rätta, så ha vi väl äfven ett — visserligen mindre — språng i den ljudsubstitution som gör ty. *Schultz* till sv. *fults,* där dock skillnaden mellan de båda »sje»-ljuden knappast annat än af en mycket öfvad fonetiker märkes. I det hela synes mig uppdragandet af denna gräns alltför mycket bero på tycke och smak för att man skulle behöfva möda sig med att söka i detalj uppdraga den.

FJÄRDE KAPITLET.

Om begreppet ljudlag.

§ 14. Funktionslagar och ljudlagar.

Den metodologiskt viktigaste, eller åtminstone allmänt såsom sådan ansedda, bland alla indelningar af talets förändringar har jag hittills afsiktligt uppskjutit att behandla för att låta den på grund af sin vikt bli föremål för redogörelse i ett särskildt kapitel, ehuruväl den, strängt systematiskt taget, skulle ha förekommit som ett moment inom kap. 3 ofvan. Alltefter den verkande orsaken kunna nämligen talförändringarna ytterligare indelas uti två stora grupper:

1. Sådana förändringar som för sin tillkomst och för arten af sitt resultat äro afhängiga af det förändringen underkastade fonemets funktion (språkliga uppgift) i detta ords allra vidsträcktaste bemärkelse [1], dvs. dess »betydelse och användning» i dessa ords hela omfång, således icke blott dess betydelse i och för sig eller dess användning för tillfället, utan äfven dess mer eller mindre lifligt kända sammanhang för tanken med allehanda andra fonemer af en viss betydelse och användning, kort sagdt hela den roll det spelar såsom rent språklig vehikel, såsom meddelelsemedel. Den ifrågavarande förändringen skulle alltså icke bli just denna, om icke fonemet hade just denna funktion. Och någon förändring af nu ifrågavarande natur skulle öfverhufvud icke

[1] Jfr om funktion i inskränkt och vanlig bemärkelse V, 32 och 38.

kunna inträda, om vi hade att göra icke med ett verkligt fonem (dvs. ett visst i språkligt syfte frambragt ljudkvantum) [1], utan t. e. med en serie af alldeles meningslöst jämte hvarandra uppradade språkljud, utan någon funktion alls — om nu öfverhufvud ett dylikt fall kan tänkas förekomma, hvilket med skäl betviflas. Ty äfven det orimligaste »abrakadabra» — t. e. *alami salami sinkami so* o. d. — tillägges gärna med rätt eller orätt någon betydelse (t. e. den af något slags räkneord), emedan människans allmänna teleologiska läggning ej vill tillåta antagandet af något rent ändamålslöst. Sådana förändringar, som direkt eller indirekt bära vittne om en fonemet tillkommande funktion, hvilken varit driffjäder till ändringen, kallar jag nu för funktionellt motiverade och säger dem bero på samt vara uttryck för funktionslagar. Exempel på sådana förändringar äro bl. a. reduplikationen *finfin* för *fin* i anledning af den pregnanta betydelse, som *fin* för tillfället gör anspråk på; afledningen *hynda* för *hund* på grund af den feminina innebörd, som för tillfället tarfvar ett markeradt uttryck; eufemismen *Hälsingland* för *helvete* på grund af det stötande intryck, som man befarar skola framkallas af det mera egentliga uttrycket; den differentierande nybildningen *härader* för *härad* i anledning af den sednare formens tvetydighet i afseende å numerus; den uniformerande nybildningen *vi äter* för *vi äta* på grund af det sednare uttryckets dubbla och därför onödigt omständliga framhäfvande af pluralitetsbegreppet, som ju endast är tillämpligt på det ätande subjektet, det kollektiva *vi*, men icke på det enhetliga ätandet; det elliptiska *Söder* för *Södermalm*, därest situationen gör det sednare ordets slutstafvelse själffallen och sålunda öfverflödig; det emfatiska *jaha*, som vill förebygga hvarje tanke på ett *nej; låsa* för *läsa* på grund af tankesammanhanget med *lås; pryl* för **pryn* på grund af flitigt umgänge

[1] Jfr I, 340 och V, 5.

med *syl; slog* för *slod* i följd af det mera invecklade förhållandet *slå : slog = stå : x* m. m.

2. Sådana förändringar som för sin tillkomst och för arten af sitt resultat äro afhängiga blott af det i förändringen — passivt eller aktivt — deltagande språkliga ljudmaterialets beskaffenhet, således af den akustiska och artikulatoriska beskaffenheten hos dels de ljud som konstituera själfva det förändringen underkastade (det »passiva») fonemet, dels de ljud (de »aktiva» eller »inducerande») med hvilka de förra af ena eller andra anledningen kunna komma att associera sig. Förändringen skulle alltså härvidlag kunna inträda och bli just denna, äfven om fonemet hade en annan funktion än det faktiskt har eller t. o. m. möjligen (jfr dock 1 ofvan) ingen språklig funktion alls. Sådana oberoende af fonemets funktion sig inställande förändringar kallar jag materiellt motiverade — eller oftare mera populärt och i öfverensstämmelse med allmänt gängse språkbruk »ljudlagsenliga» — och säger dem bero på och vara uttryck för ljudlagar. Exempel af detta slag ha vi i den imitativa ändringen af dialektalt *bḱå* till riksspråkligt *blå*, den dels akustiska, dels på ljudsubstitution beroende ändringen af engl. *bowl* till sv. *bål*, den ljudsubstitution som gjort fra. *chenille* till sv. *snilj*, ljudskridningen från äldre *kol* (dvs. *kɵl*) till *kål* (ännu skrifvet *kol*), subsimilationen *Hanebo* > *hambo*, assimilationen *skjuts* > *skjuss*, haplologien *fordra* > *fodra*, simplifikationen *uttala* > *utala*, den rytmiska ändringen *major* (03) > »*major* (10) Palm» m. m.

De i § 4, 1 nämnda talförändringarna af ortoepisk natur — t. e. *kångsär* (concert) > *kånsärt* (konsert) o. d. — kunna ej lämpligen infogas såsom led i någondera af dessa båda grupper, utan intaga en egen eller, om man så vill, en mellanställning. Ty visserligen äga de rum alldeles oberoende af fonemets funktion, men å andra sidan bero de just på den habituella och normala betydelsen hos de skriftecken,

som utgöra fonemets ortografiska dräkt. Och det är just den missuppfattningen, att dessa teckens vanliga betydelse föreligger äfven vid det speciella, ovanliga fallet, som vållar talförändringen.

Denna min indelning af talförändringarna i på ljudlagar beroende materiellt motiverade och på funktionslagar beroende funktionellt motiverade ersätter visserligen, men är alls icke i sak öfverensstämmande med den allmänt gängse, men oriktiga indelningen i »ljudlagar» (eller »ljudlagsenliga förändringar») och »analogibildningar». Denna är från flera synpunkter förfelad. Den är först och främst rent språkligt misslyckad därigenom, att *ljud-* och *analogi-*, *-lagar* (resp. *förändringar*) och *-bildningar* illa svara mot hvarandra. Vidare utesluta indelningslederna icke hvarandra, enär de flesta ljudlagsenliga öfvergångar själfva bero på analogi (associationsverksamhet, se ofvan kap. 2, särskildt § 6, 1). Och slutligen uttömmer indelningen icke talförändringarnas hela område, i ty att sådana funktionellt motiverade ändringar, som icke bero på analogi — t. e. *tja* (för *ja*), *rek*, herre *je* — icke få någon plats.

Min indelning sammanfaller heller icke med den af Osthoff uppställda och af flera författare accepterade [1] indelningen i fysiskt och psykiskt motiverade talförändringar. En sådan indelning kan visserligen uppställas, men man gör orätt i att — såsom efter Osthoffs föredöme tämligen allmänt skett — sätta likhetstecken mellan fysiskt motiverad och ljudlagsenlig ändring. Ty såsom i kap. 2 visats, äro de flesta af de företeelser, hvilka allmänt erkännas förtjäna benämningen »ljudlagsenliga», psykiskt motiverade, nämligen icke blott de som bero på ändrad minnesbild (se § 6), utan äfven andra, t. e. de af rytmiska kraf framkallade »estetiska» (se § 9, 2) och vissa af praktiska hänsyn dikterade simplifikationer o. a. (se § 8, 2).

[1] Detta delvis emedan man — liksom Osthoff själf gjort — ansett den vara i sak densamma som den nyss kritiserade.

Ändtligen må varnas för att förblanda den här gjorda indelningen efter den allmänna orsaken med den i kap. 3 efter det allmänna resultatet uppställda indelningen i förändringar med fonologisk och sådana med semologisk innebörd. Ty dels ges det många i ett rent fonologiskt resultat utmynnande ändringar, som icke äro ljudlagsenliga, utan funktionellt motiverade t. e. **pryn* > *pryl*, *öska* > *hyska*, *hiupon* > *njupon;* och dels kunna flera ljudlagsenligt uppståndna ändringar sekundärt komma att spela en semologiskt viktig roll, t. e. *frid : fred*, *kona : kvinna*, *att : åt*, *o(ch) : ock.*

§ 15. **Termen ljudlag.**

Uttrycket »ljudlag» har inom den språkvetenskapliga litteraturen åstadkommit åtskillig villervalla, därigenom att man användt detsamma i flera olika betydelser. Dessa äro:

1. Ljudlag (i egentlig bemärkelse), dvs. det på en viss beskaffenhet hos det språkliga ljudmaterialet grundade kausalsammanhanget mellan denna beskaffenhet såsom grund och en viss språklig förändring såsom dess nödvändiga följd. Som alla andra lagar har ljudlagen den logiska formen af ett s. k. hypotetiskt omdöme, som anger, att under vissa materiella betingelser inträder ett visst resultat, hvilket sålunda, i händelse just de ifrågavarande betingelserna äro fullständigt förhanden, utgör en nödvändig och oundviklig följd af dessa förutsättningar. I denna nu angifna betydelse fattar jag för min del uttrycket ljudlag.

2. Ljudregel, dvs. den språkvetenskapliga formuleringen af en ljudlag. I denna betydelse rekommenderar Paul att alltid fatta uttrycket »ljudlag». Men detta synes mig olämpligt, dels emedan vi i så fall komma att sakna term för fallet 1 ofvan (på samma gång som vi göra den mycket användbara termen »ljudregel» öfverflödig), dels emedan det gängse uttrycket »ljudlagsenlig» (ty. »lautgesetzlich») då blir oanvändbart, ty det syftar på ljudlag i min, icke Pauls me-

ning, dvs. anger en förändring såsom afhängig af en »ljudlag», men naturligtvis icke af en »ljudregel». Ljudreglerna äro nämligen af oss gjorda abstraktioner ur en mängd likartade fall och kräfva sålunda för att vara riktiga, dels att vi tagit alla fall med i räkningen, dels att vi riktigt analyserat dem, tvenne villkor som vi aldrig eller åtminstone ytterst sällan lyckas uppfylla — dvs. vi komma nästan aldrig åt de verkliga, exakta ljudlagarna.

3. Ljudlagsenlig talförändring eller, mera populärt uttryckt, ljudöfvergång, dvs. resultatet af en ljudlags verksamhet. Äfven i denna betydelse ser man termen »ljudlag» ofta använd, men detta kanske oftast af oaktsamhet eller bristande eftertanke. Att t. e. säga det »öfvergången af fsv. *hj, hv* till nysv. *j, v* är en ljudlag», är ju nämligen tydligtvis lika oegentligt, som om man sade, att regn och snöfall äro »naturlagar» i stället för »på naturlagar beroende företeelser».

§ 16. Frågan om ljudlagarnas undantagslöshet.

Vända vi oss efter ofvanstående terminologiska utredning till den mycket och lifligt diskuterade frågan om »ljudlagarnas undantagslöshet», så är först och främst tydligt, att striden härom till stor del beror på missförstånd. De som häfda undantagslösheten, tänka naturligtvis i regeln på ljudlag i ofvan under § 15, 1 angifna mening och ha i så måtto odisputabelt rätt. I detta fall liksom i alla andra inom tillvaron är det nämligen axiomatiskt klart, att en lag — i detta uttrycks ofvannämnda egentliga bemärkelse — såsom sådan icke kan äga något undantag eller med andra ord uttryckt, att hvarhelst alla för en företeelse nödiga betingelser förefinnas, där inträder »undantagslöst» denna samma företeelse. Alltså om man t. e. anser, att ett fornsvenskt *a*-ljuds ställning omedelbart framför *ng* är den tillräckliga grunden för dess utbyte mot nysvenskt *å*-ljud i sådana fall som fsv. *stang:*

nysv. *slång* o. d., så är man fullkomligt oberättigad att anse denna ljudlag — uttryckt i »ljudregeln»: fsv. *a* + *ng* > nsv. *â* + *g̃* — vara »sporadisk», hvarmed man då menar, att den endast i vissa fall gör sig gällande. Utan man måste anse, att t. e. nysv. *sprang* icke är den ljudlagsenliga fortsättningen af fsv. *sprang* — hvilken fortsättning fastmer utgöres af det äldre nysv., ännu hos bl. a. Geijer förekommande *språng* — utan en funktionellt motiverad nybildning, tillkommen genom proportionell analogi efter typen *finna* : *fann* (= *springa* : x); likaså att ord sådana som nysv. *mangel, urangutang* o. d. icke ärfts från den fornsvenska språkperiod, för hvilken ljudlagen i fråga gäller, utan i senare tid lånats från tyskan o. a. främmande språk.

Emellertid har man trott sig kunna med skäl mot ofvan gjorda påstående rikta följande anmärkningar:

1. Hvarför skulle de s. k. ljudlagarna mer än andra sidor af språklifvet vara lagar i egentlig mening? Hvarför skulle de af dem framkallade förändringarna uppvisa en regelbundenhet, som icke återfunnits, och som man aldrig gjort anspråk på att återfinna vare sig hos de funktionellt motiverade talförändringarna eller hos betydelseförändringarna? Så särskildt Passy. Härpå svarar jag naturligtvis, såsom redan Loewe och Karsten gjort, att alla sidor af språklifvet, liksom för resten allting i universum, lyda lagar, äfven om dessa ofta ännu icke af oss upptäckts, och att vetenskapen sålunda äfven i fråga om t. e. betydelseförändringar måste förutsätta tillvaron af lagar och söka konstatera denna. Att de ännu i allmänhet undandraga sig vår kännedom, beror på det inre själslifvets vida mer sammansatta, invecklade och svåråtkomliga natur i jämförelse med det i det yttre sig uppenbarande eller de stundom rent fysiska förhållanden, som ligga till grund för »ljudlagar». Dock får man naturligtvis icke missförstå denna fordran på allmän lagbundenhet och däraf följande undantagslöshet inom en speciell lags område

så, som verkligen skett — t. e. af J. Schmidt — då man sagt: om äfven s. k. analogibildningar ske efter lagar, så måste alltid samma fonem på samma sätt analogiskt ombildas, så att t. e. då fsv. *not* blifvit nsv. *nöt* i anslutning till pl. *nötter*, äfven *fot* borde ha blifvit **föt* i anslutning till *fötter*. Detta är orätt resoneradt, ty *nöt* för *not* är icke en materiellt, utan en funktionellt motiverad förändring, och *fot* har blott materiellt samma förutsättningar som *not*, men icke funktionellt. Den lag, som här är fråga om, skulle fastmera kunna i en regel uttryckas ungefär så: det numerus påverkar i ombildande riktning det andra, som oftare användes och därför lifligare står för medvetandet. Denna påverkan leder vidare till fullständigt identifierande ombildning vid s. k. ämnesnamn, hvarför man t. e. säger »plocka *nötter*», äfven då blott en enda nöt förefinnes; jfr hurusom den ursprungliga pluralen *piller* (af *piluler*, lat. *pilulæ*) blifvit singular, liksom i vulgär stil samma utveckling spåras hos de ursprungliga pluralerna *gäss, löss* och *möss* (»ett litet möss» o. d.).

2. Men, heter det vidare — äfvenledes mest eftertryckligt hos Passy — faktiskt ger ju precis samma fonem hos samma individ ofta tvenne olika resultater, t. e. då *Maria* blir *Mia* i fråga om en tant (eller barnjungfrun eller systern o. d.), men förblir oförändradt, då fråga är om en annan tant (eller drottning Maria, »jungfru Maria» m. m. d.). Ja naturligtvis, ty det ena *Maria* är endast materiellt, men icke funktionellt likställdt med det andra, och den ena formens öde beror på en ljudlag, den andras på en funktionslag. I svenskan blir *Maria* ljudlagsenligt ingenting annat än *Maria*, och så behandlas det uttryck som betyder »den främmande, förnäma o. d. Maria». Men det uttryck, som betyder »allas vår bekanta, älskade o. d. Maria», råkar just på grund af denna sin funktion ut för det bekanta fenomenet ellips — och blir så *Mia* — emedan situationen här förklarar hvad som ej uttalas; jämför *kilo* för *kilogram*, *Söder* för *Södermalm* o. d.,

eller att ett helt »det betviflar jag högeligen» kan elliptiseras ända tills blott ett moduleradt mummel återstår.

På så sätt korsas, icke blott i detta fall utan alltid, en ljudlags resultat af en funktionslags och omvändt. Men detta förhållande upphäfver ju på intet sätt antagandet af de båda lagarnas tillvaro och verkan, lika litet som antagandet af tyngdlagen vederlägges genom de afvikelser från dess direkta resultat, som föranledas af t. e. centrifugalkraften, eller som lagen rörande acceleration vederlägges genom påpekande af att en papperslapp ej, då den kastas från ett kyrktorn, accelerar 33 fot i sekunden. På samma sätt som härvidlag är äfven inom språket att noga observera, det nästan alla fonemer äro resultanter af flera samverkande eller ock hvarandra motverkande krafter, men naturligtvis icke därför mindre lagbundna resultater.

Emellertid märker man lätt, att vissa naturlagar och således äfven vissa ljudlagar — och likaså naturligtvis funktionslagar — tarfva, för att de må till sin verkan förhindras eller modifieras, större i motsatt eller dock afvikande riktning verkande krafter än vissa andra. Med en från mekaniken lånad terminologi skulle man kunna tala om labila och stabila ljudlagar. Under det att en på kant ställd griffeltafla som bekant ramlar äfven för en ganska obetydlig påblåsning — labil jämvikt — så tarfvas ju en ganska betydlig kraft för att bringa samma tafla ur sin ställning, då den ligger på flatsidan — stabil jämvikt. På samma sätt är vissa ljudlagars verkan lätt motverkad. Så t. e. håller sig *undanbedja* på grund af inflytande från *undan* lätt vid sidan af det ljudlagsenliga *undambedja* (jfr *hambo* af *Hanebo* på grund af bristande association med någon *n*-form), *Rosenkvist* på grund af *Rosen-dal*, *-svärd*, *-örn* m. m. lätt vid sidan af det ljudlagsenliga *Roseŋkvist* (jfr *plaŋka*, hvars sammanhang med *plan* ej längre kännes), liksom *lindgren* väl alltid uttalas med *nd*, under det att *Lindgren*, där känslan af sammanhang med

lind i hög grad försvagats eller rentaf utslocknat, väl oftast uttalas, ljudlagsenligt, *Liŋgren*. Andra ljudlagars verkan är något svårare att hämma. Så t. e. uttalas *fars*, ja sammanställningen *far sin* vanligen ljudlagsenligt som *faş*, resp. *fa şin* trots det intima sammanhanget med *far* (och *sin*), som naturligtvis söker rädda *r*- (och *s*-)ljudet. Åter andra ljudlagar äro hart när oemotståndliga. Så t. e. försvinner väl alltid — ljudlagsenligt — det explosiva slutljudet i *in* och *ut*, när dessa ord ingå i sådana sammansättningar som *indela* och *uttala*. Vill man nu — hvilket ofta kan vara praktiskt lämpligt — i terminologien skilja mellan från denna synpunkt olika slags ljudlagar, så kan man gärna, trots att gränsen dem emellan naturligtvis är mycket sväfvande, tala om stabila ljudlagar eller ljudlagar i egentlig och inskränkt bemärkelse å ena sidan, å den andra labila ljudlagar eller ljudtendenser. Att, såsom Passy vill, införa termen ljudtendens i stället för ljudlag öfverhufvud är af ofvan anförda skäl olämpligt och för resten i allo opåkalladt. Hans skäl för sitt förslag, nämligen den gjorda upptäckten, att alla »ljudlagar» kunna till sin verkan neutraliseras af andra faktorer, skulle konsekvent leda till afskaffandet äfven af termen »naturlagar» [1]. Ty huru ofta är icke t. e. tyngdlagen »upphäfd» — notabene för den ytlige betraktaren — exempelvis vid en ballongfärd, eller då en magnet lyfter en synål osv.

3. Ändtligen säges det ock — t. e. af Passy och Kock [2] — att, äfven om det gärna må erkännas såsom sant, att »samma förutsättningar nödvändigtvis leda till samma resultat» och således en verkligen såsom befintlig konstaterad ljudlag är undantagslös, så är denna axiomatiska sanning i vetenskapligt afseende fullkomligt värdelös, eftersom aldrig

[1] Jfr Wundt, *Völkerpsychologie* I, 2. aufl. i, 361: »Auch die Naturgesetze gelten ja nicht ausnahmslos».

[2] Arkiv för nordisk filologi IX, 152 noten och *Om språkets förändring*, s. 151 f.

i två konkreta fall alldeles »samma» förutsättningar förefinnas, hvadan lagen icke får något verksamhetsfält utöfver det enda speciella fall, för hvilket den i sanning gäller. Det är därför enligt Passys åsikt ett onödigt påhitt att uppställa ljudlagar, då ju dock dessa enligt sakens natur måste ha till undantag nästan alla de fall, för hvilka de skulle gälla. Detta är trots sin skenbara skarpsinnighet ett mycket ovist tal, beroende på en i flera afseenden felaktig tankegång. Först och främst är att märka, att det visserligen är sant, det »alldeles samma» förutsättningar aldrig i två konkreta fall existera, men att i många fall dock förutsättningarna äro till den grad lika, att de af oss genom »identifierande apperception» uppfattas såsom »samma» förutsättningar. Dessa kunna då leda — och leda vanligen — till resultater, som i sin tur äro till den grad lika, att de af samma skäl och på samma sätt måste af oss uppfattas såsom »samma» resultat. Men vidare är det icke gifvet, att den eller de i ett visst konkret fall förefintliga afvikande förutsättningarna äro af den art, att de verka i inskränkande riktning gentemot ljudlagen. De kunna nämligen också verka befrämjande eller förhålla sig neutralt i fråga om tillkomsten eller uteblifvandet af det resultat, som af ljudlagen kräfves, och i så fall uppstå naturligtvis inga »undantag» på grund af dessa special-förutsättningars tillvaro. Men ändtligen, och detta är hufvudsaken, beror det nämnda resonemanget på ett fullkomligt misskännande af hvad en lag är och gör anspråk på att vara. En ljudlag är och måste enligt självfva sitt begrepp vara abstrakt och anger aldrig hvad som i ett visst konkret fall eller i flera konkreta fall skall inträda. Detta skulle ju nämligen kräfva ett fullständigt angifvande af alla de i det konkreta fallet förefintliga förutsättningarna, hvilket är omöjligt. Utan ljudlagen anger hvad som i alla fall med i viss mån likartade förutsättningar följer af några vissa för alla de konkreta fallen gemensamma förutsättningar, med bortseende från

de öfriga, gemensamma eller icke gemensamma förutsättningarna. Den anger sålunda blott hvad som skulle följa af dessa förutsättningar, därest de tänktes vara de enda förhandenvarande.

Sålunda gälla ljudlagarna, liksom andra abstrakta lagar, icke blott icke för alla konkreta fall, utan icke direkt för ens ett enda konkret fall; detta just emedan de äro abstrakta. Men äro de därför värdelösa? Hur orimlig en sådan tanke är, framgår bäst af en jämförelse med »naturlagarna». Är väl kännedomen om accelerationslagen — »en fritt fallande kropp ökar sin hastighet med ungefär 33 fot i sekunden» — värdelös därför, att dels förmodligen intet enda konkret fall kan uppvisas, då en kropp accelererar, annat än möjligen genom en ren slump, just precis de af lagen kräfda c. 33 fot i sekunden, dels ock själfva förutsättningen af »fritt fall» icke i den af oss kända delen af universum torde existera? Nej, tvärtom är denna abstrakta lag högst värdefull, emedan den upplyser oss om hvad som följer af de för alla fallande kroppar gemensamma förutsättningarna, och därför afger ett vetenskapligt rättesnöre i så måtto och på så sätt, att den, som erkänner lagens giltighet såsom lag, tvingas att för hvarje konkret fall, som i någon mån bildar ett »undantag», postulera och söka en speciell faktor, som vållar afvikelsen från den abstrakta normen, exempelvis luft, som hämmar, eller en magnet, som främjar accelerationen. Man kan således säga, att lagen lefver just i och genom sina undantag eller, som fransmännen uttrycka det: undantagen bekräfta regeln. Alltså påstår jag fortfarande: ljudlagarna såsom sådana äga inga undantag.

För resten har denna stridsfråga ingen egentlig praktisk betydelse inom vetenskapen, sedan t. o. m. den ifrigaste bekämparen af »ljudlagarnas undantagslöshet» måst göra följande uttalande: [1] »principen är falsk, men fenomenerna för-

[1] P. Passy, *Etude sur les changements phonétiques*, s. 241.

löpa nästan så, som om den vore sann». Ungefär på samma sätt uttalar sig en annan motståndare, Jespersen.

Å andra sidan ha motståndarna till läran om ljudlagarnas undantagslöshet fullständigt rätt, därest fråga är icke om ljudlag i den betydelse jag här fattar och ofvan (s. 64) definierat termen, utan då man därmed förstår hvad jag kallar ljudregel. »Ingen — eller åtminstone nästan ingen — regel utan undantag» är så sant **därför**, att alla våra regler ju grunda sig på induktion ur och analys af erfarenheten, och då vi härutinnan aldrig kunna ernå absolut fullständighet, så undgår oss vanligen någon af de faktorer, som för en exakt riktig formulering af regeln äro af betydelse. Vi komma sålunda vanligtvis att i vår regel angifva för få betingelser för det resultat, hvars kausalsammanhang vi vilja belysa, och regeln är alltså i allmänhet för vid, alldeles som t. e. förhållandet skulle vara med en fysikalisk regel med lydelsen »en fallande kropp accelererar c. 33 fot i sekunden», därvid sålunda betingelsen »fritt» uteglömts. Sådana regler — och dylika äro de allra flesta — få naturligtvis verkliga undantag, men detta emedan de äro oriktiga, icke äro hvad de vilja vara, nämligen uttryck för en lag, icke ange ett kausalsammanhang, utan om man så vill en bit af eller en ingrediens i ett sådant. Därför kan det i sin gamla mening orimliga uttrycket »sporadisk ljudlag» (se ofvan s. 66) komma väl till pass, om man i stället låter det syfta på dylika i afseende på ljudresultatets betingelser ofullständigt begränsade regler. Bäst är dock naturligtvis att icke tala om en sporadisk »ljudlag», utan om en sporadisk ljudföreteelse, dvs. en som uppträder sporadiskt (här och där) inom de gränser, som af den för vidt affattade regeln anges.

Är däremot för ovanlighetens skull en regel fullt exakt affattad, så är den naturligtvis undantagslös äfven den, och detta i samma mening och omfattning som den ljudlag, för

hvilken den är ett uttryck. Och de »undantag», som då möjligen framdragas, äro endast skenbara, dvs. de strida icke mot regeln rätt fattad, bero icke på felaktig uppfattning af sakförhållandet hos den som formulerat regeln, utan hos den som tror sig ha hittat ett undantag. Dylika blott skenbara undantag kunna naturligtvis också framdragas gentemot oriktigt formulerade regler. Sådant händer i den språkvetenskapliga litteraturen dagligdags. De vanligaste fallen af skenbara undantag äro följande:

a) Det s. k. undantaget tillhör öfverhufvud icke det talade språket, utan skriften. Så t. e. beröres naturligtvis regeln »fornsvenskt uddljudande *j* förblir i nysvenskt riksspråk oförändradt» på intet sätt af sådana »undantag» som de hyperortografiska skrifningarna *hjärpe* och *Hjälmaren* för äldre *järpe* och *Jälmaren.* Lika litet upphäfves giltigheten af regeln »ändelsen *an* bortfaller icke» af det på förkortad skrifning *(sid.)* beroende uttalet *sid* för *sidan,* där förändringen i första hand inträdt i skrift (se ofvan s. 13).

b) »Undantaget» tillhör ursprungligen ett annat (taladt) språk — eller dialekt — än det, för hvilket regeln gäller, och har i detta sednare inlånats efter den språkperiod, som regeln afser. Så t. e. är *stat* lånadt från tyskan efter den tidpunkt, då fornsvenskt långt *a* blef *å,* under det att samma ord, lånadt före denna tid, gifvit oss *ståt.* Och då det fornsvenska *i fiordh* nu i nysvenskt riksspråk uppträder än såsom *i fjol,* än såsom *i fjor,* trots att *bord, ord, mord* osv. (fsv. *bordh* osv.) uttalas *boɖ, oɖ* osv., så beror detta därpå, att *i fjol* är en från medelsvenska, *i fjor* åter en från sydsvenska dialekter i riksspråket inkommen form (jfr å ena sidan medelsvenskt *boɭ, oɭ* osv., å andra sidan sydsvenskt *boʀ, oʀ* osv.).

c) »Undantaget» har inom språket självt uppstått i en senare period än den, för hvilken regeln gäller. Så t. e. har den ursprungligen trycksvaga formen *jag* utträngt det i tryckstark ställning ljudlagsenliga *jäk* (fsv. *iæk*) efter den tid, då

den regeln gällde, att »fsv. tryckstarkt *ia* blir *iæ*». Och *Håkansson* är en ny bildning af *Håkans* och *son* efter den tid, då det gällde, att »fsv. *ns* i helsvag stafvelse blir *s*» (jfr *borgesman* af *borgen*, *förgäfves* af ty. *vergebens* o. d.).

d) »Undantaget» är produkt af en funktionslag, som tillfälligtvis i det förevarande fallet kommit att lämna ett resultat, hvilket icke öfverensstämmer med det, hvartill den för det ifrågavarande fonemet gällande ljudlagen leder; och med tiden har, förr eller senare, funktionslagens resultat segrat öfver ljudlagens. Så t. e. har den urnordiska verbalformen *sprang* ljudlagsenligt gifvit upphof åt fornsvenskt *sprakk*, men vid sidan af detta ställer sig den funktionellt motiverade nybildningen *sprang*, tillkommen efter analogien *finna* : *fann* = *springa* : *x* o. d. Redan i fornsvenskan utränger detta *sprang* det ljudlagsenliga *sprakk* och uppträder då såsom ett »undantag» från regeln, att »urnordiskt slutljudande *ng* blir fornsvenskt *kk*». Nu öfvergår vidare i yngre fornsvensk tid *sprang* ljudlagsenligt till *språng*, men detta får snart vid sin sida ett funktionellt motiveradt *sprang*, hvilket i nysvenskan slutligen lyckats segra öfver *språng* (jfr ofvan s. 66) och nu utgör ett »undantag» från regeln, att »fsv. *ang* blir nysv. *ång*». I detta fall kunde man lyckligtvis steg för steg följa hela utvecklingsgången. Men det är tydligtvis utan all betydelse för bedömandet af företeelsens natur, om händelsevis den funktionellt motiverade formen i detta eller andra fall skulle ha lyckats att redan ögonblickligen uttränga den ljudlagsenliga, i hvilken händelse det onekligen skulle vid hastigt påseende ha sett ut, som om någon ljudlag aldrig härvidlag varit verksam (utan som om t. e. det urnordiska *sprang* kvarstått ända till våra dagar utan att ha varit utsatt för några som helst frestelser till förändring). Men i grund och botten var dock ljudlagen alltjämt tillstädes, om ock fjättrad eller på sin höjd uppträdande som en hastigt öfvergående våg, om hvilken gäller, att »hon syns icke mer, men hon finns där ändå».

§ 17. Slutanmärkning.

Då jag nu öfvergår till den egentliga etymologiska ljudläran, tager jag på ofvan s. 49 angifna grunder under behandling endast hvad jag där kallat talförändringar i inskränkt bemärkelse, dvs. de med rent fonologisk innebörd. Bland dessa behandlar jag företrädesvis de materiellt motiverade, dvs. de på ljudlagar beroende, och tager hänsyn till de funktionellt motiverade, hvilka vi måste få igen från annan synpunkt uti betydelseläran och formläran, endast så till vida som de i egenskap af s. k. undantag — skenbara sådana, se ofvan s. 73 f. — belysa och begränsa ljudlagarna. För öfrigt redogör jag endast för de ändringar, som röra de enskilda ljuden, och underlåter att lämna en särskild framställning af ljudförbindelsernas öden och inbördes växling, eftersom detta ämne lätt förklarar sig själft såsom varande ett omedelbart korollarium af det förra, de enskilda ljudens historia och växling. Jag skiljer i min framställning mellan å ena sidan de nysvenska ljudlagarnas verksamhet i dels kvalitativt, dels prosodiskt afseende, å andra sidan de nutida ljudväxlingar, som utgöra resultater af dessa eller af äldre ljudlagar, och slutar med en öfversikt af de nysvenska ljudens etymologiska upprinnelse. För att icke utan tvingande skäl afvika för mycket från hittills gängse uppställning af ljudläran behandlar jag i tvenne hufvudafdelningar allt som rör å ena sidan sonanterna, å den andra konsonanterna.

B. Sonanterna.

I. Nysvenska ljudöfvergångar.

a. Kvalitativa förändringar.

1. De från fornsvensk tid ärfda sonanternas utveckling.

§ 18. Öfversikt öfver de fornsvenska sonanterna i senare hälften af 1300-talet.

Egentligen skulle man till utgångspunkt för den nysvenska ljudhistorien taga de ljud, som den nysvenska språkperioden öfvertog från den fornsvenska vid sin början, alltså vid reformationen. Men detta förfaringssätt är här omöjligt eller åtminstone högeligen opraktiskt, enär det är så godt som omöjligt att något så när exakt bestämma ljudvärdet af svenska språkets sonanter på en tid, då å ena sidan ännu ingen beskrifvande grammatisk litteratur rörande svenskan uppstått, å andra sidan den då redan nära 300 år gamla ortografiska traditionen hunnit växa sig så stark, att ljudbeteckningen icke längre i nämnvärd mån rättade sig efter det talade språkets ändringar. Man kan därför af denna tids ortografi draga slutsatser beträffande den tidens uttal ungefär i lika ringa mån, som man beträffande nutidens uttal kan sluta något exakt af den nutida gängse ortografien (ja mindre, eftersom

man ju nu ändtligen äger några radikala »nystavare», som åtminstone tillnärmelsevis skrifva språket såsom det talas). För att råda bot för sistnämnda olägenhet och få fatt i en verkligt upplysande ortografi måste vi gå åtminstone omkring 150 år längre tillbaka i tiden, nämligen till öfvergången från den äldre, ännu dialektalt tämligen skarpt splittrade och därför ortografiskt mindre fixerade och uniformerade, fornsvenskan till den yngre, redan till ett åtminstone i ortografiskt afseende jämförelsevis enhetligt riks-skriftspråk utbildade, fornsvenskan [1]. Vid denna tid hade den på latinskt alfabet baserade fornsvenska ortografien endast något mer än hundraåriga anor och kan därför ännu väsentligen antagas vara så fonetisk, som man öfverhufvud kan i ett forntida språk vänta sig. Genom valet af en så tidig utgångspunkt för den följande historiska framställningen uppstår visserligen den oegentligheten, att man nödgas till behandling medtaga de under yngre fornsvensk tid uppträdande ljudlagarna, hvilka ju så till vida icke höra till den nysvenska grammatiken. Men detta låter sig väl försvara, icke blott med sin oundviklighet, utan äfven därmed att många i yngre fornsvensk tid uppdykande ljudlagar dels verka ännu långt in i nysvensk tid och således i alla händelser måste medtagas (och då helst från sin första början), dels voro till att börja med blott dialektala och först senare fått riksspråksnatur, hvarför de ändock måst här medtagas. Under sådana omständigheter kan det vara så godt att medtaga alla ljudlagar från yngre fornsvensk tid.

Enligt skriftens vittnesbörd ägde nu svenskan vid nämnda tid — i rundt tal omkring 1375 — åtminstone nio till kvaliteten tydligt skilda och därför i sin beteckning särhållna vokalljud: *a, e, i, o, u, y, å, ä, ö.* Dessa kunde samtliga vara såväl långa som korta, dock att *e* och *å* på grund af

---

[1] Se härom närmare min *Altschwedische grammatik*, § 4, 3 och § 8.

sin normala etymologiska upprinnelse (af diftongen *æi*, resp. af långt *a*) nästan alltid voro långa, och däremot *a* (sedan långt *a* blifvit *å*) i regeln var kort. Söker man något mera exakt angifva den sannolika fonetiska beskaffenheten af dessa vokaler, så kan därom sägas åtminstone följande, som emellertid naturligtvis icke kan göra anspråk på att vara annat än de rimligaste hypoteser, hvilka för närvarande kunna uppställas med ledning af dels ljudens följande utveckling i svenskan, dels en jämförelse med de ljudvärden, som i andra europeiska språk — helst sådana från samma tid — tillagts de i fornsvensk skrift upptagna och använda latinska bokstäfverna:

1. *a*-ljudet — i regeln endast förekommande såsom kort — var troligen det ljud (fonetiskt betecknadt *a*), som ännu i normal finländsk rikssvenska förekommer såsom både kort och långt *a*-ljud, anträffas i vissa svenska dialekter, t. e. på Gottland, i mellersta Uppland och i Ångermanland, efter min och Svahns mening äfven i högsvenskt riksspråk före »äng»-ljud (t. e. *talang, skavank, vagnar)*, och som väl är identiskt med det »allmän-europeiska» långa *a*-ljudet i t. e. ty. *vater*, engl. *father*, it. *padre*, fra. *condamner*, men skiljer sig en smula från vårt nuvarande korta *a*-ljud — detsamma som tyskans i t. e. *mann* — hvilket vanligen bildas med utvikna mungipor och därför akustiskt något påminner om *ä*-aktiga ljud; se vidare I § 69, A, 1. Mindre sannolikt är, att fornsvenskans *a*-ljud var det ljud (fonetiskt betecknadt a), som i norskan är det allmänna *a*-ljudet både såsom kort och långt samt i danskan uppträder dels kort före *w* (t. e. subst. *hav*), dels långt före *v* (t. e. adj. *lav)*, dvs. ungefär vårt slutna *a*-ljud (*a*), men med samma läppställning som vårt öppna *a*; se vidare I § 69, B, 1.

2. *e*-ljudet — nästan endast förekommande såsom långt — och *ä*-ljudet (tecknadt *æ*) har man ingen anledning antaga hafva varit nämnvärdt afvikande från deras etymologiska

motsvarigheter i den nutida nysvenskan: slutet *e* (fon. bet. *e*, se I § 67, 1), resp. slutet *ä* (fon. bet. *æ*, se I § 67, 3).

3. *i*-ljudet och dess labialiserade motsvarighet *y*-ljudet voro utan tvifvel kvalitativt något olika såsom långa och korta. Ty under det att fornsvenskans långa *i*, som i nysvenskt riksspråk och de flesta nysvenska dialekter ännu representeras af *i*-ljud (t. e. *bita*), väl får identifieras med danskans och tyskans långa *i* och således väsentligen stämmer med nysvenskans — dock väl något längre fram bildade — långa *i* (se vidare I § 66, 1), så uppträder fornsvenskt kort *i* i en mängd, i synnerhet nordsvenska, dialekter såsom det mera *e*-liknande »öppna *i*» (fon. bet. *ɩ*) och i de flesta medel- och sydsvenska dialekter vanligen rentaf som *e*, en öfvergång som äfven i riksspråket ägt rum i en mängd ställningar (t. e. nysv. *fred, skepp, segra* af fsv. *fridh, skip, sighra)*, allt tydande på en från långt *i* afvikande kvalitet [1]. Fornsvenskt kort *i* är väl därför att likställa med tyskans och engelskans korta *i* och väsentligen med våra dialekters något längre fram bildade *ɩ* (se vidare I § 66, 2). På samma sätt får väl det i nysvenskan allmänt såsom *y*-ljud bevarade fornsvenska långa *y* sättas lika med franskans *y*-ljud samt danskans och tyskans långa *y*, hvilka skilja sig från nysvenskans långa *y* genom att vara trängre och väl äfven något längre bak bildade (se vidare I § 66, 4). Däremot får fsv. kort *y*, som i flera, i synnerhet nordsvenska, dialekter uppträder såsom det om *ö*-ljud något påminnande »öppna *y*» (fon. bet. *ʏ*), och som i medel- och sydsvenska dialekter samt i riksspråket redan under medeltiden i stor utsträckning öfvergått till *ö*-ljud, likställas med tyskans korta *y*-ljud och väsentligen med våra dialekters något vidare och något längre fram bildade *ʏ* (se vidare I § 66, 5).

---

[1] Jfr Kock, *Studier öfver fornsvensk ljudlära*, s. 461.

4. *o*-ljudet var troligen det ljud (fon. bet. *ọ*), som ännu i normal finländsk rikssvenska förekommer såsom både kort och långt *o*-ljud (t. e. *trodde, jo*), anträffas i några svenska dialekter, t. e. i Dalarna, och som väl i högsvenskt riksspråk är det vanligaste uttalet af *o* i pluraländelsen *-or* (dvs. *-ọr* jämte stockholmskt *-or* och göteborgskt samt finländskt *-or*); samma ljud alltså som tyskans långa *o* i t. e. *so* eller första komponenten i den engelska diftongen *ou* i t. e. *no*) och ungefärligen detsamma som franskans »*å*» i t. e. *beau* eller danskans *o* i t. e. *bo, bonden* (*u* i *bunden*). Se vidare I § 69, A, 4.

5. *u*-ljudet var efter all sannolikhet det s. k. allmäneuropeiska *u*, som ännu är i — åtminstone något vulgär — finländsk rikssvenska vanligt såsom kort *u* (t. e. *kung, under*) samt uppträder såsom både kort och långt *u*-ljud i en mängd nysvenska dialekter, särskildt sådana som äro belägna i språkområdets periferi (t. e. Gottland, Skåne, Halland, Dalarna, Västerbotten, Finland, Estland); således detsamma som danskans och ofta tyskans (korta och långa) *u*-ljud och tämligen likt dels engelskans *u* i *loose, good*, dels franskans i *sou*. Se vidare I § 69, A, 5.

6. *y* se ofvan 3.

7. *å*-ljudet — nästan endast förekommande såsom långt — som saknade eget tecken och vanligen betecknades medelst *a* eller *aa*, mera sällan *o*, först sent och sällan *å* [1], hade inom fornsvenskan utvecklats ur urnordiskt långt (eller ett under vissa omständigheter förlängdt kort) *a* och blef först omkring 1350 eller något senare [2] så pass kvalitativt afvikande från »*a*-ljud», att jämte den traditionella beteckningen

---

[1] Se min *Altschwedische grammatik* § 18 anm. 2. Tidigast visar sig *å*-typen i Finland. t. e. *Ingå* 1409, *Mustesår* 1414; se SAXÉN i Fennia 14, nr 4, s. 21.

[2] Se min *Altschwedische grammatik* § 110 och OTTELIN. *Studier öfver Codex bureanus* II, 1 samt där citerad litteratur.

a(*a*) äfven den mera fonetiska variantskrifningen *o* någon gång uppdyker. Det kan således vid slutet af 1300-talet ännu icke gärna ha hunnit att blifva vårt från långt *a* (fon. bet. *a*) så betydligt afvikande nysvenska långa *å* (fon. bet. *a*), utan är väl vid denna tid ännu det ljud, »öppet *å*» (fon. bet. *o*), som i dalmålet utgör den etymologiska motsvarigheten till vårt riksspråks-*å* (t. e. *vot* våt); sålunda att väsentligen likställa med danskans *å* i *gaa*, norskans i *sove*, *godt*, tyskans i *volk*, engelskans i *boy*. Se närmare I § 69, A, 3.

8. *ä* (tecknadt *æ*) se ofvan 2.

9. *ö*-ljudet (tecknadt *ø*) var visserligen i den äldre fornsvenskan, åtminstone ännu omkring 1350, af tvenne kvalitativt olika slag såtillvida, att långt *ø*, då det uppkommit ur äldre *au*, var ett så »öppet» *ö*-ljud, att det icke på ett omedelbart föregående *g* eller *k* utöfvade samma »uppmjukande» (affricerande) inflytande som andra, mot äldre *ø* eller *øy* svarande, *ö*-ljud [1]. Men då detta öppna *ö* i vissa dialekter — särskildt i den viktiga uppländskan — redan före 1350 måste hafva sammanfallit med eller åtminstone högst betydligt närmat sig till det oftare i språket förekommande slutna *ø*, något som framgår af *g*- och *k*-affrikationen i dessa dialekter vid denna tid, så är det sannolikt, att ett dylikt sammanfall af öppet och slutet *ö* redan vid slutet af 1300-talet hunnit ske äfven i de öfriga för svenska riksspråket normgifvande uppsvenska dialekter, för hvilka den ursprungliga olikheten i fråga om *ö*-ljuden är styrkt, t. e. Södermanlands och Västmanlands (med Dalarna) [2]. I alla händelser har i dessa dialekter skillnaden upphäfts i fornsvensk tid, före afslutandet af *g*- och *k*-affrikationen [3], hvarför jag här — där

---

[1] Se min *Altschwedische grammatik* § 25 och § 278 anm. 2 samt den på sistnämnda ställe citerade litteraturen.

[2] Jfr närmare härom i min *Altschwed. gr.* § 8, b, c, d och g.

[3] Jfr däremot värmländskans *gøk* 'gök' utan affrikation af *g*, hvadan det slutna *ö*-ljudet där måste vara af ganska ungt datum.

ju frågan hufvudsakligen gäller riksspråkets utveckling — i det följande betraktar och behandlar fornsvenskt *ø* (från och med omkring 1375) såsom ett kvalitativt enhetligt ljud. Som det på grund af arten af det inflytande, det utöfvat på *g* och *k*, måste ha varit en rätt långt fram i munnen artikulerad vokal, så är det väl snarast att likställa med vårt nuvarande nysvenska slutna *ö* (fon. bet. *ø*); se vidare I § 67, 5.

Om vi nu på grund af dessa betraktelser söka uppställa en fonetisk tabell för de fornsvenska vokalerna vid tiden omkring år 1375, anordnad på samma sätt som den jag (I, 538) uppställt för det nutida svenska riksspråkets vokaler, så får den alltså följande utseende:

		alveolara		kakuminala		velara
		främre	bakre	främre	bakre	främre
Delabialiserade:		*ı*	*ɨ*	*e*	*æ*	*a*
Labialiserade:	Halfvidt:					*o* [1]
	Halftrångt:	*y*	*y*	*ø*		*ω* [2]
	Trångt:					*u*

Det är alltså dessa vokalljuds historia, som i det följande skall behandlas. Jag indelar härvid företeelserna efter resultatet, såsom varande det lättast kontrollerbara, och behandlar först (i kap. 1) den företeelse, som ledt till de mest iögonenfallande och på samma gång talrikaste förändringarna. Denna företeelse är den tungartikulationens förskjutning bakåt — öfvergång från relativt främre till relativt bakre vokaler — som i större eller mindre utsträckning inträdt hos de flesta af ofvannämnda 11 vokaler, och som utgör det nysvenska vokalsystemets förnämsta egendomlighet vid jämförelse med det — åtminstone det något äldre — fornsvenska.

[1] Betecknadt *a*, *aa*, *o*, *å*, se ofvan s. 80 f.

[2] Betecknadt *o*, se ofvan s. 80.

FÖRSTA KAPITLET.

Tungartikulationens förskjutning bakåt.

§ 19. O-ljudet.

Den yngre fornsvenskans — i det följande förkortadt till y. fsv. — *o*-ljud (*o*, se ofvan s. 80) har utvecklats kvalitativt olika, allteftersom det ursprungligen (dvs. omkring 1375) var långt eller kort. I förra fallet har det i högsvenskt riksspråk alltid blifvit slutet *o* (se nedan under I), i det sednare fallet däremot blott då det stått i öppen trycksvag stafvelse (se nedan II), under det att det annars dels vid yngre — dvs. i y. fsv. tid genomförd — förlängning blifvit slutet *å* (se nedan III), dels med bibehållen korthet blifvit öppet *å* (se nedan i kap. 3) eller — dock blott i ändelsen *-or* — alternativt bibehållits vid sin ursprungliga kvalitet. Vi få alltså här tre hufvudsakliga fall att särhålla:

I. Y. fsv. *ō* (dvs. *o*) har — utom i finländsk svenska (se ofvan s. 80 och I, 526) — inemot år 1400 antagit det ljudvärde, som nu tillkommer nsv. slutet *o* (dvs. *o*), vanligen långt, men stundom i följd af efter 1400 skedd förkortning kort. De nysvenska exemplen härpå kunna för öfverskådlighetens skull lämpligen ordnas i tre underafdelningar, allteftersom det ifrågavarande y. fsv. *ō* återgår på den äldre fornsvenskans — i det följande förkortadt till ä. fsv. — *ō*, *ŏ* eller *ŭ*:

1. Ä. fsv. (och i de ojämförligt flesta fall allmänt fornnordiskt) *ō* uppträder som nsv. slutet *ō* i följande redan i

fsv. anträffade eller af andra skäl med större eller mindre säkerhet där befintliga ord:

a) Med nsv. långt *o*:

α) Inhemska ord, som i fsv. litteratur anträffats:

arfvode, därest detta utgår från ett fsv. *arvoþe*, hvarom se närmare nedan s. 113;

blod, *blota*, na-, å-*bo* (fsv. -*boe*), *Bo* (ursprungligen samma ord som föregående), *bo* ntr., *bo* v. (där ursprungligheten af *ō* framgår af isl. *bó-nde* — trots *búa* — m. m.), *bod* (där ursprungligheten af *o* — trots isl. *búþ* — framgår af mlt. *bode*, mengl. *boþe* m. m.), *bog*, redo-*bogen* (ursprungligen particip till *bo*) [1], *bok* (i ordets båda betydelser), (präst)-*bol*, *bonad*, *bot*, *bro*, *bro*(*de*)*r*, *Bror* (urspr. samma ord som föreg.), *brok* 'byxa', *brokig* (fsv. *brokoter*, ännu t. e. Levin Möller och Lind *brokot*, men Salberg äfven *brokog*, -*ug* och Sahlstedt *brokug*, Weste *brokig*) [2];

doter (fsv. *dōtir* [3], isl. *dóter* [4]) alternativt i lägre stil jämte det i de högre stilarterna uteslutande brukliga *dotter* (hvarom se nedan i kap. 3), S. *Drotens* kyrka i Visby och *Drothems* (under medeltiden *Drotens*) socken i Östergötland (fsv. *drotin* 'herre, Herren', isl. *dróten* [4]) vid sidan af *drott* (hvarom se nedan i kap. 3);

flo 'lager', *flod*, *foder* 'föda' och 'undertyg, fodral', *fora* 'lass' (på 1700-talet äfven 'beteende' - fsv. *fora* har båda betydelserna — hvilken bemärkelse ännu lefver kvar i det någon

[1] Om uppkomsten af *g* se min *Altschwedische grammatik* § 273, 1. Ännu hos Weste »*bofven* upp» jämte *redebogen*.

[2] Hit hör ock sjönamnet *Bòren*, under förutsättning att det af HELLQUIST, Sv. landsm. XX, 1, s. 65, från åren 1318 och 1336 anförda fsv. *Borin* är riktigt. Jag har emellertid icke kunnat återfinna någotdera af dessa citat, men väl »apud *borne*» 1336 och sedan flera gånger samma oblika form *borne*, som dock lämnar oafgjordt om ordet hör hit eller till 2, a, *α* nedan. För öfrigt kan ett *borin* lätt vara felläsning för *borni*.

[3] Se min *Altschwed. gr.* § 304 anm. 2 och 3.

[4] Se min *Altisländische und altnorwegische grammatik*, 3. aufl., § 258.

gång förekommande sammansatta) folk-*foror* 'folkfolor' (om hvilken vanligare form se nedan s. 101)[1], *fot*, *framfos* (åtminstone ännu på 1700-talet) 'framfus(ig)' (fsv. *framfos* af *fōs* jämte *fūs*[2] 'ifrig');

glo (i fsv. uppvisadt blott med betydelsen 'glöda')[3], *glop*, *gno*, *god* med de först i nsv. uppträdande härledda *gona* (ännu hos Lind *godna*) *sig* och *gorå* (hos Lind *godråd*, hos Weste *godrå* jämte *gorå*), *gro*, *grop*;

Hjo (fsv. *Hio*, som förhåller sig till isl. *hiú* såsom fsv. *hiōn* till isl. *hiún*[4]), *hjon*, (vatten)*ho*, (häst)*hof*, *hof* 'måtta', upp-*hof* (fsv. nästan undantagslöst *uphof*, som förhåller sig till isl. och fgutn. *uphaf* såsom isl. *kóf* : *kaf*, isl. *gróf*: fsv. *graf* o. d.), *honom* (fsv. *hōnom* jämte *hŏnom*, hvaraf nsv. *honnom*, se nedan i kap. 3), *hor*, *hos*[5], *hot*;

klo, *ko* (där ursprungligheten af *o* — trots isl. *kú* — framgår af fsax. *kō*, fhty. *kuo*, lat. *bōs* m. m.), jord-*koka*[6], *krok*;

lo-djur (: ty. *luchs* = isl. *fóa* : ty. *fuchs*), ortnamnet *Lo* (gutniskt *Lau*[7]) 'lund' och 'sank äng', *lofve*, *loge* (af fsv. *lōe*[8], där ursprungligheten af *o* framgår af isl. *lófe* — med *f* från

---

[1] Tamm, *Et. sv. ordbok* och Söderwall, *Ordbok* anse fsv. *fōra* i båda betydelserna vara lån från mlty. *vōre*. Detta synes mig åtminstone beträffande betydelsen 'beteende' föga antagligt på grund af dennas allmänna förekomst inom både svenska, norska och danska dialekter (jfr Falk-Torp, *Et. Ordbog*, där ordet antas vara inhemskt i båda betydelserna), och äfven i fråga om betydelsen 'lass' tvifvelaktigt, enär isl. — visserligen sent — uppvisar sammansättningen *herfóra* 'all en krigares utrustning'.

[2] Om vokalväxlingen se Noreen, *Altisl. gr.*³ § 108, 1; annorlunda Kock, *Svensk ljudhistoria* II, 156.

[3] Om betydelseskiftningen se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 29 f.

[4] Se min *Altisl. gr.*³ § 395.

[5] Om ordets etymon se Noreen i Arkiv f. nord. fil. III, 12, Bugge i Paul-Braunes Beitr. XII, 418 och Ross, *Ordbog*; annorlunda Grimm, D. wörterbuch I, 1202, 1346, Rydqvist, *Sv. spr. lagar* IV, 80, Kock, a. st. II, 223 och Falk-Torp, *Et. Ordbog*.

[6] Om ordets etymon se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 46.

[7] Se vidare min *Altisl. gr.*³ § 94, 2 och där citerad litteratur samt Läffler i Arkiv f. nord. fil. VII, 257 ff.

[8] Om utvecklingen af *g* se min *Altschwed. gr.* § 273, 1.

den vanligare biformen *lâfe*[1] — finska lånordet *luuva* och grek. *ἀλωϝή*);

mo, *vall-mo*[2] (fsv. *valmoghe* och ännu hos Lind *valmoge* jämte *valmo*, Stiernhielm och J. G. Oxenstjerna *val-*, resp. *vall-mog*, den sistnämnde äfven liksom Sahlstedt *vallmo*; *o* bevisas af grek. *μήκων*), *mod*, *mo(de)r*, *all-moge* (fsv. *moghe* för det ytterst sällsynta *-mughe* — isl. *múge* — genom inflytande från sv. dial. *moa* 'hopa' och kanske äfven ett mot ags. *múha*[3] 'hop af korn' o. d. svarande fsv. **moe*[4])[5], *mogen* (fsv. *moghin* af äldre *moin*[6], där *o* bevisas af isl. *móa* 'smälta maten'), ortnamnet *Mora* (fsv. *Morar*, pl. af det ännu i sv. och no. dialekter kvarlefvande ordet *mor* 'skog, särskildt på kärrmark', fhty. *muor* 'moras, haf', fsax., ags. *mór* 'kärr, hed, vildmark') och det med samma ordstam sammansatta *mor-kulla* (ursprungligen 'skogsjungfru')[7], prepositionen *mot* och det därmed etymologiskt identiska substantivet (Ölands norra och södra) *mot* (ursprungligen 'möte', sedan 'tingslag) samt de därmed sammansatta *e-mot* (fsv. *i mot*), *leda-mot* (ursprungligen 'ledfogning, led', sedan 'lem' och slutligen 'medlem'), *Mot-ala*[8] och *Åmot*;

nog, ortnamnen *Nor* (fsv. *nor* 'trångt sund') och *Nora* (fsv. *Norir*, fno. *Nórar*, pluralformer till föregående) med sammansättningar som *Mora-noret*, *Öst-nor*, *Nors-älfven* m. m., *nos* (där ursprungligheten af *o* — trots isl. *nos*, ty. *nase* m. m.

---

[1] Se min *Altisl. gr.*[3] § 227, 1, d med anm. 2.

[2] Uttaladt med grav. Då ordet har akut, såsom i mitt uttal, är *o* förkortadt, så att ordet då hör till b) nedan.

[3] I fall icke detta möjligen är en yngre utveckling af det äfven förekommande ags. *múȝa*.

[4] *anger en icke anträffad, utan blott förmodad form.

[5] Se min *Altschwed. gr.* § 84, 2 och Falk-Torp, *Et. Ordbog* under ordet *muge*, samt Torp, *Wortschatz der Germanischen Spracheinheit*, s. 325.

[6] Om utvecklingen af *g*(*h*) se min *Altschwed. gr.* § 273, 1.

[7] Se vidare utförligt Noreen, *Sv. etymologier*, s. 54 f.

[8] Se Noreen i Gleerupska biblioteket, Geografien, s. 6.

— framgår af ffris. *nōsi*, lit. *nósis*, lat. *nāsus* och *nāres*, find. *nāsā*), *not*;

interjektionen *o*, prefixet *o-*, *od-ört* 'cicuta virosa' (fsv. *ōdhyrt*, möjligen lån från fdan, men i alla händelser väl sammansatt med adjektivet fsv. *ōdher* 'rasande', detta syftande på växtens giftiga egenskaper) och det väl från samma stamord utgående, men i fsv. ej anträffade *odon* (dialektiskt *obär* för **odbär*)[1], *odal*(-bonde o. d.)[2] och det dithörande, men först hos Börk 1689 anträffade *odla*[3], *Oden*, *Olof* (fsv. *Olāver*), ortnamn som *Os*, *Oset*, *Ose-bol*, *Rottner-os* o. d. (fsv. *ōs* 'älfmynning');

ro 'hvila', *ro* v. (fsv. *rōa*), *rop* (isl. *hróp*) 'rykte' i uttrycket »vara i *ropet*», *rosa* (fsv. *rōsa*, isl. *hrósa*) med substantivet *ros* 'beröm', *Roslagen* (af fsv. *Rōþ(r)in*, dvs. rodden) och det dithörande *rospiggar* (väl af ett fsv. **rōþsbyggiar*[4]; jfr fsv. *roþskarlar* och *roþsmæn* i samma betydelse), *rot*, *rota*;

sko, *skog*, *slok* (isl. *slókr*) och *sloka* (härtill fsv. *slōkefrilla* 'konkubin')[5], *sno* (fsv. *snōa*, där ursprungligheten af *o* — trots isl. *snúa* — framgår af ags. *snówan* 'sno' och *snód* 'bindel', no. *snōdig* och *snōr*, fhty. *snuor* 'snodd' m. m.), *snok*, *snopen* (ombildning af fsv. *snōper*; jfr isl. *snópa*), *snor* (fsv. *snōr*[6]), *so* (fsv. *sō* för ursprungligt *sū* — isl. *sýr*, ack. *sú* — snarast genom analogibildning efter *ko*[7]), *sol*, *sopa*, *sot* (isl. *sótt*) 'sjukdom', *sot* (isl. *sót*) af kol o. d., *sto* (fsv. *stōþ* 'häst-

---

[1] Den vanliga formen *öbär* utgår väl från fsv. substantivet *ǿþe* (isl. *ǿþe*) 'raseri', om hvars tillvaro i fsv. se SCHAGERSTRÖM i Arkiv f. nord. fil. I, 34. Bären anses, åtminstone i Värmland, vålla magknip o. d., hvadan de ock kallas *vammstöter*, dvs. våmstötar.

[2] Dopnamnet *Odal* däremot är väl ett ungt lån från tyskan, där det förmodligen uppstått genom förkortning af *Ōdal-rich* 'Ulrik' o. a. d. namn.

[3] Se K. F. KARLSONS upplaga af *Darius*, s. XVIII.

[4] Se RYDQVIST, a. st. II, 628, och NOREEN, *Altschwed. gr.* § 101, 1.

[5] Om ordens sammanhang se närmare FALK-TORP, a. st. under *slegfred*.

[6] Se härom NOREEN, *Sv. etymologier*, s. 67.

[7] Annorlunda KOCK, *Svensk ljudhistoria* II, 218 och där citerad litteratur.

flock') 'märr', *stod* (fsv. *stoþ*, annat ord än *stuþ*, *stoþ* 'stöd' [1]) med sammansättningar (*bild-*, *eld-*, *moln-*, *salt-*, *återstod* och, genom sammanblandning med fsv. *stoþ* 'stöd' *brandstod* [1]), *stol*, *lik-stol* (förr äfven *-stod* [2]; fsv. *lik-stol*, omtydning af äldre *lik-stō* [3]), *stor*;

to 'stoff, råämne', *tofva* v. och *tofva* (fsv. *thove*) subst., *Tor* (och dithörande namn såsom *Tord*, *Tore*, *Tora* o. a.) samt det därmed sammansatta *tors-dag*, *tro* (fsv. *tro* subst.), *tro* (fsv. *troa* v.), *trogen* (fsv. *troghin*, äldre *trowin*, äldst *troin*), *Trosa* (fsv. *Trōsō* [4]).

Härtill komma vidare alla preteritiformer af typen *dog*, *for*, *hof*, *log*, *stod* osv., hvarom se närmare i böjningsläran.

β) Inhemska ord, som i fsv. litteratur ännu icke anträffats, men som på grund af sin beskaffenhet och besläktade språks vittnesbörd kunna med säkerhet antagas hafva där förefunnits (om ock icke med alldeles samma böjning).

grå-bo (fsv. **-bōa*, som förhåller sig till no. *graa-bu* 'malört' och isl. *hǽr-búa* 'nardus stricta' som fsv. *boa* till isl. *búa* 'bo' o. d.), *boken* 'halfskämd' (no. *boken* 'hoptorkad'; jfr gr. *φώγω* 'steker'), (*om*)*bona* (af fsv. *boin* 'iordningställd');

floka 'kalkstenslager' (jfr isl. *flóke*, ags. *flóc* 'flundra, plattfisk'; ordet förhåller sig till *flake* såsom t. e. *jord-koka* till *kaka* o. d.), *frodas* (i afljudsförhållande till fsv. *fradha* 'fradga', mlty. *vradem* 'dunst') och de dithörande *frodig* (ty. dial. i Schweiz *fruetig* 'frodig, flödande') samt de nu utdöda *frode* 'fetma' (Lind 1749), *frod-lem* 'manslem' (ännu hos Weste)m. m. [5];

---

[1] Se utförligt härom Noreen, a. st. s. 69 f.

[2] T. e. A. F. Dalin, *Sv. handordbok* (1868), och alternativt ännu i Sv. ak:s ordlista, 6 uppl. (1889).

[3] Se Noreen i Nord. tidskr. f. fil. N. R. IV, 36 f.

[4] Se Noreen i Gleerupska biblioteket, Geografien., s. 11.

[5] Se Tamm, *Et. sv. ordbok* under *frodas*. Falk-Torps sammanställning (a. st. II, 497) af *frodig* med isl. *fróþr* 'lärd', mhty. *vruot* 'duktig', *vruotec* 'käck' synes särskildt i betraktande af de ofvan nämnda ä. nsv. *frode* och *frod-lem* alldeles oantaglig.

glos-ögd (till no. dial. *glōsa* 'lysa, titta', jfr *glo* och no. *glōra* 'glänsa, glo'; *glōs-* står i afljudsförhållande till det från ty. lånade *glas*) [1], *gnola* (väl i afljudsförhållande till no. *gnaale* 'kälta') [2], *groda* (i Variarum rerum vocabula 1538 *gro* — liksom no. *grō* — på 1600-talet *grodha*, *grooda*, väl en ombildning af *gro* efter mlty. *krode*) [3];

hona, en först 1712 hos Runius (Friskens resa) och 1734 hos Serenius anträffad ombildning af fsv. *hōn* 'hona', ursprungligen samma ord som pronominet *hon* (se nedan s. 95) [4];

knoge (Var. rer. voc. 1538 *knoghe* af ett fsv. **knōe* — såsom nsv. *loge* af fsv. *lōe*, se ofvan s. 85 med not 8 — möjligen, trots isl. *knúe*, med ursprungligt *ō*, ty jfr no. dial. *knōk* 'benknota'), *knoga* (till föregående, i sv. dial. *knōa*, no. dial. *knūa*, alltså ett fsv. **knōa*, troligen föreliggande i Rökstenens *knua̧* [5]);

lo 'klädeslugg' (no., nyisl. *ló*, fsax., ags. *wlōh* 'ulltapp, tofs'), ortnamnet *Loka* (till isl. *lókr* 'bäck' m. m.) [6], växtnamnet *hund-loka* (till ä. nsv. *loka* 'sloka', *lok-örad* 'slokörad' m. m. [7]);

mola (bröd) 'tugga enbart (utan sofvel)' står väl i afljudsförhållande till *mala* (pret. *mol*) [8];

or 'kvalster i mjöl och ost' (jfr da. *oret*, sv. dial. *orig*, *oren* 'unken', af hvilket sistnämnda ord bildats det vidt spridda och sålunda kanske till riksspråket hörande *orna* [9],

---

[1] Jfr vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 29 f.

[2] Se vidare Noreen, a. st. s. 32.

[3] Se Noreen, a. st. s. 32.

[4] Jfr Tamm, a. st. s. 284 sp. 1 och s. 315.

[5] Se Noreen, *Altschwed. gr.*, s. 493; S. Bugge, Der Runenstein von Rök, s. 113 f. Ett mot no. *knūa* svarande fsv. **knūa* — som naturligtvis också kan representeras af Rökstenens *knua̧* — förutsättes af det unga fsv. *undir-knūgha* 'underkufva'.

[6] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 50.

[7] Se Tamm, a. st. s. 327 sp. 2.

[8] Se Noreen, a. st. s. 54.

[9] Upptaget t. e. i Lundells *Sv. ordlista*.

som träffas redan i fsv. såsom *orna* och *urna*[1] 'unkna', i isl. såsom *orna* och — att döma af no. dial. — *órna* 'bli varm', som väl bevarat ursprungligt *o*), *os* (till gr. *δυσ-ώδης* 'illaluktande, lit. *ůdimas* 'lukt' o. a.)[2];

ro 'höft' och 'ländvinkel' på djur, väl samma ord som isl. *ró* '(järn)klinka, (skruf)mutter, hörn, krök' och sålunda ursprungligen en biform till *vrå*, urgerm. **wra(n)hō*, urnord. **wrāhu*, hvaraf (*w*)*ro*, gen. *wrar* osv.; »sätta en *rofva* (isl. *rófa* 'svansrot', no. *rove* 'svans, rumpa') på isen» o. d.[3]; *rook* Lex. Linc. 1640 (isl. *hrókr*) 'råka';

skofvor pl. (no., da. *skover*, nyisl. *skófir*[4]; i afljudsförhållande till *skafva*, pret. äldst *skof*), *spof* (da., no. *spove*, isl. *spóe*)[5], *svordom* (jfr fhty. *eid-swuor* och fsax. *ant-swor*; i fsv. **swordomber* är *w* bevaradt före *o* på grund af anslutning till *swæria* liksom i pret. *swor* för äldre *sor*, och jfr *ezwore* för *eþsore* m. m.);

tok (no. *tok*, ä. da. *tog*)[6], *tosing* (jfr no. dial. *tosa* 'drifva omkring slött och planlöst, prata osammanhängande'; i afljudsförhållande till no. dial. *tase* 'tosing, ynkrygg').

γ) Lånord, som inkommit i fsv. redan före öfvergångens

[1] Där väl *o* före konsonantgrupp blifvit kort *u* såsom i de uti min Altschw. gramm. § 112 anförda fallen. Formen *urna* finnes enligt Rietz ännu i Södermanland.

[2] Jfr Tamm, Arkiv f. nord. fil. II, 348; annorlunda Falk-Torp under *os* I.

[3] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 61.

[4] Fornisl. *skófu(r)?* se B. Magnússon Ólsen, Arkiv f. nord. fil. V, 287 f.

[5] Se vidare Noreen, Nord. tidskr. f. fil., N. R. IV, 37 f.

[6] Hör det fsv., fda., fno. mansnamnet *Tóke* (isl. blott som tillnamn *tóke*) hit, så är ordet att föra till *a*) ofvan. Emellertid tyckas biformerna fsv., fda., fno. *Tuke*, fda. *Tøke*, fsv., fda. *Tyke*, sv. *Tyko*, da. *Tyge* tala däremot. Dessa — och kanske äfven *Tóke* — kunna dock höra till adjektivet *tókr*, och vokalväxlingen är då att jämföra med den i fsv. *fa-tøker*, *-tyker*, *-tukt*, fda. *fā-tok* (se Hultman, *Helsingelagen* I, 37 med not 1), fsv. *skykia* för *skøkia*, *sukn*, *sōkn* jämte *søkn* o. d. (se Noreen, *Altschwed. gr.* § 106, 2, a med anm. 1 och 4 samt § 112 med anm. 1). — Å andra sidan kan *tok* möjligen vara ett före 1400 inkommet lånord (jfr i så fall mlty. *token* 'leka, skämta') och hör då till *γ* nedan.

inträde (inemot 1400) och därför gemensamt med de inhemska orden deltagit i densamma. Jag medtar här äfven sådana lånord, som äro i fsv. litteratur styrkta först från tiden 1400—1450; detta emedan det ju icke är sannolikt att vårt äldsta citat skulle just råka att vara det allra första fallet af ordets användning i svenskan, utan det rimligtvis redan någon tid förut varit i bruk och sålunda stammar från tiden före 1400. Dylika gamla lånord äro:

abbot, därest det uttalas *abo't* (fsv. *abōt*, isl. *ábóte*, ags. *abbot*), *allmosa* (fsax. *almōsa*), *armod* (mlty. *armōt*, *armōde*);

behof (mlty. *behōf*), *bof* (fsv. *bōve* af mlty. *bōve*);

dok (mlty. *dōk*), *dop* (fsax. *dōpi*);

(natt)*fiol* (mlty. *fiōle* af lat. *viŏla* med vanlig lågtysk förlängning af kort vokal i öppen stafvelse [1]), *fog* (mlty. *vōch*, gen. *vōges*), *fora* (mlty. *vōre*: jfr dock s. 85 not 1), *förmoda* (mlty. *vormōden*) och hos Dahlstierna *förbod* (mlt. *vorbōt*, gen. *-bōdes* [1]) i rim med *blod* och *mod;*

glosa (mlat. *glōsa*), *goter* (fsv. *gōtar* pl., mlat. *gōthi*), *grof* (mlty. *grōf* — hvarifrån ä. nsv. *gråff* [2] — pl. *grōve* [1]);

historia [3] (mlty. *histōrie* af lat. *histŏria* [1]), *hop* (mlty. *hōp*);

Joakim, *Jo(ha)n*, *Jonas*, *Josef*, alla — väl med lågtysk förmedling — från bibeln;

klok (mlty. *klōk*), *klot* (mlty. *klōt*), *knop* (fsv. i *knōp-nāl* 'knappnål'; mlty. *knōp* 'knut, knapp'), *koka* v. (mlt. *kōken* af lat. *cŏquere* [1]), *kor* (mlty. *kōr-* af lat. *chŏrus* [1]), *kota* (mlty. *kōte* [4]), *krog* (mlty. *krōch*, gen. *krōges*), *krona* (mlty. *krōne*);

lod (mlty. *lōde* och *lōt*, gen. *lōdes*);

noga (fsv. *nōgha* af ett **nōwa* [5] från mlty. *nouwe*), (musik)*not* (fsv. *nōta* af mlty. *nōte* och detta af lat. *nŏta* [1]);

---

[1] Om denna förlängning se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 32 f.

[2] Se Upplands fornminnesförenings tidskrift VI, 216.

[3] Saknas i Söderwalls Ordbok, men finns t. e. Bu 415, Bil. 274.

[4] Se närmare Noreen, a. st. s. 48.

[5] Se Noreen, *Altschwed. gr.* § 273. 3.

oktober (lat. *octōber*), *orlof* (mlty. *orlof*, gen.*-ves*, mnederl. *oorlof*);

patron (mlty. *patron*), *person* (mlty. *persone*, mhty. *person*), *plog* (mlty. *ploch*, gen. *ploges*), *profva* (mlty. *proven* af lat. *prŏbare* [1]);

roa (mlty. *rowen* 'skaffa ro'), *rof* (mlty. *rof*, gen. *roves*), *rofva* (mlty. *rove*) [2], *rop* (mlty. *rop*) [3] och *ropa* (mlty. *ropen*), *ros* 'törnros' [4] (mlty. *rose* af lat. *rŏsa* [1]), *rote* (mlty. *rote* af ffra. *rote* [1]) med det dithörande, i fsv. dock ej anträffade, *rota* sig samman;

skola (mlty. *schole* af lat. *schŏla* [1]), *skona* (mlty. *schonen*), *sona* (mlty. *sonen*), *spole* (i fsv. *spol-ormber* 'spolmask'; mlty. *spŏle*), *stop* (mlty. *stŏp*);

Tomas (från bibeln, väl med lågtysk förmedling), *ton* (mlty. *ton* af lat. *tonus* [1]), *tron* (mlty. *tron* af lat. *thrŏnus* [1]);

örlog, om det uttalas *-og* (mlty. *orloge*; uttalet *-ög* däremot från den mlty. biformen *orlöch*; *ö-* väl från mlty. *orlich*, dvs. *örlich*, direkt lånadt i vårt *örlig*).

δ) Lånord, som i svensk litteratur anträffats först efter 1450 (jfr ofvan γ), men efter all sannolikhet inlånats redan före 1400:

allo' 'alarm' [5] (lty. *allō*, samma ord som *hallō* — se nedan — men med *h* förloradt, väl genom inflytande från synonymet *alarm*);

bero 1538 ff. (från ett mlty. **berowen*, hörande till det strax ofvan under *roa* nämnda *rowen*) [6], *bofink* (Var. rer. voc.

---

[1] Om denna förlängning se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 32 f.

[2] Om det inhemska — etymologiskt troligen med det lånade identiska (se Falk-Torp, a. st. under *roe* och *rove*) — *rofva* se ofvan s. 90.

[3] Om det inhemska, etymologiskt identiska, *rop* 'rykte' se ofvan s. 87.

[4] I betydelsen 'rosfeber' däremot ännu icke anträffadt i fsv.

[5] Se Sv. ak:s ordbok.

[6] Tamms härledning (i *Et. sv. ordbok*) från hty. *beruhen* kan på grund af *o*-ljudet i *bero* icke vara riktig (jfr min framställning i det följande af

1538 *boofinke* från da. *bōgfinke* och detta från mlty. *bōk-vinke*), *bohvete* Var. rer. voc. 1538 (från da. *boghvede* — med försvenskning af sednare leden — och detta från mlty. *bōk-wete*), *boka* 'stöta sönder malm' (mlty. *boken* [1] af äldre *bŏken* [2]), *bola* Nya test. 1526 (mlty. *bōlen*), *bona* 'glätta' [3] (mlty. *bonen*), *bofven*-bramsegel o. d. (mlty. *bōven* af äldre *bŏven* [2] 'uppöfver');

don (mlty. *dōn*), *dona* 'fågelsnara' (lty. *dōne* af äldre *dŏne* [2]), *dosa* (lty. och mnederl. *dōse* af äldre *dŏse* [2]);

fiol 'violin' (mlty. *fiōle* 'lira' af ffra. *viŏle* [2]), *flor* Syllabus 1649 (lty. *flor*, mnederl. *floers*), »stå i sitt *flor*» Ol. Petri (*floor*) 1535 ff. [4] (mlty. *flor;* jfr det redan i slutet af 1400-talet uppträdande fsv. *florera*), våtvarumåttet *foder* [5] (mlty. *foder* 'vagnslast'; jfr att fda. *fothær* '10 pund' råkas redan före 1300) [6], *förlorad*, hvartill nybildningen *förlora* (P. Swart 1558 [4], Lex. Linc. 1640), af mlty. *vorloren* (för äldre *vorlŏren* [2]);

dopnamnet *Govert* (af fty. *Gōdevert*?);

hallo' (lty. *hallo*, senare åter lånadt såsom *hallå'*);

Joel, *Jonatan*, *Josua*, alla — väl med tysk förmedling — från bibeln;

(ben)*knota* (väl af ett mlty. **knōte*, hörande till nederl. *knoet* 'knöl o. d.', lat. *nōdus* 'knut, ledknut', om detta kommer af **gnōdus*), *knota* 'knorra' (väl af ett till grund för mlty. *knōteren* 'knorra' liggande **knōten*, som i fråga om betydelsen förhåller sig till det nyss nämnda **knote* såsom *knorra* till *knorr* på svansen), *koger* c. 1500 (mlty. *koker* af äldre *kŏ-*

---

de yngre lånordens behandling). Sv. ak:s ordbok upptar såsom första alternativ Tamms, såsom andra mitt — 1899 i föreläsningar framställda — förslag.

[1] Så riktigt redan hos Tamm, *Et. sv. ordbok.* Oriktigt däremot hos Falk-Torp, *Et. Ordbog* II, 79 sp. 1: »Egte nordisk synes sv. *boka* 'støde itu erts'».

[2] Om denna förlängning se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 32 f.

[3] Om det inhemska (om)*bona* se ofvan s. 88.

[4] Enligt meddelande af Hoppe.

[5] Om det inhemska *foder* se ofvan s. 84.

[6] Se M. Kristensen, *Fremmedordene i det ældste danske skriftsprog*, s. 49.

ker[1]; snarast väl dock — på grund af *g* — från en mot mlty. *koger*, jämte *kocher*, svarande form *koger*), *kola* eller vanligen *k.* af (väl af fi. *kuolen* 'dö')[2], *kos* Nya test. 1526[3] (väl af ett mlty. **koss* jämte *kors* 'kurs' på samma sätt som lty. *buss* af *burs* 'pojke' o. d.) och det därmed identiska *kosa* (sp. *coso* — af lat. *cursus*, it. *corso* — uppfattadt som oblik form af ett *kosa*)[4];

lo-garfvare (mlty. *lo* 'garfvarbark'), sjötermerna *lof* (mlty. *lof, -ves*) — äfven i »ta *lofven* af någon» — och det därmed sammansatta *lofvart*, *loka* 'bogträ' (fi. *luokka*), *lots*, som dock vanligen har kort *o*, hvarför det uppföres nedan under b, δ;

morot (fsv. c. 1500 *moro-rot* af mlty. *more* för äldre *mŏre*[1]), *mos* c. 1500 (mlty. *mōs*);

orsak Ol. Petri 1528 ff.[5], Lex. Linc. 1640 (mlty. *orsake*, mnederl. *oorsake*), *orsten* 'bituminös kalksten' (mlty. *or-lum*, nlty. *ōr*)[6];

ro(de)r c. 1500 (mlty. *roder* och *ror*), *rotvälska* (af tjufspråkets *rot* 'tiggare' och *welsch* 'italiensk')[7], *rumor* redan i Gustaf I:s bibel (mlty. *rumōr*);

skopa sedan slutet af 1400-talet (mlty. *schope*, en blandform[8] af de mlat. synonymerna *scyphus* och *cōpa*, äldre *cupa*[9] 'bägare, öskärl'), *skot* (mlty. *schote*), *skrofler* uttaladt

[1] Om denna förlängning se NOREEN, *Sv. etymologier*, s. 32 f.

[2] Det sällsynta uttalet »*kåla* af» beror väl på inflytande af »göra *kål* på».

[3] Ap. 16,11 och 21,1 *kooss*.

[4] FALK-TORPS åsikt (a. st. under *kaas*), att *kos(a)* är lån från engl. *course*, förklarar ej saknaden af *r*.

[5] Enligt meddelande af Hoppe.

[6] Nordisk familjeboks förklaring »egentl. *ornesten* (af *orne*, fargalt)» är alldeles förfelad; likaså Rietz' »*ol-sten*» till fsv. *fōt-ōl* 'podager'.

[7] Se t. e. KLUGE, *Et. Wörterbuch*, 7. uppl. En äldre, troligen oriktig, tolkning upptar TAMM, *Fonetiska kännetecken*, s. 59.

[8] Se SCHUCHARDT i Zeitschr. für roman. Philologie XXXIII, 652 f.

[9] Från en blandform **scūpa* utgår Orsa-målets *skaipa* (se NOREEN i Sv. landsm. IV, 2, s. 160), i andra dialekter (enligt meddelande af Hesselman) *skupa*.

med långt *o*-ljud (mlty. *schrōfulen* pl.)[1], *skrol* (mlty. *schrol*), *slopa* (mnederl. *slōpen* 'släpa bort'), *spola* (mlty. *spolen*), som förutsättes af fsv. *spōlning* i slutet af 1400-talet;

tolag (mlty. *tōlage* 'bidrag');

uppror Nya test. 1526 (mlty. *uprōr*), *uppskof* (mlty. *upschōf* — hvaraf det alternativa uttalet *uppskåv*, hos t. e. Lucidor *opskåf*, Spegel s. 427 *upskåf* — gen. *upschōves*)[2].

b) Med nsv. kort *o*, beroende på att efter den ifrågavarande ljudöfvergångens inträde vokalen af ena eller andra anledningen — hvarom se i det följande under kvantitativa förändringar — förkortats:

a) Inhemska ord, som i fsv. litteratur anträffats:

blomma (fsv. *blōma, -e*), *blomster* (fsv. *blomster* med *o* lånadt från föregående, hvaremot det ljudlagsenliga fsv. *blomster* fortlefver i det nutida alternativa uttalet *blåmster*[3]), *bonde* (fsv. *bōnde*[4]);

dom (i finländskt riksspråk ännu med långt *o*) med dess många, numera till afledningar öfvergångna, sammansättningar på *-dom*;

gods, gom, grodd (i fsv. *grodda-bladh* af **grōdha-;* jfr isl. *gróþr*);

hon, hosta;

vall-mo (se ofvan s. 86 not 2), *moster* (fsv. *moþorsystir*);

Olle (af *Olof*), *ond, onsdag* (fsv. *oþinsdagher*, y. *onstager*)

---

[1] Därest ordet, såsom mycket möjligt är, inlånats efter 1400 och då väl direkt från lat. *scrōphulæ*, har dettas *ō* kommit att uttalas som *o* enligt nysvenska uttalsvanor.

[2] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 32.

[3] Som i sin tur påverkat *blomma*, på Hofs tid alternativt uttaladt, såsom ännu i vissa dialekter, *blåmma*. Af detta uttal torde förklaras sådana rim som Lucidors *blomma: komma;* samma rim hos Dahlstierna beror däremot tvifvelsutan på det dalsländska dialektuttalet *kOmma* (af fsv. *kuma*).

[4] Möjligen fanns därjämte ett på tidigare vokalförkortning i anslutning till pl. *bønder* beroende *bōnde*, hvaraf skulle förklaras Lucidors rim *bonde: stånde.*

och många ortnamn på *Ons-* (af *Odens-*), *Orsa* (fsv. »i *Oresom*», dat. pl. af ett **or-ose*, dvs. Or|eälfvens|mynning) [1], *otta*, *oxel*-tand (fsv. *ōxla-* jämte *axla-tan*);

rodd (fsv. *rōþer*: jfr *Roslagen* ofvan s. 87);

snodd (fgutn. *snoþ*; med ursprungligt *o* enligt ags. *snōd* m. m., se *sno* ofvan under a, *α*), *socken* (fsv. *sókn* — hvaraf det nutida alternativa uttalet *såcken* — pl. *soknar*), sjönamnet *Sommen* (fsv. *Some*), hos Dahlstierna *boskaps-sott* och Hof *rödsott* liksom ännu ofta hvardagligt *rödsott* och *vattsott* (af det ofvan under a, *α* nämnda *sot* — isl. *sótt* — med vokalförkortning i en sednare sammansättningsled [2]), *stom*-hemman (fsv. *præsta-stōmpn* — hvaraf det nutida alternativa uttalet *ståmm* — dat. *stomne*; ursprungligen samma ord som följande [3]), *stomme* (got. *stoma* [4]: det stundom förekommande nsv. uttalet *ståmme* [5] beror på inflytande från föregående ord):

tom (i finländskt riksspråk ännu med långt *o*), *tomt* (fsv. *tōmpt* — hvaraf det nu vanligaste uttalet *tåmt* — pl. *tomptir*) med det dithörande *tomte* (vanligen dock uttaladt *tåmte*; jfr föreg.), säkerligen sent [6] uppkommet genom ellips af det *tomte-gubbe* (så Messenius, Columbus, Lind 1749, Ihre; Syllabus 1649, Levin Möller, Sahlstedt, Möller 1790 m. fl. ha *tomt-*

---

[1] *ōr* motsvarar i dalmålet isl. *aurr*, fsv. *ōr* 'grus'; jfr dalm. *ōrad*, isl. *aurriþe* 'laxöring' (se Noreen, Sv. landsm. IV, 2, s. 224).

[2] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 31 f., och *Altschwed. gr.* § 304 samt där citerad litteratur.

[3] *Stom* af *stōmn* förhåller sig till *stomme* af *stōme* såsom fsv. *hamn*: *līk-hame* (fhty. *hamo*), *namn*: got. *namō*, *vatn*: *vatu*-sot (got. *watō*) m. m., hvarom se Noreen, *Urgerm. lautlehre* § 44 anm. 2 och 3.

[4] Se Kock, Nord. tidskr. f. fil., N. R. IX, 157 not 2. Då Kock, *Sv. ljudhistoria* II, 167 skrifver »fsv. **stōme*» är emellertid att märka, det ordet ej saknas i fsv. litteratur, utan träffas på 1400-talet i formerna *stomme, stompme* (och *stōman*).

[5] Se Lyttkens-Wulff, *Sv. uttalsordbok.*

[6] Först hos Weste har jag träffat *tomte*, men då (företrädesvis) som namn på en insekt (jfr A. J. Retzius 1772 »*Tomte.* Termes», enligt meddelande af Hoppe). Möller 1808 har *tomt* i betydelsen 'tomte'.

gubbe) eller *tomte-biss* (så Columbus), som trädt i stället för det fsv. *tōmpta-gudh* och liksom detta såsom förra led innehåller gen. af *tom(p)t*.

Härtill komma vidare alla preteritiformer af typen *bodde*, *trodde* (fsv. *bōþe*, *trōþe*) osv., hvarom se formläran.

β) Inhemska ord, som ej anträffats i fsv. litteratur, men kunna med säkerhet antagas ha där förefunnits:

lom (isl. *lómr*), *lom-hörd* Var. rer. voc. 1538 (öfris. *lōm* 'lam', fhty. *luomi* 'matt', jfr fsv. *lōm* 'kroppslyte'; i afljudsförhållande till *lam*, jfr *lam-hörd* Lind 1749) [1], *lom(m)a* (öfris. *lōmen*, mhty. *luomen* 'vara slapp'; afledning af föreg.) [2];

oxel-bär (möjligen samma ord som fsv., fda. *ōxl* 'växt, svulst', jfr isl. *óxl* 'utväxt', *óxla* 'föröka', i afljudsförhållande till *vaxa* 'växa', pret. *óx*; jfr dock no. och da. *axel-* jämte *oxel-* samt no. *øxelbær* [3]) [4];

»*tota* till» eller »efter», Arvidi 1641 *toota*, i sv. dial. äfven *tåta*; antingen med Ihre och Kock [5] till fsv. *þōtter*, *þātter* 'tåt' eller väl snarare på grund af betydelsen 'åstadkomma en tillstymmelse — no. dial. *tomt*, *tymt*, se Ross Ordbog — till' och det synonyma *tomta till* (se Sahlstedts ordbok och Ihres dial. lex.) af ett fsv. **totta*, **tōtta*, uppkommet på grund af den trycksvaga ställningen af äldre **topta*, **tōpta* (jfr t. e. fsv. *atter* och *ættir* af resp. *apter*, *æptir* o. d. [6]), en afledning af fsv. *topt*, gen. *tōptar*, biform till det ofvan (s. 96) nämnda *tompt* 'tomt' [7].

---

[1] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 50 ff.

[2] Se Noreen, a. st. s. 52: Torp, *Wortschatz der Germ. Spracheinheit*, s. 363.

[3] Se Jenssen-Tusch, *Nordiske plantenavne*, s. 231 f.

[4] Om de än mera afvikande no. *asald(bær)* och ty. *arlesbeere* se Falk-Torp, a. st. under *asald*.

[5] *Sv. ljudhistoria* II, 173.

[6] Se Noreen, *Altschwed. gr.* § 288.

[7] v. Friesens sammanställning (*Om de germ. mediageminatorna*, s. 96 f. noten) af »nsv. *tōta till* 'tufsa till'» med ags. *tōtian* 'sticka ut, skjuta

γ) Lånord, som med säkerhet inkommit i fsv. redan före öfvergångens inträde (jfr vidare det ofvan under a, γ anmärkta, som gäller äfven här):

abbot, därest det uttalas *abbot*[1] (af det ofvan under a, γ nämnda *abo't* på samma sätt som *pap'per* af *pape'r*, *rus'sin* af *rusi'n*, dial. *kret'tur* af *kretu'r* 'kreatur' m. m.[2]);

bom 'träslå' (mlty. *bom*) med de dithörande först senare anträffade *bomolja*, *bomull* (båda uppträdande i sednare hälften af 1400-talet), växtnamnen *buxbom* Var. rer. voc. 1538 och *säfvenbom* samt de talrika (se V, 427) familjenamnen af typen *Enbom* (hvarefter analogiskt bildadt *dumbom*, hos Kellgren — som torde ha skapat ordet, kanske med särskild tanke på den bekante thorildianen Per Enbom — brukadt såsom egennamn);

dom-herre (äfven som fågelnamn, syftande på den röda dräkten), -kyrka, -prost af mlty. *dom-* (från lat. *dŏmus* med vanlig förlängning i öppen stafvelse[3]), hvaremot uttalet *dåm* beror på senare lån från fra. *dôme*;

fogde (mlty. *voget* — hvaraf fsv. biformen *foghet* — gen. *vogedes* af lat. (*ad*)*vŏcatus*[3]), *from* (mlty. *vrom*(*e*) af äldre *vrŏm*(*e*)[3]), *fromma* 'fördel' (mlty. *vrome* till föreg.);

konglig — någon gång uttaladt *kånglig* genom inflytande från det inhemska *konung* — af fsv. *kôninglig* (mlty. *koninklik*)[4], visserligen anträffat först 1515, men väl lika gammalt som fsv. *koning* (mlty. *konink*, gen. *-inges*), som uppträder redan 1385 och fortlefver i ä. nsv. *koning* hos Dahlstierna,

---

fram' är väl på grund af ordens betydelse alldeles omöjlig, äfven om man med v. Friesen skulle tillägga det sv. uttrycket den för mig alldeles obekanta betydelsen 'tufsa till'.

[1] Lyttkens-Wulff, a. st., och efter dem Kock i Arkiv f. nord. fil. IX, 159 och 161 ange uttalet *ab'bott*, hvilket jag ej kan kännas vid (se I, 526).

[2] Se II, 297 och Kallstenius i Sv. landsm. XXI, 1, s. 119.

[3] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 32 f.

[4] Se Kock, *Sv. ljudhistora* II, 160, där dock »Mnt. *kōnunglik*» väl är tryckfel för *kōninklik* (så Sv. landsm. XV, 5, s. 49).

då han rimmar *koning*: *boning*. Under det att den tyska börden i dessa båda ord framgår af deras *-ing* i stället för det inhemska *-ung*, är däremot det *kong-*, som träffas i sammansatta ortnamn m. m., troligen af inhemskt ursprung (se nedan s. 110.

plommon (fsv. *plōma* 'plommon' och 'ägg-gula', men i den sednare betydelsen äfven *blōma*, och då nu danskan har *blomme* i båda betydelserna — förr äfven *plome*, *plume* i bet. 'plommon' — så är tydligt, att en sammanblandning skett mellan det mlty. *plūme* 'plommon' och det inhemska *blōma* 'blomma, ägg-gula') [1], *prost* (mlty. *prōst* af äldre *prōvest*), i finländskt riksspråk ännu med långt *o*;

romare (mlty. *rōmer* 'romersk pokal, remmare') och det dithörande *romersk*.

δ) Lånord, som anträffats först efter 1450 (jfr ofvan a, γ), men troligtvis inlånats redan före 1400:

barnmorska (*barnamoderska* Kyrkoordningen 1571, omtydning efter *barnamodher* af lty. *bademōdersche*, afledning af mlty. *bademōder* 'barnmorska', ursprungligen 'badgumma') [2];

klossa — enligt Rietz och Lyttkens-Wulff däremot uttaladt *klåssa*, detta kanske genom inflytande från synonymet *tossa* — Var. rer. voc. 1538 *clotza* 'groda', väl hörande till det ofvan (s. 91) nämnda *klot;*

lots (af mlty. *lōtsman* från mengl. *lōdesman* 'ledare'; jfr ofvan s. 94);

nord-, syd-*ost* (mlty. *ōst*), *ostra*, *-on* (mnederl. *oester*, ags. *ōstre*);

prom, tämligen sällsynt biform till det vanligen med långt, mindre ofta med kort *å*-ljud uttalade *pråm* (mlty. *prām* från det tjeckiska *prām*) [3], kan föreligga i fsv. *prom* 1508 —

---

[1] Jfr delvis FALK-TORP, a. st. under *blomme* I; annorlunda KOCK a. st. II, 162.

[2] Se TAMM, *Et. sv. ordbok*, och Sv. ak:s ordbok.

[3] Se TAMM, *Svenska ord belysta genom slaviska och baltiska språken*, s. 12.

som dock äfven kan afse uttalet *prām* — och är säkerligen lån från det polska *prom* eller från det ryska *poróm*;

skrofler, uttaladt med kort *o*-ljud på grund af yngre förkortning före konsonantgrupp af det långa *o*, hvarom se ofvan s. 95 med not 1.

2. Ä. fsv. *o*, hvilket före öfvergången till *o* förlängts — åtminstone i ett flertal centrala dialekter — till y. fsv. *o* i tryckstark ställning före vissa konsonantförbindelser och i kort stafvelses uddljud [1], uppträder som nsv. slutet *o* i följande fall:

a) Med nsv. långt *o*:

α) Inhemska ord, som i fsv. litteratur anträffats:

bord;

i *fjol* (nordsvensk dialektform med — ursprungligen »tjockt» — *l* för *rd*) eller *fjor* (sydsvensk dialektform) af fsv. *fiordh* för ä. **fiorþ* (isl. *fiorþ*), *fjord* [2] (västsvensk biform till *fjärd*; i ortnamn stundom med dialektuttalet *fjol*, t. e. *Glafsfjolen* jämte *-fjorden*), *fordom* (fsv., isl. *forþom* [3]), *for-lön* (fsv. *fordheløn* af *forþa* 'fortskaffa, föra') och väl med samma första led det i fsv. ej hittade *for-don*, *forn*(tid);

(sadel)*gjord* (fsv. [4], isl. *giorþ*), pret. *gjorde* och sup.

[1] Se Noreen, *Altschwed. gr.* § 129 och *Grunddragen av den fsv. gramm.* § 24, 1 och 2, § 35, 1 och 2, samt E. J. Wigforss i Från filol. föreningen i Lund III, 169 ff.

[2] Det numera någon gång hörda uttalet *fjård* (det enda som omnämnes i J. A. Auréns *Sv. bokstafverings-lära*, 7. uppl., s. 23, under det att däremot Lyttkens-Wulffs *Sv. uttalsordbok* blott upptar *fjOrd*) beror på ungt lån från norsk litteratur i förening med felaktig utläsning af det norska ordet — som uttalas *fjOr* (se I. Alnæs, *Norsk uttale-ordbok*) — efter mönstret af *hord* och *lord* (i stället för *bord*, *jord*, *ord* osv.)!

[3] Om ordets etymon se de Saussure i Mélanges Renier, s. 390 not; Noreen i Pauls Grundriss, 2. uppl., I, 621; Tamm, *Sv. et. ordbok*; Falk-Torp, *Et. Ordbog*. Kocks afvikande åsikt (a. st. I, 424 f.) förbjudes af ags. *furþum* vid sidan af *furþon* i samma bet.

[4] Den i Söderwalls *Ordbok* med tvekan föreslagna fsv. normalformen *giurþ* träffas ej i litteraturen och förbjudes af den isl. formen samt det etymologiskt motsvarande got. *gairda*.

gjort (alternativt med kort *o*, beroende på kompromiss mellan *gjorde* och **gjårt;* jfr *hjort* strax nedan);

hjord, hjort (alternativt med kort *o*, beroende på kompromiss mellan **hjårt* med kort vokal — liksom i norskan — och *hjörten, -ar* med långt *o*), *horn*;

jord;

korn;

mord;

nordan;

ok (fsv. *ook* redan i Stadslagen c. 1375), *ord*;

skola 'fastkila' (dialektform med urspr. »tjockt» — *l* för *rd*; isl. *skorþa*, fsv. *skorda* 1507)[1];

tordyfvel (isl. *torþýfell*, fsv. pl. *tordøflar* af *-*ýflar*)[2] och det samma första led innehållande (men i fsv. ej hittade) *tordmule* (fda. som öknamn latiniseradt *Turdimulo*, gutniskt *tord* 'tordmule'; jfr isl. *tyrþelmúle*)[3], pret. *torde(s)* och sup. *torts* (fsv., isl. *þorþe, þort*), hag-, lik-, spänn-*torn* (fsv., isl. *þorn*).

β) Inhemska ord, som ej anträffats i fsv. litteratur, men kunna med säkerhet antagas ha där förefunnits:

folk-*folor* pl. (dialektform med — urspr. »tjockt» — *l* för *rd*, jfr fsv. *forþa* 'skicka, föra' och fda. *foordhæ* (ännu hos Vedel *forde*, hos Baden väl genom missförstånd *forde*) 'adfærd'[4]; om biformen *-foror* se ofvan s. 84.

hjortron (äfven med kort *o*, jfr *hjort* ofvan under *a*), jfr V, 389;

mol ensam o. d. (dial. form med — urspr. »tjockt» — *l* för *rd*, isl. *morþ* 'mängd') samt det nära besläktade *mola*

---

[1] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 63.

[2] Se Bugge, Arkiv f. nord. fil. II, 219 f.; Hesselman, *De korta vokalerna i och y i svenskan*, s. 108 med not 1 och 2.

[3] Se Bugge, a. st. s. 221 f.

[4] Se Noreen, a. st. s. 19. De danska formerna med *rd* betrakta Kalkar, *Ordbog*, och V. Andersen i Dania I, 247 säkerligen med orätt såsom blott »grafiske» varianter till *fore*.

'småvärka' (no. dial. *morda* 'arbeta ansträngdt'; i fråga om betydelseförhållandet jfr *värka* : *verka*), *morsk* (troligen af ett **mordsk*, inhemsk motsvarighet till det väl från mlty. *mordersch* lånade och efter andra lånord på *-isk* ombildade *mordisk*).

γ) Lånord, som med säkerhet inkommit i fsv. före öfvergångens inträde (jfr 1, a, *γ* och b, *γ*):

fullborda (mlty. *vulborden*);

mortel (äfven med kort vokal från pl. *mortlar*, som i sin tur kan från sg. låna långt *o*; fsv. *mortar* af mlty. *morter*, ännu hos Lind 1749 *morter* jämte *mortel*, en form som kanske i fråga om ändelsen påverkats af mhty. *morsel* 'mortel'[1]);

(lands)*ort* och det därmed etymologiskt identiska viktnamnet *ort* — båda äfven med kort *o* (jfr *hjort* ofvan s. 101) — af fsv. *ort* och *ordh* (mlty. *ort*, gen. *ordes*, 'hörn, udde, ¼' o. d.);

port (mlty. *porte* eller kanske snarare mnederl. *poort*), äfven med kort *o* genom kompromiss mellan *pŏrt* — på 1600-talet träffadt rimmande med *bort*[2] — och *pōrten*, *-ar* (jfr *hjort* ofvan s. 101);

torn (mlty. *torn*), som emellertid äfven kan — enär ordet icke är anträffadt före 1350 — helt eller delvis höra till 3 nedan (och sålunda utgå från den mlty. biformen *turn*).

δ) Lånord som ehuru anträffade först efter 1450 sannolikt inlånats före öfvergångens inträde c. 1400:

fordra Nya test. 1526 (mlty. *vorderen*), *fort* P. Swart 1538 ff.[3], Spegel 1712 (äfven med kort *o* genom kompromiss mellan äldre **fōrt* och *fortare*, *-ast*, jfr *port* ofvan under *γ*; mnederl. *voort*, mlty. *vort*);

[1] Kock, a. st. II, 133, härleder sv. *mortel* från mhty. *mortel*, men detta ord betyder — ehuru ytterst af samma ursprung som *morsel*, nämligen mlat. *mortarium* — 'murbruk', ej 'mortel'.

[2] Se Tamm, *Granskning av svenska ord*, s. 35.

[3] Enligt meddelande af Hoppe.

kort, Synon. libell. 1587 *koort*, äfven med kort *o* genom kompromiss mellan *kårt* (hos Stiernhielm *kårt-spel*) och *kortel, -en* (jfr *fort* strax ofvan och motsättningar som *sort* : *mortel* o. d.), af fda. *kort* (som förutsättes af fda. *korte* 'spela kort') och detta af mlty. *karte*[1];

lort c. 1500 (lty. *lort*, da. *lort*), äfven med kort *o* (jfr *kort* strax ofvan);

mordisk se *morsk* ofvan s. 102.

b) Med nsv. kort *o*:

α) Inhemska ord, som i fsv. litteratur anträffats:

brosk[2] (jämte vanligare *bråsk*) af ett fsv. **brosk*, som med säkerhet funnits vid sidan af det anträffade *bru*[*s*]*k* och uppträder i Var. rer. voc. 1538;

gjort se ofvan s. 101;

hjort se ofvan s. 101;

orka enligt Hof alternativt uttaladt med *o* såsom ännu i Västergötland (annars nu *årka*), *orm* (förr äfven *årm* enligt Arvidi och Hof liksom ännu i många dialekter), *ost* (i finländskt riksspråk alternativt med långt *o*[3]).

β) Inhemska ord, som ej anträffats i fsv. litteratur, men säkerligen där förefunnits:

forsla af ett fsv. **forþsla* (jämte **forzla*, hvaraf det kanske vanligare uttalet *fårsla*) till det fsv. *forþa*, hvarom se ofvan under *forlön* (s. 100) och folk-*fölor* (s. 101)[4];

---

[1] Jfr Tamm, a. st. s. 14 och 35. Mot Kocks antagande (a. st. I, 406), att ett *kort* — som träffas i nyare lågtyska dialekter — »i fsv. blev till *kǭrt*», talar, att en sådan form, mig veterligen, icke anträffats i mlty.

[2] Se Lyttkens-Wulff, a. st.

[3] Om möjligheten af att detta är ursprungligt och sålunda isl.-fno. *ostr* har förkortats af ett urspr. **óstr* (no. *Ost*), urnord. **jōstaʀ* (hvaraf fi. *juusto*) med samma afljudsstadium *jō*(*u*) som gr. *ζω-μός* 'soppa' gentemot *jū* i *ζῦ-μη* 'surdeg' och lat. *jū-s* 'soppa' m. m. se Lindgren i Sv. landsm. XII, 1, s. 111 not 3, Noreen, *Urgerm. lautlehre*, s. 215 och Walde, Lat. et. Wörterbuch, s. 313. Kanske är följande utvecklingsgång den sannolikaste: urnord. **jōstaʀ* > **ōstʀ* > ä. fsv. *ōster* > y. fsv. *ŏster* > nsv. *ŏst*.

[4] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 20.

hjortron se ofvan s. 101;

knoster (oftare med kort *å*-ljud) 'slägga', Serenius 1741, till fsv., isl. *knosa* (jfr no. dial. *knysja*, ags. *cnyssan*) 'krossa' och stående i afljudsförhållande till synonymet *kniuəstər* (af **kniostr*) i dalmålet, *knyster* (af **kniustr*) i andra sv. dialekter och hos Spegel 1712.

γ) Lånord, anträffade senast c. 1450:

mortel, ort, port se ofvan s. 102.

δ) Lånord, anträffade först efter 1450, men sannolikt förr inlånade:

form, enligt Hof uttaladt alternativt *form*, ehuru nu alltid *fårm* (fsv. *form* 1508 af mlty. *vorme*; tidigare fsv. *forma* direkt från lat. *forma*);

fort, kort, lort se ofvan s. 102 f.

3. Ä. fsv. *ŭ*, som omkring 1350 före *rn, rt, rþ* i de flesta dialekter (men icke t. e. västgötamål[1]) öfvergått till *ŏ*[2] och sedan i likhet med urspr. *o* (se 2 ofvan) förlängts, uppträder som nsv. slutet *o* i följande fall;

a) Med nsv. långt *o*:

pret. *borde* (fsv. *burþe*, y. *bōrdhe*) med sup. *bort*;

fjorton (fsv. *fiurtān*, y. *fiōrton*), äfven med kort *o*;

(om)*gjorda* (fsv. *giurþa*, y. *giōrdha*);

kjortel (fsv. *kiurtil*, y. *kiortil*) med den åtminstone redan hos Bellman uppträdande, men hos Weste såsom »familjär» angifna biformen *kjol*, en nybildad dialektal sg. — liksom, ehuru efter en annan deklinationstyp, da., no. *kjole* — till en pl. **kjorlar* (som i äldre da. träffas i formen *kiorler*[3]) med utträngning af *t* mellan två andra konsonanter (såsom i *ärla*, isl. *ertla*) och med *rl* såsom i så många nordiska dialekter uttaladt som *l* (aldrig »tjockt»);

---

[1] Se J. Sandström, *Studier över utvecklingen av fsv. ŏ och ŭ*, s. 33—37.

[2] Se Noreen, *Altschwed. gr.* § 120, *Grunddragen av den fsv. gramm.* § 21, 3 och 4. Jfr emellertid nedan s. 106.

[3] Se Kalkars *Ordbog*.

skjorta (fsv. *skiurta*, y. *skiörta*) med alternativt kort *o*, pret. *smorde* (fsv. *smurþe*, y. *smōrdhe*) med sup. *smort* och det därmed på ett eller annat sätt sammanhängande *smorläder* (hos Weste *smordläder* [1]), pret. *sporde* (fsv. *spurþe*, y. *spōrdhe*) med sup. *sport*:

torsmånad (Var. rer. voc. 1538 *toorsmånat*) 'januari' af fsv. *t[h]ordsmānadher* (jämte *thords-*) och detta af ett mot isl. *þurþr* 'brist' svarande fsv. **þurþer* (och **þyrþer*) [2];

pret. pl. *vordo* (fsv. *urþo*, y. *vōrdho*) med part. *vorden* vid sidan af det dialektalt färgade *vulen*, hvilken sednare form utgår från det fsv. *vurþin*, som äfven efter 1350 förekommer jämte *vorþin* och beror dels på bevarande af det ursprungliga *u*-ljudet (i fsv. *urþin*) uti de dialekter, där öfvergången af *urþ* till *orþ* ej inträdde (se ofvan s. 104 med not 1), dels ock — utanför detta dialektområde — på nybildning till pret. *varþ* (och *vart*) efter analogien *brustin* : *brast* (resp. *bundin* : *bant*; jfr det dialektala, redan hos Columbus anträffade, sup. *vurti* till *vart* efter analogien *svultit* : *svalt*) o. d. Däremot beror det på 1500- och 1600-talen stundom uppträdande part. *vården* [3] på jämförelsevis ungt lån från mlty. *worden*.

b) Med nsv. kort *o*:

fjorton och *skjorta* se ofvan under a).

Den ifrågavarande öfvergången ($\varrho > o$) innebär icke blott en tungartikulationens förskjutning bakåt, utan äfven en ökad labialisering (jfr vokalschemat I, 538), således ett närmande till det »allmän-europeiska» *u*-ljudet (*u*). Möjligen har detta moment i utvecklingen inträdt förr än förskjutningen

---

[1] Är icke möjligen detta *smord-* ett gammalt substantiv, fsv. **smurþer* (jfr med annat afljudsstadium got. *smairþr* 'fett')? Jfr dock *smoortläder* 1741 (meddelande af Hoppe).

[2] Se utförligare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 71 f.

[3] Exempel hos Kock, a. st. II, 133, där alternativt — ehuru först i andra rummet — antas, att denna form uppkommit genom att »fsv. *vorþin* påvärkats av ty. (*ge*)*worden*», en uppfattning som ju i sak föga skiljer sig från den af mig förordade.

bakåt. Ty under det att urnordiskt *o* i förlitterär fornsvenska förkortas till ä. fsv. *ö* (dvs. *ǫ*, se ofvan s. 80), hvaraf nsv. öppet *å* (dvs. *o*), t. e. *godt* gentemot fsv. *goþer*, och under det att y. fsv. *o* efter sin öfvergång till långt *o* förkortas till (nsv.) kort *o*, t. e. *god man'* eller *gods* gentemot *god*, så förkortas däremot ä. fsv. *o* i litterär tid, således på 1300-talet, till *u*, t. e. *gut* 'godt' (ännu kvarlefvande i *gut-år*; jfr vulgärt och dialektalt *gu da'*, *gu nat't* o. d.), *skallutter* af ä. *skallötter* o. d. Den senare delen af utvecklingsprocessen — ungefär *u* > *o* — sammanfaller väl då med den nedan i § 27 nämnda öfvergången af kort *u* till kort *o*. Och det är tänkbart, att den ofvan under 3 nämnda fsv. öfvergången af *u* till *o* (t. e. *kiurtil* > *kjortel*) icke är att fatta som en öfvergång af *ŭ* till *ǫ* och sedan till långt *o*, utan som *ŭ* > *u* > långt *o*, en serie hvars sista stadium inträdde samtidigt med att det af långt eller kort *ǫ* (se ofvan under 1 och 2) uppkomna *u* — som emellertid fortfarande skrefs *o* — blef långt *o* (t. e. i *bot*, *bordh*).

Öfvergångens ålder kan på följande sätt ganska exakt bestämmas.[1] Den måste vara äldre än den fsv. förlängningen af kort sonant före en kort konsonant, emedan man annars skulle af ett vid öfvergångens tid befintligt t. e. *hol* (af äldre *hǫl*) ha fått ett nsv. *hol* (enligt 2, a ofvan) i stället för det faktiska *hål* (se nedan under III). Då nu denna förlängning är genom dubbelskrifven vokal säkert styrkt, åtminstone för vissa dialekters vidkommande, redan från tiden inemot 1375[2], så måste den väl antagas vara i de för vårt riksspråk normgifvande dialekterna genomförd åtminstone

[1] Jfr andra motiveringar för väsentligen samma resultat hos Lindgren, Sv. landsm. XII, 1, s. 113, Kock, Arkiv f. nord. fil. IX, 242 (och *Sv. ljudhistoria* II, 164) och Beckman ib. XI, 176. Lindgren och Beckman göra dock öfvergången något för ung, i det att de förlägga den till en tidpunkt mer eller mindre senare än 1400.

[2] Se min *Altschwed. gr.* § 130, 1.

omkring 1400. Och då måste öfvergången *o* > långt *o* vara något äldre än 1400. Men den kan å andra sidan endast vara obetydligt äldre. Den måste nämligen vara yngre än den fsv. vokalförlängningen före *rn*, emedan annars t. e. ett vid öfvergångens tid befintligt *hörn* skulle gifvit nsv. *hårn* (enligt III nedan) i stället för det faktiska *horn*. Denna förlängning före *rn* är nu styrkt först från tiden omkring 1350 [1] och kan ej vara nämnvärdt äldre. Den måste nämligen vara äldre än öfvergången af fsv. *iö* till *io*, emedan t. e. ett fsv. **biorn* (af äldre *biörn*) icke skulle ha gifvit upphof åt det faktiska nsv. *björn* (som förutsätter fsv. *biorn* af *biörn*), utan åt ett nsv. **bjorn* med långt *o* (jfr *horn, korn* m. m. s. 100 f. ofvan). Då nu öfvergången *iŏ* > *io* icke visar sig förrän allra tidigast omkring 1350 [2] (i Cod. Bur. *fiol, kiøt, miol* m. m.), så måste förlängningen före *rn* snarare förläggas efter än före denna tidpunkt. Att öfvergången fsv. *ō* > långt *o* ägt rum först efter 1350, framgår väl för öfrigt också af nsv. *borde, kjortel* osv. (se ofvan s. 104 f.), ty öfvergången af fsv. *ŭ* till *o* före *rþ* och *rt*, hvilken ju — jfr dock s. 106 — är en förutsättning för den fortsatta utvecklingen till *o* i dessa ord, har såsom redan ofvan nämndt icke spårats förrän inemot 1350.

Undantag från den ofvan under I framställda ljudregeln äro antingen blott skenbara eller ock funktionellt motiverade. Då t. e. *godt* trots *god* och *drottning* trots *Droten* (se ofvan s. 84) ej ha *o*, så beror detta därpå, att fsv. *ō* i dessa ord förkortats före öfvergångens inträde. Då *o* ej inträdt t. e. i

---

[1] Se NOREEN, a. st. § 129.

[2] Häremot tala ej de i Upplandslagens hufvudhandskrift uppträdande talrika fallen af *iø* såsom *fiøl, kiøt, skiølder* o. a. Ty såsom v. FRIESEN i *Uppland* II, 498 uppvisat, förskrifver sig denna handskrift icke från år 1300 (såsom Schlyter antagit och man före v. Friesens påpekande — år 1908 — allmänt godtagit), utan tidigast från tiden omkr. 1350. Detta har KOCK förbisett, då han ännu i *Sv. ljudhistoria* II, 410 (utg. 1911) daterar öfvergången *io* > *iø* delvis till »redan c. 1300» på grund af att »UL (år 1300)» har *iø*.

porto (jfr däremot *portar*, se ofvan s. 102) eller i *urna* (trots regeln 3 ofvan), så är anledningen den, att dessa ord lånats först efter öfvergångens tid. Då *Born-*, *-born* (i ortnamn) trots *horn*, *korn* o. d. (se ofvan under 2, a, *α*) icke fått *ο*, så är skälet väl att söka däri, att det ursprungliga *Borghund* icke förr än efter tidpunkten för öfvergången sammandragits ända därhän, att *r* och *n* sammanstött. Och då pl. *mornar*, som troligen förlorat sitt *gh* mellan *r* och *n* redan före öfvergångens tid, dock liksom äfven det närstående *morna sig* icke antagit *ο*-ljud, så kan detta alltförväl bero på inflytande från sg. *morgon*, ett inflytande som ju är uppenbart och gått än längre i de sällsyntare biformerna *morgnar* och *morgna sig*, som från *morgon* lånat ej blott vokalen, utan äfven *g*-ljudet. Osv.

II. Y. fsv. *ŏ* (*ǫ*) har — utom i finländsk svenska (jfr ofvan I) — i trycksvag öppen stafvelse senast omkring 1500 antagit ljudvärdet af nsv. slutet *o* (dvs. *ο*)[1]. Allteftersom detta y. fsv. *o* utgår från ä. fsv. *ŏ* eller ä. fsv. *ā*, ha vi att särskilja två olika fall:

1. Ä. fsv. *ŏ* — vare sig ursprungligt (dvs. allmänt fornnordiskt) eller inom fsv. uppkommet genom »vokalbalans» af *u* — uppträder såsom nsv. slutet *o*, vanligen kort, men någon gång äfven långt.

a) Nsv. kort *o* förekommer i följande fall:

Plurala verbalformer af typen *äro*, *slogo* osv. Genom lån från dylika har *ο* inkommit äfven i *slogos* o. d., som ännu på Sahlstedts tid uttalades *slogås* osv. med öppet *å*-ljud.

Arkaistiska substantivformer sådana som i t. e. *å sido*, *till spillo*, *för visso*, *i min ägo* o. d.[2] och de till paradigmets grundform upphöjda *från-*, *när-*, *sam-*, *tillvaro*, *utsago* samt sammansättningar af typen *kyrko-gård* o. d. Då man i

[1] Jfr Kock, Arkiv f. nord. fil. VIII, 269 ff., och Beckman, ib. XI, 174, 178.

[2] Se vidare exemplen hos Linder, *Regler och råd*, 3 uppl., s. 54.

förstnämnda fall vid slutet af 1500-talet någon gång träffar former på *-å*, t. e. *kistå*[1], *måttå*, *mödhå*[2], så föreligger väl inflytande från former med sluten stafvelse, t. e. *kistor* (uttaladt *kistår*). Ännu på Hofs tid förekom nämligen den fullt ljudlagsenliga böjningen *kronår* : bestämd form *kronona*, hvaraf sedan genom utjämning blifvit dels såsom t. e. i Stockholm *kronor* : *kronorna*, dels såsom t. e. i Göteborg och finländsk svenska *kronår* : *kronårna*.[3]

Arkaistiska adjektivformer sådana som i t. e. *i allo*, *till fullo*, *å nyo*, *från ondo* o. d.[4] samt sammansättningar af typen *sanno-lik* o. d.

Räkneord såsom *nio*, *tio*, *tjugo*, *trettio* osv. samt det arkaiska *ellofva*.

De arkaiska formerna *människones* (son) och *människomen* (stundom uttaladt *-åmen* genom inflytande från den gamla, nu alldeles utdöda, obestämda formen på *-om*, dvs. *-åm*).

Vacklan mellan slutet *o* och öppet *å* råder i det från fornsvenskan ärfda *i förstone* och de efter detta bildade *på sistone*, *åtminstone*. Detta beror därpå, att *å* på grund af stafvelsens slutenhet är ljudlagsenligt i fsv. *i forstonne* (jfr skrifningen *i förstånne* omkring 1600[5]) och det i 1541 års bibel uppträdande *på sidstonne*, under det att *o*-ljudet förskrifver sig dels från de ursprungliga och liktydiga fsv. uttrycken *i forsto*, *at sizto*, *at minsto*, dels möjligen från biformer med tidig, redan före 1500 inträdd förkortning af *nn* i

---

[1] Se NOREEN-MEYER, *Valda stycken*, s. 44 18, 19.

[2] Se PIRA, *Svensk-danska förhandlingar 1593—1600* (1895), s. 166 ff. (*måttå* två ggr). Möjligen blott skriffel är det därsammastädes förekommande *tilhopå* för väntadt *tilhopa*.

[3] Om ett tredje — i riksspråket väl oftast förekommande — uttal se I, 526.

[4] Se LINDER, a. st., s. 66.

[5] Se PIRA, a. st., s. 167.

trycksvag stafvelse[1], hvarigenom *o* kom att stå i öppen stafvelse (jfr 1703 års bibels *i förstone, på sidstone*).

Ett af trycksvagt *konung* sammandraget (på samma sätt som *kung* af fsv. *kunung*) *kong* kan afses med det i äldre nysvenska så vanliga *kong*, som ännu träffas hos Weste och af honom uttryckligen uppges ha »slutet *o*», och som ingår i vår ännu gällande allmänna lags *kongsädra*[2]. Dock kan detta *kong* delvis utgå från *kung* i följd af den sydväst-svenska dialektöfvergången *u* > *o* före *ŋ* (se nedan § 27), och denna är väl den väsentliga anledningen till det något dialektalt färgade uttalet *Kongälf* — jfr dock accentueringen, som af det fsv. *Konunga*(*hælla*) bör göra ett *kong-* — och *Kongsbacka* jämte det mera riksspråkliga *Kungälf* och *Kungsbacka*.

Det åtminstone ännu på Westes tid förekommande *obä'kelig* (jämte *åbä'kelig*[3], nu *åbä'klig* eller oftare *å'bäklig*) hör hit, om det först i början af 1500-talet uppdykande *obekelikin* utgår från ett fsv. **ofbæ'kelikin*[4] med samma utveckling som i fsv. *oblygher* af *ofbly'gher* o. d.[5] Jfr emellertid nedan under 2.

Om subst. och adj. på *-og* samt verbet *skola* se nedan s. 112.

I någon mån oklart är förhållandet med de fsv. adjektiverna på *-otter*, *-utter* af ursprungligt *-ottr*, som nu, då de någon enda gång i arkaiserande stil användas (t. e. *nakot*, *tokot* o. d.), uttalas dels — och efter min mening vanligen — med slutet *o*, dels[6] med öppet *å*, hvilket sednare uttal

---

[1] Se min *Altschwed. gr.* § 303, 4.

[2] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 47.

[3] Weste anför äfven subst. *o'bäke* (jämte *å'bäke*), där *o-* väl stammar från adjektivet.

[4] Jfr Kock i Sv. landsm. XV, 5, s. 48.

[5] Se min *Altschwed. gr.* § 284, 1.

[6] Enligt Hellquist i Gött. gel. Anz. 1910, s. 627.

öfverensstämmer med det af Bure (1602)[1], Salberg (1696) och Hof angifna (t. e. *tokåtta*). Beckman[2] föreslår att fatta uttalet med *o* som »en läsform», men ett skäl för en dylik utläsning torde bli svårt att utfinna. Kock åter antar[3] en dialektal motsats, så att *o* på vissa håll förkortats före, på andra håll efter öfvergången till *o* (jfr motsatsen *godt: gods* o. d. ofvan s. 106). För min del finner jag följande vara det sannolikaste. Fornsvenskan ägde både *-ōtter* med starkt bitryck och ett däraf före öfvergången *ō* > *o* utveckladt *-ot(t)er* med svagt bitryck. Det förra gaf på 1300-talet upphof åt *-utter* (jfr ofvan s. 106); det sednare differentierades enligt här ifrågavarande regel till *-åt* i sluten och *-ot-* i öppen stafvelse. Af t. e. *tokått:* pl. *tokota* fick man så genom utjämning dels Hofs *tokåtta*, dels vårt *tokot*.

Likställda med ursprungligen fsv. ord i fråga om sin utveckling äro naturligtvis sådana lånord, som redan före öfvergångens tid inkommit i fornsvenskan, t. e. *apotek*, *florera*, *fogat* (fhty. *fogat*), *hofvera* (mlty. *hovēren*; jfr däremot stamordet *hof*, dvs. *håv*, enligt III här nedan), *kopia* (fsv. *kopīe*, mlat. *copia*), *koriander*, *november*, *oliv* (fsv. *olīva*; jfr däremot *olja*, dvs. *ålja*, af fsv. *o'lia*), *podager*[4] (fsv. och mlty. *podagel*, lat. *podagra*), *probera*, *process*, *profet* (fsv. *prophete*), *profit*, *protestera* (jfr däremot det yngre lånet *protestant*, som vacklar mellan *o*- och *å*-ljud), *romans*.

Kock har uttalat[5] den förmodan, att »i någon trakt» *o* äfven i s l u t e n stafvelse framför *r* blef *o*. Från denna nejd skulle i så fall kunna stamma det annars oförklarade uttalet med *o* jämte öppet *å* (och *ø* se I, 526) i *annor*, *an-*

---

[1] T. e. *skäggiåt*, se H. Lindroth, *J. Th. Bureus*, s. 94.

[2] A. st. XI, 174 not 1.

[3] *Sv. ljudhistoria* II, 168. Alternativt framställer han den mening, jag här ofvan framhåller såsom den sannolika.

[4] Numera stundom på grund af utländskt inflytande äfven uttaladt *pådager*.

[5] Arkiv f. nord. fil. VIII, 273.

norledes, *-lunda*, *-städes*, *edor* (mycket arkaiskt), *någorledes*, *-lunda*, *-städes*. Emellertid synes mig dialektalt inflytande — från en för öfrigt icke till sin existens uppvisad dialekt på dessa till stor del ju arkaiserande ord föga sannolikt, helst som både Hof och Sahlstedt ha *å*, den förre i *annår-*, den sednare i *någår-*. Jag förmodar därför att *-or* beror på utläsning i analogi med pluraländelsen *-or* (hvarom se ofvan s. 109). Att däremot lånord som *marmor* (anträffadt redan i fsv.), *pastor* o. d. uttalas med *-år*, beror då naturligtvis på utländskt inflytande, men i våra dialekter, där dylikt inflytande gifvetvis mindre gör sig gällande, träffar man ock sådant på utläsningsvanor beroende uttal som *Viktor*, *marmor* (så stundom äfven i riksspråk).

b) Nsv. långt *o* förekommer, åtminstone alternativt, i följande fall:

Verbalformen *skola*, som i sitt lexikaliska uttal alltid har långt *o* (annars vanligen kort), är ursprungligen den hos detta liksom andra hjälpverber ojämförligt oftast brukade trycksvaga formen, hvilken med tiden alldeles uttrangt den i äldre nysv. icke sällsynta, enligt III nedan utvecklade tryckstarka formen *skåla* [1]. Sedan *skola* upptagits som tryckstark form, har vokalen på vanligt sätt förlängts i öppen tryckstark stafvelse.

Afvog, *billog*, *idog* och *älskog* vackla mellan kort och långt *o*, men ha därjämte någon enda gång att uppvisa ett uttal med kort *å*. Växlingen kort *o*: kort *å* är att förklara som i de ofvan (s. 110 f.) nämnda adjektiverna på *-ot*, dvs. ur en ursprunglig växling *afvåg* [2]: *afvoga* osv., *älskåg* : *älskogen* (urspr. *älskoge-n* af fsv. *ælskoghe*, hvaraf genom oriktig upplösning af den bestämda formen senare äfven *ælskogh*).

[1] Se NOREEN, *Sv. etymologier*, s. 63 f., HELLQUIST, *Studier i 1600-talets svenska*, s. 109, KOCK, *Sv. ljudhistoria* II, 137.

[2] Ett exempel på stafning med *å* anföres i Sv. ak:s ordbok. Jfr *billåg* hos Almquist.

Hvarpå den alternativa längden hos *o* beror, är däremot outredt [1]. Jag förmodar snarast, att vi här ha att göra med utläsningsformer, som i dessa öfvervägande litterära ord lätt kunde framkallas af den omständigheten, att bokstafsgruppen *og* normalt har ljudvärdet *og* med långt *o* (jfr *skog*, *plog*, *nog* osv.).

Samma förklaring kan möjligen vara den rätta i fråga om det äfvenledes oförklarade *arfvode*, där mellanstafvelsen konstant uppvisar vokallängd (jfr *blod*, *god*, *kodex*, *ode*, *soda* osv.). Men då detta ord icke i samma grad som de nyssnämnda på *-og* är litterärt, så torde en annan förklaring vara att föredraga. Det fsv. *arvoþe* kan, åtminstone delvis, representera ett uttal *arvōþe*, som då uppkommit genom kontamination af de redan uti fsv. i utdöende stadda formerna *ærvoþ* (fno. *ærfuđ* af *-ǫđ* < *-āđu* < *-āiđu*, got. *arbaiþ-s*) med trycksvag ultima [2] och *arvǣþe* (jfr fno. *ærvǽđe*) med halfstark penultima [3]. Om vårt *arfvode* utgår från ett dylikt fsv. *arvōþe*, hör det alltså till s. 84 ofvan.

2. Ä. fsv. *ā*, hvaraf y. fsv. långt öppet *å* (dvs. *o*, se ofvan s. 80 f.), som vid förkortning i trycksvag stafvelse redan i y. fsv. tid inom de för riksspråket normgifvande dialekterna öfvergått till *ɵ* — såsom sådant bibehållet i finländskt-svenskt riksspråk och i dalmål (t. e. *bɵð* 'både' jämte tryckstarkt *boðɑr* 'båda', *gɵ bɵr't* 'gå bort', *sɵ* 'så'), hvaremot *o* väl direkt öfvergått till *o* i Värmland (t. e. *slɵ te'* 'slå till'), *o* eller *ɐ* i Västergötland (t. e. *lɐta bl̄i'* 'låta bli'), *o* eller *u* i mellersta Österbotten (t. e. *ʒlu* 'slå') osv. [4] — och således sammanfallit med

[1] Hvad Kock, *Sv. akcent* II, 199 och *Accentuierung*, s. 169 anför — association med *armod*, *ungdom* o. d., resp. att orden »archaistisch sind» — kan icke sägas utgöra någon förklaring.

[2] Se Noreen, *Altisl. gr.*[3] § 144, 5.

[3] Se Noreen, a. st. § 54, 3, b.

[4] Jfr hurusom vid senare förkortning slutet *å* (dvs. *ɑ*) ofta blir öppet (dvs. *o*), t. e. *påfve*: *pofvin'na* o. d. (se I, 531). Kocks påstående (Sv. landsm. XV, 5, s. 46), att ord med långt *å* vid öfvergång till trycksvag

ä. fsv. *ŏ* (hvarom se ofvan under 1), uppträder i nsv. såsom slutet *o* (dvs. *o*), ursprungligen kort, men i stafvelser, som med tiden antagit hufvudtryck, på vanligt sätt förlängdt [1].

a) Nsv. kort *o* förekommer i följande fall:

Bogesun'd (ä. fsv. *Bāghæsun*[*d*], y. fsv. *Bågaswnd, Bogesund* [2]), det äldre namnet på den ort som sedan 1741 officiellt kallats Ulricehamn;

Bohu's (fsv. *Bāghahus*, senare *Bāhus*: ännu hos Dahlstierna skrifvet *Båhuus* — och användt som jamb — ja hos P. Kalm 1746 t. o. m. *Bahus*) jämte numera vanligare *Bo'hus* (och *Bo'huslän*);

Österbottniska ortnamn såsom *Jäpo, Lapo, Napo, Tjäpo* jämte de mera riksspråkliga formerna *Jeppå, Lappå, Napå, Käppå*, alla sammansatta med *å* (fsv. *ā*) 'älf' [3].

Det ofvan (s. 110) nämnda *obä'kelig* hör hit, om det utgår från ett fsv. **ābækelikin* [4].

b) Nsv. långt *o* förekommer, åtminstone alternativt, i följande fall:

Bo'hus se ofvan under a.

Frågepronominet *ho* (fsv. *hā*) är den ursprungligen tryck-

---

ställning »bibehålla *å*-ljudet», är såtillvida skeft, att *å*-ljudet alternativt blir öppet. I *Sv. ljudhistoria* I, 403 heter det till och med utan all reservation, att i dylika fall »det slutna *å*-ljudet kvarstår», trots att detta förhållande i själfva verket endast alternativt äger rum.

[1] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 37 f., Kock, a. st. s. 45 ff.; för dialekterna jfr Kallstenius, Sv. landsm. XXI, 1, s. 145 f., Sandström, *Studier över utvecklingen av fsv. ŏ och ŭ* (i Sv. landsm. 1910), s. 16 f., T. E. Karsten, *Österbottniska ortnamn* I, 77, och Hultman i Finländska bidrag, s. 239. I *Hälsingelagen* I, 14 uppfattar Hultman utan tvifvel med orätt den bohusländska motsatsen tryckstarkt *sɑ* : trycksvagt *so* 'så' som representerande den fsv. dubbelheten *sā : sō* (förkortadt till *so*), under det att det naturliga betraktelsesättet i stället är att anse *so* utgå från ett trycksvagt *så*; jfr i samma dialekt (Sörbygdens) *slθ* 'slå', *ifrθ* 'ifrån' (fsv. *ī frā*), *dθ* eller *udθ* 'utaf' (fsv. *ūt āf*) o. d., där man omöjligen kan utgå från annat än fsv. *ā*.

[2] Se *Ortnamnen i Älvsborgs län* X, 264.

[3] Se Karsten, a. st.

[4] Se Noreen, a. st. s. 38.

svaga formen vid sidan af det ännu i ä. nsv. förekommande *hå* [1], till hvilket det förhåller sig som det nu utdöda (men i danskan fortlefvande) *hvo* till ä. nsv. *hvå* [2] (fsv. *hvā*);

honom kan utgå ej blott från fsv. tryckstarkt *honom* (se ofvan s. 85), utan äfven från fsv. trycksvagt *hānom*, hvars tryckstarka form fortsättes af det nu sällsynta uttalet *hånom* (med långt *å*);

jo — som ej anträffats i fsv. — är sannolikt en ursprungligen trycksvag biform till det i ä. nsv. (t. e. hos Olavus Petri) förekommande *jå* (fsv. *iā* vid sidan af *iā*, hvaraf det nsv. *ja*) [3];

Mogens — åtminstone numera sällsynt [4] — är väl snarare lån från danskan än en på svensk botten utvecklad ursprungligen (på grund af sin ställning före ett familjenamn) trycksvag biform till det i ä. nsv. (t. e. hos JohannesMagnus) förekommande *Mågens* (fsv. *Māgnus*);

voro, *-e* ursprungligen trycksvaga former vid sidan af de i ä. nsv. ännu gängse ursprungligen tryckstarka *våro*, *-e* [5].

Under det att i de nu nämnda fallen den trycksvaga formen med tiden undanträngt den tryckstarka, ha i många andra fall af växlande tryckstyrka utvecklingen varit den

---

[1] T. e. i K. bibliotekets visbok i 8:o (Sv. landsm., Bihang III, 2 s. 59).

[2] T. e. ofta i en vid slutet af 1500-talet skrifven handskrift af Upplands-lagen (se SCHLYTERS edition, s. 62 not 90).

[3] Se utförligare NOREEN, a. st., och TAMM, *Et. sv. ordbok*, som sluter sig till min förklaring och bemöter dels FALK-TORPS, enligt hvilken *jō* skulle vara en gammal afljudande biform till *ja*, dels KOCKS, a. st. s. 48, enligt hvilken *jo* skulle vara, »såsom man för länge sedan insett», lånadt från »mht. [väl tryckfel för mlt.] *io*».

[4] I Sv. landsm. VI, 7, s. 10 upptas blott tre personer med detta dopnamn.

[5] Se t. e. NOREEN, a. st. s. 37, Sv. landsm., Bihang III, 2, s. 54 och 61, samt HELLQUIST, *Studier i 1600-talets svenska*, s. 109.

motsatta, t. e. *då*, *må*[1], *på*[1], *slå*[2]. Emellertid förefunnos säkerligen ännu i ä. nsv. ofta biformer med *o* i flera alternativt trycksvaga ord, som nu blott ha *å*-ljud. När t. e. Tiällmann har *boro* 'buro' — en skrifning som äfven träffas hos Rondeletius och Wallenius — vid sidan af *skåro* 'skuro', så afses med typen *o* troligen *o*, ljudlagsenligt uppkommet i sådana sammanställningar som *båro fram'*, *in'*, *up'p*, *u't* o. d. Andra dylika fall äro väl *bode*[3] 'både', *gofvo*, *-e*[4] 'gåfvo, -e', *sotte* 'sutte' (Prytz Gustaf I), *stolo* 'stulo' (Wallenius) jämte *både*, *gåfvo* osv. Att, ehuru *gofvo* med tiden fått vika för *gåfvo*, dock *voro* besegrat *våro*, är helt naturligt, eftersom verbet *vara* ju ojämförligt oftast användes som hjälpverb, alltså trycksvagt. När *både* utträngt *bode*, så beror detta tvifvelsutan på det stöd den förra formen hade i *båda*, som endast mera sällan står trycksvagt.

Åldern af den nu under II, 1 och 2 behandlade öfvergången af y. fsv. *ŏ* till *o* kan tämligen exakt bestämmas till den ofvan angifna (se s. 108). Ljudvärdet *o* är nämligen styrkt icke blott genom direkta uppgifter af Hof 1772, Ljungberg 1756 och Swedberg 1716 — som anmärker, att »min ben äro förskräckte» kan uppfattas som »min ben är oförskräckte» — utan redan Bure skrifver i sin »ABC Boken» 1624, i afsikt att lämna en fullt fonetiskt beteckning, å ena sidan *ondo*, *äro*, *tiänarinno*, *kyrkio*, men å andra sidan *människiår*, *-åm* o. d. Öfvergången kan sålunda omöjligen vara yngre än omkring 1600, men är väl rätt mycket äldre. Redan

[1] Med *å* trots den omedelbart föregående labialen, som enligt Kock skall vara en nödvändig betingelse för öfvergången till *o*. Men kan den tryckstarka formen ha segrat i *må*, *på*, *både* m. m., så hvarför icke äfven i *då*, *slå* o. a.?

[2] I de omkring 1500 någon gång förekommande skrifningarna *poo*, *sloo* anger möjligen, ja troligen, *oo* ljudet *o*. Jfr den samtida skrifningen *hoo*, hvarom se nedan s. 117.

[3] Exempel hos Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 405.

[4] Talrika exempel hos Kock, a. st. s. 404, där dock ett helt annat förklaringsförsök lämnas.

omkring 1500 råkas nämligen ofta *kong-*, som synes delvis böra förklaras ur *konung* (se ofvan s. 110), och i början af 1500-talet träffas ett par gånger skrifningen *hoo*, där *oo* väl afser ljudet *o* och icke *a*. Och skulle det i den fsv. pentateukkommentarens äldre handskrift en gång anträffade *konga* icke vara felskrifvet för *konunga*, så flyttas möjligen öfvergången upp till senast tiden omkring 1450. — Att samma företeelse på sätt och vis upprepas än i dag, i det att *ǫ* i lånord genom ljudsubstitution utbytes i trycksvag öppen stafvelse mot *o*, få vi se i det följande.

III. Y. fsv. *ō* (*ǫ*), uppkommet efter öfvergången af ä. fsv. *ō* (*ǫ*) till y. fsv. *ō* (*o*) — se ofvan under I — vare sig genom förlängning af ä. fsv. *ŏ* (ursprungligt eller uppkommet af *ŭ*) eller genom inlånande af utländska ord med *ō* eller med ett sedermera på svensk botten förlängt *ŏ*, har i det på mälarprovinsernas dialekter baserade riksspråket [1] under 1600-talets lopp eller senast under förra hälften af 1700-talet antagit ljudvärdet af nsv. slutet långt *å* (dvs. *a*) [2].

1. Ord med ä. fsv. *ŏ*:

a) Inhemska ord, som i fsv. litteratur anträffats:

Arboga [3];

fakel*blås* (jämte vanligare *bloss*) 'bloss' Lex. Linc., Stiern-

---

[1] Om annat förhållande i mera götalandsfärgadt riksspråk se I, 524 f.

[2] Jfr Rydqvist, *Sv. språkets lagar* IV, 481 f., Noreen, Inl. till Columbus *En sv. ordeskötsel*, s. XV, Andersson, *Om J. Salbergs gramm.*, s. 83, Beckman, Arkiv f. nord. fil. XI, 173, Åkerblom, ib. XV, 246 ff., Kock, a. st. II, 109 ff. — I sådana nedan anförda fall som *blås* 'bloss', *bråtas* 'brottas', *båhr* 'borr' o. d., former som ej längre användas i riksspråkstal, kan man emellertid icke utan vidare af skrifningen med *å* sluta sig till att ljudet var slutet (dvs. *a*). Det kan alltförväl i många fall ha varit öppet *å* (dvs., fonetiskt betecknadt, *o*), såsom i åtskilliga nutida dialekter och af dem färgadt riksspråk (jfr föreg. not och se vidare nedan s. 130 f. och 132). Särskildt kan man misstänka detta, när dylika former träffas i arbeten som — exempelvis Lex. Linc. — visa sig vara starkt färgade af dialektuttal från Götaland.

[3] Om ordets etymon se Hultman, *Hälsingelagen* I, 306 noten.

hielms Hercules i Ekebladska afskriften af 1648 års text (2 ggr) *boren* (delvis lån från mlty. *boren*), *Borlänge* (fsv. *Borlængio*), *brånad* (Spegel *bråna*, Lex. Linc. *bråne*, fsv. *broni*), *brålas* 'brottas' (t. e. Synon. lib. och Lex. Linc.; fsv. *brotas*), *bråte* (fsv. *broti*), (upp)*båda* (fsv. *bodha*), *båge* (fsv. *boghi*), *bål* 'stomme' (fsv. *bol*), *båhr* 'borr' Stiernhielm och pl. näse*bååra* rar [1] (fsv. *borar*) samt verbet *båra* Dahlstierna m. fl. [2], *bås* 'boss' (t. e. Schenberg 1739);

dråpe 'droppe' stundom i ä. nsv. [3] (fsv. *dropi*), *dråse* (fsv. *drosse* af äldre **drosi* jämte *drusi*), *dåfna* 'dufna' Lind, Sahlstedt, Bellman (fsv. *dofna*), *dåga* 'duga' Rondeletius, Salberg, Hof, Bellman, Sahlstedt, Weste, Dalin 1850 (*doga* Arvidi, Aurivillius m. fl.; fsv. *dogha*) och det dithörande ehuru i fsv. ej anträffade *odåga*, *dålmåns* (af fsv. *dol* 'dåsig')[4];

flåg [5] (Weste äfven *flog-*; fsv. *flogh-* jämte *flugh*), *flåt* 'flott' Lex. Linc. (fsv. *flot*), *fågel* (fsv. *foghl*), *fåle* (fsv. *foli*), *fåra* (fsv. *for* och så ännu hos Hof);

gål 'gul' Messenius, Stiernhielm, Dahlstierna, Hof m. fl. [6] (*gol* Arvidi, Salberg m. fl.; fsv. *gol*), *går* 'gorr' Lind (*går-* jämte *gor* Lex. Linc., *går-* Dict. Hamburgense; fsv. *gor-*);

honing (fsv. *honigh*), *håg* (fsv. *hogher*) och det dithörande *åhåga* (fsv. *ahoghe*), *hål* (fsv. *hol*) och det dithörande adj. *hål* 'ihålig, djup' Dahlstierna samt det snarast med adjektivet sammansatta ortnamnet *Hålaveden* (fsv. *Holavidher*) liksom ock subst. *håla* (fsv. *hola*);

klofve (jfr pl. *-klåfvor* Sahlstedt), *knåda* (fsv. *knodha*),

[1] Se NOREEN-MEYER, *Valda stycken*, s. 167 r. 32.

[2] Ännu hos BLANCHE i *Ett resande teatersällskap: genombårad* rimmande med *sårad*.

[3] Se TAMM, *Et. sv. ordbok*.

[4] Se RYDQVIST, a. st. VI, 81, HJELMQVIST, *Förnamn och familjenamn*, s. 173; jfr äfven HULTMAN, a. st. s. 41 not 2.

[5] Icke upptaget i Sv. ak:s ordlista, men t. e. hos LUNDELL (»*flog*») och många äldre ordböcker.

[6] Se t. e. NOREEN-MEYER, a. st. s. 27 r. 29.

kofve [1] 'liten kammare', *kol* och det dithörande adj. *kol* 'mörk' (i fsv. blott anträffadt som mansnamn — *Kol* och i bestämd form *Koli* — och i ortnamn) i uttrycket »kola mörkret», (för)*kolna* 'afkylas' [2] (*kålna* [3] Salberg), *kona*, *konung*, *kåfna* 'storkna' Spegel (fsv. *kofna* 'kväfvas');

lof och *lofva*, (vid)*låda* (fsv. *lodha*), *låga* (fsv. *loghi*), ögne*låk* 'ögonlock' Rosenhane [4] (fsv. *lok*), *låsna* 'lossna' Arvidi (rimmande med *åsna*; fsv. *losna*);

moln, det plurala *mornar* [5] (jfr fsv. dat. sg. *morne* jämte *morghne*) och i anslutning därtill stundom sg. *moron* samt vanligen (det i fsv. ej anträffade) *morna sig*, *målna* 'mulna' Börk (*molna* Stiernhielm m. fl. liksom i fsv.), *mån* (fsv. *mon*), *måse* 'mosse,-a' Salberg, Dahlstierna och *måsa* Arvidi (fsv. *mosi*);

någon (fsv. *nokon*), som emellertid äfven enligt s. 135 nedan representerar fsv. *nākon* [6];

ofvan (*åfvan* Salberg);

påse (*påsa* Arvidi; fsv. *posi*);

rodna, *råg* (fsv. *rogher*), *råga* (fsv. *roka*) med det i fsv. ej anträffade subst. *råge*, *råt* 'var' Lex. Linc. (jfr fsv. *rutelikhēt* 'ruttenhet') och *råtna* 'ruttna' Lex. Linc., Arvidi, Lucidor, Spegel [7] (fsv. *rotna*) [8];

---

[1] Icke upptaget i Sv. ak:s ordlista, men t. e. i Lundells och Wenström-Jeurlings ordlistor samt Lyttkens-Wulffs uttalsordbok och D. A. Sundéns ordbok.

[2] Numera föga brukligt; icke att förblanda med det fullt lifskraftiga (för)*kolna* 'bli till kol'.

[3] Af Kock, *Studier öfver fsv. ljudlära*, s. 400, och *Undersökningar i sv. språkhistoria*, s. 48, misstolkadt som en biform till *kallna*. Det är i stället en biform till *kulna* 'bli kulen', bildadt af fsv. *kolin* 'kulen' och identiskt med isl. *kólna*.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 159 r. 7.

[5] Om dess *a* i stället för väntadt *o* se ofvan s. 108.

[6] Troligen återspeglas den gamla dubbelheten genom formerna *noghor*, resp. *någhor* i 1541 års bibel.

[7] Likaså *förråtna*, se Noreen-Meyer, a. st. s. 167 r. 40.

[8] Pres. *rotner* hos Noreen-Meyer, a. st. s. 42 r. 10; jfr *rottna* Wolimhaus, Lind och *rottnas* Stiernhielm.

skofvel (fsv. *skofl*), *skåda* (fsv. *skodha*), *skåla* i ä. nsv. (se ofvan s. 112 med not 1; fsv. *skola*), *skåra* (fsv. *skora*), *skåta* 'skotta' Arvidi (fsv. *skota* 'skjuta från sig' jord vid dess öfverlåtande och *skær-skota* 'hänskjuta till vittnen') och det närbesläktade *skåthell* 'flat sten som kastas' Stiernhielm (fsv. *skot* 'skott, kastvapen'), *småla* 'smula' Bellman (*smola* Aurivillius, Salberg, Hof m. fl. och fsv.) samt det dithörande verbet *af-småla* Dähnert 1784 (ej funnet i fsv.), *såd*[1] Wenström-Jeurling (jämte *sud*), Lyttkens-Wulff, Sundén (*sod* Lundell; fsv. *sodh*), *sofva* (*såfva* Salberg), *sofvel* (fsv. *sofl*), *son*, *språte*[1] (fsv. *sproti*), *spår* (fsv. *spor*), *swårit* 'svurit' Gustaf II Adolf (fsv. *sworit*), *såg* (y. fsv. *saagh* för äldre **sogh*[2], isl. *søg*) och det därefter ombildade verbet *såga* (fsv. *sagha* — mycket sent *såga-s* — isl. *saga*), *såla*[1] (fsv. *sola* jämte vanligare *sula*[3]);

tråda (fsv. *trodha*), *tråg* (fsv. *trogh*), *tåg* 'rep' (fsv. *togh*), *tåla* (fsv. *thola*), *tår* 'törs' Messenius, Stiernhielm, Lucidor Dahlstierna m. fl.[4];

åbäklig och det dithörande, men i fsv. ej anträffade *åbäke*, om de utgå från ett före den ofvan under II behandlade öfvergången *ŏ* > *o*, genom accentflyttning af fsv. *obæ'ke-* (jfr ofvan s. 110) uppkommet *o'bæke-* (jfr dock s. 114 och 137); *åg* 'och' Columbus och i betydelse 'ock' ännu i våra dagar någon gång uti dialektfärgadt språk).

b) Inhemska ord, som icke, åtminstone icke i fullt motsvarande form, anträffats i fsv. litteratur, men säkerligen där förefunnits:

---

[1] Se s. 119 not 1.

[2] Se v. Friesen i *Nordiska studier*, s. 278 ff. Att den ljudlagsenliga växlingen *sogh* : dat. pl. *saghum* ännu omkring 1350 upprätthölls i fsv., göres troligt af Cod. Bur. *saghum*, som enligt Ottelin, *Studier öfver cod. Bur.* II, 1, ej gärna kan betyda annat än *såghum*.

[3] Denna vokalväxling visar, att ordet icke rimligtvis kan, såsom Söderwall och Falk-Torp i sina ordböcker anta, vara lån från mlty. *sole*. Äfven Kock, *Sv. ljudhistoria*, II, 97, anser liksom jag ordet vara inhemskt.

[4] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 40 r. 11.

Born och därmed sammansatta ortnamn såsom *Gåsborn* och *Sundborn* (fno. *Borgund*; jfr *Bornholm* af *Borgundarholm* och ofvan s. 108), *bågna* (fsv. **boghna* jämte *bughna*; jfr isl. *bogna*), *bål*-geting (Var. rer. voc. *bol-*, Ol. Magnus *boól-*), -stark, -stor (fsv. **bol* 'stor') [1];

dråg [2] 'sank dalsänka' (no. dial. *drog* [3]), (lin)*dådra* Arvidi ff. (sv. dial. *dudor* [4], således förutsättande ett fsv. **dodhra*, gen. **dudhru*, som man väl icke kan med Tamm och Falk-Torp anse vara lån från mlty. *dod(d)er*, ett antagande som väl däremot gäller för den af Lyttkens-Wulff anförda biformen *doddra*, da. och no. *dodder*), *dån* (Columbus *dohn*) och *dåna* (Salberg *dona*, i dalmålet *dunå*, isl. *duna*), *dåsa* (da. dial. *dose*, no. dial. *dosa*, *dusa* m. m. [5]) och *dåsig* (jfr da., no. *døsig* af mlty. *dosich*);

flåsa Arvidi ff. (fsv. **flosa* [6], troligen besläktadt med fhty. *gi-flōs* 'hviskning' [7]), *fråsa* 'frossa' Arvidi (i dalmålet *frusi*, således fsv. **frusi*, obl. **frosa* till *frysa*; jfr *fros-t* och *frus-en*);

glåpord (till *glupa*, *glupsk*, fsv. *glūper* 'gap', *gløpaordh* 'glåpord' m. m.) [8];

knåpa (dalmål *knupå*, gutn. *knup-la*, fsv. **knopa*) [9], *kåsen*

---

[1] Se Bugge, Sv. landsm. IV, 2, s. 23 noten; Norrby, *Ydre härads gårdnamn* II, 60. Troligen oriktigt föra Tamm, *Et. sv. ordbok*, och Lidén, Arkiv f. nord. fil. XIII, 32, *bålgeting* till det ofvan s. 118 nämnda *bål* 'stomme'.

[2] Upptas ej i Sv. ak:s ordlista, men — skrivet *drog* — i Wenström-Jeurlings.

[3] Se vidare v. Friesen, a. st. s. 276 ff.

[4] Se Danell, *Nukkömålet*, s. 124 och 167.

[5] Se utförligt Noreen, *Sv. etymologier*, s. 14. Oriktigt återföra Tamm, Falk-Torp och F. Wood, Modern language notes XXI, 227 *å* på äldre *ā*, något som förbjudes af det alternativa sv. uttalet med öppet *å* (se Lyttkens-Wulff). Däremot för Kock, a. st. II, 111, i öfverensstämmelse med mig *å* tillbaka på *ŏ* i no. *dosa*.

[6] Se Noreen, a. st. s. 19, och jfr äfven Falk-Torp under *Flaas* — där dock oriktig förklaring af *flåsa*, i den tyska upplagan s. 1460 ändrad efter min framställning — och *Flus*.

[7] Se Graff, *Ahd. Sprachschatz* II, 278.

[8] Se Noreen, a. st. s. 30 f.

[9] Se Noreen, a. st. s. 46.

'förtrollad' Spegel (fsv. *kusin*, isl. *kosenn*), (lapp)*kåta* (jfr fsv. *kol-*, *kulkarl* m. m. [1]), *kåta* 'tälja' (dalmål *kuetå* af fsv. **kota* jämte *kutå* af **kuta*) [2];

låd 'ludd' Spegel (fno. *lođ*; jfr vid-*låda* ofvan under a samt *luden*);

morla (no. dial. *morla* jämte *mora*, *mura* och *maura* i samma betydelse) [3], *måd* 'stoft, modd' och *mådig* 'moddig' Lind 1749 (fno. *mođ*), *måka* (fno. *moka*, da. *muge*), adj. *mån* [4] (no. dial. *mon* [5]; jfr det nära besläktade subst. *mån* ofvan under a);

nåda (no. dial. *noda*; jfr isl. *hnoþsaumr* 'nitnagel' till *hnióþa* 'nita');

porla (dalmål *puella* af **porla*, no. dial. *purla*, eng. *purl* [6]), *påta* (nyisl. och no. dial. *pota*, dalmål *putå* [7]);

rodnad (jfr fsv. *rodhme*, *rudhme* 'rodnad' och *rodna* ofvan under a), *Råda* som ortnamn (fsv. *rudha* 'nyodling'), (*morgon*)*råda* '(morgon)rodnad' Dahlstierna m. fl. (isl. *roþe*);

skof (fsv. *skuf*, väl icke hörande till ett »*skuver* m.», såsom Schlyter, Rydqvist, Söderwall och Hultman antagit, utan neutralt verbalabstraktum till *skiūva* liksom *skot*, *skut* till *skiūta*, *flogh*, *flugh* till *fliūgha* osv.) [8], *skrof* (*skråf* Spegel) [9], *skroflig* [9], ? *skråla* (som möjligen delvis representerar

[1] Se Noreen, a. st. s. 50. I betraktande af ordets många nordiska anförvanter är det näppeligen att anse som lån från mlty. *kote* 'liten hydda'.

[2] Se Noreen, a. st.

[3] Se Noreen, a. st. s. 55.

[4] Möjligen föreliggande i Rörbrostenens *ukumunaRts*, om detta med Bugge, Antiqvarisk tidskr. f. Sverige X, 1 s. 243 ff. är att fatta som *ok ō-mon-astr*. Jfr emellertid Brates invändning, ib. s. 243 not 5.

[5] Uttaladt *mOn*, hvilket är att jämföra med det flerestädes förekommande uttalet *kOna*, *sOn* af fno. *kona*, *son* (eller väl snarare af biformerna *kuna*, *sun*).

[6] Se vidare Noreen i Språkvetenskapliga sällskapets förhandlingar 1897—1900, s. 84.

[7] Jfr också Johansson i Kuhns Zeitschrift N. F. XVI, 351 not.

[8] Det sällsynta uttalet *skOv* beror väl på inflytande från *upp-skof*, hvarom se ofvan s. 95.

[9] Se utförligt Noreen, *Sv. etymologier*, s. 64, v. Friesen, *Om de germ. mediageminatorna*, s. 83.

ett fsv. **skrola*[1]; se emellertid nedan s. 136 och 140 med not 5), *skår* 'skåra' Spegel (isl. *skor*), *sorla* (no. dial. *surla*[2]), *spånad* (*spone* Synonymorum libellus, *spåna* Arvidi, *spona* Aurivillius; fsv. *spuni*, obl. **spona*), *stråk* (no. *strok*, ä. da. *strog*; ordet hör möjligen till a ofvan, i det att fsv. *strokrøvare* 'stråtröfvare' kan vara sammansatt därmed[3]), *stråke* Lex. Linc. ff. (fsv. **stroki* — jfr föreg. — bildadt till *stryka* såsom *dropi* till *drȳpa*, *floti* till *flȳta* osv.);

tjog (till fsv. *tiugh*[4]; jfr fsv. adjektivet *fioþer-tiogher*), *tråk* (*trok* Aurivillius, nyisl. *þrok*, besläktadt med nyisl. *þrauka*, no. dial. *trauka*, sv. dial. *tröka* 'hålla ut')[5] och *tråkig* (no. dial. *trokug* 'uthållig'), *tågna* Spegel ff. (till isl. *togenn* 'dragen'), sjönamnet *Tåkern* (fsv. *Thugn* för **Thukn*, hörande till fsv. *thoka*, *thuka* 'dimma' *thokne*, *thukna* 'töcken')[6];

Om det möjligen (?) delvis hithörande *vråla* se nedan s. 140 med not 5.

2. Ä. fsv. *ŭ*, som omkring 1350 före kakuminalt *l* + *d*, *s* eller *t* i de flesta dialekter (men icke t. e. västgötamål) öfvergått till *ŏ* och sedan — dock först efter 1400 — i lik-

---

[1] Se Noreen, a. st. s. 65, Sandström, *Studier* etc. (i Sv. landsm. 1910), s. 18, och Falk-Torp *Norw.-dän. etym. wörterbuch*, s. 1022 och 1544; annorlunda Kock, a. st. II, 112 f.

[2] Se vidare Noreen, a. st. s. 67 f.

[3] Se Noreen, a. st. s. 70. Visserligen har Kock, Arkiv f. nord. fil. XX, 73 f., gjort sannolikt, att fsv. *strūkrøvare* är ett lån från lågtyskan, men hans båda förslag till förklaring af biformen med *strok-* äro icke tilltalande. Jag förmodar snarast, att denna senare uppträdande form är en folketymologisk ombildning af det tyska ordet efter de fsv. motsvarigheterna till nsv. *stråk(väg)*, en ombildning som så mycket lättare kunde gå för sig, som ett ä. fsv. *strōk*, *strūk* vid tiden för lånandet öfvergått till y. fsv. *strōk*, *strūk* (något som Kock förbisett, då han mot mig invänder, att »nysv. *stråk* i fsv. hade kort vokal»).

[4] Kock, *Sv. ljudhistoria* II, 121, anför »fsv. *tiogh*», men en sådan form är mig obekant och upptas ej heller i Söderwalls ordbok.

[5] Se närmare Noreen i Språk och stil II, 123.

[6] Se vidare Noreen, a. st. s. 124, hvartill kan läggas, att enligt Danell, *Nukkömålet*, s. 124 not 12, fsv. *thoka* ännu fortlefver vid Tåkern (uttaladt *tθkəŋ*) såsom *tθka*.

het med ursprungligt *ŏ* förlängts [1], har gifvit nsv. slutet långt *å* i följande fall:

a) I fsv. litteratur anträffade inhemska ord:

bolde (fsv. *bulde* [2], y. *bolde*) 'böld' torde väl numera allmänt uttalas med öppet kort *å* [3], men detta beror nog på yngre förkortning, och det långa (samt kanske redan slutna) *å* föreligger kanske i 1600-talets skrifning med *å* [4];

dold (pl. *fördålde* Forsius 1620 [5], fsv. *dulder*, y. *dolder*) och *dolt*; *dolsk* (fsv. *dulsker*) uttalas nu [6] oftast med öppet kort *å*, beroende på yngre förkortning (jfr ofvan om *bolde*);

ä. nsv. [7] *hold* (fsv. *hulder*, y. *holder*) och *holt* 'höljd, -t';

b) I fsv. litteratur ej anträffade, men med säkerhet i fsv. befintliga inhemska ord:

Ä. nsv. [8] *skolde* (*-skålde* Spegel) 'sköljde' af fsv. *skylia* 'skölja'.

Då den fsv. öfvergången *ŭ* > *ó* inträdde äfven före kakuminalt *l* + *n* samt före *rl*, så kunna de ofvan s. 119 och 122 f. behandlade orden (för)*kolna*, *moln*, *morla*, *porla*, *sorla* åtminstone delvis höra hit, dvs. utgå de från de fsv. formerna *kulna* (jfr nsv. adj. *kulen*), *mulin* (dat. **mulne;* jfr fda. *muln*

---

[1] Jfr ofvan s. 104 med noterna 1 och 2.

[2] Att detta hade kakuminalt *l* och sålunda utgår från en stam **bulidan-*, icke såsom TAMM, *Et. sv. ordbok* antar **buldan-*, framgår af dialektformer sådana som det västgötska *buḍe* och det värmländska *boḍe*. Jfr NOREEN i Indogerm. Forschungen IV, 321 och SANDSTRÖM, *Studier över utvecklingen av fsv. ŏ och ŭ*, s. 35 f.

[3] Så t. e. enligt LYTTKENS-WULFFS *Uttalsordbok*. Möjligen anger dock placeringen af ordet hos KOCK, *Sv. ljudhistoria* II, 193, att han känner till ett uttal med långt *å*.

[4] T. e. *bålda* hos NOREEN-MEYER, a. st. s. 167, r. 3.

[5] Se Sv. litteratursällskapets i Finland Förhandlingar och Uppsatser 1910, s. 159.

[6] Se LYTTKENS-WULFF, a. st.

[7] Citat hos KOCK, a. st., hvartill kan läggas, att ännu Karl XII:s bibel har *ohold(t)*.

[8] Citat hos KOCK, a. st.

och nsv. adj. *mulen*), **murla* (jfr no. dial. *mura* 'morla'), **purla* (jfr engl. *purl*), **surla* (jfr no. dial. *surla*).

3. Lånord från tiden före öfvergången ($\varrho > a$):

a) Inlånade med redan lång vokal:

α) I fsv. litteratur anträffade:

ä. nsv. *befålning* 'befallning' Nya test. 1526 ff. och dess stamord *befola* 'befalla' [1] (mlty. *bevōlen* för äldre *-vŏlen* [2], biform till *bevalen*, hvarifrån nsv. *befalla*), *bevågen* (mlty. *bewōgen* af äldre *-wŏgen* [2]), *boren* (blott delvis hithörande, se ofvan s. 118);

dåre (fsv. *dāre*, dvs. *dåre* [3]; mlty. *dōre* [4]) med *å* redan hos Arvidi och Spegel;

fänkål (*fännekåål* Lex. Linc. 1640, fsv. *fænikāl* [3], mlty. *vennekōl*, *venkōl*), *förkofra* (*kåfra* Spegel, mlty. *vorkōveren* af *kŏveren* [2]), *förmåga* (fsv. *-māgha* [3], *-mōgha*, mlty. *vormōge* af *mŏge* [2]);

hof (*håf* Spegel, mlty. *hōf*, gen. *hoves* [2]), *hån* (fsv. *hān* [3], mlty. *hōn*) med *å* redan hos Arvidi och Spegel;

inkråm (till fsv. *krāme* [3], *-a* [5], *krōme* [5] från mlty. *krōme* af äldre *krŏme* [2]), *in(ne)vånare* (fsv. *innevānere*, *invānere* [3], *-vonere*, mlty. *inwōner* af *-wŏner* [2]);

kora (*kåra* Spegel, mlty. *kōren* af *kŏren* [2]), (gås)*krås* (fsv. *gāse-krāse*, *krās* [3], mlty. *gōsekrōse*, nylty. *krōs* [6]);

---

[1] Se Sv. ak:s ordbok under *befallning*, resp. *befalla*.

[2] Om denna förlängning se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 32 f.

[3] Om det exakta ljudvärdet af detta *å*, fsv. *ā*, se närmare i det följande (s. 130 och 132).

[4] Tamm, *Granskning av sv. ord*, s. 15, anser, förmodligen med orätt, att ordet är inhemskt, hvaremot Söderwall och Falk-Torp i sina ordböcker uppföra det som lånord.

[5] I Söderwalls *Ordbok* oriktigt uppfördt under en uppslagsform *krumi*, *-a*, men riktigt betraktadt som lånord, under det att Kock, a. st. II, 111, synes anse det vara inhemskt.

[6] Se Tamm, a. st. s. 14 f.

lofven (ä. nsv. äfven *låffue*[1], fsv. *lovan*, mlty. *love*, oblikt *loven*)[2];

råka (mlty. *roke*)[3] fågelnamnet.

villkor (mlty. *wilkore* af *-köre* jämte *willekor*, *wilkor*).

β) I fsv. sannolikt befintliga, ehuru ej i litteraturen ännu anträffade:

bråk 'brutet tal', hos Lind och Hof äfven 'bråck' (mlty. *brök* — hvaraf formen *bråck* — gen. *brokes;* jfr redan Var. rer. voc. 1538 *förbråkenhet* af mlty. *vorbröken*)[4];

kråma sig och *kråm-gädda* synas på grund af biformerna *kromma*, *krumma* (båda numera rätt sällsynta), resp. *krom-*, *krumgädda* förutsätta ett icke anträffadt mlty. **kromen* af äldre **krömen* vid sidan af *krummen* 'kröka', såvida icke möjligen de ifrågavarande orden äro inhemska (jfr no. dial. *kruma* 'kröka' enligt Ross och Burträskmålets *kråma* 'krama' af ett **kröma* enligt Lindgren[5]);

påk Spegel ff. (mlty. *pök* 'dolk')[6];

tung-spån 'tungspene' Bellman (mlty. *spöne* af ä. *spöne* 'spene'; jfr mhty. *spune*);

tåg 'resa' Spegel ff. (mlty. *töch*, gen. *toges*) och *upp-tåg* (mlty. *uptöge*).

b) Inlånade med kort vokal:

---

[1] Se Kock, a. st. I, 398.

[2] Se Kock, a. st. II, 112, där dock i motsats mot I, 398, göres det i mitt tycke obehöfliga antagandet, att *ō* i fsv. utbytts mot *ŏ* i anslutning till det inhemska *lova* 'lofva'. Däremot är en analog förklaring tillämplig på den en enda gång anträffade fsv. formen *lufin* (efter *luva*, biform till *lova*).

[3] Så — dock citerande den mlty. formen *rök* — redan Söderwall, *Ordbok*. Annorlunda Tamm i Nordiska studier s. 28 f. och efter honom Falk-Torp i sina båda ordböcker.

[4] Jfr Tamm, *Et. sv. ordbok* under *Bråck*. Annorlunda Lindgren i Sv. landsm. XII, 1, s. 102 not 2.

[5] A. st. s. 103.

[6] Så redan Rydqvist, a. st. III, 150, och utförligare K. F. Johansson i Kuhns Zeitschrift XXXVI, 359, hvaremot Falk-Torp (med reservation) anta inhemsk börd.

α) I fsv. litteratur anträffade:

ä. nsv. *antvårda, -vårdan* se nedan s. 150 f.

bålverk (mlty. *bolwerk*), där förlängningen kanske beror på inflytande från *bål* 'stam, stomme';

orden (mlty. *orden* från lat. *ordo*);

pålyxa (fsv. *pōlyxe*, mlty. *polexe* för *pollexe* [1]), där förlängningen kanske beror på inflytande från *påle* [1].

ä. nsv. *vårtafvel* se nedan s. 151.

β) I fsv. sannolikt befintliga, ehuru ännu ej anträffade:

ordna, bildadt till det ofvan under *α* anförda *orden;*

? *tårta* se nedan s. 152 not 4.

upp-skof, hvarom se ofvan s. 95;

ä. nsv. *vården* 'vorden', hvarom se ofvan s. 105 med not 3.

Öfvergångens ålder framgår af följande. Hof [2] yttrar, att »en eller annan talart, som hålles den bäste eller ibland de bästa» — och själf anser han »den bäste» vara den »som brukas i Stockholm och de nästgränsande landskap, särdeles i förnämare och hederligare hus», dvs. hvad vi nu kalla »riksspråket» — i motsats mot språkbruket å flera andra håll »gemenligen» i ord af ofvan nämndt slag använder »rent» och »klart *å*». Sålunda var säkerligen vid denna tid (1753) öfvergången väsentligen genomförd i riksspråket, sådant det talades i mälarprovinserna. Men att i visst riksspråk redan vid slutet af 1600-talet åtminstone icke långt *ǫ* längre fanns kvar synes af Salbergs uppgift (1696) rörande hufvudstadsspråket [3], nämligen att bokstafven *o* betecknade blott två ljud, dels *o*, dels ett som »har liud nästan som et *å*» eller, som det också heter, »liuder såsom et kort *å*» — således helt säkert öppet *å*, landsmålsalfabetets *o* — hvarför han ock i fråga om ord med detta sednare ljud skrifver t. e. »*hohl* eller *hål*», »*hohn* eller *hån*». Men å andra sidan: hur rätt Hof har

---

[5] Jfr vidare Falk-Torp under *Paalstav*.

[1] *Sv. språkets rätta skrifsätt*, s. 162; jfr s. 79 f. och s. 77.

[2] Se Andersson, *Om J. Salbergs Grammatica*, s. 83, 32 f. och 23.

i sitt reserverade uttryck »gemenligen», framgår af de öfverensstämmande uppgifterna af den med Salberg samtida, från Roslagen stammande Aurivillius (1693) och den något äldre dalkarlen Columbus (1678), nämligen att *o* betecknar tre ljud, dels *o*, dels ett blott såsom kort förekommande ljud »nästan som *å*» — alltså tydligen vårt öppna *å*, dvs. *o* — dels ändtligen ett som enligt Aurivillius ligger midt emellan de båda andra och alltså, om nu detta yttrande får tagas såsom strängt fonetiskt träffande, just precis det gamla *o*, som således i dialektalt färgadt riksspråk — och sådant är både Aurivillius och i ännu högre grad Columbus språk — ännu fanns kvar, ehuruväl det enligt Columbus »i månge ord kan förklaras til *å*». Men att det åtminstone i Stockholm redan före 1700 allmänt ersatts af ett *å*-ljud — att döma af Salbergs ofvan anförda ord snarast öppet, dvs. *o* — måste sålunda anses vara visst, liksom det är tämligen säkert att detta *å*-ljud åtminstone omkring 1750 antagit karaktären af vårt nutida slutna *å*, dvs. *a*, ty detta måste väl afses med Hofs ofvan citerade uttryck »rent» och »klart *å*».

Hur långt före år 1700 *å*-ljud — af ena eller andra slaget — i stället för äldre långt *o* inträdt i stockholmskan och de andra dialekter, som ligga till grund för vårt vanligaste riksspråksuttal i denna punkt, därom få vi en tämligen god upplysning genom *å*-typens inträngande i skrift i stället för det äldre *o*, som — frånsedt några sporadiska 1400-tals-skrifningar med *a(a)* — tillkom alla hithörande ord före reformationstiden. Redan i K. bibliotekets anonyma, men delvis i slutet af 1500-talet, delvis omkring 1600 nedskrifna visbok i 16:o träffar man *trolåfue, thår* (fsv. *thor*) 'törs', *tråg, såfuer, gålan* (fsv. *golan*) 'gul' [1] o. d. I ett bref från omkring 1603 träffas *håfvet* och *skåle* 'skola' (jfr ofvan

[1] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 40 r. 8 och 11; 45, 9 och 10; 46, 8, 10, 27 och 29.

s. 112)[1]. Närkingen Rondeletius skrifver (1614) *thåla*, hälsingforsaren Forsius (1620) *beskåder*, den i Västervik födde, men i Västerås uppfostrade Lykosandr (1623) *kålare*, Gustaf II Adolf (1630) *låff*[2], östgöten J. Petri i Lex. Linc. fakel*blås* 'bloss', *bråne* 'brånad', *brätas* 'brottas', *bråte*, *flåt* 'flott', dalkarlen Stiernhielm *kåhl*, strängnäsaren Arvidi (1651) *trågh* (och *trogh*), *spåna* 'spånad', *dråsa (drosa)*, *flååsa*, *fråsa* 'frossa', *påsa (posa)* 'påse', *bråta* 'bråte', *påta*, *skåta* 'skotta', *låsna* 'lossna', *tråda*, *tågh (togh)*, *måsa (mosa)* 'mosse', ingermanlänningen Hiärne (1665) *tålamodh*, dalkarlen Columbus (1674) *åg* 'och'[3] och i Ordeskötseln *måhn (mohn)*[4], *båhl (bohl)*, *bådh*, *såhd*, *i måros* 'i morse'[5], »Skogekiär Bärgbo»[6] (1680) *lågar*, *rådna*, *ögnelåken* 'ögonlocken' och (1682) *rånar* 'rodnar', *brånad*, Relationes curiosæ (1682) *fördålda*, *åfwan*, *näsebåårar* 'näsborrar', *förråtna* 'ruttna', östgöten (?) Börk (1688) *tåg*, *målnat* 'mulnat'[7], stockholmaren Lucidor (1688) *opskåf* 'uppskof', *tår* 'törs', västmanlänningen Salberg (1696) *kålna*, *måsar* 'mossar', *såfva (sofva)*, *åfvan*, dalslänningen Dahlstierna (1697) *båra* 'borra', *gål* 'gul', *måse* 'mosse', *tår* 'törs', den i Blekinge födde, men i Lund uppfostrade Spegel i sitt glossar (1712) *låga (loga)*, *råka* 'råge', *skåda (skoda)*, *tråg*, *tåla*, *kåfra (förkofra)*, *tågna*, *uppskåf* (men *skof*), *kåra (kora)*, *låda (loda) wijd*, *tåg (tog)*, *håf (hof)*, *skråf (skrof)*, Lind i sin ordbok (1749) *båge*, *bål (bol)*, *dåfna (dofna)* 'domna,

---

[1] Se Pira, *Svensk-Danska förhandlingar*, s. 168 f.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 61 r. 1, resp. 81, 26; 82, 7; 95, 29.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 131 r. 8, resp. 144, 19.

[4] Med uttrycklig uppgift om dubbelt uttal, väl *å* och *ǫ*.

[5] De tre sistnämnda orden anföras visserligen som exempel på *ǫ*-ljud; men jfr förf:s uppgift, att *ǫ* »kan förklaras till *å*». Sålunda är väl vacklande uttal anledning till *å*-typens användning; jfr det nyssnämnda *måhn (mohn)* med dithörande not 4.

[6] Södermanlänning, om förf., såsom allmänt antas, är G. Rosenhane.

[7] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 159 r. 2, 3, 7, 14, 17, resp. 162, 31; 163, 12; 167, 32, 40; 190, 19; 191, 6.

dufna', *håg (hog), hål (hol)*, västgöten Hof *dåga* 'duga', *gål* 'gul', *låf* 'beröm' (men *lof* 'tillåtelse' [1]) osv. [2]

Om också nu icke alla dessa exempel, som kunde mångdubblas, äro beviskraftiga — ty *å* kan ju tänkas stundom möjligen vara tecken för *o*, som någon skrifvare tyckt ligga närmare till *å*-ljuden (*a* och *o*) än till det slutna *o*-ljudet (*o*) — så visar dock den stora mängden af dem, att ett *å*-ljud, vare sig öppet eller slutet (*o* eller *a*) rätt allmänt utträngt det öppna *o*-ljudet (*ǫ*) redan tidigt på 1600-talet. För vissa trakters vidkommande kan det emellertid vara betydligt äldre, ty y. fsv. skrifningar med *a(a)* för *o* — t. e. i början af 1400-talet *næsobaarona* 'näsborrarna', *horkaano, -u* 'sköka', *afwan*, omkr. 1450 *haaff, faglom* 'fåglar', i slutet af 1400-talet *skaadhar, skadhen* 'skådar, -en', *haanogh* 'honung' o. d. — bli begripliga, om man antar, att i skrifvarens dialekt fsv. öppet *å* (dvs. *o*, ä. fsv. *ā*) och öppet *o* (dvs. *ǫ*, ä. fsv. *ŏ*) på 1400-talet kommit hvarandra åtminstone mycket nära, ja hvarför icke rentaf sammanfallit i ett *å*-ljud (vare sig *a* eller snarare *o*). Å andra sidan kan man ju icke bestrida den om ock svaga möjligheten af att detta y. fsv. *a(a)* stundom kan vara ett försök att inom en dialekt, där *o*-typen redan på 1400-talet normalt antagit ljudvärdet *o* (se ofvan s. 107), med en annan typ än *o* beteckna *ǫ*-ljudet; jfr hvad nyss yttrats om möjligheten af att 1600-talets *å*-typ stundom betecknar *ǫ*,

Öfvergången af tryckstarkt fsv. *o* till nsv. långt *a*, som gäller icke blott för högsvenskt utan äfven för finländskt [3] riksspråk, är i våra dialekter synnerligen sparsamt företrädd.

---

[1] Samma skillnad har uppländingen Aurivillius. Den beror möjligen på att *å*-ljudet trängt allmännare igenom i den af ordets betydelser, som kunde påverkas af ty. *lob* 'beröm' och var den mindre folkliga.

[2] I vår nu gällande officiella ortografi skrifvas af ofvan s. 117—127 anförda, ännu kvarlefvande och lång vokal uppvisande ordstammar 73 med *å*, 36 med *o*.

[3] Se Vasenius, *Hjelpreda vid uttalsundervisningen i svenska*, s. 15.

Visserligen är det ursprungliga ljudet *(ǫ)* veterligen icke kvar mer än i Älfdalsmålet uti Dalarna och äfven här i jämförelsevis ringa utsträckning (emedan ljudet vanligen genom reciprok divergens[1] diftongerats till *uǫ* o. d.)[2]. Men frånsedt Stockholmstrakten och Hälsingfors med omnejd är den en förskjutning af tungartikulationen bakåt innebärande utvecklingen till (långt) *a* knappast säkert styrkt mer än från Burträsk (i Västerbotten) och möjligen delar af det sydjämtska området[3] samt sannolikt Närpes (i Österbotten) och Rågö jämte Wichterpal (i Estland)[4]; och den besläktade, med ökad labialisering förbundna, utvecklingen till (långt) *o* — en upprepning af den ofvan under I behandlade processen (jfr s. 105 f.) — är blott känd från Mora (Dalarna) och, före »tjockt» *l*, från norra Halland[5].

Annars ha de allra flesta svenska dialekter att uppvisa en mer eller mindre långt fortskriden utveckling i alldeles motsatt riktning: tungartikulationens förskjutning framåt i förening med delabialisering (serien *ǫ* > *ɞ* > *ə* > *a*[6]) eller åt-

---

[1] Om denna terms innebörd se ofvan s. 54.

[2] Då Kock, a. st. II, 109 f., yttrar, att man mångenstädes har »k v a r [nu af mig spärradt] det öppna *o(å)*-ljudet» — ett uttryck som lämnar ett nytt bevis på det befogade i mitt uttalande I, 538 f. — så beror detta på att han med det vacklande uttrycket »det öppna *o(å)*-ljudet» tydligtvis menar, icke hvad jag kallar »öppet *o*» (dvs. *ǫ*), utan hvad jag och de flesta andra kalla »öppet *å*» (dvs. *o*). Ehuru han, a. st. 151 och 163, för fsv. långt *o* antar ljudvärdet *ǫ*, förklarar han nämligen, a. st. II, 47 — dock utan hvarje motivering och utan omnämnande af min redan tidigare (1905, se ofvan s. 80) framställda mening — att fsv. kort *o* icke [såsom jag antar] hade samma kvalitativa ljudvärde som långt *o* (alltså *ǫ*), utan att det »kvalitativt är identiskt med nsv. kort '*å*'-ljud», alltså tydligen landsmålsalfabetets typ *o*. Denna åsikt torde, såsom jag ofvan i texten framhåller, kunna vara riktig beträffande y. fsv. *o*, men näppeligen i fråga om ä. fsv.

[3] Se Westin i Sv. landsm. XI, 3, s. 63.

[4] Se Lundell i Sv. landsm. I, 116.

[5] Se Lundell, a. st. s. 122.

[6] Om den eventuella förekomsten af detta ljud såsom representant för fsv. kort *o* *(ǫ)* se Lundell, a. st. s. 99. Jfr emellertid min framställning I, 522 f.

minstone denna sednare (alltså serien *o* > *o* > *ɒ*)[1]. Härmed sammanhänger väl på det närmaste den omständigheten, att icke heller själfva riksspråket är i förevarande fall inom sig enhetligt. Under det att nämligen riksspråket sådant det talas i Stockholm, Uppland, Gästrikland, Hälsingland, Ångermanland, Dalarna, Västmanland, Södermanland, på Gottland, i vissa delar af Värmland, af Västergötland och af Östergötland[2], i Skåne[3] och i Finland[4] har slutet *å* (*a*), så har riksspråket i Bohuslän, större delen af Västergötland, delar af Östergötland och — frånsedt Skåne — i allmänhet Sydsverge, i all synnerhet Småland, däremot öppet *å* (*o*) eller åtminstone ett mellanljud mellan dessa båda[5], om ock *a* alltmer vinner terräng (se I, 525).

Då så är, och då vi, såsom ofvan (s. 127 f.) påpekats, icke före Hofs tid, således omkring 1750, ha säkra bevis på att det fsv. korta *o* i riksspråk blifvit långt *a*, så är det onekligen rätt sannolikt, att utvecklingsgången icke varit direkt från *o* till *a*, utan att *o* först blifvit *o*, som på många håll bevarats till vår tid, under det att det på andra håll öfvergått dels till *ȣ* (hvaraf sedan mångenstädes *o*), dels till *ɒ*, dels åter, och detta särskildt i riksspråk, till *a*, liksom redan tidigare det af ä. fsv. *a* uppkomna y. fsv. *o* blifvit långt *a*. Vi få då utvecklingsserien kort *o* > kort *o* > långt *o* > långt *a*, dvs. att ä. fsv. tryckstarkt *o*-ljud differentierades tidigast omkring 1375, allteftersom det var långt eller kort, till långt *o* (se ofvan under 1) och kort *o*, hvilket sednare åtminstone redan omkring 1400 (se ofvan s. 106 f.) förlängdes — i sluten stafvelse; först senare i öppen — och slutligen öfvergick till långt *a*, detta (åtminstone att döma af Salbergs uttalanden, se ofvan

---

[1] Jfr min vokaltabell I, 538.

[2] Allt enligt Schagerström; se min framställning I, 524.

[3] Se Kock, a. st. II, 109.

[4] Se Vasenius, a. st.

[5] Så enligt Lyttkens-Wulff; se I, 524 f.

s. 127) kanske först omkring 1700. Om nu gången ock kan antagas ha varit denna, så må dock framhållas, att på så sätt öfvergången ä. fsv. *ā* > y. fsv. *ō* > långt *a* får, hvad dess senare skede beträffar, en kanske väl kort tid sig tillmätt, ity att d e t t a *ō*, som först omkring 1350 eller något senare är säkert styrkt (se ofvan s. 80), måste, redan innan kort *o* blef *ō* — alltså före 1400, se strax ofvan — ha blifvit (långt) *a*, emedan annars de ofvannämnda trakterna i Götaland och Sydsverge ju icke skulle kunna, såsom de faktiskt göra, ännu i denna dag kvalitativt särhålla vokalerna i *kål* : *kol* o. d.

§ 20. **Det långa å-ljudet.**

Y. fsv. *ā* (dvs. fonetiskt betecknat *ō*, se ofvan s. 80 f.) har, därest det i nsv. behållit sin längd, troligen redan något före 1400 (se strax ofvan) antagit ljudvärdet nsv. slutet *å* (*a*)[1]. De nsv. exemplen härpå kunna indelas i två hufvudkategorier, hvilka jag sedan underindelar på väsentligen samma sätt som i § 19 kommit till användning.

I. Ä. fsv. (och allmänt fornnordiskt) *ā*, som vid öfvergången till den y. fsv. perioden blifvit långt öppet *å*, uppträder såsom nsv. långt slutet *å* i följande fall:

1. Inhemska ord:

a) I fsv. litteratur anträffade:

blå, *blå(no)r* (fsv. *blā* och *blān*), *blåsa*, balders*brå* 'Anthemis cotula och arvensis, Matricaria inodora' (fsv. *brā* 'ögonhår, -lock')[2], före*brå* med de dithörande *brå-s* och det visserligen först i nsv. anträffade på*brå*, *bråd*, *båda* (pron.) och *både*, sjönamnet *Båfven* (fsv. dat. sg. *Bāgi*; jfr Boxtorp vid Båfven)[3],

---

[1] Vid förkortning har det i öppen trycksvag stafvelse blifvit slutet *o* (*O*) — se ofvan s. 113 f. — men annars bibehållit sin kvalitet öppet *å* (*o*).

[2] Om ordets etymologi se utförligt Noreen, *Sv. etymologier*, s. 6 f. och Falk-Torp, *Norw.-dän. et. Wörterbuch*, s. 1434 (Kock däremot förklarar — utan motivering — a. st. I, 380, att »Noreens etymologi är oantaglig»).

[3] Se Bugge i Antiqvarisk tidskr. för Sverige X, 1, s. 191.

(kättare)*bål*, *bår* (möjligen lån från mlty. *bare*, eftersom ordet saknas i isl.-fno., som i stället har pl. *barar*), *bås*, *båt* (svårligen lån från ags. [1]);

dråp, *då* [2], *dåd* (fsv. *dad* 'gärning' — gentemot isl. *dáþ* 'duktighet' — kanske delvis lånadt eller åtminstone påverkadt af mlty. *dade* 'gärning'), *dåna* 'svimma' (fsv. *dana* till isl. *dáenn* 'död');

flå, *från* (ä. nsv. äfven *frå*, t. e. ofta Ol. Petri [3]; jfr *ifrå* Lex. Linc. 1640, Wolimhaus 1649, *ifrå* jämte *ifrån* Serenius), verbet *få*, adj. pl. *få* och det otvifvelaktigt dithörande *fåne* (ursprungligen bestämd form af samma adj. som no. dial. *faaen* 'slö, dum, bortkommen'; jfr no. dial. *faae* 'fåne' vid sidan af *faa* 'försagd, bortkommen, fåordig, fåta- lig'), *får*;

grå, *gråta*, *gå*, *i går*, *gås*, ä. nsv. örn*gåt* 'örngått' (fsv. *ornagat*, Salberg *örne-*, bibeln 1703 *örna-*, Lind 1749 *örn(a)-gåt*) [4], *gåta*;

ä. nsv. *hvå* och *hå* 'hvem' (se ofvan s. 114 f.), interjektionen *hå*, *håband* Lind 1749 (under Ruder-Rieme) 'band som förenar åran med årtullen', *Håbo* och *Håtuna* m. fl. ortnamn på *Hå-* (jfr isl. *hár* 'hög'), *håf*, pl. *håfvor* (möjligen, trots att ordet träffas redan 1329, lån från mlty. *hāve* för älde *have* [5]), *Håkan* [6], *honom* (om det — såsom någon gång sker — uttalas *hånom*; jfr om *honom*, som äfven kan, åtminstone

---

[1] Se Lindgren i Sv. landsm. XII, 1, s. 158, och Jespersen, *Growth and structure of the engl. language*, s. 72 not 3.

[2] Ett väsentligen annat ord är det som ingår i *ändå*, hvarom se nedan s. 137.

[3] Andra exempel, från början af 1600-talet, se Noreen-Meyer, a. st. s. 80 r. 13 och 82 r. 20.

[4] Om ordets etymologi se utförligare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 73 f. Annorlunda, men säkerligen oriktigt Kock i Sv. landsm. XV, 8, s. 28 ff., och T. E. Karsten i Neuphilologische Mitteilungen 1906 nr 1—2, s. 11.

[5] Så Tamm, *Et. sv. ordbok* och efter honom Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 344 f. Falk-Torp däremot anse (under *habengut*) ordet vara inhemskt.

[6] Den sällsynta biformen *Hakon* är ungt lån från något af de fornnordiska språken eller från Oehlenschlägers »Hakon Jarl».

delvis, utgå från fsv. *hānom*, ofvan s. 115), *hår* och det möjligen dithörande *hårkran(c)k* Lex. Linc., Sahlstedt 'harkrank'[1];

jå Ol. Petri[2] 'ja', snål*jåp* (fsv. *Iāp* af *Iakob*)[3];

klå, klåda, kråka, kåda (y. fsv. *kādha*, ä. fsv. *kwāþa*[4]), *kål*;

låg adj., *låg* verb, *lån*, *lår* (kroppsdelen), ? (pack)*lår* (se nedan s. 142), *låt* med den i fsv. visserligen ej anträffade sammansättningen *grannlåt* (af fsv. *lāt* i betydelsen 'skick'; *later*, förr äfven sg. *laat* Stiernhielm, är sent lån från mlty. *lāt* under påverkan af danskans från samma håll lånade *later*, liksom *olat* är en partiell försvenskning af mlty. *unlāt*[5]; däremot Stiernhielms *ögn-laat* och *lijf-laat* lån från fsv. och *aflat*, ehuru anträffadt redan något efter 1350, väsentligen beroende på lån från mlty. efter öfvergången *ā* > *å*), *låta*;

må, måg, pres. pl. (arkaiskt) *måga, mål* 'tal, (rätts)förhandling' med dithörande sammansättningar såsom *gifter-, skrifter-, trångmål* m. fl., *mål* 'mått, riktpunkt' med de dithörande *spannmål* och *måltid, månad, måne*;

verbet *nå, nåbo(o)* Arvidi, Salberg 'nabo'[6] och det liktydiga *någranne* Weste och ännu Söderwall, *nåd* (delvis lån från fsax. *nātha*; ä. fsv. *nad* Nya test. 1526 ff. beror på nytt inflytande från mlty. *gnāde*), *någon* (fsv. *nākon*; jfr dock ofvan s. 119), *nål*, ä. nsv. *når* Columbus, Lucidor[7] o. a.[8] 'när'[9];

på;

---

[1] Om vokalväxlingen se en förmodan af Tamm, a. st., upptagen af Kock, a. st. I, 359.

[2] Se — liksom ock om förhållandet till nsv. *ja* — Noreen, a. st. s. 38, och ofvan s. 115.

[3] Se Hjelmqvist, *Förnamn och familjenamn*, s. 63 f. och *Bibliska personers namn*, s. 129 noten.

[4] Om förhållandet mellan båda formerna se Noreen, *Altschwed. gr.* § 65, 7.

[5] Se Tamm, *Fonetiska kännetecken på lånord*, s. 55; annorlunda Kock, a. st. I, 371.

[6] Om vokalväxlingen se Kock, a. st. I, 359.

[7] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 183 r. 10.

[8] Se Pira, a. st. s. 164.

[9] Om vokalväxlingen se Noreen, a. st. § 471 anm. 5.

rå 'rådjur', *rå* 'gränsmärke', *rå* adj., *Nordingrå* (fsv. *Nordhungaradh*) m. fl. norrländska ortnamn på *-rå*[1], *råd*, (fisk)*råk*[2], *rån*;

skrå, *skråla* (delvis af annat ursprung, se ofvan s. 122 f. och nedan s. 140 not 5), *skål* och de kanske redan i fsv. tid därefter ombildade[3] *knäskål* (fsv. *knæskal*) samt ä. nsv. *nött-* och *pomerantz-skål*[4] 'nöt- och pomerans-skal', *Skåne*, verbet *slå*, (orm)*slå*, (tvär)*slå*, *slån*(bär), *små*, *snål*, *spå*, *spån*, *strå*, *stå*, *stål*, *svår* (möjligen lån från mlty. *swār*[5]), *så* subst., *så* verb, *så*(som), pl. *sådor* (fsv. *sāþar*), *såg* (af *se*), *sår* subst. och — ännu hos Weste, ja till och med hos Dalin, där dock hänvisas till *sårig* — adj., *såt*(a vänner), för*såt*, (hö)*såta*, *-e*;

(å)*trå* (fsv. *þra*) och det dithörande *tråna* (fsv. *thrāna*), *trå*talig (innehållande det fsv. *thra* 'envis'), *tråd* (fsv. *thrādher*), *två* räkneord, *två* (fsv. *þwā*) verb med det dithörande *tvål* (fsv. *thwal*), *tå* (på foten), *tå* 'fägata' o. d. Spegel, Lind, (rot)*tåga* (i fsv. *tāgh-bænda* 'medelst tågor sammanbunden båt'), *tår*, *tåt* (fsv. *thātter*);

vrå, *våd*, *våda*, *våg* (att väga med), *våkenhus* (fsv. *vāknhus*) 'vapenhus' Lind och ännu Weste samt Möller 1808, ortnamnet *Våla* (fsv. — och fno. — pl. *Valir* af ett i sv. och no. dial. kvarlefvande ord *vål* 'bråte'), *vån*, *våp*[6], ä. nsv. *våpn*[7] 'vapen', *vår* (årstiden), *vår* pron., *våt*;

---

[1] Om etymologien se S. Tunberg, *Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning*, s. 54 f. och där citerad litteratur.

[2] Om etymologien se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 63.

[3] Se Falk-Torp, a. st. under *Knæskjæl*, och Kock, a. st. I, 390 f.

[4] Se Kock, a. st.

[5] Så Söderwall och Kock, a. st. I, 367. Det isl. *suárr* antas emellertid af Falk-Torp, a. st. (under *Svær*) vara inhemskt, och härför talar ju starkt den omständigheten, att ordet förekommer redan i Edda-sångerna. Å andra sidan framgår det af den i ä. nsv. rätt vanliga formen *svar* (se Kock, a. st.), att åtminstone på 1500-talet lån från lågtyskans *swār* förekom.

[6] Om etymologien se Noreen, a. st. s. 73.

[7] Exempel hos Kock, a. st. I, 362. Den nu ensamt brukliga formen *vapen* beror på lån från mlty. *wāpen*.

å subst., *å* prep., *å* interj., ? *åbäklig* (jfr s. 114 samt s. 110 och 120), *åder* eller *ådra*, *åga* 'äga', t. e. hos Rudbeckius, Columbus, Dahlstierna, Runius, Lind, Nordenflycht, Sahlstedt, Bellman, Weste och Möller 1808, med pres. *å*, t. e. hos Börk, och pret. *åtl(h)e* [1], *Åke*, *ål*, *Åmberg* (oftast oetymologiskt skrifvet *Omberg*; fsv. *Āmobiærgh*) i Östergötland, *år*, *åra* jämte äldre *år* Lind och ännu Bellman, *Åre* socken (fsv. *Āra*), ä. nsv. *årla* 1541 'arla' [2], *ås*, sjönamnet *Åsunden* i Östergötland [3], *åt* (af *äta*), *åtel* (fsv. *ātol* till isl. *át* 'mat');

ändå (fsv. *æn þā* [4]).

Härtill komma vidare verbalformer af typen *bådo*, *-e*, *dråpo*, *-e*, *gåfvo*, *-e* osv., hvarom se närmare i böjningsläran.

b) I fsv. litteratur ännu ej anträffade, men efter all sannolikhet dock redan i fsv. tid förefintliga ord:

dålig Spegel ff. (isl. *dálegr*), *då(n)* 'Galeopsis' (fno. *akr-dáe*);

*flå*hacka (isl. *flá* 'platå'), *förvånad* Swedberg, Serenius ff. (väl till det ofvan s. 136 behandlade *vån* [5]);

glåmig (till isl. *glámr* namn på den 'blekgula' månen, no. dial. *glaamen* 'blek', ags. *glóm* 'skymning'), ä. nsv. döre*gåta* [6] 'dörrkarm' (till isl. *gátt* 'dörrfals'; jfr fsv. *dorogǣthi* [7] 'dörrkarm');

---

[1] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 190 r. 24, resp. 34, 29 och 66, 20. Äfven 1703 års bibel har *åtte*.

[2] Se Sv. landsm., Bihang II, 90 och om dateringen ib. s. 3. Sv. Akademiens ordbok (under *arla*) har — väl genom tryckfel — 1581, som går igen hos Kock, a. st. I, 355. Om förhållandet till den nu uteslutande brukliga formen *arla*, som utgår från ett ä. fsv. *ărla*, se Noreen, *Altschwed. gr.* § 80, I, 2 och 90, 1 samt Kock, a. st.

[3] Däremot är *Åsunden* såsom namn på sjön *Asunden* i Västergötland troligen blott beroende på missuppfattning; se *Ortnamnen i Älvsborgs län* X, 269.

[4] I de flesta fall ett helt annat ord än *þā* 'då'; se Noreen, *Altschwed. gr.* § 91, 7, b och *Sv. etymologier*, s. 57 f., samt Kock, a. st. I, 293.

[5] Se Tamm, *Et. sv. ordbok*.

[6] Se Kock, a. st. I, 327.

[7] Se Rietz, *Ordbok*, s. 226. Kock, a. st. skrifver *dørogǣthe*. Ordet är icke upptaget hos Söderwall.

Hå(n), Nordan*hån* (ä. nsv. *-hå*), *Hå*tjärn m. fl. företrädesvis norrländska by- och sjönamn på *Hå-* och *hå-* (no. och sv. dial. *hå* 'äfja, vik')[1];

klåpa (väl till isl. öknamnet *kláprr* m. m.[2]),? *krås* Lind 1749 (sv. dial. *krås*) 'slem'[3], *kåre* (isl. *káre* 'vattnet krusande vindfläkt' och *Káre* som mansnamn 'den krus[lock]ige')[4];

låring på ett skepps skrof (bildadt af det ofvan s. 135 behandlade *lår*[5]);

up*må* Lind 'binda mejad säd i kärfvar' (sv. dial. *må*, gutn. *ma upp* 'rycka upp med roten', fhty. *mäen* 'skörda, rycka upp med roten', ags. *mäwan* 'skörda')[6], *målyrt* 'malört' Nya test. 1526 (da. dial. *maalurt*; af ett fsv. *mal* — som kan representeras af de stundom förekommande skrifningarna *maal*, *maalyrt* — förhållande sig till *mal*, isl. *mǫlr* som no. *Maalanger* o. d. ortnamn till fno. *malr* 'säck' och fhty. *malha*[7], isl. *illr* till *illr* af **ilh-*[8], nsv. *snår*[9] till den äldre biformen *snar* och till *snara*, fhty. *snarha* o. a. d.[10], hvilket innebär, att *mal*

[1] Se J. Nordlander i Sv. fornminnesföreningens tidskrift IX, 308 och Rygh, *Norske Gaardnavne* XIV, 205. I Carlstads Tidning 14 sept. 1805 anföres från Fryksdalen »*Hån* lugn vik i en å».

[2] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 44.

[3] Kocks sammanställning (a. st. I, 356) med *krasslig* vederlägges väl dels af betydelsen hos detta adjektiv, hvilken icke är 'besvärad af slem' utan 'skral till hälsan', dels af no. dial. *krasen* (jämte *kraslen*) 'krasslig', som visar, att *a* i *krasslig* icke rimligtvis bör anses vara — såsom Kock antar — uppkommet genom fsv. förkortning af *ā* före *sl*.

[4] Se utförligt om denna ordgrupp Lidén i Indogerm. Forschungen XIX, 341 ff.

[5] Se vidare Falk-Torps *Ordbog*.

[6] Ordet sammanställes af Kock (efter Rietz) dessutom med isl. *má*, som emellertid betyder 'nöta, afskafva' och är af helt annan rot än det redan af Graff därmed sammanblandade *mäen*; jfr t. e. Torp, *Wortschatz der germ. Spracheinheit*, s. 301 och 324.

[7] Se M. Olsen i Arkiv f. nord. fil. XXII, 105.

[8] Se Falk-Torp, *Norw.-dän. et. Wörterbuch*, s. 461 och 1490.

[9] Där Kock, a. st. I, 386, med orätt antar en utveckling *snarr* > *snār* > *snår*. Jfr däremot Falk-Torp, a. st. s. 1090.

[10] Se Noreen, *Altisl. gr.*[3] § 119, 2.

icke bör, såsom hittills allmänt skett, föras till roten *mel*, utan till den synonyma utvidgade roten *melh* [1], hvars *lh* på vanligt vis — liksom *rh* — i vissa fornnordiska dialekter orsakat förlängning af föregående vokal [2], i andra däremot icke) [3], *mås* eller *måse* (fno. *máse* jämte de synonyma *már* och fsv. fiske*māke*);

interjektionen *nå* (isl. *ná*) [4];

skogs- och sjö*rå* (i dalmål *-råd* [5], isl. »*ráþ* ok regen» 'gudamakter'; samma ord som det ofvan s. 136 behandlade *råd* [6]), *råk* på isen (isl. *rák* 'fåra', fno. *rák* 'fästig' m. m.) [7], ä. nsv. *råkla* [8] 'harkla' (till fsv. *rāke*, isl. *hráke* 'spott'), *råma* (till isl. *rámr* 'hes', *remia* 'ryta', fryksdalsmålets *rämj* 'råma');

skråma Var. rer. voc. ff. (isl. *skráma* 'skåra' och 'yxa') [9], *skråp* 'skräfvel' Stiernhielm (förhåller sig till isl. *skrap* 'skräfvel' såsom t. e. *håf* till isl. *haf* 'häfvande, lyftning'; jfr ock det nära besläktade no. och sv. dial. *skräppa*, ä. da. *skreppe* 'skryta'), *småningom* Synon. libellus (1587), Wolimhaus (1649) ff. (ombildning af fsv. *smām* 'småningom') [10], *snår* Lind ff. (no. dial. *snaar* jämte no. *snar* såsom i något äldre sv.; se vidare ofvan s. 138 under *målyrt*);

tåpig (till no. dial. *taape*, da. *taabe* 'tosing', mlty. *tapen*, 'famla' m. m. [11]), *tåtel* (Aurivillius *tåtol*, Hof *tåtål*, Sahlstedt

---

[1] Om hvilken se Torp, a. st. s. 316.

[2] Se Noreen *Altisl. gr.*[3] § 119, 2.

[3] På samma sätt visar väl no. och sv. dial. *mår* jämte sv. dial. *mar* 'mal' — den sistnämnda formen äfven ingående i namn på malörten, se Noreen, *Ordbok öfver Fryksdalsmålet*, s. 140 — att det fsv. *ma(a)r* hade både *ā* och *ă* och sålunda väl utgår från en af den vanliga roten *mer* utvidgad form *merh*.

[4] Om härledningen se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 57 f.

[5] Se Noreen i Sv. landsm. IV, 2, s 150 f.

[6] Se Lundgren, *Språkliga intyg om hednisk gudatro i Sverge*, s. 23 f.

[7] Se om härledningen af detta från synonymet *vråk* etymologiskt alldeles skilda ord Noreen, *Sv. etymologier*, s. 62 f.

[8] Se Noreen-Meyer, a. st. 79, r. 15, och Kock, a. st. I, 356.

[9] Se utförligare Noreen, a. st. s. 65.

[10] Se Noreen, a. st. s. 5.

[11] Se Noreen, a. st. s. 72 f.

låtel; Orsa-målets slutna *o*-ljud, som måste återgå på fsv. nasaleradt *a* eller — ett alternativ som här är uteslutet — på fsv. *o*, talar för Danells sammanställning [1] af ordet med *låt*, fsv. *thātter*, som sannolikt haft nasalerat *ā* [2]);

vråk på isen A. Horn c. 1657 [3], Spegel, 1734 års lag ff. (no. *råk* 'vråk', sv. dial. *vråk* 'förskjutning hos en urspr. jämn yta', mlty. *wrake*, fhty. *rahha* 'vedergällning', urspr. 'gendrifning'; till *vräka* såsom *bår* till *bära* o. d.), (orm)*vråk* (säkerligen ock till *vräka*, således väl urspr. 'jagare' [4]; jfr got. *wrēkei* 'förföljelse' till *wrikan* 'förfölja', urspr. 'drifva'), *vråla* (i dalmålet *råla*, no. *vråle* — jämte *vræle* — lty. *vrālen*) [5];

---

[1] *Nuckömålet*, s. 131 not 2.

[2] Se Noreen, *Abriss der urgerm. lautl.*, s. 25, och *Altschwed. gr.* § 73, 2.

[3] Enligt meddelande af Hoppe.

[4] Jfr det bohusländska *vrakfågel* 'storskrake', så kallad väl emedan den drifver fisken framför sig och icke, som Rietz antar, emedan den låter »*vräka sig* af vågen»).

[5] Götalandsuttalet med öppet *å* (och dess dialektala motsvarigheter *8*, *θ* m. m.) kan tänkas återgå på ett i viss mån annat, på längre håll besläktadt, verb med samma betydelse, ett fsv. **róla* (af äldre **wrola*, se min *Altschwed. gr.* § 252, 1), da. dial. *role*, i ä. da. skrifvet *raale*, stående i afljudsförhållande till det äfvenledes synonyma no. dial. *vraula*, ä. da. *vrøle* (med något afvikande betydelse nyisl. *raula* 'gnola sorgset'). Genom inflytande af detta sednare och det ofvan i texten behandlade *vråla* har då det i urnordisk tid försvunna *v- (w-)* återinförts (eller bevarats). I nsv. *vråla* vore alltså två verber sammanfallna liksom i *skråla* (s. ofvan s. 122 f. och 136; annorlunda härom Kock, a. st. II, 112 f.). Men man kunde ock tänka på att härleda de med öppet *å* (och dess dialektala motsvarigheter) uttalade *skråla* och *vråla* ur det fsv. *skrøla* 'skråla' (no, dial. *skraula* 'skräfla') och ett mot det nyssnämnda da. *vrøle* (no. dial. *vraula*) svarande fsv. **vrøla* genom en dialektal öfvergång af *ö* till *å*, likartad med den som gifvit upphof åt *våla* 'bry sig om' hos Sahlstedt m. fl. (och *ovålig* hos Columbus och Hof) för *vörda* (se Hesselman, *De korta vokalerna i och y i svenskan*, s. 210 f.). Detta förbjudes emellertid af västgötamålet, som enligt meddelande af fil. dr J. Sandström har *būḷa* (no. dial. *baula*) 'böla', *gnūḷa* (gutn. *gnaula*) 'gnälla, gny' o. d., *knūḷ* (jfr fno. *knauss*, no. *knaus* 'bergknalle') 'knöl' med *u* (liksom *vūḷa* 'våla', *būḷa* 'börda' osv.) i motsats mot *skr8ḷa* och *vr8ḷa* med *8*, som sålunda icke kan representera ett af *au* uppkommet fsv. *o*. Däremot föreslår mig Sandström att härleda de nämnda formerna med öppet *å* o. d. från fsv. motsvarigheter

åda 'ejderhona' (sv. dial. *åd* : isl. *ǽþr*, no. dial. *æd* som *flọd* 'flöde' : isl. *flóþr* o. d.), sjönamnet *Åsnen* i Småland (enligt meddelande af fil. lic. F. Sandwall uttaladt *Å'sen* i nejdens ålderdomligaste dialekt; kanske sammandraget af *Åsunden*, som ju i Östergötland förekommer som sjönamn).[1]

2. Lånord inkomna redan i ä. fsv. tid, således före öfvergången *ā* > *å*:

a) I fsv. — om också ofta först y. fsv. — litteratur anträffade:

abbot (när det uttalas *abå't*; fsv. *abbōte* från italienskans *aba'te* och detta från medeltidslatinets *abbātem*; ä. nsv. *abbat*[2] beror på nytt lån från mhty. *abbāt*), *allvår* 1530[3] (mlty. adj. *alwār*; den nsv. formen *allvar* beror på nytt, yngre lån);

belåten (mlty. *belāten*), *burspråk* (mlty. *būrsprāke*), *båta* (mlty. *bāten* af äldre *bāten*[4]) och det däraf påverkade inhemska *båtna* (fsv. *batna* — isl. *batna* — y. *bātna*) med den i fsv. visserligen ej funna afledningen *båtnad;*

dråplig (mlty. *drāplik* af äldre *drāpe-*[4])[5], ? *dåd* (se ofvan s. 134 och jfr *öfverdåd* nedan s. 146);

---

till (de i förhållande till *skråla* och *vråla* — med slutet *å* — *i*-omljudda) formerna no. dial. *skræla* 'gråta eller skria högt' och no.-da. *vræle* 'vråla' (no. dial. *vræla* 'skrika' om svin), under förutsättning att de uppkommit i dialekter, som i likhet med västgötamålet och många andra sv. munarter ha en öfvergång af *ä* till *ɵ*, *8* o. d. före »tjockt» *l*, t. e. *ʃ8ɭaɴɪŋɪŋ* 'själaringning', *ɪj8ɭ* 'ihjäl', *v8ɭ* 'väl' o. d. (se Sandström, *Studier över utvecklingen av fsv. ŏ och ŭ*, s. 14 f.). Denna förslagsmening torde, när allt kommer omkring, vara den antagligaste.

[1] Det en enda gång (hos Ægidius Girs) anträffade *Ålings ååsz* 'Alingsås', som alltifrån Lundgren, *Om fsv. personnamn på -ing och -ung*, s. 12, ända till Kock, a. st. I, 358, och Noreen, *Grunddragen av den fsv. grammatiken* § 38, allmänt anförts som bevis på att detta stadsnamn urspr. haft fsv. *ā*, är snarast blott ett tryckfel; se *Ortnamnen i Älvsborgs län* VII.

[2] Exempel i Sv. ak:s ordbok och hos Kock, a. st. I, 364.

[3] Se Sv. ak:s ordbok.

[4] Om denna förlängning se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 32 f.

[5] Jfr Tamm. *Et. sv. ordbok* och efter honom Kock, a. st. I, 346 (med öfvergifvande af den i *Studier öfver fsv. ljudlära* framställda åsikten, att *å* här skulle bero på inflytande af fsv. *drāp* 'dråp').

fråga (mlty. *vrāgen*), *försmå* (mlty. *vorsmān*);

gåfva (mlty. *gave*; ä. nsv. *gafva* [1] beror på nytt lån);

ä. nsv. *hurudåna* 'hurudan' Bibeln 1541 (mlty. *-dan* 'beskaffad'; nsv. *hurudan* beror på yngre lån), ? pl. *håfvor* (se ofvan s. 134);

ä. nsv. — liksom ännu i dalmål — *klår* [2] 'klar' (mlty. *klar*; sv. *klar* beror på nytt lån), ortnamnet *Klås*mark (af det från mlty. lånade fsv. *Klās* 'Nikolaus' [3]; nsv. *Klas* beror på yngre lån), *kåk* (mlty. *kak*), *kål* (ags. *cál*) [4], *kåpa* (mlat. *cāpa*, troligen genom förmedling af ags.);

? (pack)*lår* (möjligen inhemskt, eftersom nyisl. har *lárr* 'låda'; annars lån från fi. *laari* 'sädesbinge', som i sin tur kanske är lånadt från ryska *lar'* 'lår') [5];

ä. nsv. *mål* [6] 'gång' (mlty. *māl*), *Måns* (när det uttalas med långt *å*) och de äldre formerna *Måens* samt *Mågens* Joh. Magnus (lat. *magnus*; nsv. *Magnus* beror på nytt lån), *måre-*, *mårs-*, *mårmessa* (ännu hos Dalin 1853, men vida tidigare folketymologiskt ombildadt till *mormässa*; fsv. *māremæssa*, jfr isl. *Mária* jämte *María* [7]);

---

[1] Exempel hos Kock, a. st. I, 365 (465 är tryckfel).

[2] Exempel hos Kock, a. st. I, 366.

[3] Se Saxén i Fennia XIV, 4, s. 26.

[4] Då fsv. *kāl* träffas redan omkring 1300 — och förmodligen är ännu mycket äldre — så kan det ej vara lån från mlty. *kōl*, som enligt § 19, I, 1, a, γ måst ge nsv. **kōl*.

[5] Jfr Tamm, *Slaviska lånord från nordiska språk*, s. 28. För lån från ryskan synes mig tala gutn. *larikå*, sv. dial. *larka*, *lärka*, no. dial. *lerk* 'liten låda', som jag hellre härleder (jfr Rietz, *Ordbok*, s. 387 sp. 1) från ry. *larik* (jämte *larets*) 'liten lår' än, som Falk-Torp (a. st. under *Lerke* II) göra, från ett uppkonstrueradt »oldn. **leðkr*». Skulle åter detta diminutiv vara inhemskt, kan det minst lika väl höra till *lår* som till *låda*, hvilket i svenskan är ett jämförelsevis ungt lånord (se nedan under b). Skulle det emellertid verkligen vara etymologiskt samhörigt med *låda*, så föredrar jag afgjordt att härleda det från fsv. *ladika*, **lædika* (lån från mlty. **ladeke*, *ledeke*) i någon tidigt synkoperad form framför att med Falk-Torp (a. st. under *Leddik*) betrakta det som »en egte nordisk form».

[6] Exempel hos Kock, a. st. I, 345.

[7] Se Kock, a. st. I, 369 f. och där anförd litteratur.

ä. nsv. *nåbor(lig, -skap)*[1] 'granne' (mlty. *nābūr*), *nåd* (åtminstone delvis hithörande, se ofvan s. 135), *nåkas* 'nalkas' ännu hos Serenius, Lind, Sahlstedt, Weste, Möller 1808, Lindfors 1824, ja Dalin 1853 (mlty. *nāken*);

plåga (mlty. *plāge*), (skrif)*plån* (fsv. *plān* 'slät yta' från mlty. *plān*; nsv. *plan* i samma betydelse beror på nytt lån från samma håll[2]) och (ut)*plåna* (mlty. *plānen*; af*plana* och *planas vth* hos Lucidor bero på nytt lån), *plå'net* 'horoskop' (Schenberg 1739 och 1742, Serenius, Sahlstedt, Dähnert, Widegren, Björkegren, Weste, *plånät* Levin Möller 1745 och 1755, Lind; fsv. *plānete, -a* 'planet' af mhty. *plānēte*), *plåt* (fsv. *plāta* af mlty. *plāte* för ä. *plāte*), *pråm* (mlty. *prām*; jfr ofvan s. 99), *påfve* (fsv. *pāve*, förmodligen kontamineradt af ags. *pápa* och mlty. *pāwes*[3]), *påfågel* (mengl.[4] *pā*), *Pål* (liksom isl. *Páll* från ags.) och ä. nsv. *Påvel*[5] (fsv. *Pāvel* från mlty.), *påle* (fsv. *pāle* jämte *pāl* från mlty. *pāl* och detta från lat. *pālus*);

*råd*bråka (fsv. *rādh* 'hjul' från mlty. *rat* — hvaraf nsv. *ratt* — gen. *rādes* af äldre *rădes*), *råka* (mlty. *rāken* af äldre *răken*), ä. nsv. *råm*[6] 'mål, tillfälle' (mlty. *rām*; ä. nsv. *ram* Serenius, Sahlstedt m. fl. beror på nytt lån) och det dithörande *råma* 'eftersträfva' t. e. hos Messenius[7] (mlty. *rāmen*; be*rama* och det numera väl föråldrade, ännu hos Dalin 1853 och Sundén 1892 men icke i Sv. ak:s ordlista 1900 upptagna »*rama* tillfället, *r.* åt sig» beror på nytt lån liksom biformen *ramma* — jfr da. *ramme* 'träffa' — t. e. hos Ol. Petri[8]);

---

[1] Exempel hos Kock, a. st. I, 345.

[2] Nsv. *plan* 'utkast, förslag' är däremot lånadt från nhty. *plan*.

[3] Se Kock i Arkiv f. nord. fil. XIX, 97 f. Annorlunda, men icke öfvertygande, Falk-Torp under *Pave*.

[4] Icke »feng.» (dvs. ags.), såsom Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 345, anger; jfr nämligen samme förf. i Indogerm. Forschungen V, 166.

[5] T. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 22 r. 13.

[6] Se Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 367.

[7] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 56 r. 10.

[8] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 17 r. 20.

skåp (mlty. *schap*, gen. *schappes*, men väl äfven **schåpes* af ett äldre **schapes*), ä. nsv. *slåpekammar* 'sofkammare' Var. rer. voc. (fsv. *slapokamar* från mlty. *slapkamer*) och det dock först i Var. rer. voc. ff. anträffade *bijslåpare* (mlty. *bislaper*), *-erska* 'konkubin', *-ning* 1531 (se Sv. ak:s ordbok), *stråle* (fsv. *strale*, åtminstone som tillnamn — annars i sg. *stral* 'pil' — mlty. *strale*) och det därmed sammanhängande *Strålesund* Ol. Petri eller *Strålsundh* Gustaf II Adolf, Ax. Oxenstierna [1] (hvaremot *Stralesund* Ol. Petri och det nutida *Stralsund* beror på nytt lån, delvis väl ock på det alternativa uttalet *Stralsun'd*, som föranledt förkortning af *a* innan öfvergången till *å*), *stråt* (i denna form först i bibeln 1541 och sålunda kanske från mnederl. *straet*; fsv. *strāta* från mlty. *strate*), *ståt* (mlty. *stāt* af lat. *status*, hvarifrån genom direkt lån vårt *status* och genom förmedling af nhty. *staat* vårt *stat* och det dithörande *statare*), *svåger* (mlty. *svager*), ? *svår* (se ofvan s. 136 med not 5), *såpa* (ags. *sápe*; näppeligen inhemskt [2]);

ä. nsv. *toffuel*bijr 'lätt bordsöl' Asteropherus [3] (fsv. *tavel* '(spel)bräde', mlty. *tavel*bēr af äldre *tavele* 'skifva' från lat. *tabula*, hvarifrån direkt vårt *tabula* och genom yngre mlty. förmedling folkvisornas gull*tafvel* och ä. nsv. vår-, var(d)*tavel* 'brädspel' Var. rer. voc. ff.), ä. nsv. *trå(å)n* 'tran' Ol. Magnus, Janua lingvarum m. m. [4] (mlty. *trān*; nsv. *tran* beror på nytt lån), ä. nsv. *tåtare* 'tattare' Lex. Linc. (fsv. *tathere* från mlty. *tātere*, ytterst från turkiskt-persiskt *tātar* [5]);

underdånig (mlty. *underdānich*) och dess stamord *underdån* 'undersåte' Bibeln 1541 (mlty. *underdān* [6]), *undersåte* (mlty. *undersate*), ä. nsv. *oppenbårelsse* 1526 'uppenbarelse'

[1] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 123 r. 9.

[2] Se Falk-Torp, *Norw.-dän. et. Wörterbuch*, s. 1229.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 50 r. 13.

[4] Se Lidén i Arkiv f. nord. fil. XIII, 44; Kock a. st.

[5] Annorlunda Kock, a. st. I, 384.

[6] Så riktigt redan Söderwall, *Ordbok*. Kock a. st. I, 346 har »mlht. *undertān*».

och *vppenbårlige* 1527 'uppenbarlig, dvs. offentlig'[1] (mlty. *openbārnisse, -liken*; nsv. *uppenbarelse, -ligen* bero på yngre lån); *våg* 'bölja' (mlty. *wāge*), *våga* (mlty. *wāgen*), *vårdtecken*, som är en folketymologisk ombildning efter *vård* af äldre *vårtekn* Schenberg 1739 och 1742, Levin-Möller 1745 och 1755, Lind 1749 (fsv. *vārtēkn*, mlty. *wārtēken*, självt en folketymologisk ombildning efter *wār* 'sann' af *wartēken* — däri förra leden är adj. *war* 'varse'; jfr da. *varetegn* 'vårdtecken' — som ligger till grund för den ä. nsv. biformen *vartekn* Lex. Linc., P. Brahe[2], Chronander[3]);

åm (mlty. *ām*), ä. nsv. *åpina* 'apa' Lex. Linc. o. a.[4] (mlty. *āpinne* af ä. *ăpinne*) och dess visserligen icke i fsv. uti maskulin form anträffade stamord *åpe* 1621[5] (mlty. *āpe* af *ăpe*[6], mnederl. *aep* — dvs. *āp* — och *ape*; ä. nsv. *apin(n)a*[4] och *ape*[5] bero liksom *apa* dels och kanske öfvervägande[7] på äldre lån före öfvergången *ăp-* > *āp-*, dels väl ock på yngre lån efter den fsv. öfvergången *ā* > *å*); formen *åpinja*[4] är väl uppkommen genom kontamination af det nyssnämnda *åpina* och det från fsv. ärfda *apinja* (isl. *apynia*, som väl är en inhemsk bildning på grundval af lånordet *ape*); hit hör väl äfven *åsna* (fsv. *āsna* 'åsninna', *āsne* och *āsn* 'åsna', lån från

[1] Se Samlaren 1886, s. 54, resp. 61.

[2] Se Kock, a. st. I, 367.

[3] Se Hellquist, *Studier i 1600-talets svenska*, s. 100, där dock *var-* oriktigt återföres på *vardh-*. Annorlunda kan jag nämligen icke fatta hans yttrande, att formen »är att på bekant sätt [syftar såsom af fortsättningen framgår på »obetoning eller svag betoning»] förklara som *varnagel*» [som ej heller återgår på *vardh-* utan på *var-*, se nedan s. 150] och »som ortnamnet *Varberg*», hvilket däremot i fsv. hette *Vardhbergh*. Riktigt förklaras däremot förhållandet mellan formerna hos Kock, a. st., och ordets historia på tysk botten hos Falk-Torp, a. st. under *Jertegn*.

[4] Se Sv. ak:s ordbok under *apinja*.

[5] Se Sv. ak:s ordbok under *apa*.

[6] Kock, a. st. I, 369 skrifver »**ape* > **āpe*», så vidt jag kan finna utan skäl, ity att ordet finnes upptaget i Lübben-Walthers *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*.

[7] Enligt Kock, a. st., snarast uteslutande.

ffra. *asne*[1] på en tid. då dess *a* redan förlängts — jfr nfra. *åne* — under det att isl. *asne* och fda. *asne*, *asen* inlånats före denna tid);

öfverdåd och *-dådig*, *-dådighet* (mlty. *overdāt*, gen. *-dādes*, resp. *-dādich*, *-dādicheit*; nsv. *dat*[2] och ä. nsv. *offuerdadugheet* Ol. Petri[3] samt *daad* 'gärning' och *dadlig* 'handlingskraftig' Stiernhielm bero på nytt lån).

b) I fsv. litteratur ännu ej anträffade, men säkerligen dock redan i fsv. tid förefintliga ord:

bevåg (mlty. *bewách*, gen. *-wāges* af äldre *-wăges*), *bråka* (lin, äfven 'stoja') och det därmed sammansatta (jfr ofvan s. 143) råd*bråka* (mlty. *brāken* af äldre *brăken*, resp. *rādebrāken*)[4], sjötermen *bråspel* (Sahlstedt *brådspel*, nederl. *braadspil*, en ombildning af mnederl. *braetspit*, *braedspit*[5], hvaraf fsv. *brādhspit* 'stekspett'), *båk* (mlty. *bāke*), *bönhås* Runius, Dalin (*bönås* Serenius, Lind, Hof, Weste; mlty. *bön(e)hāse* af äldre *-hăse*; nsv. *bönhas* beror på nytt lån);

förlåt 'förhänge' Var. rer. voc. ff. (mlty. *vorlāt*), ä. nsv. *förwår* 'sannerligen' Asteropherus (mlty. *vorwār*);

gemål (mlty. *gemāl*; ä. nsv. *gemal*[3] beror på nytt lån), *gårkök* Spegel ff. (af mlty. *gár*, bestämd form *gāre* af äldre *găre*, 'färdig');

ä. nsv. *compås* 'kompass' Synon. lib. ff.[6], möjligen från spanskans *compas* eller från fra. *compas* före förstummandet af *s*;

låda (mlty. *lāde* af ä. *lăde*; jfr fsv. *lādhikka* 'liten låda'); *måla* (mlty. *mālen*), ? ä. nsv. *mårsmånadh* (se nedan s. 152);

---

[1] Jfr H. PALANDER, *Die althochdeutschen tiernamen* I, 97.

[2] Y. fsv. *dāt*, hos Söderwall uppfördt under *dādh* (nsv. *dåd*, hvarom se ofvan s. 134).

[3] Se KOCK, a. st. I, 366.

[4] Hit hör väl fsv. *brakna* 'bräckas', som sålunda torde böra uppfattas som *brākna*.

[5] Jfr FALK-TORP, a. st. under *Bradspil*.

[6] Se KOCK, a. st. I, 367 f.

ä. nsv. *nådel* 'nackdel'[1] (mlty. *nādēl*; jfr *nåbor* ofvan s. 143), *nåt* (mlty. *nāt*) med det däraf bildade *nåtla*;

prål (mlty. *prāl*);

skrå 'sned' (ä. da. *skraad*, mlty. *schrāt*, gen. *-des*), *språk* Synon. lib. ff. (mlty. *sprāke*);

? *tårta* (se nedan s. 152);

ä. nsv. *våga* 'vackla' Stiernhielm (i hans ordlista till Hercules; mlty. *wāgen* af ä. *wăgen*), *våtsäck* 'nattsäck' Lex. Linc. ff. till och med Sundén 1892 (mlty. *wātsak*);

åbrodd (fda. *abrud*, *aabrøden*, ä. da. *abrod*[2] af lat. *abrotonum*; det särskildt i äldre litteratur[3] förekommande nsv. *abrodd* är väl nytt lån från danskan)[4].

Härtill komma bokstafsnamnen *hå*, *kå* och *å* (mlty. *hā*, *kā*, *ā*).

II. Ä. fsv. (och allmänt fornnordiskt) *ă*, hvilket redan i ä. fsv. tid (omkring 1350 och sålunda före öfvergången af *ā* till öppet *å*-ljud, se ofvan s. 80 f.) förlängts — åtminstone i ett flertal centrala dialekter — i tryckstark ställning före vissa konsonantförbindelser och i kort stafvelses uddljud[5], uppträder såsom nsv. slutet långt *å* i följande fall:

1. Inhemska ord:

a) I fsv. litteratur anträffade:

gård (det rent litterära *Gardarike* är ungt lån från isl.); *hård* (*hard*heet Nya test. 1526, *hard* Var. rer. voc., Forsius 1620[6] o. a.[7] bero på inflytande dels från mlty. *harde*, dels väl från det ännu i sammanställningen »*hart* när» bevarade

---

[1] Se Hjelmqvist i Från filol. föreningen i Lund III, 168.

[2] Se Kalkar, *Ordbog*, Tillæg, s. 6.

[3] Se Sv. ak:s ordbok under *abrodd*.

[4] Det är sålunda, efter hvad de da. formerna med *aa-* och *-brod* utvisa, onödigt att med Sv. ak:s ordbok, a. st., och Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 389 anta svensk folketymologisk ombildning efter orden *å* och *brodd*.

[5] Se den ofvan s. 100 not 1 citerade litteraturen.

[6] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 81 r. 12.

[7] Exempel från Ol. och Laur. Petri hos Kock, a. st. I, 374.

ntr. *har(d)t* Var. rer. voc., Benedictus Olavi [1] ff., som omvändt från *hård* lånat *å*, detta i ä. nsv. äfven stundom i »*hår(d)t* när» Synon. lib. ff.) med det dithörande »hin *håle*» — dialektform med, ursprungligen »tjockt», *l* för *rd* — samt dess i fsv. ej anträffade och förmodligen ännu ej befintliga vulgära ombildning (efter *fanken* o. d.) *håken*;

mård (djuret), Kol*mården* (fsv. *Kolmarþ* [2]);

svål (dialektform med — ursprungligen »tjockt» — *l* för *rd*);

ä. nsv. *vigskål* (med samma slags *l* som det nyssnämnda *svål*) 'skottglugg' P. Swart, *vå(å)l* (med samma slags *l*) 'vård' Lex. Linc., Dictionarium Hamburg. 1700, Levin-Möller 1745, Lind, samma ord som *vål* 'esprit familier' Levin-Möller 1745 och 1755, Lind, Dähnert (jfr det i fsv. ej anträffade *vårde* i samma betydelse, Lex. Linc. under »genius»), i samma betydelse äfven *vålne* Levin-Möller 1745 och 1755, Lind, men i betydelsen 'spöke' Sahlstedt, Dähnert, 'apparition' Widegren 1788 [3], 'skenbild' Möller 1790 samt *vålnad* i nuvarande betydelse Lindblom 1790 (under »umbra») och Möller 1790, alla till *vård* (fsv. *varþer* 'vakt' jämte *varþnaþer* 'vård' och 'anhörig'), dit ock *Vårdhbergh* [4] 'Varberg' Ol. Petri (jämte *Vardbergh* — hvaraf det nuvarande *Varberg* — som äfven träffas hos Olaus Magnus och torde bero på ett en gång befintligt uttal *Vardhbær'gh* eller möjligen på en fsv. form med *dh* utträngdt mellan *r* och *b* före förlängningen af *a* framför *rdh*) och ä. nsv. *Vårdehus* eller *Vhålehuuss* [5] 'Vardöhus' (i hvilken nutida form hufvudaccentens läge på ultima förklarar *a*-ljudet); ä. nsv. (och redan y. fsv.) *vort* 'vardt' Nya test. 1526,

---

[1] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 38 r. 16.

[2] Om ordets etymologi se Noreen i Gleerupska biblioteket, Geografien, s. 28, och Hultman, *Hälsingelagen* I, 65 not 2.

[3] Jfr Franzéns »änglavålnad ibland djuren», dvs. människan.

[4] Samma ord är väl i allmänhet ortnamnet *Vålberg* (med *l* för *rd*), ehuru det undantagsvis torde höra till det ofvan s. 136 nämnda *vål*.

[5] Se K. Pira, *Svensk-danska förhandlingar*, s. 164, resp. 169.

P. Swart [1] torde bero på kontamination af de båda fsv. formerna *varþ* (y. fsv. *vord*, dvs. *vård*) och *vart* [2]; *vårta* (*varta* Var. rer. voc. ff. och ännu Weste utgår däremot från de dialekter väsentligen i Svealand och Norrland, där *a* icke förlängts — före öfvergången *ā* > *å* — framför heterosyllabiskt *rt*);

åf(f) Nya test. 1526 ff. [3] eller *å* (fsv. *ā* för äldre *āf*) Columbus ff. [3] 'af' jämte de därmed sammansatta *ånyo* (fsv. *ā(f) nȳ*, äldre *āf nȳio*) och *åstad* (fsv. *ā(f) stadh*) samt afledningen ä. nsv. *å(ff)vogh* eller *-ug* 'afvig, -og' Bibeln 1541 ff. [4] och ä. nsv. *å(ff)vund* 'afund' Ol. Petri, Var. rer. voc. ff. [5], *åka, åker* (ä. nsv. *aker* [6] och *aker*höns [6] utgå från den fsv. biformen *ăker*, som ännu fortlefver i nsv. dialekter), *årder* (plog), prepositionen *åt* [7] (ä. nsv. *att* 'åt' [8] utgår däremot från den fsv. biformen *ăt*), *åter* och det därmed nära sammanhängande men i fsv. ej anträffade ä. nsv. *åtanföre* Synon. lib. [9]

---

[1] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 1 r. 13 och 17, resp. s. 26 r. 37.

[2] Kock, a. st. I, 310 antar däremot för *vort* uttalet *vOrt* med *o*-ljudet lånadt från pl. *vordo* (se ofvan s. 105) och *t* från mlty. *wart*.

[3] Se Sv. ak:s ordbok under *af*.

[4] Se Sv. ak:s ordbok under *afvog*.

[5] Se Sv. ak:s ordbok under *afund* och *afundsfull* samt Kock. a. st. I, 388.

[6] Se Sv. ak:s ordbok.

[7] Ä. nsv. *åt* såsom infinitivmärke och det däraf uppkomna, alltsedan fsv. tid åtminstone i lägre stil allmänt i samma användning brukade *å* (se Sv. ak:s ordbok under *att*) har däremot på grund af sin alltid trycksvaga ställning icke fått slutet *å*-ljud (*ɑ*), utan kvarstår — i riksspråket — på den y. fsv. ståndpunkten med öppet *å* (*o*).

[8] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 35 r. 24.

[9] Om det alltjämt oklara förhållandet till fsv. *apter*, resp. *aptan* se nu senast E. Olson. *Östgötalagens 1300-talsfragment*, s. XXXVIII och där citerad litteratur. Äfven om orden, såsom jag en gång föreslagit, skulle vara bildningar till fsv. *ăt* 'åt' efter analogien *niþer* : *niþan* : *niþ*, *apter* : *aptan* : *apt* o. d., så höra de dock hit. — Att Kocks senaste förslag (a. st. I, 389), enligt hvilket fsv. *apter*, medan det ännu var enstafvigt, skulle ha förlorat sin labial »ljudlagsenligt framför tautosyllabiskt *tr*, hvarvid *a* genom ersättningsförlängning blev till *ā*», icke kan vara riktigt, framgår

b) I fsv. litteratur ej anträffade, men sannolikt dock redan fsv. ord:

vårdnagle 'varnagel' eller *vårdnagel* 'stöd för minnet' — båda formerna hos Laur. Petri [1] — en förmodligen redan i fsv. tid företagen folketymologisk ombildning efter *vård* (fsv. *varþer*) af fsv. *varnaghle* (till adj. *var* i *varsam*, *varse*, *varsko*, ä. nsv. *vartekn* — mlty. *warzeichen* m. m. se ofvan s. 145 — alltså egentligen synonymt med detta sistnämnda, nu äfvenledes på motsvarande sätt till *vård*-tecken ombildade ord och med betydelsen 'minnesmärke, minnesbeta', ursprungligen väl 'spik, nagel, inslagen i väggen för att hugfästa något'; jfr sådana nutida bruk som att rita ett »kors på ugnen» för att fastslå en ovanlig tilldragelse, knyta en »knut på näsduken» för bättre minnes skull o. d.) [2];

årta Lex. Linc. ff. (isl. *arta*) [3].

2. Lånord, äldre än öfvergången af ä. fsv. *ā* till y. fsv. *ā* (*å*):

a) I fsv. litteratur anträffade:

ä. nsv. [4] *antvorda*, *-vårda* [5] 'antvarda' (fsv. *antvardha*, *-vordha* från mlty. *antwarden*, men kanske äfven eller ute-

både af det ä. nsv. *åtanföre* och af Fryksdals-målets *åt* 'bak', som båda ha *å*, trots att intet *r* är med i spelet.

[1] Se Kock, *Språkhist. unders. om sv. akcent* II, 334 f., där dock oriktig förklaring, delvis beriktigad i *Sv. ljudhistoria* I, 373.

[2] Samma upprinnelse har no. dial. *varnagle* icke blott i uttrycket »sette varnagle fyre» = 'varna', utan äfven i betydelsen 'tvärnagel i hjulaxel, reservnagel, försiktighetsmått'; ty att ordet ej heller i denna bet. utgår från *varđ-*, framgår af den hos Ross för dessa fall anförda biformen *varanagle*.

[3] Kocks antagande (Sv. landsm. XII, 7, s. 14 och ännu *Sv. ljudhistoria* I, 383), att detta ord ingår i det fsv. ortnamnet »*Artuscoghær*», y. »*Ortuscogher*», är icke riktigt, enär, såsom i *Ortnamnen i Älvsborgs län* XI, 143 f., 147 och 38 uppvisats, häri ingår namnet på den bredvid sjön *Ärtingen*, förr »*Arlthen*», liggande byn *Arla*, fsv. *Alta* af ett urspr. *Alpta*, hörande till fnord. *alpt* 'svan'.

[4] Se Sv. ak:s ordbok under *antvarda* och *antvardan*.

[5] Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 373, har oriktigt *andworda*, *-wårda*.

slutande från den mlty. biformen *antworden*, i hvilket fall ordet hör till s. 127 ofvan; nsv. *antvarda* beror på nytt lån från mlty. *antwarden*) och det dithörande *anthvårdan* (*andtvordenn*) 'förvar';

bår(d)skärare[1] 'barberare' (fsv. *bardhskærare* af mlty. *bartscherer*; biformerna *bard-*, *bardt-*, *barskärare*[1] bero på nytt lån);

hillebård Var. rer. voc. ff. till och med Weste (fsv. *hillebard*, mnederl. *hellebaerde*; nsv. *hille-*, *hällebard* beror på nytt lån)[2];

Mårten (mlty. *Marten*; nsv. familjenamnet — ursprungligen genitiven — *Martens* beror på nytt lån och likaså nsv. *Martin* från lat. *Martinus*);

ä. nsv. *vårtaf(f)vel* 'brädspel' Var. rer. voc., Synon. lib., Lex. Linc. (där äfven formen *vårtaffel* förekommer, under »alveus») samt[3] Janua lingvarum (fsv. *vartavil*, *vortavel* från mlty. *wartafel*, men kanske äfven eller uteslutande från den mlty. biformen *wortafel*, i hvilket fall ordet hör till s. 127 ofvan; ä. nsv. *vardtavel*, *vartaflen*[3] beror på nytt lån från mlty. *wartafel*).

b) I fsv. ej anträffade, men sannolikt befintliga:

ä. nsv. *bårduna*[4] 'bardun' (jfr platty. *berdune*, *pardune*; nsv. *barduna*[4] beror antingen på nytt lån eller på ett uttal som i det nutida *bardu'n*);

ä. nsv. *knevelbårdh* Var. rer. voc. (sedan ombildadt till

---

[1] Se de mycket talrika exemplen i Sv. ak:s ordbok under *bardskärare*, till hvilka kunna läggas ett par från Ol. Petri hos Noreen-Meyer, a. st. s. 22 r. 15 och s. 23 r. 3.

[2] Det endast i sv. anträffade *-i-* är oklart. Tamms antagande (i *Et. sv. ordbok*), att det beror på inflytande från det fnord. *hildr* 'strid' är oantagligt, enär detta ord säkerligen var utdödt, när *hillebard* för första gången uppträder (1517). Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 232, hänvisar till ett af Diefenbach anfördt äldre ty. *hylnbarde*, som dock icke utan vidare kan läggas till grund, och som själft är oklart.

[3] Se Kock, a. st. I, 391.

[4] Se Sv. ak:s ordbok under *bardun*.

knäfvelborr, sällan *-bår*; af mlty. *knevel* 'mustaschspets' och *bart*, jfr *bårdskärare* s. 151), *kårda* 'karda' omkr. 1593 [1], Lex. Linc., Salberg (mlty. *karde*; nsv. *karda* Spegel ff. beror på nytt lån);

ä. nsv. *mårsmånadh* 'mars' Synon. lib. (ett fsv. **martesmānadher* af mnederl. *marte* [2] eller ock af en därmed likalydande mlty. biform till *merte*) [3];

tårta Lind ff. (från mnederl. *tarte* [4] eller från ett mlty. **tarte*, som fortlefver i platty. *tarte*, eller ock möjligen direkt från ffra. *tarte*; Lucidors *mandel-tarter* [5] beror på nytt lån);

åkerleja 'akleja' Tillandz 1683 ff. till och med Dalin 1850 [6] beror på folketymologisk ombildning [7] af mlty. *akeleye* efter *åker* (se ofvan s. 149) liksom biformen *a(c)kerleya* Var. rer. voc. ff. till och med Berzelius 1817 [6] efter dialektformen *a(c)ker* och hör sålunda egentligen icke hit, helst som det är mycket ovisst om folketymologien ägt rum i fsv. tid.

Beträffande åldern af öfvergången från långt öppet *å* (*ǫ*) till långt slutet *å* (*a*) har jag redan ofvan s. 133 framhållit, att den måste antagas ha ägt rum något före år 1400. Den är då ungefär samtidig och står väl ock i ett inre sammanhang med öfvergången från långt öppet *o* (*ǫ*) till långt slutet *o* (*o*), hvarom se ofvan s. 83 och 106 f.; dvs. att då t. e. fsv. *rō* fick uttalet *ro*, så fick samtidigt eller obetydligt senare — kanske delvis i följd af den förra öfvergången (för

[1] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 44 r. 30.

[2] I något senare mnederl. *maerte*, dvs. *mārte*. Är det denna form som lånats, så hör ordet till s. 146 ofvan.

[3] Genom detta enkla antagande undanrödjas sålunda Kocks, a. st. I, 384 f., båda alternativa, men af faktiska förhållanden ej stödda förklaringsförsök, liksom ock hans tredje, i och för sig rimliga alternativ — antagande af tryckfel — blir obehöfligt.

[4] Något senare *taerte*, dvs. *tārte*. Är det denna form som lånats, så hör ordet till s. 147 ofvan. I den mån möjligen ty. *torte*, ffra. *torte*, ital. *torta* ligger till grund, hör ordet däremot till s. 127 ofvan.

[5] Se Norelius i Arkiv f. nord. fil. I, 228. Enligt meddelande af Hoppe träffas *tarta* äfven annars på 1600- och 1700-talen.

[6] Se Sv. ak:s ordbok under *akleja*.

[7] Se Noreen i Sv. landsm. VI, 5, s. 3.

att uppehålla symmetrien i vokalskemat, se I, 538) — fsv. *rā* uttalet *ra*. Att man åtminstone redan i förra hälften af 1400-talet förstod att skilja på öppet och slutet *å*-ljud, framgår af det faktum, att, såsom Kock [1] påpekat, skrifvaren af Karlskrönikans originalhandskrift (från år 1452) normalt betecknar det förra ljudet med *o*, det sednare däremot med *a*(*a*), t. e. *motte* 'kunde' (nsv. *måtte*, ä. fsv. *mātte*), *holla*, *mongen* o. d. gentemot *aat*, *saara*, *a* o. d. Denna ortografi får emellertid icke tolkas så, som Kock gör, då han antar den bevisa tillvaron af en fsv. »utveckling från slutet till öppet *å*-ljud vid förkortning», dvs. han anser, att ä. fsv. *ā* i de båda typerna *mātte* och *sāra* direkt öfvergick till långt *a*, hvarefter y. fsv. *matte* utvecklades till *motte*, under det att *sara* förblef oförändradt. Jag anser däremot för gifvet, att ä. fsv. *ā* (dvs. äldst långt *a*, sedan långt *ɒ*) i *mātte* och *sāra* utvecklades — omkring 1350 eller något senare — närmast till y. fsv. långt öppet *å*-ljud (se ofvan s. 80 f.), hvarefter *mōtte* utan kvalitativ ändring förkortades till *mòtte* (det uttal som ännu normalt representeras af riksspråkets skrifning *måtte*), under det *sōra* genom ytterligare fortsatt labialisering öfvergick — något före 1400 — till *sara*. Härmed vare icke förnekadt, att icke vid yngre, först i nysvensk tid skedd förkortning af långt *a* detta åtminstone alternativt uppträder som kort *a*, t. e. i *pofvin'na* (jämte *pafvin'na*) till *pafve* o. d. (se I, 531), en öfvergång [2] som däremot märkvärdigt nog just

[1] A. st. I, 400.

[2] Att denna är ljudlagsenlig vill jag därmed icke ha sagt. Den kan alltför väl bero på ljudsubstitution (kort *o* för kort *a*) i de många dialekter och det på dem baserade riksspråk, som af gammalt icke ägde något kort *a*, utan t. e. hade motsättningar sådana som *bla* : *blott* 'blått', *mane* : *mondag* o. d. (se nedan s. 154). I så fall är *pafvinna* den ljudlagsenliga formen och *pofvinna* en analogisk sådan. Man hade då en fullständig parallellism mellan utvecklingen af fsv. *ō* och *ā*. Liksom stammen *gōþ-* vid förlitterär förkortning gifvit *godt* och vid fsv. förkortning *gut-å'r*, men vid yngre sådan *gOds* med samma vokalkvalitet som i stamordet *god*, så har *ā* vid förlitterär förkortning gifvit *a* i t. e. *natt* och vid fsv. förkortning öppet

Kock[1] i viss mån — nämligen beträffande sådana fall som *gå in', slå til'l* o. d. — åtminstone för riksspråkets vidkommande förnekar (jfr ofvan s. 113 not 4). Utan jag menar blott, att då y. fsv. *ā* (dvs. långt öppet *å*) i alla de fall, där det i nsv. uppträder förkortadt, normalt uppvisar kvaliteten öppet *å*, t. e. *blått, slåss, mådde, grålle, brådska, skånsk, måndag, båtsman* m. m. d., så beror detta uttal, i den mån det stammar från fsv. tid, icke på en öfvergång från slutet till öppet *å* — såsom Kock[2] i fråga om dylika ord antar — utan har uppstått på en tid, då stamorden *blå, slå, må* osv. ännu uttalades med långt öppet *å*. Då i många dialekter och äfven af riksspråkstalande personer från dessa dialekters områden ord af nyssnämnda slag uttalas med kort slutet *å* (*a*), så beror detta väsentligen på kvalitativ anslutning till stamordens slutna *å*, t. e. *blatt* (för *blott*) 'blått' efter *bla* osv., såsom tydligen framgår af den omständigheten, att samma dialekter — t. e. värmländskan — ha kort öppet *å* (eller dess dialektala representanter *o, ɐ* o. d.) i sådana hithörande ord, som icke äro intimt associerade med sina stamord, t. e. *sloss* (*sløss*) 'slåss', *loss* 'låtsa'. Emellertid kan möjligen det öppna ljudet delvis bero på en utveckling af *a* före vissa konsonanter, särskildt *ŋ*, så att t. e. *lang, skank* o. d. (för *long, skonk*) är att jämföra med samma dialekters *vagn, tanke* o. d. (för *vagn, tanke*; jfr ock I, 522 om riksspråksuttalet *vagn, tanke* o. d.).

å i t. e. *örngott* (fsv. *-gāt*), men vid yngre sådan slutet *å* i kvalitativ öfverensstämmelse med långvokaliskt stamord, t. e. *påfvinna* (med *a* liksom *påfve*).

Då i våra dagar riksspråksuttalet med öppet *å* i *blått* o. d. alltmer vinner terräng på bekostnad af uttalet med slutet *å* (se I, 532), så anger detta förhållande helt säkert icke tillvaron af någon ljudlag *a* > *o*, utan innebär blott, att allt flera personer frigöra sig från inflytandet af *a*-dialekterna och i denna liksom i så många andra punkter anta det uppsvenska, numera såsom »finare» ansedda riksspråksuttalet.

[1] Se a. st. I, 403.

[2] A. st. I, 399.

Den nu behandlade öfvergången *ā* > långt slutet *å* (eller däraf utvecklade ljud) har i fallet I ofvan — dvs. då ursprungligt ä. fsv. *ā* ligger till grund — inträdt icke blott i riksspråket, utan äfven i de allra flesta svenska dialekter, ja kanske i alla med undantag af öfre dalmålet, där (utom i Nusnäs och Garsås byar af Mora socken) långt öppet *å* kvarstår — dock vid nasalering öfvergånget till *ϱ* i Våmhus socken och till *o* i Orsa socken med Skattunge kapell samt i Bonäs by af Mora socken — samt naturligtvis med undantag af gutniskan, som fortfarande har *a*-ljud (*bat* 'båt' osv.) och således icke ens deltagit i den ä. fsv. öfvergången *ā* > långt öppet *å*. Visserligen träffas dessutom långt *a* såsom motsvarighet till riksspråkets långa slutna *å* (fsv. *ā*) i hela Norrbotten och norra Västerbotten (Skellefte, Burträsk, Löfånger, Nysätra), men detta förhållande beror troligen[1] på en yngre utveckling af långt öppet *å* till *a* (styrkt redan omkring år 1600), och i så fall ha vi här att göra med dialekter, som visserligen deltagit i den ä. fsv. öfvergången *ā* > öppet *å*, men icke i den senare från öppet till slutet *å*.

I fallet II — dvs. då *ā* först i ä. fsv. tid uppstått af *ă* — kvarstår det ä. fsv. *ā*-ljudet såsom långt sådant i en mängd dialekter, t. e. före *rd* (eller det i nästan alla ifrågavarande dialekter däraf uppkomna »tjocka» *l*) i Norrland, öfre Dalarna (dock icke i Ore socken), delvis Värmland, Dalsland och Västergötland, före antesonantiskt *rt* åter, som det tycks[2], öfverallt norr om Öster- och Västergötland. Detta beror därpå, att i dessa dialekter vokalförlängningen icke inträdt förrän efter *ā*-ljudets öfvergång till *å*.

Skenbara undantag inom riksspråket från den ofvan s. 133 uppställda hufvudregeln, alltså med nsv. långt *a*-ljud (*a*) i stället för väntat *å* (*a*), bero på någon af följande omständigheter:

---

[1] Se LINDGREN i Sv. landsm. XII, 1, s. 76 f.

[2] Se WADSTEIN i Sv. landsm. XIII, 4.

a) *a*-ljudet är bevaradt eller återinfördt på grund af association med närbesläktade former, t. e. *sparde* och *spard* efter *spara* och *spar* eller ä. nsv. pl. *gaffuo* 'gåfvo' Nya test. 1526 efter sg. *gaff*. *Gårdvard* Sahlstedt, Möller, Weste, Lindfors, Dalin (som anger uttalet *gålval* såsom det vanligaste) och enligt Sv. ak:s ordlista 7. uppl. ännu stundom förekommande är en sen ombildning af — eller, därest ordet möjligen skulle vara en gammal sammansättning med *vård*, i anslutning till — *gårdvar* (fsv. *gardhvari*) [1]. *Afton-*, *kvälls-* och *nattvard* bero dels på inflytande från sammansättningar som *nattvardsbarn*, *-bord*, *-förening*, *-gång*, *-gäst*, *-kalk*, *-läsning*, *-ungdom*, *-vin*, *aftonvardsdags* o. d., där *a* på grund af stafvelsens trycksvaghet bevarats (enligt *γ*** nedan) [2]; dels på inflytande från de dialekter — förr troligen flere uppsvenska, t. e. uppländskan och gästrikskan [3], än nu — som icke deltagit i öfvergången *a* > *å* före *rd* (se ofvan s. 155); dels ändtligen väl ock därpå att *a* här icke är ursprungligt, utan inom fsv. uppstått af äldre *æ* (jfr isl. *verþr* 'måltid'), hvadan det

---

[1] Annorlunda, men efter min mening oriktigt Kock, a. st. I, 372. Jfr nästa not.

[2] Kocks antagande, a. st., att öfvergången *a* > *å* före *rd* aldrig inträdt i halfstark stafvelse, strider icke blott emot behandlingen af *a* i halfstark stafvelse före andra vokalförlängande konsonantförbindelser — t. e. ä. nsv. *anhång*, *fremmånde* o. d. — utan äfven mot behandlingen af halfstarkt *ard* i sådana fall som *Kolmården* (se ofvan s. 148), ä. nsv. *knevelbårdh* (s. 152), fsv. *Habord(h)* 1409 och *Haffbord* 1512 (icke som Kock, a. st. I, 373 uppger »ä. nsv.» och »1572», ett tryckfel som han öfvertagit från Lundgren, Sv. landsm. X, 6, s. 90) 'Hagbard', *natwordh* o. d., fall för hvilka man saknar all anledning att med Kock, a. st. — och såsom äfven jag, *Sv. etymologier*, s. 4, gjort — anta ett alternativt uttal med hufvudaccenten på ultima. Intet af de exempel, han anför till stöd för sin uppfattning af *nattvard* o. d., äro bevisande. Om *gårdvard* se strax ofvan, om *hällebard* se s. 151, om *antvarda* s. 150 f., och hvad slutligen *Hagbard* beträffar, så är tydligen denna form — såsom bl. a. framgår af folkvisornas *Habor* (se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 56 r. 17) och det ofvan citerade fsv. *Habord(h)*, *Haffbord* — lånad från något af de nordiska fornspråken, snarast isländskan.

[3] Se Hesselman, *Sveamålen*, s. 64 med not 1.

vid tiden för öfvergången *a* > *å* icke torde ha varit kvalitativt fullt likställdt med ursprungligt *a* (dvs. *a*, se ofvan s. 78; i *-vardh* däremot rimligtvis *a*, som ligger närmare *æ*, se I, 538), och därför icke fick samma utveckling. — *Hal* (fsv. *hāl*, isl. *háll*) kan däremot, såsom Lindgren [1] uppvisat, icke gärna förklaras såsom beroende på inflytande från ntr. *halt* och verbet *halka* [2], utan får väl åtminstone tills någon fullt öfvertygande förklaring på *a*-ljudet blifvit funnen, anses vara lånadt från ett i äldre tyska anträffadt *hal* [3].

β) Ordet är inlånadt med *a*-ljud efter öfvergången *a* > *å*, hvarvid man kan skilja på tre olika fall:

* Lån från någon sv. dialekt, där ä. fsv. *ā* nu — vare sig genom bevarande af det ursprungliga *a*-ljudet eller genom yngre utveckling af *å* till *a* (se ofvan s. 155) — representeras af *a*-ljud, t. e. *ag* 'Cladium mariscus' Linné ff. (forngutn. *āg*; se Sv. ak:s ordbok).

** Lån från något af de fornnordiska språken, t. e. *as* 'asagud' Rudbeck 1679 ff. (1870—1898 stundom af »språkriktighets»-skäl skrifvet *ås*, jfr *åska*; lån från isl.) [4], *bardalek* (ä. nsv. *bardaga-* [4] af fsv. *bardaghi* 'strid'), *danaarf* 1527 ff. [4] (från fsv.), *drapa* (från isl.), *Gardarike* (se ofvan s. 147), *Hagbard* (se s. 156 not 2), *Hakon* (se s. 134 not 6), *Havamal* (stundom *Håvamål*, jfr strax ofvan om *as*), Stiernhielms *lijf-laat* — jämte ä. nsv. *liflåt(t), -lat(t)* [5] — och *ögnlaat* (se s. 135), *Ran* 'sjörån', Viger *spa* m. m. d., hvarom utförligare framdeles vid behandlingen af de yngre lånorden.

*** Lån från icke nordiskt språk, vanligen (låg)tyskan, t. e. de redan ofvan omnämnda *abbot*, *allvar* (se s. 141),

---

[1] Sv. landsm. XII, 1, s. 78 not 2.

[2] Så Torp-Falk, *Dansk-norskens lydhistorie*, s. 160, och redan tidigare Kock, *Studier öfver fsv. ljudlära*, s. 408 (men jfr nästa not).

[3] Så numera Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 361.

[4] Se Sv. ak:s ordbok.

[5] Se Hjelmqvist i Arkiv f. nord. fil. XVII, 334.

antvarda, bardskärare, barduna (s. 151), *berama* (s. 143), *bönhas, dat* (*daad, dadlig, offuerdadugheet*, s. 146), *gafva* (s. 142), *gemal* (s. 146), *hard* (s. 147), *hillebard* (s. 151), *hurudan, klar, Klas* (s. 142), *later* och *olat* samt *aflat, nad* (s. 135), *plan* och *afplana, ram* och *rama* (s. 143), *stat, Stralsund* (s. 144), *svar* (s. 136 not 5), *-tarter* (s. 152), *tran, uppenbarelse, -ligen* (s. 144 f.), *vapen* (s. 136 not 7), hvartill kan läggas ä. nsv.[1] *klenat* 'klenät', *maltid, paveska* 'påfviskhet', *sla, vpblasenhet* 'uppblåsthet' m. m. d., hvarom framdeles.

γ) Ordet har vid tiden för öfvergången *ā* > *å* icke haft *ā*, utan *a*, detta på grund af följande två anledningar:

* Ä. fsv. förkortning af ursprungligt *ā*

dels före vissa konsonantgrupper såsom i *aderton*[2] (fsv. *atertān* af ett **atrtan*, som föreligger i forngutniskan[3]; jfr *åtta*) och *arla* (jämte ä. nsv. *årla* till isl. *ár* 'tidigt', se ofvan s. 137 med not 2);

dels på grund af ställning i ursprungligen trycksvag stafvelse såsom i *Bahus* (jämte *Båhus* och *Bohus*, se ofvan s. 114), *Varberg* (jämte *Vårdberg*, se s. 148), *varkunna* sig (ännu någon gång uttaladt *varkun'na* såsom hos Weste; isl. *várkunna*) — kanske ock i *harkrank* och *nabo* (se s. 135 med not 1, resp. 6) — samt i åtskilliga sådana vanligen eller åtminstone mycket ofta trycksvaga ord som *ja* (se s. 135 med not 2) och ä. nsv. *bad(h)e* 'både, -a'[4], *(i)fra* Bibeln

---

[1] Se Kock, a. st. I, 368, resp. 362, 366, 363, 361.

[2] Det enstaka *ådortan* hos Messenius (se Sv. ak:s ordbok) är väl antingen tryckfel eller beroende på (kanske tillfällig) anslutning till *åtta*.

[3] Se Noreen, *Altschwed. gr.* § 266 anm. 2. Söderwall, Tamm och Sv. akademien utgå i sina ordböcker liksom ock Kock i Arkiv f. nord. fil. XIX, 94 från ett ursprungligt fsv. *āttartān*, detta säkerligen med orätt. I de fall där fsv. har att uppvisa *āttartān* med verkligt, icke svarabhaktiskt *a*, kan detta alltför väl bero på anslutning till *ātta*.

[4] Se Kock, a. st. I, 359.

1541, P. Swart[1] eller *ifran*[2] 'från', *lata* 'låta'[3], *nag(h)on* 'någon'[2], *sa* 'så'[2], *tha* 'då' Nya test. 1526, Ol. Petri o. a., *var* 'vår'[4].

** Uteblifven förlängning af ä. fsv. *ă*

dels i ord som stamma från dialekter, där förlängning i förevarande fall inträdt först efter öfvergången *ā* > *å*, t. e. *af* och *afvig*, *-og* (jfr ofvan s. 149), ä. nsv. *aker* 'åker' (jfr s. 149), *ala* 'ärja' (norrländskt dialektord; till *årder* ofvan s. 149)[5], *Fale* (norrländsk form af fsv. *Fardhe*, kortnamn till *Farthiægn*, *-diækn*)[6], *malört* (jfr *målyrt* ofvan s. 138 f.), *varta* Var. rer. voc. ff. till och med Weste[7] (nordsvensk form; jfr *vårta* ofvan s. 149);

dels i ord som mycket ofta stått i trycksvag ställning, t. e. *varda*[8] i sin egenskap af hjälpverb och ä. nsv. prepos. *at(h)* 'åt'[9].

§ 21. A-ljudet.

Y. fsv. *a* (dvs. *a*, se ofvan s. 78) — vare sig det från ä. fsv. ärfts såsom kort och först senare förlängts[10] eller såsom långt i följd af en redan mot slutet af den ä. fsv. tiden och något efter öfvergången af ä. fsv. *ā* till långt öppet *å* (se ofvan s. 80 f.) inträdd förlängning[11] — har i alla de fall

---

[1] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 28 r. 8.

[2] Se Kock, a. st. I, 360.

[3] Se (bland ett otal exempel från och med Ol. Petri) Noreen-Meyer a. st. s. 4 r. 26; 21, 5; 37, 25, 28; 59, 26; 63, 22; 67, 14, 18; 68, 10, 12, 71, 27; 73, 17; 79, 18 och Kock, a. st.

[4] Se Kock, a. st. I, 361.

[5] Se Sv. ak:s ordbok.

[6] Se Noreen hos Bygdén i Samlaren XI, 70.

[7] Jfr Kock, a. st. I, 384.

[8] Här kan dock *a*-ljudet möjligen bero på att fsv. *varþa* uppkommit af äldre *værþa*. Jfr ofvan s. 156 f. om natt*vard* o. d.

[9] Se Kock, a. st. I, 387, och jfr *att* i samma betydelse hos Noreen-Meyer, a. st. s. 35 r. 24.

[10] Se härom Noreen, *Grunddragen av den fsv. grammatiken* § 24, 2 och § 35, 1.

[11] Se härom Noreen, a. st. § 24, 3 och § 35, 2.

då det i nsv. riksspråk uppträder som långt, antagit ljudvärdet långt slutet *a* (dvs. *a*). Exemplen på denna, troligen först vid slutet af den y. fsv. tiden i alla ställningar genomförda kvalitetsändring kunna lämpligen indelas i följande grupper:

1. Ord med ursprungligt (dvs. allmänt fornnordiskt) *ā*:

a) I fsv. litteratur anträffade:

af (jfr *åf* ofvan s. 149), *afvel* (fsv. *afl*) och det dithörande *afla, afvig* och *afvog* (jfr *åfvog* ofvan s. 149), *aga* (fsv. *aghi*), *al, Ale* härad (fsv. pl. *Alir* [1]), *aln* (fsv. *alin*, yngre *aln*), *apa* (fsv. och ä. nsv. *ape* jämte ä. nsv. *åpe*, se ofvan s. 145) och dess femininum ä. nsv. *apin(n)a* (fsv. *apina*) eller *apinja* (jämte *åpinja*, se s. 145), *apel* (fsv. *apald*), sjönamnet *Asunden* (fsv. *Asundi*) [2] i Västergötland;

bad, bagare (fsv. *bakare*), *bak* 'rygg', *baka, bale* eller *bal* (ä. nsv. *badel*, fsv. *badhul*) 'rede', *bane*(man), *bar* 'barr' [3], *bar* adj. och det dithörande *bara* (fsv. *bar* [4]) 'blott', *barn, blad, brak* (fsv. i *brak-vidher* 'brakved');

dag och det därmed ursprungligen identiska *dager, dal, draf, drafvel* (fsv. *drafl*), *draga, drake* (fsv. *draki* från mlty. *drake*), *dvala*;

fa(de)r, fager, falaska och det närbesläktade *falna, Falbygden* (fsv. *Falan*, dvs. slätten) och de samma fsv. ord innehållande *Falköping* (fsv. *Falukøpunger*) och *Falun* (fsv. »Kopperbergett pa *falon*»), *fara* verbet, *fargalt* (fsv. *fargalter*, där förra leden är ett mot fhty. *farh* 'gris' svarande ord), *farkost* (fsv. *farkoster* af *far* 'färd' och *koster* 'medel', således ursprung-

---

[1] Om dess förmodade härledning se *Ortnamnen i Älvsborgs län* II, 1.

[2] Om härledningen se *Ortnamnen i Älvsborgs län* X, 269, och jfr ofvan s. 137 not 3.

[3] Se Sv. ak:s ordbok under *barr, barrig* och *barrlind*. Om *r* för äldre *rr* se Noreen, *Altschwed. gr.* § 305,

[4] Se Noreen, *Altschwedisches lesebuch*, s. 85 r. 33 (saknas i Söderwalls ordbok), troligen lån från mlty. *bar*.

ligen 'kommunikationsmedel'), *fasa* (fsv. *fasi*)[1], *flake*, *flat*; *gafvel* (fsv. *gafl*), *gala* samt de dithörande *galen* och *näktergal* (fsv. *nækter-*, *nætter-*, *nakte(r)-*, *nāter-*, *nikter-gali*, *nækter-*, *niktergala*, Synon. lib. *nächtergale*, Lucidor *nattegala*; af mhty. *nahtegale*, ags. *nihtegale* och fs. *nahtigala*, påverkade af fsv. gen. *nāttar* och i sammansättningar *nætter-*)[2], *gam* (fsv. *gamber*, pl. *gam(m)ar*), *gapa*, *garn*, *gata*, *glad*, *glada*, *glaf* eller *glafven* (fsv. *glaven* af mlty. *glave*, oblikt *glaven*), *gnaga*, *graf*, *grafva* 'gräfva' Wallenius, Tiällmann, Dahlstierna, Bibeln 1703 m. m. och ännu i »*grafva* lax» samt det från mlty. lånade *begrafva*, *gran*, *grundval* (fsv. best. form *-valen*, dat. sg. *-vale*, således af *val* 'käpp, stång, stock'[3], under det att isl. *grundvǫllr* beror på lån från eller påverkan af ags. *grundweall* och lat. *vallum*), *gårdvar* (se ofvan s. 156);

haf, *hafre*, *hafva*, *hage*, *hagel* (fsv. *hagl*), *haka*, *hake*, mäss*hake* (fsv. *mæssohakul*), *hane*, ä. nsv. *hanog* Var. rer. voc., A. Månsson[4] jämte *hanung* Lex. Linc. och *hanigh* Ol. Petri, Ben. Olai[5] (äfven *hannog(h)* Bibeln 1541 och 1703 m. m., nu *honung*, *honning* och oftast *honing*, hvarom se s. 118 ofvan)[6], *Harald* (utom i ortnamn väl väsentligen ungt lån

---

[1] Om ordets härledning se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 17.

[2] Se väsentligen Schagerström, *Om tyska låneord med kt*, s. 62. Söderwalls ordbok har — utom *nækter-*, *nikter-gala* blott — ett »*nækter-gal?* (*-ar*) f.», som bör vara »*nækter-gali* m.»; se Schagerströms (tidigare framställda) utredning.

[3] Se Wadstein, Nord. Tidskr. f. Filologi N. R. X, 229; Tamm, *Et. sv. ordbok*, s. 242; Persson, *Beiträge zur indogerm. Wortforschung*, s. 545 not. Att däremot som Kock, Arkiv XXIV, 185 f., och Falk-Torp, a. st. s. 353, likställa *grundval* med isl. *grundvǫllr* förbjudes af forn- och nysvenskans korta *l*-ljud, som icke låter förklara sig på samma sätt som i de af Kock till jämförelse andragna *bal* 'varupacke' och 'dansfest'.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 103 r. 12, 14 och 17.

[5] Se Kock, *Sv. ljudhistoria* II, 144.

[6] Om växlingen *o* : *a* se Kock, a. st., där *a* antas bero på fs. *hanig* (om hvilket se Holthausen, *Altsächsisches Elementarbuch*, s. 32); annorlunda *Tydning af gamla sv. ord*, s. 7 noten. Om *gh* : *ng* och *n* : *nn* se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 5 f., resp. 31.

från isl. litteratur, trots namnets ymniga förekomst i fsv.), *hare, hart* när (ursprungligen ntr. af *hård*, se ofvan s. 147 f.), *hata, hvad* (fsv. *hwat*), *hvadan, hval, hvar*;

jag (fsv. *iak*);

kaf i »kaf lugn» o. d. (se V, 504; fsv. *kaf* 'hafsdjup', biform till *kvaf* i »gå i kvaf», hvarom se strax nedan; i fråga om betydelsen jfr de äfvenledes förstärkande *stup, stört* o. d.), *kafle, kaka,* »slå *kana*» (fsv. *kani* 'båt' — men i denna betydelse väl lån från mlty. *kane* — sv. dial. *kana* 'kappsläde, spån', no., da. *kane* 'släde', nisl. 'snabel, snipa' [1]), *kar, karl* och det därmed ursprungligen identiska *Karl, kart* (i fsv. blott funnet i betydelsen 'knottrig bark' såsom i sv. och no. dialekter) och det därmed sammansatta *kartnagel* [2], (vård)*kas* eller (-)*kase* [3], *klafve, klase, knaka, kraf, krage* (fsv. *kraghi* från mlty. *krage*), *krama, krasa, kvaf* adj., *kvaf* i »gå i kvaf» (fsv. *kwaf* 'hafsdjup'; jfr *kaf* ofvan), *kval, kvar* (fsv. *kwar* af äldre *kwarr* [4], ännu i Bibeln 1541 nästan alltid *qwarr*), *kvarn*;

lada, lag (fsv. *lagh*) jämte de dithörande *laga* (ursprungligen gen. pl. af *lag*) och *lagom* (ursprungligen dat. pl. af

---

[1] Om ännu andra besläktade ord se FALK i Wörter und Sachen IV, 89.

[2] Det i äldre nsv. och enligt KOCK, a. st. I, 384 ännu stundom förekommande *kortnagel* (ä. nsv. äfven *-nägle*) i samma betydelse utgår väl liksom ä. da. *kortnegl* från det i no. dialekter förekommande *kort* 'kart, liten knöl', hvarom se FALK-TORP under *Kart* 1; annorlunda KOCK, a. st.

[3] Träffas i fsv. svårligen — såsom SILJESTRAND, *Ordböjningen i Västmannalagen* I, 126, föreslagit — i *kasna-vargher* 'mordbrännare' (om hvars sannolika etymologi se NOREEN, *Altschwed. gr.* § 337,7), men däremot väl i det otvifvelaktigt såväl af KOCK *Medeltidsordspråk* II, 82 f. som WADSTEIN i Sv. landsm. XI, 6, s. 17 oriktigt tolkade ordspråket »thæt synis wæl a kiin hwar *kasi* masaar», där vi ha de två sista, omtvistade, orden i de, från sv. och no. dialekter väl kända betydelserna 'hop, hög, stack, ruka, samling af hvarjehanda', resp. 'knoga, streta, sträfva', och som jag därför öfversätter: 'det synes väl på kinden, hvar tuggan knogar' eller som man något friare kunde uttrycka sig 'hvar bussen valkas'.

[4] Se NOREEN, a. st. § 305.

lag), *lag* 'vätska' (fsv. *lagher*) och det dithörande *Lagan* (ingående i fsv. *Laghaholmber* 'Laholm'), *laga* v., *lakan* (fsv. ån från fs. *lakan*) och dess sammansättning *spar-lakan* (från mlty. *sperlaken* 'utspänd — ut»spärrad» — duk'), fisknamnet *lake*[1], (salt)*lake* (från mlty. *lake*), *lam*, *lat*, *ledsaga*, *lekamen* (fsv. *likamen*, *-an*);

mad 'sank äng', *mage*, *mager*, *mak* (troligen lån från mlty. *mak* 'bekvämlighet') med de nära besläktade *maka* subst., adj. och verb samt *make* liksom ock ordslutet *-makare* (mlty. *maker*), *mal* med det dithörande *malört* (om biformen *målyrt* se ofvan s. 138), *mala*, *man*, *mana* (från mlty. *manen*), *marsvin* (väl lån från mlty. *merswīn* och ombildadt efter de inhemska ord på *mar-*, som behandlas nedan s. 168) förr 'tumlare-delfin', nu namn på en gnagare, *mara*, *masa* 'knoga' (se ofvan s. 162 not 3), *mat*, *Medelpad* (fsv. *Mizalpaz*, dvs. *Miþalpaþ*, och *Mæþalpaþa*[2]);

nafle, *nafvare* (fsv. *navar*), *nagel* (fsv. *naghl* och *naghle*) med det dithörande *varnagel* (fsv. *varnaghle*; om ä. nsv. *vårdnagle* eller *-nagel* se ofvan s. 150), *naken*;

odal (troligen i det stora hela lånadt i nysvensk tid från fsv.), som dock oftast uttalas med kort *a*-ljud;

rad, *raka* subst. och verb, (björn)*ram* (fsv. dat. pl. *ramum*; afvikande isl. *hrammr*), *ram* (bonde o. d.; fsv. pl. *rama*, isl. *ramr* jämte *rammr* 'kraftig'), *ram*svart o. d. (fsv. »swarter som en *ram*» af äldre *ramn* 'korp'; det långa *a*-ljudet torde bero på sammanblandning med det nyssnämnda adjektivet *ram*), *rannsaka*, *rapa* (no. *rape*; jfr fda. *ræpæ* och med »rotvariation» dels isl. *ropa*, dels dalmålets *ripå*!);

sadel (fsv. *saþul*), *saf* eller *safve* (fsv. *sava*, väl för äldre *save*, isl. *safe*), *saga*, bära syn för *sagen* (fsv. *saghn*),

---

[1] Om den sannolika etymologien se HELLQUIST i Språkvetenskapliga Sällskapets förhandlingar 1891—94, s. 90 f. Annorlunda, men mindre tilltalande FALK-TORP, *Norw.-dän. et. Wtb.* s. 620.

[2] Om etymologien se HULTMAN i Xenia Lideniana, s. 176 ff.

sak, saker, sakna, (löf)*sal* (i betydelsen 'matsal' o. d. väsentligen lån från mlty. *sal*) och det dithörande *Sala* (*Uppsala* osv.)[1], *salu* (genitiv af fsv. *sala* 'försäljning'), *ska* (hvardaglig biform till *skall*; redan fsv. någon gång *ska* af äldre *skal*, hvaraf hos t. e. Columbus *skaal*, tryckstark form gentemot det ursprungligen trycksvaga *skall*), *skada* subst. (fsv. *skaþi*) och verb, *skafva, Skagern* (fsv. *Skaþur*[2]), *skaka, skakel* (fsv. *skakul*), *skal* och Spegels dithörande *knä-skaal* (om *knäskål* och ä. nsv. nöt- och pomerans-*skål* se ofvan s. 136), afledningsändelsen *-skap, skapa, skara* (fsv. *skari*, väl tidigt lån från mlty. *schare*), *Skara* (fsv. pl. *Skarir*)[3], *skarlakan* (från mlty. *scharlaken*), *skarn, skata* (isl. *skata* 'knaggrocka', liksom fågeln uppkallad efter den långa stjärten) och det nära besläktade[4] (tall)*skate* (isl. *skate* 'framstående man'), *skrapa, slag, smaka* (tidigt — såsom dalmålets *småkå* visar — lån från mlty. *smaken*), *snafva* (dalmål *snåvå*, fda. *snave*, mlty. *snaven*; jfr no. dial. *snaava*), *snar*, ä. nsv. *snar* 'snår' (se vidare ofvan s. 138 och 139), *snara, spad, spade, spak* subst. (från mlty. *spake*), *spak* adj., *spana* (i fsv. 'locka', hvaraf senare 'locka fram' och 'utforska'[5]), *spara, spraka, stad* (i betydelsen 'plats, ställe' inhemskt, i betydelsen 'köpstad, stadssamhälle' lån från mlty. *stat*, gen. *stades*), *stadig* (fsv. *staþugher*), ä. nsv. t. e. Lucidor *staana* och ännu Hof *sta(d)na* 'stanna' (fsv. *staþna*), *staf, stake* (ags. *staca*, ffris., mlty. *stake*) och det dithörande *enstaka* (som i betydelseafseende förhåller sig till *stake* såsom synonymerna fsv. *enstika* till isl. *stika* 'sticka, stör' och fsv. *enstōþinger* till *stoþ* 'stod, stolpe'), *stapel* 'torn, upplag o. d.' (fsv. *stapul*; däremot i

[1] Se Noreen i Uppsalastudier, s. 203, och i *Spridda studier*, III, 90.

[2] Se Sahlgren, *Skagershults sockens naturnamn*, s. 81 ff.

[3] Om den sannolika etymologien se Noreen, a. st. III, 98.

[4] Se Jägerskiöld hos v. Friesen, *Till den nordiska språkhistorien* I, 40 noten.

[5] Se Lindroth i Festskrift till K. F. Söderwall, s. 162 ff.

»gå af *stapeln*» och *stapel*stad lån från mlty. *stapel* 'skeppsunderlag, varulager'), *sval, svale, svan, svar*;

tafla (från mlty. *tavele*) med det arkaiserande *gulltafvel* och ä. nsv. *vår-* eller *var(d)tavel* (se vidare ofvan s. 144), *taga* (fsv. *taka*), *tagel* (fsv. *taghl*), *tak* (fsv. *þak*), »sätta i *taka* händer» (genitiv af fsv. *taki*, hörande till *taka* 'taga' och samma ord som det från danskan lånade mansnamnet *Tage*), *tal, tam, trafva* (blandform af mhty. *traben* och mlty. *draven*), *trafve* (fsv. *þravi*, i fråga om betydelsen förhållande sig till isl. *þrafne* 'stock' såsom det nära besläktade isl. *þrefe* 'trafve' till *þref* 'stör, lager af störar' eller som sv. dialekters *snes* 'sädesskyl, helst uppträdd på en stör' till isl. *sneis* 'pinne'), *trana*;

vad(hållning), *vad*(ställe) och *vada, vagel* (fsv. *vaghle*, men isl. *vagl* 'tvärbjälke') 'sittstång för höns' och 'svulst på ögonlocket' (jfr det bibliska »bjälken i ögat»), *vak, vaka, val-*(förrättning), *val* strömming (kanske lån från mlty. *wal* '80', men i alla händelser samma ord som ingår i *grundval*, se ofvan s. 161; fsv. *val* 'käpp — och därpå uppträdd fisk — stång, stock'), *Valborg* (äfven uttaladt *Vallborg*; tidigt lån från ty. *Walburg* liksom ock det i fsv. ej anträffade *valplats*, båda innehållande fhty. *wal* 'slagfält'), *valen* (äfven da.-no. *valen* och jfr no. dial. *vale* 'djup sömn')[1] med de dithörande, i fsv. ej anträffade *valhändt* och *valbjörk* 'sömntorn, Rhamnus cathartica', *valnöt* (från mlty. *walnot* 'välsk nöt') och det förmodligen samma första led (fsv. *val* 'kelt, välsk, främling') innehållande, men i fsv. ej anträffade *valknut, van*, prefixet *van-*, (bolster)*var* (isl. med ʀ-omljud *ver*), (ögon)-*var* (nisl. *var*; jfr isl. *vare* 'blodvatten o. d.'), *var*(sam) adj.

[1] Om etymologien se dels Schagerström i Sv. landsm. II, 4, s. 23 not och Tamm i Nordiska studier, s. 31 f. samt Wigforss, *Södra Hallands folkmål*, s. 200 not 1 (som föra ordet till näst föregående ordgrupp), dels — annorlunda — Falk-Torp, a. st. s. 1344 f. Jfr ock Danell, *Nukkömålet*, s. 206 not 4.

jämte de nära besläktade »ta *vara* på» (isl. *vare* 'uppmärksamhet'; jfr *gårdvar* ofvan s. 156), (handels)*vara* (möjligen lån från mlty. *ware*), *varna*, *varnagel* (se ofvan s. 150), *varse* (vanligen dock uttaladt med kort *a*) och ä. nsv. *vartekn* (se ofvan s. 145) samt *bevara* och *förvara* (från mlty. *bewaren*, *vorwaren*); vidare ortnamnet *Vara* (fsv. *vara* 'strand'), hjälpverbet *vara* (fsv. *vara* af äldre *væra*, isl. *vera*) och de dithörande *från-*, *när-*, *samvaro* (fsv. *vara* 'vistelse'), *varda* (fsv. *varþa* af äldre *værþa*; se vidare ofvan s. 159 och jfr *afton-*, *kvälls-*, *nattvard* af fsv. *natvarþer*, äldre *-værþer*, ofvan s. 156), ort- och ättnamnet *Vasa* [1] samt det dithörande sjönamnet *Vasen* [1], *vase* 'risknippa', *vrak*;

öfvermage, folketymologisk ombildning (efter *öfver*) af fsv. *ovormaghe* 'oförmående' (jfr isl. *úmage*, fsv. *ōmaghe* i samma betydelse).

Härtill komma vidare verbalformer af typerna *bar*, *gaf* och *dvaldes*, *valde* — hvarom närmare se böjningsläran — samt de ursprungliga bildningarna *hade* (oftast uttaladt med kort *a*), *lade*, *sade* (fsv. *hadhe*, *ladhe*, *sadhe* af äldre *hafþe*, *laghþe*, *saghþe* i proklitisk ställning).

b) I fsv. litteratur icke anträffade;

aler 'Anas acuta' Sahlstedt m. fl. och det därmed nära besläktade *alfågel* (sv. dial. *al*, *ala*; jfr lat. *olor* 'svan' m. m.[2]), ? *asa* (sig fram), hvars härledning dock är okänd [3];

basa (dalmål *båså* [4]) 'värma', *basa* (på) 'rusa i väg, ge stryk' (no. *base* 'prygla, hafsa o. d.'; möjligen lån från mlty.

[1] Om den sannolika etymologien se Hellquist, Arkiv XVII, 76 f. och Sv. landsm. XX, 692 f.

[2] Se utförligt Lidén, Arkiv XIII, 31 f.

[3] Oantagligt synes att med Kock, Arkiv XIII, 316, härleda *asa* af det t. e. hos Lind 1749 och i sv. dial. förekommande synonyma *arsa* (af *ars* 'bakdel'). Möjligt förefaller däremot hans andra alternativ, enligt hvilket *asa* (sig fram) vore en kontamination af *arsa* (sig fram) och *hasa sig fram*.

[4] Se vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 7.

basen 'rasa'), Salberg *bladra* 'blåsa' (isl. *blaþra,* men fsv. *blædhra,* ä. nsv. *blädra* — da. *blære* — ombildadt till *bläddra* efter mlty. *bledder*), *brasa* (dalmål *bråså* [1]);

flaga (isl. *flaga* 'tunt jordlager', mlty. *vlage* 'skikt'), *flarn* (jfr sv. dial. *flar* 'bark, flöte af bark'), *fnas* (no., da. *fnas*), *frasa* (no. *frasa* 'spraka' [2]);

gan 'gäl' (isl. *gan* 'gapande, skrik'; jfr fsv. *gana* 'gapa', no., da. *gane* 'gäl'), sjönamnet (Stora) *Gla* (förr *Glad,* samma ord som *glad,* här med betydelsen 'blank, skinande' [3]) med det dithörande sockennamnet *Glafva* (förr *Gladvall*) och sjönamnet *Glan* (bestämd form af det förra [3]), *gnata* (isl. *gnata* 'braka sönder'; jfr isl. *gnǫtra* 'skallra, skramla, slamra', fris. *gnatern* 'knorra');

kafva (isl. *kafa* 'simma på djupet', no. *kave* 'streta'; jfr *kaf* ofvan s. 162), *kara* 'skrapa ihop' (no. *kare* 'skrapa, sopa'; jfr nisl. *kar,* fhty. *-kara* 'smuts') och det dithörande *kara* 'ungsraka' (no. dial. *kara* 'skofvel') [4], *katig* (dalmål *katun* 'rask, kinkig'; möjligen till isl. och no. dial. *kate* 'pojke', i så fall väl ursprungligen 'pojkaktig'), *kavat* (troligen sammansatt af ord motsvarande no. dial. *kav* 'ifrig', isl. *á-kafr* 'häftig' och sv. dial. *vat,* isl. *huatr* 'flink, hurtig o. d.'; jfr sådana sammansättningar af två adjektiver som sv. dial. *bål-vat* 'duktig' och i fråga om deras accentuering *käräl'sklig, sannskyl'dig, storstå'tlig* o. d., hvarom se II, 340) [5], *krafla* (äfven med kort *a*; isl. *krafla,* da., no. *kravle* och jfr sv. dial. *krava* 'krypa'), *krake* (isl. *krake,* da. *krage*), *kram* adj. (till det ofvan s. 162 nämnda *krama* och jfr isl. *kremia*

---

[1] Se vidare Noreen, a. st. s. 9.

[2] Se vidare Noreen, a. st. s. 20.

[3] Se Hellquist, Sv. landsm. XX, 174 ff.

[4] Om det ursprungligen identiska, men väl blott dialektala *kara* 'karda' se S. Landtmanson i Sv. landsmål, Bih. 1, s. 73.

[5] De II, 354 med not 3 omnämnda förklaringarna, som framställts dels af Tamm och Hellquist, dels af Falk-Torp, äro säkerligen båda ohållbara.

'klämma'; uttalas äfven *kramm*, isl. *krammr* och jfr got. *qrammiþa* 'fuktighet'), »gå i *kras*» (till det s. 162 nämnda *krasa*);

laf (no. *lav* ntr., dalmål *lavi* m., ursprungligen 'påhäng', hörande till isl. *lafa* 'hänga fast vid', no. dial. *lava* 'hänga i klunga'), *laka* (sv. och no. dial. 'hälla saltlake eller lut på', således af det ofvan s. 163 nämnda salt*lake*);

madra 'Asperula, Sherardia' (isl. *maþra* 'Galium boreale'), *mal* 'Silurus glanis' (lån från ett mlty. **mal* — af *ein* **wal* — ä. nhty. *wal*, samma ord som vårt *hval*; jfr da. *malle* från lty. *mall* af den mlty. biformen *walre*, nhty. *waller* [1]), *mar*eld, -gräs, -halm, -ulk, -vatten (till fsv. *mar*, isl. *marr* 'haf'), *masur* (fno. *masurr*, isl. *mǫsorr*, fs. *masur*);

naf (isl. *nǫf*, gen. *nafar*, ags. *nafu*, fhty. *naba*), *nare* [2] 'bitande vind' (no. dial. *nare* [3]) med det dithörande *narig* [2] (hud) 'väderbiten o. d.', *nate* 'Potamogeton' (bestämd form af ett adj. **nat*, fs. *nat*, fhty. *naz* 'våt' [3]);

piggvar (väl oftare med kort *a*) jämte *pigghvarf* (och i Bohuslän *pigghvarfvel* [4]) — det förra en västsvensk dialektform med i slutljud förstummadt *v*-ljud — alltså ursprungligen 'taggig rund fisk' [5] (jfr *slätvar* nedan s. 169);

ragla (no. dial. *ragla* till *raga*, da. *rave* i samma betydelse) och det dithörande ä. nsv. *benragel* 'benrangel', *rak* (isl. *rakr*, da. *rag*), *rasa* omkull o. d. (isl. *rasa* 'ramla, störta'; jfr dalmål *råså* 'brant, sandras'), *rata* (no. *rata* till isl. *hrate* 'skräp, skrammel', således ursprungligen samma ord som isl. *hrata* 'ramla omkull');

skare 'ljusskarn' (isl. *skari* 'ljussax'; jfr no., nisl. *skar*

---

[1] Se vidare Falk-Torp, a. st. s. 691 f., 1514.

[2] Ej upptaget i Sv. ak:s ordlista.

[3] Se vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 56.

[4] Se Stuxberg, *Sveriges och Norges fiskar*, s. 431 noten.

[5] Se vidare Falk-Torp, a. st. s. 823 f. Annorlunda, men svårligen riktigt, Hellquist i Språkvetenskapliga sällskapets förhandlingar 1891—94, s. 87 ff.

'ljusskarn'), 'snöskorpa' (jfr isl. *skǫr*, gen. *skarar* — samma ord som *Skara*, se ofvan s. 164 — i samma bet.), *skrake* (jfr no. dial. *skrakla* 'knarra', besläktadt med isl. *skrǽkr* 'skrik'), *skvala* (no. dial. *skvala*, dalmål *skwålå* i samma bet., isl. *skuala* 'sladdra, skräna'; jfr isl. *skual* 'ordsvall, sladder', no. *skval* 'tunn och dålig dryck'), *slak* (isl. *slakr*), *slätvar* (väl oftare med kort *a*), ursprungligen 'glatt rund fisk' (jfr *piggvar* ofvan s. 168), *stare* Var. rer. voc. ff. (isl. *stare*), *svala* Var. rer. voc. ff. (isl. *suala*);

tana[1] 'seg köttfiber o. d.' (jfr fgutn. *þan* 'sena', isl. *þǫn* 'pinne att utspänna hudar med', no. dial. *tan* — och *tana* — i samma bet., ä. da. *tan* 'mellangärde') och det dithörande adj. *tanig*, *trasa* (no. *trase*; jfr no. dial. *tras* 'riskvistar, bråte');

valbjörk[1], *valhändt*, *valknut*, *valplats* (om hvilka fyra ord se ofvan s. 165), *varlig* (isl. *varlegr*; till det ofvan s. 166 nämnda adj. *var* i *varsam*).

Likställda med ursprungligen fsv. ord i fråga om sin utveckling äro naturligtvis sådana lånord, som redan före öfvergångens tid inkommit i fornsvenskan med kort *a*-ljud. Dylika ord äro emellertid mycket svåra att såsom sådana konstatera, emedan de måste ha lånats, redan innan de västgermanska språken — som ju nästan uteslutande äro fornsvenskans långifvare — förlängt sitt korta *a* före enkel konsonant. Och då detta åtminstone i det mest anlitade främmande språket, nämligen medellågtyskan, skett i öppen stafvelse redan omkring 1300, så måste våra lån af här ifrågavarande art vara förlitterära. Härigenom bli de på grund af denna sin höga ålder ofta till sin börd osäkra, och därför finnas nog bland dem, som jag i det föregående (under a och b) upptagit såsom tidiga lånord, ett och annat, som möjligtvis kan vara, men sannolikt icke är, af inhemsk börd.

---

[1] Ej upptaget i Sv. ak:s ordlista.

2. Ord med inom ä. fsv. genom förkortning af *a* uppkommet *a*:

a) Ord med fsv. förkortning af *a* före konsonantgrupp:

aderton (se ofvan s. 158), *arla* (se ofvan s. 137 med not 2 och s. 158);

vadmal (väl oftare med kort *a* i *vad-*; redan i isl. *vaþmál* till *vǫþ*, fsv. *vāþ* 'våd, tygstycke').

b) Ord med fsv. förkortning af *ā* i trycksvag stafvelse:

α) Ord med första stafvelsen ursprungligen trycksvag:

ä. nsv. (och ännu hos J. Œdman, Bahus-Läns Beskrifning, 1746) *Bahus* (se ofvan s. 114 och 158) 'Bohus';

? *harkrank* (se ofvan s. 135 med not 1);

? *nabo* (se ofvan s. 135 med not 6);

? *Stralsund* (se ofvan s. 144);

varkunna sig (ännu stundom *varkun'na*, se II, 353; isl. *várkunna*).

β) Ord med andra stafvelsen ursprungligen trycksvag:

afrad (isl., fsv. *afraþ*, *-rāþ*, varav genom kontamination nsv. *afrād*);

? *elak* (äfven med kort *a*; till isl. *lákr*, no. *låk*, dalmål *jälåk*, men då isl. äfven har *lakr*, så hör ordet möjligen till s. 160 ofvan, så att fsv. *ēlaker* har ursprungligt kort *a* [1]).

γ) Ofta trycksvaga (»proklitiska») ord:

ä. nsv. *bad*(*h*)*e* 'både' (se ofvan s. 158);

ä. nsv. (*i*)*fra* eller *ifran* '(i)från' (se ofvan s. 158 f.);

ja (se ofvan s. 135 med not 2 och s. 158);

ä. nsv. *lata* 'låta' (se ofvan s. 159);

ä. nsv. *nag*(*h*)*on* 'någon' (se ofvan s. 159);

ä. nsv. *sa* 'så' (se ofvan s. 159);

ä. nsv. *tha* 'då' (se ofvan s. 159);

ä. nsv. *var* 'vår' (se ofvan s. 159).

[1] Jfr Leffler, Sv. landsm. I, 272 och Tamm, *Et. sv. ordbok*.

Hvad öfvergångens ålder beträffar, så ha vi visserligen icke att tillgå några bestämda uttalanden rörande tillvaron af långt slutet *a* förr än hos Lagerlöf (1694)[1] och Hof[2], men efter all anledning stammar det redan från 1400-talet och står i fråga om sin uppkomst i sammanhang med de alldeles likartade förskjutningarna af långt *ø* till långt *o* och långt *a* till långt *a*, hvilka företeelser, såsom jag ofvan (s. 106 f., resp. 152 f.) visat, måste dateras till senast omkring 1400. Mycket äldre kan ej öfvergången *a* > *a* vara, ty den står tydligen i sammanhang med vokalförlängningen före enkel konsonant, hvilken ej är säkert styrkt förr än bortemot denna tid. Snarare kan den då vara något yngre — från slutet af 1400-talet (jfr ofvan s. 160) — ty om också förlängningen i sluten stafvelse, t. e. i *dāg*, uppträder redan något före början af den y. fsv. tiden, således omkring 1350, så är den däremot i öppen stafvelse, t. e. i *dāgas*, åtskilligt senare och väl allra tidigast från början af 1400-talet[3]; jämför den omständigheten, att i denna ställning förlängning ännu i denna dag icke inträdt i en mängd svenska dialekter, företrädesvis i Norrland och Finland (se II, 118 f. och 482).

Hvad åter företeelsens utbredning angår, så är att märka, det öfvergången endast på få håll inträdt i samma stora utsträckning som i högsvenskt riksspråk. Den saknas nämligen fullständigt först och främst i finländskt riksspråk, som både såsom långt och kort använder »allmän-europeiskt» *a*, dvs. *a*). Detsamma gäller många af våra dialekter, t. e.

---

[1] Se Noreen i *En svensk ordeskötsel .. af .. Columbus*, Inledning s. VII.

[2] Se Beckman i Arkiv f. nord. fil. XI, 172.

[3] Se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 130, *Grunddragen av den fsv. grammatiken* § 35, *Geschichte d. nord. Sprachen*[3] § 163, b och c; Hesselman, *De korta vokalerna i och y*, s. 228 ff., 234; Wigforss, *Södra Hallands folkmål*, s. 208 ff., 204.

helt eller delvis i Dalarna, Uppland [1], på Gottland (där dock Fårön snarast har kort och långt *a* i alla ställningar) m. m. (se I, 521 f.). I andra dialekter, t. e. det roslagska Vätö-målet (och väsentligen Fryksdals- och Dalby-målen), har långt *a* inträdt blott i sluten stafvelse, t. e. Vätö *tak* 'tal', men *taka* 'tala' (Fryksdalen *tak* 'tak', men *nakən* 'naken'). Detta tyder på att fsv. kort *a* (*a*) i öppen stafvelse uti dessa dialekter förlängts först sedan öfvergången af långt *a* till *a* redan afslutats, så att t. e. det ursprungliga *dag* : *dagar*, hvaraf omkring 1350 *dag* : *dágar*, i de till grund för riksspråket liggande dialekterna hunnit utvecklas till *dag* : *dagar*, hvaraf så *dag* : *dagar*, medan t. e. Vätö-målet ännu kvarstod på ståndpunkten *dag* : *dagar*, resp. *dag* : *dágar* (hvaraf sedan det nutida *dagar*) [2]. De dialekter åter, som ännu i dag icke förlängt fsv. *a* i öppen stafvelse (se s. 171), kunna naturligtvis icke ha *a* annat än i sluten stafvelse. Ändtligen ha vi vissa dialekter, t. e. Degerfors- och Burträsk-målen i Västerbotten, som tyckas uppvisa en utveckling alldeles motsatt den som ägt rum i Vätö-målet o. a., t. e. Degerfors *gap* : *gapa*, Burträsk *tak* : *taka*. Men så är väl blott skenbart fallet, och rätta förhållandet torde vara, att dessa dialekter aldrig deltagit i någon utveckling *a* > *a*, utan haft t. e. *gāp* : *gapā*, hvaraf *gāp* : *gapo*, hvilket sistnämnda genom s. k. tilljämning (liksom i dalmålet) blifvit *gopō* och så *gōpō* samt slutligen, då hvarje långt *å* blef *a* (se ofvan s. 155), *gapa* [3].

Vid förkortning uppträder detta långa *a* såsom kort *a*, med vid mycket stark association med ett långt *a* innehål-

[1] Jfr hurusom uppländingen Aurivillius (från Knutby, grannsocken till Fasterna, där *a* i våra dagar konstaterats) i motsats till sin samtida, värmlänningen Lagerlöf yttrar (Cogitationes s. 32): »A semper in quacunque voce, sive in initio, sive in medio, sive in fine vocis, aut syllabæ occurrat, unum eundemque æquabilem & purum sonum habet, sicut in lingva Latina [!] & aliis».

[2] Om liknande utveckling i S. Halland och Skåne se nu WIGFORSS, a. st.

[3] Så uppfattas ock — ehuru med tvekan — förhållandet af LINDGREN i Sv. landsm. XII, 1, s. 107.

lande stamord dock äfven såsom kort *a* (jfr I, 530), t. e. *matmor* (med kort *a*) jämte *matmor* (med långt *a*) : *mat*; *ja vis'st* eller *ja vis'st* : *ja* o. d. I allmänhet är väl dock härvidlag förkortningen blott skenbar, i det att i själfva verket det ursprungliga korta *a* bibehållits (jfr fsv. *mater* 'mat', *iä* 'ja').

Äfven frånsedt detta fall kan man, åtminstone i dialektalt färgadt riksspråk, ofta få höra kort *a* i stället för *a*, nämligen i tryckstark ställning före vissa konsonantförbindelser, t. e. i *tagg*, *laks*, *stampa*, *kall*, *sand*. Detta beror därpå, att många syd- och västsvenska dialekter låtit gammalt kort *a*, äfven utan att det undergått förlängning, i dylik ställning — särskildt i fall den närmast på vokalen följande konsonanten är velopalatal — öfvergå till *a* (se I, 530) [1].

§ 22. I-ljudet.

Y. fsv. kort *i* (dvs. *ɪ*, se ofvan s. 79) har vid något olika tid i olika ställningar — men dock nästan alltid (jfr nedan s. 194 och 208) åtminstone redan under den y. fsv. perioden — och i mycket olika utsträckning inom de för riksspråket mer eller mindre normgifvande dialekterna öfvergått till kort eller oftare, enligt de regler som i det följande framställas under redogörelsen för kvantitativa förändringar, långt *e* (hvaraf sedan någon gång under vissa förhållanden blifvit *ä*-ljud). Det svenska riksspråkets hithörande fall [2] kunna lämpligen indelas i följande grupper:

I. Tryckstark stafvelse:

A. Fsv. kort *i* före en kort konsonant. I denna ställning uteblir öfvergången i de för riksspråket framför allt normgifvande sveamålen, om en följande stafvelse i fsv. tid innehöll *i* eller *u* [3], hvadan sådana nedan anförda ord, som

[1] Jfr äfven Sv. landsm. I, 109 f.

[2] Se framför allt HESSELMANS grundliga utredning i *De korta vokalerna i och y i svenskan*, Uppsala 1909—1910.

[3] Se närmare HESSELMAN, *Sveamålen*, s. 19 och 33.

icke desto mindre ha nsv. *e*-ljud, i allmänhet stamma från Götaland eller Sydsverge, där öfvergången äfven i nyss angifna fall inträdt.

1. Nsv. långt *e*. Denna vokalförlängning uteblir dock framför konsonanterna *k*, *p*, *t* och *s* i Mälartrakten och flerestädes norr därom [1], hvadan sådana nedan anförda ord, som i nämnda ställning ha nsv *e*, i allmänhet stamma från sydligare eller västligare trakter.

a) I fsv. litteratur anträffade ord:

ä. nsv. *affweta* (och *affvetta* L. Petri, se SAOB; formen *afvita* beror på lån från fsv.), *anlete* (fsv. *anlite*; uppsvenskt, t. e. Schroderus, Verelius *anlette*, den förre äfven *anlätte* [2]), förr äfven *anlet* (Stiernhielm arkaiserande *anlit*);

ä. nsv. *bedel* 'friare' (se SAOB), *be(de)r* (någon gång i ä. nsv. *bider* efter *bidia*), *beg(h)are* Nya test. 1526 ff. och ännu Serenius [3] (fsv. *bigare*, *bikare* af lat. *bicarium*, under det att nsv. *bägare* är fsv. *bægare*, *bækar* af mlty. *beker*), *bèläte* (*bälätte* Messenius; jfr nedan s. 209), *besa* 'kesa' (uppsv. *bessa*, *bissa* [4]) med det dithörande — i fsv. dock ej anträffade - subst. *bes* (resp. *bess*, *biss* [4]), *beta* '(muns)bit' o. d. (fsv. *bita*, oblik kasus till *biti*; uppsv. *betta*, *bätta* [2], *bäta* [5]), *bete* 'huggtand' (urspr. samma ord som föreg.; uppsv. *bett-*, *bätt-* [5]);

*Deger*by(n), -bäcken, -fors, -hamn, -holmen, -liden, -näs, -sjö, -träsk, -ö(n) m. fl. ortnamn (urspr. samma ord som *diger*, hvars *i* väl väsentligen beror på lån från fornspråket [6]), *dref* (men Lex. Linc. *sniödrijff* liksom nu *drifis* och *tidsfördrif*

[1] Se närmare a. st. s. 36 f. och där citerad litteratur.

[2] Väl blott ortografisk variant, beroende på det uppsvenska sammanfallet af *e* och *ä*.

[3] Se Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 30. Dock är det ovisst om, såsom Kock antar, *e* här verkligen är tecken för *e*-ljud och ej snarare en blott ortografisk variant till *ä*.

[4] Om hvars förklaringsmöjligheter se Hesselman, *De korta vokalerna i och y*, s. 84 ff.

[5] Se SAOB och jfr Hesselman, a. st. s. 61.

[6] Se Hesselman, a. st. s. 150, och SAOB.

— Ol. Petri, Gyllenhielm *dreffijs*, Schroderus *tijdfördreef* — efter verbet *drifva*, som har fsv. ī) och ä. nsv. *snödrefwa* Dahlstierna (fsv. *sniōdriva*, dalmål *drivu*, no. dial. *drĭva*, hvadan det isl. *drífa* sannolikt ursprungligen haft ĭ, ej såsom hittills allmänt antagits ī; i så fall är det liksom ock nsv. *drifva* påverkadt af verbet);

eda 'bakström' (jämte vanligare *ida* efter den fsv. oblika formen *idhu*), *e(de)r* (fsv. *idher* och *idhar*, den sednare skrifningen ofta, den förra stundom arkaiserande bibehållen i Nya test. 1526, Bibeln 1541 m. m. [1]), *egelkott* Lex. Linc. m. m. [2] (jfr *Egel-* i flera ortnamn; götisk form);

fena (förr äfven *fen*, uppsv. *fänn* [3], som dock ej anträffats i fsv.), *fred* (i viss betydelse äfven *frid* genom inflytande från fsv. och ty. [4]; i *til frids* P. Swart, Lucidor, Messenius, Prytz o. a. [5] är *i* delvis ljudlagsenligt, emedan två konsonanter följa, hvadan det nutida *till freds* får anses bero på anslutning till *fred*);

ge (ä. nsv. *geffua* Nya test. 1526, Ol. Petri, Bibeln 1541, P. Swart, Rondeletius [6], Gyllenmärs [7], Dahlstierna m. fl. jämte arkaiserande *gifva*, som ännu fortlefver i skrift och däraf påverkadt tal), *ge(e)l* 'gäl' Var. rer. voc., Bibeln 1541, Lex. Linc., Serenius, Hof, Sahlstedt, Weste (y. fsv. *gel* väl af ä. **gil*, som synes förhålla sig till *gäl*, Arvidi och Hof *giäl* — jfr ä. da. *giælle* och ? isl. pl. *giolnar* 'läppar' — som fsv. *skil* till *skiæl*, nsv. *skel* : *skäl* se nedan s. 180), *genom* (ä. nsv. *gänom* [8]; fsv. trycksvagt *ginom*, upptaget som tryckstark form),

---

[1] Se t. e. Noreen-Meyer, *Valda stycken*, s. 11 r. 11 och s. 87 r. 4; Hellquist, *Studier i 1600-talets svenska*, s. 105 och 138.

[2] Se Kock, a. st. I, 97 f., där dock oriktigt anföres »fsv. *īgholkutter*» i stället för det faktiska *ighulkutter* och *e* onödigtvis härledes från mlty *egel*. Jfr däremot Hesselman, a. st. s. 139, och Falk-Torp, a. st. s. 459.

[3] Se Hesselman, a. st. s. 39 och 115 med not.

[4] Se Kock, *Studier öfver fsv. ljudlära*, s. 458.

[5] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 99 r. 28; Hellquist, a. st. s. 105.

[6] Ib. s. 62 r. 3.

[7] Ib. s. 71 r. 19.

[8] Se Hellquist, a. st. s. 111.

ä. nsv. *gerug*, *-ig* [1] 'girig' (fsv. *girugher*, hvaraf normalt i Svealand *girig* såsom nu i riksspråket), ä. nsv. *geta* Dahlstierna och supinum *getat* Ljungberg (jämte vanligt *gitta* — såsom nu — efter presens *gitter* [2]), *gnet* (uppsv. *gnett* Aurivillius, *gnät* Petreius, *gnätt* Schroderus);

handveta 'plogstjärt' Weste och ännu Dalin 1850 (utgående från fsv. oblika kasus *handvita* af *-viti*), *helvete* (vulgärt äfven *-vette*; förr äfven *helvite* Nya test. 1526, Ol. Petri [3], Bellman och vulgärt ännu uti våra dagar någon gång, *heelwiti* Columbus, dels efter fsv. gen. *hælvitis* — så ännu hos Schroderus vid sidan af *helvete, -vetis* — dels väl ock fortsättande den äldre formen fsv. *hælvite*, hvilken liksom isl. *helvite* lånats från fs. *helliwiti* och ags. *hellewite*), ä. nsv. *hweka* (uppsv. *hwecka, hwäcka*) [4] 'vackla';

insegel (fsv. *insighel* jämte *insighle*, båda från mhty. *insigele*; genom ny påverkan från ty. *insigel* och *insigle* hos t. e. Ol. Petri, Bibeln 1541, Tegel, Spegel [5]);

ä. nsv. ofta *kedh* (jämte den arkaiserande skrifningen *kidh*, som föranledt det nuvarande uttalet *kid*) [6], *kewerne* 'knähund' Lex. Linc., ä. nsv. *klef(sadel)* Lex. Linc. (fsv. *klif* af ä. *klyf*, hvarifrån *klöfsadel*), *kved* (på 1500-talet någon gång arkaiserande skrifvet *quidh*);

led på kroppen (*ledd* Aurivillius), *led* på gärdsgård, *ledig* (Schroderus *lädig*, fsv. *lædhugher* är lån från mlty. *ledich*; uppsv. *ledig* för det i vissa dialekter uppträdande

[1] Se Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 30, och *gerig* hos Hof; jfr dessutom *gerigheten* 1545 (se Hjelmqvist, *Bibliska namn*, s. 234) och *gierhugbuken* hos Lucidor.

[2] Se Noreen, *Altschwed. gr.* § 296, 4. Annorlunda, men ej öfvertygande Hesselman, a. st. s. 79 f.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 6 r. 17.

[4] Se Kock, a. st. I, 30, och Hesselman, a. st. s. 64.

[5] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 4 r. 12 och 15; s. 19 r. 9, 20 och 23; Vendell, *Språket i P. Swarts krönika*, s. 272.

[6] Se Hesselman, a. st. s. 42. Jfr dock Wigforss, *Södra Hallands folkmål*, s. 16.

normalt utvecklade *lidig* — fsv. *lidhugher* — är väl väsentligen yngre lån från ty. *ledig*), ä. nsv. *leff*[1] 'läkemedel', *lefva* (uppsv. äfven *läfva*[2]; ä. nsv. *liffua* Nya test. 1526, Var. rer. voc., Ol. Petri[3] och ännu Lucidor är väl dels arkaisk skrifning, dels beroende på anslutning till subst. *lif* med urspr *ī*), subst. *lefver* (Schroderus äfven *läffwer*, P. Petreius *läfwer*), *lefverne* (Schroderus *läffwerne*; 1500-talets mycket vanliga *liffuerne*[4] beror väl väsentligen på anslutning till det synonyma *lif*, jfr strax ofvan), supinum *legat* (uppsv. äfven *lägat*[5]; *liggat* hos t. e. A. Bolinus 1679[6] och Linné beror på ombildning efter inf. *ligga*, fsv. *liggia*)[7], *len* (Schroderus *lenn*, *länn*), v. *lena* (Synon. lib., Schroderus *lenna*), *Levene* socken i Västergötland;

medan (fsv. *miþan* — af **miđđan*, got. *miþþanei*[8] — jämte *mæþan*, hvaraf det vanligare nsv. uttalet med *ä*), *medel* (y. fsv. *midhel*, urspr. samma ord som följande; ä. nsv. *middel*[9] är lån från mlty.), *medel-* i *medelmåtta*, *-stor*, *-tid* o. d. samt *Medelpad* o. d. ortnamn (fsv. *miþel-*), *Medåkers* socken i Västmanland o. d. ortnamn, ä. nsv. och ännu Sahlstedt[10] *medålder* (ä. nsv. äfven *midålder* efter *middag*, *-natt*, *-sommar* o. d.) 'medelålder';

ned (ytterst ofta i ä. nsv.[11], ja ännu hos Sahlstedt och Bellman *nidh*, *nid*, kanske blott en ortografisk antikvitet[12]),

[1] Se Kock, a. st. I, 28 f.

[2] Se Hesselman, a. st. s. 65.

[3] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 7 r. 23; s. 16 r. 23.

[4] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 11 r. 33 (Ol. Petri).

[5] Se Hesselman, a. st. s. 64.

[6] Se *En dagbok från 1600-talet, utg. af* E. Brunnström (Stockholm 1913), s. 78 och 79.

[7] Pres. *legher* hos Gyllenmärs (Noreen-Meyer, a. st. s. 64 r. 30) motsvarar möjligen fsv. *ligher* (jämte det vanligare *ligger* efter inf.).

[8] Se Noreen, *Altschwed. gr.* § 242, 3.

[9] Se Vendell, *Språket i P. Swarts krönika*, s. 301.

[10] Se Hesselman, a. st. s. 60.

[11] Se t. e. Vendell, a. st. s. 311 (»allmänt under 1500-t.»).

[12] Så Hesselman, a. st. s. 142.

nedan subst. (y. fsv. *nedhan* af ä. **niþan*, isl. pl. *niþar*), *nedan* adv. (fsv. *niþan* jämte *næþan*— isl. *neþan* — hvaraf möjligen Bureus, Messenius *nädhan*[1]), *ne(de)r* (ä. nsv. ofta[2], ja ännu hos Linné *nid(h)er*, kanske blott arkaiserande ortografi[3]; jfr *ned* strax ofvan), ?ä. nsv. *neek* (*neck*?[4]) Lex. Linc. (y. fsv. *neker* — blott anträffadt i ack. *nek*[5] — af ä. **niker*, jfr isl. *nykr*; ä. nsv. äfven *necker*, hvilket liksom det nu uteslutande brukliga *näck* Synon. lib. ff. torde vara lån från mlty. *necker*, hvaremot ä. nsv. *nick* Ol. Rudbeck[6] torde stamma från mndl. *nicker*);

pelare (Schroderus äfven *pellare*);

(*buk*)*ref* och det dithörande *reffjärn* Schroderus, Lex. Linc., Lind, Sahlstedt (som äfven har det nutida *riffjärn*, beroende på anslutning till verbet *rifva* med urspr. långt *i*)[7], *ref*(*ben*), *refva* subst. 'rämna', *rese* (Spegels *rjse*, Dahlstiernas *rijse*, som strider mot deras dialekter, måste väl vara lån från de isl. sagorna[8]; *rese* är dels en Götalands-form, dels utgår det från den fsv. oblika formen *risa* och i synnerhet från pl. *risar* samt har dessutom stödts af mlty. *rese* 'jätte'[9]);

samvete Spegel ff. och ä. *samvet* (*-wett* Ol. Petri, L. Petri, Bibeln 1541, P. Swart[10], Schroderus, arkaiskt *-wit* Nya test. 1526, Ol. Petri[10]) Tegel[10], Lex. Linc., Stiernhielm (dock *samvetes*-agg, Hercules v. 123 och 300), Lemwig, Lucidor, Syllabus, Bibeln 1703 (dock en gång *-vete*), Serenius, Schen-

[1] Annorlunda Hesselman, a. st. s. 66.

[2] T. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 9 r. 24 och s. 13 r. 37 (Ol. Petri).

[3] Så Hesselman, a. st. s. 142.

[4] Se Hesselman i Nordiska Studier, s. 384 not 1.

[5] Möjligen för *næk*, se Hesselman, *De korta vokalerna i och y*, s. 235 not 2.

[6] Se Hjelmqvist, *Förnamn och familjenamn*, s. 215.

[7] Jfr Hesselman, a. st. s. 57.

[8] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 61.

[9] Detta är icke, såsom hittills allmänt antagits, etymologiskt samhörigt med fs. *wrisil* 'jätte' (se v. Helten, Tijdschrift voor Ned. Taal XIV, 113 f.). Om fsv. *risi*, isl. *rise* hör till *rese* eller *wrisil* är ovisst, men i senare fallet måste det fsv. ordet vara lån från isl. (se Noreen a. st.)

[10] Se Vendell, a. st. s. 342.

berg, Sahlstedt (med hänvisning till *-vete*) samt ännu i sammansättningar såsom *samvets*-kval o. d. (fsv. *samvit*, en gång — sent — *samviti*, troligen genom upplösning af *samvit-it* efter analogi af *hælviti-t*), *sed* (ä. nsv. äfven *sädh* [1]; *sidh* Ol. Petri [2] är väl blott arkaiserande skrifning), *sedan* (fsv., isl. *siþan* — ags. *siððan* — jämte det af synonymet *siþarr* påverkade *sīþan* [3]; ä. nsv. arkaiskt *sidhan* Nya test. 1526, Ol. Petri, ytterst ofta *sädan* [4]), *sedermera* (y. fsv. *sidhermēra*, ä. fsv. *siþermēr* af **siþr-*, ä. **sīþr-*), *sedig* (Schroderus *sijdugh*, jämte *sedigh* efter *sed*), *seger* (ä. nsv. ofta *säger* [5]) [6], *Segersjö* (fsv. *Sigharsø*) i Närke, *Segerstad* (fsv. *Sigharstadha*) i Värmland o. d. ortnamn (af mansnamnet *Sighar*), v. *sela* och subst. *sele* (efter den fsv. oblika formen *sila*; Schroderus äfven *sella*), *Selaön* (fsv. *Sila*), *Selånger* (fsv. *Silanger*) samt *Lyck-*, *Mellan-*, *Sor-*, *Å-sele* m. fl. d. ortnamn och däraf bildade familjenamn såsom *Selander*, *Sehlstedt* (*Rezelius* från *Resele*) m. fl. d. (jfr norrländska dialekters *sil* — t. e. i *Mörsil*, fno. *Møresil* — *sel* 'långsamt rinnande vatten', isl. *sil-vetne*, *-ægia* 'lugnvatten', no. *Tryssil* af fno. pl. *Trýsilar*, dat. *-silium* [7] m. m.), *sena* (förr äfven *sen* [8], som motsvarar isl. *sin*, men ej anträffats

---

[1] Se HESSELMAN, a. st. s. 46; VENDELL, a. st. s. 343.

[2] Se t. e. NOREEN-MEYER, a. st. s. 6 r. 1, VENDELL, a. st.

[3] Se NOREEN, *Altschwed. gr.* § 242, 3, *Altisl. gr.*³ § 233; annorlunda HESSELMAN, a. st. s. 68.

[4] Se VENDELL, a. st.; HESSELMAN, a. st. s. 69; KOCK, a. st. I, 43 (där dock annan förklaring); NOREEN-MEYER, a. st. s. 159 r. 12 och s. 160 r. 2; HELLQUIST, a. st. s. 110 (»under 1600-talet sannolikt den normala formen»). Jfr *sähn* Arvidi, *sä'n* Bellman, *se'n* (som »stafvas lika men uttalas olika» med *sēn*, hvarvid jämföres *men* : *mēn*) Sv. ak:s språklära s. 21.

[5] T. e. A. Bolinus (se BRUNNSTRÖM, *En dagbok* s. 68, 73, 74), Messenius, Dahlstierna, Rudeen m. fl. (se HESSELMAN, a. st. s. 15 not 1; HELLQUIST, a. st. s. 110). Om formens förklaring — af **segr* — se HESSELMAN, *Västnordiska studier* I, 72.

[6] Pres. *segher* hos Ol. Petri (t. e. NOREEN-MEYER, a. st. s. 6 r. 3) kan möjligen motsvara fsv. *sigher* (till *sighia*), men lika väl vara en blott ortografisk variant till det hos Ol. Petri äfven förekommande *sägher*, fsv. *sægher* (till *sæghia*).

[7] Se RYGH, *No. Gaardnavne* III, 329.

[8] Se HESSELMAN, *De korta vokalerna i och y*, s. 46.

i fsv.), *senap* (ä. nsv. äfven *sinap*, t. e. Bibeln 1541 och Sparman 1642, väl genom inflytande från lat. *sinapis*), *Sevalla* socken i Västmanland (fsv. gen. *Sighvalda*), mansnamnet *Seved* (fsv. *Sividh* af ä. *Sighvidher*) och det dithörande *Sevede* härad i Kalmar län (fsv. gen. *Sighvidhæ*), *skel*(*pinne*)[1] i väf och *väg*(*a*)-*skel*[1, 2] (fsv. *skil*, hvaremot det nu vanligare uttalet *skäl* utgår från den fsv. biformen *skiæl*), *sken* (ä. nsv. ofta[3] *skijn*, *skin* efter *skina* med urspr. *ι*; *skijnbar* hos Lucidor kan vara lån från eller påverkat af lty. *schinbar*), *sken*(*e*)*ben*[4] (fsv. *skino-ben*, men äfven påverkadt af mlty. *schenebein*; jfr det redan i y. fsv. tid från mlty. *schene* lånade *skena* af metall), ä. nsv. *ske*(*e*)*pa* Arvidi, Salberg m. fl. (Lind o. a. uppsv. författare *skeppa*[5]; det nutida *skipa* är lån från fsv., Gustaf II Adolfs, Lindschölds och Linds — här alternativa — *skippa* väl däraf utveckladt i trycksvag ställning[6]), *skepa sig* (urspr. samma ord som föregående), *skepelse* (dels efter *skepa sig*, dels Göta-lands-form; Linds *skipelse* är ljudlagsenlig fortsättning af fsv. *skipilse*) och *vidskepelse* (Serenius *-skipelse*; jfr Schroderus och Serenius *widskipelig* 'vidskeplig'), (*berg*)*skrefva*, ä. nsv. *slede*[7] (fsv. *sliþi*; däremot *släde* af fsv. *slæþi*, isl. *sleþe*), *slet* Sahlstedt 'slitning' (nutida *slit* efter *slita* med urspr. *ι*), *smed* (Schroderus äfven *smädh*), ä. nsv. *smeker*[8] (*smecker* Bibeln 1541, fsv. *smiker*; det nutida *smicker* efter *smickra*), *smet* och *smeta*, *sned*(*h*) 'spratt' Schroderus, Sahlstedt och det dock i fsv. ej anträffade *illsnedigh* Lex. Linc. (men uppsv. regel-

[1] Se t. e. Wenström-Jeurling, *Sv. språkets ordförråd*, s. 834.

[2] Se äfven Lindfors, *Fullständigt sv. och lat. lexikon* (1824) II, 930.

[3] Se Hellquist, a. st. s. 47, och Kock, a. st. I, 31, hvartill kan läggas, att ännu Linné har *sool-skijn*.

[4] Förr stundom (se Kock, a. st. I, 30) *skinnben* — liksom redan ett par gånger i fsv. — genom anslutning till *skinn*.

[5] Se Hesselman, a. st. s. 70.

[6] Se Hellquist, a. st. s. 124.

[7] Se Kock, a. st. I, 30.

[8] Kock, a. st. I, 33; jfr Hesselman, a. st. s. 157.

bundet och ännu hos Sahlstedt -*snidig*[1] af ett fsv. **snidhugher*), *spel* (uppsv. äfven *spell, späll*[2]) och det i fsv. tillfälligtvis ej anträffade *spela* (Schroderus *spella, spälla*), *spene* (från den fsv. oblika formen *spina*) och *tungspene* (Schroderus äfven -*spenna*; Linds och Ihres -*späne* liksom det ännu, särskildt i västra Sverge, rätt vanliga -*spänne*[3] utgår väl väsentligen från det fsv. *spæni*, isl. *spene*), *spetälsk* (knappast direkt från mlty. *spetēlesch*, som väl representeras af fsv. *spætelsker*, utan från den vida vanligare fsv. formen *spitelsker*), ä. nsv. m. (*gien*)*stegh* Salberg (men nsv. *stig* liksom dalmålets *staig* visar, att fsv. jämte *stigher* — isl. *stigr* — ägde ett mot isl. *stígr* svarande *stīgher*[4]), ntr. *steg* (Bellman *stig* efter *stiga*) och *stegbögel* Schroderus, Lex. Linc., Salberg, Sahlstedt, Bellman och ännu Dalin 1853 (jämte *stigbygel* efter *stiga*) jämte det förmodligen först i nsv. tid härtill nybildade verbet *stega*, *stege* (Schroderus *stägha*), *stekel* (fsv. *stikil* 'tagg', men äfven 'gadd', t. e. *stikilormber* 'huggorm'; sålunda Götalands-form, om ej möjligen ungt lån från lty. *stekel* 'gadd'; *grafstickel*, *stickelhårig* och, i den mån det icke är uppsv. form, *stickelbär* äro lån från den mlty. biformen *stickel*)[5], *sved* 'svedjeland' och däraf bildade ortnamn såsom *Sveden, Svedåker* o. d. samt familjenamn såsom *Svedelius, Svedenborg* osv., subst. *sveda* (från oblika kasus af fsv. *swidhi*), v. *sveda* (fsv. *swedha* i 1609 års uppl. af Hälsingelagen, väl för ä. **swiþa*), *svek* (uppsv. *sveck*[6]; förr ofta[7] *swijk*, *swik*, *swick* efter *svika* med urspr. *ī*);

[1] Hesselman, a. st. s. 104.

[2] Hesselman, a. st. s. 49.

[3] Förr uppträdande jämte -*spän* »hos många» enligt Rydqvist, *Sv. spr. lagar* VI, 465. Bellmans -*spån* (jämte -*spänn*) är lån från lty. -*spon* — mhty. *spune* — biform till *spene*.

[4] Jfr Kock, *Stud. öfver fsv. ljudlära* II, 457.

[5] Se vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 66 f.

[6] Se Hesselman, a. st. s. 50; Vendell, a. st. s. 367.

[7] T. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 42 r. 32, s. 222 r. 4, Vendell, a. st., Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 31 f. och Messenius, Lucidor, Spegel samt ännu Sahlstedt.

tegat (fsv. *þighat*), *treding* (delvis beroende på inflytande från *tre*; ä. nsv. ofta den regelbundna uppsv. formen *triding* [1]), *trefva* (fsv. *thriva*, isl. *þrifa* [2], men motsvarar väl äfven ett i fsv. ej funnet **threva*, isl. *þreifa* i samma betydelse), *trefven* (väl väsentligen efter de synkoperade formerna, jfr nedan s. 183 f.; ofta regelbundet uppsv. *trifven*, t. e. Bibeln 1541, Sahlstedt och ännu alternativt Dalin 1853) [3], ä. nsv., t. e. Var. rer. voc., Lex. Linc., *treen* 'steg', *tveka* (fsv. *twika*, no. dial. *tvĭka*; *twijka* Stiernhielm, Dahlstierna, *twika* Lind, Sahlstedt, subst. *twijk* Stiernh., adj. *twikacktigt* Lucidor äro väl dels arkaiserande skrifningar — jfr t. e. Spegels *twjkar* 1685, men *tweka* 1712 — dels utgående från en fsv. biform *twĭka*) [4];

ved (men *Väddö* i Roslagen med uppländsk dialektform), prefixet *veder-* i *vederfaras*, *-tagen* o. d. (uppsv. äfven *vedder-*, *väder-*, *vädder-* [5]; förr ofta *vider-* [6] genom dels lån från fsv. lagspråk såsom ännu i lagtermen *viderboende*, dels inflytande från tyskan såsom ännu i boktryckartermen *vidertryck*), supinet *velat* (fsv., sent, *vilat* såsom ännu hos P. Swart med arkaiserande skrifning; Bibeln 1541 *velet* — och *vilit* — af fsv. *vilit*; ä. nsv. samt nu hvardagligt och fi.-sv. *villat* efter *vill*) och ä. nsv. 2 pl. pres. *velen* (jämte *vilen* och *villien*) eller *vele* (jämte *vile*) samt i analogi med dessa former inf. *vela* (jämte *vilia*) och 1 pl. pres. *velom* (jämte *viliom*) eller *vele* (jämte *vilie*) [7], subst. *vele* (fsv. *vili*) »perperam pro *vilje*»

[1] Se Kock, a. st. I, 35; K. Pira, *Sv.-da. förhandlingar 1593—1600*, s. 166.

[2] Fsv. *thræva* motsvarar väl den isl. biformen *þrefa* (se E. Jonsson, *Oldnord. Ordbog*) 'kivas, tas med hvarandra'. Väsentligen så äfven Kock, a. st. I, 90, men annorlunda och icke antagligt I, 342.

[3] Se Hesselman, a. st. s. 108 och 163.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 119 r. 24, och Tamms glossar till Hercules.

[5] Se Hesselman, a. st. s. 73.

[6] Se Kock, a. st. I, 36 och 37 f.; Vendell, *Språket i P. Swarts krönika*, s. 101 och 398; Noreen-Meyer, a. st. s. 11 r. 12.

[7] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 43 r. 18, s. 57 r. 20, s. 59 r. 15, s. 60 r. 4, s. 62 r. 14 och 23, s. 63 r. 9, s. 67 r. 6, s. 68 r. 2; Vendell, a. st. s. 399; Hellquist, *Studier i 1600-talets svenska*, s. 103.

(detta efter fsv. oblika kasus *vilia*) Sahlstedt, ä. nsv. *we(e)n* 'vän' P. Swart, L. Petri[1], Ol. Petri, Asteropherus, Messenius, Wivallius[2], Hof (*wenn* P. Swart[1], Schroderus; pl. *väner* Ol. Petri, L. Petri[1]; det nutida uttalet *vänn* är uppländsk dialekt[3], jfr *Vänngarn* i Uppland af fsv. *Vinagarn*), *veta* (uppsv. *vetta* — såsom ännu hos Linné — *vätta*[4]; att Götalands-formen segrat beror på inflytande från pres., fsv. *vēt*), *veterlig* (fsv. *viterliker*; äfven uttalat *vetterlig* — jfr *witterligit* P. Swart, *vitterligen* Sparrman 1783 — med *tt* liksom i fsv. *vitterliker* öfverfördt från nsv., resp. fsv. *vitter*, y. biform till *viter*[5]; jfr nsv. uttalet *vetten-* jämte *vetenskap*, lånadt från lty. *wetenschop*, som väl ägt en biform **wettenschop* genom inflytande från *wetten* jämte *weten* 'veta'), dörr- och tarm*vred* (A. Månsson 1642 *wridh*[6] efter *vrida* med urspr. *ī*);

familjenamnet *Zegol(s)son* af *Segol*, västsvensk dialektform af fsv. *Sighordh*, ä. *Sighurdher*, hvarifrån nsv. *Sigurd* är lånadt (väsentligen väl dock från det motsvarande isl. *Sigurþr*);

ämbete (fsv. *æmbite*; Nya test. 1526 arkaiserande skrifvet *embite*);

ä. nsv. *ögn(a)bleek* Messenius, Lex. Linc., Lucidor, Dahlstierna, Dalin (*-bleck* Synon. lib., Schroderus, Sparman, Lemwig, Börk[7]; *ögonblick* och *öghnablink* Var. rer. voc. m. m. äro ombildade efter de ty. lånorden *blick*, resp. *blink*).

Hit höra vidare de starka sup. och part. af typen *betit*, *beten* (fsv. *bitin*) till *bita*, som ända inpå 1700-talet voro

[1] Se Vendell, a. st. s. 395.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 13 r. 40, resp. s. 109 r. 16.

[3] Se Hesselman, i Språk och stil VI, 66 f.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 88 r. 11 och 37, s. 89 r. 26 och 30, s. 95 r. 13, s. 151 r. 18, s. 152 r. 34; Hesselman, *De korta vokalerna*, s. 74; Hellquist, a. st. s. 125 och Arkiv IV, 296; Vendell, a. st. s. 100.

[5] Se Noreen, *Altschwed. gr.* § 296, 4.

[6] Se Kock, a. st. I, 32, där dock helt annan (oriktig, se Hesselman, a. st. s. 52 f.) förklaring.

[7] Se t. e. Hesselman, a. st. s. 38; Noreen-Meyer, a. st. s. 140 r. 23 och s. 189 r. 13.

vanliga hos väst- och sydsvenska författare såsom dalslänningen Dahlstierna, blekingsbon Spegel och västgöten Hof, men som då de undantagsvis råkas i uppsv. skrifter, t. e. Bibeln 1541 *bedreffvit, bleffuen* (delvis beroende på trycksvaghet, jfr nedan s. 209), *weken*, P. Swart *förleden* (delvis väl lån från mlty. *vorleden*), Tegel *bedreffuit, reeden*, Bellman *afleden, blefven, förleden, skrefven, ålderstegen*, väsentligen bero på inflytande från de synkoperade formerna (jfr ofvan om *trefven*)[1]. I nutida riksspråk träffas af dylika former blott *förtegen* (delvis väl påverkadt af *tegat*), *förveten* (delvis väl påverkadt af *veta*) och det ålderdomliga *förleden* jämte det vanliga *förliden*.

Däremot höra väsentligen icke hit de starka imperf. ind. pl. samt konj. sg. och pl. af typen *beto, bete* (fsv. *bitu, biti*), som i uppsv. skrifter från 1500- och en del af 1600-talet, t. e. Nya test. 1526, Bibeln 1541, Ol. Petri, P. Swart, Schroderus, normalt ha det ljudlagsenliga *i*[2]. Det därjämte så småningom allt oftare uppträdande *e* stammar dels från västra och södra delarna af Sverge, dels ock för uppsv. skrifters vidkommande, t. e. redan Bibeln 1541 *upsteghe*, från ind. sg. (*bet* o. d.)[3]; jfr nsv. *flögo, flöge* för ä. *flugo, fluge* (fsv. *flughu, flughi*) efter *flög*.

Om de i nutida riksspråk ej längre brukliga *bek, beka, bet, grep, hete, -a, ketill, lem, let, leta, pepar, skep, spet, strek, ten, vek, veka*, biformer till resp. *beck, becka, bett* osv. se nedan under 2, a (s. 189 ff.).

b) I fsv. litteratur ej anträffade (men sannolikt befintliga) ord:

bes se ofvan s. 174, *beta* sönder (uppsv. *betta, bätta*, se

[1] Se Hesselman, a. st. s. 111 f. och 162 ff.; Vendell, a. st. s. 178 f.; Hellquist, Arkiv IV, 391.

[2] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 3 r. 25, s. 18 r. 6, s. 22 r. 16, s. 23 r. 31, s. 28 r. 3; Vendell, a. st. s. 77 f.; Hesselman, a. st. s. 245.

[3] Se Hesselman, a. st. s. 112; jfr s. 247.

SAOB; isl. *bita*), *betel* 'munstycke på betsel' (*betul* Synon. lib. m. m., *-ol* Serenius m. fl., *bettel* Salberg m. fl., *-ul* Verelius m. fl. [1], isl. *bitoll*; väsentligen Götalands-form), *blek* 'något blänkande' (uppsv. *bleck*, *bläck*, se SAOB, sistnämnda form nu använd om ljust märke å träd; isl. *blik*, jfr *ögnableck* ofvan s. 183) [2] och det dithörande *bleka* 'glimta, bläcka' Lex. Linc. ff. (uppsv. *blecka*, *bläcka*, se SAOB, sistnämnda form nu använd om att märka träd; isl. *blika* 'glänsa', no. dial. *blĭka* 'bläcka');

fen se ofvan s. 175;

gle(e)s Lex. Linc. (under »rarus») ff. (sv. dial. *glis*, no. dial. *glĭsen*; jfr isl. *glis* 'glitter, något som lyser i ögonen', så att *gles* urspr. betyder 'som det lyser igenom'), *gned* 'gnidning' Sahlstedt (till *gnida* såsom *sken* till *skina*, *steg* till *stiga* o. d.), *gneta* med adj. *gnetig* (till *gnet*, isl. *gnit* — se ofvan s. 176 — da. dial. *gnit* 'litet stycke', no. dial. *gnĭta* 'liten skärfva', *gnitra* 'gneta'), *grepe* (uppsv. *greppa*, *gräppa* jämte *grepa* [3], från fsv. oblika kasus **gripa*; jfr no. dial. *grĭpi* 'grepp');

kretel 'körtel' Spegel (*krittel* Sahlstedt, således af ett fsv. **kritil*) [4], *kveke* i horn (substantivering af fsv. *kwiker* 'lefvande' liksom det formellt identiska fsv. *kwiki* 'lefvande kreatur' och det väsentligen synonyma isl. *kuika* 'kött i hof och klöf'; den vanligare — i Sv. ak:s ordlista såsom ensam upptagna — formen *kvicke* utgår från den fsv. biformen *kwikker*, om hvars förhållande till *kwiker* se min Altschwed. gr. § 240);

---

[1] Se SAOB och Hesselman, a. st. s. 96.

[2] (Järn)*bleck*, *bläck*, hos Spegel *blik*, är, ehuru etymologiskt samma ord, lån från mlty. *bleck*, resp. *blick*. *Ormablek* 'ormbunke' Lex. Linc. utgår troligen ej från ett *-blik*, se Hesselman, a. st. s. 38, där dock oriktigt uppges »Linc. *ormebleck*» i st. för *-blek*.

[3] Hesselman, a. st. s. 64.

[4] Hesselman, a. st. s. 100.

ä. nsv. *medhorne* 'mellangärde' Lex. Linc. (*miderne* Var. rer. voc., Schroderus, Lind, *midarne* Lex. Linc., *midderne* Schroderus [1] med *i* väl från *mid-*, jfr *midålder* ofvan s. 177), ä. nsv. *mesa* 'småle' Lind 1738 (uppsv. *mässa* Schroderus; finl. dial. *mĭsa*) [1], *mesost* (*messost* Lind m. fl., *missost* Sahlstedt, Dalin 1853 m. fl. [2] äro nordsvenska dialektformer; jfr isl. *misa* 'vassle' [3]);

peta (no. dial. *pĭta*);

ref på segel (isl. *rif*), *ref* i hafvet (isl. *rif*), ä. nsv. *reff* ntr. 'dörrpost' Schroderus (väl antingen identiskt med det ofvan s. 178 behandlade *ref* 'refben', isl., fsv. *rif* — jfr ock de i fråga om betydelsen mera närstående, nedan under *refvel* nämnda no. dial. *rivil* och *rivle* — eller ock att sammanföra med isl. *rifr* och det strax nedan behandlade ä. nsv. *refwe* 'väfbom'), *reform* Lex. Linc., Hof ff. (till buk-*ref* och *refjärn* — se ofvan s. 178 — samt no. dial. *riv*, *riva* 'utslagssjukdom hos barn'; biformen *räform* Schroderus, Lex. Linc., Hof ff. motsvarar isl. *reformr*, hvars *ref-* förhåller sig till *rif* 'rifning' såsom isl. *skref*, da. *skræv* till isl. *skrif*, sv. *skref* o. d. [4]), jord-, smultron-, vin-, ärt-*refva*, förr äfven *-ref*, t. e. Dalin 1853 (fhty. *reba* väl af **riba*, troligen hörande samman med met-*ref*, no. dial. *reiv* 'metref, binda', isl. pl. *reifar* 'binda, tömmar' [5]), *refva* segel (isl. *rifa* 'nästa ihop'; jfr *ref* på segel, se strax ofvan), ä. nsv. *reffwe* 'väfbom' Lex. Linc. (till isl.

[1] Jfr Hesselman, a. st. s. 66.

[2] Se Hesselman, a. st. s. 101.

[3] Se Noreen, *Altisl. gr.*[3] § 74, 5, b.

[4] Kocks (a. st. I, 201 och där anförd litteratur) härledning af isl. *ref-* ur **ræif-* — hans »isl. *reiformr*» är väl tryckfel för »isl. **reiformr*» — synes mig oantaglig (enligt Falk-Torp, *Norw.-dä. et. Wtb.* s. 1532 »sehr unsicher»). Hesselmans (a. st. s. 58) med tvekan uttalade förmodan, att *räform* är en uppländsk form, underlåter att taga hänsyn till isl. *reformr*.

[5] Falk-Torps (a. st. s. 894) sammanställning med lat. *repere* 'krypa' förbjudes väl af det sv. ordets långa *e* — icke *ä*, såsom nämnda sammanställning skulle kräfva — hvilket endast kan återgå på fsv. *ī* eller af *æi* uppkommet *ē*.

rifr, no. dial. *riv* i samma betydelse), mull*refvel* 'ribba utefter kanten af ett torftak' Weste (*räfvel* 'träribba' Möller 1808) och sand-*refvel* Weste, Möller 1808 ff. (*räffuel* Bibeln 1541, *räfwel* Lex. Linc., Spegel, Lind, Linné, Weste, Möller 1808) af ett fsv. **rivil*, no. dial. *rivil* 'tunt, torrt och litet träd' jämte *rivle* 'spjäla' o. d. (hvaremot formerna med *ä* väl urspr. äro ett annat ord: fsv. *muldrævil*, isl. *refell* 'remsa', no. dial. *revel* jämte *revle*, hörande till isl. *rafr* 'strimla af flundrekött', no. dial. *rave* 'trasa, jordremsa', fris. och ndl. *rafel* 'fiber, tråd')[1], *repa* subst. och verb 'rispa' (sv. och no. dial. *rīpa*; jfr no. dial. *ripla* 'rispa', fhty. *riffila* 'såg', isl., sv. *rispa* af ett ännu i ngutn. bevaradt *ripsa*[2] 'rispa' på samma sätt som fsv. *læsper* 'läspande' af ett **wleps*, ags. *wlips*) och — med samma betydelsedifferens som vid *rifva* 'rispa': 'slita sönder, slita af' eller *rispa* med nål o. d.: *rispa* lin eller fjäder — det säkerligen med det förra urspr. identiska *repa* löf eller lin och *repa* upp t. e. en strumpa (no. dial. *rīpa* 'afrifva med handen', mlty. *repen* 'häckla lin', ags. *ripan* 'skörda, afplocka'[3]; jfr mhty. *riffeln* 'häckla lin', fhty. *rīfi*, fs., ags. *ripe* 'skördbar, mogen') liksom ock — med samma betydelseöfvergång som i *ta* sig, *ta* upp sig, *fatta* mod, *trifvas* till isl. *þrífa* 'gripa fatt', *rycka* upp sig, ty. sich *aufraffen*, isl. *takask* 'lyckas' — *repa* sig och *repa* mod[4], (*dår*)*repe* 1736 ff.[5] (kanske identiskt med no. dial. *ripe* »klynge af frø, Polygonum viviparum»; i alla händelser väl hörande till det

[1] Annorlunda Kock, a. st. I, 159 f.

[2] Denna form har Persson, *Beiträge zur idg. Wortforschung*, s. 319 f., 335, förbisett, då han anser, att vi i *rispa* ha »wahrscheinlich mit einer -*s*-*p*-Bildung zu tun».

[3] Sålunda urspr. 'nappa', icke, såsom Kluge under *reif* och Kluge-Lutz under *ripe* anse, »schneiden», resp. »cut». Riktigt däremot Torp, *Wortschatz d. germ. Spracheinheit*, s. 344, »reissen».

[4] Däremot hör väl icke, åtminstone urspr. — men kanske genom yngre sammanblandning — hit *upprepa* = isl. *rippa upp*, fsv. *rippa* och genom lån från mlty. *reppen* äfven (*up*)*reppa*.

[5] Se A. Lyttkens, *Svenska växtnamn*, s. 1453.

ofvan behandlade *repa* löf o. d.), *reslig* (isl. *risalegr*[1] 'jättelik' — jfr *rese* ofvan s. 178 — såvida icke ordet snarare eller åtminstone därjämte motsvarar isl. *reisolegr*[2] 'hög, ansenlig' af *reisa* 'uppresa', hvaremot dock i någon mån talar, att *reslig* ju företrädesvis användes om människor, jfr »en jätte till växten o. d.)[3]; *seg* 'framsipprande vatten' Sahlstedt (jämte *sig* efter fsv. *sigha* 'sippra'; no. dial. *sĭg*), *segel* 'sigill' P. Swart (*sigel* Tegel efter lat., *sägell* L. Petri efter mlty. *segel*), *sen* (se ofvan s. 179 under *sena*), sup. *setat* (uppsv. *settat*[4]; ombildning af fsv. *sitit* efter *lighat* 'legat', jfr fsv. *vitat* 'vetat' jämte *vitit*), ä. nsv. *skem* 'sken' Synon. lib., Schroderus, Stiernhielm[5] (isl. *skim*; jfr *skimra*), *sket-* i sammansättningar Var. rer. voc., Lex. Linc. (nu *skit* efter fsv. *skita*; isl. *skit-*, ty. *schiss*), *skred* Schroderus ff. (no. dial. *skrĭd*; jfr isl. *skriþr*, fhty. *scrit*), *skref* (isl. *skrif* 'steg', no. dial. *skrĭf* 'skref') med det dithörande verbet *skrefva*, *speta* (no. dial. *spĭta*; jfr fsv. *spit* 'sticka'), *stega* (se ofvan s. 181), *streka*[6] 'strömma' (no. dial. *strĭka* 'stryka') och det dithörande *streke*[6] 'strömdrag' Sahlstedt ff., *streta* (no. dial., isl. *strita*, da. *stritte*; motsvarar väl ock delvis no. dial *streita*, isl. *streitask* i samma betydelse), *svege*[6] 'vidja' Sahlstedt ff. (isl. *suige*; utgår från fsv. oblika kasus **swigha*);

[1] Så Tamm, *Om avledningsändelser hos sv. adjektiv*, s. 40. Oriktigt anse Falk-Torp, a. st. s. 937 detta isl. ord motsvaras af sv. *ryslig*, som ju emellertid hör till *rysa* (jfr Tamm, a. st. s. 38), och hvars *y* för öfrigt icke kan ha uppkommit af äldre *i*.

[2] Så Falk-Torp, a. st. Då de därjämte härleda *reslig* från isl. »*risuligr*», så är däremot att invända — frånsedt att detta ord kanske har långt, icke kort *i* (se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 61; jfr Sverdrup, Arkiv XXVII, 164: »kanske der hellere skal læses *rísuligr*») och således hör till *rísa* 'resa sig' — att detta ord borde i nsv. riksspråk snarast uppträda som *rislig*, så att man finge antaga, att *reslig* vore en syd- eller västsvensk form, i hvilket fall man dock kunde vänta sig att åtminstone alternativt träffa ett uppsv. *rislig*.

[3] Se vidare Noreen, a. st.

[4] Se Hesselman, a. st. s. 70.

[5] Se Hesselman, a. st. s. 47.

[6] Ej upptaget i Sv. ak:s ordlista.

ä. nsv. *wreda* 'häfstång' och 'lyfta med häfstång' Schroderus (det förra af fsv. oblika kasus **vriþa*; hör till det ofvan s. 183 behandlade *vred*).

Om de nu i riksspråk ej längre brukliga *vekusjö, vetigh, veta, vete* jämte *veckusjö, vettig* osv. se nedan under 2, b (s. 193).

2. Nsv. kort *e*. Så allmänt före *m*, i de för riksspråket företrädesvis normgifvande dialekterna äfven före *k, p, t, s* (jfr ofvan s. 171 under 1).

a) I fsv. litteratur anträffade ord:

beck (äfven *bäck*[1], förr också *be(e)k* Schroderus — jämte *beck* — Lex. Linc., Dahlstierna, Swedberg, Hof; *bick, pick* Spegel, väl genom inflytande från lty. *pik*) och det dithörande verbet *becka* (förr äfven *be(e)ka*, t. e. Bibeln 1541, Lex. Linc., Ljungberg), *bett* (ä. nsv. ofta *be(e)t*, t. e. Lex. Linc., Dict. Hamburg., Serenius i sammansättningar, Ljungberg)[2], *bette* 'toft' (urspr. samma ord som *bete*, hvarom se ofvan s. 174);

glemma 'glimma' Bibeln 1541, Schroderus, Chronander[3] (*glimma* Bibeln 1541 ff. kan väl delvis motsvara, såsom Tamm i sin ordbok antar, no. dial. *glīma* — jfr fsv. »*glijmma*» gentemot *glima*, no. dial. *glĭma*, dalmål *glimå* — men beror nog väsentligen på inflytande från *glimra, glimta* och ty. *glimmen*[4]), *grepp* (*gre(e)p* Arvidi, Columbus m. fl.), hvartill anslutit sig lånorden *angrepp* (förr äfven[1] *-gre(e)p* och *-gri(j)p* efter *gripa*; mlty. *angrepe*) och *begrepp* (förr äfven[1] *-gre(e)p, -gri(j)p*; mlty. *begrep*);

hetta (förr äfven *he(e)te* A. Månsson, Lex. Linc., Tiällmann, Ljungberg, *he(e)ta* Nya test. 1526, Bibeln 1541, Lucidor[5]; utgår från fsv. oblika kasus *hita* af *hiti*)[6];

---

[1] Se SAOB.

[2] Om mask. *bit*, troligen nybildning till *bita*, se SAOB och Hesselman, a. st. s. 54 f.

[3] Se ock Noreen-Meyer, a. st. s. 65 r. 30.

[4] Annorlunda Hesselman, a. st. s. 80 f.

[5] Ännu andra exempel se Hesselman, a. st. s. 64; Hellquist, a. st. s. 121.

[6] Om det möjligtvis för sv. riksspråk öfverhufvud främmande *hemmel*

kettel Salberg, Lind, Bellman och ännu vulgärt, *-il* Schroderus (förr stundom *ketill* [1], det y. fsv. *ketil* af **kitil*, no. dial. *kĭtil*, Bureus *kittil*, Spegel ff. *kittil*, dvs. sg.-formen, under det att *kettel* utgår från pl.-formen i de dialekter, där *i* blir *e* före *tl* — se nedan s. 199 f. — och det förr rätt vanliga *kättel* Lex. Linc., Salberg, Spegel, *kätil* Var. rer. voc. motsvarar den äldsta fsv. formen *kætil*), ä. nsv. *kveck* [2] (fsv. *kviker*, under det att det vanliga *kvick* är fsv. *kvikker*; jfr *kveke* ofvan s. 185);

lem (uppsv. äfven *läm* [3]; *le(e)m* P. Swart, Tegel [4]), *lett* 'färg' (uppsv. äfven *lätt*, t. e. ännu Boivie 1834 [3]; *let* Lex. Linc.), ljus-, röd-*lett* (äfven *-lätt*; fsv. *liter* 'färgad'), *letta* 'färga' (äfven *leta*) [5];

peppar (ä. nsv. äfven *pepar*, *päppar* [6]);

ä. nsv. *semma* [7] (*simma* har *i* dels från fsv. pres. *simber*, dels väl ock såsom utgående från ett mot isl. *suimma* svarande fsv. *simma* [8]), *skepp* (förr ofta *ske(e)p*, t. e. Nya test. 1526, P. Swart, Prytz, Rondeletius, Wivallius [9], Lex. Linc., Brasck, Arvidi, Spegel, Hof, Bellman; *skip* Ol. Petri [10], P. Swart, Spegel och *skipp* Bibeln 1541, Grubb [11] bero väl väsentligen på mlty. *schipp*), *spett* (*speet* Messenius [12], Lex. Linc.),

'himmel' se Hesselman, a. st. s. 160 f. not, där dock det af Vendell, a. st. s. 260, från Ol. Petris postilla anförda *hemmel* förbisetts. Dessutom förekommer formen, såsom Hoppe för mig påpekat, i många — kanske dock dialektalt färgade — skrifter från tiden 1549—1744.

[1] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 43 r. 16, 19 och 24.

[2] Om det ej är att utläsa *kväck*; se Kock, a. st. I, 51 och jfr 171.

[3] Se Hesselman, a. st. s. 44; Kock, a. st. I, 170.

[4] Se Vendell, a. st. s. 290.

[5] Se Hesselman, a. st. s. 65; Kock, a. st. I, 30.

[6] Se Hesselman, a. st. s. 66 f.; Kock, a. st. I, 171.

[7] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 31 r. 4.

[8] Annorlunda Hesselman, a. st. s. 79.

[9] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 109 r. 18.

[10] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 20 r. 36.

[11] Se Vendell, a. st. s. 348.

[12] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 55 r. 30.

sterra (jämte *stirra* Sahlstedt; fsv., isl. *stira*[1], hvaremot nsv. *stirra* väl beror på kontamination af *sterra* och ett mot no. *stīra*, fris. *stīren*, svarande **stīra*[2]), *streck* ntr. (*stre*(*e*)*k* Lykosandr[3], Lex. Linc., Lucidor, Lind, Hof, Ihre, Bellman, Sahlstedt m. fl.) och det därmed troligen identiska, om ock af lty. *streke* m. påverkade, *streck* m.[4] (pl. *streckar*, t. e. under en text; *strekar* Bellman);

tenn Aurivillius ff. (*teen* Arvidi, Lex. Linc., *tehn* Synon. lib., Schroderus; att formen *tenn* segrat, beror väl väsentligen på lty. *tenn*, liksom Spegels *tinn*, *thin*[5] väl beror på lty. *tinn*, da. *tin*);

veck (knä*väck* Schroderus, -*week* Lex. Linc.), *vecka* Synon. lib. ff. (förr ofta *ve*(*e*)*ka* Nya test. 1526, Var. rer. voc., Bibeln 1541, A. Månsson, Lex. Linc., Prytz, Salberg, Dict. Hamburg. 1700, Spegel, Swedberg, Halenius, Lind, Ihre m. fl.[6]; *wi*(*j*)*ka* Nya test. 1526, Ol. Petri, Messenius, Ihre[6], *vicke* P. Swart[7] och det ända in på 1800-talet vanliga *vicka* utgå från fsv. oblika kasus *viku* till *vika*[8]), *vett* (uppsv. äfven *vätt*[9]; *we*(*e*)*t* Lex. Linc., Lucidor, Hof m. fl.[10]; *witt* Ol. Petri har *i* antingen från det nedan s. 193 nämnda **vittug* eller blott på grund af arkaisk ortografi), *vetta* (äfven *vätta*, förr också *veta* Serenius, Lind, Hof m. fl.[11], urspr. samma ord, i uppsv.

---

[1] Så Falk-Torp (1911) och Torp, *Wortschatz* (1909), men Hægstad-Torp (1909) *stíra*. Troligen ha båda formerna funnits; jfr ofvan i texten.

[2] Hesselman, a. st. s. 207, antar utan något — åtminstone något angifvet — skäl, att *rr* i *sterra*, *stirra* är ursprungligt, alltså icke beroende på den vanliga uppsvenska förlängningen af *r* i t. e. *borra* (fsv. *bora*) o. d.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 83 r. 7.

[4] Ej upptaget i Sv. ak:s ordlista.

[5] Se Kock, a. st. I, 32, där dock helt annat och numera ohållbart förklaringsförsök.

[6] Se t. e. Vendell, a. st. s. 397; Hellquist, a. st. s. 120.

[7] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 26 r. 38.

[8] Se Hesselman, a. st. s. 109.

[9] Hesselman, a. st. s. 52.

[10] Se Hellquist, a. st. s. 122.

[11] Ännu hos Almquist, se Hesselman, a. st. s. 74 not 3.

form, som *veta*, se ofvan s. 183; det enligt Hof stundom förekommande uttalet *witta* har väl sitt *i* från ett fsv. imperf. **ville* — nybildadt i stället för *viste*, sedan detta begränsats till betydelsen 'visste' — detsamma som nu uppträder som *vette* med lån af *e* från presens), *vetterlig* se *veterlig* ofvan s. 183.

Om de i nutida riksspråk ej längre brukliga formerna *affvetta, anlette, bessa, betta* subst., *gnett, helvette, hwecka, ledd, lenn, necker, pellare, samvett, sella, skeppa, smecker, spell, spella,* (tung)*spenna, sveck, vedder-, wenn, vetta* 'veta', *ögnableck* se ofvan under 1, a (s. 174 ff.).

b) I fsv. litteratur ej anträffade (men sannolikt befintliga) ord:

fless 'flin' Lind jämte *fliss* (till no. dial. *flīsa* 'fnissa'), hvaraf nu verbet *flissa*, väl med *i* från *flina* och *fnissa*;

lemmel (och *lämmel*; no. dial. *līmende, lemelde*, isl. pl. *lemendr* [1], väl urspr. particip till isl. *lima*, **lema* [2], no. dial. *līma, lema* 'sönderstycka' — sålunda egentligen 'gnagare' — hörande till isl. *limr* 'lem') [3];

nemen [4] (dvs. *nemmen*?) 'läraktig' Var. rer. voc. (sv. dial. *nemmen, nimmen* [5] till fsv. *nima*, nsv. *förnimma*, hvars *i* beror dels på fsv. pres. *nimber*, dels på analogien af *simma* : *sam* [6]);

spetta 'sätta på spett' Sahlstedt (jämte *spita*, som antingen har urspr. *ī* såsom no. dial. *spīt* 'spets' eller möjligen är en dialektform med *ī* af *ĭ* såsom kanske Vätö-målets *spiter* 'små trästickor' [7] = *spetor*);

[1] Se Kålund, Arkiv XXV, 302 f.

[2] Med samma vokalväxling som *viga* : *vega*, *sile* : *sele*, *stige* : *stege* o. d., se Noreen, *Altisl. gr.*[3] § 154, 1.

[3] Annorlunda Falk-Torp, a. st. s. 634 och 1507.

[4] Kock, a. st. I, 30, anför visserligen ett fsv. »*nimin*», men jag har ej kunnat hitta något dylikt.

[5] Se t. e. Wigforss, *Södra Hallands folkmål*, s. 37.

[6] Annorlunda Hesselman, a. st. s. 79.

[7] Se Hesselman, a. st. s. 105.

vecka v. väl nybildning till *veck* (se ofvan s. 191), *veckusjö* 'sjömil' Lind (*wekusiös* Tegel — pl. *vekursiö* Bureus — *vicke siös* P. Swart, sammansatt med det ofvan s. 191 behandlade *vecka*), *vettig* (isl. *vitogr*, ä. nsv. *vettug*, *vättig* [1] — ombildning af ett **vittug* efter *vett*, hvarom se ofvan s. 191, och lty. *wettich* — Lex. Linc. *weetigh*), *vette* 'lockfågel, sjömärke, flöte' (äfven *vätte*, förr också *vete* [2]; isl. *vite*).

Om de i nutida riksspråk ej längre brukliga formerna *bess*, *betta* v., *bettel*, *-ul*, *bleck*, *blecka*, *greppa*, *messost*, *settat* se ofvan under 1, b.

De ofvan under 1 och 2 anförda talrika biformerna med *ä* bero:

* Dels och oftast på Upplands-dialekt, däri utvecklingen af fsv. kort *i* gått vidare, så att detta ljud sammanfallit med fsv. kort *æ* i ett och samma, oftast kanske mellan *e* och *æ* liggande, *ä*-ljud [3]. Dylika fall inom nutida riksspråk äro *vän* subst., uppländska ortnamn som *Väddö* och *Vänngarn* samt de mellan *e*- och *ä*-uttal vacklande *beck*(*a*), *bläck*(*a*), *lämmel*, ljus-, röd-*lätt*, *vette*, *vetta*, förr äfven *anlätte*, *bätta*, *fänn*, *gnätt*, *gräppa*, *hväcka*, *läfva*, *läfver*, *läfverne*, *lägat*, *läm*, *län*, *lätt*, *mässa*, *päppar*, *smäd*, *späll*(*a*), *stäga*, *sädan*, knä-*väck*, *väd*(*d*)*er*-, *vätt*(*ig*), *vätta* 'veta', om hvilka alla se ofvan. Jfr sådana icke sällan, till och med i litteraturen, uppträdande »staffel» som *sträck* för *streck* o. d.

** Dels ock på fsv. biformer med *æ*. Sådana fall i nutida riksspråk äro de ofvan behandlade *bägare*, *gäl*, *släde* och de vacklande *medan*, *reform*, väf-, väg-*skäl*, förr äfven *kättel*, *lädig*, *nädan* (kanske hörande till * här ofvan), *räfvel*, tung*spänne*, *säger* subst.

*** Dels ändtligen på tyskt lån. Så väl *näck* (kanske dock hörande till ** här ofvan) och *sägell*.

[1] Se Hesselman, a. st. s. 52.

[2] Se a. st. s. 75.

[3] Se a. st. s. 8 f.

Den ofvan under A formulerade regeln, fsv. *ĭ* före en konsonant > nsv. *ē* utom före fsv. *i* och *u* i följande stafvelse, gäller för dialekterna i Närke, Västmanland, södra Dalarna, delar af Norrland (t. e. Västerbotten och Gästrikland), Uppland, Södermanland, östra och norra Östergötland samt största delen af det nordfinländska området. I återstoden af västra och södra Sverge samt vissa delar af Norrland (t. e. Hälsingland och Jämtland) har öfvergången inträdt äfven före *i* och *u*. Omvändt har den i de baltiska målen inträdt blott i enstafviga ord, och för gutniskan samt det egentliga dalmålet är den alldeles främmande [1].

Företeelsens ålder bestämmes på grund af skrifningar med *e* för *i* uti y. fsv. skrifter lätt till omkring 1400, något tidigare i vissa, kanske ock något senare i vissa andra dialekter, och är troligen något större i fråga om enstafviga än i fråga om tvåstafviga ord [2].

Undantag med, åtminstone skenbart, bevaradt *i* — nästan alla redan ofvan behandlade, hvart på sitt ställe — bero på lån eller åtminstone påverkan (stundom väl blott ortografisk sådan) från:

α) Fornsvenskan. Hit höra de nutida *afvita, diger, frid, gifva, kid* (?), *skipa, viderboende,* troligen äfven *mig, dig, sig,* som från början väl blott äro utläsningsformer vid sidan af de ljudlagsenliga [3], men fortfarande vanligen med arkaisk ortografi uppträdande, formerna *mäj, däj, säj*; i äldre litteratur dessutom *anlit, embite, idhar, -er, liffua* (delvis, jfr *ζ*), *nid(er), quidh, sidh, tvika* (delvis, jfr *ζ*), *vilat, vitt* (delvis, jfr *ϑ*).

β) Tyskan: *glimma* (delvis, jfr *η*), *stickelbär* (delvis jfr *ϑ*) och graf*stickel, vidertryck, ögonblick,* väsentligen väl ock *bitter* [4];

[1] Jfr Hesselman, *Sveamålen*, s. 19; Hultman, *De östsvenska dialekterna* § 1, 72, § 5, 3, § 7, 2, § 9, 6, § 15, § 21, § 24.

[2] Se Hesselman, *De korta vokalerna i och y*, s. 228 ff., och jfr Noreen, *Altschwed. gr.* § 115, 1, Kock, *Sv. ljudhist.* I, 27 ff.

[3] Se Hesselman, a. st. s. 35 f., och jfr nedan i fjärde kap.

[4] Se Hesselman, a. st. s. 157 not 1.

i äldre litteratur dessutom *bick* (*pick*), *insigel, middel, nick, skijnbar, skip(p), tinn.*

γ) Nordsvenska dialekter: *missost, Mörsil* o. d. ortnamn.

δ) Isl.-fno. litteratur: *r(i)jse.*

ε) Latin: *sigel, sinap.*

ζ) Närstående former med urspr. *ī*: *bit, drifis* och tidsför*drif, drifva* subst., *fis* (sv. dial. *fess, fes*), *riffjärn, skit, slit, stig, stigbygel, stirra,* ge *vika*[1]; i äldre skrifter dessutom *angrip, begrip, helvite* (delvis, jfr *ϑ*), *liffua* (delvis, jfr *α*), *liffuerne, sig* subst., *skin,* ge *sviga*[1], *svik, tvika* (delvis, jfr *α*), *vridh.*

η) Närstående former med två konsonanter eller en lång kons. efter vokalen: *förnimma, gitta, glimma* (delvis, jfr *β*), *kvick, kvicke, simma, smicker, sticka* (möjligen till någon del = isl. *stika,* no. dial. *stĭka* 'stör', men väsentligen = fno., fsv. *stikka* 'sticka', jfr mlty. *sticke* m.), *villat* (fi.-sv.), *vitter*; i äldre litteratur dessutom *bider, liggat, mid(d)erne, midålder, vitterligen.*

ϑ) Närstående former med *i* eller *u* i följande stafvelse: *ida* och i äldre litteratur dessutom *vicka, vitt* (delvis, jfr *α*), *vitta* 'vetta'. Fullt ljudlagsenliga från en mängd och särskildt de för riksspråket mest normgifvande dialekternas synpunkt (jfr ofvan s. 173 f.) äro däremot sådana äldre skrifningar som *helvite* (delvis jfr *ζ*), *krittel, sijdugh, skipelse, snidig, triding, trifven, vickesiö, vidskipelse, -skipelig, vilit* 'velat', *vilin* 'viljen' och plural- samt konjunktivformer af typen *bito,* resp. *bite.* De äro alltså likställda med sådana fall inom det nutida riksspråket som *himmel* (fsv. *himil*), *idelig* (fno. *iðuligr*)[2], *kittel* (jfr ofvan s. 190), *snigel* (fsv. *snighil*), *spicken* (jfr fsv. *spikimater* o. d.), *stickelbär* (delvis, jfr *β*), *tomtebisse* (fi.-sv. dial. *bĭsi*), *vissen* (fsv. *visin*), *vifvel* (ags. *wifel*) och participier af typen *biten* (fsv. *bitin*).

ι) Synonyma ord: *flissa.*

---

[1] Se HESSELMAN, a. st. s. 55 f.

[2] Jfr *idugh* hos Schroderus (se HESSELMAN, a. st. s. 99) och fno. *iðug-liga.* Fsv. *īdhogher* (se KOCK, *Medeltidsordspråk,* Inledn. s. 47) har lånat *ī* från *īdh,* isl. *íþ* (jämte *iþ,* gen. *iþiar,* se HÆGSTAD-TORP, *Gamalno. ordbok,* där dock oriktigt skrifves »*iðjar*» med långt *i*).

B. Fsv. kort *i* före konsonantgrupp eller en lång konsonant. Vi urskilja här följande specialfall:

1. Kons. med följande konsonantiskt *i*. I denna ställning uteblir öfvergången i de uppsvenska dialekterna, men inträder i de medelsvenska sveamålen samt de flesta öfriga, framförallt de syd- och västsvenska dialekterna [1]. Vokalen uppträder i riksspråket som lång före *dj*, kort före *lj* och *tj*.

a) I fsv. litteratur anträffade ord:

bedja (ä. nsv. ofta *bidia* — stundom *biddia* — t. e. ännu hos Arvidi, Salberg, Rudbeck [2]);

Fettjestad byar i Östergötland (*Fittja* i Uppland och Södermanland; fsv. pl. *fitiar* 'strandängar');

lellior 'liljor' Gyllenmärs [3];

Medevi i Östergötland (fsv. *Midhiavidh*), *medja* jämte vida vanligare *midja* (som redan Lind och Sahlstedt ansågo vara den vanligare formen) [4];

settie [5] 'sitta' (fsv. *sitia*, ännu hos Hof *sittja* jämte det efter *sitter* ombildade *sitta*), *skelia* 'skilja' Gyllenmärs [6], *smedja* (*smidia*, *-ja* Arvidi, Dahlstierna, 1734 års lag, Serenius och ännu Fröding [7]), *svedjeland* (*swidio-* L. Petri, *swidia* Schroderus, *swidie-* Dahlstierna):

tredje (ä. nsv. ofta *tridie*, t. e. Lucidor, Salberg, Grubb, Swedberg och ännu 1734 års lag [8]);

[1] Jfr Hesselman, a. st. s. 129 f. och 135.

[2] Andra ex. se Noreen-Meyer, a. st. s. 47 r. 24, s. 57 r. 24, s. 108 r. 21, s. 111 r. 5; Hesselman, a. st. s. 116; Vendell, a. st. s. 192; SAOB.

[3] Noreen-Meyer, a. st. s. 74 r. 26.

[4] *Dagsmedja* eller mera sällan *-midja* hör ej hit, utan är en omtydning af *dagsmeja*, dialektal form af ett fsv. **daghsmæghin* (isl. *dagsmegen*); se Lindroth i Från filol. fören. i Lund III, 43 ff. och SAOB.

[5] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 45 r. 32 och s. 46 r. 2.

[6] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 67 r. 12 och s. 73 r. 8.

[7] I Svea 1901 (i *Efterskörd* I, 38 ändradt till *smedja*). Andra ex. se Noreen-Meyer, a. st. s. 29 r. 23; Hesselman, a. st. s. 125.

[8] Andra ex. se Noreen-Meyer, a. st. s. 15 r. 29, s. 24 r. 12, s. 86 r. 20; Hesselman, a. st. s. 128.

vedja 'vidja' Arvidi, Ljungberg, Linné m. fl. [1], *velie* 'vilja' subst. Gyllenmärs, 1 pl. *velie* 'vilja' Ol. Petri [2], *vettja* 'vittja' J. G. Oxenstierna [3].

Af *gilja* har jag i litteraturen endast funnit *i*-former.

b) i fsv. litteratur ej anträffade (men troligen befintliga) ord:

se(e)lia 'dragrem' Var. rer. voc., Lex. Linc. (annars *silja* [4]), *svedja* (*swidia* L. Petri);

te(e)lia 'tilja' Var. rer. voc., Lex. Linc., Gyllenmärs [5], Lind eller *tellia* Salberg, Hof (isl. *þilia*) och det dithörande *teelja* 'lägga golf' Spegel.

Såsom synes har *e* med tiden blifvit enrådande endast i de fall då det haft stöd i närstående former med *e* såsom *beder* (och *bed*), *smed*, *sved*, *tre* [6].

2. De pertonerade kons. *dh*, *gh*, *v* med följande *l*, *n*, *r*. Vokalen uppträder i riksspråket regelbundet såsom lång utom före (af fsv. *v* uppkommet) *m*.

a) I fsv. litteratur anträffade ord:

fedla Schroderus, Lind, nu vulgärt *fela*;

kedling Var. rer. voc. o. a. [7], men *killing* af ett fsv. **killinger* vid sidan af *kidhlinger* såsom *frilla* jämte *friþla* o. d.;

lefnad (uppsv. *läffnat* Schroderus), *lemna* (*leffna* Rudbeckius, uppsv. *lämna* Schroderus ff. och *läffna* 'få lif' [8]; fsv. *lifna*);

medla (jfr ä. nsv. arkaiserande *midlare* [9]), *Medelsta* härad

---

[1] Se Hesselman, a. st.; Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 42.
[2] Se Vendell, a. st. s. 101.
[3] Se Hesselman, a. st. s. 129.
[4] Se Hesselman, a. st. s. 124.
[5] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 66 r. 6.
[6] Jfr Hesselman, a. st. s. 130.
[7] Se Kock, a. st. I, 32.
[8] Se Hesselman, a. st. s. 15 f., 140, 152.
[9] Se Kock, a. st. I, 43.

i Blekinge (fda. *Medlesta*; fsv. *midhlasta*, ännu Sparman 1642 arkaiskt *midelste* 'mellersta' [1]);

adj. *nedre*, adv. *nere* (*nedre* ännu Linné och Sahlstedt; *nidhre* Ol. Petri, Bibeln 1541 [2] med arkaiserande ortografi);

remna (*reffna* Bibeln 1541, Serenius, Lind, uppsv. *rämna* Bureus ff., *rimna* Schroderus [3] väl med *i* från *rifven*; fsv. *rifna*);

segel (fsv. *sighl*), *segla*, *segra*, *Sven(n)arum* socken i Småland (fsv. *Swidhnarūm*);

tegel (fsv. *tighl*), *treflig* (*triflig* Hof, Sahlstedt och ännu i lägre slang, väl med *i* från *trifvas* eller möjligen enligt A ofvan utgående från ett fsv. **thrivuligr*, jfr isl. *þrifolega*) och *trefnad* (fsv. *thrifnadher*).

Hit höra vidare de ända in på 1800-talet förekommande och i ä. nsv. normalt uppträdande, synkoperade formerna af participier (och andra med dem lika byggda adjektiver) af typen *vredne*, *stegne*, *skrefne* (*trefne*) vid sidan af *vriden*, *stigen*, *skrifven* (*trifven*), som enligt A ofvan behållit *i*. På utjämning inom paradigmet bero de med tiden allt vanligare formerna *vridne* osv. (liksom omvändt *trefven*, jfr ofvan s. 182 och 183 f.) [4].

b) I fsv. litteratur ej anträffade (men troligen befintliga) ord:

ä. nsv. *bedla(re)* eller *be(e)la(re)* 'fria(re)' Schroderus ff. [5] (no. dial. *bĭdla*, *-ar*);

dregel (äfven *dräggel*, urspr. uppsv. form; no. dial. *drĭgl*) och *dregla* (äfven *dräggla*);

nedrig (*nidrig* P. Swart, Messenius, Sparman 1642, jfr *nidhre* här ofvan och ty. *niedrig*);

refla 'sandrefvel' Serenius (jfr *refvel* ofvan s. 187);

---

[1] Se Kock, a. st. s. 39.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 4 r. 12 och s. 24 r. 8.

[3] Se Hesselman, a. st. s. 16 f., 142, 152.

[4] Se utförligt härom Hesselman, a. st. s. 158 ff.

[5] Se SAOB.

segna (äfven *signa*, dvs. *siŋna*, af ett fsv. **sighna*, resp. **siŋna* [1], isl. *signa*; de äfvenledes förekommande uttalen *säŋna* och *sīgna* äro väl blott af ortoepisk natur, dvs. bero på utläsning af skriftformerna *segna*, resp. *signa* efter mönstret af t. e. *regna*, resp. *gedigna*), *snegla* (fi.-sv. dial. *snigla* till sv. dial. *sniga* 'smyga'), *stegla* 'stegra' Schroderus, Lind (sv. dial. *stigla* enligt Rietz) [2].

Biformer med *ä* bero i allmänhet på uppländsk dialekt: *dräggel, dräggla, lämna, rämna*, ä. nsv. *läffnat*; på ortoepisk analogi i *segna*, då detta uttalas *sängna*.

De skenbara undantagen med *i* bero på:

a) att *ghn* redan i fsv. (förlitterärt) öfvergått till — med *gn* betecknadt — *ŋn* [1]: *digna, signa, välsigna*;

β) att *dhl, dhn* redan i fsv. blifvit *ll, nn*: *killing, skrinna* (isl. *skriþna*; jfr fsv. *Ronni*, isl. *Hróþný* o. d. [3]);

γ) att *ghr* redan i fsv. förlorat *gh* med förlängning af föregående vokal: *Siri* (fsv. *Sīriþ* jämte *Sighrīdh*);

δ) påverkan af närbesläktade ord med *i*: ä. nsv. *rimna*;

ε) lån från fornspråket: *Sigrid*;

ζ) arkaiserande ortografi; ä. nsv. *midlare, midelsta, nidhre, nidrig* (delvis, jfr *η*) [4];

η) lån från tyskan: *nidrig* (delvis, jfr *ζ*), *vidrig*.

3. Perspirerad kons. med följande *l, m, n, r*. Öfvergången synes ha uteblifvit i den för riksspråket framför allt normgifvande Mälar-nejden [5], troligen emedan den perspirerade kons. redan i fsv. tid uti denna ställning förlängts [6]. Också

---

[1] Jfr Noreen, *Altschwed. gr.* § 258, 1.

[2] *Stegra* (*stägra* Grubb), som Hesselman, a. st. s. 144, äfven för hit, beror väl på mlty. *stēger* 'brant uppstigande'; jfr ty. *steigern* 'stegra'. Äfven *stegla* torde åtminstone delvis bero på lån; jfr mlty. *stēgel* = *stēger*.

[3] Se Noreen, a. st. § 285, 5.

[4] Växtnamnet *gigel* 'Lotus' (se Lyttkens, *Sv. växtnamn*, s. 679; ej upptaget i Sv. ak:s ordlista) är nog ej att sammanställa med no. dial. *gīgl* 'vinglig', utan sannolikt lån fr. mlty. *gīgel* 'fiol' och hör då ej hit.

[5] Se Hesselman, a. st. s. 153 och 156.

[6] Se Noreen, a. st. § 296, 2, 3 och 4.

har riksspråket i hithörande ord nästan alltid *i*, t. e. *glittra* (isl. *glitra*), *kittla* (isl. *kitla*), *kvittra* (da. *kvidre*), *lisma*, *smickra* (da. *smigre*), *vissna* (isl. *visna*) o. d. Då i några fall andra dialekters *e* — vanligen kort, såvida ej association föranledt längd — trängt igenom i riksspråket, beror detta nästan alltid på att *e* haft stöd af samma vokal i närbesläktade ord. Exempel på *e*-former, hufvudsakligen ur äldre litteratur, äro:

a) I fsv. litteratur anträffade ord:

ä. nsv. *afvettra*, se SAOB (af fsv. *vitra* 'göra veterligt');

besman (ä. nsv. äfven *bes(s)mar*, *-mal* samt *bis(s)man*, *-mar*, *-mal* m. fl. former [1], fsv. *bisman*, *-mare*; *e*-formen stärkt af mlty. *besemer*), *blekna* (ä. nsv. äfven *bleckna* [2], fsv., isl. *blikna*; riksspråkets form väsentligen beroende på anslutning till *blek*, isl. *bleikr*);

fetma s. och v. (fsv. *fitme*, resp. *fitma*; påverkadt af *fet*, isl. *feitr*, liksom ock) *fetna* (fsv., isl. *fitna*, men jfr no. dial. *feitna* jämte *fĭtna*), ä. nsv. *fresma* 'blemma' (äfven *frisma* [3]);

gressel 'brödspade' Salberg (nu *grissel*, *grissla*, fsv. *grisla*);

skepnad (förr äfven *skeppnad*, *skäpna(d)* [4]; påverkadt af *skepa* sig, jfr ofvan s. 180), ä. nsv. *sme(c)kra* 'smickra' [5];

vekna (fsv. *vikna*, men riksspråkets form väsentligen beroende på anslutning till *vek*, isl. *veikr*; jfr no. dial. *veikna* jämte *vĭkna*, isl. *vikna*), *vessla* (*wees(s)la* Lex. Linc., *vesla* Sahlstedt, *vissla* Gyllenborg, Ihre, Weste m. fl., *wäsel* Serenius, Lind, fsv., isl. *visla*; det alternativa uttalet med *ä* kan delvis bero på inflytande från da. *væsel*, mlty. *wesele*, delvis

[1] Se t. e. Dahlstierna (*biszman*), Hesselman, a. st. s. 153, 156, och SAOB.

[2] Se Hesselman, a. st. s. 137, och SAOB.

[3] Se Hesselman, a. st. s. 139.

[4] Se Hesselman, a. st. s. 154; Kock, a. st. I, 222; Hellquist, *Stud. i 1600-talets svenska*, s. 111.

[5] Se Hesselman, a. st. s. 157; Hellquist, a. st. s. 102.

på Upplands-dialekt), ä. nsv. mycket ofta *vet(t)ne, -a*[1], *vidskeplig* (fsv. *vidhskipliker*; jfr ofvan s. 180).

Hit höra ock de ä. nsv. synkoperade participformerna af typen *bet(t)ne, grepne, wekne* till *biten* osv.; jfr ofvan s. 198 om *vredne* o. d.

b) I fsv. litteratur ej anträffade (men troligen befintliga) ord:

fep(p)la 'fingra' Sahlstedt, Weste (isl. *fipla*), *fnetra* Dalin 1850 och (Sv. handordbok) 1868 (fi.-sv. dial. *fniter*);

ressel 'rissel, såll' Schroderus, Lind (no. dial. *rīsl* 'sandras' o. d.);

ä. nsv. *sleprig* Lex. Linc., Salberg (till no. dial. *slīpra* 'glida'; *slipprig* är väl, åtminstone delvis, lån från mlty. *slipperich*[2]).

4. *r* eller kakuminalt *l* (hvilka på grund af sitt bildningsläge kräfva en mindre eller större tillbakaflyttning af tungspetsen, hvarigenom munhålans resonansrum ändras på ett sätt, som framkallar vokalöfvergången) med följande kons. Öfvergången tillhör större delen af språkområdet, äfven dalmål och gutniskan[3]. Vokalen är i riksspråket lång före *rd, rl, rn*, annars kort. Exempel:

a) I fsv. litteratur anträffade ord:

Mansnamnet *Berge* (uppsv. äfven *Bärge*[4]; fsv. *Birghir*, hvarifrån nsv. *Birger* lånats), ä. nsv. *berkarl* (jämte arkaiserande *birkarl*)[5] 'handelsman';

herde (*härde* Bibeln 1541, P. Brahe och ännu någon gång), *hers* Lind, Sahlstedt, Moberg 1825 (*härs* Var. rer. voc.; redan fsv. *hers*, kanske lån från mlty. *herse* liksom väl nsv. *hirs* från ty. *hirse*), *huerffuel* Bibeln 1541, Schroderus, Lind

---

[1] Se HESSELMAN, a. st. s. 156.

[2] Något som förbises af HESSELMAN, a. st. s. 153.

[3] Se NOREEN, Sv. landsm. I, 329.

[4] Se HESSELMAN, a. st. s. 199.

[5] Se a. st. s. 211.

(uppsv. *hwärfwil* Schroderus, Columbus, *hwärfwel* Halenius [1]; nsv. *hvirfvel* beror väl väsentligen på inflytande från ty. *wirbel*);

kerfvel 'körfvel' Aurivillius, Serenius, Lind (arkaiserande *kirffwel* B. Olai, Arvidi), *kerkia* 'kyrka' (fsv. *kirkia*) [2], ä. nsv. *ke(e)rna* s. och v. Bibeln 1541, Rondeletius [3] (*kärna* Schroderus ff., nsv. *kärna* s. utgår åtminstone delvis från en mot isl. *kiarne* m., no.-da. *kjerne* svarande form [4], såsom framgår t. e. af den dalsländska motsättningen *ɡaŋa* 'kärna', men *steŋa* 'stelna' af **stirna*, isl. *stirþna*), *kers(e)bär* 'körsbär' B. Olai [5], Aurivillius, Lind m. fl. [2] (*kärsber* Hallman [2], kanske delvis genom inflytande från mlty. *kersebere*; *kirs(se)bär* Lex. Linc., Serenius, Grubb, Sparman, Hof, Sahlstedt, väl väsentligen genom påverkan af ty. *kirsche*), *Kerstin* (äfven uttaladt *Kärstin*, jfr *Kärsti* Hallman; arkaiserande *Kirstin* P. Swart, Ol. Petri, Aurivillius);

se(e)rla Bibeln 1541, Spegel, Serenius, Weste (*särla* Weste ff.; fsv. *sirla*, ombildning af fgutn. och isl. *siþla*, sv. dial. *silla*, da. *silde*, efter det därmed ofta förbundna *arla* [6], delvis kanske ock en dialektform af samma slag som västgötadial. och no. dial. *örla* 'ödla'), ä. nsv. *sperff* Nya test. 1526 m. m. (*spärf* Lind m. fl.; fsv. *spirver*) [7], *stel* Schroderus ff. (*stiäl* Stiernhielm, Sparman, *stjel* Lind, uppsv. dialektform [8]; fsv. *styrdher* af **stirþer*, isl. *stirþr*) och *stelna* (*stälna* Lucidor; fsv. *stirna* 'stirra' samma ord som *sterna*, isl. *stirþna* 'stelna' [9]);

[1] Se HESSELMAN, a. st. s. 210.

[2] Se HESSELMAN, a. st. s. 205.

[3] Se NOREEN-MEYER, a. st. s. 60 r. 4.

[4] Så ock FALK-TORP, a. st. s. 517. Annorlunda KOCK, a. st. I, 46 och med någon tvekan HESSELMAN, a. st. s. 204.

[5] Se NOREEN-MEYER, a. st. s. 39 r. 7.

[6] Se LIND, *Om rim och verslemningar*, s. 56. KOCKS (a. st. I, 44) härledning ur ett uppkonstrueradt **siđrla* är oantaglig.

[7] Se HESSELMAN, a. st. s. 212.

[8] Se t. e. TISELIUS, Sv. landsm. XVIII, 5, s. 89 not 8.

[9] Jfr WIGFORSS, *Södra Hallands folkmål*, s. 44 not 7.

telster 'tilja' Lind (arkaiserande *tilster* Lind under »tilja»); *weeld* Ol. Petri [1], Bibeln 1541, Spegel m. fl. (*väld* Lind ff.; arkaiserande *wild* Aurivillius), *weelker* 'hurtig' Spegel och komparativen *velkare* L. Petri [2] (*välkare* Serenius, Lind; fsv. *vilkare* 'bättre'), *weelnas* 'hoppas' Spegel (*välnas* Schroderus, Columbus, Serenius, Lind, Weste), ä. nsv. *werdas* Ol. Petri [3], P. Swart [4] (fsv. *virþas*, men därjämte *værdhas*, som kanske väsentligen beror på ombildning efter adj. *værþer* liksom substantivformen *værþe* redan tidigt ersatt *virþe* på grund af inflytande från synonymet *værþ*, isl. *verþ*; i det nutida *värdes* kan därför *ä* — och möjligen äfven *e* i ä. nsv. *werdas* — lika väl vara fsv. *æ* som *i*), *verke* Sahlstedt, Lindfors, Dalin 1853 (*wärcke* Schroderus [5]; *wirke* Nya test. 1526 ff., kanske urspr. blott arkaiserande skrifning, sedan däraf framkallad utläsningsform [6]).

b) I fsv. litteratur ej anträffade (men troligen befintliga) ord:

ä. nsv. *berck* 'björk' Lex. Linc. (ombildning efter fsv. *birke-* 'björkskog'; jfr da. *birk*);

gers Lind ff. (*gärs* Schroderus ff.; *girs* — jfr Ægidius *Girs*, † 1639 — Sparman, Aurivillius, Spegel, Serenius, Lind m. fl., möjligen delvis arkaiserande skrifning, delvis fi.-sv. dialektform [6]);

lerka Aurivillius, Sahlstedt, Lidner [7], Lyttkens-Wulff 1889, Wenström-Jeurling 1891, Sundén 1892 (*lirka* Ljungberg ff., kanske urspr. blott arkaiserande skrifning, sedan däraf fram-

---

[1] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 12 r. 39.

[2] Se Hesselman, a. st. s. 213.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 8 r. 15.

[4] Se Vendell, a. st. s. 396.

[5] Se Hesselman, a. st. s. 209.

[6] Jfr a. st. s. 214 f., där äfven ett par andra förslag till förklaring af *i* framställes.

[7] Se a. st. s. 206.

kallad utläsningsform [1]; dialektform för fsv. **lidhka* liksom fsv. *mark* jämte *madhk* o. d. [2]);

teln 'kantrep på nät' (*täln* Sahlstedt; ett fsv. **þiln*, väl nybildadt för **þinul* = isl. *þinoll*, no. dial. *tinel* — efter pl. **þilnar* för ä. **þinlar* såsom no. dial. *telna* 'teln' och det därmed urspr. identiska *tilna* 'skakel' för *tinla* 'skakel', sv. dial. *belning* för *benling*, fsv. *telnunger* för *tenlunger* 'telning').

De under 4, a och b anförda *ä*-formerna bero ej blott på uppländsk dialekt (jfr ofvan s. 193 och 199), utan stamma delvis äfven från andra trakter, enär fsv. *i* i denna ställning utvecklats ända till *ä* inom åtskilliga andra, till och med ganska sydliga munarter [3]. Inom riksspråket har *ä* trängt igenom i *särla*, *väld*, *värdes* (?), i viss mån äfven i *gers* och *herde*, men förekom förr äfven i *Bärge*, *hvärfvel*, *härs*, *kärsbär*, *spärf*, *stälna*, *täln*, *välkare*, *välnas* och *värke*.

De såsom undantag från regeln uppträdande *i*-formerna bero väl dels på lån eller — om ock till en början blott ortografisk och först senare ortoepisk — påverkan från fsv.: *Birger*, *lirka*, *virke*, förr äfven *birkarl*, *girs*, *Kirstin*, *tilster*, *vild*; dels på tyskt inflytande: *hvirfvel*, *svirfvel* (no. dial. *svervel*, fhty. *swirbil* 'hvirfvel', nhty. *schwirbel* 'svindel') [4], förr äfven *kirsbär*. Unga lånord som *cirka*, *cirkel* (båda från lat.), *hirdman* (från fsv.), *hirschfängare* (från ty.), *kirskål* [5], *pirka*, *virka* (de båda sista från tyskan) ha naturligtvis varit undandragna ljudlagens verkan.

5. Öfriga konsonantgrupper eller långa konsonanter. I denna ställning visar sig öfvergången i de uppsvenska dia-

[1] Jfr Hesselman, a. st. s. 214 f., där äfven ett par andra förslag till förklaring af *i* framställes.

[2] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 27.

[3] Se t. e. Wigforss, a. st. s. 24 och 43 f.

[4] Hesselman, a. st. s. 214, uppför — jag förstår ej hvarför — ordet bland »tydligen unga former i språket, dels lånord, dels nyskapelser af onomatopoetisk natur».

[5] Se Tamm, *Granskning av sv. ord*, s. 13; A. Lyttkens, *Sv. växtnamn*, s. 459 f. Ej upptaget i Sv. ak:s ordlista.

lekterna endast sporadiskt efter *r* eller kakuminalt *l* samt före *ns* (och *ms*, hvarpå dock exempel saknas), hvaremot den uti dessa dialekter synes alldeles ha uteblifvit i öfriga fall [1], under det att i sydligare och västligare sv. munarter öfvergången har en vida större — om ock i olika dialekter olika stor — utsträckning. Från dessa sistnämnda munarter förskrifva sig väl därför alla de exempel på *e*, som anföras nedan under b). Jag uppdelar alltså hithörande fall i följande två grupper:

a) Efter *r* eller kakuminalt *l* (jfr 4 ofvan) samt före (*ms* och) *ns*, som väl nasalerat vokalen och därigenom framkallat öfvergången (jfr utvecklingen af lat. *vinum* till fra. *vin* o. d.):

α) I fsv. litteratur anträffade ord:

drecka Rudbeck, *drefft* Lex. Linc. [2];

greft Messenius [3];

resta Linné [4];

skreft P. Swart, Messenius [3];

venstra (nu *vänstra*, uppsv. form).

β) I fsv. litteratur ej anträffade ord:

bedrefft, se SAOB;

greffel Wollimhaus;

klebbug 'klibbig' Linné [5], *krepsk* 'kapriciös, egensinnig' Serenius, Lind (jämte *kripsk*; väl såsom Rietz föreslagit från mlty. *kribbisch* 'retlig'), *kresk* 'syrlig' Sahlstedt, Moberg (jämte *krisk*; jfr no. dial. *krīsken* 'liflig, käck');

reffla subst. och verb (*räffla* Salberg och ännu alternativt; no. *rifle*, från lty. *riffel*, resp. *riffelen*), *remsa* Lind, Ihre

[1] Se utförligt härom Hesselman, a. st. s. 176 ff.

[2] *Fenster* Var. rer. voc., Bibeln 1541, P. Swart, Lex. Linc., Dict. Hamb., Spegel, Ihre osv. (*fänster* P. Swart, Synon. lib., Stiernhielm) hör nog ej — såsom Hesselman, a. st. s. 186 f., 231 not 2 och 239, antar — hit, utan är lån från mlty. *venster*, såsom redan Söderwall i fråga om fsv. *fenster* (jämte från den mlty. biformen *vinster* lånadt *finster*, hvaraf sedan *fynster* och slutligen *fønster*) antagit.

[3] Se Vendell, a. st. s. 9; Hellquist, a. st. s. 103.

[4] Se Kock, *Sv. ljudhist.* I, 54.

[5] Se Kock, a. st. I, 53.

ff. (nu stundom *rämsa*, uppsvensk form?, *rimsa* Bureus, Serenius [1], Hof, Ihre, Sahlstedt, no. dial. *rimsa* [2]; då *e* i detta ord trängt igenom i riksspråket, så beror det väl på inflytande från *rem*);

skrett 'skridt' Bellman, *spenslig* Serenius, Lind, Sahlstedt ff. (*spänslig* Lind, Sahlstedt och ännu stundom, uppsv. form?; jfr *spinkig*, da. *spinkel*, sv. dial. *spinsk* [3]);

trella subst. Serenius, Lind, Sahlstedt [4] (*trilla* Sahlstedt ff., no. *trille*).

b) Öfriga fall:

α) I fsv. litteratur anträffade ord:

feck och *geck* Ol. Petri, Hof ff. till omkring 1850 (äfven hos uppsv. författare såsom Lucidor och Bellman liksom ännu i uppsv. dialekter, möjligen att förklara ur fsv. trycksvaga former med kort *k*: *fik*, *gik*, utvecklade såsom fsv. *bik* > nsv. *beck* o. d., se ofvan s. 189 ff.) [5];

hetsa Sahlstedt ff., men ä. nsv., liksom i fsv., allmänt *hidza*, *hitza*, *hitsa* P. Swart, Swedberg, Spegel, Serenius, Lind — men båda dessa *hetsig*, resp. *hetzig* — osv. (ännu Sahlstedt *hitsa*) eller *hissa* Messenius, Lex. Linc. m. m., lån från mlty. *hitzen*, resp. *hissen*; då *e* trängt igenom i riksspråket beror detta väsentligen på inflytande från *het* och *hetta*;

knekt (*knicht* P. Swart, Bureus, Asteropherus, finl. riksspr. i betydelsen 'knekt i kortspel', no. dial. *knigt*, ags. *cniht*, hvarifrån troligen lånadt till Norge och Sverge [6]);

[1] Kock, a. st. I, 170 och 179, uppger oriktigt, att Serenius har *remsa*.

[2] Om ordets etymon se Hesselman, a. st. s. 172 not 1. Annorlunda Kock, a. st.

[3] M. fl. former, som göra det en smula osäkert, om ordet hör hit; se Hesselman, a. st. s. 185 f. I alla händelser är det oriktigt, då Falk-Torp, a. st. s. 1123, sammanställa det med *spån*.

[4] Se Kock, a. st. I, 54.

[5] Se Hesselman, a. st. s. 36; Vendell, a. st. s. 86 f.

[6] Hesselman, a. st. s. 188, antar *knikt* vara en uppländsk hypersvecism för *knekt*. Men härigenom förklaras hvarken det no. *i*- eller det sv. *e*-ljudet. Då ordet inkommit redan i fsv. tid, skulle det, om det vore lån

ä. nsv. *meddag, medsommar, medfastan* [1], *meste* [2];

ä. nsv. *selffuer* [3], *semla* Lex. Linc., Serenius, Lind, Sahlstedt, Weste ff. (*simla* Salberg, Sahlstedt, Bellman, Weste, lån från da. *simle*, lat. *simila*; nu äfven *sämla* af fsv. *sæmbla* från mlty. *semele* [4]), 2 pl. *setten* och 3 sg. *setter* [5], *smettesiwka* 'smitta' Var. rer. voc. [6];

Telleberga 'Tillberga' P. Swart, *tuest* 'tvist' Salberg;

welko(o)r 'villkor' Ol. Petri, L. Petri m. fl. [7], *west* 'visst' och *ueste* 'visste' [8, 9].

β) I fsv. litteratur ej anträffade ord:

belta 'smula' s. (se SAOB), *ben(n)ikemask* [10] (oftare *binnike-*) af det nu ej längre brukliga *benika* [10] (*bin(n)ika, bindika* — se SAOB — lån från mlty. *bindiken*) 'smalt band';

---

från mlty. *knecht*, ha liksom fda. *knægt ä*-ljud (jfr framdeles om vokalernas behandling i äldre och yngre lånord). Förmodligen är det lånadt till Norden både från Tyskland och England. Så torde redan Aasen ha tänkt sig saken, liksom alternativt Kock, a. st. I, 127. Jfr ä. da. *figte*, no. *fikta* 'fäkta (med armarna)', engl. *fight*, ty. 3 sg. pres. *ficht*.

[1] Se Kock, a. st. I, 43.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 73 r. 4.

[3] Se Kock, a. st. I, 47.

[4] Annorlunda, men ej öfvertygande, Kock, a. st. I, 167.

[5] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 67 r. 25, resp. s. 41 r. 28. *Skeling* 'skilling' P. Swart (Vendell, a. st. s. 347) hör väl ej hit, utan beror på nederl. *schelling*.

[6] *Spets* (fsv. *spetz*) hör ej hit, utan är lån från mlty. *spētze* — annorlunda Kock, a. st. I, 40 — under det att nsv. *spits* Serenius, Lind, Hof, Weste, Lindfors (jfr *spitsig* Lind, Sparrman) är lån från mlty. *spitz*.

[7] Se Kock, a. st. I, 53; Vendell, a. st. s. 399.

[8] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 71 r. 15, resp. Hesselman, a. st. s. 156 not 3.

[9] *Vefta* Serenius, Lind, Sahlstedt, Weste (*weefta* Spegel, fsv. *vēfta*, no. dial. *veifta*), *väfta* Dahlstierna, Lind, *vifta* Sahlstedt ff. hör ej hit, utan är att jämföra med fsv. *hēlsa* (isl. *heilsa*) : *hælsa* : *hilsa*, *sēnka* (*senka* Salberg, isl. *seinka*) : *sænka* : *sinka*, *gēspa* (isl. *geispa*) : nsv. *gäspa* : da. *gispe* (fsv. *gispa*) o. d., hvarom se Noreen, *Altschwed. gr.* § 103, 1 och § 80, II, 2.

[10] Formen med kort *n* är påfallande. Den kan ej, såsom Tamm och SAOB föreslå, utgå från ett uppkonstrueradt mlty. **bendeken*, som bör ge ett **bänneka*. Den senast af Kock, a. st. I, 41, antagna anslutningen till *ben* är ju ytterst litet tilltalande.

helka Lind (jämte *hilka* såsom nu [1]; ty. dial. *hilche*); *semper* (jämte *simper*) 'sipp' Sahlstedt, Weste, *snebb* (jämte *snibb* från mlty. *snibbe*) Lind, sönder*spletra* Nya test. 1526 (om af mlty. *splitteren* såsom nsv. *splittra*; kan emellertid äfven afse ett uttal -*splättra*, lån från den mlty. biformen *spletteren*) [2, 3].

veckla Lex. Linc., Hof, Bellman, Weste ff. (*wickla* Schroderus ff. och ännu någon gång, lån från ty. *wickeln* [4]; då *e* trängt igenom i riksspråket, så beror detta väsentligen på inflytande från synonymet *vecka* och subst. *veck*).

I fråga om åldern äro de ofvan under B behandlade fallen enligt de fsv. skrifternas vittnesbörd ungefärligen att jämställa med de under A behandlade (se ofvan s. 194). Dock tyckes öfvergången ha inträdt tidigare i fallet 4 än i öfriga, enär i detta fall dels exempel på *e* träffas redan i ä. fsv. skrifter, dels ock öfvergången ägt rum inom en vida större del af språkområdet och sålunda rimligtvis kräft längre tid för sitt genomförande [5]. Å andra sidan är öfvergången i fallet 5, som har en jämförelsevis mindre vidsträckt spridning och synes ha träffat äfven en del lånord, hvilka först vid öfvergången till nysvensk tid eller kanske ännu senare inkommit i vårt språk, sannolikt något, delvis kanske icke så obetydligt yngre än i öfriga fall.

II. Trycksvag stafvelse (vare sig enstafvigt ord i prok-

[1] Se Kock, a. st. I, 53. Ej upptaget i Sv. ak:s ordlista.

[2] Med orätt uppfattar Hesselman, a. st. s. 157, ordet som hafvande urspr. kort *t*.

[3] Ä. nsv. *swecka* 'svicka' (ty. *zweck* jämte *zwick* 'plugg') och *swetzkon* (*sweskon*, *-an*, *swetsker*, *swäsker*, se Schagerström, *Om sv. bär- och fruktnamn på -on*, s. 5, ty. *zwetsche*; *sviska*, *-on* Lind ff.) samt troligen hwijt*zepper* 'hvitsippor' ha ej — såsom Kock, a. st. I, 53, för det förstas och sistas vidkommande antar — *e* af äldre *i* (se Hesselman, a. st. s. 189 f. med not 2) och höra sålunda ej hit.

[4] Så riktigt Kock, a. st. I, 40, under det att Hesselman, a. st. s. 153 med orätt uppför ordet bland sådana som haft urspr. kort *k*.

[5] Jfr Hesselman, a. st. s. 221 ff. och där anförd litteratur.

litisk ställning eller *första*[1] stafvelsen i ett ord med upptakt). Öfvergången uteblir i denna ställning i uppländska och flera fi.-sv. dialekter[2].

A. Ursprungligen kort *i*:

1. I fsv. litteratur anträffade ord:

belä'te (jämte *be'läte* enligt s. 174 ofvan; urspr. samma ord som *bild*[3], se II, 402);

pelegri'm Lucidor, Almquist och ännu Dalin 1853 (jämte *pi'lgrim* m. m., se II, 371; kan emellertid lika väl vara lån från mlty. *pelegrīm* som utgå från fsv. *pilagrimber*), *prestaf* (stundom uttaladt *prästaf*, väl genom folketymologisk anslutning till *präst*), *prevet* 'afträde' (ännu Dalin 1853 alternativt *privet* såsom i fsv. och mlty., hvarifrån ordet lånats), vulgärt *previlegium* (så redan i Östgötalagens hufvudkodex gentemot andra handskrifters *privilegium*; torde kanske helt eller delvis bero på sammanblandning med lat. *præ* 'före');

spetäl'sk (jämte *spe'tälsk*, se ofvan s. 181);

tel(l) Ol. Petri, Holmström m. fl. eller *te* Stiernhielm, Columbus (jämte *tä*), Carelius, Hof och ännu hvardagligt (jämte arkaiserande *till*)[4];

Ä. nsv. ofta *wedh*, t. e. Bureus, Forsius, Hof, *ve* Hof ff. såsom ännu hvardagligt (jämte arkaiserande *vid*).

2. I fsv. litteratur ej anträffade ord:

Ä. nsv. *deamant* (se SAOB; *demant* är lån från ty.);

gredelin (*gredlin* Möller 1790) jämte *gridelin* (från fra. *gris de lin*);

lemonad jämte *limonad* (från fra. *limonade*);[5]

---

[1] Om behandlingen af *i* i andra och tredje stafvelsen af ord med upptakt se i det följande.

[2] Se Hesselman, a. st. s. 32.

[3] *Be(e)ld* Spegel (se SAOB) stammar väl från holl. *beeld* och kanske ä. da. *belede*.

[4] Se Hesselman, a. st. s. 33 och 29; Kock, a. st. I, 58.

[5] Det från ty. lånade *petschaft* har urspr. *e*, hvaremot biformen *pitschaft* väl fått *i* från synonymet *pitscher* (mhty. *pitschier*) Weste m. fl.

spenat (ännu Dalin 1853 alternativt *spinat* såsom i ty., hvarifrån ordet lånats).[1]

Att öfvergången *i* > *e* i denna ställning ej blott tillhör den y. fsv., utan äfven fortfar att göra sig gällande i nsv., framgår däraf att äfven jämförelsevis unga lånord såsom de senast nämnda deltaga i densamma, ja vulgärt och dialektalt kan man finna till och med mycket unga lånord uppträda med dylikt *e*, t. e. *cegarr*, *cheffonjé*, *krenolin*, *lenong*, *recinolja*, *segill*, *seratlig* o. d. Men då ju moderna lånord i allmänhet användas blott af de bildade, så behålles vanligen det urspr. *i* på grund af litterärt och utländskt inflytande.

B. Ursprungligen långt, i fsv. tid förkortadt, *i*:

1. I fsv. litteratur anträffade ord (ofta redan med y. fsv. *e*[2]):

Ä. nsv. *beston'd* eller *-stan'd* 'bistånd' P. Swart m. fl. (se SAOB), inf. *ble(fue)* och pres. *bler*[3] (fsv. *bliva*, förkortadt på grund af användningen som hjälpverb);

eblandt 'ibland' P. Brahe[4], *efrå* 'ifrån' Nya test. 1526, *egenom* P. Swart m. fl.[4], *emellan* (jämte vulg. *imellan*), *emellertid*, *emot* (jämte vulg. *imot*);

lekamen (jfr *liktorn*), *leckwel(l)* 'likväl' Nya test. 1526 (jämte *lekawäl*), Lucidor.

2. I fsv. litteratur ej anträffadt ord:

bevis'ta jämte *bi'vista*.

Då *i* i fallet B bevarats, beror detta på association med besläktade ord, t. e. *ibland* efter *i*, *likväl* efter *lika* osv.

---

[1] Det från mlty. *stegelitze* lånade *steglit's(a)* m. fl. former (se II, 373) har urspr. *e*; *stigli'sa* Weste är däremot lånadt från mhty. *stigelitze*, mhty. *stieglitz*.

[2] Se Noreen, *Altschwed. gr.* § 142 anm. 10.

[3] Se Vendell, a. st. s. 79 och 193; Kock, a. st. I, 58; Hellquist, a. st. s. 71; SAOB.

[4] Se Vendell, a. st. s. 209 och 269; Kock, a. st. I, 58.

§ 23. Y-ljudet.

Y. fsv. kort *y* (dvs. *y*, se ofvan s. 79) har vid något olika tid i olika ställningar — men dock alltid åtminstone redan under den y. fsv. perioden — och i mycket olika utsträckning inom de för riksspråket mer eller mindre normgifvande dialekterna öfvergått till kort eller, enligt de regler som i det följande framställes under redogörelsen för kvantitativa förändringar, långt *ö*-ljud. Detta har sedan i nsv. differentierats till *ɵ* (eventuellt äfven *ȣ*, se I, 517) såsom kort och *ø* (i vissa ställningar *ɵ*, se I, 511, eventuellt äfven *ȣ*, se I, 517) såsom långt enligt reglerna i § 24 nedan. Det svenska riksspråkets hithörande fall, hvilka väsentligen öfverensstämma med de ofvan i § 22 för öfvergången *i* > *e* uppställda [1], kunna lämpligen indelas på följande sätt:

I. Fsv. kort *y* före en kort konsonant. I denna ställning uteblir öfvergången i de för riksspråket framför allt normgifvande sveamålen, om en följande stafvelse i fsv. tid innehöll *i* eller *u* [2], hvadan sådana nedan anförda ord, som icke desto mindre ha nsv. *ö*-ljud, i allmänhet stamma från Götaland eller Sydsverge, där öfvergången äfven i nyss angifna fall inträdt.

A. Nsv. långt *ö* (*ø*, *ɵ*, *ȣ*, jfr strax ofvan). Denna vokalförlängning uteblir dock framför konsonanterna *k*, *p*, *t* och *s* i Mälar-trakten och flerestädes norr därom [3], hvadan sådana nedan anförda ord, som i nämnda ställning ha nsv. långt *ö*, i allmänhet stamma från sydligare eller västligare trakter.

1. I fsv. litteratur anträffade ord:

bög(*h*)*el* Lex. Linc. (jämte *-böjel*), Serenius, Sahlstedt (jfr Schroderus pl. *-böglor*; fsv. pl. *boghlar* enligt B, 1 nedan af **byghil* — nsv. *bygel*, som väl dock delvis är lån från

---

[1] Se utförligt Hesselman, *De korta vokalerna i och y i svenskan.*

[2] Se Hesselman, *Sveamålen*, s. 19 och 33.

[3] Se a. st. s. 36 f. och där citerad litteratur.

ty. *bügel* — isl. *bygell,* men väl ock delvis lån från mlty. *bogel,* dvs. *bögel*), *bör*;

Ä. nsv. *dröner* 'råmar' [1] (varefter inf. *dröna* för y. fsv. *drönia* = isl. *drynia*), ä. nsv. *dröpel* (jämte *drypel*) 'tungspene, tugga m. m.' Lex. Linc. [2], *dön* och det därefter ombildade *döna* (fsv. *dynia*), *dös* (*döss* Schroderus, Aurivillius, *doss* Schroderus, arkaiserande aske*dyss* Spegel) [3];

föl (*föll* Schroderus, Aurivillius) [4], *för*, *före* (fsv. *fyre*, trycksvag form jämte tryckstarkt *fyri*);

Göinge (fsv. *gydhingar* 'göingebor' [5]);

Höl, -a, -e, -ebo (fsv. *Hylbo*) m. fl. dylika ortnamn (uppsv. *Höllen, Hållen* [6]; fsv. *hyl* 'göl');

klöfsadel (jfr ofvan s. 176), *kön*;

(hjul)*löt* (fsv. *lyt* för *lot* efter pl. *lytir*) [7];

mökin 'mycken' Bibeln 1541;

nöt (*nött* Synon. lib., Bureus m. fl. och ännu Lind, Ihre [8]; fsv. *nyt* för *nut* efter pl. *nyter*);

skön 'urskillning' (arkaiserande *skyn* Spegel och jfr *skynliga* 'tydligt' Stiernhielm), *spöne* 'spene' Var. rer. voc. (fsv. *spyni* jämte *spini*), *stöd* (fsv. *stydh* för *studh* efter pl. *stydher*), pres. *stöder* (hvarefter inf. *stöda* [9] jämte *stödja*), *söder* (fsv. *syþer* för *suþer* efter *syþre*; nsv. *syd-* är lån från ty. *süd-*), pres. *sön* 'vägrar' [10] (hvarefter inf. *söna* Serenius,

[1] Se Kock, a. st. I, 460.

[2] Jfr Hesselman, a. st. s. 97.

[3] Se Hesselman, a. st. s. 39, och SAOB.

[4] Se Hesselman, a. st. s. 40.

[5] Se Rydqvist, *Sv. spr. lagar* VI, 170.

[6] Se Hesselman, a. st. s. 42.

[7] Se Vendell, *Äldre västgötalagen*, s. 86.

[8] Se Hesselman, a. st. s. 45.

[9] Ej upptaget i Sv. ak:s ordlista.

[10] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 87 r. 29, s. 188 r. 12, s. 190 r. 37.

Lind för *sönja* Ol. Petri [1]), pl. *söner* (*sönner* Bibeln 1541, Tegel [2]; sydsvensk form, väl äfven delvis = isl. *soner*);

törel 'kärnstaf, Euphorbia' (*-tyrel* Schroderus, Lind [3]; sydsvensk form);

öfver (*yfverboren* är ett rudbeckianskt försök att återbörda *hyperboreisk* till svenskan; fsv. *yver*, trycksvag form jämte tryckstarkt *yvir*).

Om *döör* se nedan s. 219, *löön* (*löhn*), *öpen* se strax nedan.

2. Icke i fsv. litteratur anträffade:

göl Var. rer. voc. ff. (fi. lånadt *kulju* 'göl', mhty. *gülle* 'pöl', mlty. *gole* 'sump', no. dial. *gyl*, *gjøl* 'gap, klyfta' och jfr fsv. *golia* 'äckla' [4]), (grön)*göling* 'hackspett, gulsparf, spoling' Lex. Linc. ff. (*-gyling* Schroderus; troligen — såsom redan Rietz antagit — af *gul*, jfr ty. *grün-* eller *gelbschnabel* i samma betydelse);

höfvel Var. rer. voc., Schroderus, Lex. Linc., Spegel, Serenius, Ihre, Sahlstedt, Weste och ännu vulgärt (väsentligen väl dock lån från lty. *hövel* liksom det nu vanliga *hyfvel* Serenius ff. från ty. *hübel*);

slöd 'slösäd' (*slödd* Hof; sv. dial. *slyd* [5]).

Om *skötel* se nedan s. 214.

B. Nsv. kort *ö*:

1. I fsv. litteratur anträffade ord:

lönn (*löhn*, *lohn* Lex. Linc., *löön* Dahlstierna, *lonn* jämte *lönn* Aurivillius [6]; fsv. *løn* för ä. **lyn*, isl. *hlynr*);

nötter;

öppen (*öpen* Schroderus, Lex. Linc., Grubb, Hof, *yppen* P. Swart, Messenius, Schroderus, Lucidor, Karl XII, *ypen*

[1] Se Kock, a. st. I, 460.

[2] Se Vendell, *Språket i P. Swarts krönika*, s. 358.

[3] Se Hesselman, a. st. s. 109.

[4] Se vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 35; T. Karsten i Neuphilologische Mitteilungen 1906, nr 1—2, s. 16.

[5] Se Hesselman, a. st. s. 48.

[6] Se Hesselman, a. st. s. 45.

Nya test. 1526, P. Swart, Schroderus, Sparman 1642 [1]; jfr *öppna* nedan s. 218, hvarifrån väl *ö* väsentligen — jfr dock nedan s. 237 — stammar).

Om *döss, föll, Höllen, nött, sönner* se ofvan s. 212 f.

2. I fsv. litteratur ej anträffadt:

sköttel Dalin 1853, Lyttkens-Wulff 1889 jämte *skyttel* Widegren 1788 ff. (*skötel* Weste, Rydqvist, Dalin 1853; ags. *scytel* 'pil', isl. *skutell* 'harpun', ty. dial. *schüssel* 'grissel').

Om *slödd* se ofvan s. 213.

De ofvan under A och B anförda biformerna med *o* (*doss, Hållen, lonn*) bero på Upplands-dialekt, däri — åtminstone i vissa delar af norra Uppland — utvecklingen af fsv. kort *y* gått vidare, så att detta ljud sammanfallit med fsv. kort *o, u* i ett och samma ljud (*ɵ, o, ɑ*) [2].

Företeelsens ålder är, såsom skrifningar med *ø* för *y* uti y. fsv. skrifter utvisa, alldeles samtidig med öfvergången *i* > *e* (se ofvan s. 194) [3].

Undantag med, åtminstone skenbart, bevaradt *y* bero på:

a) Lån eller åtminstone ortografisk påverkan från fornsvenskan, t. e. aske*dyss, skyn*(*liga*), *yfverboren*.

b) Lån eller åtminstone påverkan från tyskan, t. e. *bygel* (delvis, jfr c), *hyfvel, syd-*.

c) Uppsvenskt språkbruk, däri *y* ljudlagsenligt bevarats på grund af att följande stafvelse i fsv. haft *i*, t. e. *bygel* (delvis, jfr b), *drypel, -gyling, mycken, -skyttel, -tyrel, yppen*.

II. Fsv. kort *y* före konsonantgrupp eller lång konsonant. Vi urskilja här liksom i föregående § följande fall:

A. Kons. med följande konsonantiskt *i*. I denna ställning uteblir öfvergången i de uppsvenska dialekterna (i vissa trakter dock icke före *r*, kakuminalt *l* och kanske ej heller *n*),

[1] Jfr Vendell, a. st. s. 404, 409; Hesselman, a. st. s. 110.

[2] Se Hesselman, a. st. s. 25 f.

[3] Se närmare Hesselman, a. st. s. 228 ff.; Noreen, *Grunddragen av den fsv. gramm.* § 34 (jfr *Altschwed. gr.* § 116 och Kock, a. st. I, 454 ff.).

men inträder i de medelsvenska sveamålen samt de flesta öfriga, framför allt de syd- och västsvenska dialekterna [1]. Vokalen uppträder i riksspråket som kort utom före *dj* och *vj*, där den kan vara både kort och lång, till och med i ett och samma ord.

1. I fsv. litteratur anträffade ord:

brönja Dahlstierna (nsv. *brynja* är säkerligen lån från isl. och fsv.), *börja*, *Börje* socken i Uppland (fsv. *Byria*), ä. nsv. *bössia* 'svinrede' (*byssia* Dahlman 1743, Hof, Sahlstedt; fsv. *bysia*) [2].

dröpia 'idissla' Lex. Linc., Dahlman 1750, Ljungberg (*dryppia* Lex. Linc.), *dölja*.

flötia Ol. Petri, Tegel, Schroderus (*flyt(t)ia* Bibeln 1541, Schroderus, Sparman, Rudbeck, Spegel, *flytta* P. Swart ff. efter pres. *flytter* Bibeln 1541 m. m.) [3].

hölja (*hylles* 'höljes' Dahlman 1743), *Hölje-* i ortnamn (jfr *Höl* ofvan s. 212; isl. gen. *hyliar*).

klöffa (ä. nsv. *klyf(w)ia*) [4].

löd(d)ja 'vårull' Lind ff. (*lydia* Schroderus, Lind, Dahlman 1743) [5], ä. nsv. *löffa* (fsv. *lifia* af **lyfia*, isl. *lyfia*) och det dithörande, men i fsv. ej anträffade *löffjerska*.

(eld)*mörja*.

rödja 'röjning' Strindberg och dithörande ortnamn såsom *Finnerödja*, *rö(d)ja* v. (*rydhia* Bibeln 1541, L. Petri, *ryddia* Spegel) [6], ä. nsv. (sten)*rösia* 'röse' Bibeln 1541 (y. fsv. *røsia* af **rysia*, som står i afljudsförhållande till no. dial. *rūs* och isl. *hreyse* 'röse').

skölja, *skönja* (*skyna* efter pres. *skyns* Stiernhielm),

---

[1] Jfr Hesselman, a. st. s. 134 f.

[2] Se Hesselman, a. st. s. 117 med not 2.

[3] Se Vendell, a. st. s. 221; Hesselman, a. st. s. 118.

[4] Se Hesselman, a. st. s. 134 not; Kock, a. st. I, 465.

[5] Se Hesselman, a. st. s. 121.

[6] Se Hesselman, a. st. s. 123.

smörja, *spörja*, *stödja*, *stönja* Lindfors 1824 (nu *stöna*, dels efter pres., dels från ty. *stöhnen*), *störia* fisken 'stör' Var. rer. voc., Lex. Linc. (*stör* Schroderus ff. från lty. *stör*), *sönja* se *sön* ofvan s. 212 f.

tönia Bibeln 1541 (fsv. gen. *þynia* af *þyn* 'tunna').

Örian P. Swart (fsv. *Yrian* af *Iurian* 'Jörgen').

2. I fsv. litteratur ej anträffade:

föllja 'ungt sto' Aurivillius (jfr fsv. *fyl* 'föl')[1].

hömja 'huka sig, gömma undan, snörpa ihop' Ljungberg (sv. dial. *hymja*)[2].

löfjerska se ofvan s. 215.

mölja Var. rer. voc. ff. (no. dial. *mylja*; jfr isl. *mylia* 'smula sönder'), *mönja* Schroderus ff. (*mynia* Schroderus, Lex. Linc., Lind, Almquist[3]; fsv. **mynia* af **minia* från mlty. *minie* jämte fsv. *menia* från mlty. *menie*), (ost)*mössja* 'ostämne' Nyström 1794, Weste (*myssja* Sahlstedt, Nyström, Weste; jfr isl. *mysa*)[3], *mössja* v. 'täta med mossa' Lind, Sahlstedt (*myssja* Serenius, Lind, Hof, Ljungberg, Sahlstedt[3]; no. dial. *mysja*).

(fiske)*rös*(*s*)*ia* Lex. Linc., Salberg, Spegel, Lind, Rydqvist, Lyttkens-Wulff (*ryssja* Bibeln 1541 ff., no. dial. *rysja*).

eld*stödja*[4] 'ljuster' (sv. dial. *stydja*), (is)*sörja* Bureus ff. (isl. *syria*).

öria 'oreda' Arvidi (no. dial. *yrja* 'vimmel').

B. Pertonerad kons. med följande *l*, *n*, *r*. Vokalen uppträder i riksspråket regelbundet som lång utom före *m* och *ŋ*.

1. I fsv. litteratur anträffade ord:

bekömra Gyllenmärs (*bekymra* är väl fsv. *bekymbra*).

lögn (fsv. *lyghn* med *gh* från *liugha*; *lygn* Ol. Petri och

[1] Se HESSELMAN, a. st. s. 119.

[2] Se HESSELMAN, a. st. s. 120.

[3] Se HESSELMAN, a. st. s. 122.

[4] Se HESSELMAN, a. st. s. 126.

i nutida dialekter utgår från fsv. *lygn*, dvs. *lyyn*, liksom nsv. *dygn* från fsv. *dygn*[1]).

mögla (fsv. *myghla*).

Rönning(en), vanligt ortnamn (fsv. *rydhning* 'röjning').

sköfla, sömn (fsv. *symn*; det redan i ä. fsv. förekommande *sømn, søfn* kan emellertid äfven motsvara fno. *søfn*, och y. fsv. *sompn*, nsv. *somn* Var. rer. voc., Synon. lib., Lex. Linc., Levin Möller 1745, Lind 1749[2] kan motsvara fno. *sofn*), hvarefter bildats Linnés[3] *sömnar* 'somnar'.

ödla (fsv. *ydhla*, men väl väsentligen utgående från fsv. *ǿdhla*), *öfre* (fsv. *yfre*; det redan i ä. fsv. förekommande *øfre* kan emellertid äfven motsvara isl. *ofre*)[4], *ömnig* Gyllenius[5], Dahlstierna, Hof, Sahlstedt, *-og* Gustaf II Adolf[6] (fsv. *ymnogher*, under det att nsv. *ymnig* utgår från fsv. *ympnogher*).

2. I fsv. litteratur icke anträffade:

ohöflat Messenius[7], jfr *höfvel* ofvan s. 213.

klöffna (jämte *klyffna*) 'spricka' v. Schroderus[8].

Ä. nsv. *lögnande* 'ljungande' Dahlstierna (jfr fsv. *lyghnēlder* 'ljungeld').

snöfla (engl. *snivel* 'snöfla' af ags. **snyflan* till *snofl* 'snor').

C. Perspirerad kons. med följande *l, n* (*r*). Öfvergången synes ha uteblifvit i den för riksspråket framför allt normgifvande Mälar-nejden, troligen emedan den perspirerade kons. redan i fsv. tid uti denna ställning förlängts (jfr ofvan s. 199 med not 5 och 6).

1. I fsv. litteratur anträffade ord:

---

[1] Se Noreen, *Altschwed gr.* § 258, 1.

[2] Jfr Vendell, a. st. s. 370.

[3] Se Kock, a. st. II, 130.

[4] Det först i nsv. uppträdande *öfrig* är lån från mlty. *overich*, där *o-* betecknar ö-ljud.

[5] Se Noreen-Meyrr, a. st. s. 126 r. 9.

[6] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 92 r. 34.

[7] Se Hellquist, *Stud. i 1600-talets sv.*, s. 112.

[8] Se Hesselman, a. st. s. 152.

Möckleby, *-hult* m. fl. ortnamn i sydligare Sverge gentemot *Myckle-* i nordligare trakter (fsv. *Mykla-* 'stora'; jfr *my(c)kla*, *-e* Ol. Petri, Bibeln 1541, L. Petri, Tegel, Columbus, Swedberg [1]).

Pl. *nöcklar* Ol. Petri, L. Petri m. fl. [2]

söcken (fsv. *sykn*, men kan dock äfven motsvara isl. *søkn*).

öppna (*öpna* Schroderus, Sparman, *ypna* Schroderus, Sparman [3], Lucidor, Ol. Rudbeck [4] — jfr *ypning* Salberg — efter *ypen*, hvarom se ofvan s. 213 f.).

2. I fsv. litteratur icke anträffade: [5]

hökla Arvidi jämte *hyckla* Lex. Linc. ff. (från mlty. *hūckelen*, dvs. *hy-*).

knöp(p)la Messenius, Ljungberg, Sahlstedt (från mlty. *knuppeln*, dvs. *kny-*, 'knyppla').

D. *r* eller kakuminalt *l* (jfr ofvan s. 201) med följande kons. Öfvergången tillhör större delen af språkområdet, i dalmål och gutniska [6] dock blott före *r*, i delar af Östergötland, Småland och södra Halland icke före *rd*, väl på grund af tidig vokalförlängning i denna ställning [7]. Vokalen är i riksspråket lång före *ln*, *rd* (eller däraf uppkommet, ursprungligen kakuminalt, *l*), *rl*, *rn*, annars regelbundet kort. Exempel:

1. I fsv. litteratur anträffade ord:

Ä. nsv. *ar(m)börst* (*-byrst*) 'armborst' se SAOB.

böld (fsv. *byld* med kakuminalt *l*, såsom utvecklingen

---

[1] Se Vendell, a. st. s. 306.

[2] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 23 r. 27, resp. Kock, a. st. I, 469.

[3] Se Hesselman, a. st. s. 110.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 154 r. 2.

[5] Troligen ej hithörande äro *gökkel* Lucidor och *gökla* Arvidi (jfr *göcklare* Lind), som väl lånats direkt från lty. *göckel*, *-eln*, under det att *gyckel*, *-la* antingen utvecklats ur *göckel* eller lånats från lty. *gückeln* (se Kock, a. st. II, 16).

[6] Se Noreen, Sv. landsm. I, 334.

[7] Jfr Hesselman, a. st. s. 213; Kock, a. st. I, 456 f.; Wigforss, *Södra Hallands folkmål*, s. 75 f.

af biformen *bolde* till sv. dial. *bodə* visar), *bölja* (fsv. *bylghia*), *börd* (*byrd*(*h*) Nya test. 1526, Bibeln 1541 och 1703, Tegel, Swedberg, Lind, Mörk m. fl. [1] är östgötsk form) och det dithörande *bördig* (*byrdig* Bibeln 1541, P. Swart, Lind), *börda* (*byrda, -e* Bibeln 1541, P. Swart, Prytz, Chronander, Salberg, Lind, östgötsk form; *borda* Sparman, uppsv. form) [2], *Börje* (*Byrge*(*r*) Ol. Petri, P. Swart, L. Petri, Tegel, Messenius [3]), *Börstil* socken i Uppland.

Ä. nsv. *dödöllia* 'spöke' Schroderus, Hiärne [4] (fsv. *dyddylghia*), *dörffdes* 'djärfdes' Nya test. 1526 (*dyrffdes* Nya test. 1526, Bibeln 1541) [5], *dörne* 'dörrpost' Lex. Linc., *dörr* (*dö*(*ö*)*r* Ol. Petri, Bibeln 1541, P. Swart, Messenius, Forsius, P. Rudbeckius, N. Holgeri, Schroderus, Arvidi, Columbus, Lucidor, Börk, Tiällmann, Dahlstierna, Spegel, Lind, Hof, Ihre, Sahlstedt efter fsv. gen. och dat. pl.) [6].

följa (*-fylia* Laurelius 1655 [7]; fsv. *fylghia*), *Föret* vid Uppsala (fsv. *Foris-heng* 1291, *-engh* 1310 förutsätter ett **fyrwe* — till isl. *fyrua* 'ebba' — hvilket liksom isl. *Fyre* förlorat *w* genom inflytande från *fiara* 'ebb'; Ol. Rudbecks *Fyres åå* [8], hvaraf det nuvarande *Fyris*, är lån från isl.), *förma* 'konfirmera' P. Swart, *förr, förre, -a, först*(*e*) [9], *förti* (än i dag skrifvet *fyrtio* i öfverensstämmelse med det ålderdomliga och sällsynta *fyratio*; y. fsv. *fyrteghi*).

hörn (fsv. blott i sms. *hyrn-*), *hörna* 'hörn' (ej upptaget

---

[1] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 24 r. 33; Vendell, a. st. s. 200; Kock, a. st. I, 456 f.

[2] Jfr Kock, a. st.; Hesselman, a. st. s. 200.

[3] Se Vendell, a. st. s. 200.

[4] Se Hesselman, a. st. s. 201.

[5] Se Hesselman, a. st. s. 215.

[6] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 27 r. 13, s. 80 r. 13, s. 86 r. 14, s. 105 r. 15; Vendell, a. st. s. 208; Hellquist, a. st. s. 121.

[7] Se Kock, a. st. I, 460.

[8] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 155 r. 19.

[9] Fsv. och ä. nsv. *förste* 'furste' är däremot lån från mlty. *vorste*, lty. *förste*. Annorlunda, men oriktigt Hellquist, a. st. s. 112.

i SAOL), *hörne* 'hörn' Lex. Linc. och de dithörande en-. nos*hörning* (fsv. *hyrninger*).

inbördes (*inbyrdes* Nya test. 1526, Bibeln 1541, P. Swart. Halenius [1]; jfr *börd* ofvan s. 219).

köld (*kyld* L. Petri, B. Olai [2]; fsv. *kyld* med kakuminalt *l*, såsom framgår af sv. dial. *jødd*), ä. nsv. *kölfwa* 'svulst, fransoser' Schroderus [3] (fsv. *kylva* 'klubba'), *kölna* (fsv. *kølna* af **kylna*, fno. *kylna*, med kakuminalt *l*, såsom framgår af sv. dial. *jøna*), *körfvel* (*kyrfwel* Sahlstedt och ännu någon gång arkaiserande), *k(i)örk(i)a* Bureus, Columbus, Ol. Rudbeck, Dahlstierna, Holmström, Karl XII ff. [4] och ännu hvardagligt (jämte det ortoepiska *kyrka* [5]), *körsbär* (*kyrsbär* Salberg, Hof), ä. nsv. *körsedranck* (jämte *kyrsedranck*) 'körsbärsvin' P. Swart, *körtel* (*kyrtel* Hof; fsv. **kyrtil* af ä. *kirtil*).

möla 'lägga å lön' Sahlstedt (dialektform för *mörda*), *mölnare* 'mjölnare' Var. rer. voc., Bibeln 1541, P. Swart, Synon. lib., Lex. Linc., Spegel, Serenius, Levin Möller, Lind, Ihre, Sahlstedt, Weste (fsv. *mylnare* med kakuminalt *l*, såsom framgår af sv. dial. *mønər*; dock väl delvis från mlty. *molner*), *mölska* 'honingblandadt starköl' Stiernhielm, Serenius, Lind (fsv. *mylska* med kakuminalt *l*, såsom framgår af sv. dial. *məska*), *mörda* (*myrda* Messenius [6]; jfr *byrd* ofvan s. 219), *mörk*, *mörker*, *Mösseberg* (fsv. *Myrsubiærgh*).

Ä. nsv. *nörre* 'norra' P. Swart, Gyllenius [7], hvarefter — redan i y. fsv. — *nörr* 'norr' Bibeln 1541, P. Swart, L. Petri, Rondeletius [8] (jfr *nörstierna* Var. rer. voc.).

pörte.

[1] Se Vendell, a. st. s. 270; Kock, a. st. I, 456 f.

[2] Se Kock, a. st. I, 459 f.; Noreen-Meyer, a. st. s. 39 r. 14 och 23.

[3] Se Hesselman, a. st. s. 205.

[4] Se Hesselman, a. st.; Noreen-Meyer, a. st. s. 210 r. 28.

[5] Se Hesselman, a. st. s. 213 och 216.

[6] Se Hesselman, a: st. s. 108.

[7] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 124 r. 18.

[8] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 58 r. 7.

skörbjugg (fsv. *skorbiug* af **skyrbiug*, dalmål *stjyrbegg*, isl. *skyrbiúgr*), *skörd* (*-skyrd* 1734 års lag; jfr *byrd* ofvan s. 219), *stöld* (*styld* Bibeln 1541; fsv. *styld* med kakuminalt *l*, såsom framgår af isl. *stulþr*, äldsta västgötalagsfragmentet *stulđ* och sv. dial. *stødd*), *störk(i)a* 'styrka' Nya test. 1526, Ol. Petri, Bibeln 1541, Ol. Rudbeck, Dahlstierna [1], *störta* (*styrta* Ol. Petri, Bibeln 1541, Petreius, Spegel kan vara påverkadt af ty. *stürzen* [2]; omvändt kan *störta* vara lån från mlty. *storten*, dvs. *störten*), *sölja* (fsv. *sylghia*), *sörja* v. (fsv. *syrghia*), *sörpa* (i Finland *syrpa*; y. fsv. *sorpa* af ä. **syrpa*, no. dial. *syrpa*) och det väl dithörande, men i fsv. ej funna *sörpla* (*sorpa* Sahlstedt och *sorpla* Lind kunna ha ursprungligt *o*, jfr no. dial. *sorpa*, *surpa* 'sörpa' och isl. *sorp* 'sopor') [3].

tillbörlig (fsv. *tilbyrleker*), *Töres-* i ortnamn (fsv. *Thyrgils-*), *törka* 'torka' Nya test. 1526, Ol. Petri, P. Swart [4], Börk (fsv. *thyrka*), *törr* 'torr' Messenius, Wivallius [5], Salberg (jfr *törachtigt* P. Swart; fsv. *thyr*), *törne* (y. fsv. *thorne* af ä. **þyrne*, jfr isl. *þyrner*), *törst* (fsv. *thyrster*).

Ä. nsv. *vöhla* Columbus (*vå(h)la* Columbus, Lindschöld, Sahlstedt [6]; uppsv. dialektform för *vörda*, fsv. *vyrdha*) och det dithörande *owölig(h)* Schroderus, Columbus (*owålig* Columbus, Lind, Hof [6]; y. fsv. *owordheliker* af ä. **owyrdh-*), *vörda* (*wyrda* Prytz, Gustaf II Adolf, Stiernhielm [7], Lucidor, Salberg, Lagerlööf; jfr *wyrdig(h)* Rondeletius, Prytz, Brasck,

---

[1] Se Kock, a. st. I, 457; Hesselman, a. st. s. 208; Noreen-Meyer, a. st. s. 210 r. 24.

[2] Se Kock, a. st. I, 458.

[3] Jfr Noreen, *Sv. etymologier*, s. 67 f. och 70.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 26 r. 13.

[5] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 55 r. 37, resp. s. 113 r. 15.

[6] Se Hesselman, a. st. s. 210 f.

[7] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 95 r. 32, resp. s. 118 r. 26.

Stiernhielm [1], *wyrdelig* Stiernhielm [2], *wyrdning* 'vördnad' Nya test. 1526, Stiernhielm, Lemvig [3]; jfr *byrd* ofvan s. 219).

Ä. nsv. *örkia* 'yrka' Arvidi, Gripenhielm [4], Spegel, Dahlstierna [5], *ört* (*-yrt* Bibeln 1541).

2. I fsv. litteratur icke anträffade:

obörstad Stiernhielm (från ty. *bürsten*; nsv. *borsta* är ombildadt efter *borste*).

dörck (jämte *dyrck*) Ihre (lån från lty. *dirk*).

göling 'tåg i ett block' (dialektform med *l* för *rd*; no. *gyrding* [6]), samma ord som ä. nsv. *gjording* Serenius af fsv. **giurþing* och detta af ä. **gyrþing* såsom *giurþa* af *gyrþa* o. d. [7].

hölster [8] Serenius ff. (*hylster* Sahlstedt, Weste, da. *hylster*, got. *hulistr*; i betydelsen 'pistolhölster' är ordet lån från lty. *holster*).

körsnär (*kyrsnär* Salberg från mhty. *kürsner*; formen *körsnär* liksom familjenamnet *Köersner* är väl emellertid väsentligen lån från lty. *körsner*).

möling 'myling' [9], barn lagdt å lön, gengångare, (nedgräfd) skatt' Schroderus, Sahlstedt (dialektform för **mörding* af ett fsv. **myrdhinger*; jfr *möla* ofvan s. 220), *mörna* 'göra vaken, morna' Stiernhielm, Lind, Ljungberg, Hof (*o-mörnad*), Sahlstedt (jämte *morna*) och pl. *mörnar* 'mornar' Columbus, Dahlstierna, Wallenius (jämte *mörgonar*), Tiällmann (jfr isl. *myrgenn* 'morgon'; möjligen dock äfven motsvarande fno.

[1] Se Hellquist, a. st. s. 108.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 119 r. 10.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 118 r. 35, resp. s. 141 r. 36.

[4] Se Hesselman, a. st. s. 211.

[5] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 210 r. 26.

[6] Se Tamm, *Et. sv. ordbok*, s. 266.

[7] Se Noreen, *Altschwed. gr.* § 127, 2.

[8] Tamm, *Et. sv. ordbok*, anför ett »fsv. *hulster*», som emellertid ej är upptaget hos Söderwall.

[9] Enligt Kock, a. st. I, 457 tillhörande riksspråket, men ej upptaget i SAOL.

morgenn med *i*-omljud af *o*), *mört* Schroderus ff. (fsv. **myrter*; jfr isl. *murtr* [1]).

pölsa (förr äfven *pylsa* af **pūlis-*, jfr mlty., mnederl. *pūle* 'fruktskida', engl. *pulse* 'skidfrukter'; att ordet ursprungligen har kakuminalt *l*, framgår af sv. dial. *poşa* o. d. [2]

sk(j)örfwa 'skärfva' Lind 1738 och 1749 under »Scherbe» (dalmål *stjyrva*; jfr *skärfva* från mlty. *scherve* [3]), *skört* (fda. *skyrt*; väsentligen väl dock lån från mlty. *schort*, liksom *skörte* Var. rer. voc., Bibeln 1541 och fsv. *skorta* från mlty. *schorte*, dvs. *schörte*), *snörpa* (sv. och no. dial. *snyrpa*; jfr no. *snurpa* och ty. dial. *schnurpfen*), *sölf* Var. rer. voc. (pl. *sölffuor*) ff. (nu vanligen *solf*; dalmål *syv* af **sylv* och detta af **silv*, hvaraf det sydhalländska *selv* [4]; troligen besläktadt med ty. *salband* 'klädeslist', ombildning af *selbend*, jfr nederl. *zelfkant*, lty. *selfkante*, engl. *selvage* 'tygkant, list' [5]), *sörpla* se ofvan s. 221.

Ä. nsv. iorde-*törffuor* 'jordtorfvor' P. Swart (påverkadt af fsv. *tyrva*, *tørva* 'torfkasta', liksom omvändt det nutida »*torfva* till» påverkats af *torf*; jfr da. *tørv*).

utböling (urspr. dialektform för *utbörding*; jfr *börd* ofvan s. 219.

vört Schroderus ff. (no. dial. *vyrt*, isl. *virtr*; kan emellertid äfven vara lån från lty. *wört*).

De ofvan under D, 1 och 2 anförda någon gång upp-

---

[1] Ett »anord. *myrtill*» 'forell' anföres i förbigående af FALK-TORP, s. 1518, men så vidt jag kunnat finna icke i någon annan ordbok, icke ens Hægstad-Torps.

[2] Se HESSELMAN, a. st. s. 212. Oriktigt antar JOHANSSON, K. Z. N. F. XVI, 372, dentalt *l*. Äfvenledes oriktigt har jag, *Sv. etymologier* s. 60, och sedan KOCK, a. st. I, 472 — dock utan citat, hvadan han synes självständigt ha kommit till denna oriktiga åsikt — antagit, att ordet är ty. lån och besläktadt med *pöl* 'sittkudde'.

[3] Annorlunda HESSELMAN, a. st. s. 207.

[4] Se WIGFORSS, *Södra Hallands folkmål*, s. 35, som med orätt antar en utveckling **sylv* > **silv* > **selv*.

[5] Jfr KLUGE, *Wörterbuch*[7]; annorlunda men väl oriktigt FALK-TORP under *Saalbænk*.

trädande biformerna med *o* eller mera sällan *å* bero ej blott på norduppländsk dialekt (jfr ofvan s. 214 med not 2), enär fsv. *y* än före *r*, än före kakuminalt *l*, än åter före båda dessa ljud utvecklats ända till *ȣ*, *o* eller *a* inom åtskilliga andra, äfven till och med ganska sydliga dialekter [1]. Dylika dialektala former från ena eller andra hållet äro de ofvan på sina resp. ställen anförda *borda*, *solf*, *våla* sig, *ovålig* och möjligen, åtminstone delvis, *sorpa*, *sorpla*. Men därjämte kan *o* bero på ursprungligt fsv. *o* (jämte *y*, *ø*) såsom t. e. i *torka* och *torr*. Och ändtligen kan *o* vara lånadt från närstående former med urspr. fsv. *o* såsom i *borsta*, *morna*, pl. *mornar* (i båda dessa fall väl delvis urspr. *o*), *torfva* till.

De såsom, om ock stundom blott skenbara, undantag från regeln uppträdande talrika formerna med *y*, som i allmänhet redan ofvan på sina resp. ställen behandlats, bero på:

α) Dialektala former med tidig förlängning af *y* före *rd* (jfr ofvan s. 218) såsom *byrd*, *-ig*, *inbyrdes*, *myrda*, *-skyrd*, *vyrda*, *-ig*. På dialektala ljudförhållanden beror väl äfven det finländska *syrpa* [2].

β) Lån från isländskan, t. e. *fylke* Serenius ff., *-a sig*, *-ing* (hvilka ord för öfrigt väl aldrig på svenskt område haft kakuminalt *l*, utan lånats med gingivalt sådant), *Fyris*.

γ) Lån från tyskan, t. e. *kyrsnär*, (delvis, jfr *ζ* nedan) *myrten* (mhty. *myrte*), *styrta*.

δ) Arkaiserande ortografi och däraf påverkadt uttal, t. e. *armbyrst*, *Byrge*, *Byrköö* 'Birka', nu 'Björkö' Ol. Petri, *dyrffuas*, *fyrtio* (om dessa fyra ord jfr dock nedan under *ζ*), *kyld*, *kyrka* (jfr dock nedan under *ζ*), *kyrsedranck* (delvis enligt *ζ* nedan), *styld*, och möjligen äfven *styrka*, *yrke* [3].

ε) Ursprungligen långt *y*, t. e. *dyrka* (till *dyr*, isl. *dýrr*),

[1] Se t. e. Sandström, *Stud. över utvecklingen av fsv. ŏ och ŭ*, s. 13, 32, 67 och där citerad litteratur; Wigforss, *Södra Hallands folkmål*, s. 73 ff.

[2] Se Hesselman, a. st. s. 213.

[3] Se Hesselman, a. st. s. 215. Annorlunda ib. s. 213 f. och Wigforss, a. st. s. 77.

fyrk (fsv. *fȳrken* efter *fȳra* [1]; delvis kanske dock utveckladt enligt ζ nedan, jfr ä. da. *firik*).

ζ) Yngre utveckling af *y* ur äldre biformer med *i*, t. e. *dyrk* (från lty. *dirk*), *fyrk* (på sin höjd delvis, se ofvan under ε), *kyrfvel* (fsv. *kirvil*), *kyrsbär* (fsv. *kirsebær*), *kyrsedranck* (fsv. *kirsedrank*; dock blott delvis, se ofvan under δ), *kyrtel* (fsv. *kirtil*), *myrten* (jfr *mirtelträ* Var. rer. voc.; dock väl blott delvis, se ofvan under γ), *syrsa* (jfr *siressa* Var. rer. voc. och Fårö-målets *seirså* af **sīrsa* [2]) och möjligen delvis de ofvan under δ anförda *Byrge*, *Byrköö*, *dyrffuas*, *fyrtio*, *kyrka*, som alla ha fsv. biformer med *i*.

η) Förmodligen tidigt utbyte af kakuminalt *l* mot gingivalt, t. e. *hylster* (väl äfven påverkadt af det nedan s. 230 behandlade *hylsa*), *pylsa*.

E. Öfriga konsonantgrupper eller långa konsonanter. I denna ställning gäller i fråga om öfvergångens förekomst detsamma som ofvan s. 204 f. anförts rörande öfvergången *i* > *e*. Jag uppdelar därför äfven här de förekommande fallen i följande två grupper:

1. Efter *r* och kakuminalt *l* (jfr D ofvan) samt före *ms* och *ns*:

a) I fsv. litteratur anträffade ord:

allsköns (arkaiserande *allzkyns* Stiernhielm).

bröllop (*bryllop* Ol. Petri, Bibeln 1541, L. Petri, Lind [3]) med biformerna *brölop* Ol. Petri, *bröllup* P. Brahe [4] och *bröllöp* Var. rer. voc., *bröms* (*broms* Schroderus ff. kan bero på lån från mlty. *bromese*, liksom säkert är fallet med *broms* 'kapson, hämsko' jämte ä. *bröms*, som lånats från lty. *bröms*), *Brönte* 'Brynte' P. Brahe [5], *bröst* (*bryst* Nya test. 1526, Var.

---

[1] Se Noreen, *Altschwed. gr.* § 156, 2, a; Hesselman, a. st. s. 214.

[2] Se Noreen, Sv. landsm. I, 343.

[3] Jfr Hesselman, a. st. s. 182 f.

[4] Se Vendell, a. st. s. 199.

[5] Se Kock, a. st. I, 461.

rer. voc., Bibeln 1541, Rondeletius, Tegel, Gustaf II Adolf, Wivallius, Lucidor, Brasck, Chronander, Arvidi, Lind, Salberg; fsv. *brȳst*, got. pl. *brusts* [1]).

fröjd (dels fsv. *fryghd* — jfr däremot nsv. *bygd, dygd* af fsv. *bygdh, dygdh* — dels från ty. *freude* och nederl. *vreugde*, hvilka i alla händelser påverkat betydelsen, såsom synes af fno. *frygð* 'härlighet' och no. dial. *frygd* 'lifaktighet'), *fönster* (jfr *fenster* ofvan s. 205 not 2).

gröm Ol. Petri, P. Brahe, P. Swart (såsom egennamn, annars *grym*), Messenius, Gyllenmärs m. fl. [2] (fsv. *grymmer* af ä. *grimmer*, isl. *grimmr* [3]), *gönst* 'gunst' Nya test. 1526, Ol. Petri (fsv. *gynst* — från mlty. *gunst*, dvs. *gynst* — men väl äfven påverkadt af Luthers pl. *gönste*) och det dithörande *gönstig* Ol. Petri [4].

helbrög(h)da 'helbrägda' Nya test. 1526, Ol. Petri eller *hälbrögde* Bureus (*helbryghda* Nya test. 1526) [5].

kröster pres. 'kryster' A. Månsson [6].

lömsk (isl. *lymskr*, no. dial. *lymsk* [7]; ett fsv. **lymsker* kan med säkerhet förutsättas på grund af y. fsv. *lømska* 'lömskhet').

mönstra (*mynstra* Tegel [8]; fsv. *mønstra* af **mynstra* från mlty. *munsteren* liksom *monstra* Bibeln 1541, Swedberg från nederl. *monsteren*).

obrötzlig 'obrottslig' P. Swart, P. Brahe, Tegel [9] (fsv. *obrytliken*).

---

[1] Se Lindgren, Sv. landsm. XII, 1, s. 120 not 4; Hultman, Finländska bidrag s. 204 f.; Hesselman, a. st. s. 179.

[2] Se Kock, a. st. I, 463; Vendell, a. st. s. 250 f.; Hellquist, a. st. s. 112; Noreen-Meyer, a. st. s. 75 r. 12.

[3] Annorlunda Hesselman, a. st. s. 82 f.

[4] Se Vendell, a. st. s. 151.

[5] Se Kock. a. st. I, 465.

[6] Se Kock, a. st. I, 467.

[7] Annorlunda Hesselman, a. st. s. 186.

[8] Se Vendell, a. st. s. 308.

[9] Se Vendell, a. st. s. 317.

römma Asteropherus, Messenius, Lagerlööf [1] (fsv. *rymma* af ä. *rȳma*).

skrömterij Messenius [2].

tröska (*tryska* Bibeln 1541, P. Brahe, Schroderus, Lex. Linc., Grubb, Lindschöld, Serenius, Lind m. fl. [3]), *tröskel* (*tryskel* Bibeln 1541, Schroderus, Lex. Linc., Grubb, Lemwig, Lindschöld, Serenius, Lind m. fl., *tryskoll* L. Petri [4]).

ömsa, -e, -om (*ymsa, -e, -om* P. Swart, Salberg, Lagerlööf, Spegel, Serenius, Levin Möller, Lind, Hof, Ihre, Sahlstedt, Widegren 1788, Möller 1790, Weste, Lindfors 1824, Dalin 1853 och 1868 bero på fsv. *ymps-*, hvaremot *öms-* utgår från fsv. *yms-*), *önska* (fsv. *ynskia*; jfr s. 237).

b) I fsv. litteratur ej anträffade:

ar(m)bröst 'armborst' se SAOB (jfr fsv. *arbrøste*, ä. da. *armbryst*).

dröfta (*dryfta* Spegel ff.; no. dial. *dryfta*).

klöffta Dahlstierna.

(*be-, ut-*)*rösta* 'rusta' P. Swart, Lind (*berysta* 1531, se SAOB; mlty. *rusten*, dvs. *rysten*) och det dithörande *röstning* Bibeln 1541, P. Swart.

Trölle P. Swart (fsv. väl **Trylle*, jämte *Trolle, Trulle*, efter *trylla* 'trolla'; jfr fsv. *trøldom* jämte *trol-, truldom*).

2. Öfriga fall:

a) I fsv. litteratur anträffade ord:

besönnerlig, -sönderlig (se SAOB; kanske väsentligen från ett ä. ty. *besönderlich*, jfr *afsönderligh* nedan s. 230), *bössa* (*byssa* Bureus, Tegel, Schroderus, Lex. Linc., Arvidi,

---

[1] Se Kock, a. st. I, 464.

[2] Se Hellquist, a. st. s. 112.

[3] Se Hesselman, a. st. s. 177 f.

[4] Se Hesselman, a. st. s. 178; Noreen-Meyer, a. st. s. 140 r. 20; Kock, a. st. I, 467.

Brasck, Lindschöld, Salberg, Hof, Linné, Weste, Dalin 1850 och ännu arkaiskt i *kärrebyssa*) [1].

dömel-onsdag [2] (jfr fsv. *dymbil-vika*).

föllest Gyllenmärs [3].

o-kiösk Dahlstierna [4].

löcka Ol. Petri, L. Petri (jfr *löckosam* Var. rer. voc.) och *löckas* Ol. Petri, Rondeletius, *löfta* Ol. Petri, Var. rer. voc., Bibeln 1541, Gyllenmärs, Dahlstierna, Spegel, Linné [5], *löfte* (*lyfte* Nya test. 1526, Ol. Petri, Bibeln 1541, Synon. lib., Asteropherus, Schroderus m. fl. [6], väl från ett mlty. **lufte* — jfr mhty. *gelübde* — jämte *lofte*, hvarifrån väl vårt *löfte* delvis stammar), *lökta* 'sluta' Dahlstierna, Linné, *löss* (*lyss* Grubb, Brasck [7]), *löst* 'lust' Ol. Petri, P. Swart, Linné (*lyst* P. Swart, Columbus [8] och ännu i *lystmäte*), *löster* pres. Ol. Petri, L. Petri, Synon. lib., Rondeletius, Hansson Hund, Petreius, Gyllenmärs, Gustaf II Adolf [9].

möss (*myss* Grubb [10]).

nöstan Botin (fsv. *nysta*).

skött 'skytt' Sparrman med biformerna *skötta* Ol. Petri, Bibeln 1541, *sköttare* eller *skötte* P. Swart [11] (fsv. *skytta, -are, -e*), *skött* ntr. 'artilleri' P. Swart (*skyt* Tegel [11], ä. da. *skyt*, nederl. *schut*), *stöcke* Bibeln 1541, *stöndom* 'stundom' P. Swart

---

[1] Se t. e. Hesselman, a. st. s. 189; Kock, a. st. I, 468; Hellquist, a. st. s. 109; Vendell, a. st. s. 202.

[2] Se Kock, a. st. I, 463.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 72 r. 20.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 211 r. 6.

[5] Se Vendell, a. st. s. 295; Kock, a. st. I, 470; Noreen-Meyer, a. st. s. 71 r. 2.

[6] Se Kock, a. st. I, 471.

[7] Noreen-Meyer, a. st. s. 120 r. 16.

[8] Vendell, a. st. s. 295.

[9] Kock, a. st. I, 466; Hellquist, a. st. s. 112; Hesselman, a. st. s. 197; Noreen-Meyer, a. st. s. 63 r. 16, s. 66 r. 30, s. 70 r. 20, s. 92 r. 10.

[10] Se Kock, a. st. I, 466.

[11] Se Vendell, a. st. s. 353.

(ett fsv. **styndom* jämte *stundom* kan förutsättas på grund af ä. da. *styndum*, *stønnem*[1]; jfr sv. dial. *stønn*, no. dial. *stynn* 'stund' och framför allt no. dial. pl. *styndi* till sg. *stonn*, som visar att *y* uppkommit genom *i*-omljud och sålunda är af gammalt datum[2]), *sölf(ver)* 'silfver' Nya test. 1526, Bibeln 1541, P. Swart, Tegel, Gyllenmärs[3], Schroderus, Stiernhielm[4], Lucidor, Dahlstierna, Hof, Sahlstedt, Weste (*sylfver* Nya test. 1526; fsv. *sylver*, lån från mlty. *sulver* och ags. *sylfor*[5])[6], *Sölvesborg* (fda. *Sylwesborgh*, fsv. *Silvisborgh*), *söndag* (fsv. *syndagher* jämte *sundagher*, hvaraf nsv. *sundag* Grubb[7]), *sönder* (fsv. *synder* jämte *sunder*, hvaraf nsv. *sunder* Bureus, Sparman, Grubb, Dahlstierna, Lundius, Werwing, Geisler, Lind, Sahlstedt, *sunner* Pfeiff[8], jfr *sundrig* Bureus, Stiernhielm), *söndra* (*syndra* Bibeln 1541, L. Petri m. fl.[9]), *sönnan* 'sunnan' Var. rer. voc., P. Swart, Sahlstedt (fsv. *synnan* jämte *sunnan*), *söster* Gyllenmärs[10].

tönna 'tunna' Var. rer. voc., Ol. Petri, Chronander, Gustaf II Adolf, Gyllenius, Spegel (*tynna* Ol. Petri, P. Swart, Messenius, Spegel[11]; fsv. *tynna* — no. dial. *tynna*, nisl. *þynna*

---

[1] Kalkar, *Ordbog* IV, 182.

[2] Se vidare Noreen, Sv. landsm. I, 733; Ross, *No. ordbog*; A. B. Larsen, *Lydlæren i den solørske dial.* s. 146.

[3] Noreen-Meyer, a. st. s. 64 r. 7.

[4] Noreen-Meyer, a. st. s. 119 r. 19.

[5] Jfr Noreen, *Altschwed. gr.* § 108 anm. 3 och (delvis) Kock, a. st. I, 79. Annorlunda Hultman, *Hälsingelagen*, s. 28.

[6] Att detta fall skulle — såsom Kock, a. st. I, 459, och Wigforss, a. st. s. 67 anse — höra till D ofvan, är knappast tänkbart, då ordet så vidt jag vet ingenstädes på sv. språkområde är anträffadt med kakuminalt *l* (som man för öfrigt ej har skäl att vänta sig i ett lånord från kontinenten eller England).

[7] Se Vendell, a. st. s. 358.

[8] Se Hesselman, a. st. s. 191 f.

[9] Se Kock, a. st. I, 461, och SAOB *afsyndra*.

[10] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 71 r. 16.

[11] Se bl. a. Vendell, a. st. s. 383; Noreen-Meyer, a. st. s. 125 r. 35, s. 126 r. 3 och 8 samt s. 55 r. 31.

— jämte *tunna* genom påverkan af fsv. *þyn* i samma betydelse [1]; jfr *tönia* ofvan s. 216), *tösswar* 'två gånger' Bibeln 1541, *töstna* Dahlstierna.

öppa Wivallius [2].

b) I fsv. litteratur ej anträffade:

Ä. nsv. *afsönderligh* 'särskild' (*-synderlig*, *-synnerlig*; väl dock väsentligen från ä. ty. *absönderlich*) se SAOB.

böx(or) Chronander, Serenius, Sahlstedt, Bellman och ännu någon gång (*byxa* Schroderus ff. från lty. *büxe*, liksom *böx-* väl väsentligen är lån från lty. *böxe*).

dömling Lind (*dymbling* Wallenius, nu *dymling*; af dalmål *dymbel* 'träplugg', isl. *dymbell* 'träkläpp').

höfsa Schroderus, Dahlstierna, Spegel, Hof, Sahlstedt, Möller 1790 (*hyfsa* Stiernhielm, Lind ff. från ett mot ty. dial. *hübschen* svarande lty. ord — med *ü* lånadt från hty. — liksom *höfsa* väl väsentligen baserar sig på lty. *höfsch*, mlty. *hovesch*, hvaraf fsv. *hovisk*), *höft* Var. rer. voc., Lex. Linc. ff. (*hyft* Lind, väl från mlty. *hufte*, ty. *hüfte*, liksom *höft* kanske väsentligen utgår från ett mlty. **höfte*, **hofte*, hvaraf da. *hofte*) [3], *hölsa* Weste, Dalin (*hylsa* Sahlstedt ff. från ty. *hülse*) [4].

knöffel 'påk' Var. rer. voc. och ännu i heders-*knyffel* (väl från ty. *knüffel* liksom *knöffel* väsentligen från ä. ty. *knöffel* [5]), ?? *köller* Sahlstedt (*kyller* Serenius, Lind ff. af mhty. *kuller* jämte *köller*, hvarifrån troligen vårt *köller* [5]).

löska Sahlstedt ff. (äfven *luska* Lind, Sahlstedt efter *lus*; jfr *löss* ofvan s. 228).

mölla 'mylla' Linné [6], *mössa* Sahlstedt ff. (*myssa* Bureus,

---

[1] Se NOREEN, Arkiv VI, 361 f.

[2] Se NOREEN-MEYER, a. st. s. 107 r. 28.

[3] Jfr KOCK, a. st. I, 472.

[4] Af HESSELMAN, a. st. s. 212, utan grund upptaget såsom hörande till D ofvan, alltså med ursprungligen kakuminalt *l*.

[5] Se KOCK, a. st. II, 17.

[6] Se KOCK, a. st. I, 470.

Schroderus, Arvidi, Stiernhielm, Hof, Ihre, Weste från mlty. *musse*).

?? *nökter* Var. rer. voc., L. Petri, Synon. lib., Lex. Linc., Salberg, Lind (*nyckter* Schroderus ff. från ty. *nüchtern*, hvaremot *nökter* troligen från lty. *nöchtern*).

sköffel Grubb, Spegel (*skyffel* Spegel, Schenberg 1739 ff. från mlty. *schuffele*, lty. *schüffel*), *sköldpadd* (*skylpad* Serenius) och *sköldpadda* (*skyl(l)padda* Lind, Sahlstedt från mlty. *schildepadde*; delvis väl beroende på ombildning efter *sköld* liksom ä. da. *skioldpad*), *sköldra* Lind (*skyl(d)ra* Serenius, Lind ff. från ä. ty. *schildern*, senare lånadt i sv. *skildra*; *ö* torde delvis bero på inverkan af *sköld*), *sköldvakt* Lind (väl väsentligen ombildning efter *sköld* af mlty. *schiltwachte*, hvarifrån ock de nutida formerna *skilt-*, *skyltvakt*), *stötta* s. och v. (*stytta* Columbus, Lucidor från mlty. *stutte*, resp. *-en* [1]; *ö* beror kanske delvis på inflytande från *stöd* och *stödja* [2]), spark*stötting* (no. dial. *stytting* till *stuttr* 'kort') [1].

töffsa till Lind, Hof (väl ett fsv. **tyfsa*, bildadt till *tofs*, sv. dial. *tufs* — hvaraf med samma betydelse nybildningarna *tufsa till* Lind ff. och *tofsa till* Weste — såsom *lyfta* till *luft* o. d.) [3], *tölp* Lex. Linc. ff. jämte *tölper* Lex. Linc., Spegel (*tylp* Schroderus, Spegel, Schenberg 1739, Lind, *tylpel* Petreius [4], Lex. Linc., *tylper* Moræus, Stiernhielm, Grubb, Lind från ä. ty. *tülpel*, liksom väl *tölp* — trots att det genom ljudsubstitution fått sekundärt kakuminalt *l* [5] i vissa sv. dial. — väsentligen beror på lån från den numera vanliga ty. biformen *tölpel*).

wijdlöfftig Schroderus, Salberg, Karl XII, Lind, Hof,

---

[1] Se Noreen, *Sv. etymologier* s. 68.

[2] Se Kock, a. st. I, 468 f.

[3] Helt annorlunda Kock, a. st. II, 125.

[4] Se Kock, a. st. I, 460.

[5] Skulle denna substitution någonstädes vara äldre än afslutningen af öfvergången *y* > *ö*, så kan ordet delvis höra till gruppen D ofvan.

Sahlstedt m. fl. (*-lyfftig* Schroderus ff. från mlty. *witluftich*[1], liksom väl formen med *ö* väsentligen beror på mlty. *willoftich*, i nutida lty. *wiedlöftig*).

Ä. nsv. *östa* 'ysta'[2].

I fråga om åldern äro de ofvan under II behandlade fallen enligt de fsv. skrifternas vittnesbörd ungefärligen att jämställa med de under I behandlade (se ofvan s. 214). Dock synes på grund af samma skäl, som ofvan s. 208 i i fråga om den samtida öfvergången *i* > *e* framhållits, ljudlagen ha i fallet D verkat något tidigare, i fallet E däremot något senare än i öfriga fall.

§ 24. Ö-ljudet.

Y. fsv. *ø* (om hvars kvalitet se ofvan s. 81 f.), vare sig långt eller kort, har — ovisst när (se nedan s. 238 f.) — i nsv. antagit ljudvärdet *ɵ* (»halföppet *ö*», se II, 540), alltid då det uppträder som kort, då det uppträder som långt däremot endast omedelbart före *m*, *n* — i dessa båda fall dock kanske växlande med *ø*, se II, 511 not 4 — och *r*[3] (inclusive de af fsv. *rdh*, *rl*, *rn*, *rs*, *rt* uppkomna enhetliga apikoalveolarerna); jfr i det hela II, 510 f., där det ock påpekas, att *ɵ* för *ø* också kan alternativt förekomma efter *r*, ett fall som jag dock här ej tar hänsyn till, enär det förefaller mig representera ett mindre vanligt uttal. Enligt samma regel har det, såsom vi i § 23 sett, af fsv. kort *y* uppkomna *ö*-ljudet utvecklats, hvilket tyder på att öfvergången *ø* > *ɵ* är yngre — och troligen betydligt yngre — än öfvergången *y* > *ö*. Exempel på *ɵ* af sistnämnda ursprungliga slag äro redan

[1] Annorlunda, men ej antagligt (»anslutning till verbet *lyfta*») Kock, a. st. II, 17.

[2] Se Kock, a. st. I, 466.

[3] Om inflytande af *m*, *n* och *r* på en omedelbart föregående vokal i riktning af att göra denna mera »öppen» jfr ofvan s. 201 (mom. 4) och 205 (mom. a).

anförda i § 23. Jag lämnar därför här endast exempel på sådana ord, där *ö*-ljudet är ursprungligt, dvs. redan i ä. fsv. uppträder som *ø*.

A. Nsv. långt *ö*:

1. Före *m* blott i *före-*, *herra-*, *omdöme* m. fl. på *-döme* (fsv. *dōme*), som dock äfven uttalas med kort *ö*.

2. Före *n* i *bön*, *böna*, *grön*, *höna*, *kröna*, *krönika*, *lön*, *rön*, *skön* samt de i fsv. ej anträffade *bönhas* (m. fl. äldre former, se ofvan s. 146) och *krön* (troligen från nederl. *kruin*, men anslutet till det nyssnämnda *kröna* [1]). Om böjda former med ändelsen *n* se nedan s. 237 f.

3. Före *r* (*rd*, *rl*, *rn*, *rs*, *rt*):

a) I fsv. litteratur anträffade ord:

björn.

edsöre.

för adj., *föra*, (släd)*före*, *förtörna* (från mlty. *vortornen*).

göra, *Göran* (äldre *Jöran*, y. fsv. *Iøran*, som troligen etymologiskt icke har något att göra med *Georg*, utan väl utgår från fsv. *Iorund*, liksom nsv. *Håkan* motsvarar fsv. *Hākun*, nsv. *Torman* — i flera ortnamn — och *Ingeman* fsv. *Thor-*, *Ingemund* o. d.).

Skånska ortnamn som *Hör* (fda. *Hørg*, isl. *horgr*; jfr det uppländska *Harg* af fsv. *hargh* 'offerplats'), *Hörby* (fda. *Hørgby*) och *Hörja*, v. *höra*,

köra.

lördag (af fsv. *lōgherdagher*? [2]).

mör, ortnamnet *Möre* (fsv. *Mōrø*).

rör (isl. *reyrr* 'vassrör'), *rör* (isl. *hreyrr* eller *hreyr* 'stenrör' [3]), *röra*.

skör (no. dial. *skøyr*), *skörlefnad*, *smör*, *snöra*, *snöre*, *stör* 'staf'.

---

[1] Se Tamm, *Granskning av sv. ord*, s. 15.

[2] Se om detta ords mångskiftande och svårförklarliga former Wigforss, *Södra Hallands folkmål*, s. 184 ff. och där citerad litteratur.

[3] Se Noreen, Xenia Lideniana, s. 4 f.

Ä. nsv. *ör* 'grus' (t. e. hos Swedberg), som ännu förekommer som ortnamn (t. e. sockennamnet *Ör* i Kronobergs och i Älvsborgs län) och i sammansättningarna *örmage* 'muskelmage hos fåglar' och *stenör* (t. e. Bibeln 1703, Ljungberg, Weste) samt en mängd ortnamn såsom *Kungsör*, *Skanör*, *Örbyhus*, *Örebro*, *Öregrund*, *Öresund*, *Örsundsbro* o. d. (isl. *eyrr*), *öra*, *öre*, *örlig* eller *örlog* (väsentligen lån från mlty. *orlich*, resp. *orloch*), *örn*.

Om böjda former med ändelsen *-r* se nedan s. 237 f.

b) I fsv. litteratur ej anträffade (men sannolikt befintliga) ord:

laxöring (jfr fsv. *ōrith*, i ortnamn *Orædhæ-*, *Orodhæ-* [1], dalmål *örad*, *orād* 'laxöring' [2], no. *orret*, isl. *aurriþe* af **-ræiði* [3] till *riþa* i betydelsen 'färdas').

sköre Serenius ff. (*skyre* Lind liksom i nutida uppländska med *y* af äldre långt *ö* såsom i *kyra* 'köra' o. d.; ordet hör samman med mhty. *schuor* 'afklipp', grek. *skōr* 'afskrap', no. dial. *skjora* 'putsa, rensa' m. m. och står i afljudsförhållande till isl. *skare* 'ljussax' och *skarsl*, nisl. *skar* 'sköre, ljusskarn' samt isl., sv. *skarn* [4]), *slör* på kalkonens näbb (troligen samma ord som *slöderr* 'slödder' Hof, hörande till isl. *slóþe* 'släp', *slóþ* 'spår efter släpning'), fisknamnet *stör* (från mlty. *stor*, lty. *stör*), *störa* (från mlty. *storen*, lty. *stören*).

örfil (troligen af ett **örfigel*, lånadt från da. *orefigen* — detta från mlty. *orvīge* — och ombildadt efter synonymerna nederl. *wafel*, da. *vaffel* och ty. *dachtel*).

[1] Se *Ortnamnen i Älvsborgs län* IV, 59.

[2] Se Noreen, Sv. landsm. IV, 2, s. 224 f.

[3] Jfr Noreen, *Geschichte d. nord. Sprachen*³ § 40. c. Att sednare leden ej kan vara såsom Falk-Torp, a. st. s. 1423, anta, ett *riði*, framgår tydligt af de sv. formerna med långt *a* och däraf uppkommet *å* (*o*); jfr Noreen, a. st. § 40, b, *β*.

[4] Se vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 67, och Falk-Torp, a. st. s. 985. Alldeles oriktigt härleder Kock, Sv. landsm. XV, 8, s. 23, och ännu *Sv. ljudhistoria* I, 459, *sköre* af ett fsv. **skyre* med kort *y* och detta af ett **skur* 'eld' i stället för till roten i *skära* m. m.

B. Nsv. kort *ö*:

1. I fsv. litteratur anträffade ord:

berömma (fsv. *berōma* från mlty. *berōmen*), *blöja*, pl. *böcker*, *böja* (fsv. *bōghia*), pl. *bönder*.

dröja (fsv. *drōghia*), *dröm*, *döma*, *-döme* (se ofvan s. 233), pl. *döttrar* (fsv. *døtter*, y. *døttrer*).

flöja (fsv. *flōghia*), *flöjel* (fsv. *fløghil* från mlty. *vlogel*), *föll* (fsv. *fiøll*, y. *føll*), pl. *fötter*.

glödga (hvartill nybildningen *glögg*, elliptiskt för »glöggadt vin»), *glömma*, *gömma*, *Gösta* (fsv. *Gøztaver*).

höfding (fsv. *hōfdhinger* till *hovuþ*, dat. *hōfþe*, 'hufvud'), *höja* (fsv. *hōghia*), *höll* (fsv. *hiølt*, y. *hølt*), *höst*, *hötta* (jämte *höta*; fsv. *hōta* och *hōtta* med *tt* från pret. *hotte* efter mönstret af *þrætta*: *þrætte* o. d. [1]).

Jödde (fsv. *Iodde*), *Jönköping* (fsv. *Iøne-*, ä. *Ionekōping* jämte *Iune-*, *Øne-*, *Iænæ-* [2]) och det därmed besläktade *Jönåker* (härad i Södermanland; fsv. *Ion-*, *Iunāker*), *Jöns* (fsv. *Iønis* 'Johannes') och dess hypokoristiska biform *Jösse* (båda formerna, i synnerhet den sednare, äfven såsom namn på haren [3]), *Jörgen* (fsv. *Iørien*, ä. *Iorien*, väl af ett **Georgian* till *Georg*), *Jösse* (fsv. *Iosed*, *Judzedh*) härad i Värmland.

kött (förr äfven *kö(ö)t*, t. e. Nya test. 1526 [4]).

löje (fsv. *lōghe*), *lön*-dom, -lig, -skaläge m. m., hvarefter analogiskt *nn* i »lägga å *lönn*» (jämte ljudlagsenligt *lön*, fsv. *lōn*).

mjölk, *möjlig* (fsv. *møgheliker*).

nödga, *nöje* (fsv. *nōghe*), pl. *nötter* (förr äfven sg. *nött*, se ofvan s. 212).

plöja (fsv. *plōghia*).

röja 'yppa' (fsv. *rōghia*), *röllika* (fsv. *rølika* lånadt från

---

[1] Se Noreen, *Altschwed. gr.* § 297 anm. 3.

[2] Dessa vokalförhållanden visa till full evidens, att vokalen är urspr. kort, hvarför Bugges och Pippings (*Grammatiska studier*, s. 27 och 29 f.) sammanställning med isl. *iór* 'häst' är omöjlig.

[3] Se Hjelmqvist, *Förnamn och familjenamn*, s. 92 f. och 98 f.

[4] Se Vendell, a. st. s. 37 noten.

mlty. *roleke*), *rönn* (fsv. *rø̄ne* eller möjligen ett fsv. **rø̄n*, svarande antingen mot ngutn. *royn* f. eller mot no. dial. *raun* m.; i hvilketdera fallet som helst är emellertid nsv. *rönn* i stället för väntadt *röne* eller *rön* påfallande och får väl anses bero på inflytande från sammansättningar såsom *rönnbär*, liksom det här strax ofvan behandlade *lönn* för *lön* beror på anslutning till *löndom* o. d. [1]), *röst*, pl. *rötter*.

Sköfde (fsv. *Skøþve*), *sköld* (fsv. *skiølder*), *slöja* (ä. nsv. *slöijer* Asteropherus [2] — fsv. *sløiere* från mlty. *slōier* — som väl med tiden uppfattats som en dialektal form med *-er* för högspråkets pl. på *-or* och därför hypersvecistiskt ombildats till *slöjor*, som framkallat en sg. *slöja* Serenius, Lind ff., hvilken dock kan helt eller delvis bero på lån från mnederl. *slōie*), *slöjd* (fsv. *slōghþ*), *ström*, *strömming* (ä. nsv. ännu *ströming* eller *strömling*, fsv. *strø̄minger*, *strōmlinger*), *stöfvel* (ännu stundom uttaladt med långt *ö*; fsv. *stōvel*, troligen lånadt från ä. da. *stovel* och detta från mlty. *stēvel*), *större*, *-st*, *söcken* (fsv. *sōkn*, jfr ofvan s. 218), *söm*, *sömn* (jfr ofvan s. 217), *sötma* (fsv. *sø̄tme*).

tröja, *tröst*, *trött*, *töcken* (fsv. *thøkn* [3]), *töja* (fsv. *tōghia*), *töm*, *tömma*, *Tönnes* (urspr. från lat. *Antonius*).

[1] Mindre tilltalande är väl att anta en från den i fsv. *rø̄ne*, isl. *reyner* föreliggande utvecklingen **rauđnia-* > **raunia-* > *røyni-* > *rø̄ne* afvikande utveckling **rauđni-* (eller **rauđnō-*) > **røyđn-* (resp. **rauđn-*) > **rø̄đn-* > *rønn* med sen assimilation af *đn* till *nn* såsom i fsv. *Ronni* (isl. *Hróþný*), *minnat* för *midhnat*, nsv. *stanna* af fsv. *staþna* o. d., eller att anse *rönn* ha *ö* för fsv. *y* enligt s. 225 ff. ofvan, i det att man antar ordet utgå från en vid sidan af sv. dial. *runn* f. stående omljudd biform fsv. **rynn* af **ruđni-* med samma afljudsstadium som *rodna* (förr äfven *ronna*), isl. *ruþme* 'rodnad', ty. *rot* 'röd' osv. Om de skiftande och svårligen alla till en och samma urtyp återförbara formerna i sv. och no. dialekter se Wigforss, *Södra Hallands folkmål*, s. 183 — där för öfrigt med tvekan ett förklaringsförsök framställes, som jag ej kan acceptera — och där anförd litteratur.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 48 r. 35, s. 53 r. 15 och 18.

[3] Om ordets etymon se Noreen, Språk och stil II, 124.

öcken (äfven *öken*; fsv. *ōkn*), blå-, mörk-, sur*ögd* o. d., *öm, ömka*, ortnamn som *Önnarp* (af fsv. mansnamnet *Ø̄nder*, fno. *Øyvindr*) i Hössna socken af Älvsborgs län, *önska* (fsv. *ønskia* i den mån detta kan tänkas bero på kontamination af det fsv. *ōskia* och det mlty. *wunschen*; jfr emellertid ofvan s. 227), *öppen* (i den mån det beror på det redan i ä. fsv. ej sällsynta *øpin*; jfr ofvan s. 213 f.), *Östen, östan, -er.*

Härtill komma de många böjda och afledda ord, där kort *ö* uppstått af fsv. långt *ö* på grund af ställningen före konsonantgrupp, t. e. *döds*rike, *födsel, gödsel*, ntr. *blött, högt* o. d., imperf. *strödde* o. d., part. *född* o. d., sup. *dött* osv.

2. I fsv. litteratur ej anträffade ord:

björk (isl. *biork*), *böckling* Var. rer. voc. ff. (lån från ty. dial.).

göjemånad Var. rer. voc. ff. (fno. *gø*, isl. *góe* [1]).

mång-, sju-, tve*höfdad* (jfr fsv. *hōfþa* 'förse med hufvud, vara hufvudman för'), »på (en) *höft* (till sv. dial. *höfta* 'gissa' och sv. *höfvas* v., *höfva* s., isl., fsv. *hōva* 'afpassa', no. dial. »paa eit *høve*» 'vid pass' [2]).

lödder (isl. *lauþr*, hvartill det förhåller sig som det strax nedan behandlade *slödder* till den äldre biformen *slöder*), *löja* (till isl. *leygr* 'glans' [3]; jfr sv. dial. *löga* 'löja' af **lauga*), *löpsk* (lån från mlty. *lōpisch*).

skaffötes (jfr *fötter*), *slödder* (men *slöderr* Hof jämte *slödderr*), *Sölve* (isl. *Sǫlfe, Sølver*? jfr ofvan s. 229).

ögna (uttaladt *øyna*; det alternativa uttalet *oyna* eller *øggna* beror på anslutning till *öga*).

Vid fall af synnerligen stark association med ord af primärare bildning, hvilka äga långt slutet *ö*, kan detta

---

[1] Såväl dessa formers inbördes förhållande som ordets etymon är oklart trots BUGGE, Arkiv IV, 125 ff., och SIEVERS, Berichte d. k. Sächs. Ges. d. Wiss. 1894, s. 141.

[2] Jfr delvis TAMM, *Et. sv. ordbok*, s. 371.

[3] Se NOREEN, *Fryksdalsmålets ljudlära*, s. 79.

alternativt kvarstå (såsom långt eller kort *ø*), t. e. i pl. *mör* och best. sg. *mön* till *mö*, pres. *dör* och 2 pl. *dön* till *dö*, *hökeri* till *hökare* o. d., se I, 509.

Före *r* (*rd*, *rl*, *rn*, *rs*, *rt*) har *ɵ* vidare utvecklats till *ɞ* i finländskt riksspråk — där dock alternativt ett slutnare *ö*-ljud skall kunna förekomma (se I, 511 not 5) — och i flera, i synnerhet nordliga, svenska dialekter, framför allt i Stockholms-målet; se vidare I, 517.

Den geografiska utbredningen af öfvergången *ø* > *ɵ* är svår att ange i följd af bristen på tillräckligt noggranna och detaljerade undersökningar af våra dialekter i förevarande afseende. Säkert är [1], att den saknas i en stor del af det medelsvenska dialektområdet såsom Värmland (nästan hela [2]) och åtminstone större eller mindre delar af Dalsland, Bohuslän, Västergötland, Småland, Östergötland (Ydre) samt vissa trakter inom Dalarna och Hälsingland.

Ljudlagens ålder är omöjlig att bestämma, då dels ortografien lämnar oss i sticket, dels våra äldre grammatikförfattare troligen ej haft öra för den icke särskildt påfallande differensen mellan *ø* och *ɵ*. I alla händelser är den dock åtminstone hundra år gammal, eftersom redan Weste (1807) [3] skiljer på två *ö*-ljud, ett som vanligen är långt, t. e. i *söt*, *dö*, men äfven kort, t. e. i *röst*, *skölja*, *tröska*, *töm*, *öppna*, och ett »plus ouvert» som vanligen är kort, t. e. i *hörn* (som enligt honom sålunda har kort *ö*!), *mörk*, *skönja*, *slöja*, men äfven förekommer som långt, t. e. i *smör*, *göra* (men icke i t. e. *föra*, *höra*, *öra*!). Något senare talar Rask dessutom om öppet *ö* i t. e. sv. *skön*, således före *n*, hvarmed må sammanhållas, att redan Weste i sin ljudbeteckning anger *ö* vara af det mera öppna slaget i *grön*, *kröna*, *krönika*, *lön*,

---

[1] Se Lundell, Sv. landsm. I, 101.

[2] Om en öfvergång af långt *ø* till kort *ɵ*, mera sällan *ɵ*, i det värmländska bergslagsmålet se Kallstenius, Sv. landsm. XXI, 1, s. 34 och 155 ff.

[3] Se särskildt hans *Sv. och fra. lexikon*, s. X.

rön, skön (men icke i *bön, böna, höna*!). Äfven Kindblad (1840) skiljer mellan *ö* i *öga, öfva* osv. samt *ö* i *öra, öfver* (som han allså väl uttalat med blott kort *ö*), *följa* m. m. Tullberg (1862) söker en regel i etymologien på så sätt, att det slutnare ljudet skall återgå på fsv. långt *ö*, det öppnare däremot på fsv. kort *ö* (*y*), men hans exempel vederlägga delvis hans teori, hvarför man kan misstänka, att det är blott denna till behag som han kommer med sådana uppgifter som att *nöt* 'kreatur' har slutet, men (hassel)*nöt* öppet *ö*. En helt annan fördelning hade gjorts af Sv. ak:s språklära (1836), som talar (s. 31) om dels »ett slutet och likasom spetsigt ljud» i *dö, ström, bröst* m. m. (där sålunda *ø* och *ɵ* ej åtskiljas), dels »ett mera öppet och bredt ljud» före långt *r* och *rn*, t. e. i *dörr, ört, mörk, örn*. Det sistnämnda afser tydligen det stockholmska m. m. *ɵ*, som sålunda redan här tillerkännes riksspråkskaraktär. Men först Sundevall (1856) skiljer fullt exakt mellan tre olika *ö*-ljud: ett slutet, ett öppet och det mellan *ö* och *å* liggande stockholmska [1]. — Att emellertid på Westes tid fördelningen mellan *ø* och *ɵ* icke var den af mig ofvan såsom för det nutida riksspråket gällande angifna, framgår tillräckligt tydligt af de redan från Weste citerade exemplen på det ena eller andra *ö*-ljudet. En detaljerad granskning af Westes språkbruk är därför af vikt för frågans närmare utredning och skulle säkerligen erbjuda åtskilligt af intresse.

§ 25. E-ljudet.

1. Ä. fsv. långt *e* har alltsedan y. fsv. tid i tryckstark stafvelse öfvergått till *ä* (*æ*), när helst det kommit att stå

---

[1] Jfr i det hela Rydqvist, *Sv. språkets lagar* IV, 205 ff., där dock — som så ofta hos denne författare — ingen deciderad ståndpunkt intages, utan det heter: »Att förena eller förmedla dessa skilda uppfattningar finner en hvar omöjligt». Emellertid anser han, att »det kan ej nekas, att något hvarstädes höres ett slutet och ett öppet *ö*».

omedelbart före *j*-ljud, af hvad upprinnelse detta än må vara [1]. Exemplen äro få: *deja* (fsv. *dēghia*), *leja* (fsv. *lēghia*; äfven *lega* efter pres. fsv. *lēghir* och subst. *lega*, fsv. *lēgha*), *lejon* (fsv. *lēion* af ä. *leon*), *nejonöga* (fsv. *nēghinōgha* från mlty. *negenōge*), *speja* (fsv. *spēia* från mlty. *spēen*, men då detta har biformen *speien*, så kan den nsv. formen delvis härstamma därifrån).

Endast delvis hithörande äro väl *ej* och *nej*, som kunna motsvara icke blott fsv. *ei* (af ä. *eghi*) och *nei*, utan äfven dessas biformer *ǣi* (af ä. *ǣghi*) och *nǣi*.

I hög grad osäkra exempel äro en hop lågtyska lånord, som kanske — ja troligen — lånats från redan i det främmande språket befintliga former med kort *ä*-ljud. Sådana fall äro t. e. *dejlig* (fsv. *deghe-* och *dægheliker* från mlty. *degelik* 'duktig, bra'), *fejd* (fsv. *fēghþ* och *feid* från mlty. *veide*), *galeja* (fsv. *galeidha* från mlty. *galeide*, jämte *galei*, hvarifrån kanske nsv. *galeja* direkt lånats), *meja* (jfr fsv. s. *mæiare*, förutsättande ett **mæia*, lån från mlty. *meien*, *mēgen*), *skalmeja* (fsv. *skalmeia* från mlty. *schalmei* eller *-meide*) och de icke i fsv. anträffade *akleja* (mlty. *akeleie* från lat. *aquilēgia*), *dreja* (mlty. *dreien*, *drēgen*), *hejare* (jfr ty. *heie*), *nejd* (mlty. *nēgede*).

Undantag från regeln bero på analogibildning, t. e. *tvegifte* efter *tveeggad* o. d., vulgärt *treje* 'tredje' efter *tre* osv.

Ljudlagen tyckes vara allmänt svensk (jfr t. e. värml. dial. *gräje* v. 'reda', *späjel* 'spegel' o. d.). Dess ålder torde kunna sättas till något efter 1350, eftersom man i cod. Bureanus träffar *swæiar* för ä. *swēiar* (och ännu äldre *swēar*), ehuruväl det låter tänka sig, att *swæiar* lånat *æ* från adj. *swænsker*. I alla händelser är den säkert styrkt från omkring 1500, då man träffar *dæia* och *læien*. Den är kanske verksam

---

[1] Se NOREEN, *Altschwed. gr.* § 114, 2 och 3. Jfr däremot *begära*, *egentlig*, *regera* o. d. med före *j*-ljud bevaradt kort *e* i trycksvag stafvelse.

ännu i dag, eftersom vi icke äga något enda exempel på *ej* annat än i sekundär förbindelse af *ē* och *j*.

2. I finländskt svenskt riksspråk, t. e. framför allt i Hälsingfors [1] har ä. nsv. kort *e*, vare sig det uppkommit af fsv. *ē*, såsom t. e. i *hem*, eller enligt § 22 ofvan af fsv. *ĭ*, såsom t. e. i *skepp*, förskjutits åt *ä*-hållet, men blott till stadiet *e̜*, dvs. »halfslutet *e*». Samma företeelse visar sig hos nästan alla riksspråkstalande individer i Stockholm, Uppsala och närmast angränsande trakter af Södermanland, Uppland och kanske äfven i någon mån Västmanland liksom ock hos många norrlänningar och blekingsbor. På grund af sitt rotfäste i de båda förstnämnda kulturcentra har detta uttal goda utsikter att med tiden bli erkändt såsom fullgodt riksspråk (jfr I, 502 f.). [2] Dess utgångspunkt ligger i den redan från 1400-talet genom skrifningar sådana som *væn* och *væld* för resp. ä. fsv. *vin* och *vild* (y. fsv. *ven* och *veld*) styrkta utvecklingen af fsv. *ĭ* öfver *e* (se ofvan s. 173 ff.) till *e̜*, *æ* eller ett mellan båda liggande ljud (se ofvan s. 193), som är särskilt karakteristisk för folkmålen i Uppland, Södertörn, norra Österbotten, Åland (delvis) samt alla de baltiska. I dessa nejder drog i de bildades uttal typen *skepp* till sig typen *hem* (*ledsen*, *bredt* o. d.), i det att man vid läsning helt naturligt tillade *e* i det sednare fallet samma ljudvärde (*e̜*) som det för den talande ägde i det förra, vida talrikare representerade fallet. Däremot kom den som icke var förtrogen med ljudet *e̜* helt naturligt att uppfatta detsamma, då han hörde det t. e. i en stockholmares mun, såsom ett från *e* skildt *ä*-ljud, och han substituerade därför vid sitt återgifvande af det stockholmska uttalet dettas *e̜* med *æ*. Så förklaras det normala riksspråkets uttal och skrifning med *ä* af de i riksspråket inkomna dialektformerna *väld*, *vän*, *vänster* samt de

[1] Jfr Pipping i Nystavaren IV, 128.

[2] Om det väl redan allmänt genomförda *e̜* i trycksvaga förstafvelser, t. e. *bevisa*, *gemen* o. d. se I, 502.

mellan *e* och *ä* vacklande *beck(a)*, *bläck(a)*, *dräggel*, *-la*, *gers*, *lämmel*, *lämna*, ljus-, röd*lätt*, *remsa?*, *räffla*, *rämna*, *spenslig?* *vessla*, *vetta*, *vette*, hvarom se ofvan s. 193, 199, 200 ff., 204 ff., där ock en mängd nu ej längre brukliga skriftformer med *ä* anföras [1].

Där kort *e* på nyss nämndt sätt förskjutes till *ɛ*, visar äfven långt *e*, t. e. i *veta*, *sten* o. d., en tendens till samma öfvergång. Dock torde ljudet i detta fall i allmänhet ha föga aflägsnat sig från det normala *e*-ljudet. Åtminstone skall detta förhållande enligt Pipping gälla för Hälsingfors vidkommande, och enligt G. Danell [2] ha vi »åtminstone hos stockholmarna» att göra med »ett så pass slutet e-ljud, att det i regel uppfattas som vårt vanliga *e*». Att det emellertid äfven ofta uppfattas som *ɛ*, framgår ju otvetydigt af de s. k. Stockholms-rimmen (jfr § 29 nedan) af typen *veta* : *väta*, som numera äro så vanliga (jfr I, 503), men som ännu ej omkring 1700 förefunnos [3] och väl icke ens på Bellmans tid, eftersom han blott har två sådana rim (*äter* : *feter* : *heter* och *läsa* : *resa*) [4], som ju kunna vara tillfälliga felrim. Vanliga bli de först efter 1850 [5]. Förskjutningen *ē* > *ɛ* torde därför icke kunna dateras tidigare än till omkring 1800.

En helt annan sak är, att det af fsv. *ĭ* enligt § 22, I, B, 4 uppkomna *ĕ* före *r* och kakuminalt *l* i åtskilliga dialekter (se ofvan s. 204) fortskridit ända till *æ* (och sedan somligstädes än vidare till *a*, jfr § 26 nedan), hvaraf vi ha spår i riksspråkets *herde* (som dock numera ojämförligt oftast uttalas med *e*-ljud), *kärna* (smör)?, *särla*, *värdes?* samt i

---

[1] Ännu andra dylika hos Hesselman i Språk och stil VI, 66 med not 2.

[2] *Svensk ljudlära*, s. 68. Jfr ock i viss mån Hesselman, *De korta vokalerna i och y*, s. 8 not 4.

[3] Se Hesselman, a. st. s. 17.

[4] Se Wulff, *Sv. rim och sv. uttal*, s. 88.

[5] Jfr Hesselman i Språk och stil V, 105 med not 2 (och där anförd litteratur) samt VI, 68.

äldre skrifningar som *stälna, täln, välnas*; se närmare ofvan s. 201 ff.

§ 26. **Ä-ljudet.**

I finländskt svenskt riksspråk, åtminstone sådant det talas i Hälsingfors [1], har ä. nsv. *ä*, dvs. *æ*, vare sig kort eller långt, före *r* blifvit *a*, dvs. »öppet *ä*», t. e. *här, herre, värd, märka, hjärta, sergeant.* Samma öfvergång träffas i många svenska dialekter t. e. inom Jämtland, Ångermanland, Orsa, Kind, Ydre, Öland och framför allt i Uppland, Stockholm (där äfven före *j*, t. e. i *nej, fejd* o. d., en — dock något längre fram bildad, se I, 513 f. — variant af *a* uppträder) och Södertörn. Den kommer väl därför med säkerhet att tillhöra en icke aflägsen framtids riksspråk, om jag också icke vill gå så långt som Lyttkens-Wulff [2] och Sv. ak:s ordbok, som anse den redan vara i riksspråket genomförd; jfr I, 514.

Företeelsens ålder kan åtminstone icke för närvarande bestämmas. Hos våra äldre grammatici har jag ej kunnat finna någon i detta afseende upplysande notis. Emellertid har i många svenska dialekter detta *a* i större eller mindre utsträckning vidare fortskridit till *a*, dvs. »öppet *a*». t. e. *harre, vark, jarn, snart* o. d. Så t. e. i Hälsingland, Värmland, Dalsland, Bohuslän, Västergötland, Småland, Skåne [3], och i sjukdomsnamnet *kvarka* (da. *kverke*) samt ortnamnet *Kvarken* (jfr fsv. *kwærk* 'strupe') ha vi ett par exempel på dylika i riksspråket inkomna dialektformer. Då nu detta dialektala *a* är för Västergötlands vidkommande styrkt genom en mängd exempel i Gyllenmärs visbok från förra hälften af 1600-talet (t. e. *hiartheligh, harr, varden* 'världen', *hiar-*

---

[1] Jfr PIPPING, a. st. s. 127.

[2] Se utom de redan I, 513 citerade ställena deras *Svensk ordlista* (1911), s. 20,

[3] Se t. e. LUNDELL i Sv. landsmålen I, 107 f.

tans, barmhartigh, botfardigh, larckan[1] o. d.), så måste det *a*, som bör ha utgjort ett mellanstadium i öfvergången *æ* > *a*, åtminstone i Västergötland ha förefunnits redan på 1500-talet, om ej tidigare. Att Stockholms-trakten redan lika tidigt haft *a* för *æ* är emellertid naturligtvis därför ej gifvet.

I Finland (både i riksspråket och dialekterna[2]) liksom i vissa trakter af Norrland, Västmanland och Gottland har *a* inträdt äfven i den trycksvaga ändelsen *-er*, där högsvenskt riksspråk visserligen normalt har ə-ljud (se I, 508), men där våra dialekter uppvisa *e*, *ɛ* eller *æ*[3], hvarifrån väl det ifrågavarande *a* närmast utgår; jfr Hofs skrifning *fadärr* 'fader'[4] o. d. vid återgifvande af uppsvenskt uttal.

§ 27. U-ljudet.

I likhet med norska riksspråket[5] känna en mängd svenska dialekter, företrädesvis i Götaland, en öfvergång af kort *u* till *o* (»slutet *o*») före långt *k*, *ŋ* och *m*, t. e. *mocka*, *tong*, *pomp* o. d.[6], och ur dessa dialekter ha en och annan ordform inträngt i riksspråket. Sådana fall äro:

1. Före *k* (i hvilken ställning öfvergången är styrkt åtminstone från Värmland, Dalsland, Västergötland och Småland):

bock, på Hofs tid uttaladt än *bokk*, än *båkk*[7], det förra utgående från fsv. *bukker*, det sednare nu ensamt brukliga från fsv. *bokker*;

bockta 'bukta' hos dalslänningen Dahlstierna;

---

[1] Se Noreen-Meyer, *Valda stycken*, s. 69 r. 12, resp. 70, 21; 72, 16 (och 73, 5); 73, 13; 73, 25; 73, 27; 75, 2.

[2] Se Pipping, a. st., och Hultman i Finländska bidrag, s. 179.

[3] Jfr Lundell i Sv. landsmålen I, 134 f. och E. Kruuse i Uppland II, 539 f.

[4] T. e. *Dialectus vestrogothica*, s. 80.

[5] Se Brekke, *Bidrag til dansk-norskens lydlære*, s. 36.

[6] Se t. e. Lundell i Sv. landsmålen I, 122.

[7] Se *Swenska Språkets Rätta Skrifsätt*, s. 206.

koxa af *kuxa* (så t. e. hos Dahlstierna, Wolimhaus[1], Aurivillius och Hiärne), under det att det nutida alternativa uttalet *kåxa* stämmer med fsv. *koxa*, sv. och no. dial. *koga* (i dalmålet *kuegå* af *koga*), da. *kaage*, isl. *kogla* 'titta';

oxe utgår troligen från fsv. *uxe* (som träffas ännu i ä. nsv., t. e. Harald Oluffsons visbok[2]), under det att det i vissa dialekter (t. e. i Västergötland och Dalsland) liksom alternativt i norskt riksspråk förekommande uttalet *åkse* återgår på fsv., fno. *oxe*. Att, såsom Wigforss[3] med tvekan föreslagit och sedan Kock[4] samt förr äfven jag[5] antagit, uttalet *oxe* skulle bero på en redan fsv. förlängning af uddljudande *o*, synes nämligen icke vara rådligt att antaga, då, såsom redan Wigforss riktigt påpekat, något annat likartadt fall ej finnes att anföra, och då, såsom jag ofvan vid *koxa* uppvisat, förbindelsen *uks* blifvit *oks* oberoende af ställningen i uddljud.

Tvifvelaktiga fall äro *bogt* Salberg, Spegel (*bocht* Schroderus[6]), *lochta* Petreius[6] och *tokt* Nya test. 1526, Ol. Petri[7] (för öfrigt i fsv., där det är vanligare än *tukt*), som ej behöfva motsvara våra dialekters *bokt, lokta, tokt*, utan kanske afse ett uttal *båkt, låkta, tåkt* och då väl utgå från nederl. *bocht* (*bogt*), mnederl. *lochten, tocht* (äfven i ffris.), icke som våra nuvarande *bukt, lukt, tukt* från mlty. *bucht, lucht, tucht*.

Mycket osäkert är äfven *kockla*, som torde liksom da. *kogle* utgå från mlty. *kökelen*, under det att biformen *kuckla* stämmer med isl. *kuklare* och den tredje uttalsformen *kåckla*[8]

[1] Se Hesselman i Uppland II, 528.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 35 r. 12.

[3] Se Från filologiska föreningen i Lund III, 173 och *Södra Hallands folkmål*, s. 340.

[4] Se *Sv. ljudhistoria* II, 134.

[5] Se *Grunddragen af den fsv. grammatiken*, s. 16.

[6] Se Kock, *Sv. ljudhist.* II, 83.

[7] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 17 r. 36 och 38.

[8] Se Lyttkens-Wulff, *Sv. uttals-ordbok* och *Sv. ordlista*, som uppta alla tre formerna, under det att Lundells och Wenström-Jeurlings ha blott *kuckla* och SAOL icke alls upptar ordet.

med fsv. *koklare* (kanske från mlty. *kockeler*, biform till *kōkeler*).

Troligen icke hithörande är *bogsera*, som väl utgår från lty. *bogseren*, ej såsom *buxera* hos Serenius [1] och da. *bugsera* från nederl. *boegseeren* eller ty. *bugsieren*.

Ej heller är det troligt, att Dahlstiernas rim *hogsen*: *oxen* och *woxen* : *oxen* förutsätta ett uttal med *o* (af *u*, jfr fsv. *huxa* och nsv. *vuxen*) i motsättning mot det nutida *tvehågsen* och no. *voksen* med *å*-ljud; ty i hans dalsländska dialekt uttalas *oxe* än i dag med *å*-ljud (jfr ofvan s. 245).

Säkert icke hithörande är naturligtvis det jämförelsevis unga lånordet *boxa(s)* 1750 ff. (se SAOB) som ej äger någon äldre form med *u*, och hvars *o* (jämte det alternativa *å*) väl beror på utläsning efter mönstret af *koxa*, *oxe*, *oxel*, *oxeltand* (såvida det ej mot all förmodan lånats medan det engelska *box* ännu hade *ō*).

2. Före *ŋ* känner jag, ehuru öfvergången är dialektalt styrkt åtminstone från Värmland, Dalsland, Västergötland, Halland, Småland, Öland, Södertörn, Åland, Roslagen, Hälsingland, Västerbotten, Jämtland och Härjedalen samt träffas väl redan i fsv. tid (t. e. *hongra*, *dronkna* o. d.), dock intet annat säkert exempel än de hos Dahlstierna med hvarandra rimmande *hognad* och *lognad* [2] samt de talrika exemplen i Gyllenmärs så starkt dialektalt färgade visbok, t. e. *kloncka*, *ongdom*, *tonger* o. d.

Om de kanske delvis hithörande *Kongsbacka*, *Kongälf* och ä. nsv. *kong* se ofvan s. 110; om det däremot icke hit-

---

[1] Se *Dictionarium suethico-anglo-latinum*, s. 277.

[2] Kock, a. st. II, 98, antar märkvärdigt nog, att *o* här är det urgamla *o* i fsv. *hogna* och isl. *logn*, som sålunda »ännu på 1600-talet kunde kvarstå». *Lugn* heter emellertid på Dal *lo̦ŋn*, hvars *o* nödvändigtvis förutsätter *u*, och det kan ju ej lida minsta tvifvel, att det är ett dylikt uttal, som föreligger hos dalslänningen Dahlstierna. Till yttermera visso rimma båda orden med *mognad* (se Norelius i Arkiv f. nord. fil. II, 264).

hörande *konglig* se s. 98 f. Salbergs *ongefär* hör väl ej heller hit, utan beror på ty. *ohngefähr.*

3. Före *m* (i hvilken ställning öfvergången är styrkt åtminstone från Värmland, Dalsland, Västergötland, Åland och Västerbotten samt träffas väl redan i fsv. tid, t. e. *krompin, rompa* o. d.):

brudgommen hos Dahlstierna i öfverensstämmelse med det nutida dalsländska *brudegommen* [1];

dombjällra af fsv. *dumber* 'dof' [2];

domkraft af lty. *dummkraft* [2], knappast af nederl. *dommekracht* med ortoepiskt insättande af *o* i analogi med inhemska ord på *dom-* [3];

förnommit hos Dahlstierna i rim med *kommit* (på Dal nu *komme*) och *rommit* (se nedan);

komma (och det nyssnämnda *kommit*) hos Dahlstierna rimmande med *blomma* och öfverensstämmande med det nutida dalsländska *komma*;

krom hos Dahlstierna i rim med *om* och *skom* (se nedan) öfverensstämmer med det dalsländska *Krommenäs*, förr *Krummenäs* [4];

lomma [5] (no. *lumma*) 'ficka' och det dithörande *lomflaska* [6];

momma 'mumma' (mlty. *mumme*) hos C. F. Dahlgren [7];

---

[1] Kock, a. st. II, 103, antar med orätt, att Dahlstiernas form beror på fsv. *o*, uppkommet genom *a*-omljud.

[2] Se vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 11.

[3] Kock, a. st. II, 162, återför af obekant anledning *o* på *ū* i den lty. biformen *dūmkraft.*

[4] Se *Ortnamnen i Älvsborgs län* XIX, 114 f. Oriktigt härleder Kock, a. st. II, 85, Dahlstiernas form från mnederl. *kromm* [bör vara: *krom* eller *kromme* — ännu exaktare *crom* eller *cromme* — se Verdam, *Middelnederlandsch handwoordenboek*], ett antagande som ej förklarar *O*-ljudet. Däremot kan ju *kromhorn* i Var. rer. voc. vara lån från mnederl. *kromhorn (cromhorn).*

[5] Se Lundell, *Sv. ordlista*; ej upptaget i SAOL.

[6] Se Noreen, a. st.

[7] Se Lundell-Noreen, *För skola och hem* 4, s. 89.

om hos Dahlstierna i rim med *krom* (se strax ofvan) och *ålderdom* utgår från fsv. *um* och stämmer med det nutida dalsländska *om*;

fisk*rom* utgår, då det uttalas *romm*[1], från *rum* hos Lind och Linné[2] samt i sv. dialekter, under det att uttalet *råmm* fortsätter det fsv. *rompn*[3];

rom (drycken) utgår, då det uttalas *romm*[1], från det äldre *rhum*, under det att det vida vanligare uttalet *råmm* beror på ljudsubstitution af öppet *å* för engl. *u* i *rum*[3];

rom(*mit*) 'rum(met)' och *romlig* (jfr fsv. *rūmlīka*) 'rymlig' hos Dahlstierna torde snarare förutsätta en utveckling *u* (jfr isl. *rúm*) > *o* (jfr no. och dalmål *rom*[4]) > *o* än *u* > *ŭ* > *o* och hör i så fall icke egentligen hit, dvs. till den mycket utbredda dialektala öfvergången *ŭm* > *om*, utan till den endast i vida mindre utsträckning konstaterade öfvergången *ūm* > *ōm* (*om*); jfr *skom* här nedan;

rompa Rondeletius, Gyllenmärs, Lex. Linc., Arvidi, Grubb[5];

skom (subst.) hos Dahlstierna i rim med *krom* och *om* (om hvilka se här ofvan) och stämmande med nutida dalbomåls *skomm* är förmodligen att bedöma som *rom* 'rum' här ofvan (jfr fhty *scum* och mnederl. *schum*, no. dial. och dalmål *skōm*)[6];

slom 'nors' (till no. diall. *slum* 'slankig')[7];

[1] Se Lyttkens-Wulff, *Sv. uttals-ordbok* och *Sv. ordlista*.

[2] Se Kock, a. st. II, 205.

[3] Se Noreen, a. st.

[4] Jfr ock Hesselman i Språk och stil VII, 225.

[5] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 59 r. 25 och 28, s. 65 r. 22; Kock, a. st. II, 195 f.

[6] Falk-Torp, *Norw.-dän. et. Wtb.*, anta utan skäl, att det nordiska *skum* har urspr. kort *u*. Jfr däremot Sandström, *Stud. över utvecklingen av fsv. ŏ och ŭ*, s. 47 f. För *ū* talar ock fi. *kuume* (det andeväsen som åstadkommer solförmörkelse), om detta, såsom Wiklund i Le monde oriental V, 231 antar, är nordiskt lån.

[7] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 22.

skompa Arvidi m. fl. [1]

Om de icke hithörande *fordom, lönndom* och *stundom* se VII, 191. *Broms,* som enligt Kock [2] kan ha uttalet *broms,* då det är namn på en insekt, och enligt Lyttkens-Wulff [3], då det betyder 'hämsko', antas af Kock [2] utgå, så vidt det har nämnda uttal, från sv. dial. *brums* och skulle sålunda höra hit. Men då jag åtminstone tillsvidare icke känner till något *brums* annat än från Bohuslän, där det tydligen uppstått af äldre *bröms* (jfr *glumsk, lunn, runn* osv. för *glömsk* osv. [4]), så förmodar jag i stället, att *broms* är lån från mlty. *brōmese* (med vanlig förlängning i öppen stafvelse) för äldre *brŏmese* (se ofvan s. 225) och således hör till de ofvan s. 99 anförda exemplen på lånord med kort *o* af äldre *ō*.

Under det att den vidt utbredda, t. e. i delar af Västergötland, Halland (södra), Småland, Södermanland (Södertörn), Uppland (Roslagen) och Åland förekommande, öfvergången af fsv. *ŭ* till *o* före *gg* icke synes ha lämnat något annat spår i vårt riksspråk, än det s. 282 nämnda *logg* 'lugg', träffas däremot den vida mindre vanliga, men t. e. i delar af Dalarna (Rättvik), Värmland, Dalsland och kanske Västergötland förekommande, öfvergången af tryckstarkt *ŭ* (åtminstone i öppen stafvelse) till *o* före fsv. *gh* i följande exempel, visserligen icke i nutida riksspråk, men dock i äldre riksspråklig litteratur:

boge (fsv. *bughi*; jfr *båge* af fsv. *boghi,* se ofvan s. 118) hos Stiernhielm (i Heroisch Fägne-Sång, där *boga* rimmar med *noga*), Salberg [5] och Dahlstierna (i rimmet *bogar* : *skogar*), jfr *boge* i Värmland och Dalsland, *bogi* i Rättvik;

---

[1] Se Kock, a. st. II, 196.

[2] A. st. II, 206.

[3] Se *Sv. uttals-ordbok.*

[4] Se Nilén, *Ordbok öfver allmogemålet i Sörbygden,* och Lindberg, *Skeemålets ljudlära.*

[5] Se A. Andersson, *Om J. Salbergs grammatica svetica,* s. 83 f.

pres. *bogar* (isl. *bugar*) hos Dahlstierna i rim med *skogar*, jfr *boga* 'buga' i Dalsland [1];

fogel (fsv. *fughl*, jfr *fågel* af fsv. *foghl*) Salberg [2], jfr *fogel* i Västergötland (redan hos Hof *fogehl*), *foggel* i Dalsland;

hog (fsv. *hugher*, jfr *håg* af fsv. *hogher*) Dahlstierna (i rim med *nog*, liksom *hogen* rimmande med *skogen* och *plogen*) och Rudeen [3] (i rim med *nog*);

rog (fsv. *rugher*, isl. *rugr*, jfr *råg* af fsv. *rogher*) Dahlstierna i rim med *nog* och *plog*; jfr *rog* i Dalsland;

tog (fsv. *tugh*, jfr *tåg* af fsv. *togh*) och

trog (no. och da. *trug*, jfr sv. *tråg* af fsv. *trogh*), båda hos Salberg [2], men så vidt jag vet utan säker motsvarighet i sv. dialekter, hvarför det är en om ock svag möjlighet, att dessa former äro lån från mlty. *tōg-*, *trōg-* [4] och sålunda höra till s. 91 f. ofvan.

Om de troligen ej hithörande *afvog*, *biltog*, *idog* och *älskog* se ofvan s. 112 f.

---

[1] Kock, a. st. II, 103, antar oriktigt, att Dahlstiernas form förhåller sig till fsv. *bugha* liksom fsv. *dogha* till *dugha* o. d., alltså att den har gammalt *ō*, icke *ŭ*.

[2] Se Andersson a. st.

[3] Se Hesselman i Språk och stil VII, 226.

[4] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 33.

ANDRA KAPITLET.

Tungartikulationens förskjutning framåt[1].

§ 28. U-ljudet.

Vi ha här att särskilja tre olika fall:

1. Y. fsv. *ū*, vare sig ursprungligen långt (se nedan a) eller uppkommet genom förlängning af ä. fsv. *ŭ* (se nedan b), har, såvida det i nsv. bibehållit sin längd, i tryckstark stafvelse senast omkring 1800 i högsvenskt (men icke fi.-sv., se nedan s. 265) riksspråk antagit ljudvärdet *u* (»slutet *u*»). Vi ha här alltså två specialfall:

a) Ä. fsv. *ū* > nsv. långt *u*. Exempel:

α) I fsv. litteratur anträffade ord:

basun (af mlty. *basūne*), *bjuda*, *bjur* 'bäfver' (se SAOB, men numera knappast brukligt annat än i talrika ort- och familjenamn såsom *Bjurbäcken*, resp. *Bjursten*), *brud*, *bruk* och *bruka* (af mlty. *brūken*), *brun*, *brusa* (af mlty. *brūsen*), *buk*, *bula* (af mlty. *būle*), *bur*, *burbref* (fsv. *burabrēf*), *-skap*, *-språk* och familjenamnet *Bure* (fsv. *būre* 'borgare' från mlty. *būr* af ä. **būre* i samma betydelse, men tidigare 'bonde' såsom mhty. *būre*);

djup, *djur*, *drufva* (af mlty. *drūve* 'klase'), *du*, *dufva* f., *dufva* (sjöterm) v., *duk*, *dun*, *dus* (spelterm, af mlty. *dus* från

---

[1] Jag frånser i det följande den obetydliga förskjutning som ägt rum, då fsv. kort *a* (dvs. sannolikt *ɑ*, se ofvan s. 78) blifvit vårt nuvarande öppna *a*-ljud.

ffra. *dous* af lat. *duos* 'två'), »sus och *dus*» (fsv. »i fullan *dus*»; jfr no. dial. *dusa* 'stoja', ä. da. *duse* 'svira'), ä. nsv. *dusin* Columbus (kanske dock uttaladt *dusi'n*; fsv. och sv. dial. *dusen*, da. *dusin*, som förutsätta ett mlty. **dūsin*, motsvarande mty. *tūsin*, liksom fsv. *dussen*, nsv. *dussin* ett mlty. **dussin* af fra. *douzaine*; jfr mlty. *dosin*, *dossin*, nederl. *dozijn* af ital. *dozzina*);

fru (af fs. *frūa*), *framfus* med det därtill i nyare tid bildade *framfusig*, *ful*;

gjuta, *glupa* (jfr no. *glupa* [1]), *grufva* f. (från mlty. *gruve*, dialektal biform till *grove*; jfr ty. *grube*), *grufva* sig (af mlty. *gruwen*) [2], *grus* (af mlty. *grūs*), ä. nsv. a(c)ker*gul* (se SAOB; fsv. *gūl* 'hästkrake' af mlty. *gūl*);

hjul, *hud*, *huf*, *hufva* [3], *huka*, *hus*, *huta* åt (fgutn. *huta*, som fi. lånord *huutaa* 'skrika, ropa åt' [4]; i betydelse väl numera starkt påverkadt af det från ty. lånade *hut*);

ju (mlty. *iu*), *jude*, *jufver* (fsv. *iūver*, dialektal biform till *iūgher*, isl. *iúgr* [5]), *jul*;

kindpust (se nedan under *pusta*), *klut*, *knulpåk* Hof (till fsv. *knula* 'knöl' [6]), *knut*, *kruka* (af mlty. *krūke*), ler*krus* (af mlty. *krus*), *krusa* (af mlty. *krūsen*), *krusmynta* (fsv. *krusamynta* till mlty. *krus* 'krusig'), *krut* (från mlty. *krut* 'ört, krydda, krut' [7]) med den ursprungliga betydelsen 'ört', ännu, om ock dunkelt, bevarad i »ondt krut» och *krutgubbe* (ursp. med samma betydelse som ty. *krautjunker* 'landtjunkare'; jfr ock sådana i sv. inlånade ty. familjenamn

---

[1] Se vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 31.

[2] Svårligen inhemskt, såsom Wadstein, Indog. Forsch. V, 19 not, antar.

[3] Då både fsv. och isl. äga ordet, är det väl onödigt att som Söderwall, *Ordbok*, anta lån från mlty. *hūve*.

[4] Se vidare Pipping, *Gotländska studier*, s. 87 f.

[5] Se vidare Noreen, a. st. s. 39 ff.

[6] Se vidare Noreen, a. st. s. 46.

[7] Pl. *krūder*, dvs. *kryder*, hvaraf fsv. *kryd(d)er* 'kryddor'.

som *Krautmeier* 'trädgårdsmästare'), *kula* 'bula' [1] och de därmed ursprungligen etymologiskt identiska metall-*kula* och jord-*kula* (båda lån från mlty. *kūle* 'klotformig tingest' och 'grop' [2]), *kupa* (af mlty. *kūpe* 'skål' från lat. *cupa*), *kura* (befintligt i fsv. endast under förutsättning att, såsom Söderwall antar, det en gång anträffade *rwka* är skriffel för *kwra*) och det dithörande »*kur(r)a* [3] gömma» (förr äfven *kura gjöme* Lind, *kura i göma* Sahlstedt [4]), (jul)*kuse* (fsv. *kūse* [5] 'buse, kaxe', urspr. väl 'klump' såsom mnederl. *cuse* m. m. [6]);

ljud, *ljuf*, *ljuga*, *ljus* s. och a., *ljuta* (döden), *lufva* (jfr no. *lūva* 'lufva', isl. *lúfa* 'tjockt hår'), *Lule* (fsv. *Lula* af lapp. *Luleju*, urspr. **Lūlājjū* 'östervatten' [7]), *luna* [8] (af mlty. *lūne* 'nyck, måne' af lat. *lūna*), *lur* (fsv. *ludher*, isl. *lúþr*; således från någon af de många sv. diall. som förlora fsv. *dh* efter vokal), *lura* (af mlty. *lūren* 'ligga på lur' och 'bedraga') och det troligen etymologiskt identiska — men i fsv. icke i denna betydelse anträffade — *lura* 'ta sig en lur' (jfr mnederl. *loeren* 'ligga på lur' och 'knipa ihop ögonen' [9]), *lus*, *asklut* (jfr no. *lūt*), *luta* s. (af mlty. *lute* från arab. *al'ūd* 'trästycke'), *luta* v.;

mjuk, det nu något ålderdomliga *mula* (fsv. *mule* af mlty. *mūle* från lat. *mūlus*) och det därmed sammansatta *mulåsna*, *mule* på kreatur och dess sammansättning *mulbete*

---

[1] Då både fsv. och isl. äga ordet, är det väl näppeligen, såsom Söderwall — men icke Falk-Torp — antar, lån från mlty. *kūle* i samma betydelse; se Noreen, a. st. s. 48 f.

[2] Jfr i fråga om den dubbla betydelsen t. e. *kupa*, som kan afse såväl en skålformig som en kupolartad tingest. Se vidare Noreen, a. st.

[3] Om uppkomsten af *rr* se Noreen, a. st. s. 49..

[4] Se vidare om detta uttryck Kock i Sv. landsmålen XV, 8, s. 13 ff. och om etymologien af *kura* Lidén i Indog. Forsch. XIX, 343.

[5] Söderwall, *Ordbok*, skrifver oriktigt *kusi*.

[6] Se Persson i Nordiska studier tillegnade A. Noreen, s. 56 ff.

[7] Se Wiklund i Ymer 1904, s. 180 ff.

[8] I Wenström-Jeurlings, Lundells och Lyttkens-Wulffs ordlistor, men ej i SAOL.

[9] Se Falk-Torp, *Norw.-dän. et. Wtb.*, s. 665.

(fsv. *mulabel*), *mur* (urgammalt lån från lat. *mūrus*), *mus*, *muta* s. och v.[1];

natur (af mlty. *natūr(e)* från lat. *nātūra*), det numera troligen alldeles utdöda — men ännu t. e. hos Dalin 1853, Rydqvist 1863, Wenström-Jeurling 1891 och Sundén 1892 såsom alternativ upptagna — *njupon* (fsv. *hiūpon*, no. dial. *hjūpa*, *njūpa* och *steinjūpa*, ur hvilket sistnämnda, väl genom etymologiskt oriktig upplösning, uppstått *njupa*, *-on*[2]; ännu Lind 1749 har *(h)jupon* jämte *njupon*[3]), *njure*, *njusa* 'nysa' Bibeln 1541, Lex. Linc., Arvidi, Salberg, Lind, Weste (fsv. *niusa*, isl. *hnjósa*), *njuta*, *nu*;

puder (af mlty. *pūder* från ffr. *poudre* af lat. *pulverem*), familjenamnet *Puke* (fsv. *pūke*, isl. *púke* 'djäfvul' och det säkerligen dithörande *skråpuk*[4] (befintligt i fsv. under förutsättning att det en gång anträffade *skopuk* är felskrifning[5]), *pur* (af mlty. *pūr* af lat. *pūrus*), *pusta*[6] (af mlty. *pūsten*) med det dithörande *kindpust*[6], *-a*[6] (fsv. *kinpūster*, *-ta*)[7], *puta* (i fsv. blott träffadt i skällsordet *grundputa*, men no. dial. *pūta* 'tjock kvinna', isl. *púta* 'sköka'; jfr ä. nsv. *säck* som skällsord och *tuta* här nedan s. 256);

runa, *rus* (jfr no. *rūs*; möjligen lån från nederl. *roes*) och det därmed etymologiskt samhöriga[8] *rusa* (jfr no. *rūsa*, men äfven *rŭsa*, hvarför ordet möjligen kan höra till b nedan;

---

[1] Om det icke hithörande in-*muta* se nedan s. 259.

[2] Så TAMM i Språk och stil I, 27 f.

[3] *Nypon* förhåller sig till *njupon* såsom isl. *nýra* till fsv. *niūre* o. d.

[4] Förr äfven *-puke* (se nästa not). Står *skrå* här i den gamla betydelsen 'läder', eller är det sv. dial. *skrå* 'spöke', jfr *skråen* 'fan'?

[5] Se SÖDERWALL, *Ordbok*. KOCK, *Bidrag till sv. etymologi*, s. 51, uppger visserligen — väl genom tryckfel — att Linnés Skånska Resa (1751), s. 229, har *skåpuke*, men där står faktiskt *skråpuke*.

[6] Kanske oftare uttaladt med kort *u*.

[7] I fråga om betydelsen jfr fra. *soufflet* 'blåsbälg' och 'örfil' samt ty. *puff* 'stöt, slag' gentemot engl. *puff* 'vindstöt'.

[8] Se härom utförligt PERSSON, *Beiträge zur indog. Wortforschung*, s. 285 och 838, samt — särskildt i fråga om betydelseförhållandet — H. SCHRÖDER, *Streckformen*, s. 69 ff. Annorlunda, men väl oriktigt, KARSTEN, *Stud. öfver de nord. språkens primära nominalbildning* II, 164.

möjligen lån från mlty. *rūsen*), vin-*ruta* (mlty. *rūte* af lat. *rūta*), *ruta* 'svira' Sahlstedt (sv. och no. dial. *ruta* 'stoja');

sju, sjuda, sjuk, skjul, skjuta, skrud, kvarn*skruf* (fsv. *skrūver* 'biskopsmössa, bikupa', isl. *skrúfr* 'topp') [1], *skråpuk* (se ofvan s. 254 under *Puke*), *skur, skura* (fsv. *skūra*, hvars *ū* bevisas af dalmålets *skaura*; möjligen tidigt lån från mlty. *schūren*), *skuta* (mycket tidigt lån från ett till grund för mlty., mnederl. *schūte* liggande **skūtia* [2]; inhemskt är väl däremot -*skutan* i ortnamn som *Åreskutan*, jfr isl. *skúte* 'framskjutande berg'), *sluka* (af mlty. *sluken*), *sluta* (af mlty. *slūten*), *snufva* (af mlty. *snūve*), *snut*-fager (fsv. *snūto*-fagher, jfr no. *snūt*, dalmål *snaut*; näppeligen såsom Kock [3] anser, lån från mlty. *snūte*, jfr den obestridligen inhemska afledningen *snyte* och verbet *snyta*), *spjut, sputa* 'spruta' Stiernhielm, Lind, Weste m. fl. (liksom i fsv.), men 'spotta' t. e. Lucidor, Levin Möller och Serenius (jfr no. dial. *spūtra*, mengl. *sputen* m. m. [4] i samma betydelse), det numera väl allmänt af *styf*- ersatta, men ännu hos Dalin 1853, Rydqvist 1863, Wenström-Jeurling 1891 och Sundén 1892 såsom alternativ upptagna *stjuf*-fader, -moder osv. (fsv. *stiūf*-, uppkommet af ä. *stiūp*-, isl. *stiúp*-, före -*faþir*, -*son*, -*systir* [5], och därifrån öfverfördt till -*barn*, -*dōttir*, -*mōþir*, där så *f* öfvergått till *v*-ljud [6]), *strupe* (kan delvis höra till b, *a* här nedan, ty fsv. måste ha ägt icke blott ett mot isl. *strúpe* svarande *strūpe* — så hos Söderwall — utan äfven ett *strŭpi, strŏpi*, som förutsättes af dialektformer i Västergötland [7], resp. Dalsland [8]), *stuf* (fsv.

---

[1] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 64.

[2] Se Falk, *Altnordisches Seewesen*, s. 96 (separataftryck ur Wörter und Sachen IV).

[3] *Sv. ljudhistoria* II, 217.

[4] Se utförligt härom Noreen, *Sv. etymologier*, s. 68.

[5] Se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 265 med anm. 1.

[6] Se Falk-Torp, *Norw.-dän. et. Wtb.* s. 1161.

[7] Se Sandström, *Studier över utvecklingen av fsv. ŏ och ŭ*, s. 26 not 5.

[8] Meddelande af fil. lic. E. Noreen.

stuver 'stubbe' — jfr isl. *stúfr* 'stump' — och 'tygbit', i hvilken sednare betydelse det emellertid tvifvelsutan är lån från mlty. *stuve*), *stup*stock (fsv. *stupo*-stokker 'kåk' af mlty. *stupe* i samma betydelse; inhemskt är däremot utan tvifvel det dithörande verbet, nämligen) *stupa* och de dithörande fram-, hufvud*stupa* (fsv. *-stupo* — såsom ännu i bibeln 1703 — sent *-stupa*, i nyare tid stundom ombildat till *-stupad*, t. e. hos Lind, Sahlstedt och H. Sjögren 1814 [1]), namnet *Sture* (i fsv. äfven *Stur*, väl samma ord som fsv. *stur* — sällsynt biform till *stor* — dalmål *stur*, fhty. *sturi*, sanskr. *sthurás* 'stor'), *stut* 'ung oxe' (äfven i nsv. *gubbstut*, jfr no. dial. *stūt* 'vresig person') [2], *suga*, *supa*, *sur*, *susa* (för fsv. styrkt genom verbalabstraktum *susan* 'susning'; lån från mlty. *susen*), *sutare* (i fsv. dels 'lindare', dels 'skomakare' — enligt Kajsa Warg 1773 hette fisken lindare då både »sutare» och »skomakare» [3] — från lat. *sūtor* med den sednare betydelsen);

tjuder, *tjuf* (fsv. *þiuver*), *tjuga* (fsv. *tiūgha*) med biformen *tjufva* (urspr. dialektform [4]), *tjur* (fsv. *þiūr*), *tjusa* (fsv. *kiusa*; ännu t. e. hos Rosenstein skrifvet *kjusa*), *tjuta* (fsv. *þiūta*), *truga* (fsv. *þrugha*), *tu*, *tufva* (fsv. *þūva*), *Tuna* (fsv. pl. *Tunir*) med sammansättningar såsom *Sigtuna* o. d., *Ture* (fsv. *þurir*; jfr fsv. sällsynt *Thūr* jämte *Thōr* genom utjämning af den fnord. böjningen *þunurr*, dat. *þōrē* [5]), *tusan* och *tusen* (fsv. *þūsand*), subst. *tuta* (i fsv. blott träffadt i *hōrtuta* 'sköka', men ursprungligen med betydelsen 'påse, strut o. d.'

---

[1] Se Norelius i Arkiv f. nord. fil. I, 219.

[2] Om ordets etymon se v. Friesen, *Om de germ. mediageminatorna*, s. 98; Johansson, Kuhns Zeitschr. XXXVI, 375; Björkman, Archiv f. das Stud. der neueren Sprachen CXVIII, 389 f. och Indog. Forsch XXX, 269. Annorlunda, men väl oriktigt Falk-Torp, a. st. s. 1188, och Torp, *Wortschatz der germ. Spracheinheit*, s. 495. I fråga om betydelseutvecklingen ur äldre 'stump, klump' jfr särskildt isl. *stúfr* 'stump' och 'ung oxe'.

[3] Se Norelius, a. st. s. 226. Enligt Hoppe gör den så ännu.

[4] Se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 279, 1.

[5] Se Noreen, *Geschichte der nord. Sprachen*, 3 Aufl. § 31, b.

— jfr ofvan s. 254 under *puta* — dalmål *taut* och i Orsa *taita* af **tūt*, resp. **tūta*, mlty. *tūte* 'strut- eller hornformig tingest'[1]) och det dithörande, men i fsv. ej anträffade *sömntuta*;

uf, ? *Ule* träsk (fsv. *Ula*, troligen med *ū* och väl lån från lapskan), *Ume* (fsv. *Uma* med *ū*[2]), partikeln *ur*, »i *ur* och skur» med sammansättningen *urväder* (så t. e. Dahlstierna, Sahlstedt, Bellman, Weste, Dalin 1853, Sundén 1892 och ännu i det stockholmska gatunamnet *Urvädersgränd*; annars numera *yrväder* genom ombildning efter *yra*), *usel* (fsv. *ūsal*, jfr fno. *úsæll*[3]), *ut*, *ute*, *utan*.

β) I fsv. litteratur ej anträffade, men med större eller mindre sannolikhet där och i alla händelser i svenskan före 1800 befintliga ord:

mur*bruk* (isl. *brúk* 'massa'), *busa* på' (no. *būse* jämte no. dial. *bausa*, *bŭsa*, *bosa*; jfr mlty. *būsen* 'svira', fris. *būsen* 'stoja') med det dithörande uttrycket »*bus* bas», *buse* (lånadt — med ellips — från lty. *būsemann* 'anskrämlig figur');

drasu't Rondeletius[4] ff. (troligen till *ut*; jfr *supu't* nedan s. 261), *drul* (jfr no. *drūl* 'tvärvigg')[5], *dufva* på' (från lty. *dūwen* 'slå till marken, trycka ned, stuka') och det dithörande »ge en *dufning*»;

fjun (no. dial. *fjūn*, *fjōn*, da. dial. *fȳn* 'Eriophorum')[6], *frusa* (jfr isl. *frýsa* 'frusta'[7]);

---

[1] Se vidare H. Schröder i ZfdPhil. XXXVII, 396 och v. Friesen, a. st. s. 96.

[2] Se vidare Wiklund i Nordiska ortnamn, utg. genom Namn och bygd, s. 108 f.

[3] Om *a* : *æ* se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 60.

[4] Se Noreen-Meyer, *Valda stycken*, s. 60, r. 15.

[5] Om talrika besläktade ord se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 12 f. Hit hör ock *drulle*, som förhåller sig till *drul* såsom *dille* till *delirium*, *pulla* (i kortspel) till *pulang*, *prilla* till *preliminärexamen* o. d. (jfr V, 394).

[6] Ett försök till etymologisk förklaring se Noreen, a. st. s. 18 f. Annorlunda, men ännu mindre öfvertygande, Falk-Torp, a. st. s. 222 och 1459.

[7] Fritzners och Hægstad-Torps ordböcker ha oriktigt *frysa*. Tamm, Falk-Torp och Fick-Torp ha visserligen riktigt *frýsa*, men uppta därjämte

fisk-*gjuse* (*fiskagiusen* Bibeln 1541, *fiskgjus* Serenius, Lind; jfr det synonyma isl. *gióþr*, sv. dial. pl. *judar*, fsv. ortnamnet *Giūdha-næs* [1]), i senare tid ofta skrifvet oetymogiskt *fiskljuse*;

»en treflig *hudik*» (troligen från mlty. *hudeken* — hvars *-en* uppfattats som artikel — 'liten hud', som väl användts i samma betydelse som ty. »alte, ehrliche *haut*», ä. da. »en slem *hud*», da. »godt, ærligt *skind*», sv. dial. *skråe* o. d.; således alldeles att skilja från) *hudik* 'person från Hudiksvall' (som självt har biformen *Hudik* af urspr. '*Hufvudvik* [2]), *husbloss* (ä. *husblås* från lty. *hūsblāse*, dvs. '[lim af] störens — mlty. *hūsen* — blåsa');

dal-*kjusa* (jfr no. *kjōs* 'däld, smal vik', isl. *Kióss* som ortnamn), *krusbär*, Franck(enius) 1638 ff. (väl fr. mlty. *krussbeere*, *krūselbeer* m. m. [3]), *kufva* P. Brahe (*kuffua*, meddelande af Hoppe), Lex. Linc. ff. (no. *kūva* till nisl. *kúfr*, sv. och no. dial. *kūv* 'puckel' o. d. [4]), skyller*kur* (från mlty. *kūr* i *kūrhūs* 'vaktstuga', *kūrwechter* 'skyltvakt' till *kūren* 'speja, stå på lur'; jfr *kura* ofvan s. 253), *kuslig* (no. dial. *kūseleg* [5]), *kut*-ryggig (no. dial. *kūt* 'puckel', isl. *kútr* som öknamn [6]) och de dithörande *kuta* [6] och *kutig* [6];

---

ett *frúsa*, som saknas i alla mig bekanta isl. ordböcker och säkerligen icke i litteraturen finnes. Det af Fritzner (under »*frysa*») från Heilagra manna sögur anförda *frvsa* — som väl gifvit anledning till det apokryfiska »*frúsa*» — måste nämligen betyda *frysa*, såsom af handskriftens ortografi otvetydigt framgår, enär *y* där oftare betecknas medelst *v* än medelst *y*.

[1] Se Hellqvist i Språkvetensk. sällskapets förhandl. 1891—94, s. 97 och Nordiska studier till A. Noreen, s. 187 ff. Att ordet skulle höra samman med fsv. *gyus* 'gös', såsom Johansson, Bezz. Beitr. XIII, 117 f., antar, är föga sannolikt, enär dettas utveckling till nsv. *gös* synes visa att det har fsv. kort *u*.

[2] Se Noreen, *Spridda studier*, 3 saml., s. 96.

[3] Se A. Lyttkens, *Sv. växtnamn*, s. 858 f.

[4] Jfr Kock, Arkiv f. nord. fil. XI, 151, och v. Friesen, *Om de germ. mediageminatorna*, s. 64 f.

[5] Se vidare Persson i Nordiska studier till A. Noreen, s. 61.

[6] Se vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 48; v. Friesen, a. st. s. 50.

luf (no. dial. *lūv*; jfr *lufva* ofvan s. 253) och det förmodligen dithörande *lufver* ('en som tittar under lugg'?), *lurendrejare* (från lty. *lurrendreier*, påverkadt af *lura* eller af det nederl. »einen *loer* draajen» 'bedraga'), *lurifax* (från lty. *lūrfiks*, ombildadt efter ty. *mystifax* o. d.);

mulbär (vanligen dock *mullbär* enligt 2, b nedan; från lty. *mūlbēre*, dissimileradt af mlty. *mōrbere* från lat. *mōrus*), in-*muta* (från ty. *muten* 'ansöka', samma ord som mlty. an-*mōden*, hvarifrån vårt *anmoda*, hörande till s. 94 ofvan);

njupa 1602 (meddelande af Hoppe), Lucidor, Tiällmann, Salberg, Serenius, Lind, Weste, Dalin 1853 'nypa' (jfr got. *dis-hniupan* 'sönderslita', ags. *á-hnéopan* 'plocka');

puka (från mhty. *pūke*);

ruelse (från det mlty. *rūwenisse* som ingår i *berūwenisse*[1], och hvars *i*-omljudda biform föreligger inlånad i fsv. såsom *rȳghilse* — med af *w* utveckladt *gh*[2] — af Söderwall sammanblandadt med det till isl. *hryggua* 'bedröva' hörande *ryggilse* 'fasa', liksom han ock oriktigt identifierar det från mlty. *rūwelīk* stammande *rȳ[gh]elīkin* med isl. *hryggiligr*), *rufva* v. (troligen dialektform för **ruga*, no. *rūga* — jfr *jufver* och *tjufva* ofvan s. 252, resp. 256 — liksom det nära besläktade fno. subst. *rúfa*[3], no. och sv. dial. *rūva* vid sidan af isl. *hrúga* 'hög, lager'[4]), *ruka* (no. dial. *rūka*; jfr no. dial. *rūka* 'uppstapla', da. *ruge* 'rufva'[4]), *ruta* (från mlty. *rūte* 'kvadrat') med det dithörande *ruter* i kortspel (urspr. pl. af det förra ordet) och det möjligen därmed identiska »ha *ruter* i sig», *rutebuss* Weste och *rutbror* Verelius 1681 (enligt Hoppe) 'rucklare' (jfr no. dial. *rūtebror* till no. dial. *rūta* 'svira', lån från mlty. *rūten* 'idka stråtröfveri' o. d.);

---

[1] Se Tamm, *Tränne tyska ändelser i svenskan*, s. 23.

[2] Se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 273, 3.

[3] Af Falk-Torp, a. st. s. 916, sannolikt oriktigt återfördt på ett **hrūfa*.

[4] Se vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 61 f.

skruf (från mlty. *schrūve* [1]), *slug* (från ty. dial. *schlūg* vid sidan af lty. *slū* — ty. *schlau* — hvarifrån da. *slu*), *sluna* 'slyna' Schroderus 1639 (enligt Hoppe), Hiärne[2], Spegel, Serenius, Lind (från mlty. *slūne* 'lös kvinnsperson'; den nuvarande sv. formen har väl *y* från en ty. biform, som påverkats af det närstående verbet, det mlty. *sliunen* 'hasta' [3], och den förbättrade betydelsen i *slynåren*, *-åldern* torde bero på association med de icke etymologiskt samhöriga *slyngelåren*, *-åldern*), elliptiskt *snus* för äldre *snustobak* af *snusa* (från mlty. *snūsen* 'vädra, snusa'), *snusförnuftig* (af lty. *snūs* 'nos', jfr »näsvis») och dess släkting *snushane* (lty. *snūshan* 'näsvis person') samt det vulgära »få på *snusen* (dvs. nosen), *spjufver* (jfr fsv. *spiūta* 'spotta', no. dial. *spjūtra* 'hällregna', fryksdalsmålet — samt hos Selma Lagerlöf i Kejsaren af Portugallien, s. 145 — *spjūtröd* 'blodsprängd, starkt rodnande'; således väl egentligen 'be*spott*are, *spy*fluga, *spe*fågel') [4], *spruta* subst. (Var. rer. voc. ff.) och v. (från mlty. *sprūten*) [5], *strufva* (Var. rec. voc. *struff*; från mlty. *strūve* af *strūf* 'skroflig'), *stufva* in', om', un'dan (från mlty. *stūwen* 'packa'), *stuka* subst. [6] enligt Sundéns ordbok 'jordhög till förvaring af jordfrukter', i dialekterna äfven 'sädesskyl' och 'vedstack' (isl. *stúka* 'liten tillbyggnad', mlty. *stūke* 'stubbe, hög af torf' o. d.) [7], *stuka* v. (från mlty. *stūken* 'platt-trycka' o. d.) [7], *stura* (isl. *stúra* 'vara modstulen', no. *stūre*), *stut* såsom skolstraff (från mlty. *stūt* 'stuss' [8] ?), öl*supa* (jfr no. dial.

---

[1] Se NOREEN, a. st. s. 64. Annorlunda, men oriktigt, RYDQVIST, *Sv. språkets lagar* III, 175.

[2] Se NOREEN-MEYER, a. st. s. 139 r. 29.

[3] Jfr vidare H. SCHRÖDER, *Streckformen*, s. 194 f.

[4] Se NOREEN, a. st. s. 68.

[5] FALK-TORP, a. st. s. 1134, synas emellertid anta, att ordet är inhemskt.

[6] Ej upptaget i SAOL.

[7] Se vidare NOREEN, a. st. s. 10.

[8] Så RYDQVIST, a. st. III, 198, TAMM, *Fonetiska kännetecken på lånord*, s. 68, m. fl. Betydelseutvecklingen är emellertid i så fall högst underlig. Otänkbart vore väl därför icke, att *stut*, som åtminstone i Blekinge

sūpa; troligen lån från mlty. *sūpe* 'soppa' o. d.), *supu't* (från mlty. *sūpūt*, en bildning af typen *krypin*, *skymundan* o. d. [1]), *surmulen* [2] och det nu ej längre brukliga *surmuling* hos t. e. Lind 1749 och Levin Möller 1755 (båda orden bildade på basis af mlty. *sūrmūlen* 'vara surmulen' hörande til *mūl* 'trut'), »i *sus* och dus» (från mlty. *sūs* 'stoj') och det förmodligen dithörande »det gör *susen*»;

trut (antingen samma ord som det dock till sin betydelse ovissa och blott en gång anträffade fno. *þrútr*, pl. *-ir* [3], eller ock besläktadt med fsv., isl. *trýne*, isl. *trióna* 'tryne' och ty. *triel* 'trut') [4], *tuta* i lur o. d. (no. dial. *tūta*, mlty. *tūten*, ags. *þútan*);

ur 'klocka' (från mlty. *ūr* af lat. *hōra* 'timme'), *uroxe* (jfr *urnöt* Var. rer. voc.; isl. *úrr* 'uroxe').

b) Ä. fsv. *ŭ* > nsv. långt *u*, enligt de regler som i det följande framställas under redogörelsen för kvantitativa förändringar. Exempel:

a) I fsv. litteratur anträffade ord:

? Ä. nsv. *almus*(*a*) [5] och det därmed sammansatta *almushion* 'fattighjon' Salberg (fsv. *almusa* — jämte vanligare *almōsa*, hvarom se ofvan s. 91 — väl med kort *u* liksom isl. *ǫlmusa*, möjligen dock med långt *u* och i så fall hörande till s. 251 ofvan; lån från ä. ty. *almuse*);

buga (jfr ofvan s. 250), ä. nsv. *buge* [6] (fsv. *bughi*; jfr *båge* ofvan s. 118 och *boge* s. 249), *bugna* (fsv. *bughna*; jfr

---

enligt Rietz har den generellare betydelsen 'ett kok stryk', är en inhemsk släkting till *stöt*, och att dess ursprungliga betydelse under påverkan af det mlty. ordet ändrats till 'stryk i stussen'.

[1] Se Tamm i Nordiska studier tillegnade A. Noreen, s. 30 f.

[2] Jfr Noreen, *Spridda studier*, 2 saml., 2 uppl., s. 42.

[3] Se Hægstad-Torp, *Gamalnorsk ordbok*.

[4] Se dels Noreen, *Sv. etymologier*, s. 72, dels Falk-Torp, a. st. s. 1289 f.

[5] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 80, r. 10, och SAOB.

[6] Se Kock, *Sv. ljudhistoria* II, 104.

bågna ofvan s. 121), *but* 'klump, klimp' [1] (fsv. *But* som tillnamn [2], isl. *butr*);

dufven (fsv. *duvin* jämte *dovin*; jfr *dåfna* ofvan s. 118), *duga* (fsv. *dugha*; jfr *dåga* ofvan s. 118);

fluga (fsv. *flugha, flogha*), *fughel* Gyllenmärs [3] (således kanske blott västgötsk dialektform; fsv. *fughl*, jfr *fågel* ofvan s. 118), *fura* (fsv. **fura, fora*; jfr isl. *fura, fúra* [4], hvadan äfven fsv. torde ha ägt ett **fūra*, som då kan delvis ligga till grund för nsv. *fura*, i så fall delvis hörande till s. 252 ofvan);

gud (fsv. *guþ*; jfr isl. *guþ, goþ*), *gul* (jfr *gål* ofvan s. 118), pl. *gutar* och det dithörande adjektivet *gutnisk* (fsv. *gutnisker, gotnisker*);

hemul (i den mån det uttalas med långt *u*), *hufvud* (i den mån det uttalas med långt *u*; fsv. *huvuþ, hovuþ*), *hug* (nu arkaiskt; fsv. *hugher*, jfr *håg* ofvan s. 118 och *hog* s. 250) med de dithörande *hugad* samt ä. nsv. *åhuga* 'åhåga' Dahlstierna (fsv. *āhughi*), *redhuga* [5] 'räddhåga' och *ihugkomma* Ol. Rudbeck [6], *hugna* (i den mån det uttalas med långt *u*), *hur(u)*, ä. nsv. *husa* [7] 'byxa, strumpa' (jämte vanligare *hosa*, hörande till s. 118 ofvan; fsv. *husa*, resp. *hosa*);

kulen (fsv. **kulin, kolin*; jfr *kålna, -kolna* ofvan s. 119);

luden (fsv. *ludhin, lodhin*), ä. nsv. *luka* 'lucka' Columbus, Aurivillius (i Cogitationes; fsv. *luka, loka*, jfr *lucka* nedan s. 271);

mulen (fsv. *mulin, molin*; jfr *målna, molna* ofvan s. 119);

---

[1] Ej upptaget i SAOL, men t. e. i Wenström-Jeurlings, Lundells och Lyttkens-Wulffs ordlistor.

[2] Se Hellquist i Xenia Lideniana, s. 101.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 72 r. 22 och s. 74 r. 22.

[4] Om hvilka formers förhållande till hvarandra se Pipping i Neuphilol. Mitteilungen 1914, s. 140.

[5] Se Kock, *Sv. ljudhistoria* II, 104.

[6] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 156 r. 26.

[7] Se Hellquist. *Studier i 1600-talets svenska*, s. 108; Kock, a. st. II, 104 f.

pl. *näseburor* eller *näsburar* 'näsborrar' Schroderus [1], resp. C. J. L. Almquist [2] (fsv. *næsaburur, -borar,* jfr *näsebåårar* ofvan s. 118);

Rud (fsv. *ruþ* i ortnamn, fno. *ruđ* [3] 'röjning'; jfr *Råda* ofvan s. 122) *ruda* (fsv. *rudha* [4]), *rufva* subst. (fsv. *ruva,* isl. *hrufa*), ä. nsv. och ännu Möller 1808 *ruten* 'rutten' (fsv. *rutin, rotin*);

skura 'skåra' (*skuru* Schroderus, pl. *skuror* Runius [5], Linné [6]) ännu heraldiskt och i ortnamn såsom *Skuru(sund)* o. d. (fsv. *skura*; jfr *skåra* ofvan s. 120), *smula* (fsv. *smula*; jfr *småla, smola* ofvan s. 120), *stuga* (fsv. *stugha* jämte *stuva, stova* [7]), *sud* (ålderdomligt [8], fsv. *sudh*; jfr *såd, sod* ofvan s. 120), *sula* (fsv. *sula*; jfr *såla* ofvan s. 120), *Sune* (fsv. *Suni, Soni*; jfr *Sone-* i ortnamn såsom *Soneby* o. d.);

tjugu, -o, -e (fsv. *tiughu*; jfr *tjog* ofvan s. 123), ä. nsv. af*trud* 'afsteg' (se SAOB; fsv. *-trudh, troþ,* jfr *tråda* ofvan s. 120);

vulen (fsv. *vurþin;* se vidare ofvan s. 105), *vädur* (i den mån det uttalas med långt *u*; jfr *vädu'r* hos Tiällmann).

Härtill kommer vidare en mängd preteritiparticipier och supiner, nämligen dels alla af typen *bruten, -it* (*frusen, -it* osv., hvarom se vidare i böjningsläran), dels dessutom *buren, -it,* för-, upp-, ut-*lupen, -it, skuren, -it, stulen, -it, svuren, -it,* förr äfven *sufven, -it* Schroderus, Spegel, Serenius, Lind, Mörk, Bellman [9] 'sofvit' (jfr fgutn. *sufa*; i fsv. för öfrigt har hittills blott *sova* anträffats). Efter dylika participier och supiner äro nybildade de sålunda på sätt och vis äfvenledes hithörande imperf. pl. *buro, skuro, stulo, svuro,* förr äfven *sufvo*

[1] Se Kock, a. st. II, 103.

[2] *Amorina,* s. 202.

[3] Hægstad-Torp, a. st., ange oriktigt *rúđ*; Aasen, *No. Ordbog,* däremot riktigt *ruđ*.

[4] Se vidare Hellquist, *Etymologische Bemerkungen,* s. IX f.

[5] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 219 r. 6.

[6] Se Kock, *Sv. ljudhistoria* II, 103.

[7] Om uppkomsten af *gh* se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 273, 2.

[8] Icke upptaget i SAOL, men t. e. ännu hos Wenström-Jeurling.

[9] Se Hellquist i Arkiv IV, 294; Kock a. st. II, 95.

(Bellman [1]) 'sofvo'. Ärfda från fsv. äro däremot de nu mer eller mindre föråldrade *lupo* (*drupo*, *klufvo* osv., hvarom se böjningsläran). På analogibildning efter typen (*bar*) : *buro* : *buren* beror (*sat*, nu ombildadt till *satt* efter *sitta*, *-er*) : *suto* (styrkt genom konj. *sute* hos t. e. Dahlstierna och Tegnér [2]; nu *sutto*, *-e* efter *sitta*, *satt*): *sutit* (nu *suttit*) och *besuten* (nu oftare *besutten*).

β) I fsv. litteratur ej anträffade, men med större eller mindre sannolikhet där och i alla händelser i svenskan före 1800 befintliga ord:

pl. *skulor* Var. rer. voc. ff. (no. pl. *skuler*, jfr no. dial. fem. *skol*, *skola*, m. *skole*, ntr. *skyl*, nisl. *skol* i samma betydelse samt isl. *skola* 'skölja'), »*smult* vatten» Roswall 1803 (enligt Hoppe), Nautisk ordbok 1840 ff. (sv. dial. — sällan rsp. — *smul* 'lugn', *smuln* af **smulna* 'bli lugn' [3]; jfr fsv. *smoltna*, sv. dial. *smylta*, *smyltra* 'bli lugn', ags. *smolt*, *smylte* 'lugn, blid', fs. *smultro* 'stilla', ä. da. *smulte* 'vara lugn'), *sudla* (i den mån det uttalas med långt *u*; från mhty. *sudeln* 'nedsöla' af *sudel* 'sölkock');

? »lustig *ture*» Columbus, Runius ff. [4] af alldetes oklar upprinnelse [5], kanske med ursprungligen långt *u* och då hörande till a, *β* ofvan.

Vid yngre förkortning på grund af trycksvag ställning kan detta — vare sig ursprungligen (se ofvan a) eller genom förlängning (se ofvan b) — långa *u* vid fall af mycket stark association behålla sin kvalitet, dvs. uppträda som kort *u*, t. e. *uti'* (: *ut*), *gjuteri'* (: *gjuta*), *du vil'l* (: *du*), *tjugofem'*

[1] Se Hellquist i Arkiv IV, 294.

[2] I Ingeborgs klagan: »Ack, men hur gärna jag *sute* ändå där *ute*».

[3] Se Rietz, *Ordbok*, s. 635. Dessa former ådagalägga väl oriktigheten dels af Falk-Torps mening, a. st. s. 1084, att da., no., sv. *smul* skulle vara en »falsche form für **smult*», där *-t* oriktigt skulle fattats som neutral ändelse, dels ock af (Jessens och) Tamms. *Granskning av sv. ord*, s. 26, härledning af ordet från engl. *smooth*.

[4] Se Hjelmqvist, *Förnamn och familjenamn*, s. 304 ff.

[5] Se Hjelmqvist, a. st. s. 307.

(: *tjuge*) osv., se I, 512. Annars inträder vid förkortning i trycksvag ställning *u* eller *u* (alternativt *u*, se I, 519) enligt 2, resp. 3 nedan, t. e. *hugsva'la* (: *hug*), *gudin'na* (: *gud*). Vid förkortning i tryckstark ställning inträder alltid *u*, t. e. *Brunte* (: *brun*) o. d.

Utvecklingen måste antas ha gått från *u* öfver *u* till *u*. På mellanstadiet *u* stå ännu (liksom norskan) det finländskt svenska riksspråket och många dialekter i Finland och norra Sverge ända ned till Dalsland och Bohuslän samt delar af Värmland och Uppland [1].

Ljudlagens utbredningsområde är olika i fråga om ä. fsv. *ū* och *ŭ*. Det förra har träffats af densamma uti de flesta, åtminstone något sydligare, sv. dialekter (liksom i högsvenskt riksspråk), dock icke i gutniskan och dalmålet i inskränkt bemärkelse (hvilka båda låtit *ū* öfvergå till diftong), Skånes och Blekinges dialekter (som i allmänhet — liksom danskan — bevarat *u*) samt vissa nordligare dialekter (som dels bevarat *u*, dels såsom nyss nämndt låtit det fortskrida endast till stadiet *u*. Det sednare (dvs. ä. fsv. *ŭ*) åter tyckes egentligen blott i (riksspråket samt) flertalet af Svealands dialekter ha blifvit *u*, under det att Götalands dialekter öfvervägande ha *u* eller däraf utvecklade ljud.

Ljudlagens ålder är mycket svår att exakt bestämma. Att vårt *u*-ljud omkring år 1700 icke längre var »europeiskt *u*», intygas af en anonym författare år 1740 [2], men det kan ju då kanske ha varit *u*, något hvarpå ännu Westes beskrifning af *u*-ljudet snarast tyder. I så fall skulle öfvergången *u* > *u* icke vara ett sekel gammal. Men öfvergången *u* > *u* kan däremot alltförväl vara redan från slutet af medeltiden. Emellertid måste *u* åtminstone i Västergötland vara mycket äldre än början af 1800-talet. Att det förefanns redan om-

---

[1] Se I, 520 och HESSELMAN i Nordisk familjebok, ny uppl., V, 1137, samt *Sveamålen*, s. 9.

[2]) Se BECKMAN, Arkiv XI, 174.

kring 1700, synes nämligen däraf, att enligt H. Ullenius 1730 [1] långt *y* och *u* redan då sammanfallit, naturligtvis i långt *u* såsom nu. Men *u* eller åtminstone dess förstadium *ʉ* måste i västgötskan och många andra götalandsdialekter vara ändå rätt mycket äldre. I dem af dessa dialekter, som ha t. e. *du* (fsv. *þū*) gentemot *duga* (fsv. *dugha*; jfr ofvan s. 265), måste nämligen denna motsättning bero på att fsv. *ū* blifvit *u* eller åtminstone *ʉ* före den tid, då fsv. kort vokal före kort buckal förlängdes, åtminstone före denna förlängnings inträde i öppen stafvelse. Ty hade fsv. *dugha* fått långt *u*-ljud redan vid den tid, då fsv. *þu* fick *u*- eller *ʉ*-ljud, borde det naturligtvis nu uppträda som *duga*, icke som *duga* [2]. Då nu vokalförlängningen, åtminstone i Östergötland, inträdt omkring 1450 och troligen samtidigt eller åtminstone icke mycket senare i Västergötland, så bör i dessa provinser *u* eller *ʉ* ha uppstått af *u* senast på 1400-talet. Omvändt måste uppkomsten af *u* eller *ʉ* i Svealands dialekter och det på dem baserade riksspråket vara yngre än den nämnda vokalförlängningen, eftersom vi här träffa *duga* o. d. Då nu i dessa dialekter vokalförlängningen inträdt tidigast på 1400-talet [3], så kan *u* eller *ʉ* här tidigast ha uppstått inemot 1500. I en del nordligare sveadialekter har förlängningen ägt rum till och med mycket senare (i åtskilliga ju icke ens ännu, se II, 118 f.); så t. e. i Roslagen först i sednare hälften af 1700-talet — märk, att Aurivillius, som var därifrån, ej vet af någon som helst kvalitativ olikhet mellan kort och långt *u*-ljud — eller ännu senare [4]. Då man dock i dessa trakter nu har *flugä* 'fluga', *tjugä* 'tjuge' o. d. gentemot *gull*, *rutten* o. d., allt i fullständig

[1] Se Beckman, a. st. s. 175 och 161.

[2] *u* i *hul* 'hål' o. d. kan däremot bero på lån från tvåstafviga former inom paradigmet och bevisar därför ej, att *u* blef *u* (*ʉ*) före förlängningens inträdande i sluten stafvelse.

[3] Se ofvan s. 171 med not 3 och Kock, *Studier öfver fsv. ljudlära*, s. 382.

[4] Se II, 119 och Schagerström i Sv. landsmålen II, 4, s. 40 noten.

öfverensstämmelse med riksspråkets vokalförhållanden, så kan öfvergången till *u* här ej ha skett förr än tidigast omkring 1800. För riksspråkets vidkommande kan således uppkomsten af *u* dateras till tiden 1500—1800 — inom denna period tidigare i vissa, senare i andra nejder — och torde snarast vara att förlägga inemot slutet af denna tidrymd. Sannolik är sålunda följande utvecklingsserie: ä. fsv. *ū*, *ŭ* > y. fsv. (och ä. nsv.?) långt *u* > (y.) nsv. långt *u*.

2. Y. fsv. *ŭ*, vare sig ursprungligen kort (se nedan a och c) eller uppkommet genom förkortning af ä. fsv. *ū* (se nedan b), har, såvida det i nsv. bibehållit sin korthet, i tryckstark (se nedan a och b) och sluten trycksvag (se nedan c) stafvelse senast omkring 1800 i högsvenskt (men icke fi.-sv., se nedan s. 300) riksspråk antagit ljudvärdet *u* (»öppet *u*»). Vi ha alltså här tre specialfall:

a) Ä. fsv. *ŭ* i tryckstark stafvelse > nsv. *u*. Exempel:

α) I fsv. litteratur anträffade ord:

afund;

bjugg, *blunda*, *brudd* Nya test. 1526, Arvidi, Lind [1] (fsv. *brudder*; nu blott *brodd* af fsv. *brodder*), *brudgum* (arkaiskt *-gumme*, fsv. *brūþgumi*), *brunn*, *brusk* Lex. Linc., Lind, Hof, Linné [1], Sahlstedt, Weste, Dalin 1850 (fsv. *bru[s]k*; jfr *brosk* ofvan s. 103), ä. nsv. *brutt* [2] (fsv. *brut* jämte *brot*, hvaraf nsv. *brott*), *bucka* sig Lucidor, Salberg, Lind, Hof, Sahlstedt, m. fl. [1] (fsv. *bukka* från mlty.; jfr *bocka* af fsv. *bokka* från mnederl.), ä. nsv. (se Dahlgrens Glossarium) *buckler* 'stor sköld' (fsv. *buklare*; jfr *buckla* s. 277), *bukt* (från mnederl. eller dess afläggare mlty. *bucht*), *bulle* (i fsv. blott anträffadt i betydelsen 'tumlare, 'bägare' liksom isl. *bolle*), *buller* [3], *bult*, *bunke* med de

[1] Se Kock, a. st. II, 104.

[2] Se Kock, a. st. II, 103.

[3] Hit hör icke *bullerblomster* 'Trollius' Franck(enius) ff., ty synonymerna *smörbollar* Bromelius (1694) ff. och *ängbullar* Linné ff. (se A. Lyttkens, *Sv. växtnamn*, s. 1024 f.) göra troligt, att ordet utgår från det nyss nämnda *bulle*.

säkerligen dithörande (men i fsv. ej anträffade) *bunkalag* samt mjölk*bunke* och orm*bunke*[1], *burgen* (urspr. particip till *bärga*), *burk* (fsv. *budhker*[2]), ä. nsv. *busbom* (se *buxbom* s. 277), *buske*;

drunkna, *dubbel* (från mnederl. *dubbel* af ffra. *double*), *dubbel* 'dobbel' Salberg, Lind och det dithörande verbet *dubbla* Forsius[3], Salberg (fsv. *dubbel*, resp. *dubbla* — till nsv. *dubb*, nedan s. 277 — jämte *dobbel*, *dobbla* såsom i nutida sv.), »inte ett *dugg*» och *duggdroppar* hos Törneros (fsv. **dug*, *dog*, *dag* 'dagg', där vokalerna förhålla sig som i fsv. *hug*, *hog*, fgutn. *hag* 'hugg' o. d.) med de dithörande ehuru i fsv. ej anträffade *dugga* och *duggregn*, *dum* (fsv. *dumber*, hvars *b* bevarats i det arkaiska) *dumbe*, *dundra* (fsv. *dunra*, *dundra* bildadt af mlty. *dunner*, resp. mnederl. *dunder* 'dunder'[4]), *duppa* Lind (fsv. *duppa* jämte *doppa* såsom nu), *dussin* (jfr ofvan s. 252), *dust* (från mlty. *dust* 'tvekamp');

ä. nsv. *fluc(h)t* 'flykt' Ol. Petri, P. Swart m. m.[5] (från mlty. *vlucht*), *flundra*, *frukt* (från mlty. *vrucht* af lat. *fructus*), *frukta* (från mlty. *vruchten*), *fukt* (från mlty. *vucht*), *full* adj., *full* 'föll' Ol. Petri ff. t. o. m. Linné[6], »komma under *fund* med» (fsv. *fund* 'fynd') och de dithörande på-, sam*fund* samt pl. *funder* (hos Lind äfven sg. *fund* »påfund»), (dop)*funt* (från mlty. *vunte* af lat. ack. *fontem* 'källa'), *förlust* (från mlty. *vorlust*), *förnuft* (från mlty. *vornuft*), *förnumstig* (af mlty. *vornumst* 'förnuft');

glugg, *glutta* (styrkt för fsv. genom tillnamnet *Glutta*; no. dial. *glutta*, jfr isl. *glotta* 'hångrina')[7], *gnugga*, *grund* (best. f. *-en*), *grund* (best. f. *-et*), *grund* adj. (fsv. *grunder*, komp. *grunnare* och isl. *grunnr*, hvadan väl det nsv *-d*.

[1] Se vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 10. Annorlunda i Tamms och Falk-Torps ordböcker.

[2] Om konsonantförhållandet se Noreen, a. st. s. 27.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 78 r. 14.

[4] Annorlunda, men säkert oriktigt Falk-Torp, a. st. s. 166.

[5] Se Vendell, *Språket i P. Swarts krönika*, s. 220 och 376.

[6] Se Kock, a. st. II, 383.

[7] Se Hellquist i Xenia Lideniana, s. 108. Om etymon se vidare Persson, *Beitr. zur indog. Wortforschung*, s. 877 med not 1.

beror, såsom redan Tamm förmodat, på inflytande från de nyss nämnda substantiverna), *grunda* 'fundera', *grunka* 'glunka' (se *glunka* nedan s. 279), *guffar* (fsv. *guþfaþir*), *guld* eller *gull* (fsv. *gul*, y. fsv. äfven *guld*, som enligt Tamms tilltalande förmodan väl beror på inflytande från ty. och da. skrift), ä. nsv. *gulf*[1] (fsv. *gulf* jämte *golf*, hvarifrån nsv. *golf*), *Gullbrand* (fsv. *Gulbrander* jämte *Gudhbrander*, med samma öfvergång af *ð* till *l* före labial som i *Gullmaren* 'Gullmarsfjorden' — isl. *Goþmarr* — fsv. *valmal* af *vaþmal*, *Gulvastabōdhum*[2] af *Gudhvaster*, *-faster* o. d.[3]), *gumma* (fsv. *gumma*[4]; jfr? dalmålets *gumma* 'gudmor', no. dial. *gumma* 'farmor, mormor'), ä. nsv. *gummar* 'gumse' Var. rer. voc., Bibeln 1541, Schroderus (fsv. *gummar*lamb, isl. *gumarr*), *gummor* (fsv. *guþmōþir*), *Gunnar*, *Gunnil(d)* eller arkaiserande *Gunnhild*, *Gunno* (latiniserad form af fsv. *Gunne*), *gunst* (från mlty.), *Gustaf* (fsv. **Gustaver*, *Gostaver* jämte *Gəstaver*, hvaraf *Gösta*), *Gusten* (fsv. *Gusten* af ä. *Guþstēn*);

hufvud (i den mån det uttalas med kort *u*; jfr ofvan s. 262), *hugga* (ä. nsv. äfven imperf. *hug*, pl. *huggo*[5]), *hugna* (i den mån det uttalas med kort *u*; jfr ofvan s. 262), *huld* (fsv. *hulder*, men ack. *hullan* — jfr isl. *hollr* — hvadan *-d* väl beror på inflytande från ty. och da. skrift; jfr *guld* här ofvan), *hull* (fsv. *huld*), *hult* subst., ä. nsv. *hult* 'höll' med pl. *hullo*[5], *humla*, *humle*, *hun* 'hon' Gyllenmärs[6] (kanske

---

[1] Se Kock, a. st. II, 103.

[2] Lundgren, Sv. landsmålen X, 6, s. 78, antar här med orätt ett ursprungligt **Gulfast*.

[3] Jfr E. Schröder i Zeitschr. f. d. altertum L, 222 ff.

[4] Söderwalls uppslagsform »*guma*» är ej styrkt. Däremot äger isl. ett *guma* 'trollkvinna' — väl femininum till *gume* 'man' — hvarmed v. Friesen, Arkiv f. nord. fil. XVIII, 53 f. identifierar vårt *gumma*. Är detta riktigt, så måste ordet skiljas från de ofvan i texten nämnda sv. och no. dial. *gumma*, som ej kunna återgå på ett äldre *guma*.

[5] Se Kock, a. st. II, 383.

[6] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 64 r. 8, 9, 30; 66 r. 10, 12; 67 r. 4, 16, 24; 68 r. 16, 20, 32; 69 r. 16, 22; 70 r. 31; 71 r. 2, 6.

blott dialektform; fsv. *hun* jämte *hön*), *hund, hundra* (fsv. *hundraþ*), *Hunneberg* (fsv. *Hundæbiærgh*[1]), *huppa* 'hoppa' Schroderus, Salberg (fsv. *huppa, hoppa*), ä. nsv. *hussor* 'strumpor' Synon. lib. (jfr *husa* ofvan s. 262);

ä. nsv. *ighelkutt* 'igelkott' Bureus[2] (fsv. *ighulkutter*);

jumfru och *jungfru* (båda formerna i fsv., lån från mlty., hvarifrån ock den sednare formens alternativa betydelse 'stenläggarestamp', härstammar, under det att den förras användning om ett rymdmått synes vara blott svensk och torde enligt Tamm bero på kärlets likhet med en kvinnofigur, liksom en dylik likhet naturligtvis är anledning till betydelsen 'stamp'), *junker* och (kammar)*junkare* samt dess folketymologiska ombildning *ungkarl* (alla tre formerna i fsv., den sistnämnda skrifven *ungkara*[3]; lån från mlt. *junkhere*), *Jutta* (från mlty. *Jutte*, hypokoristisk form af *Judit*);

karbunkel (fsv. *karbunkule* af lat. *carbunculus*), *kardemumma* (se s. 280), *klubba, klunka, kluttra*[4] 'klottra' (fsv. *klutra* 'tadla', no. *klutra, klotra* 'knåpa, pyssla, plottra, klottra'; i fråga om betydelsedifferensen jfr ty. *kritteln* 'tadla' : *kritzeln* 'klottra'), ä. nsv. *knurra* 'knorra' P. Swart (fsv. **knurra, knorra*, da. *knurre*, lty. *knurren, knorren*), *krubba, krumpen* (ursprungligen particip till *krympa*), *kuckel* (fsv. **kukl, kokkel*, isl. *kukl*; jfr *kuckla, kockla* ofvan s. 245 f.), *kudde* (fsv. pl. *kuddar, koddar* 'testiklar', isl. *kodde* 'kudde'), *kull* (fsv. *kulder, kolder*, pl. *-llar*, 'barn af samma gifte'), *kull*slagen, -störtad o. d. samt i-, om*kull* och (hatt)*kull* samt *Kull-en* i Skåne (fsv. *kulder, kolder*, pl. *-llar* 'hjässa'[5]), *kulle, kullig* 'hornlös' (ombildning af fsv. *kullotter* 'kullrig, kullig, kortklippt'[5]), ortnamnet *Kumla* (fsv. *Kumblar*, pl. till *kumbl* 'kummel'), ä. nsv. *kum(m)a*

---

[1] Se vidare *Ortnamnen i Älvsborgs län* XII, 162.

[2] Se LINDROTH, *J. Th. Bureus*, s. 238.

[3] Om bortfallet af *j* se NOREEN, *Altschwed. gramm.* § 311 anm. 5.

[4] Ej i SAOL, men t. e. hos SCHLYTER, *Ordbok* s. 347, LYTTKENS-WULFF, *Uttals-ordbok*, WENSTRÖM-JEURLING, LUNDELL och LEKSELL.

[5] Se vidare NOREEN, *Sv. etymologier*, s. 55.

'komma' Ol. Petri ff. t. o. m. med Lucidor [1] (fsv. *kuma, koma*), *kummel* (fsv. *kumbl*), *kummin* (fsv. *kumin, komin* från lat. *cuminum*, resp. mlty. *komin*), *kung, kungöra, kunna, kunskap*, ä. nsv. *kunst* 'konst' [2] (från mlty.), ä. nsv. *kupp* 'kopp' Schroderus, Lind, Sahlstedt (styrkt för fsv. genom *kuppare* 'förfärdigare af koppar'; jfr fhty. *chupf*, ags. *cuppe* 'bägare', dalmål *kuppe* 'kudde, påse', fhty. *chupfa* 'mitra', ty. dial. *koppe* 'rund bergtopp') [3], *kurra* i magen o. d. (fsv. *kurra, korra* 'knota', *kurra* 'kväka', no. 'kuttra', isl. 'sorla', mlty. *kurren* 'knorra'), ä. nsv. *kuss* [4] (fsv. *kus, kos*; nsv. *kyss* har lånat *y* från *kyssa*), ä. nsv. *kuxa* 'koxa' (se ofvan s. 245);

ljung, lucka (fsv. *luka, loka*; jfr *luka* s. 262), *Ludvig* (från ty.), *lugn* subst. och adj., *lukt* (från mlty. *lucht* af ä. *luft* 'luft'), *lump* (fsv. *Lump* som tillnamn [5]; från mlty. **lump*, hvaraf ty. *lump*), *lund*, annor-, inga-, någor*lunda*, *lunga*, *lunta* (från mlty. *lunte*), ä. nsv. *luppot* 'full af loppor' Schroderus [6] (fsv. **luppōtter* till **luppa, loppa*), *lurk* [7], *Lusse* eller *Lussi* (fsv. *Luci* af lat. *Lucĭa* [8]), *lust, lusta* (fsv. *luste*, sent *lusta*), ä. nsv. *lutt* 'lott' (fsv. *luter, loter*) [9];

metvurst (från lty. *metwurst* 'fläskkorf', under det att den äldre biformen *metworst* Lind utgår från mlty. *metworst*), *mull* (fsv. *muld, mold*), *mumla* (fsv. *mumbla* från

---

[1] Se Vendell, a. st. s. 82; Hellquist, *Stud. i 1600-talets svenska*, s. 152; Kock, a. st. II, 104.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 82 r. 36, Kock, a. st. II, 81, Vendell, a. st. s. 279 f.

[3] Se vidare Noreen, a. st. s. 47, v. Friesen, *Om de germ. mediageminatorna*, s. 63 f., Persson, *Beitr. zur indogerm. Wortforschung*, s. 102 f., och där citerad litteratur.

[4] Se Kock, a. st. II, 105.

[5] Se Hellquist i Xenia Lideniana, s. 104 med not 5.

[6] Se Grip i Sv. landsm. XVIII, 4, s. 10.

[7] Se Noreen, a. st. s. 52.

[8] Se vidare Hammarstedt i Nordisk familjebok, ny uppl. XVI, 1215 ff. Det mera »vårdade» uttalet *Lusīˋa* för *Lusse* beror väl på inflytande från *Marīˋa, Sofīˋa* o. d.

[9] Se Kock, a. st. s. 103.

mlty. *mummelen*), *mun* (fsv. *munder*, pl. *-nnar*; den nsv. biformen *mund* i poesi och i uttrycket »morgonstund har guld i *mund*»[1] beror på inflytande af ty. *mund*), *munk* (från mnederl. *munc*, *munic* och kanske äfven ags. *munc*, *munuc*) med de dithörande — i fsv. dock ej anträffade — grädd- och pös*munk* (anspelande på munkarnas pussighet) samt leken »slå *munk*» (anspelande på eremitens isolerade ställning), ä. nsv. *munstra* P. Swart, Tegel, Girs[2] (fsv. **munstra*, *mønstra* från mlty. *munsteren*, dvs. dels *munst-*, dels *mynst-*, jfr ofvan s. 226), *murra* (fsv. *murra* 'brumma' jämte *morra*, hvarifrån den nsv. biformen *morra*), *muskot* (fsv. *muskāt* från mlat. *muscātum* 'myskdoftande', hvaraf senare äfven nsv. *muska't*), *must* (fsv. *muster*, *moster* från mlty. *must*, *most* af lat. *mustum*) och det dithörande, i fsv. dock ej anträffade, *mustig*, ä. nsv. *mutt* Aurivillius (fsv. **mutter*, *motter*, hvarifrån det nuvarande *mott*; möjligen dock lån från mlty. *mutte*, *motte*);

nucka (fsv. **nukka-*, *nokkakona*, fda. *nockækunæ*, *-frūghæ* 'ensamt lefvande kvinna', da. »gammel *nokke*» 'gammal mö'[3])[4], *nunna* (från mlty. *nunne*);

plugg (styrkt för fsv. genom *pluggadher* 'pluggad'; kanske lån från mlty. *plugge* liksom den fsv. biformen *pløgger* väl från lty. *plügge*)[5], *plump* subst. (styrkt för fsv. genom *oplumpadher*) och adj. (från mlty. *plump*), *puls* (från mlty. *puls* af lat. *pulsus*), *pulver* (från mlty. *pulver* af lat. *pulvis*, gen. *pulveris*), *pump* (styrkt för fsv. genom *pumpomakare*; från mlty. *pumpe*), *pund* (från fs. *pund* af lat. *pondo*), *punkt* (från mlty.

---

[1] Om detta uttrycks upprinnelse se FALK, *Vanskabninger i det norske sprog*, s. 28 f.

[2] Se VENDELL, a. st. s. 308 och 391; HELLQUIST, *Stud. i 1600-talets sv.*, s. 108.

[3] Se LIS JACOBSEN, *Kvinde og Mand*, s. 68 noten.

[4] Hit hör väl ock det fsv. mansnamnet *Nokke*, *Nukke* (fno. *Nokke* i ortnamn, *Nuki* i runskrift), som troligen oriktigt af KOCK, a. st. I, 418, och — med tvekan — BUGGE, *Norges Indskrifter* I, 395, identifieras med isl. *Nǫkkue*.

[5] Ordets inhemska börd häfdas af K. F. JOHANSSON i KZ. XXXVI, 386.

punct af lat. *punctum*), *purpur* (från mlty. *purpur* af lat. *purpura*), (vatten)*puss* (fsv. *putz* [1] från mlty.), *pussig* (ombildning — kanske under inflytande af ett af Rydqvist [2] anfördt mlty. *pusig*, från hvilket han härleder ordet — af fsv. *pusin*, sv. och no. dial. samt ä. da. *pusen* 'svullen' [3]), *puttra* (fsv. *putra*; sv. dial. äfven *pottra* och *putta*, således näppeligen lån från, utan blott etymologiskt motsvarande lty. *puteren* 'sluddra, pladdra');

ruggig (ombildning af fsv. *ruggötter* 'skroflig'; jfr no. dial. *rugga* 'groft tyg') [4], *rumla* (fsv. *rumbla* 'bullra'; alltså med samma betydelseöfvergång 'stoja' > 'svira' som i *ruta* ofvan s. 255, da. *duse* ofvan s. 252 o. d.), *rumpa*, *rund* (från mlty.), (löf)*ruska*, *russin* (fsv. *rusīn*, *rosīn* från mhty. *rusyn* — se Weigand, D. Wtb. — resp. mlty. *rosīn*), *rutten* (jfr *ruten* s. 263) och *ruttna* (jfr *råtna* s. 119);

sjunga, *sjunka*, *skudda* (från mlty. *schudden*), *skugga* (fsv. *skugge*, sent *-a*), *skuld* (från mlty. *schulde*, *schult*; jfr *för . . . skull* här nedan), *skuldra* (från mlty. *schuldere*), *skulka* 'skolka' Rydqvist [5] (styrkt för fsv. genom *skulkare* 'smygare', jfr da. *skulke* 'skolka', förr äfven 'dölja sig', no. dial. *skulka* 'smyga' o. d.), cirkumpositionen *för . . . skull* (fsv. *skuld*; jfr *skuld* här ofvan), imperf. *skulle* (fsv. *skulde*), *skumpa*, ä. nsv. *skutt* 'skott' [6] (fsv. *skut*, *skot*), verbet *sliunga* Spegel, Bibeln 1703, Runius, Fiellström, Schenberg 1739 och 1742, Serenius, Levin Möller 1745 och 1755, Lind (fsv. *sliunga* af en form = isl. *slyngua*), senare ombildadt (efter substantivet *slunga*, jfr här nedan) till *slunga* Levin Möller, Lind, Sahlstedt, Weste ff., sub-

[1] Denna form omöjliggör — därest man ej vill skilja nsv. *puss* och fsv. *putz* — Falk-Torps (a. st. s. 859) mening, att *puss* hör till roten *pus* i *påse*.

[2] *Sv. språkets lagar* VI, 362.

[3] Se vidare Noreen, a. st. s. 59 f.

[4] Kock, a. st. I, 417, härleder liksom jag i *Altschwed. gramm.* § 109 säkerligen oriktigt *u* från *ǫ* i isl. *rǫgg* 'ragg'; jfr däremot Falk-Torp, a. st. s. 871.

[5] *Sv. språkets lagar* VI, 408.

[6] Se Kock, a. st. II, 103.

stantivet *slunga* Bibeln 1541, Levin Möller, Lind, Sahlstedt, Weste ff. (fsv. *slonga*, gen. **slungu* af en form = isl. *slǫngua* [1]) jämte redan i fsv. tid (efter verbet *sliunga*, jfr här ofvan) ombildadt [2] *sliunga* (*sljunga*) Var. rer. voc., P. Swart, Lex. Linc., Lindschöld, Spegel, Fiellström, Schenberg, Serenius, Lind, Ihre, *sluckna* 'slockna' Schroderus [3] (fsv. *slukna* jämte *slokna*), *smultron*, *snubba* v., *sprund* (*sprun* Spegel, jfr *spun* s. 290)' öppning' (i betydelsen 'tapphål' påverkadt af mlty. *spunt* [4]), *sputt* och *sputta* 'spott, spotta' Lind (fsv. *sput*, resp. *sputta* jämte *spot*, *spotta*), ä. nsv. *stiung* 'styng' [5] (fsv. *stiunger* jämte *stinger* och *stynger*), *stubbe*, ä. nsv. *stulle* 'stolle' Moræus (Vitulus s. 16; jfr *stolle* nedan § 31, 3, a, *β*), *stump* (från mlty.), *stund* och det dithörande *stundom*, ä. nsv. *stuppa* 'stoppa' [6] (fsv. *stuppa*, *stoppa* från fs. *stuppōn*, resp. mlty. *stoppen*), ä. nsv. *sucka* 'socka' (fsv. *sukker*, *sokker*, fty. lån) [7], *sucka* v., ä. nsv. *sucker* 'socker' Var. rer. voc., B. Olai, Synon. lib., A. Månsson, Bureus, Stiernhielm m. fl. [8] (fsv. *sukker*, *sokker* från mlty. *sucker*, resp. mty. *zocker* af arab. *sokkar*), *summa* (från mlty. *summe* af lat. *summa*), *sump* (fsv. **sumper*, *somper* från mlty. *sump*, mnederl.

---

[1] Om vokalförhållandet se Noreen, *Grunddragen av den fsv. gramm.* § 6, 1, och Hultman, *Hälsingelagen*, s. 12; jfr särskilt sv. dial. *lunge* — isl. *lǫngo* (se Danell, *Nukkömålet*, s. 112 med not 2). Att den fornnordiska formen är *slǫngua* — icke, såsom Bugge hos Fritzner², *Ordbog* III, 1102, och Hægstad-Torp, *Gamalnorsk ordbok*, uppge, *slongua* — framgår tydligt däraf, att den fno. hufvudhandskriften af Speculum regale konsekvent har *slongo*, *-u*, *-or*, *-ur*, *-um* (se Brenners edition, s. 100 f. och 104 f., tillsammans 11 gånger) gentemot *goraz*, *komr*, *stockwi*, *or-* o. d. Efter substantivet har därsammastädes (s. 104 och 107 f.) det svaga verbet *slongua* ombildats till *slongua*; jfr sv. *slunga* för ä. *sliunga* (se här ofvan). — Man har alltså att noga skilja mellan det starka v. *slyngua*, sv. *sliunga*, subst. *slǫngua*, sv. *slunga* och det svaga v. *slongua*, sv. *slänga*.

[2] Annorlunda Kock, a. st. II, 395.

[3] Se Grip i Sv. landsm. XVIII, 4, s. 10.

[4] Se vidare Tamm i Språk och stil I, 28 och Falk-Torp, a. st. s. 1136.

[5] Se Hellquist, *Stud. i 1600-talets svenska*, s. 108.

[6] Se Kock, a. st. II, 82.

[7] Se Grip, a. st. s. 11; Kock, a. st. II, 83.

[8] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 38 r. 13, s. 118 r. 31; Kock, a. st. II, 83.

somp), *sund* subst., *sund* adj. (från ffris. *sund*, fs. *gisund*), ä. nsv. *sundag* 'söndag' (se ofvan s. 229), ä. nsv. *sunder* eller *sunner* 'sönder' (se ofvan s. 229) och det dithörande *sundrig* 'söndrig' (se ofvan s. 229; fsv. *sundrogher*), *sunnan*, ä. nsv. *surk* 'sork'[1] (fsv. *surk* och *sorka*);

tiuck (*tjukk*) 'tjock' Var. rer. voc. ff.[2] t. o. m. Linné (fsv. *þiukker*, *þiokker*), *trull* 'troll' Bibeln 1541, Bureus, Lucidor, Salberg, J. Wallenberg m. fl.[3] (fsv. *trul*, *trol*) med de dithörande ä. nsv. *trulla* Lex. Linc., Wolimhaus Syllabus 1649, Arvidi, Salberg, Rosenhane och ä. nsv. *Trulle* 'Trolle', *trumma*[4] (fsv. *trumba*, troligen lån från fs. *trumba*), ä. nsv. *truska* 'tröska' Schroderus[5] (fsv. *thruska*), ä. nsv. *truskell* 'tröskel' Schroderus[5] (fsv. *t[h]ruskylle*), *tubba* (kanske lån från ett mlty. **tubben*, biform till *tobben*), *tugga*, *tukt* (från mlty. *tucht*), *tull* (fsv. *tulder* < *tolder*[6] från fs. *toll*), *Tullgarn* (fsv. *þullagarn*, jfr år*tull* s. 291), *tum* (fsv. *thum*), *tumme* (fsv. *þumi*, icke **þūme* = ffris. *thūme*, mlty. *dūme* osv.; jfr no. dial. *tŭme*, isl. *þumlongr*), *tunder* (möjligen — trots redan isl. *tundr* — lån från mlty. *tunder*), *tung* (fsv. *þunger*), *tunga*, *tunn* (fsv. *þunder*), *tunna* (från mlty. *tunne*), *tupp* (fsv. *tupper*, *topper* 'hårtofs, pannlugg, hjässa, topp', fgutn. *tuppr* 'kvinnomössa', samma ord[7] som) *tupp* 'topp' Linné[8], *turturdufva* (från lat. *turtur*), ä. nsv. *tutt* 'tott' Spegel[9]

---

[1] Se Kock, a. st. II, 84.

[2] Se Kock, a. st. II, 385.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 44 r. 9; Hellquist, a. st. s. 108; Vendell, a. st. s. 380; Kock, a. st. II, 100; Lindroth, *J. Th. Bureus*, s. 238.

[4] Se Kock, a. st. II, 99.

[5] Se Grip i Sv. landsm. XVIII, 4, s. 11.

[6] Se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 111, 2. Då Hultman, *Hälsingelagen* I, 236, 238 f., och Kock, a. st. II, 99, förneka — den förre dock med tvekan, den senare formellt om ock icke reellt — en fsv. öfvergång *o* > *u* före *ld*, *ll*, *lt*, förbise de sådana bevisande fall af lånord som *tull* eller *fyllbult* (en half försvenskning af mnederl., lty. *drunkenbolt*).

[7] Om betydelseutvecklingen 'topp' > 'tupp' se Noreen i Uppsalastudier, s. 207, och *Om orddubbletter i nysvenskan*, s. 43.

[8] Se Kock, a. st. II, 103.

[9] Se Kock, a. st. II, 173.

(styrkt för fsv. genom det strax här nedan nämnda verbet *tutta*)[1] och det troligen dithörande *tutta* på' (ursprungligen väl 'tända på medelst en tott af blår o. d.', fsv. *tutta* 'göra tottar');

udd, udda (fsv. *udda, odda*; såsom isl. *odde* och Ihres form *udde* visar ursprungligen identiskt med) *udde* (i fsv. blott anträffadt såsom mansnamn samt i ortnamn såsom) *Uddevalla* (jfr fsv. *Oddevalla*), *uggla, ugn, ulf, ull, Ullerud* och *Ulleråker* m. m. d. (fsv. *Ullaraker, Ullarö*, innehållande gen. af gudanamnet *Ull*), ä. nsv. ofta *um* 'om'[2] (fsv. *um* > y. *om*), *umbära* (se VII, 116), *umgås* (fsv. *umga*, P. Swart, Ihre *omgå*, Lex. Linc., Salberg, Sahlstedt *omgås*; jfr VII, 116) och det dithörande *umgänge* (*om-* Lex. Linc., Dahlstierna, Salberg, Levin Möller, Lind, Sahlstedt), *umgälla* (se VII, 116), *undfå, -komma* m. m. (se VII, 116 f.), *undan*, sjönamnen *Unden* (fsv. **Unde* i ortnamnen *Undarydh* och *Undedhe*) och det därmed identiska *Unnen* samt de därmed sammansatta *Asunden* (fsv. *Asunde*, se ofvan s. 160) i Västergötland och *Åsunden* i Östergötland (se ofvan s. 137; om det möjligen därmed identiska *Åsnen* i Småland se ofvan s. 141), *under* subst. och det därmed sammansatta *vidunder* (arkaiserande för **vedunder* såsom i no. dial., jfr ofvan s. 209; ursprungligen 'något vid hvilket man undrar'), partikeln *under, ung, unge, unna, upp, -e, uppenbar* (fsv. *upinbar*), *utter* (fsv. *uter, oter*), ä. nsv. *uxe* 'oxe' (se ofvan s. 245);

åstunda.

Härtill komma vidare imperf. pl. af typen *bundo, sluppo* osv. samt participier sådana som *bunden, svulten, vuxen* o. d., hvarom se närmare i böjningsläran.

β) I fsv. litteratur ej anträffade, men med större eller mindre sannolikhet där eller i alla händelser i nsv. före 1800 befintliga ord:

[1] Om etymon se senast och kanske bäst SANDSTRÖM i Sv. landsm. B. 6, s. 83 f.

[2] Se NOREEN-MEYER, a. st. s. 37 r. 26, s. 38 r. 4; HELLQUIST, a. st. s. 108; VENDELL, a. st. s. 319; KOCK, a. st. II, 201; LINDROTH, *J. Th. Bureus*, s. 238.

ä. nsv. *afbruck* 'afbräck (se SAOB; ombildning af ty. *abbruch*), *ambult* 'städ' (se SAOB; från mlty. *ambolt*, jfr ofvan s. 275 not 6), *armbrust* 'armborst' (se SAOB; från mlty. och mhty.);

bankrutt Bellman ff. (m. fl. former, se SAOB; från fra. *banqueroute*), *brumma* (jämte *bromma* Brölopps-Beswärs Ihugommelse hdskr. C, Lind, Sahlstedt, Weste, *bråmma* Hof; kanske lån från mlty. *brummen*, resp. mnederl. *brommen*), *brunst* (från mnederl. och lty.), *bubbla* Lex. Linc., Lind ff. (troligen lån från mlty. *bubbele* subst., *bubbeln* v.), *buckla* (från fra. *boucle*, mlat. *buccula* 'sköldbuckla', jfr ä. nsv. *buckler* ofvan s. 267), *buffel* (ä. nsv. äfven *boffel*, *båffel* [1]; från mlty. *buffel* af ital. *bufalo*), *bums* (från lty.), *bunkalag* och (mjölk)-*bunke* samt *ormbunke* Franck 1638 ff. (se ofvan s. 267 f.), *bunt* (från mlty.), *buntläder* (ombildning af da. *puntlæder* från ty. *pfundleder*), *buntmakare* (från mlty. *buntmaker* af *bunt* 'pälsverk'), *buska* 'färsköl' Ol. Magni, Serenius ff. [2], (krigs)-*buss* (från lty. *buss* af ä. *burs* 'kamrat, ungkarl'), (tobaks)-*buss* (no. *buss* till *but* ofvan s. 262 [3]), *butter* (förr *butt* af lty. *butt*, nom. sg. m. *butter*, 'trumpen', mlty. *but* 'klumpig'), *buxbom* Var. rer. voc. ff. (från lty. *buksboom* — jfr fsv. *busbum* [4] från mlty. *busbōm* — af lat. *buxus*);

drummel (från mlty. *drummel* 'kloss'), *dubb* Spegel ff. [5], *dubba* till riddare (jfr isl. *dubba* från ags. *dubbian*), *dugga* (se s. 268), *duktig* (från mlty. *duchtich*), *dunge* (no. dial. *dunge* 'hop'; jfr da. *dynge*, isl. *dyngia* i samma betydelse), *dunka* (no. *dunke*; besläktadt med sv. *dån* och *dön*), *dun(c)ken* 'unken' Var. rer. voc. ff. t. o. m. Lind [6] (no. dial. *dunken* 'fuktig',

---

[1] Se t. e. Kock, a. st. II, 86.

[2] Se Lidén, Arkiv f. nord. fil. XIII, 32. Ett förslag till etymologi af Hellquist, ib. VII, 145.

[3] Se vidare Falk-Torp, a. st. s. 119.

[4] Se Th. M. Fries i Arkiv f. botanik III, 14, s. 8 och 16.

[5] Om härledningen se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 13 ff., och v. Friesen, *Om de germ. mediageminatorna*, s. 31 ff.

[6] Se Dahlgren, *Glossarium*. Om etymon se Falk-Torp, a. st. s. 166 och 172.

jfr da. *dynke* 'fukta', engl. *dank*, engl. dial. *dunk* 'fuktig'), *dunkel* (från lty.), *duns* (no. dial. *duns*; besläktadt med *dunka* m. m., se strax ofvan), *dunst* (från mlty.), *durk*drifven, -slag m. m. (se VII, 106; från ty. *durch*), och det väl hithörande *durka* om hästar, (krut)*durk* (på 1600-talet äfven *dorck* 'kölrum'; från nederl. *durk*, resp. mlty. *dork*), (regn)*dusk* (no. *dusk*regn; besläktadt med no. *dust*, da. *dyst* 'stoft');

fluss (från ty. *fluss* 'flytning'), ?*fluster* (se s. 294 nedan), *flux* (från mlty. *flux*, *vluges*, dvs. 'i flykten'), *fnugg* 'fjun' Sylvius 1678 (se Dahlgrens Glossarium), Spegel ff. (förr äfven *fnjugg* Lind och *fjugg* ä. nsv., Lind, jfr no. dial. *fjugg*)[1], *fnurra* och det dithörande *fnurrig* (i sv. dial. äfven *fnurpen*, *fnärten*, no. dial. *fnurteleg*), *frusta* (till det ofvan s. 257 nämnda *frusa*, isl. *frýsa* 'frusta' och sålunda möjligen med ursprungligen långt *u*, i hvilket fall det är att uppföra nedan under b), *fubbla* (no. dial. *fubla* 'famla', jfr no. dial. *fubba* 'pyssla'[2]), *fuktel* (från ty. *fuchtel* 'bred värja'), pl. *fukter* Brask 1680 (enligt Hoppe), Möller 1790 ('fäktareknep') ff. (väl från någon ty. dial., som ägt ett mot schweiziska dialekters *fucht* 'häftig rörelse' svarande ord[3]), *fumla* (da. *fumle*, lty. *fummeln*[4]), *funtad* (till sv. och no. dial. *funta* 'dana'), *furste* (från mlty. *vurste*; jfr fsv. *forste*, *forste* från mlty. *vorste*), *fuska* (da. *fuske*, från ty. *fuschen* 'smussla'), *futtig* (från lty. *futtig* till hunds-*futt*, -*fott* 'hundsfott'[5]), *fux* (från ty. *fuchs*) och det möjligen[6] dithörande *skol-*

[1] Angående formernas förhållande se åtskilliga mer eller mindre osäkra förslag hos Tamm, *Et. sv. ordbok*, s. 162, Lindroth, Arkiv f. nord. fil. XXIV, 364, Falk-Torp, a. st. s. 247, och Kock, a. st. II, 378.

[2] Andra besläktade ord anföras af Sperber i Imago I, h. 5, s. 31, där dock något för vidt gående konsekvenser synas mig dragas.

[3] Se vidare Osthoff, *Etymologische parerga* I, 371 ff.

[4] Se vidare Tamm, a. st. s. 180, Falk-Torp, a. st. s. 250 f., Sperber, a. st. s. 38.

[5] Se vidare Tamm, *Granskning av sv. ord*, s. 7, Sperber, a. st. s. 29. Annorlunda, men oriktigt, Torp i Maal og minde 1914, s. 91.

[6] Se å ena sidan Tamm, *Et. sv. ordbok*, s. 182, å den andra Falk-Torp, a. st. s. 281.

fux (från ty. *schulfuchs*), *fyllbult* (se ofvan s. 275 not 5), *förbluffa* (från mlty. *vorbluffen*), ä. nsv. *förmumma* 'maskera' (från ty.); ? *glufsa* (se nedan s. 294 med not 8), *glunka* (troligen samma ord som det synonyma *grunka, -as* Gustaf I:s registratur, Schroderus, Hjärne (se Dahlgrens Glossarium), Grubb, Lind, Sahlstedt, Weste och sv. dial. samt fsv. *grunka* 'mumla' till *grun* 'misstanke' [1]), *glunt* 'halfvuxen pojke'[2] (no. dial. *glunt*, väl till sv. dial. *glinta* 'slinta' — jfr da. dial. *glinte* 'slyna' — liksom de synonyma sv. dial. *slunt* och däng*slant* till *slinta*; jfr ock bildningen af sådana synonymer som flick*slinka*, *-slänga, slyngel* o. d.), ? *glupsk* (se nedan s. 294 med not 8), *grubbla* Serenius ff. (väl från fris. *grubeln* 'grubbla' och lty. *grubbeln* 'trefva'), *gruft* 'grotta' Weste (från mhty. *gruft* af mlat. *grupta*, ä. *crypta*), ä. nsv. *grum* 'grums' Spegel (sv. dial. och fris. *grum*) och de dithörande *grumlig* (*grumlot* Spegel; jfr schweiz. dial. *grummlig* 'dunkel, grumlig' och lty. *grummel* 'mängd') samt *grums* (da., no. *grums*) och väl äfven kaffe*grunk* 'grums' Weste (jfr da., no. pl. *grunker* 'slantar på kistbottnen'; i fråga om *m* > *ŋ* jfr *jänka* af *jämn*, *sanka* af *sam-* o. d.), *gubbe* c. 1550 ff. (no. *gubbe* 'värdig mansperson', lty. *gubbe* 'hösåta', sv. dial. *gubbe* 'sädesskyl' [3]) och det dithörande jord*gubbe*, ä. nsv. *guggla* 'klunka' Spegel (no. *gugla* 'stamma', engl. *guggle* 'klucka' [4]), *gump* Ol. Magni ff. (isl. *gumpr* [5]), *gumse* Synon. lib. ff. (till det ofvan s. 269 nämnda *gummar*), *gunga* (jfr ä. da. *gunge* 'gunga', ffris. *gunga* 'gå', nisl. *gunga* 'gungfly' [6]) och det synonyma

[1] Se Kock, Arkiv f. nord. fil. VI, 34, Tamm, a. st. s. 222, Noreen, a. st. s. 30. Annorlunda Hellquist (dock med tvekan), Arkiv f. nord. fil. XIV, 25 och 29, Falk-Torp, a. st. s. 331.

[2] Ej upptaget i SAOL, men t. e. hos Lyttkens-Wulff, Wenström-Jeurling (här äfven i formen *glutt*), Sundén och Lundell.

[3] Se vidare Andersson, *Variarum rerum vocabula*, s. 73, Noreen, a. st. s. 33 f., v. Friesen, a. st. s. 41 f. och Arkiv f. nord. fil. XVIII, 56 f.

[4] Se vidare Noreen, a. st. s. 34.

[5] Se vidare Noreen, a. st., och Falk-Torp, a. st. s. 361.

[6] Se vidare Noreen, a. st. s. 35.

ä. nsv. *gungsa* Lex. Linc., *guppa* Arvidi ff. (jfr nisl. *goppa*, ty. dial. *gupfen* 'hoppa', mhty. *gupfen* 'stöta'[1]), *gurgla* (från ty. *gurgeln*), *gurka* Lex. Linc. ff. (från ty. *gurke*) jämte äldre *agurka* eller *augurka* (se SAOB; från lty. *a-*, *augurke* af polska *ogurek*), ä. nsv. *gust* 'stark blåst' Spegel (isl. *gustr*, no. *gust* 'vindpust');

huj (från mlty. *hui*), *huller om buller* (från lty. *huller un bulter*, *huller de buller*; förr också *holl öffuer boll* Petreius c. 1600[2], *hull om bull* Wennæsius c. 1650[2], Runius, Lind, *hummel om dummel* Serenius — jfr dalmålets [*h*]*ulder um dumbel* — och *hummel om tummel* Weste, de båda sednare af oklar upprinnelse)[3], *hulling* (*hullung* Schroderus, *hulding* Juslenius 1745, *hull-unge* Lind, af ovisst ursprung[4]), ? *hum* (se nedan s. 295), *hummer* Lex. Linc. ff. (*humor* Asteropherus 1609[5], jfr isl. *humarr*), *hun(d)sa* (från ty. *hunzen* 'hundsfottera'), *hurra* och *hurra'* (*hur'ra* Bellman, Weste; från ty.), *hurtig* Lex. Linc. ff. (från ty. och där från ffra. *hurt* 'stöt'), *huttra* (väl från ty. dial. *huttern*), ä. nsv. *härkumpst*[6] (från mlty.);

ä. nsv. *inkumpst*[6] (från mlty.);

juft-, förr äfven *jukt*-läder (från ty. och där från ry.), *just* Serenius ff. (från lty. och där från fra. *juste*);

kardemumma Serenius ff. (från mhty. *kardemume* jämte *-mome*, hvarifrån fsv. *kardemoma* samt *cardemommer* Spegel[6] och *kardimoma* Lind), *klucka* (da. *klukke*, kanske från mlty. *klucken*), *kludda* (jfr lty. *kludderen*)[7], *klump* (jfrl ty. *klump*, engl. *clump*; inhemska släktingar äro *klimp* och *klamp*), *klunga* (jfr fhty. *klunga* 'klunga', isl. *klungr*, no. dial. *klung* 'nyponbuske'),

[1] Se vidare v. Friesen, a. st. s. 45.

[2] Se Dahlgren, *Glossarium*.

[3] Jfr Tamm i Språk och stil II, 218, där dock förbises, att vårt *om* väl väsentligen beror på det lågtyska *un* (jämte *de*).

[4] Se Tamm, *Et. sv. ordbok*, s. 325.

[5] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 51 r. 14.

[6] Se Kock, *Sv. ljudhistoria* II, 85.

[7] Fsv. *kluddogher* 'klumpig, grof' hör väl näppeligen hit.

kluns (no. dial. *kluns*), *knubb* (da. *knub*, lty. *knubbe* 'valk')[1], *knuffa* (från lty. *knuffen*), *krulla* (no. *krulla*, troligen lån från mlty. *krullen*), *krum* (da., no. *krum*, troligen lån från mlty. *krum*), *kubb* (no. *kubb*, nisl. *kubbur*; jfr isl. *kobbe* 'säl' m. m.[2]), *kugge* (isl. *kugge* som binamn, jfr ä. da. *kogge*, mengl. *cogge* 'tand, tagg, tinne, hjulskofvel'; till fhty. *kiuwan*, ags. *céowan* 'tugga'[3]), *kugga* (månne till föregående ord, så att den ursprungliga betydelsen vore 'nagga'?[4]), *kulka* i sig[5] 'kolka i sig' (da. *kulke*; jfr da. *kulk* 'svalg', mlty. *kulk*, *kolk*, ty., ffris. *kolk*, ags. *colc* 'göl'), dal-, duf-, frid-, mor*kulla* (dalmål *kulla* 'ogift kvinna', jfr isl. *kolla* 'kvinna[6], hona'[7]), *kull(er)bytta* (*kulbytta* Spegel, från fra. *culbute*, men folketymologiskt omtydt efter om*kull*, resp. *kullra* och *bytta*), *kullra* (af sv. dial. *kuller* 'knöl', jfr *kollra* 'rundt flöte', i Finland 'trissa'; eller möjligen lån från ty. *kollern* 'rulla') och de dithörande *kuller*sten, -stol samt *kullrig*, *kult* 'knubbig gosse' (no. *kult* 'kullrig tingest') och ror*kult* jämte *kulta* 'flicka' och (gris)*kulting* (no. dial. *kulting* 'knubb')[8], *kund* (da. *kunde*; från mlty. *kunde* 'bekant, kund'), ä. nsv. *kuppa* 'koppa, varblåsa'[9] (till det ofvan s. 271 behandlade *kupp*,

[1] Se vidare v. Friesen, a. st. s. 60 ff.

[2] Se v. Friesen, a. st. s. 62 ff.

[3] Så nu också (efter Noreen) Falk-Torp, a. st. s. 1307; jfr ock Falk, *Altnordisches Seewesen*, s. 89 noten. Annorlunda, men icke öfvertygande, v. Friesen, a. st. s. 105 f., och Persson, *Beitr. zur indog. Wortforschung*, s. 113.

[4] Ett annat, ytterst osäkert, förslag framställes med tvekan af Falk-Torp, a. st. s. 590.

[5] Se Lyttkens-Wulff, *Sv. uttals-ordbok*, s. 150. Ej i SAOL.

[6] Se t. e. Kahle, Arkiv f. nord. fil. XXVII, 381 f., där det uppvisas, att ordet icke, såsom vanligen uppges, förekommer blott som sammansättningsled.

[7] Se vidare Noreen, a. st. s. 55, Falk-Torp, a. st. s. 561, Persson a. st. s. 66 not 3. Annorlunda Mikkola i Bezz. Beitr. XXI, 224. Ännu annorlunda, men alldeles oantagligt, Kock i Från Filologiska föreningen i Lund (1897), s. 1 ff.

[8] Se vidare Johansson i KZ. XXXVI, 376 f., Björkman, Indog. Forsch. XXX, 264, och Persson, a. st. s. 68 f. och 74 f.

[9] Se Kock, a. st. II, 82.

möjligen under påverkan af lat. *cuppa* 'bägare'; jfr fsv. *koppa* af mlty. *koppe*)[1], »sitta i *kurran*» (väl samma ord som sv. dial. *kurra*, *korra* 'koja', jfr? no. dial. *kurr* 'stilla' och 'stillhet'; eller elliptiskt af *kurragömma*?), *kurre* som hundnamn[2] (till det ofvan s. 271 behandlade *kurra*; jfr mengl. *curdogge*, engl. *cur* 'hundracka'), *kurs* (från ty. och där från lat. *cursus* 'lopp'), *kusk* Stiernhielm ff. (från ä. da. *kudsker*, ty. *kutscher*), *kust* (från nederl.), *kutting* (samma ord som sv. dial. *kutting* 'liten fet och tjock gosse' till *kutte* 'liten gosse' och rsp. gran-, tall-*kotte*[3]), *kuttra* (jfr det I, 171 nämnda kvädet Bröllops-*kotter* och no. dial. *kotra* 'puttra'), ä. nsv. *kuxa* 'koxa' (se ofvan s. 245);

lucker (no. dial. *lukr* 'lös', lty. *lucker*, jfr ty. *locker*, ty. dial. *luck*), nsv. pres. *lucker* 'sluter'[4] Lucidor (från da. *lukke* 'stänga'), *ludd* (jfr ä. da. *lodd* 'ludd' och *lodde* 'vidlåda' samt da. *lodden* 'luden'; om ä. nsv. *låd* 'ludd' se ofvan s. 122), *luffa* (no. *luffe* och *loffe*, dvs. *loffe*[5]; troligen från ett ty. dial. **luffen* jämte *lofen* 'löpa'; jfr mhty. *lüffer* 'löpare', *luff* 'löpte'), *lufsa* (i sv. dial. äfven 'lugga', no. dial. 'flaxa, gå så att håret flaxar', jfr äfven no. dial. *lufsen* 'långhårig'; således väl till det ofvan s. 259 behandlade *luf* 'lugg' och möjligen ursprungligen med långt *u*, alltså hörande till b nedan), *luft* (hos Lucidor med betydelsen 'lukt'; från mlty.) med det sannolikt dithörande (fönster)*luft*, *lugg* (äfven *logg* Schenberg 1739 ff. t. o. m. Freese 1842, alla blott med betydelsen 'lo',

[1] En alldeles oriktig förklaring (af mlty. *pocken*!) ge Falk-Torp, a. st. s. 565.

[2] Att skilja från det elliptiska *kurre* 'ekorre' — dit väl »en lustig *kurre*» snarast hör — och det hypokoristiska *Kurre*, hvarom se V, 395.

[3] Se v. Friesen, a. st. s. 94, och Persson i Nordiska studier tillegnade A. Noreen, s. 61 f.

[4] Kock, a. st. II, 104, öfversätter ordet med det för mig obegripliga »locker».

[5] Se I. Alnæs, *Norsk uttale-ordbok*, s. 65. Dessa uttalsformer omöjliggöra Falk-Torps, a. st. s. 652, härledning från engl. *loaf*.

samt Dalin 1853 med uttalet *logg*, hvarom se s. 249; no. *lugg*, kanske till *lo* 'lugg' såsom *glugg* till *glo*, *gnugga* till *gno* o. d. [1]), »stå *lull*» (af oklart ursprung), *lulla* till sömn (no. *lulla*, ty. *lullen*, engl. *lull*, lat. *lulellare*, jfr mlty., mnederl. *lollen* 'mumla, gnola'), *lulla* och supa (möjligen från ty. dial. *lullen* 'suga dinapp' o. d.), *lullull* (oklart ursprung), *lummer* 'Lycopodium' 1749 ff. (no. *lumber*gras; äldre *lum*(*b*)*ri*(*c*)*k* Franck 1638 ff. af lat. *lumbricus* 'mask', emedan växten — egentligen väl dess spormjöl, »nikt» — ansågs fördrifva magmask [2]), *lummig* Weste ff. (*lummog* Bellman, jfr *lommig* 'skuggig' Serenius, 'ullig' Sahlstedt, no. dial. *lomug* 'knubbig') [3], *lumpen* och *lumpor* (till det ofvan s. 271 behandlade *lump*), *lung*blöt (no. dial. *lunge*blaut), -sur, -våt och sjönamnet *Lungen* samt dithörande ortnamn som *Lungsund* o. d. [4], *lunka* (da. *lunke*; i afljudsförhållande till *linka* — i no. dial. äfven 'gå omkring och slänga' — och sv. dial. *lanka* 'lunka'), *luns* (i sv. dial. 'klabb, kluns', i no. dial. 'klump, portion'), ä. nsv. *luppot* 'full af loppor' Schroderus (till fsv. **luppa*, *loppa*, ty. *luppe* 'hötapp', no. dial. *loppa* 'loppa, ansats till kärna', ags. *loppe* 'silkesmask' [5]), *lurf*(hårig) och *lurfvig* (jfr no. *lurv* 'stackare', no. dial. *lurva* 'trasa', *lurvutt*, da. *lurvet* 'trasig, stackars, tilltrasslad', sv. dial. *lurva* 'larfva omkring', i afljudsförhållande till sv. *larf*, *-ver* 'liten gosse', *larfva* omkring, no. *larv* 'stackare', nisl. *larfr*, no. dial. *larv* 'trasa'; jfr förhållandet *slarfvor* : *slarfva* : liten *slarfver* och sv. dial. *slurfvig* : *slurfver* o. d., väl ytterst i släkt med föregående ordgrupp), ä. nsv. *lusta* Franck 1638 eller *lusterogh* Gyllenius 'råglosta' (jfr *låsta* Til-Landz 1683 ff., *losta* Ol. Rudbeck 1702 ff. [6] och sv. dial. *losme*; till det ofvan s. 282 och 122 nämnda *ludd*, resp. *låd*);

[1] Helt annorlunda Falk-Torp, a. st. s. 661 och 657.

[2] Se närmare A. Lyttkens, *Sv. växtnamn*, s. 1600 ff.

[3] Ett förslag till härledning hos v. Friesen, a. st. s. 71 f.

[4] Ett förslag till härledning ger Noreen i Indog. Forsch. XXVI, 224.

[5] Se vidare v. Friesen, a. st. Annorlunda Falk-Torp, a. st. s. 655.

[6] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 125 r. 35, A. Lyttkens, a. st. s. 1463 ff.

i *mjugg* Bibeln 1541, Stiernhielm ff. (i *miukk* Lucidor, ä. da. i *mjug*; jfr sv. och no. dial. i *mugg*, engl. hugger-*mugger* 'i hemlighet', fris. *muggelen* 'lura')[1] med det nu obrukliga *mjugg*mord 'lönnmord' Lind, *mucka* (från mlty. *mucken*; jfr det vulgära »*mocka* gräl» från nederl. *mokken* 'gruffa'), (lapp)*mudd* (från lapp. *muödda* 'päls', fi. *muti*, gen. *mudin* 'lappmudd'; jfr no. *finmut* i samma betydelse), *mudder* (da. *mudder*, jfr mlty. *mudde*, *modder*[2], lty. *modde* — hvarifrån nsv. *modd* möjligen är lånadt — engl. *mud* 'gyttja', mlty. *mudderen* 'bli gyttjig') med de dithörande ä. nsv. *muddig* 'smutsig 'Stiernhielm (mlty. *muddich*[3], *moddich* 'gyttjig, moddig') och *muddra*, *mugg* (jfr no. *mugge*; möjligen lån från engl. *mug*[4]), *mugga*[5] 'mumsa' och det dithörande vulgära *mugga*[6] 'trut' (jfr sanskr. *mukha* 'mun', fris. *muk* 'kyss' och sanskr. *mukas* 'stumm', dvs. 'med sluten mun'[7]), *mullig* (jfr no. dial. *mulla* 'mullig kvinna'; väl af ett **muldogr*, grek. *malthakós* 'mjuk', jfr no. dial. *molta* 'mullig kvinna' till isl. *melta* 'smälta' samt *multer* här nedan), *mullra* (i sv. dial. äfven 'brumma'[8]; af **murrla*, no. dial. *murla* 'knorra, mumla' till *murra* liksom *morla* hos C. J. L. Almquist till *morra*[9]), *multen* (jfr no. *molten*, nisl. *moltinn*, ursprungligen particip till

[1] Ett förslag till härledning se Falk-Torp, a. st. s. 1083 f. Annorlunda, men säkerligen orätt, Lindgren och Tamm i Sv. landsm. XII, 1, s. 72 not 3, samt troligen Lindroth i Arkiv f. nord. fil. XXIV, 340 not 3.

[2] Hvarifrån da. och sv. *mudder* enligt Falk-Torp, a. st. s. 734, skall vara lånadt. Jfr emellertid nästa not.

[3] Hvarifrån vårt ord skall vara lånadt enligt Tamm, *Glossar till Valda skrifter af G. Stiernhielm*, och Kock, a. st. II, 85; jfr däremot Lindroth, *Stiernhielms Hercules*, s. 254 not 3.

[4] Annorlunda v. Friesen, a. st. s. 106.

[5] Ej upptaget i SAOL, men t. e. i Wenström-Jeurlings och Lundells ordlistor samt Lyttkens-Wulffs uttalsordbok.

[6] Ej upptaget i SAOL, men t. e. hos Wenström-Jeurling.

[7] Jfr ock i viss mån Lindgren och Hellquist i Sv. landsm. XII, 1, s. 72 not 2.

[8] Se Hesselman i Språk och stil IV, 104.

[9] Se Noreen, Språkvetenskapliga sällsk:s förh. 1897—1900, s. 84.

tet mot ags. *meltan* 'smälta' svarande starkt verb) och det nära besläktade pl. *multer* [1] 'hjortron' (no. *multer*, da. *multebær*), *mumma* 1541 (skrifvet *muma* [2]), Asteropherus [3] ff. (från mlty. *mumme*; jfr *momma* ofvan s. 247), *mumsa* (no. dial. *mumsa* jämte *mumla*, *mumpa*, *mumra* i samma betydelse; jfr no. och da. *mimre*, sv. dial. *mimsa* 'röra läpparna'), *munter* (från ty.), *murfvel* (no. dial. *murvell* jämte *murv* 'stympare', kanske från mnederl. *murwe* 'försagd'), *murken* (jfr no. *morken*, isl. *morkenn*), *murkla* (jämte *morkla* Linné ff.; no. dial. pl. *murklar* [4], da. *murkel* [4] jämte *morkel* från ty. *morchel*, jfr mlty. *morke*), *murmeldjur* (från ty. *murmeltier*), sotar*murre* Bellman ff. (hypokoristisk bildning till *murian* 'morian' Schroderus, Lex. Linc. [5], Lind), *muskedunder* (från lty. *muskedonner*, folketymologisk ombildning af fra. *mousqueton*), *muskel* (från ty. och där från lat. *musculus*), ä. nsv. *mussa* 'mössa' Stiernhielm (från mlty. *musse*, äfven uttaladt *mysse*, hvarifrån vårt *myssa*, *mössa*, se ofvan s. 230 f.), *mussla* (från mlty. *mussele* < *muschele* af lat. *musculus*), *mustig* (se s. 272), (skruf)*mutter* (från ty., där det är en omtydning af lat. *matrix*), *muttra* (no. dial. *mutra* 'mumla', jfr da. *mut* 'trumpen', dalmål *muttun* 'butter', no. dial. *mutta* 'vara surmulen', ä. da. *mutte* 'knorra, mumla'; delvis kanske lån från ty. dial. *muttern*, engl. *mutter*, lat. *muttīre* 'mumla');

njugg (jfr isl. *hnoggr* 'knapp, karg' [6]), *nubb* (no. *nubb* [7]) och det därmed sammansatta ä. nsv. fähl*nubb* 'snugga att ha på resor' [7], *null* 'noll' 1638 (enligt Hoppe), Dalin, Serenius, Lind, Bellman, Högberg 1906 m. fl. (från ty.) och ä.

---

[1] Ej upptaget i SAOL, men t. e. i Lyttkens-Wulffs uttalsordbok.

[2] Se Klemming, *Skråordningar*, s. 207.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 50 r. 13.

[4] Se Jenssen-Tusch, *Nordiske plantenavne*, s. 164.

[5] Se Kock, a. st. II, 175.

[6] Se vidare Lindroth i Arkiv f. nord. fil. XXIV, 342 f.

[7] Se vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 57, och v. Friesen, a. st. s. 73 f.

nsv. (t. e. Gustaf II Adolf) *nulla* 'nolla' (från ty. *nulle* jämte *null* och *noll*, hvarifrån vårt '*noll*)[1], *nummer* (från ty. och där från ital. *numero*);

ä. nsv.[2] *omsuss* (*umsuss*; från mlty. *ummesus*) eller *omsunst* (från mty. *umbsunst*, se Weigands Wtb.) 'förgäfves';

pjunka (jfr? sv. dial. *pjunka* 'klimp i soppa', *pjukk* 'liten hög', no. *pjokk* 'liten gosse', alltså kanske 'bära sig åt som ett litet barn'), *plumsa* (förr äfven *plumpsa*, kanske lån från ty. *plumpsen*), *plundra* P. Swart ff. (från mlty. *plunderen*), *plunta* (jfr? da. dial. *plunte* 'skvalpa'), *pluttra* (oftare *plottra*; väl till sv. dial. *plutt* ('stump, tapp', ags. *plott* 'jordlapp'), *prunka* (från mlty. *prunken*), ä. nsv. *pucka* 'pocka' Ol. Petri, Bibeln 1541, P. Swart, Swedberg m. fl.[3] (från mlty. *puchen*; jfr nsv. *pocka* af ty. *pochen*), *puckel* (från ty.), *puff* 'stöt' (från mlty. *puf*) och de därmed etymologiskt identiska *puff*-ärm, tidnings*puff*, »kapten *Puff*» samt »piff paff *puff*» (allt från ty. *puff* 'uppblåst klänningsparti', resp. 'reklam', 'humbug 'och 'knall')[4], *puffert* (från lty.), *pulla* 'höna' O. Carelius ff. och socker*pulla* samt *pulla* såsom spelterm (allt från fra. *poule* af lat. *pulla* 'ung hona'; såsom spelterm väl ock delvis hypokoristisk form af *pulang*, lån från fra. *poulan* 'dubbel insats'), fiskredskapet *puls* (från mlty.; ursprungligen samma ord som det ofvan s. 272 nämnda *puls*) med det dithörande *pulsa* (t. e. i snön), *pumpa* 'kurbits' Salberg ff. och ä. nsv. *pumpon* 1650 (jämte *pompa* Franck, Schroderus ff. och *pompon* 1640 ff.; från engl. *pumpion*, resp. fra. *pompon*)[5], *puppa* (från ty. *puppe* af lat. *pupa* 'docka'), *purra* (från mlty. *purren* 'peta, reta, störa'), *puss* 'kyss' och *pussa* (möjligen lån från ty.

[1] Jfr G. Cederschiöld, *Om grundtalens lexikaliska behandling*, s. 24 f.
[2] Se Vendell, *Språket i P. Swarts krönika*, s. 320; Kock, a. st. II, 84.
[3] Se Vendell, a. st. s. 326; Kock, a. st. II, 85.
[4] Se vidare Noreen, a. st. s. 59.
[5] Se A. Lyttkens, a. st. 139; Kock, a. st. II, 85.

dial. *bus*, resp. *bussen*[1]), ä. nsv. *puss* Asteropherus, Stiernhielm, Spegel eller *putz* P. Swart ff. 'puts' (från mlty. *pusse*, resp. *putze*), *putsa* (från ty. *putzen*), *putt* 'pöl' Stiernhielm ff. (från mlty. *put*, *putte*)[2] och det dithörande »gå i *putten*»;

»*rubb* och stubb» (no. och da. »*rub* — ä. da. äfven *ruv* — og stub»; väl samhörigt med) *rubba* (väl besläktadt med isl. *hreyfa* 'rubba'[3]), *rucka* (från mlty. *rucken* 'rycka flytta'[4]), *ruckel* eller *ruckle* (väl till sv. dial. *ruckla* 'ragla', dalmålets *rukka* 'vagga', da. *rokke* 'runka'; jfr *racklig*, no. dial. *rakla* 'vara ostadig', sv. dial. *rikkel* och *rakkel* 'något fallfärdigt', fris. *rikkeln* 'vackla'), *ruckel* med *ruckla* och *rucklare* (väl till föregående ord; i fråga om betydelsen jfr no. *rangle* 'vara ostadig', och 'ruckla', lty. *swiren* 'fara hit och dit' och 'ruckla', sv. *ramla* : *rumla* — i no. dial. 'ramla' — o. d.), *rugg* (jfr *ruggig* ofvan s. 273) och det troligen dithörande *rugga* 'tappa fjädrarna' (i fråga om betydelsen kanske påverkadt af lty. *rugen*), *rull* 'roll' Lind (ursprungligen samma ord som) *rulle* (från mlty. *rulle* af it. *rullo* < lat. *rotula* 'litet hjul') och *rulla* med det dithörande verbet *rulla*, subst. och v. *rulta* (no. dial. *rulta*; säkerligen i afljudsförhållande till det synonyma da. *vralte*, sv. dial. *vralta*[5]), *runka* (no. dial. *runka*; jfr sv. dial. *rinka* och *ranka* i samma betydelse och sv. *rankig* m. m. ofvan under *ruckle*), *runn* 'rönn' Grubb, Linné (*run*), Sahlstedt[6] (sv. dial. *runn*; se vidare ofvan s. 236 not 1), *runstycke* (*rundstycke* Var. rer. voc., P. Swart; från ty. *rundstück*), *rusk* (no., da. *rusk*) med *ruskig*, *ruska*

---

[1] Se Rydqvist, *Sv. språkets lagar* III, 150; annorlunda Johansson, KZ. XXXVI, 355.

[2] Se vidare Johansson, a. st. s. 353 f., Falk-Torp a. st. s. 861 och 1529; oriktigt däremot Kock, a. st. II, 82.

[3] Annorlunda Falk-Torp, a. st. s. 915.

[4] Annorlunda Falk-Torp, a. st. s. 910.

[5] Om förlusten af *v*- se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 252, 1. Annorlunda Falk-Torp, a. st. s. 910, 919 och — säkerligen orätt — 1395.

[6] Se Kock, a. st. II, 105.

'skaka' (no., da. *ruske*, jfr isl. *ryskia*), *rusta* sig (från mlty.), ä. nsv. *rustigh*[1] 'rostig' (af mlty. *rust* jämte *rost*, hvarifrån sv. *rost*), *rördrum* 'rördrom' Schroderus l. o. m. Wenström-Jeurling (från mhty. *rordrum(m)el*, *rortrum*, mlty. *rordum* m. fl. former);

ä. nsv. *skermutzla* 'skärmytsla' Lex. Linc., Salberg (från mlty. *schermutzelen*; jfr *schermytzell* P. Swart ff., *-myszel* Spegel), ä. nsv. *skiugg*[2] 'skygg' (sv. dial. *skjugg*), *skrubb* (jfr fsv. *skrubba* 'grotta'[3]) och det möjligen därmed nära besläktade[4] verbet *skrubba* (jfr mlty., fris. *schrubben*) samt fisknamnet *skrubba*, *skrumpen* (ursprungligen particip till *skrympa*; jfr isl. *skroppenn* till *skreppa* af **skrimpa*), *skubba* (da. *skubbe*; till fsv. *skuva*, *skiuva* 'skuffa, skoffa', men möjligen lån från mlty. *schubben* 'fjälla', lty. 'skubba'), ? *skuffa* (se nedan s. 295), ä. nsv. *skulla* 'synas, resa sig'[5] (sv. dial. *skulla* 'hägra', jfr *skålla* 'synas' hos Dahlstierna[5], no. dial. *skolla* 'resa sig, skrymma', isl. *skolla* 'sväfva'[6]) och det dithörande hö-*skulle* (dalmål *skulla* 'läktare, skulle', jfr no. dial. *skolle* 'upphöjning'[7]), ? *skum* adj. (se nedan s. 295), *skurk* (från lty. *schurk*), *slump* (från mlty.), *slumra* (från mlty. *slummeren*), *slunk* 'skvätt' (jfr no. dial. *slunka* 'skvalpa'; i afljudsförhållande till det synonyma *slank*), *slurf*, *-va*, *-vig*[8] (jfr no. *slurve* 'slarfva' och de afljudande synonymerna sv. *slarf*, *-va*, *-vig*), *slusk* (no. *slusk*; troligen från lty. *slusken* 'gå med släpande steg', jfr *slüskenpakk* 'slödder'), ? *slutta* (se nedan

---

[1] Se Hellquist, *Stud. i 1600-talets svenska*, s. 108.

[2] Se Lindroth i Arkiv f. nord. fil. XXIV, 340 och Kock, a. st. II, 390.

[3] Om andra besläktade ord se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 64.

[4] Så v. Friesen, *Om de germ. mediageminatorna*, s. 80 ff.

[5] Se Hesselman i Språk och stil VII, 222.

[6] Se vidare Noreen, a. st. s. 65 f., och i anslutning därtill Falk-Torp, a. st. s. 1545. Annorlunda men ej öfvertygande v. Friesen i Språk och stil I, 231 och Hellquist i Arkiv f. nord. fil. XXII, 362 ff.

[7] Se vidare utförligt Noreen, a. st.

[8] Ej upptagna i SAOL, men t. e. hos Lyttkens-Wulff, Wenström-Jeurling, Sundén och Lundell.

s. 296), ä. nsv. *smuckt* 'vackert' P. Swart ff. t. o. m. Columbus (enligt meddelande af Hoppe äfven hos Atterbom; från mlty. *smuk*), *smuggla* (från lty. *smuggeln*), *smult* Var. rer. voc. ff. (no. *smult*, jfr no. dial., ags. *smolt*; till *smälta*), *smussla* (till ä. nsv. *smutta* 'smussla' Spegel såsom *vassle* till *vatten*, *nässla* till sv. dial. *näta* 'nässla' o. d.[1]), *smuts* (från ty. *schmutz*, mhty. *smuz*), *smutt* 'prång'[2] (ä. nsv. *smutta* Spegel, ä. da. *smut* och *smutte*, jfr no. dial. *smott* och *smotta* 'kryphål', *smota*, *smyta*, *smøyta* 'smussla undan'), ä. nsv. *smutta* 'smussla' (se ofvan under *smussla*; till föregående ordgrupp), *smutta* 'dricka i små klunkar' (ä. nsv. 'tömma så småningom' Brölopps-Beswärs Ihugkommelse v. 340, väl till sv. och no. dial. *smutt* 'liten hop, litet förråd'), pl. *snubbor* (isl. *snubba*, jfr fsv. pl. *snybbor* och v. *snubba* s. 274), *snubbla* (från mlty. *snubbelen*), *snudda* (no. dial. *snudda* jämte *snydda* och *snadda*, väl af sv. dial. *snudd*, resp. no. dial. *snadd* 'snibb, hörn, det yttersta'; jfr kanske ock isl. *snyþia* 'hasta förbi' samt det här nedan s. 290 anförda *snutta*), *snugga* 'kort pipa' (till isl. *snǫggr* 'kort' och sv. *snagg*hårig med samma vokalförhållande som *dugg* : isl. *dǫgg* : sv. *dagg*, *hugg* : isl. *hǫgg* : fgutn. *hagg* o. d.), *snugga* 'snylta' (no. dial., isl. *snugga*, ä. da. *snugge*), fisknamnet *snultra* (kanske till sv. dial. *snulta* 'snika, snylta'[3]), *snuppla* 'snubbla'[4] (på långt håll besläktadt med *snubbla*), *snurra* (jämte *snorra* Bibeln 1541 ff. t. o. m. Lindfors 1824 och Dalin 1853[5], *snårra* Spegel, Hof, da. *snurre*, mlty. *snurren* 'snurra, surra', *snorren* 'brumma', nederl. *snorren*, jfr isl. *Snorre*; till da. *snerre* och mlty. *snarren* 'morra' — jfr isl. *Snerrer* — liksom de besläktade nederl. *snurken*, *snorken*, da. *snorke* till nederl. *snerken*, sv. dial. *snärka* och mlty. *snarken*, sv. *snarka*), *snusk*,

[1] Se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 334.

[2] Ej upptaget i SAOL, men t. e. hos Wenström-Jeurling och Sundén.

[3] Ett annat, osäkert, förslag hos Hellquist, *Etymologische Bemerkungen*, s. XIII not 1.

[4] Ej upptaget i SAOL, men t. e. i Lyttkens-Wulffs *Uttals-ordbok*.

[5] Andra exempel se Kock, a. st. II, 101, Åkerblom, *Runii sv. rim*, s. 276.

-ig (jfr synonymerna *snask*, *-ig* och möjligen no. dial. *snuska*, *snaska* 'snoka, snika'), *snutta* 'snudda' Weste, Almquist (no. dial. *snutta* 'glimtvis framträda', jfr no. dial. *snut* 'snärt, yttersta ändan' och det troligen besläktade *snudda* här ofvan), *sotarmurre* (se ofvan s. 285), *spun* (jämte *sprun*; jfr *sprund* ofvan s. 274) 'sprund, tapphål' Spegel (från ty. *spund*, jfr nederl. *spon*), samma ord som *spunt* 'spont' Dalin 1853, Lyttkens-Wulff 1888 (från mlty. *spunt*) med den dithörande sjötermen *spunning*, *strumpa* (ä. da. *strumpe*; från mlty. pl. *strumpe* af *strump*, hvarifrån no. dial. *strump*), *strunt* (från mlty. *strunt* 'lort' af lat. *struntus* 'exkrementer' [1]), tall-*strunt* (jfr dalmål *strott* 'årsskott', no. dial. 'afhuggen gren', mhty. *strunze* 'stubbe', no. dial. *strunt*, *strint* 'stel person', *strant* 'stjälk'), *strutta* (till lty. *strutt* 'stel, styf', engl. *strut* 'pösa', mhty. *strotzen* 'vara proppad' [2]), *stubb* 'underkjol, kort kjol' och de dithörande *stubb*åker och skägg*stubb* (isl. *stubbr* 'stump, stubbe' [3]), *studs(a)* med *studsare* och *uppstudsig* (*upstussig* P. Swart; väl närmast från da. *studs*, *-e*, resp. ä. da. *opstudsig* och dessa från mhty. *stutz*, *-en*, resp. mlty. *upstutzich*), ? *stuff* (antingen från ty. dial. *stuffe* eller från ty. *stufe*, mlty. *stuve* 'stufbit', i sednare fallet med *f* > *ff* såsom i *skiffer*, *roffa*, *ruff* m. m. och hörande till b nedan), *stulta* (mlty. *stulten*, *stolten* 'stelna', mhty. *stolzen* 'halta', jfr no. dial. *stultra*, *stylta*, *styltra*, *stiltra* 'gå stelbent' [4]), *stum* (från mlty.), *stumpa* 'liten flicka' (till *stump* ofvan s. 274), ä. nsv. *stumpa* 'stympa' Joh. Magni, Salberg och — enligt Hoppe — i det hela ofta på 1600-talet, men sedan sällsynt (från mlty. *stumpen*), *sudd* (kanske från mlty. *sudde* 'dy'), *sudla* (i den mån det uttalas med kort *u*; jfr ofvan s. 264), *sugga* (dalmål och no. dial. *sugga*, mlty. *sugge*, hypokoristisk biform till ags. *suȝu*, mlty.

---

[1] Jfr H. Schröder i Indog. Forsch. XVIII, 521.

[2] Jfr vidare H. Schröder, a. st. s. 525.

[3] Se vidare v. Friesen, *Om de germ. mediageminatorna*, s. 84 ff.

[4] Se vidare Noreen i Språk och stil II, 122.

soge 'so'), *sukt*-läder (af obekant ursprung), *sukta* (från mlty. *suchten* [1]), ä. nsv. *suppa* 'soppa' [2] (från mlty. *suppe*, *soppe*), »hela *surfven*» (till sv. dial. *survet* 'smutsig', no. dial. *surven* 'surögd' m. m. [3]), *surra* (da. *surre*, mlty. *surren*, hvarifrån kanske lånadt), sjötermen *surra* (från lty. *zurren*), ä. nsv. *suttla* 'söla, försinka sig' P. Swart (*sutla* Lex. Linc.; väl lån från ett mlty. **suttelen*, jfr *sutteler* 'marketentare, snuskig kock', alltså med samma betydelseutveckling 'smutsa' > 'vara oordentlig' som i *söla*, *sudda*, *såsa*, *kladdig* m. m.; jfr ock det besläktade *sudla* ofvan s. 264), *svartmuskig*, sällan *-smuskig* (till sv. dial. *musk* 'smolk', no. dial. *musk* 'stoft', *musken* 'oklar' [3]; resp. liksom no. *sortsmusket* påverkadt af *smuts*);

trubbig (dalmål *trubbun* 'trög', no. dial. *trubb* 'knubb', jfr lty., fris. *drubbel* 'klump, flock, klase' [4]), *truls*, *-a*, *-ig* [5] 'luns, -a, -ig' (no. dial. *truls* 'tölp'; förmodligen samhörigt med det ofvan s. 275 nämnda *trull* 'troll', jfr mhty. *trol*, *trolle* 'tölp'), *trumf* (från lty.), *trumpen* (no. *trumpen*, jfr *trump*, *tramp* 'butter karl'; ursprungligen particip till got. *ana-tramp* 'trängde på' och således betydande 'tryckt, beklämd' [6]), *tucka* sig Lind (jämte »*tocka* sig» såsom nu [7]; no. dial. *tukka* jämte *toka*, no. *tokke*, isl. *þoka*), *tufs* 'tofs' Linné, Sahlstedt [8] (jfr no. *tufse*, no. dial. *tofsa* 'något hoptofvadt'?; till fsv. *tupper*, *topper* 'hårtofs' m. m., se ofvan s. 275 under *tupp*) och det säkerligen dithörande *tufsa till* Lind ff. (jfr *töfsa* och *tofsa till* ofvan s. 231), år-*tull* (jfr no. *toll*, mlty. *dolle*, *dulle* 'årtull', isl. *þollr* 'träd, bjälke', fsv. *þull*- i ortnamn, se *Tullgarn* s. 275), *tulta* subst. och v. (jfr no. dial.

[1] Se vidare Tamm, *Fonetiska kännetecken på lånord*, s. 37.

[2] Se Hellquist, *Stud. i 1600-talets svenska*, s. 108.

[3] Se vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 70.

[4] Se vidare v. Friesen, a. st. s. 87 ff.

[5] Ej upptaget i SAOL, men t. e. hos Wenström-Jeurling.

[6] Se vidare Noreen i Språk och stil II, 122 f.

[7] Ej upptaget i SAOL, men t. e. hos Lyttkens-Wulff, Wenström-Jeurling och Lundell.

[8] Se Kock, a. st. II, 104.

tull 'bylte', *tulta* 'bylta ihop' jämte *tultra* och *tuldr*, resp. *tultra* och *tuldra* i samma betydelser), *tummel* (från mlty.), *tuska* til'l 'tilltyga' (no. dial. *tuska* 'fara ovårdigt fram, tukta', ä. da. *tuske* 'puffa', isl. *tuska* 'tukta, puffa till'), *tussa* (sv. dial. *tussa* 'driva i vall'; antingen, såsom redan Rietz föreslagit, till isl. *þysia* 'rusa fram', *þeysa* 'driva i väg', *þyss*, *þausn* 'tumult, rusning' eller möjligen till engl. *toss* 'vräka', no. dial. *tossa* 'vräka omkring', isl. *tuska* osv., se föreg. ord), *tulla* 'liten flicka' (jfr isl. *tuttr* 'pyssling' och nsv. tumme-*tott*[1]), »hela *tullen*» (kanske af det ofvan s. 275 f. nämnda *tull* 'tott', men i så fall väl till sin betydelse påverkadt af fra. *le tout* 'alltihop');

uff (från ty.), mar-*ulk* (jfr no. *ulka*, ty. dial. *ulk* 'groda'[2]), *Ulrik*[3] (från ty. *Ulrich*) och *Ulrika* med sitt kortnamn *Ulla*, ä. nsv. *umstendigheet* 'omständighet' Ol. Petri[4] (från mlty. *ummestendicheit*), pl. *umgälder* (från ty.; se vidare VII, 116), *unken* (månne till en nasalerad biform af roten *ug^w* i gr. *hygrós*, lat. *uvidus* 'fuktig' m. m. och med samma betydelse-utveckling som i det synonyma ä. nsv. — se s. 277 — och no. dial. *dunken* 'fuktig' > 'unken' eller i sv. dial. och no. *muggen* 'fuktig' > 'möglig'; i fråga om växlingen mellan former med och utan nasal jfr t. e. sv. dial. *munken* 'fuktig, möglig': ty. *mucheln* 'lukta mögel'), *uns* (från mlty. *unse* af lat. *uncia*), ä. nsv. *upstussig* (se ofvan s. 290), *Urban* (från lat. *urbānus*, därifrån ock adj. *urba'n*), *usch* (kanske från ty. *husch* i samma betydelse);

vurm Ol. Rudbeck[4] ff. (från ty. *wurm* 'fix idé').

b) Ä. fsv. *ū* — om ock ofta redan i ä. fsv. tid förkortadt — i tryckstark stafvelse > nsv. *u*. Exempel:

[1] Om andra besläktade ord se v. FRIESEN, a. st. s. 95 ff.

[2] Se vidare LIDÉN, *Stud. zur aind. und vgl. Sprachgeschichte*, s. 29 ff. och 92; FALK-TORP, *Norw.-dän. et. wtb.*, s. 1328.

[3] Redan en son af Karl XI hette så, efter sin mor *Ulrika*.

[4] Se NOREEN-MEYER, *Valda stycken*, s. 12 r. 10 f.

[5] Se NOREEN-MEYER, a. st. s. 153 r. 26.

a) I fsv. litteratur anträffade ord:

brudgum (i den mån det uttalas med kort *u* i första stafvelsen; fsv. *brūþgumi*), *brunte* (fsv. *Brunte* såsom mansnamn; till *brun*, fsv. *brūn*);

försumma (fsv. *forsūma* af mlty. *vorsūmen*);

huckle (fsv. *hūdklǣdhe* af ä. *huwuþklǣþe*), *hustru* (fsv. *hustru*, *hūstrū* af ä. *hūsfrū*);

? *kurra* (gömma) se ofvan s. 253;

ljum (fsv. *liūmber*, besläktadt med ä. da. *liū*, fsv. *lio*, isl. *hlýr* 'varm, ljum'), *ljumske* (y. fsv. *liumske*, ombildning — väl efter föregående ord — af ä. fsv. *liūske*, nisl. *ljóski*, mlty. *lēsche*[1]), *ljungeld* (y. fsv. *liungēlder* af ä. fsv. *liūgn*-, fda. *liūgn*, besläktadt med got. *liuhaþ* 'ljus', *laúhmuni* 'blixt', ty. *lohe*, sv. *låga* m. m.), *ljuster* (jfr isl. *ljóstr* till *ljósta* 'slå'), ortnamnen *Ludgo* (fsv. *Lūþ*- jämte *Liūþguþavi*) och *Luggavi* (fsv. *Lūdhgudvi*) samt *Luggude* (fda. *Lūth*- jämte *Lyūthgudhæreth*; till fsv. *liuþer*, ä. da. *liūd*, isl. *ljóþr*, mlty. *lūt* 'folk');

prusta (styrkt för fsv. genom *prūstan* 'nysning'; från mlty. *prūsten*), kind-*pust* och *pusta* (i den mån dessa uttalas med kort *u*[2]; se vidare ofvan s. 254);

rum (fsv. *rūm*, isl. *rúm*, ursprungligen substantivering af följande ord), »*rum* sjö» (fsv. *rumber* 'rymlig, fri, öppen', isl. *rúmr*);

sjutton (y. fsv. *siuttān* af ä. fsv. *siūtān*) och *sjuttio* (y. fsv. *siūtīo* af ä. fsv. *siūtighi*), *skjuts* (ellips af fsv. *skiūtsfærdh*, *-hæster*, *-rēsa* m. m. till fsv. *skiūt* 'sto, skjutshäst', isl. *skjótr* 'snabb' och 'skjutshäst'), *skum* subst. (se ofvan s. 248 med not 6; Söderwall antar onödigtvis lån från mlty. *schūm*), *struts* (fsv. *strūz* liksom fno. *strúz* från lat. *strūthio*; näppeligen ett fsv. *strŭz* från ital. *struzzo*);

[1] Se vidare Lidén i Indog. Forsch. XIX, 367 ff.

[2] Redan Börk rimmar *pust* med *lust*; se Noreen-Meyer, a. st. s. 191 r. 12.

ä. nsv. *uff* (dvs. *uv*) 'ur'[1] (y. fsv. *uff* af ä. fsv. *ūt af*).

β) I fsv. litteratur ej anträffade, men med större eller mindre sannolikhet där eller i alla händelser i nsv. före 1800 befintliga ord:

? ? *Blåkulla* Asteropherus, Rondeletius, Chronander, Brasck[2], Schenberg 1739 ff. (*Blockkulla* 1837, 1846[3], väl genom påverkan af ty. *Blocksberg*), om detta är en ombildning — efter *kulle*? — af biformen *Blåkula*[4] Sahlstedt, Widegren (till *kula* 'håla, grotta');

drulle se ofvan s. 257 not 5;

? *fluster* (no. dial. *flustr*, *flustr*[5] 'skal, fjäll, flisa' o. d.[6]), *frukost* (*frw-* Musæus 1582) Messenius, Petreius — allt enligt Hoppe — Wolimhaus Syllabus 1649 ff. (se VII, 107; jfr fsv. *frokost* från mlty. *vrokost*), *fruntimmer* (pl. *fruntimerna* Hedvig Sofia 1699 enligt Hoppe) 'dam' Serenius ff. (*frunti(j)mber* 'damer' P. Brahe 1581 enligt Hoppe; *fruentimmer* Lex. Linc., *frutimmer* Spegel, hos båda i betydelsen 'frustuga, damrum'; från lty. *fruentimmer*), *frusta* (till det ofvan s. 257 nämnda *frusa*), *fuffens* (från något lty., med lty. och fris. *fūfe* 'skälmstycke', *fūfen* 'narra' samhörigt ord[7]);

? *glufsa* (sv. dial. *gluspa* af **glupsa*, no. dial. *glupsa*[5]; till det ofvan s. 252 behandlade *glupa*), ? *glupsk* (till föregående; jfr no. dial. *glup*, sv. dial. *glusp* 'glupsk' af **glups*, lty. *glūpsch* 'väldig', hvarifrån möjligen lånadt[8]);

[1] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 122 r. 9 och 31.

[2] Se Hellquist, *Stud. i 1600-talets svenska*, s. 47 f. och 222.

[3] Se Bäckström, *Svenska folkböcker* II, 117.

[4] Att denna form är den ursprungliga, antar Kock i Sv. landsm. XV, 8, s. 3 ff. Annorlunda Tamm, *Et. svensk ordbok*, s. 46, och Hellquist, a. st. s. 48 f. Ännu annorlunda, men afgjordt oriktigt, Steffen i Sv. landsm. 1911, s. 536 ff.

[5] Är vokalen här ursprungligen kort, så kan ordet höra till a, *β* ofvan.

[6] Se vidare W. Cederschiöld, *Stud. över genusväxlingen i fvn. och fsv.*, s. 120 ff.

[7] Se Tamm, *Et. sv. ordbok*.

[8] Så Tamm, a. st., hvaremot dock talar ordets förekomst äfven i så ålderdomliga dialekter som t. e. dalmålet. Falk-Torp däremot anse ordet

? *hum* (isl. *húm* 'dunkelhet, skymning'; snarare dock af ä. nsv. *humn*, se Dahlgrens Glossarium, med ursprungligen kort *u* såsom no. dial. *hum*, *hume* 'dunkelhet i luften' och väl det dock blott i oblik kasus anträffade fsv. *humi* 'dunkel aning', i hvilket fall ordet hör till a, *β* ofvan), *huttla* (*hutla* 'bry' Spegel; väl från mlty. **hūtelen*, nederl. *hoetelen* 'schackra, fuska', da. *hutle* 'fuska') [1];

knussla (no. *knusle* till no. dial. *knūsa* 'knussla, klämma, krossa'; jfr ty. *knauser* 'gnidare, en som klämmer på styfrarna');

luska 'löska' (se ofvan s. 230; till *lus*, jfr isl. *lýske* 'lussjuka'), *luska* 'stryka omkring' [2] (t. e. i leken »Lasse luskar om»; da., no. *luske*, från mlty. *lūschen* 'gå och lura på något'), *lutter* 'idel' (från mlty. *lūtter* 'ren') och *luttra* (från mlty. *lūtteren* 'rena');

mullbär se ofvan s. 259;

? *skuffa* (väl från mlty. *schūven* 'skjuta undan' — om *f* > *ff* jfr ofvan s. 290 under *stuff* — eller möjligen, ehuru mindre sannolikt, från mhty. *schuffen* 'stöta bort', i sednare fallet hörande till a, *β* ofvan) [3], ? *skum* adj. (dalmål *skom* med lång vokal, således väl af ett **skūm*, jfr ofvan s. 248 om subst. *skum*; om ordet däremot är identiskt med no. dial. *skūm* — jfr isl. *skume* 'skymning' — så hör det till a, *β* ofvan), *skutta* (no. dial. *skutta*, väl identiskt med no. dial. och isl. *skúta* — pret. *skútte*, hvarifrån *tt* — 'springa fram, skjuta ut' [4]), *sluddra* (da. *sludre* 'prata dumheter', från lty.

---

vara inhemskt, ehuru etymologiskt identiskt med mlty. *glūpesch*. I så fall borde det emellertid heta **glypsk* af ett urnord. **glūpiska-*. Kanske har man därför att utgå från ett **glupiska-* med samma afljudsstadium som sv. och no. dial. *glóp* 'gap', sv. *glåpord* (jfr ofvan s. 121), hvilket väl då ock föreligger i det nyss nämnda *glufsa*. I så fall höra både *glufsa* och *glupsk* till a, *β* ofvan.

[1] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 39; Tamm, a. st. s. 331; Falk-Torp, a. st. s. 435.

[2] Ej upptaget i SAOL.

[3] Se Tamm, *Fonetiska kännetecken på lånord*, s. 23 f.

[4] Se Noreen, a. st. s. 48.

sluderen 'pladdra', jfr mhty. *slūderen* 'slarfva'; näppeligen från lty. *sludderen* 'slänga hit och dit', i hvilket fall ordet hörde till a, *β* ofvan), *sluss* (liksom da. *sluse* från mlty. *sluse*, ehuru öfvergången *ūs* > *ŭss* är oklar), *slutta* (no. dial. *sluta*, pret. *slutte* — hvarifrån *tt*, jfr ofvan *skutta* — isl. *slúta*, pret. *slútaþa*, 'hänga ned, luta' af fsv. och no. dial. *slut* 'sluttande'; skulle ordet däremot möjligen vara ett ursprungligt **slŭta*, jfr isl. *slota* 'hänga ned, luta', så hör det till a, *β* ofvan), ? *stuff* (se ofvan s. 290), *stursk* (från lty. *stürsch* 'knarrig, sturig'), *stuss* (kanske från ä. ty. *stutz* 'stöt' med samma betydelseöfvergång som då ty. *stoss* 'stöt' i ty. dial. fått betydelsen 'stuss' [1]; om *ss* för *ts* jfr *upstussig* ofvan s. 290);

tumla (från mlty. *tumelen*), *tuska* 'byta' [2] (från mlty. *tüschen*).

c) Ä. fsv. *ŭ* — undantagsvis kanske äfven *u* — i sluten (och åtminstone numera) trycksvag stafvelse > nsv. *u*. De hithörande fallen äro:

α) Adjektivsuffixet -*ug*(*h*), som i fsv. var nästan enrådande gentemot arkaiskt -*ag*(*h*) och ungt -*ig*(*h*), är ännu i ä. nsv. mycket vanligt (om ock stadt i aftagande), t. e. Nya test. 1526 *e*(*e*)*nfåldugh*, *förhastugh*, *salugh* [3], *lustug*, *rettferdugh*, *sanferdugh*, *skalkactugh*, *werdugh* [4], *alzwållugh* 'allsvåldig', Psalmbok 1536 *hungrug*, *okunnug* [4], Bibeln 1541 *nyttugh* [4], P. Swart *blodgirug*, *hörug* 'lydig', *löstug* 'lustig', *salug*, *stadug* [5], Gustaf II Adolf *paltuger* [6], Brasck *fiädrugh* 'full med fjäder' [6], Schroderus *affwugh*, Columbus *ordhittug* [7], Lucidor *gijrugh* [4],

[1] Annorlunda TAMM, a. st. s. 68.

[2] Ej upptaget i SAOL, men t. e. hos WENSTRÖM-JEURLING, SUNDÉN och LUNDELL.

[3] Se NOREEN-MEYER, a. st. s. 2 r. 10 och 18, resp. s. 3 r. 22 och s. 1, r. 19.

[4] Se KOCK, *Stud. öfver fsv. ljudlära*, s. 219.

[5] Se VENDELL, *Språket i P. Swarts krönika*, s. 15.

[6] Se HELLQUIST, *Stud. i 1600-talets svenska*, s. 221.

[7] Se NOREEN-MEYER, a. st. s. 150 r. 10.

Salberg *afvug* [1], *agnug, brokug, dambug* 'dammig', *fnallug, girug, gnagug, idug, kinkug, klippug, knaglug, krokug, nakug* 'naken', *skabbug, skorfvug, slarfvug, slokug, språklug, stackug* 'kort', *svaflug, taggug, talgug* [2], Dahlstierna *girug, glättug, salug, wällug* 'väldig', Bibeln 1703 *listug, lustug, wäldug* [3]. Enligt Swedberg [4] var *-ug* redan vid början af 1700-talet föråldradt, men det träffas dock ännu ett helt århundrade framåt ej så sällan, t. e. Dalin *dimmug*, Lind *girug*, Linné *trobbug*, Bellman *bläddrug, brokug, oväldug-het, tokug* [5], Sahlstedt *afwug, brokug, dimbug* 'dimmig', *innug* 'inbunden', *tokug*, Weste *afvug, innug*, Lindfors 1815 *afvug*. Numera förekommer *-ug* endast i det som det tycks nybildade — troligen i skämtsamt arkaiserande syfte [6] — *gissug*.

β) Substantivändelsen *-ul*, nu blott kvar i *djäfvul* och *hemul* (i den mån detta uttalas med kort *u*, jfr ofvan s. 262), men förr äfven t. e. *axul* 'hjulaxel' Schenberg 1739 ff. t. o. m. Almquist 1842 [1], *bet(t)ul* 'munlag' Synon. lib. t. o. m. Weste [1], *titul* (från lat. *titulus*) 'titel' Bellman, Weste, Möller 1790 och 1808 m. fl., *tröskull* (fsv. *thryskule*, ä. *þriskulde*) 'tröskel' Bellman.

γ) Substantivändelsen *-ung* — med tiden i allmänhet utbytt mot *-ing* — är nu blott kvar i *konung*, ättenamnet *folkungar*, en hop ortnamn af typen *Fyrunga* eller *Skuttunge* [7], det väl från fsv. återupptagna — tidigast påträffadt hos Peringskiöld 1710, Botin 1789 (meddelanden af Hoppe) och Möller 1790 — *ledung* [8] och det först i ä. nsv. genom ombildning af

[1] Andra exempel härpå se SAOB.
[2] Se A. Andersson, *Om J. Salbergs grammatica svetica*, s. 85.
[3] Se Kock, *Stud. öfver fsv. ljudlära*, s. 219.
[4] Se *Schibboleth*, s. 161.
[5] Se Hellquist i Arkiv IV, 293.
[6] Jfr SAOB om formen *afvug* i nyare tid.
[7] Se materialet hos Hellquist, *Om de svenska ortnamnen på -inge -unge och -unga*.
[8] Alternativt *-ing*.

fsv. *honug* uppkomna *honung*[1] (*hånwng* 1540) Colerus c. 1645 — enligt Hoppe — Dict. Hamburg. 1700 (under *mel*) ff., ä. nsv. äfven (genom en likartad ombildning af fsv. *hanogh*) *hanung*[2] i en mot slutet af 1500-talet skrifven handskrift af Södermannalagen[3] och Lex. Linc. (under *libum*) samt enligt Hoppe S. Löfving 1716. I ä. nsv. förekomma emellertid många flera fall af bevaradt *-ung*, t. ex. hos Ol. Petri *Blekung*, *-köpung*[4], Schroderus *hullung* (jfr *hull-unge* Lind), pl. *kult-vngar*[4], i 1734 års lag *fierdung* (så ock Var. rer. voc.), *tridiung*[5] 'treding', hvartill komma ty. lånord sådana som *affhandlung*, *regerung*, *wånung* m. fl.[4].

δ) Substantivändelsen *-ur*, nu blott kvar i *vädur* (i den mån det uttalas med kort *u*, jfr ofvan s. 263) och det i fsv. ej anträffade *masur* (fno. *masurr*). Ett äldre exempel på *-ur* är *klapur-sten* 'klappersten', t. e. hos Rudbeck, Hof (Dialectus, under *gallstrand*) och enligt Hoppe ännu i Jernkontorets annaler 1904.

ε) Pluralsuffixet *-ur*, numera öfverallt — utom i vissa trakter af Uppland och Dalarna, äfven hos bildade (enligt till SAOB inkomna uppgifter) — ersatt af *-or*, men i ä. nsv. ännu rätt vanligt[6], åtminstone i samma fall som i fsv., dvs. efter ursprungligen kort rotstafvelse, t. e. Var. rer. och Ol. Petri *warur*, Bibeln 1541 *flughur*, *kakur*, P. Swart *warur*, *wickur*, L. Petri *stugur*, Paulinus *bärur* 'trollharar',

[1] Alternativt *-ing*.

[2] Icke anträffadt i fsv., såsom Kock, a. st. s. 232, genom förbiseende uppger.

[3] Se Schlyter, *Södermannalagen*, s. 23 not 70. Detta ställe åberopas af Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 17, såsom bevis på att ä. nsv. ägt en med isl. *hunang* identisk form. Hos Schlyter står emellertid *hanung*.

[4] Se Kock, a. st. I, 16 f.

[5] Ett annat exempel härpå hos K. Pira, *Svensk-danska förhandlingar 1593—1600*, s. 166.

[6] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 23 r. 28, s. 92 r. 33, s. 118 r. 39; Vendell, a. st. s. 15 f. och 48; Hellquist, a. st. s. 129; Hesselman i Uppland II, 518; Lindroth, *J. Th. Bureus*, s. 250.

gatur, Tegel *gatur, pålagur, warur, wekur*, Bureus *furur, sagur, skatur, skäpur* 'kreatur', *smulur, slugur, svalur, wikur*, Girs *gatur, wekur*, Schroderus *flughur, kakur, skulur*, Gustaf II Adolf *insagur, ladhur*. Undantagsvis råkas *-ur* i stället för *-or* efter ursprungligen lång rotstafvelse — antingen beroende på falsk arkaisering eller på analogibildning [1] — t. e. Bureus *runur*, Chronander *hoorur*, Stiernhielm *fostrur* 'hemfödda trälinnor'. I y. nsv. är *-ur* i det hela mycket sällsynt, t. e. *afsalur* 1755-1789 (se SAOB) och ännu hos C. J. L. Almquist *furur* [2].

ζ) Enstaka fall såsom *alun* (fsv. *alun, alūn* från mlty. *alūn* af lat. *alumen*), *Falun* (fsv. *kōpunger a falunne*, dvs. köping på slätten), *hufvud, kalmus, pirum* Weste ff. [3], *sirup* (*syrup*) och det från fsv. återupptagna *örtug*. Härtill komma åtskilliga numera ur bruk komna former såsom *annur* 'annor' Girs, *dimmut* 'dimmig' (se SAOB), nom. sg. fem. och nom. ack. pl. ntr. *gammul* 'gammal' Nya test. 1526, Var. rer. voc., Bibeln 1541, L. Petri osv. t. o. m. Swedberg, *hertug* 'hertig' Bellman (fsv. *hærtugh*), *pärun* 'päron' Var. rer. voc., Synon. lib., Tegel, Schroderus, Grubb [4], Aurivillius, *tiug(h)unde* 'tjugonde' Bibeln 1541, Bureus, Gustaf II Adolf [5], Bibeln 1703 och ännu 1734 års lag.

η) Ändtligen höra hit förstafvelser i gamla lånord såsom t. e. de redan i fsv. förekommande *fundament, summera* o. d.

Utvecklingen *u* > *u* i det nu behandlade fallet 2 har tvifvelsutan liksom den ofvan under 1 behandlade öfver-

---

[1] Jfr Lindroth, a. st. s. 250 not 2.

[2] Se Hesselman, *Sveamålen*, s. 8.

[3] Enligt Falk-Torp skall ordet vara en latiniserande ombildning (efter lat. *pirum* 'päron') af da. *pærefuld* 'blixtfull'. Jfr emellertid sådana sv. bildningar som dalmålets *örum* 'yr i hufvudet, litet rusig', Columbus och Linds *undrom* 'förvånad' — J. V. Norelius i Arkiv I, 227 nämner ock ett för mig emellertid obekant »rsp. *undrum* bestört» — fryksdalsmålets *skamnom* (af *skammen om?*) 'bet, urståndsatt'.

[4] Se Vendell, a. st. s. 330.

[5] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 95 r. 28.

gången *u* > *u* passerat ett mellanstadium *ụ* (se ofvan s. 265). På detta mellanstadium stå ännu det vårdade finländskt svenska riksspråket (se I, 520) och väsentligen samma nordliga sv. dialekter, som äga långt *ụ* (se ofvan s. 265). Den fortsatta utvecklingen af *ụ* till *u* innebär ett afbrott i den allmänna framåtskjutningen af de fsv. vokalernas artikulationsläge och på samma gång ett minskande af labialiseringsgraden. Men i vissa dialekter såsom i största delen af Värmland, i Göteborg, Kalmartrakten (se I, 513) och Gästrikland [1] har kort *ụ* i allmänhet utvecklats alldeles som långt och således blifvit kort *u*.

Ljudlagens utbredningsområde är inskränkt icke blott genom den nyssnämnda förekomsten af *ụ* och *u*, utan äfven dels genom den i en mängd dialekter förekommande i alldeles motsatt riktning gående utvecklingen *u* > *o* före långt *g*, *k*, *ŋ* och *m* — som ju afsatt vissa spår i riksspråket (se ofvan s. 244 ff. och s. 249 f.) — dels ock genom den med öfvergången *ụ* > *u* parallella delabialiseringen *u* > *o* före långt *m* och *n* i några dialekter t. e. i Halland, Vadsbo och [2] de östnordsvenska, dels ändtligen genom att *u* kvarstår oförändradt i något vulgärare finländskt svenskt rikspråk samt i en mängd företrädesvis mera periferiskt belägna sv. dialekter (se I, 528 [3]). Den ifrågavarande ljudlagens verksamhet är således väsentligen begränsad till det centrala Sverge, speciellt Mälarprovinserna och trakterna närmast söder och norr om dessa.

Åldern inom riksspråket är väl beträffande *u* ungefär den samma som för *ụ* (se ofvan s. 265 ff.). Ljudet är väl således uppkommet först i nsv. tid och snarast tämligen sent (jfr nedan s. 302). Härmed stämmer att Hof år 1753

[1] Se Hesselman, *Sveamålen*, s. 9.

[2] Se Hultman i Finländska bidrag, s. 141.

[3] Till de därstädes nämnda dialekterna kan delvis läggas uppländskan enligt Hesselman, a. st.

anser *u* vara ett vanligt ljud inom dialekterna, men knappast tillhörande riksspråket. Emellertid saknas tills vidare alla anknytningspunkter för ett mera exakt fixerande af tidpunkten för dess genombrott inom riksspråket.

3. Y. fsv. *ŭ*, vare sig ursprungligen kort eller uppkommet genom förkortning af ä. fsv. *ū*, har kanske redan i y. fsv. tid uti öppen (och åtminstone numera) trycksvag stafvelse antagit ljudvärdet *u*, som emellertid i våra dagar håller på att öfvergå till *u* (se I, 519 [1]). Exempel:

a) Ursprungligen oblika kasus i singularis af ord med kort rotstafvelse i fsv., t. e. *Falu* grufva, af *furu*, *gatu*-fred, kvarteret *Ladu* (i Uppsala) och *ladu*-gård, till *salu*, ortnamnet *Skuru*-sund (af fsv. *skura*, *skora* 'skåra'), råd-*stufvu*- eller -*stugu*-rätt, back-*stugu*-sittare, för-*stugu*-kvist, *varu*-lager, *vattu*-man. I något äldre språk, i synnerhet i ä. nsv. och hos uppsvenska författare, träffas dylika former i stort antal [2], t. e. utom de redan nämnda Var. rer. voc. *flugu*-kwast, *stughu*, Bibeln 1541 *wiku*-högtijdh, Synon. lib. *gatu*, *haku*, *ladhu*, *maru*, *swalu*, *tiäru*, *tranu*, *wecku*, Tegel *insagu*, *pålagu*, *weku*, Paulinus *waku*, Bureus *kaku*, *ladu*, *smulu*, *stughu*, *swalu* och en del falska fornformer såsom *ilzku* m. fl. [3], Schroderus *flughu*, *gladhu*, *haku*, *kaku*, *ladhu*, *maru*, *skuru*, *stughu*, *swalu*, *tieru*, *waku*, *wecku*, Messenius *ladu*, *närwaru* [4], Aurivillius *flugu*, *luku*, *sagu*, *twagu*, *wiku*, Runius *smulu*-gråt, Pfeif *frånwaru*, Serenius *adalkonu*-barn, Lind *vecku*-sjö, Weste *gensagu*, Dalin 1853 *tjäru*-dal.

b) Ursprungliga sammansättningar med fsv. *frū*(*a*) och -*stūa* (af *stuva*, gen. -*stuvu* > -*stū*) såsom å ena sidan *hustru*

---

[1] Min där uttalade förmodan, att *u* ännu vore det öfvervägande vanliga riksspråksuttalet, bestrides af G. Danell, *Svensk ljudlära*, s. 71, som anser, att det »fullt vårdade riksspråket i det centrala Sverge föredrager *u*».

[2] Se t. e. Vendell, a. st. s. 15 f., Grip i Sv. landsm. XVIII, 4, s. 11, Kock, *Undersökningar i sv. språkhistoria*, s. 102, och *Studier öfver fsv. ljudlära*, s. 200.

[3] Se Lindroth, *J. Th. Bureus*, s. 237 och 247.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 57 r. 19.

och *jungfru* (*jumfru*), å andra sidan *backstu*-sittare, *ba(d)stu*, *farstu* eller *förstu* (fsv. *forstua*), *gillstu* (fsv. *gildesstue*), *rådstu* och i äldre tid äfven *frustu*-pi(j)ga 'kammarjungfru' [1].

c) Enstaka fall som *huru* och *tjugu*.

d) Förstafvelser i gamla lånord såsom det redan i fsv. förekommande *dukat*, efter hvilka rättat sig dels nyare lånord såsom *alludera*, *futurum*, *ulan* osv., dels nybildningar såsom *prudentlig* (se II, 419 [2]), dels omtydningar såsom *gutår* (se II, 352).

Den nu såsom fallet 3 behandlade öfvergången är tydligen i sin helhet alldeles densamma som den i fallet 2 (ofvan s. 267 ff.) föreliggande, ehuru, som vi finna, trycksvagt *u* i öppen stafvelse blir *u* först nu, dvs. omkring 100 år — eller mera — senare än i sluten stafvelse. Då alltså troligen samma faktorer verka i båda fallen, så gör den omständigheten, att öfvergången *u* > *u* först i våra dagar håller på att genomföras, det sannolikt, att samma öfvergång i sluten trycksvag (och i tryckstark) stafvelse ej är så synnerligen gammal (jfr ofvan s. 300 f.). Den hittills olika utvecklingen af *u* i sluten och öppen stafvelse har sin fullkomliga motsvarighet i differentieringen af fsv. *o* till *o* i sluten, men *o* i öppen stafvelse (se ofvan s. 108 ff.), t. e. *öron*, men *bundo* o. d.; och den ännu rådande vacklan mellan *u* och *u* i öppen trycksvag stafvelse [3] har en viss parallell i det nu-

[1] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 136 r. 38 och s. 137 r. 21. Många andra exempel på *-stu*-bildningar anföras från äldre författare af Hellquist i Sv. landsm. XV, 6.

[2] Jfr nu Lindroths i väsentliga punkter afvikande förklaring af detta ord i Festskrift till K. F. Söderwall, s. 149 ff.

[3] Då Lyttkens-Wulff, *Melodiska ljudöfningar*, s. 28 uppge, att *u* förekommer äfven i sluten stafvelse, men detta blott i de tre orden *Magnus*, *just* och *Justus* (se närmare I, 519), så utgör detta ett så besynnerligt undantag från hufvudregeln 2 ofvan, att jag — som för min del aldrig iakttagit något dylikt — är böjd för att betvifla riktigheten af deras observation. Beträffande *Magnus* vore emellertid ett alternativt *-us* möjligt genom inflytande från en ljudlagsenligt utvecklad fsv. gen. *Magnusar* och kanske äfven från *Magnus(s)on*, där *u* stått, resp. står i öppen stafvelse.

tida vacklandet mellan *o* och *o* i sluten trycksvag stafvelse, t. e. *flickor* jämte *flickor* (se I, 526).

Orsaken till att fsv. *u* förskjutits framåt — under det att *a*, *i*, *o*, *o* och *y* förskjutits bakåt (se ofvan s. 83—232) — är tydligen att söka däri, att man velat undvika sammanfall med det närliggande *o*, sedan detta enligt s. 83 ff. ofvan uppstått af *o* (jfr vokaltabellerna ofvan s. 82 samt I, 538).

§ 29. Ä-ljudet.

1. I finländskt svenskt riksspråk, åtminstone sådant det talas i Hälsingfors [1], har ä. nsv. *ä*, dvs. *æ*, vare sig kort eller långt i alla ställningar utom före *r* (hvarom se ofvan s. 243) blifvit *e* (»halfslutet *e*»), hvilket såsom kort håller sig konstant, t. e. i *länge*, *väster*, *älska* osv., men såsom långt kan genom en fortsatt förskjutning framåt (jfr nedan 2) alternativt uppträda som *e* (eller åtminstone ett detsamma mycket närliggande ljud [1]), t. e. i *läka*, *väg*, *äta*. Samma öfvergång till *e* träffas i många svenska dialekter, särskildt i trakter af Norrland och på Gottland (ehuru här kvarstannande på stadiet *e* blott då vokalen är ursprungligen kort) samt framför allt i de viktiga dialekterna i Stockholm, Uppsala och södra delen af Uppsala län [2], beträffande kort *ä*-ljud äfven t. e. i Södertörn, öfre Dalarna och Finland samt beträffande långt *ä* äfven t. e. i Kalmar-trakten, sydöstra Ångermanland och möjligen delar af norra Bohuslän [3]. På grund häraf har uttalet med *e* för *ä* goda utsikter att med tiden bli erkändt såsom tillhörande äfven högsvenskt riksspråk (se närmare härom I, 502 f.). Lyttkens-Wulffs [4] besynnerliga

---

[1] Se Pipping i Nystavaren IV, 128 med noten.

[2] Se härom närmare Hesselman i Språk och stil V, 117.

[3] Se Lundell i Sv. landsm. I, 93 ff. samt *Om rättstafningsfrågan*, s. 118 f., å hvilka ställen dock oriktigt förmodas, att äfven norra Dalsland skulle ha långt *e* för *ä*.

[4] T. e. ännu i deras *Uttals-ordbok* och i *Melodiska ljudöfningar* (1892), s. 29.

åsikt, att riksspråket skulle ha tillägnat sig detta, för öfrigt för detsamma främmande, ljud i omkring ett tiotal ord, är redan I, 504 tillräckligt kritiserad.

Emellertid är det väl att märka, att det alls icke är gifvet, att *e* gentemot högsvenskt *æ* alltid beror på en öfvergång af fsv. *æ* till *e*. En sådan öfvergång föreligger naturligtvis i de fall, då *e* motsvarar ett fsv. *æ* som uppkommit genom *i*-omljud af *a*, t. e. i pl. *händer* till *hand* eller *väta* till *våt*. Men i de fall, då *e* motsvarar ett fsv. *æ* som återgår på urnordiskt *e* — som allt för väl kan ha haft just ljudvärdet *e* — t. e. i *äta* (lat. *edere*) eller *väg* (till lat. *vehere* 'föra'), är det mycket möjligt, att, såsom Hesselman [1] för uppländskans vidkommande antagit, en eller flera eller kanske alla dialekter med *e* i detta fall stå på en äldre ståndpunkt än högsvenskan, ja kanske just bevarat det urnordiska ljudet.

Hvad beträffar åldern af öfvergången *æ* > *e* — i de fall där den verkligen oomtvistligt föreligger — så vet man, frånsedt Gottland, där den bevisligen inträdt redan i ä. fsv. tid (jfr fgutn. *segia*, *mela* gentemot för öfrigt fsv. *sæghia* 'säga', *mǣla* 'tala'), intet annat än hvad som möjligen kan framgå af de s. k. Stockholms-rimmens uppträdande. Dessa — t. e. ett rim som *skepp* : *knäpp* eller *lefva* : *gräfva* — ha ju nämligen, därest de skola vara exakta rim, till förutsättning dels den ofvan s. 241 f. behandlade öfvergången (fsv. *ĭ* >) *e* > *e*, som torde kunna dateras till 1400-talet, dels den nu förevarande öfvergången *æ* > *e*. Nu råkas dylika rim visserligen rent undantagsvis redan i början af 1600-talet, t. e. då Bureus rimmar *spelet* : *stället* eller *hedra* : *fjädrar* o. d. [2], men de uppträda ännu så länge icke i den mängd, att möjligheten af rimfel eller åtminstone mindre exakta rim

[1] I Språk och stil VI, 62.

[2] Se Hesselman, *De korta vokalerna i och y*, s. 12; Lindroth, *J. Th. Bureus*, s. 150 not 4.

(*e* : *æ*) är utesluten, helst som t. e. Bureus själf inskärper skillnaden mellan *e* och *ä*[1]. Ännu de väsentligen uppsvenska författarna af Lejonkulans dramer på 1680-talet ha i hela sin alstring blott följande sex exempel[2] på rimmande *e* och *ä*, nämligen *giett* 'gifvit' : *slätt*, *lemmar* : *hämmar*, *lefwa* : *swäfwa* (två gånger), *resa* : *läsa* och *segra* : *wägra*. Men vid öfvergången mellan 1600- och 1700-talen ställer sig saken annorlunda. En mängd Stockholms-rim hos i synnerhet stockholmare och vissa[3] uppländningar — men ej samtida författare från trakter som nu sakna *e* — såsom fru Brenner, Triewald, Holmström m. fl.[4] visar, att vid denna tid i Stockholm och Uppsala med omkringliggande nejder fsv. kort *æ* sammanfallit med det af fsv. kort *i* enligt s. 173 ff. ofvan utvecklade *e*, hvilket naturligtvis innebär, att båda ljuden i dessa nejder redan då uppträdde som *e* (jfr ofvan s. 241), liksom nu är fallet. Äfven på andra håll, där man nu har *e* för *ä* visar sig samtidigt ett rimmande af kort *e* och kort *ä*, t. e. hos blekingsbon Spegel *beredde* : *glädde*, hos finländningen Freese *hem* : *Hierusalem*[5]. Att äfven fsv. långt *æ* samtidigt blifvit *e*, är sannolikt, ehuru bevisande rim härvidlag äro sällsyntare, t. e. hos fru Brenner *ned* : *säd*, hos Holmström *leder* (pl.): *kläder* och *neder* : *kläder*[6].

2. En än längre gången förskjutning framåt, nämligen ända till (slutet) *e*, uppträder såsom redan ofvan (s. 303) nämnts, alternativt i finländskt svenskt riksspråk, då vokalen är lång. I fråga om ursprungligt, dvs. redan ä. fsv., långt *æ* föreligger en dylik öfvergång till *e* i en mängd sv. dialek-

[1] Jfr Lindroth, a. st. s. 149 ff.

[2] Meddelande af fil. stud. G. Wengström.

[3] Jfr hurusom Aurivillius — som var från Roslags-kanten — i sina *Cogitationes*, s. 33 f., noga skiljer på *e* och *ä*.

[4] Se Hesselman, a. st. s. 12 ff., Åkerblom, *Runii sv. rim*, 162 ff., 282 f.

[5] Se Noreen-Meyer, *Valda stycken*, s. 170 r. 23 f., resp. s. 225 r. 18 och 21.

[6] Se Hesselman, a. st. s. 13 f.

ter såsom i södra Skåne (dock icke före *r*)[1], på Gottland (här sannolikt redan i ä. fsv. tid, jfr ofvan s. 304), i Södertörn, norra och östra Uppland (här troligen redan i ä. fsv. tid[2]), Gästrikland, delar af Jämtland, Ångermanland[3], Västerbotten[4] och i de flesta[5] östnordsvenska dialekter (i Finland dock icke — såsom i Estland och Livland — före *r*).

I vissa dialekter har emellertid *e* för *æ* inträdt endast eller åtminstone väsentligen blott efter j-, »sje»- och »tje»-ljud. Så t. e. i Södra Luggude i Skåne[6], i någon mån i södra Halland[7], i Fasternamålet i Uppland[8] och Gamlakarlebymålet i Österbotten (jfr not 5 här nedan). Till dessa dialekter ansluter sig högsvenskt riksspråk så till vida, att det efter »tje»-ljud har alternativt *e* för *ä*, därest vokalen är lång och icke följes af *r*. Visserligen är *ä*-ljudet konstant i (hål)*käl* (från ty. hohl*kehle*), *tjäder* och *tjäle*, men i följande ord växla *e* och *ä*:

subst. *betjänt* (alltid med *ä*, därest ordet uttalas med kort vokal) och pl. *betjänte*;

ked (sällan uttaladt *käd*; fsv. *kædhe* från mlty. *kede*[9]), Hof, Bellman, Manderström ff., *kedja* (fsv. *kædhia*) Lind,

[1] Se TUNELD hos WIGFORSS, *Södra Hallands folkmål*, s. 154 ff.

[2] Se NOREEN, *Altschwed. gramm.* § 105 anm.; HESSELMAN i Språk och stil V, 119, VI, 55 och i Uppland II, 509. Annorlunda KOCK, *Sv. ljudhistoria* I, 282.

[3] Se HESSELMAN, *Sveamålen*, s. 15, och i Språk och stil V, 113 f.

[4] Se LINDGREN i Sv. landsm. XIII, 1, s. 59 ff. och 63 ff.

[5] Enligt HULTMAN (Finländska bidrag, s. 139 f.) i alla, hvilket väl dock är öfverdrifvet. När t. e. Gamlakarlebymålet har *æ* i alla fall utom *sjette* och *tjena*, synes det alltför djärft att som Hultman anta alla de öfriga bero på högsvensk påverkan. Fastmera hör väl nämnda dialekt till de här strax i det följande anförda, hvilka icke känna till öfvergången *æ* > *e* annat än efter »sje»- och »tje»-ljud.

[6] Se OLSENI i Sv. landsm. VI, 4, s. 20.

[7] Se WIGFORSS, a. st. s. 123 f.

[8] Se TISELIUS i Sv. landsm. XVIII, 5, s. 52 f.

[9] Att detta någonstädes uttalats med slutet *ē*-ljud, och att det nsv. *e*-uttalet härstammar därifrån, såsom KOCK, a. st. I, 222 f., alternativt föreslår, är ett obehöfligt antagande.

Bellman, Manderström, Weste ff., *kela* (da. *kjæle*, jfr fsv. *kælin* 'klemig');

potkes (från lty. *pottkese*, jfr ty. *käse* 'ost'; att anta inflytande från den föga kända lty. skriftformen synes onödigt, jfr s. 306 not 9);

tjäna (men alltid *tjänst*, emedan vokalen där är kort; fsv. *þiæna*), redan på 1600-talet ofta rimmande med ord på *-ena* [1].

På 1700-talet förekom samma vacklande uttal äfven i följande tre ord [2] som nu synas ha konstant *ä*:

kegel Weste (från ty. *kegel*; inflytande från ty. skriftens *e* är tänkbart, men ett obehöfligt antagande, jfr *ked* och *potkes* här ofvan), *kegla* Bellman, Weste [3] (fsv. *Kiægla* som ortnamn jämte *kæggla*, nu *käggla* med konstant *ä*, emedan vokalen är kort), *kek(e)* Hof, Sahlstedt, Bellman, Manderström, Weste (fsv. *kæki* [4], jfr no. *kjake* m., sv. dial. *tjåk* f. af **kiǫk*, mlty. *keke* [5] f.).

Hvad denna företeelses ålder beträffar, så framgår af hvad ofvan under *tjena* anförts, att *e*-uttalet måste ha förefunnits åtminstone redan på 1600-talet. Men det kan naturligtvis vara mycket äldre, kanske samtidigt med den, såsom vi ofvan sett, i vissa sv. dialekter redan i fsv. tid inträdda allmänna öfvergången af långt *æ* till *e*, ehuru saken icke låter sig öfvertygande bevisa. Man kan nämligen af den fsv. skrifningen *þiena* för *þiæna*, hvilken såsom Ottelin [6] uppvisat, i vissa ä. fsv. skrifter obestridligen afser ett uttal med *ē*, näppeligen draga den slutsatsen, att nu ifrågavarande

[1] Se Hesselman, *De korta vokalerna i och y*, s. 19.

[2] Jfr särskildt Wulff, *Svenska rim och svenskt uttal*, s. 76 f. och 88.

[3] Enligt Wulff, a. st. s. 98 not **, skall uttal med *e* ännu någon gång förekomma.

[4] Söderwalls uppslagsform *kiæke* (dvs. *kiǣke*!) är ej belagd och än mindre det af Kock, a. st. I, 222, anförda »fsv. *kiaki*».

[5] Kock, a. st., antar onödigtvis det nsv. *e* bero på lån härifrån. Jfr s. 306 not 9.

[6] *Studier öfver Cod. Bureanus* II, 52.

öfvergång redan i ä. fsv. ägt rum (liksom ej heller den af Kock [1] dragna, att ä. fsv. *iǣ* här blifvit *ie*). Ty, såsom Ottelin påpekat, kan formen möjligen bero på lån från fsax. *thienon*. Å andra sidan har man ej tillräckliga skäl att med Ottelin anse *e* i nsv. *tjena* bero på samma utländska inflytande, eftersom öfvergången från *tjä* till *tje* väl får anses vara nöjaktigt styrkt genom öfriga ofvan anförda fall.

Anm. En artikulationslägets förskjutning framåt föreligger äfven i den y. fsv. öfvergången *io* > *iö* i t. e. nsv. *sjö* af fsv. *sio* o. d., en öfvergång som tillhör 1400-talet och således är senare än den tidpunkt, som jag i detta arbete valt till utgångspunkt för min framställning. Men då den är fullt afslutad i y. fsv. tid och redan då fått uttryck i och genom det skrivna ordet, så hänvisar jag densamma till den fornsvenska grammatiken.

[1] A. st. I, 281 och II, 297.

TREDJE KAPITLET.

Ändring af läppartikulationen.

§ 30. Labialisering.

1. Jämte tungartikulationens förskjutning bakåt ingår labialisering såsom ett moment i de redan behandlade öfvergångarna *ọ* > *o* (se ofvan s. 83 ff.), *o* > *a* (s. 133 ff.) och *a* > *a* (s. 159 ff.) samt dessutom, ehuru i vida mindre mån — jfr i det hela vokaltabellen I, 538 — i utvecklingen af *ə* ur *a*, *e*, *ı*, *æ*, hvarom se nästa kapitel.

2. Fsv. *ă* uppträder före *nk* såsom slutet kort *å* (*a*) inom ett centralsvenskt dialektområde, som omfattar åtminstone följande trakter: nordligaste Södermanland (intill en linje Jälmaren—Södertälje—Stockholm), Uppland (utom Roslagen), Gästrikland, Dalarna (där dock i Älvdals- och Orsamål *å* vidare utvecklats till *au*, resp. *ö*), Västmanland och allra östligaste Värmland[1]. Vanligen antar man att utvecklingsgången härvidlag varit *a* > *ā* > *å*, så att här förelåge ett specialfall af den ofvan s. 133 ff. behandlade öfvergången *a* > långt *a* (som i förevarande fall senare förkortats). Att en förlängning af *a* före *nk* verkligen på sina håll ägt rum, göres troligt af t. e. södra Skånes *skaŋk*, *maŋke* osv. med långt *a* och södra Hallands väl där utvecklade *skaŋk*

[1] Se Hesselman, *Sveamålen*, s. 47, Noreen i Sv. landsm. IV, 1, s. 8 f., Leffler i Svenska fornminnesföreningens tidskrift II, 37, Kallstenius i Sv. landsm. XXI, 1, s. 177.

(*skaugk*) osv.[1]. Men för de ofvannämnda centralsvenska dialekternas vidkommande är det mycket ovisst, om någon förlängning bör antagas ha försiggått[2] och icke snarare en öfvergång *a* > *a* > *ω* > *a* (eller kanske *a* > *o* > *a*).

Huru härmed än må förhålla sig, så har riksspråket att uppvisa några, numera visserligen mycket få, men i ä. nsv. och särskildt hos uppsvenska författare talrika exempel på nämnda dialektala öfvergång, nämligen:

ä. nsv. *dronk* 'drank' Schroderus[3];

ä. nsv. *hånck* 'hank' Schroderus[3];

kånka jämte *kanka*;

ä. nsv. *måncka* 'manke' Schroderus[3];

ä. nsv. *Rånckhyttan* P. Swart;

skånk Lind ff.[4] jämte *skank*, verbet *stånka* (fsv. *stanka*; så ock P. Swart, Arvidi, Stiernhielm, Aurivillius, Spegel, Serenius, Lind, Ihre[5]), ä. nsv. *sånk* 'sänka' (i marken) Schroderus[3], ä. nsv. *sånk* 'sjönk' Bureus[3] (fsv. *sank*; så ock P. Swart och Tiällmann);

ä. nsv. *wåncka* 'vanka omkring' Schroderus[3], ä. nsv. *wonka* 'vankas' P. Swart.

I det nuvarande riksspråket uppträda emellertid de tre ännu hithörande orden (*kånka*, *skånk*, *stånka*) vanligen icke såsom i de dialekter, från hvilka de stamma, med slutet *å*-ljud (*a*), utan med öppet (*o*), vare sig detta beror på bevarande af ett eventuellt äldre mellanstadium i ljudutvecklingen (se här ofvan) eller väl snarare på ljudsubstitution

[1] Se Wigforss, *Södra Hallands folkmål*, s. 238 f.

[2] Att någon sådan icke ägt rum antas med tvekan af Kallstenius, a. st. not 2, och med större tillförsikt af Hesselman, a. st. not 1. Argumenter för förlängningen anföras af Hultman i Nordiska studier s. 237.

[3] Se Grip i Sv. landsm. XVIII, 4, s. 12.

[4] Denna form ej upptagen i SAOL, 7 uppl., men i 6 uppl. (1889) liksom ock hos hos Lyttkens-Wulff 1889, Wenström-Jeurling, Sundén, Leksell och Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 385.

[5] Se Vendell, *Språket i P. Swarts krönika*, s. 361; Kock, a. st.

(eller möjligtvis en ljudlagsenlig utveckling *a* > *o*); jfr ofvan s. 153 [1] f. med not 2.

Anm. Den i vissa, i synnerhet syd- och västsvenska, dialekter förekommande och redan i ä. fsv. och fda. uppträdande öfvergången af *ē* till *ō* mellan *l* och *v* har visserligen lämnat spår efter sig äfven inom riksspråket i och genom många ortnamn på *Löf-* eller *-löf* såsom *Löfånger* (fsv. *Lēfanger* och så ännu hos Olaus Magni) i Västerbotten, *Löfhulta* (fsv. *Lēf-*, *Lōfælta*) i Södermanland, *Skatelöf* (fsv. *Skatalēf*, *-lōf*) i Småland och framför allt en massa på *-löf* — *Burlöf*, *Gislöf*, *Österslöf* osv. [2] — i Skåne; men på grund af nyss nämnda höga ålder hör denna företeelse ej hit. Det först i y. nsv. tid uppträdande *löfkoja* Lindfors 1815 ff. för äldre *levkoja* (så ännu alternativt hos Sundén 1892) beror väl på folketymologisk anslutning till *löf* [3]. Det äfvenledes först i nsv. anträffade *klöver* (fsv. *klēver* från mlty. *klēver*) är väl lån från da. *klover* af ä. da. *klever*. På danskt lån bero troligen ock de två fall af *ö* för väntadt *e*, där vokalen ej föregås af *l*, nämligen *ströfva* (ä. da. *strøve*, *streve*, numera *streife* från ty. *streifen*) [4] och *stöfvel* (redan fsv. *stōvel*, ä. da. *støvel*, *stevel* från mlty. *stevel*). Någon öfvergång *e* > *ö* finnes sålunda icke i nysvenskan, åtminstone ej i riksspråket.

§ 31. Delabialisering [5].

1. Jämte tungartikulationens förskjutning framåt ingår delabialisering såsom ett moment i den redan behandlade

[1] Där r. 13 nedifrån har det ledsamma tryckfelet »kort *ɑ*», som skall vara »kort *o*».

[2] Se Falkman, *Ortnamnen i Skåne*, s. 68 ff.

[3] Se Noreen i Sv. landsm. VI, 5, s. 20.

[4] Jfr — i viss mån annorlunda — dels Tamm, *Granskning av sv. ord*, s. 29 ff., dels Falk-Torp, *Norw.-dän. et. Wtb.*, s. 1178.

[5] Jag frånser här alldeles den minimala förskjutningen *ɑ* > *a* (jfr I, 521) och den högst problematiska *ɑ* > *o* (se ofvan s. 153 f. med not 2; jfr här ofvan not 1).

öfvergången *u* ~ *u* (se ofvan s. 267 ff.) samt dessutom i utvecklingen af *ə* ur *ɵ*, hvarom se nästa kapitel.

2. Om i nsv. riksspråk *y* ljudlagsenligt blir *i* uti trycksvagt slutljud, är mycket ovisst; se I, 499 f. I tryckvag förstafvelse ha vi visserligen ett obestridligt exempel på *y* ~ *i* i *diktal* jämte *dykdalb* (från fra. *duc d'Albe*), men detta isolerade fall härstammar möjligen från de många, ehuru visserligen i allmänhet rätt periferiskt belägna, dialekter, i hvilka *y* genomgående blifvit *i* [1]. Däremot ha vi ingen anledning att anta ett dylikt dialektalt inflytande i *hilka* Lind ff. [2] jämte sv. dial. *hylka* (liksom da. *hyllike* från mlty. *hulleken*), ty formen med *i* kan vara lånad från ty. dial. *hilche* (jfr ock den finska formen *hillikka*) [3].

3. Y. fsv. *ŏ* (dvs. *ɵ*, se ofvan s. 80) har senast omkring 1600, men troligen redan omkring 1400 (jfr ofvan s. 130 och 132 samt se närmare nedan s. 334 ff.) antagit ljudvärdet (kort) öppet *å*-ljud (dvs. fonetiskt betecknadt *o*) i följande två fall:

a) I tryckstark stafvelse, såvida den korta kvantiteten bevarats till nsv. tid (hvaremot vid förlängning uppstått slutet *å*, dvs. *a*, se ofvan s. 117 ff.). Exempel:

α) I fsv. litteratur anträffade ord:

abborre (fsv. *aghborre* till *borre*, se nedan s. 313), *abrott* 'åbrodd' Var. rer. voc. ff. t. o. m. Lind (se SAOB; om de från da. lånade nutida formerna *åbrodd* Lex. Linc. ff. och *abrodd* A. Månsson ff. se ofvan s. 147), *armborst* (från mlty.); *block* (från mlty.), *block-* (se nedan s. 324), *blomma* Rosenhane, Lucidor, Spegel, Runius, Hof, Geijer, Tegnér, Nicander m. fl. [4] (med *o* för *o* genom påverkan af) *blomster* (se vidare ofvan s. 95 med not 3), *bloss* (jfr *-blås* ofvan s. 117 f.),

---

[1] Se t. e. LUNDELL i Sv. landsm. I, 87 f.

[2] Ej upptaget i SAOL, men t. e. hos LYTTKENS-WULFF, WENSTRÖM-JEURLING, SUNDÉN, TAMM och LUNDELL.

[3] Se RIETZ, *Sv. dialekt-lexikon*, s. 280.

[4] Se ÅKERBLOM, *Runii sv. rim*, s. 173.

blott (fsv. *blotter* [1]), *bock* (i betydelsen 'bockliknande träställning' — hvartill »hoppa *bock*» — 'säte för kusk' och 'fel' lån från ty.), *bocka* (från mnederl. *bocken*; jfr *bucka* s. 267), ä. nsv. (se ofvan s. 245) *bogt* (*bocht*) 'bukt' (från nederl. *bocht*, mengl. *boght*?, jfr ofvan s. 245; i fsv. blott anträffadt såsom *bucht*, hvarom se ofvan s. 267), *boja* (från mlty. *boie*), *bolde*, ? *bolia* (*bålia*, fsv. *bolghia*; se vidare nedan s. 334 f. noten), *boll* (fsv. *fyr-bol*, isl. *bǫllr* [2]; möjligen delvis lån från mlty. *bolle* 'kula), sjönamnet *Bolmen* (styrkt för fsv. genom ortnamnet *Bolms-ō*) [3], ä. nsv. *bolmofröö* 'Hyoscyamus' Var. rer. voc. (fsv. *bolma-*, *bulmefrō*), numera *bolmört* (fsv. **bolmo-*, *bølmeyrt*), *bolster* (fsv. *bolster*, *bulster*), ? *bonde* Lucidor (se ofvan s. 95 not 4), *borg* och dithörande dopnamn af typen *Ingeborg*, *borga* och det dithörande *borgen* (fsv. *borghan*; jfr II, 244), ä. nsv. *bor(c)k* 'burk' Schroderus, Arvidi, Aurivillius [4] (från mlty. *bodik* liksom *burk* af fsv. *budhker*, den enda i fsv. anträffade formen), *borr* och *borra* (jfr *båhr* och *båra* ofvan s. 118; fsv. *bora*, y. *borra*), kard-, ollon-, sjö-*borre* (fsv. *borre* 'taggig tingest'; hit ock *abborre*, se ofvan s. 312), *borst* med det dithörande *borsta*, *bort* jämte det därtill bildade *borta* (fsv. *borto*, y. *borta*), *boss* (jfr *bås* ofvan s. 118), *botten* (fsv. *botn*), *brodd* (jfr *brudd* ofvan s. 267), *brosk* (jfr ofvan s. 103 och *brusk* s. 267), *brott* (jfr *brutt* s. 267) och *brottas* (jfr *bråtas* ofvan s. 118; fsv. *brotas*);

dobbel (från mlty.; jfr *dubbel* s. 268), *dobbel* 'dubbel' Nya test. 1526 ff. t. o. m. Lind [5] (från lty.; jfr *dubbel* s. 268), *dock* (fsv. *doch* från mlty.), *docka* (som leksaksnamn och i »en *docka* lin» o. d. — om skepps*docka* se däremot nedan s. 325 — från mlty.), *doft*, *dolsk* (i den mån det uttalas med

[1] Om ordets etymon se å ena sidan TAMMS, å andra sidan FALK-TORPS ordbok.

[2] Se NOREEN, *Sv. etymologier*, s. 8 f.

[3] Om etymon se HELLQUIST i Sv. landsm. XX, 1, s. 64 f.

[4] Se KOCK, a. st. II, 101.

[5] Jfr KOCK, a. st. II, 82.

kort vokal; fsv. **dolsker* af *dulsker*, se ofvan s. 124), det hvardagliga *dom* 'dem' (fsv. *þom* jämte *þæm* m. fl. former), *domna*, *doppa* (jfr *duppa* s. 268), *dotter* (fsv. *dottir* af ä. *dottir*; jfr *doter* ofvan s. 84), *dropp* och *droppe* (fsv. *dropi*; jfr *dråpe* ofvan s. 118), *drots* (fsv. *drotz* < *drotzt* < *drotzte* < *drotsæte* från mlty. *drotsete*), *drottning* eller, ursprungligen väl blott i proklitisk ställning, *dronning* [1] (påfallande *droning*, *dråning* Columbus, Lagerlööf, Dahlstierna, Karl XII, Runius, Dalin m. fl.);

farkost, *flock*, subst. *flott* (jfr *flåt* ofvan s. 118), *flotte* och det därmed ursprungligen identiska *flotta* (fsv. *floti*, oblikt *flota*), ä. nsv. mycket ofta[2] *folger*, -(*g*)*de*, -*gt* 'följer, -de, -t' (fsv. *folghia* jämte *fylghia* och *fylghþe* jämte *fulghþe*, *folgþe* genom utjämning af en ursprunglig böjning *fylghia*, *fulgþe* såsom *sæghia*, *saghþe* o. d. [3]; jfr fht. *folgen* och *sagen*), *folk*, *Folke*, *form* (från mlty. *forme* af lat. *forma*), *fors*, *forst* 'först' Var. rer. voc., Ol. Petri, L. Petri och *forste* 'förste' L. Petri samt *i forstenne* 'i förstone' L. Petri [4], *frost*, *försoffad* (fsv. *forsoffadher* 'domnad', ä. nsv. *försoffad* 'som förlorat besinningen' [5], hos Weste 'försjunken i vällust'; väl kontamination af mlty. *vorsuffet* 'modfälld' o. d. och ty. dial. *versoffen* 'försjunken i vällust'), *förstockad* (från mlty. *vorstocken*);

godt (fsv. *got*, isl. *gott*), *golf* (jfr *gulf* ofvan s. 269), *gorr*

[1] Ej i SAOL, men t. e. hos DALIN (»vanligare» än *drottning*), LYTTKENS-WULFF (»i Svealand oftast» *dronning*) och TAMM. Om formerna i ä. nsv. se ÅKERBLOM, a. st. s. 172 med not 2.

[2] Se VENDELL, a. st. s. 95 och 229; HELLQUIST, *Stud. i 1600-talets svenska*, s. 155; NOREEN-MEYER, a. st. s. 63 r. 13; KOCK, a. st. II, 20 och 193.

[3] Se NOREEN, *Altschwed. Gramm.* § 553, 2 med anm. 2. Annorlunda KOCK, a. st. II, 20.

[4] Se KOCK, a. st. II, 18. Om formens förklaring se NOREEN, a. st. § 468, 4, b; annorlunda KOCK, a. st., och ännu annorlunda HULTMAN, *Hälsingelagen*, s. 258.

[5] Se t. e. VENDELL, a. st. s. 240.

(jfr *går* ofvan s. 118 [1]), *Gottland*, ä. nsv. *Go(t)staff* 'Gustaf' Ol. Petri [2];

Holdo (fsv. *Hōldo*, som förhåller sig till biformen **Holdo* såsom det etymologiskt motsvarande fno. *hauldr* till isl. *holþr* 'friboren man'), *Holger* (fsv. *Hol(m)gēr*), *holk* (fsv. knīfs*holker*, isl. *holkr*; jfr ags. *holc* 'hålighet'), *Holm* såsom ortnamn och i talrika sammansättningar af typen *Stockholm*, *holme*, *honning* (fsv. *honnogh*; jfr *honing* s. 118), *honom* (i den mån det uttalas *honnom*; jfr ofvan s. 85), *hoppa* (fsv. *hoppa*; jfr *huppa* ofvan s. 270), *hoppas* (fsv. *hopa*, *-as*), *hors* 'häst, sto' Var. rer. voc., Schroderus, Dalin, Livin (1781) [3] med ä. nsv. *horsa* (*hårsa*; ombildning af fsv. *hyrsa* efter *hors*) 'sto' [3] och det i fsv. ej anträffade *horsgök*, pl. *hossor* 'strumpor' Synon. lib. (men *hosa*, *hosor* Var. rer. voc., Schroderus, Serenius, Lind, hörande till s. 118 ofvan, jämte *hussor* s. 270 och *husa* s. 262; fsv. *hosa*, *husa*), *hållt* 'hult' Dahlstierna samt i ortnamn såsom *Hålt* (*Håltet*, *Håltane*, *Holtane* m. m.; fsv. *holt*, *hult*);

igelkott (fsv. *īghilkotter*; jfr *ighelkutt* ofvan s. 270);

ä. nsv. [4] *jomfru* 'jungfru (från mnederl. *jonfrouwe*);

klocka (från mlty. *klocke*), *kloster* (från ett mlty. *klōster* [5], som bör ha funnits jämte det ursprungliga *kloster*; jfr ty. *östen* jämte *ōsten* 'östern' o. d.), *klottra* (se *kluttra* ofvan s. 270), *knopp* [6], *knorra* (jfr *knurra* ofvan s. 270), ä. nsv.

[1] Enligt Lyttkens-Wulff, *Sv. uttals-ordbok* och *Sv. ordlista*, skall detta uttal ännu tillhöra riksspråket, ja för *gorrig* ange de i uttalsordboken blott uttalet *gårig*. Det accepteras emellertid icke af SAOL.

[2] Se Vendell, a. st. s. 251 och 253.

[3] Se F. A. Dahlgren, *Glossarium öfver föråldrade och ovanliga ord och talesätt*.

[4] Se t. e. Vendell, a. st. s. 273, och Kock, a. st. II, 82.

[5] Man kan ej, såsom Kock, a. st. II, 263, gör, härleda nsv. *kloster* från ett »fsv. *klōster*» (och detta från mlty. *klōster*), ty detta måste i nsv. ge slutet *o*-ljud såsom i *moster*, *ost*, *prost*. Vokalen var således redan i fsv. tid förkortad liksom i de former, från hvilka nsv. *dotter*, *drots*, *godt* m. m. härstamma.

[6] Om etymon se v. Friesen, *Om de germ. mediageminatorna*, s. 61.

knossa 'krossa' Schroderus [1], Stiernhielm (Hercules v. 69; fsv. *knosa*, *knusa*, jfr da. *knuse*), *kock* (från mlty. *kok*), *kockla* (styrkt för fsv. genom *koklare*; se vidare ofvan s. 245 f. och *kuckel* s. 270), *kolf*, ä. nsv. *koll* eller *kolle* Aurivillius (samt ortnamnet *Kållen* Dahlstierna; jfr *kull*, *kulle* och *Kullen* ofvan s. 270), *komma* v. (fsv. *koma*; jfr ofvan *kumma* s. 247 och s. 270 f.), ? *kong* [2] och *konglig* (jfr ofvan s. 110, resp. 98), ä. nsv. *konningh* Var. rer. voc. (från mlty. *konnink*; jfr fsv. *koning* från mlty. *konink*) eller *konnung* Bibeln 1541 [3] 'konung', *konst* (från mlty. *konst* [4]; jfr *kunst* ofvan s. 271), *kopp* (styrkt för fsv. genom *koppare* 'förfärdigare af koppar'; jfr *kupp* ofvan s. 271), *koppa* '(kopp-) blåsa' (från mlty. *koppe* [5]), *koppar* (fsv. *kopar* jämte *kopor* och *koppar* från ags. *copor*, resp. mlty. *kopper*), *koppel* (från mlty. *koppel* [6] af lat. *copula*), *korg* (fsv. *korgher* från fda. *korgh* [7], hyperdanism [8] för *korf* från mlty. *korf*), *kork* (från mnederl. *corc* och detta från spa. *corcho* af lat. *cortex*), *korp* [9], *korra* 'kurra' v. Grubb [10], Lind (jfr *kurra* ofvan s.

[1] Se GRIP, Sv. landsm. XVIII, 22.

[2] Jfr KOCK, a. st. II, 102.

[3] Se VENDELL, a. st. s. 280.

[4] Se TAMM, *Om avledningsändelser hos sv. substantiv*, s. 84.

[5] Så riktigt redan SÖDERWALL, under det att FALK-TORP märkvärdigt nog härleder ordet från mlty. *pocken*, som ju dock fortlefver oförändradt i fsv. och ä. nsv. *pockor* 'veneriskt utslag' och svordomen *pocker*.

[6] Så riktigt FALK-TORP, a. st. s. 557, under det att KOCK, a. st. II, 68, onödigtvis härleder ordet från mlty. *kopel*, åberopande ett fsv. *kopel*, som dock icke är styrkt (Söderwall har »*kopel?*» och tillägger märkvärdigt nog »Jfr mlt. *koppel*»).

[7] Se NOREEN, *Altschwed. gramm.* § 271 anm. 1.

[8] Jfr FALK-TORP, a. st. s. 206 under *Farve*.

[9] Om etymon se FALK-TORP, a. st. s. 567 och 1500. Märkvärdigt nog antar KOCK, a. st. II, 68 (efter föredöme af SÖDERWALL) för detta urgamla nordiska ord lån från »fornprov. *corb*» (af lat. *corvus*); jfr häremot nu också HELLQUIST i Nord. tidsk. 1914, s. 549.

[10] Se KOCK, a. st. II, 101.

271), *kors* (väl från mengl. *cors*[1]), *kort* adj. (från mlty.), *kost* (från mlty. *kost* af ital. *costo*, hörande till följande), *kosta* (från mlty. *kosten* af ital. *costare* och detta af lat. *constare* 'stå i ett visst pris'), *kostlig* (fsv. *kostelīker* från mlty., hörande till föregående), *koxa* (se ofvan s. 245), *kropp* (fsv. *kropper* 'körtelsvulst, bål, kropp'; jfr mlty. *krop* 'utväxt, kräfva, bål, lik') med de dithörande, ehuru visserligen icke i fsv. uppvisade, *kroppås* (dalmål *kruppås*, jfr sv. dial. *kropp* 'takkrön', ags. *cropp* 'kräfva' men äfven 'topp, ax', nederl. *krop* 'kräfva, barm' men äfven 'ändan på kölen'; motsvarande betydelse styrkt för fsv. genom *kroppadamber* 'cistern på taket') samt ortnamn såsom *Kroppefjäll* i Dalsland och *Käglekropp* 'öfversta delen af berget Käglan' liksom ock *kroppkaka* (sv. dial. *kroppa*, *kroppning* o. d., jfr i fråga om denna betydelse mlty. *krop* i bet. 'pastej')[2], *krossa* (fsv. *krosa*, *krusa* — väl i afljudsförhållande till det synonyma *krasa* — jämte *krossa*, som möjligen är helt eller delvis lån från mlty. *krossen*[3]);

lock m. (fsv. *lokker*), *lock* ntr. (fsv. *lok*; jfr *-låk* ofvan s. 119), *locka*, *locke* 'spindel, mytiskt väsen'[4] (fsv. *lokke*, *lukke* 'spindel')[5], *lodja* (från ry. *lodija*[6]), ? ä. nsv. *lochta* 'lukta' (se ofvan s. 245; jfr *lukt* s. 271), *lopp* subst. (fsv.

[1] Se Reinius i Språkvetenskapliga sällskapets förhandlingar 1897—1900, s. 60 ff.

[2] Grundbetydelsen är väl sålunda 'utbuktning, kullrigt utsprång, kluns' (jfr fsv. *kroppōtter* 'korpulent'), icke såsom Falk-Torp påstå »aufgeschnittenes schlachtvieh, wo die bauchhöhle herausgebogen ist». Ordet har icke, såsom ännu Söderwall antar, något med lat. *corpus* att skaffa.

[3] Att med Söderwall anta äfven *krosa*, *krusa* vara lån från mlty. *krossen* är naturligtvis omöjligt.

[4] Ej upptaget i SAOL, men t. e. i Lyttkens-Wulffs *Uttals-ordbok* och Lundells *Sv. ordlista*.

[5] Om etymon se Celander i Språkvetenskapliga sällskapets förhandlingar 1907—1909, s. 70 f., och Danske studier 1914, s. 80 ff.

[6] Se vidare Tamm, *Sv. ord belysta genom slav. och balt. språk*, s. 5, och Lidén, *Blandade språkhistoriska bidrag*, s. 9 ff.

op, ags. *hlop* [1]), *lopp* 'löpte', *loppa* (jfr *luppot* ofvan s. 271), ä. nsv. *lork* Aurivillius (jfr *lurk* ofvan s. 271), *lossa* (från mlty. *lossen*), *lossna* (fsv. *losna*; jfr *låsna* ofvan s. 119), ä. nsv. *lost* 'lust' [2] och *förlosta* 'förlusta' [2], *lott* (fsv. *loter*, *luter*; jfr *lutt* s. 271), *långe* (*longe*, *longo*) 'redan, längesedan' Nya test. 1526, Ol. Petri, P. Swart, Synon. lib., Messenius, Lex. Linc., Swedberg, Ihre [3] (fsv. *longo*, isl. *longo* [4], sv. dial. *lunge*, *long*, dvs. *logg* [5]);

Metworst 'metvurst' (se ofvan s. 271), *molla* (fsv. *molde*, jfr fhty. *molta*), *molln* Dahlstierna (och ännu alternativt så uttaladt, ehuru skrifvet *moln*; jfr s. 119), *morgon*, *morra* (se *murra* ofvan s. 272), *mossa* och *mosse* (jfr *måsa* och *måse* ofvan s. 119), ä. nsv. mycket ofta [6] *most* 'must' (jfr *must* ofvan s. 272), *mott* (se *mutt* s. 272), ä. nsv. *målka* 'mjölka' Messenius [7], Moræus (Vitulus, s. 14; fsv. *molka*), *månde* (*monde* Dahlstierna, Törnevall 1694; fsv. *monde* [8]) samt *månn(tro)* och *månne* (fsv. *mon*, resp. *monne*, proklitiska former för äldre *mun*, resp. *munde* > *monde* [9]), *måste* (fsv. *moste* från mlty.);

---

[1] Så Franck, *Et. woordenboek*, under *loopen*. Jfr emellertid Björkman, *Scandinavian loan-words*, s. 71 noten.

[2] Se Kock, a. st. II, 83, och Vendell, a. st. s. 294.

[3] Se Vendell, a. st. s. 294, Hellquist, *Stud. i 1600-talets svenska*, s. 109.

[4] Se Hultman, *Hälsingelagen*, s. 12 med not 2.

[5] Se Danell, *Nukkömålet*, s. 112 med not 2.

[6] Se t. e. Kock, a. st. II, 83.

[7] Se Noreen-Meyer, *Valda stycken*, s. 55 r. 27.

[8] Enligt Kock, Sv. landsm. XIII, 8, s. 7, skall *månde* utgå från fsv. *mande*, som emellertid anträffats blott två gånger och detta mycket sent samt väl därför ingenting annat är än ett försök att återge uttalet *månde* på en tid då bokstafven *å* ännu ej fanns; jfr Noreen, *Altschw. gramm.* § 556, anm. 2.

[9] Se Noreen, a. st. § 143 anm. 10. Enligt Falk-Torp, a. st. s. 729, skall däremot *månne* vara en — i fsv. dock aldrig anträffad — motsvarighet till isl. pres. konj. *mone*, ett antagande som emellertid förbjudes af sådana faktiska fall som fsv. »*munde hon ey kōpa*» 'månne hon ej köper' (se Söderwall, *Ordbok* II, 57).

ä. nsv. *nonna* 'nunna'[1] (från mlat. *nonna*; jfr *nunna* ofvan s. 272), *noppa* subst. (troligen ej, såsom Söderwall antar, lån från, utan inhemsk motsvarighet till mlty. *noppe*, ags. *hnoppa*, ty jfr no. dial. *nuppa*, sv. dial. *noppa* 'nappa')[2], *Norge* (fsv. *Norghe* af ä. *Norighe*)[3], *norr* (fsv. *nor* af *norþr*), *nors*[4], *norsk* (fsv. *norsker* af *nōrisker*)[4], *nånsin* (fsv. *nokonsin*, jfr emellertid *någon* ofvan s. 119), *näsborr* (fsv. pl. *næsaborar*, *-borrar*; jfr *-båårar* s. 118 och *-burar* s. 263), *nödtorft* (fsv. *nōdhthorft*);

och och *ock* (båda af fsv. *ok*), *ocker* (fsv. *oker*, isl. *okr*), *offer* (från fs. och mlty.), *ofta*, *olja* (från mlty. *olie* af lat. *oleum*), *om* (y. fsv. *om*, proklitisk form för ä. fsv. *um*; jfr ä. nsv. *um* ofvan s. 276) och *omgå(s)* 'umgås' P. Swart ff. (se s. 276) eller *omgänge* Gustaf II Adolf[5] ff. (fsv. *om-*, sällan *umgænge*), *opp* (y. fsv. *op*, proklitisk form för ä. fsv. *up*) och *oppe* (fsv. *oppe* för *uppe* genom inflytande från *op*) med dess sammansättningar såsom *oppehålla* Hiärne[6], ä. nsv. *oppenbar* Ol. Petri[7] (fsv. *opinbar*, mera sällan *upinbar*, hvaraf *uppenbar*, se s. 276), *orgel* (från mlty.) eller ålderdomligt pl. *orgor* (från mlty. pl. *orgen* af lat. *organum* eller ital. *organa*), *orka*, *orre*, *osmundsjärn* (fsv. *osmund-* af ä. *ósmund*; jfr fno. *Ósmundr*, isl. *Ósmundr* som mansnamn och nisl. *ásmundarjarn*[8]), *oss*, *Otto* (från mhty.), *otter* 'utter' Var. rer.

[1] Se Kock, *Sv. ljudhistoria* II, 81.

[2] Om etymon se vidare v. Friesen, *Om de germ. mediageminatorna*, s. 73 f.

[3] Om etymon se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 22 f. Annorlunda Hægstad i Maal og Minde II, 51 f. (lämnande *ō* oförklaradt) och Kock i Arkiv XXIV, 195 noten (med omöjlig förklaring af *ō*).

[4] Om etymon se Noreen, a. st.

[5] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 98 r. 34. En mängd andra exempel ofvan s. 276.

[6] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 140 r. 2.

[7] T. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 8 r. 35.

[8] Se vidare Noreen, *Altschwed. gramm.* § 73, 2.

voc. m. m.[1] till och med Lind (fsv. *oter* jämte *uter*, hvaraf *utter*, se s. 276);

papegoja (fsv. *papekoia* från mlty. *papegoie*), *plocka* (möjligen lån från mnederl. *plocken*), svordomen *pocker* af det nu föråldrade (men ännu hos Weste förekommande) pl. *pockor*[2] 'veneriskt utslag' (fsv. *pokkor* — som af Söderwall öfversättes med 'koppor', men åtminstone på de flesta ställen, t. e. tre gånger i Läkeboken nr 7, betyder 'syfilis'[3] — af mlty. pl. *pocken* 'blåsor' och *de walschen pocken* 'syfilis'), *pojke* (fsv. *poyka*[4] från fi. *poika*), ä. nsv. *polwer* Var. rer. voc. (från mnederl. *polver*; jfr *pulver* s. 272), ? *pomp* 'pump' Schroderus, Lex. Linc., Lind (fsv. **pompo-*, *pumpo-*, se ofvan s. 272, från mnederl. *pompe*, resp. mlty. *pumpe*; möjligen dock åtminstone delvis hörande till s. 247 ff. ofvan, jfr sv. dial. *pomp*), *pors* (näppeligen lån från mlty. *pors*[5]), *Posse* (fsv. *Pose*, *Pusa*, samma ord som *posi*, *pusi*; jfr *påse* ofvan s. 119), dörr-, fönster*post* (från mlty. *post* af lat. *postis*)[6], *potta* (på grund af formen och den allmänna spridningen i dialekterna näppeligen, såsom Söderwall och Falk-Torp[7] anta, lån från mlty. *pot*);

(lif)*rock* (från mlty.), (spinn)*rock*, *rodna* (i den mån det uttalas med kort *å*-ljud; jfr s. 119), *Rolf* (fsv. *Rolver* af ä. *Rolver*, isl. *Hrólfr*; det nutida uttalet med *f*-ljud är af ortoepisk natur, jfr *Adolf*, *Rudolf* o. d. lånord), (fisk)*rom* (se

[1] Se Kock, *Sv. ljudhistoria* II, 102.

[2] Se Kock, *Bidrag till sv. etymologi*, s. 51 f.

[3] Se Dahlgren i Hygiea 1896, s. 608.

[4] Ej upptaget hos Söderwall, men finns dock i fsv., se Kock, Skandinavisches Archiv I, 9.

[5] Såsom Söderwall antar. Se däremot Falk-Torp, a. st. s. 843 och 1528.

[6] De yngre lånorden bref-, räkenskaps- och vakt*post* härstamma däremot ytterst från lat. *positus* 'placerad'.

[7] Likaså ännu Kock, *Sv. ljudhistoria* II, 82. Se däremot redan Johansson i Kuhns Zeitschr. XXXVI, 353 f.

ofvan s. 248), *Ronneby* (fsv. *Rotnebȳ*, fda. *Rothnebȳ*) [1], ä. nsv. *rossbår* 'hästbår' Var. rer. voc. (fsv. *rossabār* från mlty. *rosbāre, -bōre*), (järn)*rost* (från mlty.; jfr *rustigh* s. 288), *rost* 'underlag vid brygd' (fsv. *roste*, isl. *hroste*), *rosta* (malm o. d.; från ett mlty. *rǒsten* jämte *rōsten*; jfr om *kloster* ofvan s. 315 med not 5) med det dithörande, men i fsv. tillfälligtvis ej anträffade *roste* eller vanligen *rost* 'halster' (från ett mlty. *rǒste* jämte *rōste*), *rottna(s)* 'ruttna' Stiernhielm, Wolimhaus, Aurivillius, Salberg, Lind (liksom *rottnan* 'ruttenheten' Lucidor; jfr *råtna* s. 119 och *ruttna* s. 273), *råtta* (fsv. *rotta* från mlty. *rotte*);

skock (troligen från mlty. *schok*), *skolka* (fsv. **skolka* — se vidare ofvan s. 273 under *skulka* — mengl. *scolken*, nordiskt lån [2]), ä. nsv. *skolle* 'skulle' v. Rondeletius, Gyllenmärs m. m. [3] (v. fsv. *skolle*, proklitisk form för ä. *skulde*; jfr s. 273), *skorf* (möjligen från mlty. *schorf* [4]), *skorpa* med *skorpna* [5], *skorra* (fsv. **skorra*, *skurra* 'kurra'; jfr da. *skurre* och no. *skarre*), *skorsten* (från mlty. *schorsten* [6]), *skott* (jfr *skutt* ofvan s. 273) med det dithörande *förskott* (i fsv. blott anträffadt såsom *forskut*, hvadan *förskott* kanske är lån från mlty. *vorschot*), *skotta* (jfr *skåta* ofvan s. 120), *skotte* (fsv. pl. *skotar, skottar*), *skrock* (fsv. *skrok*, dativ *skrukke*), *slockna* (fsv. *slokna*; jfr *sluckna* s. 274), *slott* (från mlty. *slot*), *sock* eller *socka* (jfr *sucka* ofvan s. 274), ä. nsv. *socka* 'sucka' [7] (fsv. *sokka* jämte *sukka*), *socken* (i den mån det uttalas med *å*-ljud; jfr ofvan s. 96), *socker* (jfr *sucker* ofvan s. 274), *sold* (från mlty. *solt*, gen.

---

[1] Se vidare HELLQUIST i Sv. landsm. XX, 1, s. 482 f.

[2] Se BJÖRKMAN, *Scandinavian loan-words*. s. 133.

[3] Se NOREEN-MEYER, a. st. s. 61 r. 15 och 65 r. 7; KOCK, a. st. II, 100.

[4] Så SÖDERWALL, *Ordbok*. Annorlunda FALK-TORP, a. st. s. 1041 f.

[5] Ej i SAOL, men t. e. hos LYTTKENS-WULFF, WENSTRÖM-JEURLING, SUNDÉN och LUNDELL.

[6] Se FALK-TORP. Annorlunda, men säkerligen (se t. e. FRANCK, *Et. woordenboek* under *schoorsteen*) oriktigt, KOCK i Sv. landsm. XV, 8, s. 20 ff.

[7] Se KOCK, a. st. II, 102.

soldes, af ffra. *solde*), *som* (y. fsv. *som*, proklitiskt för ä. *sum*), *somligt* (fsv. *somlikit*), *sommar* (fsv. *somar*), *somna*, *somt*, ä. nsv. *sondag* 'söndag' P. Swart, Tegel [1] (väl väsentligen lån från mlty. *sondach*; jfr *sundag* ofvan s. 275 och *söndag* s. 229), *son* (*sonn* Aurivillius; i den mån det uttalas med kort vokal, jfr s. 120), *sorg*, *sork* (jfr *surk* ofvan s. 275), *sporre* (fsv. *spori*), *spotsk* och *spott* samt *spotta* (jfr *sputt* och *sputta* ofvan s. 274), *spårr* 'spår' Lucidor, Kellgren, Tegnér [2] (jfr *spâr* s. 120), *stock* och *stocka* (t. e. bin eller hattar) 'sätta i eller på stock' (däremot är *stocka sig* ungt lån från ty. *stocken*) samt *stockfisk* 'fisk torkad på stång' (näppeligen, såsom Söderwall antar, lån från mlty. *stokvisch* [3]; däremot är *stock-* i *stock-blind*, *-döf* o. d. — se V, 505 — yngre lån från lty.), *stolpe* (möjligen lån från slaviska språk, jfr ry. *stolp* af urslav. **stŭlpŭ* [4]), *stoll* (från mlty.), *stom* (i den mån det uttalas med *â*-ljud; jfr ofvan s. 96), *stoppa* (jfr *stuppa* ofvan s. 274), *stork*, *storkna*, *storm*;

tjock (jfr *tjuck* ofvan s. 275), *tocken* (fsv. *þolkin*), ortnamn som *Tofta*, *-en*, *-erna* o. d. (fsv. *topt*, pl. *-ar*, 'tomt'), ä. nsv. *tokt* (se ofvan s. 245 och jfr *tukt* s. 275), *tolf*, *Tolf* (fsv. *Tholver* af ä. *Tholver*, *Thoolver* [5]), *tolk* (från mlty.), ä. nsv. *toll* 'tull' Nya test. 1526, Bibeln 1541, Ol. Petri, Gustaf II Adolf, Gyllenius [6] (från mlty. *toln*, *tollen*; jfr *tull* ofvan s. 275), *toll* 'tum' Sahlstedt (från lty.), ä. nsv. *tommelfinger* 'tumme' B. Olaui [7] (fsv. *þomalfinger*; jfr *tumme* s. 275), *tomt* och *tomte* (i den mån de uttalas med *â*-ljud; se vidare ofvan s. 96 f.),

[1] Se Vendell, a. st. s. 13.

[2] Se L. Z[egolsson] i Pedagogisk tidskrift 1899, s. 83.

[3] Detta fastmera nordiskt lån enligt Falk-Torp, a. st. s. 1172.

[4] Se Tamm, *Sv. ord belysta genom slav. och balt. språken*, s. 31 f. Jfr emellertid Falk-Torp.

[5] Se vidare Noreen, Arkiv VI, 304 f., och Lundgren, Sv. landsm. X, 6, s. 263.

[6] Se Kock, a. st. II, 100; Hellquist, *Stud. i 1600-talets svenska*, s. 107; Noreen-Meyer, *Valda stycken*, s. 124 r. 30.

[7] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 37 r. 26.

topp (jfr *tupp* s. 275), ä. nsv. *topp(e)* 'tupp' Moræus (Vitulus s. 18, 36, 49), Beronius [1], Wallenius, Salberg (jfr *tupp* s. 275), *Torbern*, *Torgny*, *Torkel*, *Torsten* (alla fyra fsv. *Thor-* af ä. *þōr-*), *torftig* (fsv. *thorflogher*), *torg*, *torka* (fsv. *þorka*), *torp* (fsv. *þorp*), *torr* (fsv. *þorr*), *tors* (*tårs*) 'törs' Messenius, Mullerus 1629 [1], Lucidor (y. fsv. *tors* för ä. *þor*; jfr *tår* s. 120), *Torshälla* (fsv. *Thorshærghe* af ä. *Thors-*), *torsk* (fsv. *þorsker*), *torst* (*tårst* Börk) 'törst' Nya test. 1526 till och med Weste och *torsta* 'törsta' Nya test. 1526 t. o. m. Bellman [2] (fsv. *thorster* och *thorsta*; jfr *törst* s. 221), *tott* (fsv. **totter*, **tutter*, styrkt genom verbet *tutta*, se vidare ofvan s. 275 f. under *tutt*), *troll* med *trolla* och *Trolle* (jfr *trull*, *-a*, *-e* ofvan s. 275), ä. nsv. *tromma* [3] 'trumma' (fsv. *tromme* från ty. och där från ital. *tromba*; jfr *trumma* s. 275), *tross* (*tråtz* Var. rer. voc.) 'skeppståg' (fsv. *tros*, **troz* från mlty. *trosse*, *trotze* af fra. *trosse*, spa. *troza*), ä. nsv. *troth* 'trött' Börck (Darius v. 1026), dvs. *trått* såsom hos E. Kolmodin [1] och i nutida dialekter (ombildning af fsv. *þrōtter* efter det strax nedan nämnda *throtna*; styrkt för fsv. genom verbet *throtta* — för *þrōta* — 'trötta' hvaraf nsv.) af*trotta* 'utträtta' Dalin (se SAOB under *afträtta*), *trot(t)na* 'tröttna' Rondeletius, Lindschöld [1], Ol. Rudbeck [4], Linné (fsv. *throtna* — isl. *þrotna* — jämte *thrøtna* genom inflytande af *þrōtter*);

våll 'vall' Rondeletius [1] och gräs-*våll* Serenius (fsv. **volder* — isl. *vǫllr*, sv. dial. *voll* — jämte *valder*, hvaraf nsv. *vall*);

åbrodd, förr äfven *abrodd* (se ofvan s. 147 och jfr *abrott* s. 312 samt *brodd* s. 313 och *brudd* s. 267).

Härtill komma i ä. nsv. en hop pret. participier och imperf. pl. af starka verber, som i fsv. uppvisa *o*-vokal

[1] Se Hellquist, a. st. s. 107.

[2] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 189 r. 38, 190 r. 7 (jfr *torstig* Hiärne, ib. s. 133 r. 30), Hellquist, a. st., och Kock, a. st. II, 20.

[3] Se Vendell, a. st. s. 15; Kock, a. st. II, 81.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 155 r. 27.

jämte i regeln vanligare och numera, i den mån den starka böjningen bibehållits, enrådande *u*. Sådana fall äro [1]: aff-, in*borghit* 'bärgadt', *drocken*, *wedhergollet* 'vedergällt', *holpen*, *nommen* (fsv. *nomin*) 'tagen' och för*nommit*, *skotten* (fsv. *skotin*) 'skjuten', vtt*slocken* (fsv. *slukin* [2]) 'utslocknad', vnd*sloppen*, nedh*stolpit* (nybildning till det svaga, transitiva *stjälpa* efter mönstret af det starka, intransitiva fsv. *stulpin* [2]) 'nedstjälpt', *vpswolghit*, *swollet* 'svällt', *woxen* (*wåxen*; fsv. vanligen *vaxin*, *væxin*, aldrig *vuxin*, jfr ofvan s. 246), resp. *broste* [2] 'brusto', *holpo*, *sloppo* (med konj. vndt*sloppe*), *swolgho* 'sväljde', *swolto* [2].

β) I fsv. litteratur ej anträffade, men med större eller mindre sannolikhet i svenskan före öfvergångens inträdande befintliga ord:

ambolt (se *ambult* ofvan s. 277);

bankrott (*panckrott* 1596 m. fl. former, se SAOB, från ty. *bankerott* af ital. *banca rotta*; jfr *bankrutt* ofvan s. 277), *block*stor, -supa o. d. (se V, 502 och 643; sannolikt, såsom redan Tamm förmodat, att sammanhålla med fsv. *blokhog* 'väldigt slag' och i så fall hörande till *a* här ofvan), *blotta* 'svära' 1557 t. o. m. Mörck 1744 (ä. da. *blotte*; afledning af fsv. *blota* 'offra, förbanna') [3], *bobba* (till sv. dial. *bobb* 'finne, kort och tjock person', *bobbe* 'tölp', *bubba* 'Trollius', no. dial. *bobbe*, *bubb* 'buse', *buve* 'tölp, buse', *bauve* 'kaxe', således väl ursprungligen 'kluns') [4], ä. nsv. *boffel* (*båffel*) 'buffel' (se *buffel* ofvan s. 277), *Bolla* (hypokoristisk form till *Ingeborg* — och *Bothilda* — se V, 394), *bol*röka (till verbet) *bolma* (sv. dial. *bålma* 'utsända molnhvirflar af rök eller

[1] Se Kock, a. st. II, 90 ff. och 203; Vendell, a. st. s. 80 ff. och 84; Noreen-Meyer, a. st. s. 43 r. 24 och 51 r. 29.

[2] I fsv. tillfälligtvis blott anträffadt med *u*-vokal.

[3] Se närmare J. Sahlgren i Från Filologiska föreningen i Lund IV, 147 ff.

[4] Väsentligen så nu också Björkman i Indog. Forsch. XXX, 259 och Persson, *Beitr. z. indog. Wortforschung*, s. 252 f. Annorlunda v. Friesen, *Om de germ. mediageminatorna*, s. 24 ff.

ånga, svälla af dold vrede', jfr sv. dial. *bolm*stark, -stor o. d. med superlativisk betydelse, no. dial. *bylmen* 'bister', *bylme* 'ovädersmoln', *bylma*, *bilma* 'öfverdragas af tunga moln', *bylma* 'se hotande ut')[1], ä. nsv. *bromma* 'brumma' (se *brumma* ofvan s. 277), insektnamnet *broms* och *broms* 'hämsko' (se ofvan s. 225, och jfr s. 249), *bråck* (se *bråk* ofvan s. 126, och jfr *afbruck* s. 277);

dobbsko[2] (jfr no. dial. *dobb* 'järnbult' och *dubb* ofvan s. 277 med not 5 samt *doppsko* strax här nedan), skepps*docka* (från mlty. *docke*), *doddra*[3] 'dådra' (*dåddra* Hof, *dådder* Til-Landz 1683, *dudder* Franck 1638[4]; från mlty. *dodder*, se ofvan s. 121), *doppsko* (jfr fno. *doppa* 'metallbeslag', lån från mlty. *doppe* 'hylsa'; sålunda af annat ursprung än det alldeles synonyma *dobbsko* här ofvan, hvilket torde bero på folketymologisk ombildning[5]), ä. nsv. (krut)*dorck* Var. rer. voc., Synon. lib. ff. (från mlty., se ofvan s. 278), *dosta* 'Clinopodium' Franck 1638 ff.[6] (från mlty. *dost*), *drott*, i ä. nsv. äfven *drotte* (från isl. *dróttenn*, missuppfattadt såsom bestämd form; jfr *Droten* ofvan s. 84);

fingerborg eller — väl genom anslutning till *borr(a)* — *fingerborr*[7] (no. *fingerborg*, *-bjørg*, men äfven *-bor*, *-bjør*, ä. da. *-bør* jämte *-bjærg*, *-berg*; jfr fsv. *benbiærgh* 'benskydd' och isl. *halsbiorg*, ä. da. *halsbjærg* 'halsskydd'), (ull)*flocka*[8] (från mlty. *vlocke*), »bli *flott*» (från lty.), *fnoskig* (förmodligen samma ord som det af Aurivillius[9] utan öfversättning an-

---

[1] Om aflägsnare släktingar se Persson, a. st. s. 796 ff.

[2] Ej i SAOL, men t. e. hos Lyttkens-Wulff och Wenström-Jeurling.

[3] Ej i SAOL, men hos Dalin 1850 och Lyttkens-Wulff.

[4] Se A. Lyttkens, *Sv. växtnamn*, s. 964 f.

[5] Liksom enligt Falk-Torp, a. st. s. 148 f., fallet skall vara redan med no. *dopsko* eller *dupsko* i förhållande till fno. *dǫggskór*.

[6] Se A. Lyttkens, a. st. s. 292.

[7] Se t. e. Lyttkens-Wulff, *Uttals-ordbok*.

[8] Ej i SAOL, men hos Dalin, Kindblad, Lyttkens-Wulff, Tamm, Sundén och Lundell.

[9] *Grammaticæ svecanæ specimen*, s. 96 och 99.

förda *fnuskol*), det vulgära *focka* 'köra bort' (till studentslangens botten-, skrän-, sup*fock* o. d., no., isl. *fok* 'yrväder')[1], *forsla* (i den mån det uttalas med *å*-ljud; se ofvan s. 103), *frossa* (*fråssa* Wolimhaus 1649; jfr *fråsa* ofvan s. 121);

(snö)*glopp* (jfr no. dial. *glopregn*, -vedr till *glop* 'gap' och *glåpord* ofvan s. 121), ä. nsv. *gorgle* B. Olai[2] (*gorla sig* Lind jämte *gurgla*; från mlty. *gorgelen*, jfr *gurgla* ofvan s. 280), *gorma* (no. dial. *gorma* jämte *garma*, jfr isl. *Garmr* som hundnamn[3]), *gosse* (no. dial. *gosse* 'duktig karl, galt', fi. — lånadt från sv. — *kossi* 'gosse, duktig karl, forell', jfr skotskt *gussie* 'gris')[4];

ä. nsv. *Hamborgh*[5] (mlty. *Hamborch*) 'Hamburg', *hoj* (lty. dial. *hoi*, engl. *hoy*; jfr ock sjötermen *åhoj* från engl. *ahoy*, ty. *ahoi*, samt *huj* ofvan s. 280) och det väl därtill bildade *hojta* (Lind äfven *hojsta*), *horsgök* (*horssegök* Lex. Linc.) 'Scolopax gallinago' (till det ofvan s. 315 nämnda *hors* 'häst', emedan fågeln anses »gnägga»), *hvalross* (*vallross* Möller 1790, 1808 och jämte *vallrus*, jfr att Sahlstedt har blott *wallrus*[6] Weste; från nederl. *walros*, resp. *walrus*), *härkomst* (*herkomst* Lex. Linc.; från mlty. *herkomst*, jfr *härkumpst* ofvan s. 280);

idrott Serenius ff. (möjligen lån från isl. *íþrótt*, jfr dock ä. nsv. *itrot* Spegel — jämte *idræt* — fsv. *iþræt* 'yrke', kanske beroende på utjämning af en ursprunglig böjning fno. *þrótt*, gen. **þráttar*, hvaraf no. dial. *traatt* jämte *trott*, pl.

[1] Se vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 19. Annorlunda Sperber i Imago I, h. 5, s. 32.

[2] Se Kock, a. st. II, 84.

[3] Se Lidén hos Persson, *Stud. z. Lehre von der Wurzelerweiterung*, s. 195.

[4] Om etymon se vidare (Reinius och) Björkman i Indog. Forsch. XXX, 252, där också alla de många äldre men ohållbara förklaringsförsöken refereras.

[5] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 130 r. 32.

[6] Kock, a. st. II, 86, har oriktigt *walrus*.

**prættir* af samma art som *spónn, spánar, spænir* o. d. [1]), *inkomst* (från mlty.; jfr ä. nsv. *inkumpst* ofvan s. 280);

jollra (väl af ä. nsv. *iorla, iårla* Wolimhaus 1649 [2] i samma betydelse, finl. sv. dial. *jorla* 'prata'), *jolster* Linné 1745 ff. (*jollster* Linné 1751, *jålster* 1762, *hjolster* 1745 ff., isl. *iolstr*; jfr *hiälster* Franck 1638 ff., *jälster* Rudbeck 1685 ff. [3]) [4];

klossa (i den mån det uttalas med *å*-ljud; se vidare ofvan s. 99), *knollra* sig och *knollrig* (af ä. *knorrla* och *knorrlig* [5], om hvilka se strax nedan), *knorfva* [6] (jfr no. dial. *knurva* 'krama ihop, illa tilltyga' [7]), *knorr* på svansen (sv. dial. *knorr, knurr*, jfr mlty. *knorre*, engl. *knurr* [7]) med det dithörande [7] *knorrla* sig [8] och *knorrlig* [8] (jämte vanligare *knorla* sig [9] och *knorlig* [9]), *knoster* (i den mån det uttalas med *å*-ljud; se ofvan s. 104), *knott* (no. *knott*; jfr mlty. *knutte* 'linknopp', ags. *cnotta* 'knut' [10]) med det dithörande *knottrig* (jfr da. *knudret* 'knottrig' och no. dial. *knottra* 'knottrighet

[1] Se Noreen, *Altisl. gramm.*, 3 aufl., § 111, och Tamm, *Et. sv. ordbok*. Annorlunda, men otillfredsställande, Falk-Torp, a. st. s. 458 f.

[2] Se vidare Tamm, a. st.

[3] Se A. Lyttkens, *Sv. växtnamn*. s. 1234 f. och 1241.

[4] Enligt Kock, a. st. II, 409, skall detta ord uttalas »med långt och numera slutet *o*-ljud» — och sålunda ej höra hit — ett uttal som emellertid är både mig och Lyttkens-Wulff (se deras *Uttals-ordbok* och *Sv. ordlista*) samt Weste obekant, strider mot äldre skrifningar såsom de nämnda *jollster* och *jålster* samt svär mot ordets etymon och hittills kända ljudlagar.

[5] Så Noreen i Språkvet. sällskapets förhandlingar 1897—1900, s. 84, och Hesselman i Språk och stil IV, 101 f.; mindre antagligt Noreen, *Sv. etymologier*, s. 45 och 46.

[6] Ej i SAOL, men t. e. hos Lyttkens-Wulff (*Uttals-ordbok*), Schulthess, Wenström-Jeurling och Lundell.

[7] Se vidare Noreen, *Sv. etymologier*, s. 45.

[8] Ej i SAOL, men hos Lyttkens-Wulff, a. st.

[9] Ej i SAOL, men t. e. hos Weste, Dalin, Öhrlander, Schulthess, Wenström-Jeurling, Sundén och Lundell.

[10] Se vidare Noreen, a. st. s. 45 f. Annorlunda, men säkerligen oriktigt, Falk-Torp, a. st. s. 333 (under *Gnalling*).

på huden'), *kobbe* (samma ord som sv. dial. och no. *kubbe* 'kubb' och isl. *kobbe* 'säl'; jfr *kubb* ofvan s. 281), *kofta* (da. *kofte*, no. *kufte*, af ovisst ursprung[1]), *kolja* (no. *kolje*, da. urspr. pl. — *kuller*, ä. da. *kolve* af **kolgha*, gen. **kulghu*; jfr no. dial. *kolga* 'svärta med kol', och möjligen isl. *kolga*[2] såsom namn på — väl den mörka — böljan, så att fisken fått namnet på grund af sin svarta fläck), *kolka* i sig (se *kulka* ofvan s. 281), *kolt* (säkerligen icke samma ord som fsv. *kulter*, isl. *kult*, mlty. *kolte* osv. 'stoppadt sängtäcke', utan snarare stående i afljudsförhållande till det från nordiska språk lånade skotska *kilt* 'kort rock', fsv. *kilta*, isl. *kialta*, *kelta* 'uppskörtadt plagg'), hummel-*koppa* (till no. *kopp* 'växtbrodd', ty. *kopf* 'hufvud', sv. *kopp* m. m.; se den ofvan s. 271 not 3 anförda litteraturen), *korf* (no. *kurv*, snarast till no. dial. *kurva* 'kröka'[3]), *kotte* (se ofvan s. 282 under *kutting*), *krollhöna* 'Gallina crispa' Sahlstedt (från mnederl. *crol* 'krusig'; jfr *krulla* ofvan s. 281), *kroppkaka* (se ofvan s. 317; eftersom ordet saknas i isl. och no., möjligen lån från mlty. *krop*, *kroppe* 'pastej'), *kroppås* (se s. 317);

fisknamnet *lodda*[4] 'Mallotus villosus' (kanske jämförelsevis ungt lån från no. *lodde*; jfr *ludd* ofvan s. 282), ä. nsv. *lofta* (jämte *lufta*) 'lukta' Lucidor (nsv. dial. *lofte*, från mnederl. **loft* > *locht* jämte *luft* > *lucht*; jfr ofvan *lukt* s. 271, *luft* s. 282 och *lochta* s. 245), *lolla* Dalin 1733 (*lålla* Serenius 1734 under *mawks*; meddelande af Hoppe), Weste ff. (jfr nisl. *lolla* 'tröghet', *lollari* 'odåga'? eller no. dial. *lulla* 'flicka omkring 15 år'?), *lommig* 'lummig (se ofvan s. 283), ä. nsv. *lorf* 'lurf'

---

[1] Åtskilliga förslag, men väl alla förfelade, hos Jessen, *Da. Et. Ordbog*, och Falk-Torp, a. st. s. 590.

[2] Hægstad-Torp skrifva *kólga*,. Är detta riktigt, så hör väl ordet till ags. *cól* 'kall'. Finnur Jónsson, *Lex. poeticum*, skrifver däremot *kolga*, men tolkar dock ordet som »den svale, kolde», hvilket väl svårligen går för sig.

[3] Se Falk-Torp, a. st. s. 597. Annorlunda Noreen, a. st. s. 46.

[4] Ej i SAOL, men t. e. hos Dalin, Lyttkens-Wulff och Stuxberg, *Sv. och No. fiskar* samt i Nordisk familjebok.

Arvidi, Lind [1] och *lorfwig* Lex. Linc., Wolimhaus, Salberg, Lind eller *lorffwog* Hiärne (i Rosimunda) 'lurfvig' (jfr *lurfvig* ofvan s. 283), (råg)*losta* (*låsta*; se *lusta* ofvan s. 283), *låmhörd* 'lomhörd' Lind (jfr *lomhörd* ofvan s. 97) [2];

mocka (fno. *moka*; jfr dalmål *mukå* och ofvan s. 122 *måka*), det vulgära »*mocka* gräl» (jfr *mucka* ofvan s. 284), *modd* (se ofvan s. 284 under *mudder*), pl. *molter* (*målter*) 'hjortron' Franck(enius) 1659 ff. [3] (se *multer* ofvan s. 285), ä. nsv. *monstra* 'mönstra' (se ofvan s. 226), *morkla* 'murkla' (se ofvan s. 285), *i morse* Weste ff. (fsv. *i morghons*, hvaraf närmast *i morges* — så v. Hauswolff 1809 enligt Hoppe — såsom i danskan);

nock(*e*) 'ända på rå' (från lty. *nock*, *nocke* [4]) och 'hake på spinnrocksten' (no. *nok*, *nokke*, nisl. *hnokki* till isl. *hnúka* 'kröka sig', *hneykia* 'tillbakavisa, afböja'), *nocka* 'nålstyng hvarigenom två öfver hvarandra lagda tygstycken hophäktas medelst tråd' [5] (väl hörande till föregående ord), *noll* (se ofvan under *null* s. 285 ff.), *noppra* (till det ofvan s. 319 behandlade *noppa*) och det dithörande *nopprig* [6];

ockla 'den fortplantningsdugliga formen af hafsöringen' (jfr no. dial. *okl* 'yngel', *okla seg* 'föröka sig'), *okostig* Weste ff. (jfr isl. *úkostigr* 'olämplig' och *kostr* 'tjänlighet'), *olfvon* Linné 1745 ff. eller *olgon*(*träd*) Franck(enius) 1638 ff. t. o. m. Dalin 1853 (jfr sv. dial. *ulfbär*, *-rönn*, *-try*, *ylnaträd* väl af **ylfna-* till fsv. *ylva* 'varginna', no. dial. *ulvved*, *ulvaraun*, da. dial. *ulverøn*; se vidare V, 389 not 4), *omsonst* Serenius, Kellgren m. fl. 'förgäfves' (från ty. *umsonst*; jfr *omsunst* ofvan s. 286);

pjollra (dalmål *puella* 'porla, jollra, pjollra' af *porla*;

[1] Se KOCK, a. st. II, 101.

[2] Se utförligt om ordets många skiftande former NOREEN, a. st. s. 50 ff.

[3] Se A. LYTTKENS, *Sv. växtnamn*, s. 804, där dock, såsom Hoppe för mig påpekat, oriktigt uppges äfven 1638. Ej upptaget i SAOL.

[4] Hör också hit — såsom ursprungligt sjömansord? — det vulgära »få på *nocken*»?

[5] Ej i SAOL, men t. e. hos DALIN, LYTTKENS-WULFF och WENSTRÖM-JEURLING.

[6] Ej i SAOL, men t. e. hos WENSTRÖM-JEURLING och LUNDELL.

påverkadt af *jollra* och dial. *jåla*, jfr no. dial. *pjuldra* 'pjollra' jämte *puldra*, *purla* 'porla')[1], ä. nsv. *plomp* 'plump' med *plompare* och *plomperian* 'drummel, grobian'[2] (från mlty. *plomp*; jfr *plump* s. 272), *plottra* (jfr *pluttra* ofvan s. 286), *pocka* (jfr *pucka* s. 286), *poffert* Aurivillius, Lind (från nederl. *poffer*; jfr *puffert* s. 286), *pollra* 'porla' Bellman (*polra* Fryxell), Strindberg[3], *pomp* 'pump' Schroderus, Lex. Linc., Lind (från mnederl. *pompe*; jfr *pump* s. 272), ä. nsv. *pompa* 'kurbits' Schroderus, Lex. Linc., Salberg (jfr *pumpa* s. 286), *propp*, *-a* (från mlty.);

rocka Var. rer. voc. ff. (från mlty. *roche*)[4], *rocka* 'rucka'[5] (från da. *rokke*[6]), *roff* 'ruff' (ännu hos Dalin 1853 och i SAOL; från mlty. *rôf* 'tak, huf'), *roffa* Österling 1708 (enligt Hoppe), Serenius ff. (från mlty. *roven* 'röfva'[7] eller möjligen från ett vid sidan af lty. *ruffen* 'hastigt rycka' befintligt, ehuru ej anträffadt **roffen*[8]), *roffare* 'kopplare' Bibeln 1541, Spegel, Schenberg, Lind, Levin Möller (från mlty. *roffer*), ä. nsv. *ronde-* eller *ronnebä(h)r* 'rönnbär'[9] (med *o* från *rodna*?; jfr *runn* ofvan s. 287 och 236 not 1), *rossläder* och ä. nsv. allmänt *ross-* eller *råsstienst* (efter ty. *rossdienst* af *ross* 'stridshäst'; vid slutet af 1600-talet ombildat efter *rusta* till *rusttjänst*, som några historiker på 1800-talet i följd af oriktigt

[1] Se Noreen i Språkvet. sällskapets förhandlingar 1897—1900, s. 84.

[2] Se Kock, a. st. II, 199; Noreen-Meyer, a. st. s. 83 r. 11 och 16.

[3] Se vidare Noreen, a. st., och Hesselman i Språk och stil, IV, 104 ff.

[4] Svårligen inhemskt, såsom Kluge, PBBeiträge IX, 161, och med annan motivering — v. Friesen, *Om de germ. mediageminatorna*, s. 10, anta.

[5] Ej i SAOL, men hos Lyttkens-Wulff, *Uttals-ordbok*, och Kock, a. st. II, 85 och 105, således blott sydsvenskt.

[6] Kock, a. st. II, 85, antar, att ordet är lånadt från mhty. *rocken*, hvilket är oantagligt.

[7] Så Tamm, *Fonetiska kännetecken på lånord*, s. 23.

[8] Så Falk-Torp, a. st. s. 917.

[9] Se A. Lyttkens, a. st. s. 850; Kock, a. st. II, 105.

etymologiserande sökt ersätta med *russtjänst*[1])[2], *rossla* (från mlty. *rotelen*[3]; i fråga om *tl* > *ssl* jfr *rassla* : mlty. *ratelen* m. m., se ofvan s. 289 under *smussla*), *roste* 'halster' (se ofvan s. 321), *rostig* (jfr *rustigh* ofvan s. 288), *rördrom* (i den mån det uttalas med *å*-ljud, hvilket sällsynta uttal då beror på inflytande från ty. *rohrdrommel*; det genuina uttalet i de trakter, där denna nu förmodligen hos oss utdöda fågel funnits, är emellertid *rördrom*, utgående från den ofvan s. 288 behandlade äldre formen *rördrum* och beroende på den ofvan s. 247 ff. behandlade öfvergången *um* > *om*);

skolla subst. (troligen lån från mlty. *scholle* 'skärfva'), *skrocka* (om höns; da. *skrukke* 'skrocka', ä. da. *skrokke* 'pladdra'), ä. nsv. *skålla* 'synas' (se *skulla* ofvan s. 288), barnspråkets *slickepott* (m. fl., väl blott dialektala, former[4]; möjligen från mlty. *pot*, *put* 'panna, gryta, kruka, burk'[5], jfr dock *potta* ofvan s. 320), ä. nsv. *smock* 'vacker, ädel' P. Swart, Synon. lib.[6] (från fris. *smok* eller möjligen afseende ett uttal *smock* af *smuck* enligt s. 244 ff. ofvan; jfr ä. nsv. *smuckt* ofvan s. 289), *smocka* subst. och v. (till *smäcka* och *smacka*, no. dial. *smikka*, *smakka* 'slå, klatscha', mlty. *smicke* 'yfvig pisksnärt', *smacken* 'slå' och 'smaska'; i fråga om betydelseförhållandet jfr *smita* til'l : en hel *smita* o. d.), *smolk* (till

[1] KOCK, a. st. II, 86, har äfvenledes den oriktiga hänvisningen till »mht. *rus*».

[2] Se i det hela KINBERG i Nordisk familjebok XIV, 79 (1890), och jfr NOREEN i Sv. landsm. VI, 5, s. 29.

[3] Annorlunda, men säkerligen oriktigt, FALK-TORP, a. st. s. 873.

[4] Se HJELMQVIST, *Imperativiska substantivbildningar i sv.*, s. 120 f.

[5] Annorlunda KOCK i Sv. landsm. XV, 8, s. 23 f. Jag kan ej dela HJELMQVISTS, a. st. s. 121, med vissa förbehåll uttalade mening, att »det är möjligt, att Kocks förklaring är riktig». Ty för att K:s härledning af *-pott* från ett fnord. **potr* 'petare' (till *påta*) skulle kunna vara riktig, vore bl. a. erforderligt, att i de dialekter, där ord af den fsv. typen *sköt* nu uppträda med förlängd vokal, det ifrågavarande ordet hade formen *-påt* (*pot* o. d.), något som emellertid, såsom af Hjelmqvists materialsamling framgår, icke är fallet. Alltså måste *tt* vara ursprungligt liksom i det nära besläktade *potta*.

[6] Se VENDELL, a. st. s. 356.

fsv. *smola, smula*; jfr isl. *smalke* 'liten obetydlig tingest' [1]), *snoppa* (no. dial. *snuppa*, da. dial. *snuppe*; jfr mlty. *snoppen* 'snyta', isl. *snoppa* 'snyte' — men näppeligen fsv. *snoppa* 'snyfta' — och sv. *snubba* s. 274 samt *snöpa*, isl. *sneypa*), *snorra* (*snårra*; se *snurra* ofvan s. 289), *solka* (no. dial. *sulka* [2]), *soppa* (från mlty. *soppe*; jfr *suppa* ofvan s. 291), *sort* Serenius ff. (från mlty. *sort* af ffra. *sorte*, lat. *sortem* 'lott'), *spont* (*spånt*, kanske påverkadt af *spån*; se vidare *spunt* ofvan s. 290), *stoft* Synon. lib. [3] ff. (från mlty. *stof* och med *-t* väl lånadt från det synonyma fsv. *doft* [4]), *stolle* (ä. nsv. äfven *stulle*, se s. 274, no. dial. *stolle* 'tok', jfr no. dial. *stolla* 'gå och stöfla för sig själf', *stulla* 'gå och pyssla', lty., nederl. *stollen* 'stelna'; i fråga om betydelseöfvergången 'stel' > 'tokig' jfr mhty. *stolz* 'stolt' > 'enfaldig', lat. *stolo* 'stängel' : *stolidus* 'våpig' o. d. [5]), ä. nsv. *stom* 'stum' Ol. Petri [6] (från mnederl. *stom*, såvida icke ordet möjligen hör till s. 247 f. ofvan; jfr *stum* ofvan s. 290), *stropp* (från mlty.), sjötermen *sårra* 'surra' Hof (från ty. *sorren*; jfr *surra* ofvan s. 291);

tjocka (till *tjock* s. 322), *tocka* sig (se *tucka* sig ofvan s. 291), *tof(f)la* Var. rer. voc. ff. t. o. m. Möller 1808 (och ännu i pl. *tofflor*) eller *toffel* Widegren 1788 ff. (från mlty. *toffel(e)* af *pantoffel(e)*, ital. *pantofola*), *tofs* och det dithörande *tofsa till* (se *tufs* och *tufsa till* ofvan s. 291 och *töfsa till* s. 231), *toft* 'roddarbänk' (da. *toft*, jfr no. *tofte*, isl. *þopta*), barnsjukdomen *torsk* (ä. da. *torsk* i oklart förhållande till da.-no. *troske* och det från fnord. språk lånade engl. *thrush* samt no. dial. *frosk* [7]), *tossa* (no. dial. *tossa*, da. *tudse*),? *toste*

[1] Jfr vidare Hellquist, Arkiv VII, 142.

[2] Se vidare Falk-Torp, a. st. s. 1233 f.

[3] Det af Söderwall anförda fsv. *stop* är nog ej, såsom han förmodar, felskrifning för **stopt*, utan lån från mty. *stōp* = fhty. *stoup*, mhty. *staub* 'stoft'.

[4] Så Tamm, *Granskning av sv. ord*, s. 28 f.

[5] Jfr Persson, *Beitr. z. indog. Wortforschung*, s. 424 ff.

[6] Se Kock, a. st. II, 199.

[7] Jfr Falk-Torp, a. st. s. 1295 under *Troske* II.

'Rhamnus frangula'[1] Linné 1745 ff. (*tåste* Rothof 1762 ff., troligen af äldre *torste* Linné 1734 ff. t. o. m. v. Post 1906 och detta möjligen enligt s. 223 ofvan af *törste* Fischerström 1781 ff. t. o. m. Lindgren 1902 — jfr da. *tørste-* eller *tystetræ* — i hvilket fall ordet icke hör hit, utan till s. 222 f. ofvan; jfr biformerna *tröste* Linné 1745 ff., ä. da. *trystetræ* samt *toske* Rietz 1867, *torske* Fries 1864, *tröske* Linné 1741 ff.[2], ä. da. *truskeiræ*)[3], *totte* Var. rer. voc. ff. (jfr *tutt* s. 275 f., *tutta* s. 292 och *tott* s. 323), *trobbug* 'trubbig' Linné[4] (jfr *trubbig* ofvan s. 291), *tropp*(chef, -vis) och *troppa* a'f (från mnederl. *trop*, mlat. *troppus*), *tross* 'bagage' (från mlty. *tros*, *trosse* af mlat. *trossa*), *trossbotten* (till sv. dial. *trås*, ffris., isl., no. *tros* 'kvistaffall o. d. skräp'), *tross* och *trossa* Kolmodin 1659 ff. t. o. m. Bellman[5] eller *trots* och *trotsa* (från mlty. *tros*, *trotz*, resp. *trossen*, *trotzen*), *tummetott* (se ofvan s. 292 under *tutta*), *tvehågsen* (i den mån det uttalas med kort *å*-ljud; jfr *håg* ofvan s. 118).

Ljudlagens geografiska utbredning är det svårt att exakt ange. Sitt egentliga säte har den emellertid i de båda riksspråken, det högsvenska och det finländskt svenska. Det sednare är självfallet, eftersom den ifrågavarande öfvergången tillhör de allra flesta östnordsvenska dialekter. I det förra fallet åter stöder sig riksspråksuttalet tydligen på det dialektala språkbruket i Mälartrakten, där utvecklingen *ǫ* > *o* träffas i södra och västra Uppland, östra Västmanland samt norra och östra Södermanland. Utanför detta sammanhän-

---

[1] Ej i SAOL, men t. e. hos LYTTKENS-WULFF, SUNDÉN (under hänvisning till *tröske*, som dock saknas) och WENSTRÖM-JEURLING (här dock i formen *tosta*).

[2] Se vidare A. LYTTKENS, *Sv. växtnamn*, s. 581.

[3] De mångskiftande formernas förhållande är mycket oklart trots FALK-TORP, a. st. s. 1319 under *Tørstetræ*.

[4] Se KOCK, a. st. II, 102. Om ett tvifvelaktigt fsv. *trobboter* se v. FRIESEN, a. st. s. 87 noten.

[5] Se HELLQUIST, *Stud. i 1600-talets svenska*, s. 87.

gande och centrala område träffas den på spridda håll såsom i norra Västergötland (Vadsbo), norra Kalmar län, södra Möre, södra Öland, södra Blekinge och Skåne. En utveckling i samma delabialiserande riktning som i riksspråket, men ännu längre gången, nämligen ända till *u* (se I, 522 f.) — på sina håll kanske med samtidig förskjutning af artikulationsläget framåt (jfr strax nedan om *ɵ* > *o*) snarare *u* (eller *u*, se I, 155 f.) — träffas dels inom ett sammanhängande centralsvenskt område i västra Södermanland, södra och östra Närke samt norra Östergötland, dels ock, enligt hvad som uppges, på sina håll inom Norrland såsom i södra Ångermanland, östra Härjedalen och södra Jämtland. De flesta svenska dialekter ha emellertid förbundit delabialisationen med en tungartikulationens förskjutning framåt till *ɵ* eller *o*. Så är fallet i stora delar af Västerbotten, Ångermanland, Hälsingland, Dalarna (t. e. Orsa), Uppland, Västmanland, västra och norra Närke, Värmland, Dalsland, Västergötland, Småland, norra Öland, södra och västra Östergötland samt södra Södermanland. Mera sällan har *ɵ* förskjutits bakåt till *a* — jfr *ɵ* > *a* vid förlängning af vokalen, se ofvan s. 117 ff. — såsom på Gottland samt i vissa ställningar uti Roslagen (t. e. Vätö) och Värmland (t. e. *stack*, men *golf*). Allra sällsyntast är det, att *ɵ* förblifvit oförändradt, såsom i vissa ställningar förhållandet är i södra Halland och i Älfdalens dalmål.

För bestämmande af ljudlagens ålder tycks man till en början icke ha någon annan hållpunkt än uppdykandet af skrifningar med *å* för fsv. *o*. Sådana visa sig visserligen redan på 1500-talet, men äro då ännu tämligen tunnsådda, t. e. Historia trojana (1529) *kråp*, *stårm*, Var. rer. voc. *tråtz* 'tross', Ol. Petri *gått* 'godt', P. Swart *clåcko* 'klocka', *försåffat*, *Kåpparberget*, P. Brahe *dråttningen*, *dåtter* m. fl.[1]

[1] Se t. e. Kock, a. st. II, 48, Noreen-Meyer, a. st. s. 17 r. 11 och s. 25 r. 13, Vendell, a. st. s. 17. Om *bålia* 'bölja' (Noreen-Meyer, a. st.

Omkring 1600 blir däremot förhållandet ett helt annat. Redan K. bibliotekets visbok i 16:o, som åtminstone delvis är skrifven i slutet af 1500-talet har en mängd exempel att uppvisa såsom *bålster, bårt, gålfvet, gått* 'godt', *tåft, råck, såm, sårgh, tåpp* [1] osv. Alltså var väl redan vid denna tid öfvergången fullt genomförd åtminstone i någon del af landet. I början af 1600-talet träffas sporadiska exempel hos en mängd författare, t. e. Messenius *målkar* (likaså Moræus i Vitulus) 'mjölkar', Gyllenmärs *ståckar*, Forsius *kråp*, Gustaf II Adolf *bespåtta, ståltare* [2]. Under storhetstiden florerar denna *å*-stafning och bevisar öfvergångens allmännelighet, t. e. Hiärne *dåtter*, Columbus *gådt, gålfwet, slått, spått*, Relationes curiosæ (1682) *dåppade, ståfft* och i all synnerhet »Skogekiär Bärgbo» *bårt, hålm(a), kånst, kårt, mårgon, såm, såmmar, tårr, åffta* osv., under det att nystafvaren Börk märkvärdigt nog mera sällan har *å*, t. e. *gått, tårkat, tårst* 'törst' [3]; oftare däremot Dahlstierna, t. e. *bårt, dråning* (så!), *kårt, råck*, och ytterst ofta Salberg, t. e. *blåss, blått, brådd, dåcka, förlåssa, kåsta, låcka, mårra, plåcka, råcka, skårra, slått, spinnråck, stålt, tålcka, trålla, tråss*. Då nu denne sistnämnde särskildt gör anspråk på att återge det »ypperста språket», så torde det vara säkert, att detta, dvs. riksspråket, redan vid slutet

s. 31 r. 22, men *bolia* s. 32 r. 10 och s. 58 r. 25) hör hit, är ovisst. Snarast är väl denna påfallande form — som träffas redan i fsv. en gång (se Söderwall) såsom *bolghia*, så vida detta icke är felskrifvet för *bolghia* — utvecklad enligt s. 223 f. ofvan ur *bölja*; jfr Vadsbomålets *bolja* och *folja* (som dock kan ha ursprungligt *o*, se ofvan s. 313), se Sandström, Sv. landsm. B. 6, s. 58. Men man kunde också tänka sig, att den vore antingen en inhemsk motsvarighet (fsv. **bolgha*) till mlty. *bulge* eller ock lån från en mlty. biform **bolge* (jfr sv. *balja* af mlty. *balge* o. d.).

[1] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 40 r. 15; 41 r. 9, 15, 19; 42 r. 3, 11, 16; 43 r. 26; 44 r. 2; 45 r. 4, 26, 27, 29; 46 r. 8, 10, 32, 34.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 55 r. 27; 74 r. 25; 81 r. 14; 88 r. 19 och 26.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 135 r. 4; 149 r. 22, 31, 33, 37; 157 r. 22, 26, 32; 158 r. 4, 20, 31; 159 r. 4, 21; 160 r. 3, 10, 12; 161 r. 12, 13; 162 r. 7; 166 r. 28; 189 r. 38; 190 r. 7; 191 r. 13; 192 r. 33.

af 1600-talet intog i förevarande afseende alldeles samma ståndpunkt som nu, hvarför det är onödigt att här anföra exempel från senare tid på dylika *å*-skrifningar. Blott det må ytterligare nämnas, att fonetikern Hof omkring 1750 har *blåmstras*, *dåm* 'dem', *dåkk*, *dörpåst*, *kåmma*, *åkk*, *åmmgås*, *åpp* osv.

Om det alltså är gifvet, att öfvergången *ǫ* > *o* icke är yngre än omkring 1600, så är därmed icke sagdt, att den icke kan vara rätt mycket äldre. Då, såsom ofvan s. 153 närmare utvecklats, redan vid midten af 1400-talet ord af typen ä. fsv. *matte* fått det nuvarande uttalet *måtte* med kort öppet *å*-ljud och detta af vissa skrifvare normalt betecknas med *o* (*motte* o. d.), alltså med samma typ som af ålder användts för *ǫ*-ljudet i *folk* o. d., så talar detta förhållande onekligen starkt för den meningen, att man redan då ej iakttog någon skillnad mellan vokalerna i *motte* och *folk*, dvs. att äfven ord af den sednare typen hade öppet *å*-ljud. Öfvergången *ǫ* > *o* torde sålunda med skäl kunna förläggas till tiden omkring 1400. Härför talar ock den omständigheten, att, såsom vi ofvan s. 127 ff. sett, det fsv. korta *ǫ*-ljudet i ord af typen *skåda* (*lofva* o. d.), som numera uppträder som långt slutet *a*-ljud, just vid samma tid bör i sin utveckling ha hunnit till stadiet (kort, sedan långt) öppet *a*-ljud (dvs., fonetiskt betecknadt, *o*).

Anm. I ä. nsv. träffas stundom *o* före *m*, *n* eller *g* med följande konsonant, i hvilken ställning fsv. ju normalt har *u*, och där man sålunda ej kan såsom i ofvan behandlade fall utan vidare utgå från ett fsv. *ǫ*. Man måste därför i stället anta, att man härvidlag har att göra med dialektala former, härstammande från de dialekter, som känna till en öfvergång af fsv. *u* i just nämnda ställning [1] till öppet *å* (dvs. *o*), eventuellt under passerande af ett mellanstadium *ǫ*. Denna utveckling är särskildt karakteristisk för de öst-

[1] Se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 120 anm. 2.

nordsvenska dialekterna, men visar sig ock t. e. — frånsedt vissa nordligare dialekter — i östra Uppland (Roslagen)[1] och norra Västergötland (Vadsbo)[2] samt i någon mån Södermanland[3]. Dylika dialektformer med *o* eller *ǫ* näst efter vokalen äro t. e.[4] *afwond, konne* 'kunde' (redan i fsv. någon gång med *o*, kanske beroende på ordets proklitiska användning, jfr *månne* ofvan s. 318), *slontet* (particip till *slinta*), ? *sondag* 'söndag' (kanske väsentligen beroende på mlty. *sondach*, men jfr att redan fsv. har någon gång *sonno-* för *sunnodagher*; jfr *sundag* ofvan s. 229 och 275), *tonn, twonget, vpsprångne, wonnen* (redan i y. fsv. någon gång *wonnin*). Sådana fall åter som *rompa* (se ofvan s. 248), *skompa* (se s. 249) och *strompa* Arvidi m. fl. äro tvifvelaktiga, emedan *o*-tecknet här kan afse *ǫ*-ljud enligt s. 247 ff. ofvan.

b) I trycksvag sluten stafvelse (hvaremot i öppen stafvelse uppstått slutet *o*, dvs. *ǫ*, som endast genom analogibildning eller analogisk utläsning i några fall ersättes af *o*, se ofvan s. 108 ff.). De hithörande fallen äro:

α) Den gamla (fsv.) dativändelsen *-om*, t. e. i *honom, lagom,* »i *sinom* tid», *ömsom* m. m., hvarom se formläran. Om de mellan *-om* och *-ǫm* vacklande *fordom, lönndom* och *stundom* se VII, 191.

β) Ändelsen *-on*, t. e. i *afton, helgon, någon, ollon, päron, syskon, öron* m. m. Vanligen öfverföres *o* till dylika ords böjningsformer med öppen stafvelse, t. e. *aftonen* (men i dial. äfven *aftǫnen*), *allhelgonadag* (mera sällan ljudlagsenligt *allhelgǫnadag*[5]; jfr det arkaiserande *fikǫnaträd* o. d.) osv.,

[1] Jfr Hesselman, *Sveamålen*, s. 15.

[2] Här $u > o$ äfven i andra ställningar; se Sandström i Sv. landsm. B. 6, s. 6 och 55 f.

[3] Se Ericsson i Sv. landsm. B. 8, s. 99.

[4] Se Kock, a. st. II, s. 96 f.; Vendell, a. st. s. 13 och 81 f.; Noreen-Meyer, a. st. s. 123 r. 22; Noreen-Lundell, *K. bibliotekets visbok i 16:o*, s. 16 r. 16.

[5] Ej omnämndt i SAOB.

liksom omvändt våra dialekter kunna ha *päron* efter *päronet, -a* o. d.

γ) Ändelsen *-onde* i *åttonde, nionde* och *tionde* (fsv. *attonde* osv.), men icke i *trettonde* osv. (som återgå på fsv. *þrættānde* osv.).

δ) Ändelsen *-op* i t. e. *biskop, bröllop, isop* (fsv. *jsop*[1] från mlty. *isop, ysop*), ä. nsv. *syrop*[2] (fsv. *sirop*[3] från mhty. *syrop, syrup, sirup*; jfr *sirup, syrup* ofvan s. 299).

ε) Ändelsen *-or* — växlande med *ọr*, om hvars förklaring se ofvan s. 109 och 111 f. — i t. e. *annor*(ledes m. m.), *doktor, marmor, någor*(ledes m. m.), *pastor*, ä. nsv. *tiedor* 'tjäder' Schroderus[4], pl. af typen *kyrkor*. Då emellertid sistnämnda pluraler samt öfriga hithörande ord af inhemskt ursprung såsom *annor-* och *någor-* alternativt (och väl oftast, se närmare I, 526 f.) uppvisa uttalet *-ọr*, under det att lånord såsom *doktor* ha blott *-or*, som väl låter enklast förklara sig af deras utländska börd, så synes sannolikt, att åtminstone på vissa håll *ọ* ljudlagsenligt kvarstår före *r* i rent svenska (eller mycket tidigt försvenskade) ord. I så fall hör ifrågavarande ändelse icke hit annat än för vissa trakters vidkommande.

ζ) Ändelsen *-ot* i t. e. *Algot, något, muskot*. Om växlingen *-ot* : *ọt* i den arkaiserande typen *tokot* se ofvan s. 110 f.

η) Enstaka fall såsom *Olof, orlof*(ssedel), *Åmål* (fsv. *Āmordh*)[5], ä. nsv. *alskons* 'allsköns' Gyllenmärs[6], *axol* '(hjul)-axel' och *tåtol* 'tåtel' Schroderus[4]. Om de mellan *-og* och *-ọg* vacklande *afvog, biltog, idog* och *älskog*, till hvilka äfven

[1] Se Th. Fries i Arkiv för botanik III, 14, s. 26. Söderwall har blott formerna *ysop* och *esop*.

[2] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 38 r. 29.

[3] Saknas hos Söderwall, men finns i Schack-tafvels lek v. 2231.

[4] Se Grip i Sv. landsm. XVIII, 4, s. 10.

[5] Se vidare *Ortnamnen i Älvsborgs län* XVII, 66 f.

[6] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 72 r. 7.

kan läggas *örlog* [1], se ofvan s. 112 f. och om *örlog* s. 92. Om äldre pluraler af typen *slogos* mot nutida efter *slogo* ombildade *slogos* se ofvan s. 108.

ϑ) Slutligen höra hit förstafvelser i gamla lånord såsom t. e. de redan i fsv. förekommande *kollekt*, *kompani*, *kompass*, *konfirmera*, *konfekt*, *kontrakt*, *konvent*, *oktober*, *rosmarin*, *skorpion*, *stoffera*.

Om ljudlagens utbredningsområde kan för närvarande ingenting med visshet sägas. I fråga om åldern kan man med skäl förmoda att den är samtidig med motsvarande öfvergång i tryckstark stafvelse (se ofvan s. 334 ff.), ehuru bevisande *å*-skrifningar äro mycket sällsynta, t. e. *annårlunda* 1612 (se SAOB); jfr ock sådana skrifningar som de ofvan s. 109 nämnda oblika femininformerna *kistå*, *måttå* o. d. [2], hvilka icke alla torde vara att förklara så, som jag där gjort, utan väl delvis stamma från de dialekter — gutniskan [3], dalmål [4] och uppländska [5] — som låtit urnord. *u* i öppen ultima öfvergå, väl öfver ett mellanstadium *o̜*, till *o* eller *a*.

[1] Se Lyttkens-Wulff, *Uttals-ordbok*.

[2] Det äldsta exemplet på en dylik form skulle vara *kåpå* Var. rer. voc. s. 18, om icke detta efter all sannolikhet vore tryckfel för *kåpa*. Formen är nämligen dels icke oblik, dels alldeles enastående och svär mot de sex exempel på *kåpa* som träffas å s. 18 och 19.

[3] Se Noreen i Sv. landsm. I, 337 f.

[4] Se t. e. Levander i Sv. landsm. IV, 3, s. 29 f.

[5] Se Hesselman, *Sveamålen*, s. 17, och redan Aurivillius, som i sin *Grammaticæ sveceanæ specimen*, s. 46, nämner *byttå*, *kystå*, *mysså* m. m. såsom »apud vulgus» vanliga.

FJÄRDE KAPITLET.

Öfvergång till reducerad vokal[1].

§ 32. *A*-ljudets reduktion.

Ä. fsv. *a* öfvergick i y. fsv. (delvis redan i ä. fsv.)[2] till *ə*, betecknadt *e*, i helsvaga stafvelser med undantag af ett ords första stafvelse (t. e. *natúr*, hvarom se vidare nedan). Ehuru företeelsen sålunda är redan fornsvensk, så behandlar jag den dock här, enär den dels kanske icke kommit till afslutning i fsv. tid, dels väsentligen är af vikt för den nysvenska språkhistorien, en anmärkning som äfven gäller de öfriga vokalernas reduktion, hvarför äfven dessa här i det följande behandlas från samma synpunkt. Hela reduktionsföreteelsens orsaker och omfattning äro väsentligen utredda af Kock, som från nysvensk synpunkt flerestädes[3] utförligt behandlat densamma.

De hithörande fallen äro följande:

I. *a* > *ə* i efterstafvelse (dvs. stafvelse efter den som uppbär ordets hufvudaccent):

[1] Dvs. *æ* eller *ə* (se I, 506 och 508 samt jfr II, 106). Jag använder i det följande tills vidare för enkelhetens skull *ə* såsom gemensamt tecken för båda dessa ljud.

[2] Se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 149, I, och jfr *Grunddragen av den fsv. grammatiken* § 37,10.

[3] Företrädesvis i *Språkhistoriska undersökningar om sv. akcent* I, 112 ff., 122 ff., II, 389 ff., 396 f., 498 f., *Undersökningar i sv. språkhistoria*, s. 103 f., Sv. landsm. XI, 8, s. 9 ff., XIII, 11, s. 6 ff., *Die alt- und neu-schwedische accentuierung*, s. 77 ff.

A. I ultima:

1. Näst efter stafvelse som uppbär hufvudaccenten (som då alltid är akut):

a) I tvåstafviga ord, som redan i fsv. tid hade akut och alltså saknade bitryck på ultima (jfr II, 267 ff.[1]). Sådana äro:

α) Komparativer af typen *läng're, yt'tre*, i den mån de motsvara fsv. kasusformer på *-a*. Jfr däremot *me`ra, nor`ra* o. d. med bevaradt *-a* på grund af den grava accenten (jfr II, 268).

β) Enstaka ord på *-e* af fsv. *-a* såsom *poj'ke* (jfr ofvan s. 320 med not 4), *Lu'le, Pi'te, U'me* (jfr II, 269). Undantaget *hun'dra* (fsv. *hundraþ*) torde bero på inflytande af den nu visserligen sällsynta, men i ä. nsv. mycket vanliga biformen *hundrade* (fsv. *hundraþa*), och *Bol'la, Brit'ta, Kaj'sa* (jämte *Bol`la* osv.) m. fl. dylika namn ha väl bevarat *-a* såsom varande karakteristiskt för kvinnonamn (jfr *An`na, Li`na, Mi`na, Sa`ra* osv.).

γ) Ett par ord på *-el* såsom *a'pel* (fsv. *apald*), *u'sel*. Skenbara undantag som *Fingal, Odal* äro inlånade först i nsv. tid.

δ) Åtskilliga ord på *-en* såsom *bor'gen, lo'fven* (jfr om dessa båda II, 244), *tu'sen* (fsv. *þusand*, i ä. nsv. och ännu hos Serenius, Lind, Sahlstedt m. fl. — äfven någon gång i svordomar[2] — samt alternativt Weste *tusend*; jfr *tu`san*[3] som svordom[4]), vulgärt *Smålen* (hvaraf sedan *Småln*) 'Småland', ä. nsv. *annen*[5] (hvaraf sedan *ann* Stiernhielm ff. — se SAOB

[1] Och se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 57, III, 2 och 4.

[2] Se G. Cederschiöld, *Om grundtalens lexikaliska behandling*, s. 58 not 3.

[3] Det rätt vanliga *tu'san*, som emellertid ej alls omnämnes af Lyttkens-Wulff i deras *Uttals-ordbok* och *Sv. ordlista*, beror väl på kontamination af *tu'sen* och *tu`san*.

[4] Om den alldeles motsatta användningen af *tusan* som räkneord i ä. nsv. och *tusen* i svordomar, t. e. hos Bellman och Topelius, se Cederschiöld, a. st. s. 58 not 2, resp. not 3.

[5] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 26 r. 5, 27 r. 21 (jfr *annedt* s. 124 r. 1, *andre* s. 162 r. 38, 163 r. 25 och 27, 165 r. 14), Vendell, a. st. s. 177, och SAOB.

— t. e. i *en ann* och *hvarann*; jfr *an'nan*), *Joen* [1] (hvaraf sedan *Jon*; jfr *Jo'han*), *sammen* Ol. Petri [2] m. fl. (jfr *sam'man* och genom kontamination *sam'man*), *täken* (fsv. *thækan*) 'täcke, matta' Var. rer. voc., Bibeln 1541. Skenbara undantag som *Allan, Herman* bero på yngre lån.

ε) På *-er* förekommer knappt något annat säkert exempel än det i ä. nsv. stundom (se SAOB) uppträdande *anner* (fsv. *annar*) 'annan', ty *junker* och *Pe'(t)er* behöfva ej utgå från fsv. *iunkar* (så ännu stundom i ä. nsv., t. e. hos Ol. Petri och P. Swart [3]) och *Petar*, utan kunna åtminstone delvis bero på nytt lån från tyskan. Likaså utgår väl *Kas'per* ej från ty. *Kaspar*, utan är nederl. *Kasper* (liksom väl biformen *Jäsper* är fris. *Jasper*). Och *hum'mer* kan ej direkt motsvara isl. *humarr*, som, om det fanns i fsv., där bör ha haft grav taktform, utan är väl lån från ty. eller lty. *hummer* [4]. Skenbara undantag med *-ar* trots akut taktform såsom *Gun'nar, Hjal'mar, Os'kar* bero på yngre lån [5].

b) I flerstafviga ord med upptakt (jfr II, 231 ff. [6]), t. e. pl. på *-ärer* (fsv. *-ǣ'rar*) såsom *kämnärer, sold(e)närer* o. d. (om den ursprungliga accentueringen se II, 385) eller i kanslistil sådant som »*bemälte* kollegium» och i 1734 års lag »ther godsen *belägne* äro» o. d. [7]. I ä. nsv. är dylikt *e* mycket vanligt, t. e. *allreede(n)*, *allsammens* (se SAOB) eller i Var. rer. voc., hos Ol. Petri, P. Swart, Gustaf II Adolf och i Re-

[1] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 26 r. 36 och 39, s. 27 r. 28, Vendell, a. st. s. 272.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 8 r. 26 och s. 11 r. 12.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 17 r. 24, och Vendell, a. st. s. 273.

[4] Annorlunda Kock i Arkiv f. nord. fil. XIV, 258.

[5] Att superlativtypen *ö'fverst* (fgutn. *yfrst*), som Kock, *Sv. akcent* I, 100 f., 113 f., Sv. landsm. XIII, 11, s. 7 f., XV, 4, s. 8 f., *Accentuierung*, s. 47 f. med orätt anser utgå från sv. former på *-arst*, icke alls hör hit, har jag redan II, 248 (se ock not 1 därsammastädes) påpekat.

[6] Se ock Noreen, *Altschwed. gramm.* § 57, III, 5.

[7] Se Rydqvist, *Sv. språkets lagar* I, 446 noten.

lationes curiosæ sådana fall som [1] *allenest, beblander, behöffue, bekräftes, detsamme, emellen* (jfr *mel'lan* och kontaminationsformen *emel'lan*, redan i Var. rer. voc. jämte *emellen*), *examineres, förholle, förhope* 'hoppas', *förtages, monstrose* 'monströsa', *tilbake* o. d.; jfr pl. som *epistler* Bibeln 1703, *geliker* G. Bonde 1661 och ännu hos Linné *cylindrer* [2]. Särskildt konsekvent i användningen af *e* är, såsom Kock [3] visat, Runnius 1709, i det att han har t. e. pluralformer som *berömde, berörde, betänckte, förente, förklädde, förmente, förnämste, försedde* osv. trots samtidigt »*många stora* män» o. d. Likaså kan naturligtvis *e* inträda, då upptakten utgöres af ett proklitiskt ord, t. e. »thet *meste*» P. Swart, »dhe *störste*» Rel. cur. [4] I nutida svenska är emellertid det af upptakt föranledda *e* öfverhufvud mycket sällsynt, enär det ersatts af *a* genom analogibildning (eller på grund af alternativt grav taktform, se II, 232 f.), t. e. *förta'ga* efter *ta'ga, examinera* efter *examinerade, förnäm'sta* efter *främ'sta, tillba'ka* efter *till fo'ta* (*han'da, vä'ga* o. d. [5]).

c) I det suffigerade enklitiska pronomen *han*, som blifvit *-en*, t. e. han *togen*, han tog *oppen* o. d.

2. Näst efter stafvelse med (starkt eller svagt) bitryck:

a) I trestafviga eller ännu flerstafvigare ord (som således ha hufvudtrycket på antepenultima eller ännu närmare ordets början):

α) I en sednare sammansättningsled (således vanligen näst efter en stafvelse med starkt bitryck) eller däraf uppkommen afledningsändelse (och i så fall näst efter stafvelse

[1] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 92 r. 17, resp. 164, 20; 13, 30; 163, 10; 165, 12; 13, 12; 161, 31; 92, 18 och 24; 6, 16; 91, 18; 164, 19; 27, 33.

[2] Se A. Åkerblom, *Runii svenska rim* (i Göteborgs K. vet. och vitterhetssamhälles handlingar, 4 följden XVI), s. 99.

[3] Se Sv. landsm. XI, 8, s. 9 ff.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 25 r. 24, resp. s. 167 r. 19.

[5] Jfr hurusom t. o. m. lånord såsom *tillhopa* och *tillrygga* (från mlty. *to hope*, resp. *to rugge*) ombildats efter samma inhemska typ och detta så, att de ej blott utbytt *-e* mot *-a*, utan också antagit grav taktform.

med svagt bitryck), t. e. *Väster-* och *Östergyllen* af *-götland*, i kurialstil *»nyssnämnde* beskaffenhet», *»påföljde* år» o. d. [1], pl. *undersåter* [2] (fsv. *-ar*, som på sistone vanligen återinförts genom inflytande från den vanliga typen *furste* : pl. *furstar*), ortnamnet *Hälsinge* (fsv. *Hælsinga* [3]). Pl. på *-are* af fsv. *-ara(r)* såsom hof-, kammar*junkare* och *stackare*, hvilka ombildat sin sg. (fsv. *iunkar*, *iunkhærra*, resp. *stakkar* — ännu kvar i *stackars* — af *stafkarl*) efter typen *riddare* : pl. *riddare*, kännas ej längre som sammansättningar och ha numera i likhet med de ursprungliga afledningarna på *-are* bitrycket normalt förlagdt till ultima. Samma accentflyttning har ägt rum i de numera något arkaiserande substantiviska räkneorden *hundrade* och *tusende* (fsv. *hundraþa*, resp. *þusanda*), som väl redan i fsv. ej längre kändes som sammansatta [4].

I ä. nsv. äro hithörande *e*-former mycket vanliga, t. e. *allehande*, *allalunde*, *almose*, *annerlunde*, *badstuge* (se SAOB) eller hos Ol. Petri, P. Swart, Asteropherus, Gustaf II Adolf och i Relationes curiosæ sådant som [5] *aflegne* 'aflägsna' adj., *bofinker*, *borttagne*, *farlige*, *framstelles*, *företage*, *gudhelige*, *ingaeller* *ingelunde*, *lijflige*, *manlige*, *naturlige*, *orimlige*, *osäkre*, *sammanbrachte*, *sorgelige*, *synlige*, *sådane*, *undersamme*, *Upsale*, *utgånger*, *uthwäxte*, *wanskapelige*, *öfwerdragne*, *öfwerwundne*. Den ofvannämnda Runnius 1709 har regelrätt *aflägne*, *anförtrodde*, *föranlåtne*, *förskräckelige*, *inkomne*, *liuflige*, *oförmögne*, *omtalte*, *sammanwigde*, *sådane*, *särskilte*, *åthskilde* o. d. gent-

[1] Se Rydqvist, a. st.

[2] Af Rydqvist, a. st. II, 195 och *Den historiska språkforskningen*, 2 uppl. s. 20, i skarpa ordalag, men obefogadt, stämpladt såsom danism.

[3] Se T. E. Karsten, *Österbottniska ortnamn*, s. 49.

[4] Det är för öfrigt mycket ovisst, om *tusende* verkligen är ursprungligen sammansatt; se Noreen, *Geschichte der nord. Sprachen*, 3. Aufl. § 232.

[5] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 163 r. 22, resp. 50, 37; 163, 31; 25, 14; 161, 29; 27, 7; 7, 27; 4, 23 och 26, 20; 166, 33; 88, 25; 167, 26; 165, 34; 88, 13; 163, 28; 88, 13; 161, 32; 27, 38 och 28, 2 samt 165, 27; 164, 19 och 165, 34 samt 167, 31; 26, 2 och 37; 90, 1; 167, 36; 164, 19; 88, 20; 88, 27. En mängd andra exempel hos Åkerblom, a. st. s. 112 ff.

emot *skiöna*, *lilla* osv.[1] Ja ännu Dalin skrifver i Argus 1733: »all*a* woro *wänlige*, all*a* *höflige*, all*a* *kärlige*»[1], och 1734 års lag har att uppvisa följande exempel[2]: ntr. sg. *utlänte* 'utlånta', f. pl. *oskifte* 'oskiftade', *skattlagde*, *sådane*, ntr. pl. *allmänne*, *fullgiorde*, *instemde*, *ofruchtbare*, *sådane*, *särskilte*; jfr ännu hos Linné pl. som *gärdesgårder* och *järnsaxer*[3]. Men i det hela har i y. nsv. dylika former så småningom utbytt *-e* mot *-a* till öfverensstämmelse med de så mycket vanligare tvåstafviga formerna.

β) I enkla ord (således näst efter en stafvelse med svagt bitryck, hvilket emellertid numera af rytmiska skäl är flyttadt till ultima; jfr II, 214). De hithörande specialfallen äro följande:

αα) Plurala substantivformer på *-ader* af fsv. *-aþar*, t. e. *bonader*, *marknader*. I ä. nsv. träffas också, ehuru mera sällan *-inger* för *-ingar*, t. e. *penninger* P. Swart, *ärffuinger* 'arfvingar' Messenius, *begraffninger*, *chröninger* G. Bonde 1661, *penninger* Karl X Gustaf[3] o. d., där sedan *-ar* återinförts genom inflytande från tvåstafviga pluraler.

ββ) Plurala substantivformer på *-are* — i ä. nsv. ännu stundom *-arer*, t. e. hos Grubb[4] *gynnarer*, *läkiarer* 'läkare' — i den mån de motsvara fsv. pl. på *-arar* (alltså äro mask., ej neutr.), t. e. *domare* gentemot *oxar* o. d.

γγ) Komparativer på *-are* och participier på *-ande*, i den mån de motsvara fsv. former (sg. g. d. a. mask. och n. g. d. a. ntr.) på *-ara* och *-anda*, t. e. *rikare* (jfr *norra*, *södra* o. d.), *lefvande* (jfr *enda*, *onda* o. d.).

δδ) Participformer på *-ade*, superlativer på *-aste* och ordinaltal på *-onde*, i den mån de motsvara fsv. former (t. e. best. form hela sg. utom n. mask. och g. d. a. fem.) på

[1] Se KOCK i Sv. landsm. XI, 8, s. 10 ff. och 13 f.
[2] Se P. HALLSTRÖM, *Om ordböjningen i 1734 års lag*, s. XVIII ff.
[3] Se ÅKERBLOM, a. st. s. 99 f.
[4] Se KOCK, *Sv. akcent* II, 429 noten.

resp. *-aþa*, *-asta* och *-anda* (eller *-unda*, *-onda*), t. e. *älskade* (jfr *böjda*), *rikaste* (jfr *längsta*), *femtonde* (*nionde*; jfr *första*, *andra*[1]). Former på *-ad(h)a* och *-asta* träffas emellertid i ä. nsv., t. e. Bibeln 1541[2], och ännu i 1734 års lag[3], ja *-asta* upptages t. o. m. af Botin såsom det normala för fem. och ntr., ehuru hans delvis ju så mycket äldre föregångare Aurivillius, Tiällmann, Ljungberg och Sahlstedt blott upptaga *-aste* (visserligen jämte *-esta*, hvarom se nedan s. 350 f.).

εε) I ä. nsv. suffigerade artikelns gen. sg. fem. *-(e)n(n)es* af fsv. *-(e)nna(r)*, t. e. Bibeln 1541 *iordhennes*, *menniskionnes* osv.[4] (men *troonas*), P. Swart[5] *werlden(n)es*, *öfwerhetenes*, *cronones* gentemot ack. *elffuena*, *lärona* af fsv. *-(e)na*, Messenius[6] *drottningenes*, *jungfrunes* (men *tronas*), Stiernhielm *werldennes*, *dygdenes*, *åhrones* osv. genomgående i Hercules[7], Bibeln 1703 *werldenes*, *menniskiones* o. d., ännu 1734 års lag *kronones*. Numera brukas blott »*människones* son» och undantagsvis äfven några andra dylika starkt arkaiserande former[8].

ζζ) I ä. nsv. adjektivformer på *-ige* (*-oge*) och *-iske*, i den mån de motsvara fsv. former på *-a*, t. e. hos Gustaf II Adolf och i Relationes curiosæ sådant som *blodige*, *hitzige*, *wäldige*, resp. *hispaniske*, *historiske*, *matematiske*, *physikaliske*, *turkiske*[9]. Hos Runnius 1709 träffas *wichtige*, *widrige*, *öfrige* o. d. gentemot normalt *a* i tvåstafviga ord och ännu i 1734

[1] *Tredje*, *fjärde*, *femte*, *sjätte*, *sjunde*, *elfte* och *tolfte* ha däremot anslutit sig till de trestafviga ordinaltalen.

[2] Se Vendell, a. st. s. 56 f.

[3] Se Hallström, a. st. s. XVIII och XXII.

[4] Se Rydqvist, a. st. II, 257.

[5] Se Vendell, a. st. s. 49 f.

[6] Se Hellquist, *Studier i 1600-talets svenska*, s. 131.

[7] Se Lindroth, *Stiernhielms Hercules*, s. 193 f.

[8] Se Linder, *Regler och råd*, 3 uppl. s. 55.

[9] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 88 r. 21, 28 och 165, 7, resp. 88, 33 f. och 161, 31 f. En hop andra exempel hos Åkerblom, a. st. s. 112 ff.

års lag ntr. pl. *giltige* (y. fsv. *-a* för ä. fsv. ändelselös form), fem. pl. *kunnoge* (fsv. *-ar*). Hit höra äfven sådana fall som Rel. cur. *oförnufftige*, *fjällachtige*, *wätskachtige* [1] och 1734 års lag *omyndige* under den sannolika förutsättningen, att dessa ord uttalades med hufvudtrycket på antepenultima, alltså på samma sätt som ännu alternativt är fallet med *gudaktig*, *lydaktig* o. d., resp. *odödlig*, *oändlig* o. d. (se II, 351, resp. 356). I alla dessa fall har uti y. nsv. *-a* så småningom återinförts efter föredöme af de tvåstafviga orden.

b) I tvåstafviga ord som ofta användas proklitiskt, alltså ursprungligen blott i upptakt. Dessa fall behandlar jag därför nedan under II, A.

Andra (än nu under A behandlade) fall af *e* för *a* i ultima förekomma ymnigt i ä. nsv., men bero väl i allmänhet på:

* Utländskt inflytande. Så i synnerhet de många handtverkarenamnen på lågtyskt *-er* i stället för inhemskt *-are*, t. e. i Var. rer. *pantzermaker*, *baner-*, *murmester* jämte vida vanligare *-are* — jfr ännu *mäster* jämte *mästare* — och hos Lykosandr *bokbinder*, *brygger*, *buntmaker*, *färgher*, *hattmaker*, *remmesnider* 'gördelmakare', *skomaker*, *skrädder*, *suarffuer*, *sämsker* 'sämskmakare', *trycker* 'boktryckare', *vthrither* 'mönsterritare' [2]. Andra exempel äro bl. a. de äfvenledes lty. *keyser* 'kejsare' — jfr nsv. familjenamn som *Keijser*, *Brenner*, *Jäger*, *Kröger*, *Münter*, *Piper* m. fl. — *longapeper* 'Macropiper' (jämte *pepar*; således kanske att förklara enligt 2, a, *a* ofvan) Var. rer. voc., *cröneke* Ol. Petri [3], *ämber* (mlty. *amber*, *emmer* 'ämbar') Brasck [4], *engelender* 'engelsman', *hollender* Wo-

[1] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 164 r. 20 och 165, 17.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 82 r. 1—11. På kompromiss mellan *-er* och *-are* bero väl samme förf:s *perlestickar*, *snidkar* 'snickare', *wäffuar*, ehuru de i och för sig kunde vara ljudlagsenligt utvecklade i proklitisk ställning såsom de nutida *kejsar* Vilhelm, *jägar* Malm, *hökar* Liljegren o. d.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 11 r. 28; 12 r. 28, 32 osv.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 122 r. 24.

limhaus, *holländer* Runius[1] (jfr nutida *kartager, libyer, perser* o. d., se V, 376), *kammer* (jämte *kammar*) Salberg och det väl från da. komna *gammen* Ol. Petri[2] m. fl.

** Inflytande från sådana till samma grammatiska kategori hörande ord, som (enligt A ofvan och II, A nedan) ha ljudlagsenligt *e*, t. e.[3] pl. som hos B. Olaui *strömer*, Ol. Petri gen. *förslers*, Messenius *strömmer, förster* efter *blodström(m)er, storförster* o. d., adjektivformer som hos Gustaf II Adolf *alle, falske, stoore, gode,* i Rel. cur. *alle, hårde* efter *stenhårde, osäkre, belägne, sine, någre* o. d., inf. som Asteropherus *hoppes*, Lucidor *skattes, krystes*, pres. 3 sg. Rel. cur. *sträfwer*, pass. *neekes, tales*, 1 pl. Ol. Petri *halle* 'hålla', Spegel *weete*, 3 pl. Ol. Petri *frögdes* efter *förhoppes, beskattes, utkrystes, behålle, hafwe, wilie* o. d.

*** Inflytande från de många svenska dialekter, som låtit äfven halfsvagt *a* öfvergå till ett *e*-artadt ljud (*ə*, *æ*, *ɛ* o. d.), t. e. målen i östra och södra Jämtland, Härjedalen, södra Värmland, nordöstra Dalsland, östra Östergötland och nordöstra Småland (se I, 105), på Öland osv. Men då dessa dialekter i allmänhet äro mera periferiskt belägna, kan deras roll härvidlag ej ha varit synnerligen betydande.

**** Redan ä. fsv. *e*, uppkommet af äldre *ia* efter lång stafvelse[4], t. e. *antingen* (fsv. *antinge, -ia*), *Blekinge, bägge*, pl. *drycker, Hälsinge* (nation, regemente), pl. *klerker* (som dock också kan vara att förklara enligt 1, a, *ɛ* här ofvan),

[1] Se ÅKERBLOM, a. st. s. 94.

[2] Se NOREEN-MEYER, a. st. s. 8 r. 24 och 11 r. 11.

[3] Se NOREEN-MEYER, a. st. s. 37 r. 31, resp. 17, 35; 88, 12, 14, 25 f.; 161, 31; 162, 8, 21; 166, 12; 165, 19; 52, 24; 167, 34; 162, 9; 167, 36; 6, 2; 169, 9; 10, 8; HELLQUIST, a. st. s. 129. En mängd andra exempel anföres af ÅKERBLOM, a. st. s. 99 f., 111 ff., 130 ff., 150, LINDROTH, *Stiernhielms Hercules*, s. 195, 198 f., *J. Th. Bureus*, s. 258, HELLQUIST, a. st. s. 135 not 5.

[4] Se NOREEN, *Grunddragen av den fsv. gram.* § 37, 3; jfr *Sv. etymologier* s. 25 och *Altschwed. gram.* § 144 (där dock ljudregeln är oriktigt formulerad).

Krister (fsv. *Kristern, -iarn*), *Norr-* och *Söderbärke, Närke* (fsv. *Nærikke, -ia*), *tregge-, tvegge-, tycke*[1] (fsv. *thykke, -ia*), *täcke*[1] (fsv. *thækkia*), *Tälje* (fsv. *Tælghia*). I ä. nsv. är dylikt *e* mycket vanligt. Bibeln 1541 har regelbundet pl. *-er* af fsv. *-iar*, t. e. *becker, drenger*[2], *secker* o. d. Andra exempel äro[3] *bäcker* Bibeln 1703, *dränger* P. Swart, Bureus, Bibeln 1703, *fläcker* Aurivillius, *kyrcke* P. Swart, *strenger* Wivallius, Lucidor, Hiärne, Aurivillius m. fl., *säcker* Aurivillius, Bibeln 1703, *sänger* (fsv. *-iar*, vanligen dock *-ar*) Bureus, Spegel, *änger* Bureus[4]. I y. nsv. har emellertid, som vi finna, *e* i allmänhet utbytts mot *a* på grund af systemtvång, så att t. e. *bäcker* blifvit *bäckar* efter *strömmar* o. d. i följd af likheten i sg., *kyrke* åter blifvit *kyrka* efter *stjärna* o. d. i följd af öfverensstämmelsen i pl. Däremot har t. e. Ärtemarksmålet i norra Dalsland, såsom jag själf iakttagit, i likhet med Bibeln 1541 uppehållit skillnaden mellan å ena sidan pl. *dränger, säcker, sänger, vägger* o. d. (fsv. *-iar*) och å andra sidan pl. *båtar, hästar* o. d. (fsv. *-ar*), om ock regeln på någon enstaka punkt brutits, t. e. då *älg* i pl. har *-ar* (jfr emellertid att redan fsv. har *ælghar* jämte *-iar*).

Dessutom måste man räkna med danskt inflytande, särskildt genom danska eller i Danmark utbildade skrifvare på 1500-talet (liksom tyska eller tyskt bildade sådana särskildt på 1600-talet), och slutligen kan man undantagsvis anta ren felskrifning föreligga, såsom då man i Tisbe läser »orr*ar*,

[1] Denna oursprungliga ändelse har föranledt ordets öfvergång till den neutrala typen *rike*.

[2] Se v. Friesen, *Jesus Syrachs bok*, s. X.

[3] Se t. e. Åkerblom, a. st. s. 99 f., Lindroth, *J. Th. Bureus*, s. 258.

[4] I ett eller annat fall kan möjligen detta *e* utgå från ett dialektalt *i* af äldre *-ia*, en uppsvensk utveckling som vi kanske ha ett par tidiga spår af i Västmannalagens *drængir* och Dalalagens *strængir* (se Noreen, *Altschwed. gram.* § 392, 3) samt Upplandslagens *Strænginæs* (jfr uppländskt *Byri* af fsv. *Byria* 'Börje' socken); jfr ock Hesselman, *Sveamålen*, s. 11 not 3, som dock går för långt, därest meningen är att alla här ifrågavarande fall skola så förklaras.

ierper, dufuor och tiädr*ar*» eller i Relationes curiosæ »*runde* och hwijt*a* bröst» [1].

B. I annan stafvelse än ultima:

1. Superlativsuffixet *-ast-* blef, såsom Kock [2] närmare utvecklat, i y. fsv. *-est-*, då superlativen genom tillträdet af bestämd artikel kom att föregås af upptakt och i följd däraf antog akut taktform (se II, 231 ff.) samt flyttade det svaga bitrycket från penultima till ultima. Man fick sålunda (jämte den nästan konstant *a* uppvisande tvåstafviga typen *star`kast* [3]) två trestafviga superlativtyper, nämligen dels *star`kaste* (i både mask. och — enligt A, 2, a, *β*, *δδ* här ofvan — fem. och ntr.), dels *de(n) star'keste*, fem. *-esta* (mera sällan genom inflytande från mask. *-este*), ntr. *-esta* (*-este*). Denna sednare typ är numera — frånsedt åtskilliga dialekter (t. e. i Uppland, Södermanland och Småland) — bevarad endast i det substantiverade femininet *käresta* (som dock nu i öfverensstämmelse med andra fem. på *-a* har grav taktform); jfr dock äfven Rydqvists yttrande [4], att »hvardagligt säges i hufvudstaden och dess nejder ofta *skönesta*, *käresta*, *svalesta* och dyl.». I ä. nsv. är däremot denna typ mycket vanlig [5], t. e. Asteropherus m. pl. *färskeste*, *skiöneste*, Forsius ntr. sg. *slemmeste*, Gustaf II Adolf f. sg. *käreste*, Hiärne m. sg. *käreste*, f. sg. *ädleste*, Lindschiöld ntr. sg. *allerkiäreste*, resp. Ol. Petri ntr. sg. *starkesta*, Messenius ntr. sg. *snaresta*, Lex. Linc. ntr. sg. *skarpesta*, Swedberg f. sg. *diupesta*, Bibeln 1703 ntr. sg. och f. pl. *skönesta*, 1734 års lag ntr. sg. *djupesta* (det enda exemplet

[1] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 50 r. 35, resp. s. 166 r. 20 f.

[2] Se Sv. landsm. XV, 5, s. 3 ff.

[3] Sådana fall som t. e. Lucidors *snarest* äro jämförelsevis sällsynta undantag.

[4] Se *Sv. språkets lagar* II, 467.

[5] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st. s. 51 r. 5; 81, 13; 97, 29; 98, 16, 19; 132, 16, 25; 138, 8; 179, 6; 196, 6. En mängd andra exempel hos Kock, Sv. landsm. XV, 5, s. 5 ff. och XI, 8, s. 11, Hellquist, a. st. s. 136, och Vendell, a. st. s. 57 med noten.

i denna urkund [1]). Med tiden uttränges den emellertid så småningom af typen *-aste*. Tidigast blir denna enarådande på bekostnad af *-este*, som ju hade samma ultimavokal, under det att det mera afvikande *-esta* dels ombildas efter *-ast(e)* till det ofvan s. 346 nämnda *-asta*, dels tillsvidare fortlefver såsom en alternativ superlativändelse, som emellertid af flera äldre grammatikförfattare uppföres som den enda, än såsom hos Sahlstedt 1760 uti f. sg. och pl. samt m. och ntr. sg. och pl. i oblik form, än såsom hos Aurivillius 1684 uti pl. — dock med tillägget: »sed in his sane usus multum vacillat» — än åter såsom hos Sahlstedt 1787 och 1798 uti f. och ntr. sg. och pl. samt m. sg. och pl. i oblik form. Såsom alternativ upptas det hos Botin 1792 (jämte det enligt hans mening normala *-asta*) uti f. och ntr. sg. och pl.

2. Suffixet *-and-* har likaledes blifvit *-ənd-* i ord med akut taktform. De hithörande fallen äro:

a) Participier och gerundier (se V, 446) af verber, hvilkas stam slutar på lång vokal, t. e. *leende*, *roende*, *flyende*, *slående*, *döende* till resp. *le'*, *ro'* osv. i motsats mot t. e. *diande*, *roande*, *duande*, (*upp*)*kryande*, *knäande*, *snöande* till resp. *di'a*, *ro'a* osv. Den förra gruppen har visserligen numera inom riksspråket i analogi med den sednare gruppen genomgående antagit grav taktform, men har fordom utan tvifvel haft akut, såsom ännu dialektalt är fallet [2]. Det på grund däraf ur fsv. *-ande* utvecklade *-ende* visar sig först från och med Bibeln 1541, men är hvarken vid denna tid eller ens långt senare enrådande, utan man träffar t. e. 1538 *beroande*, 1550 och 1675 *anseande* (se SAOB), P. Brahe *ståandes*, »till *throandas*» [3], Messenius *gåandes*, *roandes* [4], Lex.

[1] Se HALLSTRÖM, a. st. s. XXII.

[2] Se vidare härom KOCK, *Sv. akcent* II, 397 ff., Arkiv f. nord. fil. XIV, 213 ff., *Die alt- und neuschwed. accentuierung*, s. 59 f. och 78 f.

[3] Se VENDELL, a. st. s. 74 med not 1.

[4] Se KOCK, *Undersökningar i sv. språkhistoria*, s. 49 noten.

Linc. *boande, anseande, blodspyande* [1], 1660 *angående* (se SAOB), Lemvig 1673 *troande, föregående, tillstående* [2], Grubb 1678 *boande, leandes, troandes* [1], 1756 *afseande* (se SAOB). Af dessa former stamma dock sådana som *gående(s), stående(s)* o. d. ej från fornsvenskan, utan äro analogiskt tillkomna ombildningar af fsv. *gande, stande* osv. [3], en typ som oförändrad återfinnes hos Columbus, som har t. e. *gånde* och *åtrånde* liksom ännu Vätö-målet i Roslagen, hvilket emellertid har ej blott *gånde* o. d., utan äfven *ronde, flynde* osv. [4].

I ä. nsv. visar sig *-ende* stundom äfven hos andra verber än dem på lång vokal, t. e. hos Ol. Petri »til *görendes*» [5] och *begerende* [6], där väl upptakten framkallat akut (jfr II, 231), eller B. Olai *efflerföliende* [7], Messenius *undantagendes, utrasende* [8], där penultima i följd af sammansättningen förlorat det bitryck, som den då för tiden ägde i *föliande, tagande, rasande*.

b) Förstärkningsord af typen »*kolande* mörk» (se V, 505 f.), som numera visserligen i analogi med flertalet participier ha *-ande*, men tidigare uppvisa det ljudlagsenligt utvecklade *ə*-ljudet, t. e. i Holofernes och Judit »*smellende* full» [9] och hos Bellman »*illene* (jämte *ellane*) röd». Väsentligen samma uttal afses väl med sådana skrifningar hos Columbus som »*ill'nde* rö», »*is'nde* laat», »*stock'nde* [mörckt]» och väl trots saknaden

[1] Se Vendell, a. st. s. 74 med not 1.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 141 r. 13 och 142 r. 9.

[3] Se förteckningen på dylika fsv. former hos Schagerström, Arkiv III, 333.

[4] Se Schagerström, Sv. landsm. II, 4, s. 73 f.

[5] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 22 r. 29.

[6] Se Kock, *Die alt- und neuschw. accentuierung*, s. 79.

[7] Se Noreen-Meyer, a. st. s. 38 r. 7.

[8] Se Hellquist, a. st. s. 102.

[9] Se Hellquist, a. st. s. 22.

af apostrof »*kohlnde* swart», eftersom han äfven använder skrifningarna »*ijsende* kall» och »*stockende* laat»[1].

c) Enstaka ord: *fiende* (numera vanligen med grav taktform) och *tusende*[2] (ännu på 1700-talet rent undantagsvis *tusande*[3]). Däremot behöfver *fremende* Ol. Petri[4] ej utgå från *-ande*, utan kan vara ombildadt af fsv. *fræmede* (lån från mlty. *vremede*) på samma sätt som *främmande* af fsv. *fræmade* (ännu hos Spegel, ja — kanske afsiktligt arkaiserande — hos Levertin i första raden af Itaka *främmad*, som enligt Hoppe ännu brukas i Skåne). *Hyende* åter kan utgå lika väl från fsv. *høghinde* (jfr nedan s. 371) som från fsv. *høghiande*.

3. Imperfektändelsen *-ade* har i ä. nsv. åtminstone hos Ol. Petri[5], blifvit *-ede* i verbalformer med upptakt (och således med akut taktform, se II, 231), t. e. *begerede*, *regerede*, numera dock analogiskt ersatta af former på *-ade* (i den mån de fortfarande tillhöra typen *kallade*).

4. I en flerstavig förled af ett i fsv. sammansatt ord öfvergår trycksvagt *a* — hvilket, äfven om det utanför sammansättningen hade svagt bitryck, måste i och genom sammansättningen förlora detta (jfr *hjärta* med intensitetsgraderna 31, men *hjärteblod* med 302 o. d.) — ljudlagsenligt till *ə*, t. e. *agelös* (jämte arkaiserande eller genom påverkan af *aga* uppkommet *agalös*), *allehanda* (jämte *allahanda* af fsv. *alla handa* med bevaradt bitryck hos det ännu såsom självständigt ord uppträdande *alla*[6]), *andedrag*, *-dräkt*, *hjärteblod*, *-grund*, *-sorg*, *skadeslös*, *åsneunge*, *-öra* af fsv. *aghaosv.*; eller för att anföra ord som visserligen icke, åtminstone icke ännu, i fsv. anträffats, men som om de där funnos måste ha haft *a* i kompositionsfogen: *friskareanförare*, *lindebarn*,

[1] Se Stjernström-Noreen, *En sv. ordeskötsel af S. Columbus*, s. XXV o. 28.
[2] Se Kock, *Sv. akcent* II, 397, resp. 449.
[3] Se Cederschiöld, *Om grundtalens lexikaliska behandling*, s. 58 not 3.
[4] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 12 r. 32.
[5] Se Kock, *Die alt- und neuschw. accentuierung*, s. 79,
[6] Se Kock, Sv. landsm. XIII, 11, s. 12 ff.

stadgeändring, vanesak, viljekraft, -lös, -stark m. m. (se s. 356). I de nu nämnda exemplen har det ljudlagsenliga ə-ljudet inträdt och bibehållits, trots att de nämnda sammansättningarna vid sin sida hade och alltjämt ha de enkla och lätt associerbara orden *aga, alla, anda* osv. Men vanligtvis har i dylika fall *a* genom association bevarats eller återinförts, t. e. *annandag* (jfr biformen *anndag* af ä. *annendag*), *fruktansvärd, häradsting, marknadsdag, sammanhålla, sommarnatt, vadmalsrock* o. d. i likhet med *annan* osv. I äldre tid råkas emellertid då och då ljudlagsenliga former i stället för de analogibildade, t. e. *alf(f)versam* Messenius, J. Matthiæ, Wolimhaus [1], *ankertogh* 'ankartåg' Lex. Linc., *gammeldags* (men *gammalmodig*) Sahlstedt, *gammelmodig* Serenius, *Kopperberget* [2] (jämte *Kåpparberget*) P. Swart, och i vulgär stil träffar man ännu sådant som *allversam* [3], *gammelfar, pepperkaka* [4].

Är däremot associationsmöjligheten mycket svag eller alls ingen, uppträder naturligtvis det ljudlagsenliga ə, ehuru gifvetvis endast när vi ha att göra med den fsv. typen *Götaland* (med intensitetsfördelningen 302) och icke — såsom mycket ofta är fallet — med typen *Göta land* (dvs. 31 + 3; jfr s. 353 rörande *allahanda*), hvilken typ ljudlagsenligt bevarar *a*. Nutida exempel med ə äro då bl. a. följande ord, som uppträda med *a* i fornspråket: *aflingegods* [5], *allestädes* [5] (i lägre stil stundom *alla-* jämte *allestans*), *arfvegods* (jfr ä. nsv. *arffwadeel* [6]), *Axevalla, barkekonung, borgesman* (fsv. *borghansman*; jfr simplex *borghan*, som äfvenledes fått ə enligt A, 1, a, δ ofvan, se s. 341), *brudesäng* (Wirsén), *bönehus, bördeman, domedag, dygdesam, fröjdefull, fästekvinna* (fsv. *fæstakona*), *giftermål, gråmunkekloster, Hedemora, hjone-*

---

[1] Se Hellquist, *Studier i 1600-talets svenska*, s. 102, och SAOB.
[2] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 27 r. 17.
[3] Se Cederschiöld, *Om svenskan som skriftspråk*, 3 uppl., s. 168.
[4] Se Kock, a. st., s. 7.
[5] I ä. nsv. stundom med *a*, se SAOB.
[6] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 17 r. 20, och SAOB.

lag (jämte *hjonalag*), *hjärteblod, hämndedag, Härjedalen* (fno. äldst *Heriardalr*[1]), *höfdingedöme, jordebok* (jfr det arkaiska *jordabalk*), *juletid, klädebonad* (jfr arkaiskt *klädafåll*), *klöfjehäst, köpevittne, medelmåtta* (utgår äfven från den fsv. formen *midhilmāta*, se nedan s. 370), *Medelpad, nattetid, nådegåfva* (jfr de arkaiserande *nådastol, -val*), *nämndeman, penningeböter, Prästebol* (jfr *prästestånd*, men arkaiserande *prästadöme*; jfr i 1734 års lag *prestegård, -son*, men *prestaembete, -hus, -stånd*[2]) *pärmebref* (fsv. *pærmanabrēf*[3]), *Ramundeboda, rättegång, skattejord, skriftefader, skriftermål, skyldeman, skördefolk, slåtterdag, socknemän, Sollentuna* (fsv. *Solandatūna*), *soneson* V. Rydberg (jfr arkaiskt *sonahustru*), *sorgedryck, spannemål* (ålderdomligt för *spannmål*), *speleman* (folkligt för *spelman*), *syneman, Tavastehus, tideböcker, tåredal, åsneöra, Älfkarleby, ättebot, -hög, -lägg, önskebarn.* I andra ord, som äfvenledes uppvisa fsv. *a*, kan det nsv. *e* helt eller delvis bero på inflytande från det på *-e* slutande enkla ord som ingår såsom sammansättningsled, t. e. *allmogefolk, baneman, bondehär, domaresäte* (m. fl. på *-are-*), *fiendeland, frändeflock, grefvedöme, hafrebröd, hakebyssa* (arkaiskt), *herdeskjul* (jfr *herdabref* och *-minne*), *herredag* (jfr arkaiserande *herradöme*), *humlegård, judekyrka* (jfr *judaland* och *judafolk*), *jättesläkt, påfvestol, skyttebaner, Uddevalla* efter *allmoge, bane* osv.

Ur äldre litteratur kunna t. e. anföras följande ord med fsv. *a*: *annerstadz, -stadis, -stedz*[4], *-städes* (Dahlstierna) eller *annenstädz* (se SAOB) 'annorstädes', *borgemästare*[5], *fiskeben*[6], *Frankerike* (Hof), *fästeman, getelort*[6], *hönsegrääs*[6], *Jöneköping*[5], *nötekerne*[6], *råderum* (Hof), *skolemestare*[5], *syskonebarn*[6], *tom-*

[1] Se vidare E. Modin, *Härjedalens ortnamn*, 2 uppl., s. 32 f.

[2] Se Hallström, *Ordböjningen i 1734 års lag*, s. XIII f.

[3] I simplex *pærman* har väl *a* blifvit ə enligt A, 1, a, δ ofvan, hvarefter *-en* uppfattats som artikel och aflägsnats i *pärm(en)*, som dock kan vara direkt lån från mlty. *permen*.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 2 r. 25, och SAOB under *annorstädes*.

[5] Se Hellquist, a. st., s. 104.

[6] Se Åkerblom, *Runii svenska rim*, s. 280.

melfingret[1] (*tumel-* 1734 års lag, *tumels-* Synon. lib.; fsv. *þomal-* och *þumul-*) 'tummen', *vedeträ*[2].

Nutida ord med -*ə*, hvilka icke hittills anträffats i fsv., kunna vara dels ändock därifrån ärfda, dels analogbildningar efter ärfda ords mönster (undantagsvis misslyckade såsom Nicanders *järnehatt*, fsv. *iærnhatter*, och Frödings *sommaretider*, fsv. *somarstīdh*). Sådana fall äro t. e. *björkehage* (Bååth, *-kulle* Tegnér)[3], *botemedel* (jfr fsv. *bōtamāl*)), *bygdemål* (jfr fsv. *bygþamæn*), *diamantestod* (V. Rydberg)[3], *driftefä*, *drängedagsverke* (men arkaiskt *drängaskändare*), *friskareanförare* (af fsv. *skari*, gen. *skara*), *frejdebetyg*, *graneris* (Bååth)[3], *griftetal* (jfr fsv. *griftadagher*), *hundeskall* (Jensen[3]; jfr fsv. *hundahōper*), *husesyn* (jfr fsv. *hūsagærþ*), *häfdeböcker* (men *häfdatecknare*; jfr fsv. *hæfþaskipte*), *hälsingerunor*, *hästehemman* (jfr fsv. *hæstafōþer*; jfr ännu 1734 års lag *hästalego*, men *hästefoder*), *hösteting*, *knektehåll*, *lindebarn* (af fsv. *linde*, gen. *linda*), *lånehandling*, *länegräns*, *lästetal*, *lönetillägg* (jfr fsv. *lōnatime*), *markegång* (jfr fsv. *markatal*), *masteträ*, *månaderasande* (jfr fsv. *mānaþakoster*), *prostetunna* (jfr fsv. *prōvastabo*), *raspebröd*, *rastedag*, *röstetal*, *sagesman* (jfr isl. *saganzorþ*), *sedelära* (jfr fsv. *sidhabok*), *sedeslös*, *skadeersättning* (jfr fsv. *skaþagiæld*), *skaldekonst*, *skuldebref* (jfr fsv. *skuldagiæld*), *sköldemärke* (jfr fsv. *skioldamakare*), *snibbeskål* (Wirsén)[3], *stadgeändring* (till fsv. *stadhge*, gen. *stadhga*), *svalkedryck* (till fsv. *swalke*, gen. *swalka*), *svanesång* (jfr fsv. *swanaben*), *tomtegubbe* (fsv. *tomtagudh* och 1734 års lag *tomtarå*; jfr om *tomte* ofvan s. 96 f.), *tröste-rik*, *tvistefrö*, *vadetid*, *vanesak* (till fsv. *vani*, gen. *vana*), *viljelös* (till fsv. *vili*, gen. *vilia*), *vädjebana* (jämte *vädjo-*, men jfr fsv. *væþiafastar*), *värneplikt* (jfr fsv. *værnahol*), *vörtebröd*, *örnerede* (Gellerstedt[3]; jfr fsv. *ornavinge*), *örtesäng* (V. Rydberg; jfr *örtagård* såsom i fsv.).

---

[1] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 37 r. 26.

[2] Se Hellquist, a. st., s. 104.

[3] Se Berg, *Om den poetiska friheten*, s. 42 f.

Dylika fall ur äldre litteratur äro t. e. *almehage* [2], *armeband* [1] (jfr fsv. *armaværker*), *cypresselund* [2], *daggekristall* [2], *dansemästare* [1], *demantehällen* (Afzelius), *drömmegåta* [3], *flodemöte* [2], *fogleboo* (jämte *fogla-*), *-fängie* (men *foglafängiare*) Lex. Linc., *-grääs* [4], *-lijm* [4] (jfr nu *fåglalåt* och fsv. *foghlaskari*), *fotesiuka* Lex. Linc. (jfr *fotapall* och fsv. *fōtasiūkdōmber*), *granatehäck* [2], *-trä* [2], *granitehäll* [2], *Grekeland* [1] (jfr fsv. *grēkakonunger*), *horehund* (möjligen af *horo-* enligt s. 396 nedan) [4], *hundeglafs* [4], *-tunga* (men *hundastierna*) Lex. Linc. (jfr fsv. *hundahōper*), *jasminedal* [2], *kalfveskinn* [2] (jfr fsv. *kalvakiøt*), *killingepar* [2] (jfr fsv. *kidhlingablōdh*), *kokesmat* [5] Linné, *koralleläppar* [2], *kristalleberg* [2], *-källa* [2], *-port* [2], *-sal* [2], *-slott* [2], *käringegudhfruchtigheet* [4] (jfr fsv. *kærlingabarn*), *lanseknekt* [2], *lijkekista* [3], *maskeseck* 'hölje för maskar' [6], *-stungen* [2] (jfr fsv. *madhkamater*), *metallehorn* [2], *-spira* [2], *miölkestäfwa* [3], *musefälla* [4] (jfr fsv. *mūsabō*), *notevak* [7], *ordesätt* [3] (jfr *ordalag* och fsv. *orþaskipte)*, *ormebär* [4] (jfr fsv. *ormagræs*), *palmekulle* [2], *-skog* [2], *-skugga* [2] (jfr fsv. *palmakwister*), *penneknif* [3], *pilekast* [2], *planestråål* [3] (jfr fsv. *planētastiærna*), *pliktekänsla* [2], *påskefäst* [1] (jfr fsv. *pāskadagher*), *regentekall* [2], *rönnebär* [2] (jfr fsv. *rōnabarker*), *skämterijk* [3], *slachteboskap* [7], *smaragdegrön* [2], *solehvarf* [2] (jfr fsv. *sölagrand)*, *spöketimma* [2], *stopetals* [7] (jfr fsv. *stōpakanna*), *supesmat* [5] Linné, *sängelag* [7], *tackeoffer* [2] (jfr fsv. *thakkagærning*), *tyfwesträck* [4] 'tjufstreck' (jfr fsv. *þiūvabalker*), *vapnegny* [4] (jfr fsv. *vāpnaglam*), *wargevngar* [1] (jfr fsv. *varghaskin*), *wåresol* [3] (jfr fsv. *vāratīme*), *vännering* [2], *-skänk* [2] (jfr fsv. *vinagāva*), *ängevall* [7] (jfr fsv. *ængiastykke*), *örefijl* [1] (jfr fsv. *ōraværker*), *örnesprong* Serenius (jfr fsv. *ōrnaværker*).

[1] Se Hellquist, a. st., s. 104.

[2] Se Berg, *Om den poetiska friheten*, s. 42 f.

[3] Se Norelius, Arkiv f. nord. fil. II, 256.

[4] Se Åkerblom, *Runii svenska rim*, s. 280.

[5] Väl hörande till samma bildningstyp som det ofvan s. 356 nämnda *sagesman*.

[6] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 186 r. 20.

[7] Se Hallström, a. st.

Stundom visar sig *-e-* blott i något äldre nsv., under det att det nutida språket har *-a*, vare sig detta beror på att ordet ursprungligen tillhört såväl typen *alla handa* som typen *allehanda* (se ofvan s. 353), eller på att ordet i senare tid ombildats i stilistiskt syfte efter ord af förstnämnda typ. Sådana fall äro t. e. *alleredan, -en* (se SAOB), *allhelgonedag* (ännu så sent som 1846, se SAOB), *Dalelagen* (så i 1676 års upplaga), *fatebur* Stiernhielm [1] och ännu i 1734 års domareregler [2], *fåreherde* Lucidor, *gestebud* Var. rer. voc., *-bodh* Ol. Petri (*giästebod* Lucidor) [3], *getebock* Lex. Linc., *Götheland* Lex. Linc., *herrevälde* Lex. Linc., *ingelunde* P. Swart (men *ingalunde* Ol. Petri) [4], *jordegoss* Lex. Linc., *karlewagnen* Lex. Linc., Hof, *liusestaake* Lex. Linc. (nu blott bibliskt *ljusastake*), *mästedels* Salberg, *wådedråp* Lind, *åhretal* Lex. Linc., *ändemål* Hof [5], *ögnebleck* Börk, Salberg. I ännu andra fall träffas dubbelheten *-e-* : *-a-* blott inom ä. nsv., t. e. *bogesäck* : *bogalijk* Lex. Linc.

Någon gång har ett äldre, af fsv. *a* uppkommet *e* genom analogi ersatts av *o*, t. e. *förfalle-* (så allmänt ända tills omkring 1800), *förfallolös* efter *förfallodag* och detta efter *hvilo-* och *klagodag* [6], hvilket sistnämnda i sin tur väl fått *o* från *klage-, klagomål* (jfr Wolimhaus 1649 *klagawerd* 'accusabilis', men *klage-* och *klagogrååt*), som åter fått det från *käromål* (fsv. *kæromāl*), hvarefter äfven *svaromål* Weste ff. (*swarsmål* Sahlstedt, Möller 1790; jfr fsv. *swaralos* 'svarslös') bildats [7]; *läre-, lärofader, -mästare, -spån* (jfr *lärosats* 1734 års lag [8], Lind) efter analogien *hälsa*: *hälsovård* = *lära*: *x* o. d.

[1] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 116 r. 14.

[2] Se Kock, *Sv. akcent* II, 389.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 19 r. 34, resp. s. 186 r. 29.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 26 r. 20, resp. s. 4 r. 23.

[5] Se Beckman, Arkiv f. nord. fil. XI, 216.

[6] Jfr Tamm, *Sammansatta ord i nutida svenskan*, s. 152; Rydqvist, *Sv. språkets lagar* V, 56.

[7] Jfr Tamm, a. st., s. 152 f.

[8] Jfr Rydqvist, a. st. V, 50.

Unga sammansättningar, företrädesvis sådana som till förra led ha ett ursprungligen utländskt ord, bevara nästan undantagslöst *-a-*, i synnerhet naturligtvis därest nämnda förra led också uppträder som ett lätt associerbart enkelt ord, t. e. *buffaopera, Karolinabacken, kassabalans, madonna-anlete, -bild, -lik* (alla tre dock äfven med *-e-* [1]), *Mariahissen, Sofiahemmet, temabok, Vasaätten*. Detsamma är fallet med från fornspråket lånade eller efter dess mönster bildade arkaismer, t. e. *allshärjarting* (isl. *allsheriarþing*), *ättartafla, -tal* (isl. *ættartal*), samt med enkla ord som accentueras lika med sammansatta, åtminstone såvida de äro öfvervägande litterära och sålunda starkt påverkade af skrifttraditionen, t. e. *ablativ, almanack(a)* — dock *almenach, -nacka* Lex. Linc. liksom ännu stundom [2] — *paradis, synagoga* o. d.

Andra fall (än de under B, 1—4 behandlade) af *e* för *a* i annan efterstafvelse än ultima äro blott skenbara och att förklara enligt s. 347 ff. här ofvan. Så t. e. bero typerna *borgerlig, ridderskap, synderska* (vid sidan af *borgare, riddare, syndare*) på direkt lån från tyskan, och sådana former som *predikere, capitenere* Ol. Petri, *klippere* P. Swart [3], *-mestere* Var. rer. voc., *stådhollere* Messenius (jfr mlty. *stede-, stätholder*) o. d. bero väl på kontamination af sv. *-are* och ty. *-er* (jfr den motsatta kompromissen *-ar* ofvan s. 347 not 2) eller möjligen delvis på danskt inflytande (jfr ä. da. *dommere* o. d.), hvaremot *läkere-* B. Olai [4] beror på en redan fsv. ljudlagsenlig utveckling af fsv. *lækiare* (se ofvan s. 348 f.).

II. $\bar{a} > ə$ i upptakt (dock aldrig i en upptakts första stafvelse, hvarom se närmare nedan s. 364):

---

[1] Se Tamm, a. st., s. 108; SAOL har blott *madonna-*.

[2] Enligt Cederschiöld, *Om svenskan som skriftspråk*, 3 uppl., s. 168 förekommande i »mångas uttal». Mig synes emellertid detta uttal vara rent vulgärt.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 11 r. 29, resp. 19, 17 och 25, 25.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 37 r. 2.

A. I ultima af tvåstafviga ord med grav accentuering (om de akut accentuerade se ofvan s. 341 under A, 1, a) som ofta användas proklitiskt och därför, såvida de ej rentaf synkoperas, reducera sin hufvudaccent till svagt bitryck och förlora sitt bitryck på ultima. I det nuvarande språket äro emellertid exemplen på *ə* mycket sällsynta, emedan — där ej, såsom ofvan antydt, synkope inträdt som i *ha* af *hafve*, *-a*, *sen* af *seden*, *-an* — *a* återinförts genom inflytande från den tryckstarka biformen eller från andra ord af samma morfologiska typ. Är någon gång *ə* kvar, så beror väl också detta förhållande åtminstone delvis på dylika sidoinflytanden. Så t. e. är väl det possessiva *eder* (jfr *edart* hos Bellman tre gånger [1]) påverkadt af det personliga pronominet *eder* (af ett ursprungligt *iþr*, isl. *yþr*), liksom det ju faktiskt från det sednare lånat det alternativa uttalet *e'der* vid sidan af det i fråga om accenttypen ljudlagsenliga *e'der* (af fsv. *iþar*). Och säkerligen har väl *ə* i *hennes* (förr, såsom ännu dialektalt, *hennas* af fsv. *hænna*, *-ar*) understödts af samma vokals tillvaro i *henne* (fsv. *hænne*, *-i*), ja man kan rentaf tänka sig, att *hennes* väsentligen är byggdt på den gamla dativen *henne* liksom den nutida vulgära genitiven *doms* på dativen *dom*, Börks [2] *honoms* samt dalmålets *onoms* på (*h*)*onom*, *hvems* på *hvem*, *Norges* på den ursprungliga dativen *Norge*, Messenius *hvilkoms*, *mångoms* [3] o. d.; jfr däremot hurusom det på 1500-talet och ännu under större delen af 1600-talet så vanliga *t*(*h*)*eres*, *d*(*h*)*eres* [4], som saknade dylikt stöd, har undanträngts af den ursprungligen blott tryckstarka formen *t*(*h*)*eras*, *d*(*h*)*eras*.

I ä. nsv. äro däremot hithörande *e*-former mycket vanliga:

---

[1] Se HELLQUIST, Arkiv f. nord. fil. IV, 289.

[2] Se NOREEN-MEYER, a. st., s. 192 r. 36.

[3] Se HELLQUIST, *Studier i 1600-talets svenska*, s. 91.

[4] Se t. e. SAOB och NOREEN-MEYER, a. st., s. 5 r. 35; 6, 23; 11, 33 och 35; 12, 37; 13, 5; 92, 10, 11, 25, 32, 33 och 35.

1. I pronominella ord (utom det nyssnämda *theres*), t. e. sg. n. a. ntr. *thette* [1], g. f. *minne, sinne, thesse, thinne* [2], a. m. *thenne* (se SAOB), a. f. *thesse* eller *thenne* (se SAOB), pl. n. a. f., g. m. f. ntr., a. m. *mine, några, sine, thesse, thine, wåre* [3].

2. Hos prepositioner, konjunktioner och vissa adverber, t. e. *al(d)re* 'allra' (se SAOB), *mädhen, sedhen* (hvaraf *sen* Columbus ff.; *sidhen* Ol. Petri), *vten* [4].

3. Inf. och 1 samt 3 pl. pres. af verber (i synnerhet hjälpverber), t. e. *böre, finnes, foge* (sig tädan), *geffue* (sigh tillbaka), *göre, haffue,* (som wi) *kalle* (Odhens dagh), *kunne* [6], *låte, måge, skole* [5] (så vanligen hos Messenius, Ax. Oxenstierna och Stiernhielm), *warde, ware, wele* (så i regeln hos t. e. Messenius och Prytz) eller *wilie* [6]; hos Salberg öfverhufvud ofta i hjälpverb. Oklart är emellertid, hvarför *-e* uppträder i det hela vida oftare i 1 pl. än i 3 pl. och inf. Så t. e. har Nya test. 1526 i 1 pl. 176 ggr *-e* mot 85 *-a*, men i 3 pl. blott 18 *-e* mot nästan genomgående *-a* och i inf. alltid *-a* [7]. Likaså ha psalmboken 1536 och kyrkoordningen 1571 i 1 pl.

---

[1] Se SAOB och VENDELL, *Språket i Peder Swarts krönika*, s. 372. Jag frånser här och i det följande variantskrifningarna med *t, d, dh*.

[2] Se SAOB, VENDELL, a. st., s. 64 och 66, HALLSTRÖM, *Ordböjningen i 1734 års lag*, s. XXXII.

[3] Se SAOB; NOREEN-MEYER, a. st., s. 7, 27; 91, 16; 166, 27, 28, 33, 35; 210, 30; 212, 12; 225, 30; KOCK, Sv. landsm. XI, 8, s. 11 f.; VENDELL, a. st., s. 69; HELLQUIST, a. st., s. 137; ÅKERBLOM, *Runii sv. rim*, s. 113.

[4] Se t. e. NOREEN-MEYER, a. st., s. 14 r. 13, resp. 91, 16 och 25, 12; VENDELL, a. st., s. 342 f.

[5] Här kan *-e* utgå från fsv. *-o* vid sidan af y. *-a*.

[6] Se t. e. NOREEN-MEYER, a. st., s. 4 r. 3, 10, 24, 31; 5, 31, 34; 6, 4, 13; 11, 13; 12, 27; 15, 22, 32, 33; 17, 17; 25, 22; 26, 5, 7; 27, 13; 28, 1; 43, 18; 59, 15; 60, 4; 62, 23; 63, 9; 88, 11; 91, 21; 161, 13; 164, 22; 165, 25; HELLQUIST, a. st., s. 145 f., ÅKERBLOM, a. st., s. 150; LINDROTH, *Stiernhielms Hercules*, s. 206 f., *J. Th. Bureus*, s. 258.

[7] Se J. WIDE, *Verbalböjningen i 1526 års öfversättning av Nya testamentet* II, 13 f. och 17.

»alltid eller nästan alltid» *-e*, men i 3 pl. *-a*[1]. I 1 pl. håller sig *-e* långt in på 1700-talet, ja i högre och särskildt i biblisk stil ända till våra dagar, om ock alltmera tynande. I Runius rim förekommer *-e* 12 ggr i 1 pl., men blott 1 gng i 3 pl.[2], och ännu Sahlstedt 1787 samt Botin 1792 ha i sina grammatikor böjningen *vi älske* : *de älska*, under det att Moberg 1815 och 1825 har 1 pl. *-a*, *-e*, 3 pl. *-a* och Boivie 1834 resp. *-a* (*e*) : *-a*, ehuru ännu Enberg 1836 har *-e*, *-a* : *-a*. Tegnér har t. e. i Fritiofs saga (vi) *frie*, *ile*, *leke* och Runeberg t. e. i Fänrik Ståls sägner (vi) *blöde*, *dyrke*, *falle*, *kalle*[3].

4. Andra fall äro mindre vanliga, t. e. en *gammel* skat't, *månge* tu'sende menniskior[4], den *gamble* sven'ska ärligheten, min *kiere* sys'ter, mina *kiäre* döt'trar[5].

B. I den sista stafvelsen af en första sammansättningsled, som står såsom upptakt till den andra leden (jfr II, 340 ff.). Hit hör en mängd ortnamn, af hvilka t. e. följande bevisligen funnos i fsv. med *-a*(*r*)- i kompositionsfogen: *Brunkeberg*, *Helgeandsholmen*, *Hunneberg* (fsv. *Hundabærgh*), *Kinnekulle* (fsv. *Kindabærgh*), *Trälleborg* (fsv. eller rättare fda. *Thrælaborgh*), *Örebro*, *-sund*. Alltså måste sådana namn som *Höganäs*, *Pataholm*, *Skaraborg* o. d. först efter öfvergången *a* > *ə* ha utbytt sitt tvåtaktiga uttal mot entaktigt med upptakt — jfr hurusom ännu särskrifning kan träffas i sådana fall som t. e. *Backa mo*, *Göta älf* (men ljudlagsenligt *Göte-*

---

[1] Se Kock, Arkiv f. nord. fil. XIV, 239 f. Hans förklaringsförsök, enligt hvilket 1 pl. *-e* »måste bero» på lån från 2 pl., är oantagligt; ty hvarför skulle icke samma inflytande från 2 pl. lika väl ha gjort sig gällande i fråga om 3 pl.? Detsamma gäller hans antagande, att konjunktivens 1 pl. på *-e* »möjligen något bidragit», ty man förstår då icke, hvarför ej 3 pl. konj. på *-e* (jämte *-en*) bidragit till att skaffa in *-e* i 3 pl. af indikativen.

[2] Se Åkerblom, a. st., s. 150.

[3] Se B. Risberg, Pedagogisk tidskrift 1916, s. 26 och 53.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 101 r. 17 (men på samma sida r. 9 »noghon *gammal* skat't») och s. 166 r. 16.

[5] Se Åkerblom, a. st., s. 112 och 114.

borg), *Sanna hed, Sånga mo, Sätra brunn*, väl emedan här ännu är fråga om en verklig *mo, älf* osv. — eller ock härstamma från en dialekt, som (t. e. västgötskan) ej deltagit i den ifrågavarande öfvergången *a* > *ə*, eller ändtligen vara påverkade af simplex (t. e. *Skaraborg* af *Skara, Sanna hed* af *Sanna* osv.). Äro namnen mycket unga ha de gifvetvis ej deltagit i öfvergången, t. e. *Evalund, Klarafors* o. d. (om *Annefors, Evelund* o. d. se nedan s. 366).

C. I enkla (lån)ord af typen *alabaster, amason, baldakin, kompani, sakrament* o. d. borde en öfvergång *a* > *ə* äfvenledes ha inträdt, då — såsom med samtliga de nu anförda exemplen är förhållandet — orden förefunnos redan i fsv. Emellertid är detta i allmänhet icke fallet, hvilket väl förklaras däraf, att de ifrågakommande orden i allmänhet äro af företrädesvis litterär natur, dvs. oftare utläsas än i fritt tal produceras, hvarför deras uttal i hög grad påverkas af den naturligtvis i fråga om dylika ursprungligen utländska ord mycket konservativa skriften. Dock kunna här anföras sådana ljudlagsenliga former som de i fsv. med *-a-* uppträdande *abbedissa, kardemumma* (fsv. *kardamomum* såsom i latinet, y. *kardemoma*) och »enligt mångas uttal» [1] *testementera* (jfr fsv. *testament*). Dessutom hör hit det på 1700-talet förekommande (se SAOB) *pergemott* 'bergamott' och delvis det ofvan s. 359 nämnda (vulgära) *almenack*(*a*), nämligen i den mån detta utgår från det nu sällsynta, men af Weste såsom uteslutande brukligt anförda uttalet med hufvudaccenten förlagd på *-nack*(-). Däremot beror väl *ametist* (fsv. *amatist* från mhty.) på inflytande från den mhty. biformen *ametiste* och lat. *amethystus*, liksom väl äfven ä. nsv. *tienerinne* [2] o. d. på ty. *dienerin* o. d. Likaså höra ord på *-eri'* såsom *bageri* (trots *bagare*) o. d. ej hit, utan bero på lån från mlty. *-erie* [3].

---

[1] Så Cederschiöld, a. st.; enligt min uppfattning emellertid rent vulgärt.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 24 r. 22 och 26.

[3] Se Tamm, *Om tyska ändelser*, s. 25 ff.

Att, såsom ofvan (s. 359) är nämndt, ə aldrig inträder i en upptakts första stafvelse, är självklart i fråga om sådana fall — alla af redan fsv. datum — som *apotek*, *antikrist*, *kapiten* 'kapten', *kardinal* o. d., där upptaktens flerstafvighet ger ett, rytmiskt motiveradt (se II, 179 f.), svagt bitryck åt första stafvelsen. Att emellertid äfven enstafvig upptakt bevarar *a*, t. e. i de redan i fsv. tid uppträdande *advent*, *anamma*, *apostel*, *april*, *baner*, *baron*, *kanik*, *kapell*, *kapitel*, *kapun*, *latin*, *martyr*, *natur*, *palats*, *patron*, *smaragd* o. d. stämmer fullständigt med samma behandling af ursprungligt *e* i lånord, t. e. *bevi's* (gentemot *eləfant*; jfr *baner*, men *abbədissa*), och har väl till orsak det förhållande, att man under för öfrigt lika förhållanden alltid artikulerar uddljudet distinktare och oftast äfven något starkare än det följande (jfr II, 173) [1], dvs. uddljud råkar mindre lätt ut för »reduktion» (jfr II, 106).

§ 33. *E*-ljudets reduktion.

Vi ha här att skilja mellan kort och långt *e*.

I. Ä. fsv. kort *e* har, förmodligen i y. fsv. tid — ehuruväl tiden på grund af den oförändrade ortografien, som ju betecknar *e* och ə på samma sätt [2], icke låter direkt bestämma sig — blivit ə åtminstone i trycksvaga efterstafvelser och troligen tidigare i helsvaga än i halfsvaga sådana [3]. Alltså uppträder ə:

1. Slutljudande, t. e. *timme*, *ute*, *vore*, *ägare*, *ägande* osv.

---

[1] Då intensitet och kvantitet i allmänhet äro direkt proportionella mot hvarandra, och graden af den förra vanligen är orsak till graden af den sednare (se II, 121), så ligger väl — i förbigående anmärkt — uti ofvan påpekade förhållande grunden till det annars påfallande faktum, att fsv. korta vokaler tidigare förlängts i uddljud än i midljud, t. e. *åka*, *åker*, *åt*, *ok* o. d. af äldre *ăka* osv.

[2] Ett undantag utgör Bureus ABCBok, 3. uppl. (1624), där ə betecknas med *ä*, t. e. *sadhä* 'sade' o. d. (jfr däremot *bevi's* o. d.), se Beckman, Arkiv f. nord. fil. XI, 178.

[3] Se Noreen, *Altschwedische grammatik* § 146, 2 och § 150.

2. I adjektiver på *-elig* och dithörande »adverber» på *-eligen* (förr äfven *-eliga* och *-elig*), t. e. *lastelig, miskundelig, märkelig, nådelig, tröstelig, täckelig, ömkelig*, resp. *högeligen*, alla af fsv. datum [1].

3. I kompositionsfog, dvs. såsom slutljud i en första sammansättningsled, t. e. följande från fsv. ärfda ord: *fästekvinna, -man* (utgående äfven från fsv. *fæsta-*, se ofvan s. 354, resp. 355), *Ingeborg, -gerd, -mar, -mund, kännedom, läkeblad, -bok, -dom, sändebud, tidelag, tänkebok, villebråd* eller ur ä. nsv. *ledestiärna* [2], *metekrok* [3], *styreman* [3], *tärepenningar* [3]. Exempel som ännu icke anträffats i fsv. och därför kanske till större delen äro i nyare tid bildade efter de nyss anfördas analogi äro bl. a. *läsebok, lösepenning, räknefel, skådelysten, smädeskrift, väntetid* och från ä. nsv. *dansemästare* [3], *fyllehund* [3], *fäcktemästare* [3], *stympevärck* [4], *svepeduk* [2].

Lånord, äfven om de lånats i fsv. tid, kunna ha haft ə-ljud redan i det långifvande språket. Det är därför ovisst, om hit höra sådana fall som t. e. de i fsv. tid från tyskan lånade *sankte* (Per) och *rikedom* eller sådana ord af väl i allmänhet yngre datum som *akacieträd, familjefader, historieskrifning, justitieråd, kopiebläck* o. d., utgående från latinska genitiver på *-æ*, hvilket på tyskt och svenskt sätt utlästs såsom (*ä*, resp. *e* i tryckstark stafvelse, men i trycksvag som) *ə*.

Ovisst är ock, huruvida *e* på svensk botten blifvit *ə* i upptaktsstafvelse (annan än den första, där ju *e* mer eller mindre närmat sig *æ*, se I, 501 f. och III, 241 not 2 [5]; jfr

[1] Massor af hithörande exempel anföras hos TAMM, *Om avledningsändelser hos sv. adjektiv*, s. 40, och *Om ändelser hos adverb*, s. 18 f., samt från något äldre författare hos BERG, *Om den poetiska friheten*, s. 63 ff. Exempel i mängd från ä. nsv. anföras hos HELLQUIST, a. st., s. 103 f. (adj.) och 164 f. (adv.), samt ÅKERBLOM, a. st., s. 280 f. (adj.) och 121 ff. (adv.).

[2] Se NORELIUS, Arkiv f. nord. fil. II, 256.

[3] Se HELLQUIST, *Studier i 1600-talets svenska*, s. 104.

[4] Se ÅKERBLOM, a. st., s. 280.

[5] Märk, att Bureus, som i sin beteckning skiljer på *e* och *ə* (se ofvan s. 364 not 2), skrifver *bevis*, men *sadhä* osv.

behandlingen af *a* i dylik ställning, se ofvan s. 364). De eventuellt hithörande fallen torde nämligen alla vara lånord, som kanske uttalats med *ə* redan vid inlånandet. Så t. e. de redan i fsv. förekommande *elefant, element, leverera* eller yngre lånord som *akademi, eremit* (i fsv. däremot *ærmite, -ete*), *eternell, general, gredelin, telegraf*, alla med *ə* i andra, resp. tredje upptaktsstafvelsen, under det att de i den första ha *e* (eller snarast *e̞*) liksom de redan fsv. *bevis, epistel, gemen* o. d. Men å andra sidan kan man kanske säga, att just denna fördelning af *e* (*e̞*) och *ə*, som alldeles stämmer med den ofvan s. 364 uppvisade fördelningen af *a* och *ə*, synes bevisa svenskt ursprung af *ə* eller åtminstone ett specifikt svenskt sätt att substituera utländskt *e* och *ə*, eftersom åtminstone högtyskan nu ej har denna fördelning, utan tvärtom t. e. *bəweis, gəmein* o. d., men däremot *sekretär* o. d.[1] I så fall ha vi naturligtvis äfven att göra med en svensk utveckling *e* > *ə* i de många nsv. ortnamn, hvilka såsom första led ha trycksvaga latinska genitiver på ursprungligt *-æ* af feminina namn på *-a*, t. e. *Anneberg, Katrineholm, Kristinehamn, Margretelund, Mariefred, -stad, Sofiero, Ulricehamn* osv.

Undantag bero på association. Då t. e. *e* (*e̞*) växlar med ljudlagsenligt *ə* i sådana fall som *abderi't*[2], *abeceda'rie*[2], *amerika'nsk*[2], *biblioteka'rie*[2], *juvele'rare, poetissa, profete'ra, sekrete'rare* m. m., så beror detta på inflytande från resp. *Abde'ra, abece', Ame'rika* osv.

II. Ursprungligen l å n g t *e* uti efterstafvelser har såväl i fsv. som nsv. tid, därest det från tryckstyrka öfvergått till trycksvaghet, förkortats och i sammanhang därmed (enligt I ofvan) öfvergått till *ə*, t. e. *Anders* (fsv. *Andrēs*[3]), *arbete* (jämte

[1] Se Vietor, *German pronunciation* (1885), s. 16 och 71.

[2] SAOB anger icke det vacklande uttalet, eftersom där såväl *e* som *ə* betecknas med *e*.

[3] Se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 154, I, A, och Grape, *Studier över de i fornsvenskan inlånade personnamnen*, s. 65 f.

ännu vanligt *arbēte*), *bantler* (jämte *bantlē'r*, se SAOB och Wenström-Jeurling; kan äfven utgå från biformen *bantlä'r*), *Gusten* (fsv. *Gudstēn*), *Holger* (fsv. *Holmgēr*), *kaffe* (detta och de två följande exemplen ännu hos Weste med kort slutet *e*: »fermé, parcequ'ils dérivent de *Café, Papier, Quartier*» [1]), *kvarter* '1/4 stop' (ännu hos Bellman — jfr II, 297 not 2 — och C. F. Dahlgren *kvartē'r* såsom alltjämt i ordets öfriga betydelser), *papper* (*pappē'r* ännu hos Lucidor, Hof m. fl., se II, 297), *salpeter* (ännu hos Weste *salpē'ter*, jfr II, 297), *Sixten* (fsv. *Sigstēn*), *Torger* (fsv. *Thorgēr*), *Torsten* (fsv. *Thorstēn*), *Östen*. Om det sannolikt icke hithörande *rundel* se VII, 257 not 2.

§ 34. *I*-ljudets reduktion.

Vi ha här att skilja emellan många olikartade fall:

I. I trycksvag efterstafvelse öfvergick fsv. kort *i* till *ə* (i helsvag stafvelse redan i ä. fsv., i halfsvag först omkring 1500 [2]) i flera olika ställningar:

A. Före tautosyllabisk konsonant, dvs. i sluten stafvelse, i följande fall:

1. Före *d*(*h*) inträder öfvergången blott i helsvag stafvelse, t. e. *Arvedsson, Här'ved, Se'ved* (fsv. *Sighvidh*), men *Ar'vid* (hvarefter *Arvidsson*; någon gång *Arved*, uppkommet i proklitisk ställning), *Da'vid, Ing'rid* (ä. nsv. stundom *Ingred* [3]), *Medevi* (fsv. *Midhiavidh*). I de fall då ord med akut accentuering uppvisa *i*, beror detta på att de äro jämförelsevis sena lånord, t. e. mansnamnen *Gottfrid, Sigfrid, Valfrid* från tyskan, *Botvid* från fsv. I de väsentligen från isl., fno. och fsv. lånade kvinnonamnen *Astrid, Estrid, Helfrid* (fno. *Hel-*

---

[1] Se Weste, *Svenskt och fransyskt lexicon* I, s. VIII.
[2] Se Noreen, *Grunddragen av den fsv. grammatiken* § 37, 10.
[3] Se Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 57.

frið[1]), *Sigrid* (ä. nsv. *Segridh*[2]), *Valfrid* har den omständigheten bidragit, att *i* här ursprungligen är långt.

2. Före *l* inträder *ə* både i half- och helsvaga stafvelser:

a) Suffixet *-else* (fsv. *-ilse* från fs. *-isli* jämte fsv. *-else* från mlty. *-else* och — genom suffixsubstitution — *-ense*) förekommer ännu i början af den ä. nsv. perioden än med *i*, än med *e*, ofta hos en och samma författare, t. e. Nya test. 1526 *förtolkilse, rettilse, utthydilse*, Ol. Petri *rettilse, -else, spökilse, stadfestilse, -else, vmgengilse*, resp. *bedröffuelse, begynnelse, förbannelse, wiskepelse* m. m.[3] Samma vacklan förekommer i Psalmboken 1536 och Bibeln 1541[4] och är väl snarast att fatta så, att *-ilse* blott är en arkaiserande skrifning[5].

b) Ändelsen *-el* (då den motsvarar fsv. *-il*, isl. *-il-*) uppvisar ej sällan biformen *-il* både i nuvarande riksspråk och än oftare i ä. nsv., hvilket sistnämnda i de flesta fall förklaras däraf, att öfvergången *i* > *ə* i denna ställning icke inträdt i flera mer eller mindre centralt belägna och därför på riksspråket inverkande dialekter såsom Upplands, norra och östra Södermanlands, östra Västmanlands, Gästriklands och Dalarnas[6]. Exempel äro:

bindel (ombildning af fsv. *bændil*, se VII, 256), *böfvel* (ej i fsv., men t. e. hos Asteropherus *böfuill*[7]), kontamination

---

[1] Snarare väl lån från ty. *Helmfrid* än, som Lind, *No.-isl. dopnamn*, antar, skriffel för *Halfrið*.

[2] Se Grubb, *Prænomina sveogothica* (1675).

[3] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 3 r. 5, 9, 11, 15, 22, 25; 4, 9; 6, 12, 26; 9, 12; 11, 35; 13, 18, 35; 14, 24, 25; 19, 12. Ännu andra exempel från Ol. Petri hos Tamm, *Tränne tyska ändelser*, s. 17 f.

[4] Se Kock, *Studier öfver fsv. ljudlära*, s. 303.

[5] Så uppfattas ock af Lindroth, *J. Th. Bureus*, s. 248, de ännu så sent som hos Bureus förekommande skrifningarna *förförilse, rättilse* jämte *åminnelse* osv.

[6] Se Hesselman, *Sveamålen*, s. 31; T. Ericsson, Sv. landsm. B. 8, s. 93. Likaså i finländska och baltiska dialekterna, se Hesselman, a. st., s. 29.

[7] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 54 r. 6.

af *bödel* och *djäfvul,* såsom bl. a. framgår däraf, att ordet ofta anträffas i ä. nsv. med betydelsen 'bödel'[1] (nu däremot alltid 'djäfvul');

vulgärt *djäfvel* (y. fsv. *diævil,* nybildning för *diævul* efter analogien *nyklar* : *nykil* = *diæflar* : *x*), *dymmel*vecka (fsv. *dymbil*vika);

Eschelsson (dialektalt äfven *Eschel,* annars *Eskil* genom inflytande från fsv.);

fjärel (ej i fsv.) Arvidi, men *färil* Var. rer. voc., Lind och nu alltid *fjäril,* väl emedan ändelsen ursprungligen varit lång (jfr isl. *fifrildi,* nisl. *fiðrildi*) och sannolikt halfstark (dialektalt t. o. m. helstark, t. e. i Skyttsmålets *fjäri'l*[2]);

Gunnel (t. e. »G. fatburshustru» i Heidenstams Karolinerna; fsv. *Gunnilder*) jämte *Gunnil,* hvars *i* väl beror på att ordet ursprungligen är sammansatt (isl. *Gunnhildr,* hvarifrån det nutida *Gunnhild* är lånadt) och alltså haft halfstark ändelse (eventuellt helstark, jfr biformen *Gunil'la*), *Görel,* antingen af fsv. *Gyrild* (ä. *Girill, Gereld*[3], isl. *Geirhildr*) eller af ä. nsv. *Görwel* Grubb (sv. dial. *Görvild,* ä. da. *Gorvild, Giørild,* fhty. *Garoildis*);

himmel, hvirfvel, härfvel (ej i fsv.), men *härfwil* Schroderus[4];

*igel*kott (fsv. *ighil*kotter, mindre ofta *ighul*kutter);

kittel (sällan arkaiskt *kättil*; ä. nsv. ofta *kittil*[5], *ketill, kättil*[6], *kätil* Lex. Linc., Swedberg, *kettil* Möller 1790, 1808, Lindfors 1815, hos Grubb *kiättil,* men som mansnamn *Kätel*), *kjortel* (*kiortil* Lucidor), *kyndels*mässa, ä. nsv. *kärel* Synon. lib., Arvidi, Salberg jämte *kärille* (hvaraf det ännu i högre stil

[1] Se Tamm, *Granskning av sv. ord,* s. 4, och Dahlgrens *Glossarium.*

[2] Se Kock, *Språkhist. undersökningar om sv. akcent* II, 325.

[3] Se *Ortnamnen i Älvsborgs län* IX, 1, s. 28.

[4] Se Hesselman i *Uppland* II, 517.

[5] Se Lindroth, a. st.

[6] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 43 r. 16 och 19, resp. 124, 35. Andra exempel se Dahlgrens *Glossarium.*

förekommande *käril* — där *i* bevarats af samma skäl som i *fjäril*, hvarom se strax här ofvan — jämte det vanliga *kärl*, ombildning efter synkoperande kasus; i fsv. blott träffadt i formen *kæralde*), *körfvel*, *körtel*;

mantel (*-il* Nya test. 1526 och y. fsv., ehuru sällan; *-el* kan äfven härstamma från den vanligare fsv. formen *mantol* såsom sammansättningsled och framför allt från mlty. *mantel*), *medelmåtta* (utgår äfven från den fsv. formen *midhalmāta*, se ofvan s. 355), *Mickel* (*Michil* Ol. Petri, Tegel [1], fsv. *Mikil* jämte *Mikāl*), *mistel* (ej i fsv.; jfr isl. *mistilteinn*), *mortel* (ej i fsv.; *mortell* och *mortill* Hof, ombildning af mlty. *morter* — se ofvan s. 102 — efter inhemska ord på *-il*);

nyckel (*nyckil* Asteropherus, *nykil* och *nykkel* Bureus [2]);

Ragnel (ä. nsv. äfven *Rangela* [3]) jämte *Ragnil* [4] (fsv. *Ragnilder*, fno. *Ragnhildr*, hvarifrån vårt nutida *Ragnhild* lånats), *rännel* (ej i fsv.) Synon. lib., Salberg, Swedberg, Spegel, Serenius, Sahlstedt, H. Sjögren 1814 [5] (*rändel* Bellman, hvarom se VII, 248) jämte nu uteslutande bruklig *rännil* (stundom uttaladt med långt *i*, i Västerbotten t. o. m. *ränni'l*; estsv. *rännal* synes förhålla sig till *rännil* såsom fsv. *kæralde* till nsv. *käril*);

snigel, *spegel* (fsv. *spēghil*, ombildning — jfr *mortill* strax här ofvan — af mlty. *spegel*, hvarifrån vårt *spegel* väl väsentligen direkt lånats), *spindel* (fsv. *spinnil*; se vidare VII, 248), *stabel* (ursprungligen väl en i skolslang gjord ombildning af lat. *stabilis*), *stekel* (fsv. *stikil* 'pigg'), *stängel* (i fsv. med betydelsen 'stång, bom');

tistel (fsv. *thistil* 'carduus'), *tordyfvel*, *Torkel* (fsv. *Thorkil*);

---

[1] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 22 r. 8, resp. Vendell, *Språket i P. Swarts Krönika*, s. 304.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 46 r. 30, resp. Lindroth, a. st.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 124 r. 21 och 27; 125 r. 2 och 8.

[4] Se Sv. landsm. VI, 7, s. 37.

[5] Se A. Andersson, *Om J. Salbergs gramm.*, s. 51 noten. Äfven Peringskiöld har *rännel*, se Dahlgrens *Glossarium*.

vinkel (fsv. *vinkil*, Var. rer. voc. *vinkil*hake, ombildning — jfr *spegel* här ofvan — af mlty. *winkel*, hvarifrån nsv. *vinkel* kan direkt härstamma);

ängel (*-il* Nya test. 1526, psalmboken 1536), ä. nsv. *ärel* Arvidi jämte det nu brukliga arkaiserande *äril* (fsv. blott i formen *ærin*, hvaraf väl vårt *äril* genom ombildning efter ord på *-il*).

Endast skenbara undantag från regeln äro:

α) Ord med fordom eller alternativt ännu tryckstarkt *i* såsom *ma(c)kril* jämte *makril'l* (från nederl. *makreel*), *ö'rfil* (ursprungligen sammansättning och så stundom ännu uttaladt; jfr ofvan s. 234).

β) Yngre lån, vare sig från kontinenten såsom *Bertil* (fhty. *Bertilo*), *Emil, Teofil* eller från nordiska fornspråk såsom *Adils* (äfven *Adil*, väl i följd af missuppfattning, i det att *Adils* ansetts vara genitiv), *Egil, Torgils*.

γ) Nybildningar som *Thorild* och Stiernhielms m. fl. *Astrild*.

3. Före *n* inträder *ə* äfvenledes både i half- och helsvaga stafvelser; sålunda i:

a) Substantivändelsen *-ende*, numera blott i *hyende* (fsv. *hyghinde* af äldre *hōghinde* [1]; jfr s. 353), *ärende* och det ålderdomliga *tidende* (fsv. *thīdhinde*). Öfriga neutra på *-ende* såsom *anseende, väsende* o. d. härstamma direkt från lågtyska former på *-ende* [2]. — De fsv. orden på *-ind* äro nu alldeles utdöda, ehuru ännu Bibeln 1541 har *fäghrind* (redan i y. fsv. stundom omstöpt till det nuvarande *fägring*).

b) Ändelsen *-en* (då den motsvarar fsv. *-in*, isl. *-in-*) uppvisar i ä. nsv. ofta biformen *-in*, i synnerhet i adjektiver (se nedan under *β*), där det ju stödes af de neutrala formerna på *-it* (jfr nedan s. 384). Detta bevarande af *i*

---

[1] Se Noreen, *Grunddragen av den fsv. gramm.* § 23 anm. 2.

[2] Se Tamm, *Tränne tyska ändelser*, s. 5 ff.

beror därpå, att öfvergången till *ə* äfven i denna ställning (liksom före *l*) i allmänhet uteblifvit, åtminstone i halfsvag stafvelse, i de ofvan s. 368 nämnda dialekterna [1]), hvilka icke obetydligt påverkat riksspråket. De hithörande specialfallen äro:

α) Substantiver som *alen* (så jämte *aln* ända till Kellgren 1772 och Stackelberg 1872, se SAOB; fsv. *alin* och så ännu någon gång i ä. nsv., se SAOB), *Drottens* kyrka i Visby och i Östergötland (= »Drothem»), *fanen* (så i ä. nsv. jämte *fanin* och *fänen* [2] — fsv. *fændin* — samt i y. nsv. jämte *fan* ännu hos Möller 1808), *Mården* (jämte *Martin*, delvis beroende på yngre lån, jfr strax nedan), *Oden* (jämte senare lånadt *Odin*; redan hos Ol. Petri *Odhen* [3]), hvaraf *Odensala*, *Odensvi*, *Odensåker* (men *Odinslund* i Uppsala; annars flerestädes *Odenslund*). Bestämda former af typen *glädi-n* träffas ännu på 1500-talet någon gång [4].

Blott skenbara undantag förete:

* Ord med i fsv. ursprungligen långt och hel- eller halfstarkt *i*, t. e. *Elin* (fsv. äldst *Elēna* af *Helena*), *Karin* (fsv. *Kadhrin* af ä. *Katerīna*), *Kerstin* (fsv. *Kirstin* af *Kristīna*), *kummin* (fsv. *komiin*, *kumyn* af mnederl. *comijn*, lat. *cuminum*), *kvintin* (fsv. från mlty. *quintīn*), *Malin* (fsv. *Madlin* af *Magdalēna*), *russin* (se ofvan s. 273).

** Yngre lån (från ty., engl., lat. eller nordiskt fornspråk), t. e. *Albin*, *Edvin*, *Haqvin*, *Martin*, *Odin*, *Severin*.

β) Adjektiver (inklusive participier) såsom *burgen*, *dufven*, *egen*, *kristen*, *mogen*, *naken*, *vissen*, *vulen* osv. Ä. nsv. uppvisar här, såsom redan ofvan nämnts, ofta *-in* växlande med det dock redan då vida vanligare *-en*. Så t. e. har Nya

---

[1] Se Hesselman, *Sveamålen*, s. 31, och Språk och stil XI, 167 f.

[2] Se Hellquist, *Stud. i 1600-talets sv.*, s. 43 f., Noreen-Meyer, a. st., s. 54 r. 5 och 60, 2, samt Dahlgrens *Glossarium*.

[3] Se Noreén-Meyer, a. st., s. 15 r. 13, 22, 28 och s. 16, 16,

[4] Se Vendell, a. st., s. 247 f.

test. 1526 bl. a. *huilkin, mykin* och i participium 53 fall af *-in* mot 541 *-en*, hvarvid särskildt är att lägga märke till att, medan *-en* i mask. förekommer nära 15 gånger så ofta som *-in*, är det däremot i fem. blott 5 gånger så vanligt [1]. Detta förhållande vederlägger Kocks åsikt [2], att i ord med kort rotstavelse mask. ljudlagsenligt haft *-in* (emedan af urspr. *-inn*), fem. däremot *-en* (af urspr. *-in*). Fastmera visar den omständigheten, att af de nämnda 53 fallen med *-in* blott 3 (*bundin* 1 gng, *wordhin* 2 ggr) ha lång rotstavelse, tydligt hurusom *-in* ursprungligen blott hör hemma hos verber med kort rotstafvelse (alltså *budhin, farin, gripin* o. d.). Då nu Nya test. 1526 i motsvarande neutrala och supin-former så godt som alltid bevarat *i* — det har omkring 975 *-it(h)* mot omkr. 50 *-et(h)* [3], hvilken sednare form väl beror på inflytande från den på *-en* — så intar det genom sin olika behandling af *i* före *n* och före *t* tydligen en mellanställning i förhållande till å ena sidan den uppsvenska dialektgrupp (jfr ofvan s. 368 och 372), som i halfsvag sluten stafvelse öfverhufvud (således både före *n* och *t*) ljudlagsenligt bevarat fsv. *i*, och å andra sidan det väsentligen af närkingar såsom bröderna Petri (inklusive den af dem redigerade Bibeln 1541) och B. Olai representerade språkbruk [4], som med en visserligen genom utjämningar i viss mån störd regelbundenhet har, åtminstone ännu på 1500-talet, efter urspr. lång rotstafvelse *-en, -et* (sällan *-in, -it*), efter urspr. kort däremot *-in, -it* (ej sällan *-en, -et*), t. e. Ol. Petri *bijd(h)in, forlidhin, förgätin, giffuin, mykin*, men *huilken* [5], Bibeln 1541 *bittin, bruttin, fördriffuin, giffuin, gripin, gut(t)in, mykin, skriffuin, skuttin,*

---

[1] Jfr J. Wide, *Verbalböjningen i 1526 års öfvers. av Nya test.* II, 19 f.

[2] Se Arkiv f. nord. fil. XXVI, 10 f.

[3] Se Wide, a. st. II, 18.

[4] Se J. Palmér, Arkiv f. nord. fil. XXVI, 19 ff.

[5] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st., s. 9 r. 7; 14, 24, 25; 20, 34; 21, 11; resp. 15, 13, 17, 30. Andra exempel hos Kock, Arkiv f. nord. fil. XXVI, 4.

wikin[1]. Från och med 1600-talet synes emellertid icke en sådan fördelning af *-en* och *-in* förekomma, utan har det väsentligen från reformatorernas språkbruk utgående riksspråket då tämligen konsekvent i alla ställningar *-en*, vare sig detta beror på en självständig utveckling af *-in* till *-ən* äfven efter kort rotstafvelse, eller det upptagits från de dialekter, t. e. västra och södra Södermanland, där *-in* alltid blifvit *-ən*, under det att *i* i halfsvag stafvelse före *t* alltid bevarats (t. e. *öppi*, men *lite*, emedan detta ord så ofta står proklitiskt)[2], alltså väsentligen vårt nuvarande riksspråks ståndpunkt.

Inflytande från litteratur med riksspråkliga anspråk liksom väl ock från de stora dialektområden (nästan hela Götaland — af Östergötland dock blott södra och västligaste delarna — och Värmland samt delar af Hälsingland, Medelpad, Ångermanland och Jämtland[3]), där *-in* (liksom *-it*) genomgående antagit *ə*, utgör väl förklaringen till det förhållandet, att äfven hos ä. nsv. författare från sådana uppsvenska nejder, där såsom ofvan framhållet dialekten ända intill våra dagar genomgående bevarat *-in*, detta ehuru ej sällan förekommande — t. e. ofta hos uppländingen Petreius samt dalkarlarna Stiernhielm och Columbus[4] — dock aldrig, om ej möjligen hos uppländingen Bureus[5], tyckes vara i majoritet gentemot *-en*. Stockholmaren Lucidor har *druckin, ingin, mikkin* o. d., men åtminstone i part. mask. nära tre gånger så ofta *-en* som *-in*[6]; uppländingen Aurivillius åtminstone som alternativ *i* uti *galin, gistin, illskin, ludhin,*

[1] Se Kock, *Stud. öfver fsv. ljudlära*, s. 281; Vendell, a. st., s. 77 ff.

[2] Se T. Ericsson, Sv. landsm. B. 8, s. 92 ff.

[3] Se Palmér, a. st., s. 24.

[4] Se Palmér, a. st., s. 23; Lindroth, *Stiernhielms Hercules*, s. 187 med not 6.

[5] Se Lindroth, *J. Th. Bureus*, s. 248.

[6] Se Kock, a. st., s. 283.

ruttin, stickin, swullin, trogen, walin och 21 rena participier [1]. Senare exempel äro sällsynta, t. e. Lindschöld *stulin*, Salberg *frusin, kulin, ludin*, Dahlstierna *mulin*, Bibeln 1703 *förlåtin*, och 1734 års lag har uteslutande *-en* (trots lika konsekvent *-it* i ntr. och supinum) [2]. Då redan Lagerlööf (1694) anser den vacklande skrifningen *-en, -in* böra afskaffas till förmån för *-en*, så beror väl detta på förkärlek för hans värmländska (dialekt)uttal, eftersom han på samma gång — i öfverensstämmelse med detta uttal — förordar *-et* för *-it* (ehuruväl han i sina dikter nästan uteslutande använder *-it*) [3].

γ) Bestämda artikeln, t. e. *armen, boken*, pl. *taken* osv. Rent undantagsvis uppträder i ä. nsv. någon gång *-in*, t. e. Ol. Petri *blodhin* [4]. Att dylika former äro så ytterst sällsynta beror naturligtvis på att artikeln var och är helsvag, i hvilken ställning ə tydligtvis allmännast och tidigast inträdt.

δ) 2 pers. pl. af verber, t. e. *tagen, foren* osv. Rent undantagsvis träffas *-in* såsom i imperat. *bedhin*, imperf. *kommin* Nya test. 1526 [5]. Det konstanta *-en* beror väl här på inflytande från den i ä. nsv. så ytterst vanliga, ja väl öfvervägande (utom i imperativen, där *-er* — hvars *e* väl ock bidragit till stadgandet af *-en* — är i majoritet) brukliga [6] biformen *-e*. — Lika konsekvent uppträder *-en* i lagspråkets ännu i 1734 års lag bevarade 3 pers. pl. opt. af typen *tagen, ärfwen* o. d. [7].

ε) Af öfriga fall kunna anföras *hvarken* och ä. nsv. *nossen* [8] för *någonsin* (lägre stil *nånsin*) med halfstarkt och

---

[1] Se Andersson, *Om J. Salbergs gramm.*, s. 66 noten, och Kock, a. st., s. 284.

[2] Se Hallström, *Ordböjningen i 1734 års lag*, s. XX f.

[3] Se Palmér a. st., s. 27 f.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 22 r. 21.

[5] Se Wide, a. st. II, 4, resp. 7.

[6] Se Hellquist, a. st., s. 145 f., 148, 151 f., Åkerblom, *Runii sv. rim*, s. 151 f., och Vendell, a. st., s. 76 f.

[7] Se Hallström, a. st., s. XXVIII.

[8] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 108 r. 26.

därför bevaradt *i*. I *apinja* 'aphona' (ännu hos Dalin 1850), ä. nsv. äfven *apin(n)a, åpin(i)a* (jfr ofvan s. 145 och 160) är likaledes *i* bevaradt på grund af äldre tryckstyrka, eftersom Weste m. fl. ha uttalet *api'nja* (jfr *asyn'ja* — se II, 398 f. — jämte *a'synja*). I *okvädinsord* har väl *i* uppehållits genom inflytande från den mycket vanliga och redan i fsv. uppdykande biformen *okvädingsord*, där *i* ljudlagsenligt bevarats före *ŋ*-ljud.

Icke hithörande äro de talrika adverberna på *-ligen*, t. e. *högeligen* o. d. Dessa härstamma nämligen icke, såsom förr antagits, från numera utdöda fsv. adjektivformer på *-lighin*, utan äro ombildningar af mlty. adverber på *-liken* [1].

4. Före *r* har *ə* (i finländsk sv. vidare utveckladt till *a*, se I, 514) inträdt i alla ställningar och dialekter, t. e. substantiver i sg. såsom *Birger, fader, Sverker, Vänern*, subst. i pl. som *saker, söner*, presensformer som *dömmer, söker*, adverber som *efter, under*. Då, som det tyckes, aldrig något *i* här visar sig i nsv. tid, så är väl öfvergången till *ə* i denna ställning något äldre än i öfriga och troligen konsekvent genomförd redan i fsv. tid. »Undantag» äro blott skenbara och utgöras af några unga och mer eller mindre lärda lånord som *kaschmir, kasimir, kefir, nadir* (jämte *nadi'r*), *Ägir*.

Ord af typen *synderska*, som Kock [2] för hit på grund af fsv. skrifningar som *syndirska* o. d. på 1400-talet, äro i stället direkta lån från mlty. *sundersche* o. d. [3] Det fsv. *i* är här tydligen s. k. svarabhaktivokal, hvilket visar, att det mlty. uttalet måste ha varit eller åtminstone af fsv. talande uppfattats såsom *synd(ə)rsche*. — Om dessa femininers förhållande till den motsvarande maskulina typen *syndare* se ofvan s. 359.

5. Före *s* uppträder *ə* åtminstone i följande fall:

---

[1] Se Tamm, a. st., s. 26 ff.

[2] Se a. st., s. 303.

[3] Se Tamm, *Om tyska ändelser*, s. 40.

a) Ändelsen *-est*, t. e. *därest*[1] (ej i fsv.), *eljest* (fsv. *ællighis*; jfr ä. nsv. i samma betydelse *ellis*[2]), *fyllest*, *hvarest*[1], *hyllest*, *ynnest* (*-ist* Psalmboken 1536), *ångest* (som, då fsv. konsekvent har *angist*, näppeligen beror på direkt lån från mlty. *angest*), i ä. nsv. äfven *tiänest* Ol. Petri (jämte *-ist*)[3], Nya test. 1526, Bibeln 1541. Däremot kan *tingest* (fsv. *tingeste*, ä. da. *thingest* från mlty. gen. *dinges*[4]) ej gärna höra hit, hvadan det någon gång förekommande *tingist* P. Swart[5], Lind 1749 är påfallande (arkaiserande skrifning?).

b) Ändelsen *-es*:

α) Genitiver såsom *kvädes*, *rikes* o. d. samt från dylika utgående oböjliga bildningar som *baklänges*, *inbördes*, *inrikes*, *således*, *särdeles*, *utsocknes* o. d.[6] Under 1500- och 1600-talen träffas ännu stundom *-is*, t. e. *helwitis*, *sädhisman*, *witnisbyrd* Nya test. 1526[7], *Swerigis* (jämte *-es*)[8], *tilstädis* Ol. Petri[9], *arbetis* Bibeln 1541, *framdelis*, *Swerigis* P. Swart[10], *helfuetis* Asteropherus, *helwetis* Rondeletius[11], Bureus, *silkislena* Lucidor[12]. Dessa former bero väl delvis på arkaiserande skrifning, men delvis väl ock på att *i* före *s* i vissa dialekter blifvit *ə* senare än i ställningen före *l*, *n*, *r*, något

---

[1] Äfven uttaladt *-äst*.

[2] Se Vendell, a. st., s. 210.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 6 r. 36; 7, 2; resp. 7, 18 och 20.

[4] Se Tamm, *Om avledningsändelser hos sv. subst.*, s. 52 f.

[5] Se Vendell, a. st., s. 378.

[6] Om det icke hithörande »*Götes* och *Vendes* — stundom, t. e. hos P. Swart (se Vendell, a. st., s. 9), *Göthis* och *Wendis* — konung» (som är lån från danska konungatiteln) samt det därifrån utgående »*Vendes* artilleri» se Kock, Arkiv f. nord. fil. I, 212 ff.

[7] Se Kock, *Stud. öfver fsv. ljudlära*, s. 275 f.

[8] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 17 r. 22 (resp. 19, 7 m. m.).

[9] Se Vendell, a. st., s. 150.

[10] Se Vendell, a. st., s. 9, 12 och 367.

[11] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 52 r. 22 och 25, resp. 61, 9.

[12] Se Kock, a. st., s. 275.

hvarför ock den omständigheten talar, att i yngsta fsv. *-is* är vida vanligare än *-il, -in, -ir* [1].

β) Passivformer som *märkes, kallades* o. d. Sådana former användas konsekvent redan i Nya test. 1526, som mot 419 fall af *-es* blott uppvisar en enda form på *-is* (*försambladis*) [2]. Andra sällsynta fall äro *teckis* Bibeln 1541 och *fortäris* Ol. Petri [3]. Högst påfallande är därför det sena uppträdandet af *witis* (jämte *-es*) i Domarereglerna 1734 [4].

γ) Participformer på *-ndes*, t. e. *bärandes, olofvandes*, »han kom *springandes*, blef *liggandes*» o. d. I detta fall uppvisar Nya test. 1526 mot 1155 former på *-es* hela 10 på *-is* (*gåendis, ropandis, sitiandis, slåndis* m. fl.) [5].

Skenbara undantag, dvs. nsv. ord på trycksvagt *-is*, ha följande förklaringsgrunder:

* Äldre långt och tryckstarkt *i*, t. e. *anis* (förr och ännu dialektalt *anī's*, fsv. *aniis* från mhty. *anī's* af lat. *anīsum*; dock *anes* Lind 1738 och 1749 på grund af tidig accentflyttning och vokalförkortning), *berberis* (förr ofta och ännu stundom *berberī's*, se SAOB), *Elis* af *Elias*, *Mattis* af *Mattias* — biformen *Mattes* är antingen att förklara som det nyssnämnda *anes* eller af *Matteus* enligt s. 366 f. ofvan — *paradis* (se II, 297), *Sakris* af *Sakarias*, *tobis* 'sandål' (da. *tobiis* af ty. *tobiasfisch*) och det därmed sammansatta fågelnamnet *tobisgrissla*.

** Lån i nyare tid, t. e. *Alexis, ansjovis, Doris, dosis, Fafnisbane, Fenrisulfven, Fyris* (äldst dock »*Fyres* åå», se ofvan s. 219; liksom de två föregående lån från isl.), *Gillis, gratis* (af lat. ablativen *gratiis* 'mot tack'), *iris, jaspis* (visserligen anträffadt en gång i y. fsv., men senare ånyo lånadt),

---

[1] Jfr Noreen, *Altschwed. gramm.* § 150.

[2] Se Wide, a. st. II, 7.

[3] Se Vendell, a. st., s. 12.

[4] Se Kock, a. st., s. 476.

[5] Se Wide, a. st. II, 5.

kapris (lat. *capparis*), *nemesis*, *praxis*, *sparris* 1664 ff.[1] (ä. ty. *sparries*[1]) samt den massa af efter latinska och grekiska mönster tillskapade slangord på *-is* af typen *Gästis*, *svagis*, *tjänis* osv., hvarom se V, 401 ff.

*** Latinsk böjning, t. e. *Johannis* kyrka, *Johannislund*, *martisson*, *trinitatissöndagen*.

**** Arkaiserande nybildning ha vi förmodligen i den juridiska termen »*mätismanna* ordom» 1734 års lag, Serenius, Sahlstedt ff., ty Spegel (1712) har här *-es-*, som ock är hvad man väntar sig på grund af fsv. *mætansman* (jfr *sagesman* ofvan s. 356). — Hvarför det från engl. lånade *potatoes* 1727 ff.[2], hvaraf senare och ännu stundom *potates* 1776 ff.[2], blifvit det nu vanligaste *potatis* 1805 ff.[2], är alldeles oklart.

Hur ändelsen *-isk* ljudlagsenligt utvecklats, synes vara omöjligt att utröna på grund af bristen på beviskraftigt inhemskt material. När adjektiver på *-isk* i ä. nsv. stundom ändas på *-esk*, t. e. Bibeln 1541 *affgudeska*, *iordeska*[3], Ol. Petri *wendesk* (jämte *-isk*), P. Swart *lybeske*, *påweska*[4], H. Oluffsons visbok *lybesk*[5] (nu *lybsk*), Messenius *grekesk*, *nordesk*, Brasck *judeesk*, Gustaf II Adolf *påwesk*, Chronander *turkesk*[6], så kan detta *-esk* visserligen möjligtvis utgå från fsv. *-isk*, men då redan mlty., hvarifrån *-isk* lånats, har biformer på *-esch* (t. e. just *afgodesch*, *erdesch*, *wendesch*), så kunna lika väl dessa sednare former ligga till grund; detta så mycket snarare som nsv. ju nu har konsekvent *-isk* icke blott i unga lån, utan äfven i sådana adjektiver som bevisligen inlånats redan i fsv. tid, t. e. *höfvisk*, *judisk*. Å andra sidan kan man icke rimligtvis, såsom Kock synes göra[3],

---

1 Se A. Lyttkens, *Sv. växtnamn*, s. 1318.

2 Se A. Lyttkens, a. st., s. 248 ff. och 1659.

3 Se Kock, a. st., s. 304.

4 Se Vendell, a. st., s. 295 och 330.

5 Se Noreen-Meyer, a. st., s. 36 r. 4.

6 Se Hellquist, *Stud. i 1600-talets sv.*, s. 102 f.

af denna omständighet med säkerhet draga den slutsatsen, att *-isk* skulle bevaras, ty dess nuvarande allenarådande torde väsentligen eller möjligen uteslutande bero på nytt lån eller inflytande från tyskan, kanske undantagsvis också på att *-isk* i vissa ord varit tryckstarkt, nämligen icke blott i ett sådant fall som *partisk* af ä. nsv. — och ännu Ljungberg 1756 samt t. o. m. Weste — *parti'sk* (från mlty. *partiesch*), utan väl äfven åtminstone alternativt i några andra fall, eftersom i ä. nsv. substantivet *menniska* och adjektivet *mennisklig* kunde uttalas med hufvudaccenten på *-isk* [1] liksom ännu i Vätömålet m. fl. dialekter. Ingen upplysning vinna vi heller af de få inhemska bildningarna, ty *gutnisk* är tydligen lån från fsv., och *bottnisk* är troligen en analogisk nybildning (*estnisk* åter — trots isl. *eistneskr* — säkerligen lån från tyskan) [2]. — Lika tvetydigt som adjektiverna är substantivet *harnesk*. Detta kan utgå från fsv. *harnisk* (af mlty. *harnisch*), i hvilket fall väl det i Nya test. 1526 samt Bibeln 1541 och med säkerhet det ännu hos Lucidor uppträdande *harnisk* beror på nytt inflytande från tyskan. Men det kan lika väl i fråga om ändelsen motsvara den mlty. biformen *hernesch*, ja det kan t. o. m. enligt § 36 här nedan ha uppstått ur den ännu rätt vanliga biformen *harnäsk* med halfstark ultima (som kanske en gång varit helstark; jfr det fra. ursprungsordet *harnais*), i hvilket fall Lucidors *harnisk* möjligen äfvenledes kan ha haft halfstark ultima och i följd däraf bevarat *i* (jfr fsv. biformen *hærniskia*, som kanske uttalats på samma sätt som det ofvan nämnda *menniskia*).

6. Före *t* har *i* allmänneligen blifvit *ə* endast i helsvag stafvelse, t. e. *folket, landet, arvodet, ämbetsman* o. d. I Nya test. 1526 träffas emellertid ännu ofta *-it* (trots nästan

[1] Se Kock, a. st., s. 369 (där dock denna accentuering göres till den hufvudsakliga anledningen till bevarandet af *i*) och *Språkhist. unders. om sv. akcent* II, 324.

[2] Annorlunda, men oriktigt, Tamm, *Om ty. ändelser i sv.*, s. 32.

genomgående *-en*, se ofvan s. 373), t. e.[1] *berghit, blodhit, bodhit, brollopit, brödhit, dryckekarit, fatit, folkit* (ofta), *grässit, huffuudhit, hwsit, landit, lijffuit, offrit, ordhit, saltit, skepit, testamentit, watnit, vädhrit,* hvilket tyder på att ə i denna ställning genomförts senare än före *l, n, r*. Äfven Ol. Petri har stundom *-it*, t. e. *brefuit, folkit, heluetit, sacramentit* (men t. e. *embetet, höghaltaret, insiglet, templet*)[2]; Bureus en gång *-bärghit*[3]. Senare äro exempel på *-it* mycket sällsynta, t. e. *helwetit* ännu hos Spegel och Lucidor (jämte *-et*)[4], hvilket väl dock blott är en arkaiserande skrifning af detta högtidliga ord.

En egendomlig undantagsställning intar, åtminstone i ortografiskt afseende, den neutrala formen af adjektiver på *-lig(h)en*. Trots att mask. och fem. ändas på *-en*, har ntr. genomgående *-it* i t. e. Nya test. 1526, Psalmboken 1536, Bibeln 1541, hos P. Swart, i 1734 års lag och ännu hos Hof; vidare ofta hos Salberg, i Relationes curiosæ 1682 och Bibeln 1703 samt stundom hos Ol. Petri (t. e. *ewinnerlighit, farlighit, gräselighit*) och ännu Bellman (*enligit*)[5]. Mera sällan visar sig här *-et* såsom hos Ol. Petri (t. e. *farlighet, mögeliget*) och ännu i Bibeln 1760[6]. Emellertid ha nog dessa skrifningar, åtminstone de något yngre af dem, ingen som helst språkhistorisk betydelse, ty ingendera tyckes ha varit ett något så när fonetiskt återgifvande af det faktiska uttalet. Redan Tiällmann säger sig ej begripa, hvarför man skrifver

---

1 Se bl. a. Kock, *Stud. öfver fsv. ljudlära*, s. 292, och O. v. Friesen, *Jesus Syrachs bok*, s. XXVIII.

2 Se Noreen-Meyer, a. st., s. 4 r. 13; 7, 17; 9, 12; 19, 4 (resp. 4, 1, 12, 18; 5, 1; 14, 33; 15, 37; 19, 14).

3 Se Lindroth, *J. Th. Bureus*, s. 250 f.

4 Se t. e. Noreen-Meyer, a. st., s. 168 r. 28 (resp. 186, 31; 187, 27).

5 Se Kock, a. st., s. 46 f.; Vendell, a. st., s. 52; Hallström, *Ordböjn. i 1734 års lag*, s. XX; Noreen-Meyer, a. st., s. 4 r. 31, 36, 38; 5, 8, 9; 164, 15, 38; 166, 3, 37; Beckman, Arkiv f. nord. fil. XI, 250; Andersson, *Om J. Salbergs gramm.*, s. 65.

6 Se Noreen-Meyer, a. st., s. 4 r. 39; 12, 10; Kock, a. st., s. 48.

dagligit eller *ärliget*, Sahlstedt (1769) omnämner blott *-ligt* och Botin (1777, 1792) finner »hvarken skäl eller anledning» till att skrifva *ärliget* samt tillägger, att »än wärre är *ärligit*». Märk ock, att 1734 års lag har skrifningen *öfrigit*, ehuru detta ord väl aldrig varit trestafvigt [1]. Uttalet var väl helt enkelt redan då vanligen liksom nu i hvardagligt tal *-(l)it*, hvilket förklarar, hvarför man hellre skref *-ligit* än *-liget*.

Om nutida riksspråk någon gång har *-it* i helsvag ställning, så beror detta vanligen på yngre lån från främmande språk såsom i *Edit*, *Judit*, *kre'dit*, *lakrits*, *Maurits*, *prosit*, *zenit*, undantagsvis på lån från fsv. såsom i *höfvitsman*. I det redan fsv. *Mar(g)it*, som ännu alternativt uttalas med grav och sålunda då har bitryck på *i*, beror detta liksom ock bevarandet af *i* äfven vid akut accentuering därpå, att stafvelsen ursprungligen hade långt och helstarkt *e* (fsv. *Marghet* af *Margarēta*) [2].

Hvad åter beträffar *-it* i halfsvag stafvelse, så har det behandlats mycket olika inom olika dialektgrupper:

a) I nästan hela Götaland — af Östergötland dock blott södra och västligaste delarna — och Värmland samt vissa delar af Norrland (hvarom se närmare ofvan s. 374) har i dialektuttalet ljudlagsenligt inträdt *-ət*, som dock på grund af rikspråkliga tendenser hos författare från dessa trakter sällan eller aldrig är alldeles uteslutande användt, om ock ofta starkt förhärskande såsom hos Phrygius, Salberg o. a. [3]

---

[1] Ett likartadt fall vore — därest det existerade — det af Kock, a. st., s. 47, såsom hos Lucidor förekommande anförda *skiäligit*, som för meterns skull måste läsas tvåstafvigt. Emellertid har på det citerade stället i Helicons Blomster hvarken mitt exemplar af originalupplagan eller Sandwalls kritiska upplaga (s. 365) den af Kock uppgifna formen, utan tvärtom *skiäligt*. Om något exemplar af originalupplagan verkligen har *skiäligit*, så är detta alltså ett tryckfel som i andra exemplar rättats.

[2] Se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 320 anm. 1; jfr § 141, 1 och § 311 anm. 3.

[3] Se Palmér, Arkiv f. nord. fil. XXVI, 24; Andersson, a. st., s. 52 och 65; Åkerblom, *Runii sv. rim*, s. 157.

Karakteristiskt för de från dessa nejder härstammande författarna i något äldre tid är i alla händelser, att de i stor utsträckning använda i öfverensstämmelse med sitt dialektuttal (*-ət*, skrifvet) *-et*, detta icke blott i de fall, där vårt riksspråk nu har *-et*, utan äfven t. e. i supinformerna, som ju numera ha konstant *-it*. Så t. e. har östgöten (från Vadstena-trakten) Messenius *bundet*, *fånget* 'fått', *lughet* 'ljugit', *låtet*, *läset*, *riffuet*, *slaghet*, *sofwet*, *wunnet* [1], dalslänningen Dahlstierna *draget*, *drefwet*, *gefwet*, *grepet*, *ledet*, *redet*, *slaget*, *twaget* [2], värmlänningen Lagerlööf *brunnet*, *låtet*, *riffvet*, *vunnet* [3], och ångermanlänningen Tiällmann upptar i sin grammatik blott supinformer på *-et* (ehuru han i sina dikter följer »vårt härtill brukliga skrifsätt . . på *-it*») [4], liksom ock sydsvensken Ihre i sitt »Utkast till föreläsningar» (1745 och 1751) påyrkar skrifningen »jag hafwer *funnet*» o. d. Trots Ihres auktoritet lyckades emellertid formen på *-et* icke att gentemot det uppsvenska *-it* göra sig gällande i skrift och talets däraf påverkade högre stilarter, under det att man dock för öfrigt och särskildt i vanlig samtalsstil väl på de flesta håll i vårt land alltjämt använder *-e(t)* [5], hvarför ock i våra dagar Läffler [6], som anser *-et* och *-it* vara i talspråk likvärdiga, yrkat på deras likställande äfven i skrift, utan att detta moderatare yrkande lyckats vinna mera gehör än Ihres på sin tid.

b) I åtminstone vissa delar af Närke och Norrland [7]

---

[1] Se HELLQUIST, *Stud. i 1600-talets sv.*, s. 157.

[2] Se HESSELMAN, Språk o. stil VII, 229; ÅKERBLOM, a. st.

[3] Se ÅKERBLOM, a. st.

[4] Se PALMÉR, a. st., s. 28.

[5] Jfr KOCK, Nordisk tidskrift 1908, s. 348, och CEDERSCHIÖLD, *Om sv. som skriftspråk*, 3 uppl., s. 204, där t. o. m. påstås — efter min mening med orätt — att uttalet *-it* »måste gälla som övervägande dialektiskt». I rak motsats härtill påstår WULFF, *Sv. rim och sv. uttal*, s. 53, att i riksspråkstal »endast i Skåne supinum på *-it* och partic. på *-et* sammanfalla i talet. Över allt äljest hållas de noga isär» — en ovanligt felaktig uppgift.

[6] Se Nystavaren II, 123 noten.

[7] Se PALMÉR, a. st., s. 31 f.

har, såsom Kock först påpekat[1], *-it* blifvit *-ət* blott efter lång rotstafvelse. Så har exempelvis Ol. Petri i sitt egenhändiga manuskript till »Undervisning om menniskans ärliga skapelse» — jag citerar efter Ahnfelts upplaga i Skrifter från reformationstiden utg. af A. Andersson, nr 7 — normalt *eeghet* t. e. s. 8 och 77, *fallet* s. 30, *litet* s. 10, 11 och 12, *låtet* s. 20, *löfftet* s. 65, *minnet* s. 11, *sinnet* s. 11 och 85, *stycket* s. 24, *vunnet* s. 38 och 47 osv. (men märkvärdigt nog i regeln *hwilkit* och *intit*[2], ord som annars med förkärlek uppvisa *-et*, se nedan s. 385) gentemot en mängd *mykit, warit, ätit* o. d.[3] Samma ståndpunkt inta andra närkingar som L. Petri och B. Olai, ångermanlänningen Abraham Angermannus m. fl. samt väsentligen Bibeln 1541[4]. Detta språkbruk synes emellertid ha upphört på 1600-talet genom inflytande från nästa stora och viktiga dialektgrupp samt det på denna baserade riksspråket.

c) Dialekterna i Östergötland (utom i söder och längst i väster), Södermanland, Uppland, östra Västmanland, Dalarna, Gästrikland, vissa andra delar af Norrland, åtminstone nordligaste Gottland, nästan hela Finland och i Östersjöprovinserna[5] ha ursprungligen ljudlagsenligt bevarat *-it* i alla här ifrågakommande ställningar. Denna ståndpunkt representeras väsentligen af Nya test. 1526, där man finner t. e. *eghit, hwetit, huilkit, intit, klädhit, litit, mykit, rikit, slächtit, sätit*[6] samt, såsom redan ofvan s. 373 framhållits, omkr. 975 participier

[1] Se Arkiv XXVI, 1 ff.

[2] Så ock i de hos Noreen-Meyer aftryckta styckena af Ol. Petri, t. e. *huilkit* s. 12 r. 28, 31; 14, 3; *intit* s. 4 r. 6, 14, 35; 6, 4, 30, 32; 7, 3, 10, 25; 14, 3; jfr *christet* 22, 24: *mykit* 22, 29 och en mängd andra fall.

[3] Se Kock, Arkiv XXVI, 2. Exempel från andra skrifter af Ol. Petri anföras i mängd af Palmér, a. st., s. 12 ff.

[4] Se Kock, a. st., s. 6 ff.; Palmér, a. st., s. 14 ff.

[5] Se t. e. Hesselman, *Sveamålen*, s. 29 ff., och T. Ericsson, Sv. landsm. B. 8, 92 f.

[6] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 1 r. 4, 17, 24; 2, 4, 22; 3, 20, 25; Kock, *Stud. öfver fsv. ljudl.* s. 274.

och supiner på *-it* mot blott omkr. 50 dylika på *-et* (som naturligtvis fått *e* från de 541 participformerna på *-en*); vidare af Psalmboken 1536 (med t. e. *eghit, hwilkit, intit, litith, mykit, rikit, sätit*[1]),[1] stockholmaren Tegel, upplänningarna Petreius, Bureus, J. Celsius och Wolimhaus, södermanlänningen Girs, östgöten Björk, dalkarlen Columbus m. fl.[2] Då hos dessa författare orden *intet, litet, mycket* och *wordet* särskildt ofta uppträda som undantag från regeln, så beror detta förhållande därpå, att dessa ord synnerligen ofta stå proklitiskt (de tre första som adverber, det sista som hjälpverb) och därför ljudlagsenligt fått uttalet *-ət* i helsvag stafvelse enligt s. 380 f. ofvan. Att skrifningen *-et* här icke beror på någon ortografisk godtycklighet, utan verkligen återger uttalet, framgår för öfrigt fullt tydligt af Hofs yttrande — i Swänska Språkets Rätta Skrifsätt (1753), s. 158 — rörande det dåtida riksspråkets uttal, när det nämligen heter: »Jämwäl är klart, att man bör skrifwa: *gifvit, tagit, brutit, trägit* &c. oansett de komma af *gifven, tagen, bruten, trägen,* och icke *gifvet, taget, brutet, träget,* som äro wissa Landskaps brytningar, eller talarter. Häremot skrifwes *mycket, intet, litet, hvilket, vordet,* med *e*, ej därföre, att de komma af: *mycken, ingen, liten, hvilken, vorden*; utan för den orsaken, att de rätteligen uttalas med *e*, och ej med *i* som de förre», och till yttermera visso tillägges, att »*myckit, litit, intit* &c. i tal är alldeles owanligit».

Emellertid utträngdes så småningom *-it* i det från dessa dialekter utgående riksspråket (och delvis äfven i självfva dialekterna) på analogisk väg alltmer af *-et,* så att vi nu icke ha det ljudlagsenliga *-it* bevaradt mer än i supinum. Tidigast och allmännast ersattes *-it* af *-et* i bestämda former af typen *rikit, sätit* osv., som från obestämda formen *rike,*

---

[1] Se Kock, a. st.

[2] Se Palmér, a. st., s. 22 f.; Lindroth, *J. Th. Bureus*, s. 249.

säte osv. lånade *-e-*. Ojämförligt segare höll sig *-it* i neutrala adjektivformer, inberäknadt participier (men naturligtvis frånsedt supinformer). I ä. nsv. uppträder det talrikt hos t. e. närkingen P. Rudbeckius, ingermanlänningen Hiärne, stockholmarna Lucidor och Karl XII, dalkarlen Swedberg och uppländingen Kolmodin [1], hvaremot dennes landsman Aurivillius har *-et* eller *-it*, allteftersom motsvarande mask. och fem. former ha *-en* eller *-in* (jfr ofvan s. 372 ff.), men i supinum, som ej påverkats af dessa former, naturligtvis alltid *-it* (utom i *wordet*, hvarom se ofvan s. 385). Äfven under y. nsv. tid är *-it* ända tills omkring 1800 i majoritet. 1734 års lag har alltid *-it*, t. e. *egit, trägit* osv. [2]; likaså stockholmarna Triewald [3] och Lidner [4] åtminstone i participier, Kellgren (trots hans västgötska börd) oftast [5], t. e. *egit, trogit* osv., stockholmaren Bellman i participier alltid och i andra adjektiver ofta [5], t. e. *egit, ludit* o. d., liksom ock södermanlänningen Oxenstierna åtminstone i participier [3].

Sahlstedt hade emellertid redan i sin grammatik af år 1760 (s. 29) uttryckligen fördömt *-it* i andra adjektiver än participier (se s. 76 och 82), och i den af 1772 uppförde han äfven de sednare med *-et*, begränsande *-it* till supinum, en ståndpunkt som också Botin 1777 och Sjöborg 1796 intaga. Icke förty skrifver stockholmaren A. G. Silverstolpe (1811) *egit, trogit* (jämte *-et*) och uppger att part. ntr. *gifvit, strukit* o. d. »bokstaveras efter ljudet». Likaså använder stockholmaren-östgöten Leopold t. e. *egit*, ehuru han 1801 i Afhandling om sv. stafsättet (s. 196) anför, att ändelsen *-et* i *eget, mulet* o. d. är »så allmänt af bruket antagen, att

[1] Se NOREEN-MEYER, a. st., s. 84 r. 18 och 21; 86, 35; 133, 24; 183, 4; 185, 8; 193, 32; 194, 30; 196, 9, 23, 32; 197, 9, 28; 230, 13; KOCK, a. st., s. 274 f.; ÅKERBLOM, a. st., s. 157.

[2] Se HALLSTRÖM, *Ordböjn. i 1734 års lag*, s. XX f.

[3] Se HELLQUIST, Arkiv f. nord. fil. IV, 292 noten.

[4] Se FEUK, *Lidners poetiska språk*, s. 102.

[5] Se HELLQUIST, a. st., s. 291 f.

den icke mer får underlåtas», hvaremot han för part. ntr. förordar *-it* (s. 195), emedan denna ändelse är »den hittills brukligare», och emedan ändelsen *-et* »i vanliga umgängestalet svårligen lär blifva den rådande», samt emedan »man lär alltid säga: *ett gifvit löfte*» o. d. Ännu västmanlänningen Cederborgh har sådant som *galit* (men alltid *eget*) och part. ntr. *bortstulit, medtagit*, östgöten C. F. Dahlgren »helt och *hållit*», *skrifwit* m. m. Att dylika former ännu i början af 1800-talet ansågos vara riksspråkliga, framgår väl däraf, att Geijer och Tegnér, trots sin värmländska börd, använda dem, t. e. Geijer (1810) *drifvit*, »heelt och *hållit*» [1], Tegner i rim (1804) *gjutit*, (1825) *slutit* o. d. [2] Äfven hos Wallin och i den af honom utgifna psalmboken träffas dylikt [3], ja ännu C. A. Hagberg har i sin Shakspere-öfversättning uti rim *vunnit* för *vunnet* [1].

Emellertid ha 1800-talets grammatiker ganska enhälligt utdömt dylika former. Visserligen anger Moberg 1815 och 1825 för part. ntr. både *-et* och *-it*, men Boivie 1834 (s. 248 f.) yrkar bestämdt på *-et* och begränsning af *-it* till supinum. Samma ståndpunkt ha väl alla följande grammatikförfattare intagit, dock att Enberg 1836 med rätta såsom för sin tid gällande omnämner, att »i poesi stundom för rimmets skull participium likasom supinum slutas på *-it*». Resultatet af utvecklingen i riksspråket har alltså blifvit, att liksom part. ntr. af typen *kallat* redan på Sahlstedts tid antagit skriftformen *kalladt* på grund af association med *kallad*, så har både i skrift och riksspråkstal typen *tagit* något senare ombildats till *taget* efter *tagen*, under det att supinet *tagit*, som ej varit utsatt för dylik påverkan, bibehållit sin ljudlagsenliga gestalt.

---

[1] Se Åkerblom, a. st.

[2] Se Mjöberg, *Stilstudier i Tegnérs ungdomsdiktning*, s. 185; Linder, *Regler och råd*, 3 uppl., s. 87.

[3] Se Linder, a. st.

7. Före *g* och *k* synes *i* ha blifvit *ə* i helsvag stafvelse att döma af ä. nsv. *mek*, *meg(h)* [1] och det numera sällsynta *Götrek* (jfr med halfsvag ultima *aldrig*, *hertig*, *örlig* och adjektiverna på *-ig*, resp. *Erik*, *tallrik* [2]). Skenbara undantag som *Hedvig*, *Ludvig* o. d. (se II, 281) eller *Alrik*, *Didrik*, *Fredrik*, *fänrik*, *Götrik*, *Henrik*, *kambrik*, *Patrik*, *Ulrik* m. m. (se II, 281) bero på yngre lån. *Hudiksvall* har, såsom ursprungligen sammansatt med *vik* [3], från början långt *i*.

B. I öppen stafvelse har *i* blifvit *ə* i helsvag ställning (utom sannolikt före *g* och *k*, se nedan), t. e. *gudelig* (fsv. *gudhiliker*), *spickemat* (fsv. *spikimater*) o. d. Troligen utgår äfven det vulgära *sakerstia* (så redan omkring 1500) från ett *sakrestia* med *st* fördt till sednare stafvelsen (annars att förklara enligt A, 5, a — s. 377 — här ofvan). *Genetiv* (jämte *genitiv*) kan ha uppstått enligt II — s. 392 — här nedan ur ett äldre *geniti'v* (jfr uttalet *dati'v* jämte *da'tiv*) och likaså *Emelie* (jämte *Emilie*) af ett franskt uttal *Emili'e*.

Troligen på tyskt lån eller påverkan af hty. *-ien-*, lty. och nederl. *-ie-* bero sådana ursprungligen från latinska genitiver på *-ii* af ord på *-ium* (sällan *-ius*) utgående former på *-ie* (i några fall jämte sällsynta, rent latinska former på *-ii*) som *diarie*bevis, *evangelie*bok, *gymnasie*afdelning, *herbarie*förvaltare, *hieracie*art, *inventarie*förteckning, *kaprifolie*buske, *kollegie*afgift, *koncilie*beslut, *konfonie*bit, *konservatorie*elev, *konsistorie*notarie, *kranie*form, *Observatorie*gatan, *opie*kakor, *ordi-*

---

[1] Se Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 59; Hesselman, *De korta vokalerna i och y*, s. 36. Af *məgh*, *thəgh*, *səgh* har sedan i tryckstark ställning blifvit *mäj* osv., under det att uttalet *mig* osv. är af ortoepisk natur, se Hesselman, a. st., s. 34 ff.

[2] Enligt Wulff, *Sv. rim och sv. uttal*, s. 53, skola såväl *tallrik* som de strax nedan nämnda *fänrik* och *kambrik* i vulgärt riksspråk ha *-ek*, ett uttal som jag för min del skulle vilja beteckna som rent dialektalt.

[3] Se Noreen, *Spridda studier*, 3 saml., s. 96.

narie [1], *privilegie*bref, *proprie*borgen [2], *seminarie*lokal, *stipendie*fond, *studie*kurs m. fl. [3] En ljudlagsenlig utveckling af *i* till *ə* på svensk botten kan väl här icke antagas, såsom Kock [4] gör, eftersom exemplen nästan alla äro yngre än 1500, och vi ju ha konstant *i* i motsvarande ställning hos andra unga låneord, t. e. *jubilei*dagar (oftare *jubileums-*), *lycei*föreståndare, *Mattei*evangeliet, *maximi-* [5] och *minimi*termometer, *musei*byggnad, *Nikolai*kyrkan, *plenisal*, *preteriti*bildning. Och mot antagandet af något slags dissimilation af *ii* till *iə* tala sådana fall som *ansgarii*förening, *ignatii*böna o. d.

Att *i* ljudlagsenligt kvarstår före *g* och *k*, göres troligt af sådana fall som *nämligen*, *Annika* (dialektalt dock *Anneka*), *nejlika* (dial. *nälleka*) m. fl., som dock icke äro fullt bevisande, enär *i* kan bero på utländskt lån eller påverkan (såsom i de bevisligen unga låneorden *indigo*, *Amerika*, *persika* o. d.) eller på analogiskt inflytande (t. e. *följaktligen* efter adjektiver på *-lig*) eller på att vokalen ursprungligen varit lång (t. e. *Alsike*-klöfver af fsv. *Alzēke*). Å andra sidan kan man ej stöda ett antagande af en öfvergång *i* > *ə* på sådana fall som *rölleka* jämte *röllika*, ty mlty., hvarifrån ordet lånats, har både *roleke* och *rolik*. Likaså bero väl på dylika dubbelformer ä. nsv. *cröneka* Ol. Petri, Var. rer. voc. jämte *cröniker* Ol. Petri [6] (lty. *kröneke*, resp. *krönike*), *meneghe* Nya test. 1526 jämte *menige* Ol. Petri, P. Swart [7] (mnederl. *mennech*, resp. mlty. *mennich*), *ätekia* jämte *ätikia* Var. rer. voc. (mnederl. *edec*, resp. mlty. *etik*).

---

[1] Om hvars sannolika uppkomst af *ordinarii* — *ordinari* hos Grubb 1665 — till *ordinarius* se TAMM, *Granskning av sv. ord*, s. 5.

[2] Jfr TAMM, a. st.

[3] Se TAMM, *Sammansatta ord i nutida svenskan*, s. 94.

[4] A. st. I, 56.

[5] Det enastående *maxime*antal hos Stavenow, Frihetstiden s. 229 (antecknadt af TAMM, a. st.), torde vara ett tryckfel.

[6] Se NOREEN-MEYER, a. st., s. 11 r. 27, 28; 12, 9, 28, 32, resp. 12, 30.

[7] Se NOREEN-MEYER, a. st., s. 2 r. 5, resp. 14, 30 och 28, 2.

Då nsv. riksspråk nu i andra ställningar (än före *g* och *k*) har — skenbart mot regeln — *i* uti öppen helsvag stafvelse, så beror detta på åtskilliga omständigheter af olika slag:

1. Fsv. långt *i*, t. e. *tretti, fyrti* osv. (fsv. *-tī* af ä. *-tighi*), *Frövi, juni* och *juli* (ä. *junii, julii*), *allihop* (ä. *alle i hop*).

2. Ungt lån, t. e. *Ali, augusti* (äfven påverkadt af *juni* och *juli*, se 1), *kreti* och *pleti, omnibus, talmi*; jfr Linds och Sahlstedts lärda form *archibiskop* för *ärkebiskop*.

3. Inflytande från latinska mönster, i skolpojksslang, t. e. förmodligen *rustibus*; jfr den gamla anekdotens »jag sätter *hästibus* för *kärribus* och kör dig tillbaka till *Skaribus*».

4. Dialektalt inflytande, t. e. väl *gårdfarihandlande* (i småländskan *gårfari* enligt Rietz) och kanske äfven *allfariväg* jämte sällsynt *allfaraväg* Möller 1790 och *allfareväg* Holmberg 1843, 1852 (se vidare SAOB).

Att riksspråket, i öfverensstämmelse med en stor dialektgrupp, omfattande Uppland, Södermanland, norra och östra Östergötland, Närke, Västmanland, Dalarna, Norrland och hela det östnordsvenska dialektområdet utom Åland, ljudlagsenligt bevarat slutljudande — på s. k. fsv. vokalbalans beroende — *i* i halfsvag stafvelse, framgår af det ännu fortlefvande *gudi(lof)* samt af en mängd andra i ä. nsv. uppträdande fall. Sådana äro t. e. det mycket vanliga *glädhi* Nya test. 1526, Psalmboken 1530 och 1536, Ol. Petri [1], Bibeln 1541 (jämte *glädhe* genom inflytande från typen *snille*; genom inflytande från verbet *glädja* uppstår så *glädje* L. Petri, P. Swart, Synon. lib. osv.) m. m. och *läti* Var. rer. voc., Ol. Petri, Bibeln 1541 (Ol. Petri äfven *läte*, P. Swart och Synon. lib. *lättie* efter verbet *lättias*, L. Petri *lättia*) [2]; vidare dativer

---

[1] Se t. e. NOREEN-MEYER, a. st., s. 10 r. 7 och 15; 11, 11 och 19.

[2] Se VENDELL, *Språket i P. Swarts Krönika*, s. 48, 247 f., 298.

som (utom *gudhi*) *fridhi* 'fred', *lidhi* 'led', *smidhi* 'smed' hos Aurivillius [1] och optativer som *giffui* (oftare dock *-e*) Nya test. 1526 [2], *hafvi* Bureus [3] o. a. [4], *kommi* Bureus [3], *tagi* P. Swart [5], *wari* Nya test. 1526 (17 gånger; men oftare *-e*), Psalmboken 1536, Ol. Petri, Bibeln 1541, P. Swart, Messenius, Brasck, Bureus, Stiernhielm, Columbus, Lucidor, Lindschöld, Swedberg, 1734 års domareregler [6], ja ännu Kexél [7]. Då vi nu genomgående i dylika fall ha slutljudande *-e* (utom i »*gudi* nog — jfr s. 392 — behaglig, lof» o. d.), så beror väl detta i alla fallen väsentligen på analogibildning. Typen *boghi* har blifvit *båge* efter *vinge* o. d. (hvarvid den ljudlagsenligt utvecklade bestämda formen *bågen* — se ofvan s. 372 — medverkat [8]), optativen *givi* > *gifve* efter *blifve* (hvarvid den ofta förekommande proklitiska ställningen bidragit), konjunktiven *drivi* > *drefve* efter *gåve* (såvida ej rentaf *-e* beror på att redan i fsv. tid före upphörandet af vokalbalanslagens verkningar rotstafvelsen skaffat sig långt *e* genom lån från indikativen *dref*; jfr nsv. *fröse* för *fruse*, *-i* efter *frös*), adjektivets plural och bestämda form *vani* > *vane* efter *alle* osv.

Om vi nu ha slutljudande *-i* i halfsvag stafvelse, så beror detta (utom i *gudi*) aldrig på bevarande af ett fsv. (kort) *i*, utan på någon af följande omständigheter:

a) Ungt lån, t. e. *gummi*.

b) Nybildning (eventuellt lån), t. e. *Mimmi*.

c) Ursprungligen långt *i*, antingen från början helstarkt

---

[1] *Grammaticæ svecanæ specimen*, s. 39.

[2] Se Wide, *Verbalböjningen i 1526 års övers. av Nya test.* II, 5.

[3] Se Lindroth, *J. Th. Bureus*, s. 247.

[4] Se Kock, *Stud. öfver fsv. ljudlära*, s. 265.

[5] Se Vendell, a. st., s. 371.

[6] Se Wide, a. st.; Kock, a. st.; Noreen-Meyer, a. st., s. 11 r. 21; 151, 13; 175, 7; 195, 20; Vendell, a. st., s. 84; Hellquist, *Stud. i 1600-talets sv.*, s. 106 och 146; Lindroth, a. st.

[7] Enligt meddelande af R. G:son Berg.

[8] Jfr Hesselman, *De korta vokalerna i och y*, s. 93.

såsom i *lappri* och *narri* af ä. *lapperi'* och *narreri'* (se II, 299) eller stående i sluten stafvelse såsom i *Ingri* jämte *Ingrid* af fsv. *Ingeridh* eller båda delarna såsom i *bitti* af ä. *bittid* och ännu äldre *bitijda* (se II, 297 och SAOB). *Lussi* jämte *Lusse* beror väl på inflytande från biformen *Luci'a* (jfr ofvan s. 271 med not 8). Om något ursprungligt långt *i* verkligen nu uppträder som halfsvagt *ə*, t. e. i *Signe*, så beror detta på att redan i fsv. förkortning inträdt, hvarefter *i* enligt vokalbalanslagen blifvit fsv. *-e*, som sedan gifvit nsv. *ə*; så ock i *Sköfde*, i den mån detta utgår från fsv. *Skøpve* af *-vī*, icke från *Skypvæ* (jfr nedan § 36). Om *papper* (fsv. *papēr*, icke fsv. *papīr*) se nedan § 40, 2.

d) I ä. nsv. äfven inflytande från de uppsvenska dialekter som ha slutljudande *-i* för *-e*, företrädesvis efter *g* och *k* [1], t. e. Nya test. 1526 *fingi*, Columbus *(ik)ki*, *tycki*, Lucidor *ikki*, *längi* [2]. *Käti* L. Petri, Bibeln 1541 m. m. [3] är väl påverkadt af *läti* (se ofvan s. 390) [4], såsom den fortsatta utvecklingen till *kättja* efter *lättja* synes ge vid handen. Det hos Hof och ännu i Dalins ordbok 1853 såsom »populärt» (dvs. vulgärt) angifna »tvi *vali*» torde vara en kontamination af *varde* och det ofvan s. 391 nämnda *vari* [4].

II. I upptakt inträder *ə* för *i* lika litet här som vid fsv. *a* (se ofvan s. 364), därest vokalen står i en upptakts första stafvelse, således icke blott icke i stafvelse med svagt bitryck såsom i *ideal*, *militär* o. d., utan ej heller då stafvelsen är helsvag såsom i *fiol*, *idé*, *minut* o. d. Om nämligen *i* uti denna ställning öfverhufvud förändras, så blir det till *e* (se ofvan s. 209 f. [5]), icke *ə*. Däremot tyckes öfvergången

---

[1] Se Hesselman, *Sveamålen*, s. 35 och 38.

[2] Se t. e. Wide, a. st. II, 7; Noreen-Meyer, a. st., s. 148 r. 37; 149, 2; 183, 34.

[3] Se Vendell, a. st., s. 48, och Dahlgrens *Glossarium*.

[4] Jfr Kock, a. st., s. 265 f.

[5] Till de där s. 210 nämnda exemplen på vulgärt *e* för *i* (*cegarr* osv.) kan enligt Wulff, *Sv. rim och sv. uttal*, s. 53, läggas *derektör*, *segnal*, *vesit*, *vetriol*, alla för mig okända.

i > *ə* i annan upptaktsstafvelse, om denna är helsvag, inträda i åtskilliga nejder, åtminstone i vulgärt riksspråk och i vissa ord. Då nämligen de allra flesta ord, som här kunna komma i fråga, äro unga lånord och ofta af litterär eller åtminstone icke-folklig prägel, så behålla de naturligtvis i regeln *i* på grund af »bildadt» uttal, t. e. *feminin, kabinett, kapital, militär, pelikan, polisong, religion.* Undantagsvis och särskildt i mera populära ord träffas dock alternativt *ə*, t. e. *elexir* (jämte *eläxir* och *elixir*), *frontespis* (jämte *frontispis*)[1]. Cederschiöld[2] anför såsom »allmänt» *offeser*, såsom »något mindre allmänna» *bibleotekarie* och *oregenell* samt såsom »stundom» förekommande *illumenation*, samtliga för mig obekanta liksom ock de af Wulff[3] anförda *magestrat, partecip* och *postel-jon.* Hit hör väl ock ä. nsv. *baselisk*[4]. Däremot torde *regemente,* förr (t. e. ännu hos Weste) äfven *regimente* bero på mlty. *regemente,* resp. *regimente.* Det på 1500-talet någon gång förekommande *ameral* (se SAOB) kan bero på ä. engl. *ameral* jämte *amiral.*

§ 35. *O*-ljudets reduktion.

Fsv. kort *o* har i y. fsv. blifvit *ə* i helsvag stafvelse, dock väl aldrig i sluten stafvelse före *m.* Specialfallen äro:

I. I efterstafvelse:

A. I ultima:

1. Näst efter stafvelse som uppbär hufvudaccenten (som då alltid är akut), t. e. komparativer af typen *främre, öfre,* i den mån de motsvara fsv. kasusformer på *-o*[5], 3 pl. imperf. ind. *begroffue, förgåte, förnumme, förtrute* P. Swart, *behölle,*

---

[1] Om *Emelie* och *genetiv* se ofvan s. 388.

[2] *Om svenskan som skriftspråk,* 3 uppl., s. 168,

[3] *Sv. rim och sv. uttal,* s. 53.

[4] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 165 r. 22.

[5] Se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 462, 2.

förstoge Columbus [1], »god *må'ren*» (hvaraf nu *morn*) för *mor'gon* i Sinclairsvisan och 1734 års lags formel »af» eller »med *berådde* mode» (fsv. »af», resp. »medh *berādho* modhe»), som af Hallström [2] med orätt karakteriseras som »en oriktigt använd fornform». Gamla lånord som *apostel, artikel, epistel, karbunkel* kunna visserligen ha sitt *ə* utveckladt ur fsv. *o*, men bero väl snarast på lån eller påverkning från motsvarande ty. former, liksom fallet är med *regel* (redan fsv. *-el*) och de i fsv. ej anträffade *muskel* och *orakel* [3]. *Nie, tie* och ä. nsv. *tiend* 'tionde' (t. e. Bibeln 1541 och Swedberg i Schibboleth) ha utan tvifvel ursprungligen haft akut [4] och lånat sin nuvarande accent från biformerna *nio, tio,* som väl i sin tur fått den från *åtta, tjugu* (jämte *tjugo* med *-o* från *nio, tio* [5]; om *tjuge* se nedan s. 403) m. fl. räkneord.

Ett exempel på *o* > *ə* vid enklis torde vi ha i *tomtebolycka,* därest detta verkligen — såsom Kock [6] gjort rätt troligt — uppkommit af (det visserligen blott en enda gång anträffade) *tompt och bo lycka.* Omöjligt är kanske ej heller, att uttrycket *gudi nog* L. Petri 1559 ff., som väl väsentligen är en folketymologisk ombildning af lty. *gode noog* (uppkommet af ett mot ty. *Gott und genug* svarande, ehuru ej anträffadt, *God en noog*), delvis utgått från ett sv. *Gud o*(*ch*) *nog* [7].

Undantag äro blott skenbara. *Sjut'ton* och *nit'ton* hade i fsv. långt *å*-ljud i ultima och höra sålunda ej hit. *Lej'on* (hvaraf i y. fsv. ett sällsynt *læyen*) och *sys'kon* ha *o* från

[1] Se Vendell, a. st., s. 79 ff.

[2] *Ordböjningen i 1734 års lag,* s. XVII.

[3] Ä. nsv. pl. *oraculer* hos Lemvig (se Noreen-Meyer, a. st., s. 140 r. 36) beror väl på nytt inflytande från latinet.

[4] Se Kock, *Undersökningar i sv. språkhistoria,* s. 104, och Noreen, *Geschichte der nord. Sprachen,* 3 Aufl., s. 93 och 197 f.

[5] Jfr ä. nsv. *åtto, otto* Ol. Petri, L. Petri, Tegel m. fl. för *åtta*, se Vendell, a. st., s. 58.

[6] Sv. landsm. XIII, 8, s. 10.

[7] Se utförligt härom samt om dialektala fall af *och* > *ə* Hjelmqvist i Festskrift till K. F. Söderwall, s. 32 ff.

biformerna *lej'on* och *sys'kon*. *Bravo, epos, fosfor, kolon* o. d. (se II, 283 ff.) bero på ungt lån.

2. Näst efter stafvelse med (starkt eller svagt) bitryck:

a) I ord, som visserligen nu af rytmiska skäl (se II, 214) ha (svagt) bitryck förlagdt till ultima, men som i fsv. hade det placeradt på penultima:

α) 3 pers. pl. imperf. ind. af typen *kallade* (fsv. *kallaþo*), efter hvilken sedan typerna *brände* och *köpte* rättat sig [1]. Härvid har väl emellertid inflytande från singularformen på *-e* spelat en kraftigt medverkande roll (jfr vår mellanstils *for* för *foro*, *äter* för *äta* o. d.).

β) Adjektivformer (inklusive participier och superlativer) af typerna *älskade, visaste*, i något äldre sv. äfven *afvoge, blodige, turkiske* m. m., i den mån de motsvara fsv. former på *-o* (dvs. dat. sg. ntr. och bestämda formens gen., dat., ack. sg. fem. och hela pl.).

γ) I ä. nsv. äfven stundom i sednare sammansättningsleder, t. e. 3 pl. imperf. ind. *atnutte* 'åtnjöto' P. Swart, *underleete* 'underläto' Columbus, *åtnöte* Börk, *anhölle* Runius [2] och ännu hos Dalin sådant som pl. *kullbytter, kringel-äcker* 'rundturer' (af *äcka* 'fora' Ihre, Möller 1790, Lindfors 1824 och ännu Ossiannilsson) och *krumslinger* 'krumbukter' (till *slinga*) vid sidan af *lador* o. d. [3] I dylika fall har numera *o* allmänneligen återinförts från de osammansatta orden, men undantagsvis har *e* bevarats såsom i det hvardagliga uttalets dum-, hund-, häst-, kalf-, läs-, ox-, pund-, tjur*hufve* o. d. (af fsv. *-huvodh*), ur hvilka sammansättningar *hufve* utlösts såsom biform till det högtidligare *hufvud* (af fsv. *huvudh*). I sådana fall som från-, när-, sam-, till*varo* och ut*sago* be-

---

[1] Se Kock, *Språkhistoriska undersökningar om sv. akcent* I, 124. Ett enstaka exempel på *-o* är *giordo* hos Prytz, se Hellquist, a. st., s. 152. De talrikare formerna på *-o* hos Bureus kunna nämligen vara afsiktligt arkaiserande, se Lindroth, *J. Th. Bureus*, s. 264.

[2] Se särskildt Vendell, a. st., s. 79 ff.

[3] Se Östergren, Språk och stil XI, 240 ff.

ror vål *o* på systemtvång från den tid, då man ännu hade växlingen *-a* i nom., *-o* i oblik kasus af (tvåstafviga) dylika ord.

B. I annan stafvelse än ultima:

1. Exempel härpå erbjuda i mycket stort antal flerstafviga förleder af i fsv. såsom sammansättningar uppträdande ord. En dylik förled måste nämligen, äfven om den såsom självständigt ord hade svagt bitryck på *o*, i och genom inträde i sammansättningstypen fsv. *kir'kiogardher* (med intensitetsgraderna 3020) förlora detta, hvarefter *o* har blifvit *ə* (fsv. *kirkie-*, *kirkegardher*), under det att *o* kvarstår i typen fsv. *kir'kio ga'rdher* (med 31 + 30; jfr sådant ännu i dag förekommande uttal som *nå'gon tin'g, nå'gon de'ra, nå'gon stä'des* o. d.), hvaraf nsv. *kyrkogård*[1].

Nutida exempel på dylika ord med *ə* utgående från i fsv. uppvisadt *o* äro bl. a. *böljeslag*, *bösseskytt*, *drickekar* (fsv. *drykkiokar*, således väl med *i* från *dricka* såsom i fsv. *drikker* — hvaraf nsv. *dricksvatten* — jämte *drycker*, nsv. *dryck*), *fastedag*, *frillebarn* (men *frilloson*), *färjekarl*, *helgedom* (fsv. pl. *hælghodomar* 'de heliga tingen', hvartill i nsv. en sg. nybildats med *e* från *helig*), *hittebarn*, *hättebröder*, *hörnesten* Tegnér, Nicander, Gellerstedt[2], *ilskefull*, *klockesträng* Vitalis[2], *kärrebyssa*, *körkegård*[3] (vanligen *kyrkogård* eller i lägre stil *körrgård*), *liljeblad*, *Mösseberg* (fsv. *Myrsubiærgh*), *nunnekloster*, *oljepräss* (jfr *Oljoberget*), *ondskefull*, *ottesång*, *persiljeblad*, *redebogen* (jämte *redobogen*), *smedjebälg* (-backen, -gården o. d.), *söljetorn*, *taleman*, *tjänsteman*, *värjemål*(s-ed), *Ålleberg* (fsv. *Aldubiærgh*), *Åmmeberg* (fsv. *Āmobiærgh*), *åskeslag* Leopold, Atterbom, Franzén[2], *ärelös* (men *ärofull*), *ödlehufvud*. *Öfvermage* (fsv. *övormaghi*) beror väl, såsom *ö* visar, väsentligen på folketymologisk ombildning efter *öfver*. *Broderdråp*,

[1] Se Kock, Sv. landsm. XIII, 11, s. 16 f.

[2] Se Berg, *Den poetiska friheten*, s. 42 f.

[3] Så stundom enligt Cederschiöld, *Om sv. som skriftspråk*, 3 uppl., s. 169.

moderbroder, systerson o. d. (fsv. *brōdhordrāp* osv.) kunna helt eller delvis bero på anslutning till *broder* (fsv. *brōþer* osv.).

Från ä. nsv. kunna dessutom anföras t. e. följande ord med fsv. *-o-*: *faselig(h)* Rondeletius [1], Stiernhielm (fsv. *fasulīker*, y. — förmedladt af ett icke anträffadt *fasoliker* — *faseliker*), *ledesamt* 'ledsamt' Hiärne [2], *lungesott* Lex. Linc. (men *lungosiuk*), Wolimhaus [2], *skeneben* Wolimhaus [2]. *Lögherdag* 'lördag' 1734 års lag kan utgå såväl från fsv. *løghar-* (enligt s. 353 ff. ofvan) som från fsv. *løghor-*.

Nutida ord med *-ə-*, hvilka hittills icke i fsv. anträffats, kunna vara dels ändock därifrån ärfda, dels analogibildningar efter ärfda ords mönster. Sådana fall äro t. e. *abbedissekloster* (jfr fsv. *abbadissodøme*), *alkekung, allmoseutdelare* (jfr fsv. *almōsoman*), *apekatt, blåsesten, bläddrerot, borsyresalt, brefdufveförening* (men *dufvopost*), *bresiljeträ, brynjeklädd* (jfr fsv. *brynioringer*), *bukhinneinflammation, dagsländeartad, dalkulledräkt, desmeknopp* (till *desma*, se SAOB), *dimmefull* Ling [3] (jfr fsv. *dimborøker*), *fibleväxter, fimmelstång* (jfr? isl. *fimbol-* 'stor-'), *flickebarn, flundreart, frågesats* (men *frågodag*), *fureskog* [4] (vanligen *furu-*), *grufvestadga* (jfr fsv. *grūvufolk*), *gråvackeskiffer, gränsesyn* (möjligen af ett *gränsa-*, ty i fsv. har blott *græns* anträffats, ehuru ä. nsv. normalt har *gränsa*, pl. *-or*), *gudinnegestalt* m. fl. fall af *-inne-*, *gyttjebad, göjemånad* (ä. nsv. *göyomånat* Var. rer. voc.), *huldresång, humlebo* (jfr fsv. *humbloplāgha*), *hyttebruk* (jfr fsv. *hyttodēl*), *hälleberg* (jfr fsv. *hælleskora*), *hässjestång, häxegård* Fallström [3], *järnbanenät, karteverk, kedjeräkning, kejsarinnemordet* (jfr fsv. *kēsarinnodøme*), *klippestrand* Atterbom, Silverstolpe [3], *klubbekriget* (jfr fsv. *klobbohær*), *kolsyrehalt, krönikebok, källesprång* Atterbom [3] (jfr fsv. *kældovatn*), *kättjefull, larsmässepäron* (men

---

[1] Se Hellquist, *Stud. i 1600-talets sv.*, s. 103.

[2] Se Åkerblom, *Runii sv. rim*, s. 280 f.

[3] Se Berg, a. st.

[4] Så stundom enligt Kock, Sv. landsm. XIII, 11, s. 17.

Larsmessodag 1734 års lag [1]), *lindådrekaka*, *lyktegubbe* Tegnér [2], *längeplank*, *lärkeslag* Fredin [2], *lättjefull*, *midjeband*, *mjöldrygeförgiftning*, *mässedräkt* Stagnelius [2] (jfr fsv. *mæssoklæþe*), *mönjefärg*, *nejlikeväxt*, *ockrefärgad*, *pasmeband*, *persiketräd*, *pomadeburk* Wadman [2], *pärleband*, *-sydd* Snoilsky [2] (jfr fsv. *pærlostikkare*), *resedag*, *ryssjearm*, *räfseskaft*, *räntefot*, *rödhakesångare* (jfr fsv. *hakubēn*), *semlebak*, *sjukstugefråga* (men *rådsturätt* o. d.), *sjötungefilé* (men *tungomål*), *skateblomster* (jfr fsv. *skatuæg*), *skosuleimpregnering*, *skäkteblad*, *slideknä*, *sopetunna* Heidenstam [2] (jfr fsv. *sopokwaster*), *sparkasseräkning*, *stjärneglans* (*-dans* Runeberg, *-vagn* Snoilsky [2]; jfr fsv. *stiærnoganger*), *strumpeband*, *styrkedryck* (kanske af ett *styrkia-*, ty i fsv. äro blott *styrk* och *styrker*, men intet substantiv *styrkia* anträffade), *städjepänning*, *såpbubbleblåsning*, *säckpipeblåsare*, *sälteprofvare*, *taljerep*, *taxebestämmelse*, *tjugetal*, *tornspirebyggnad*, *Trollhättefallen*, *tvätterskeräkning* m. fl. fall af *-ske-*, *ugglebo*, *vaggesång* Vitalis (jfr fsv. *vaggobarn*), *valkyrjeritt*, *vessleslåkte*, *vidjeband* (jfr fsv. *vidhiokar*), *vifveväxt*, *vädjeban* (*wedioban* Bibeln 1541, Bellman och ännu någon gång; jfr fsv. *vædhiolop*), *vätskepelare*, *ägghviteämne*, *änkesäte* (jfr fsv. *ænkiodōmber*), *ärlesläkte*.

Dylika fall ur ä. nsv. äro t. e. *bönekaka* Lex. Linc. (jfr fsv. *bōnoaker*; möjligen dock af ett *böna-* enligt s. 353 ff. ofvan, ty fsv. äger jämte *bōna* också *bōn*, hvaraf *bōnamiol* m. m.), *Duffuenäs* P. Swart [3], *Ekelswijk* Lucidor [4] (väl nuvarande *Ekolsundsviken*, jfr fsv. *Ekoolesund*; hör kanske snarast till II här nedan), *födekrok* Brasck [5] (jfr fsv. *fōdholōs*), *hampeväf* Lex. Linc. (jfr fsv. *hampogarn*), *harpeslagerska* Lex. Linc. (jfr fsv. *harpostrænger* och nu *harpolek*, *-slag*, *-spel*, *-ton*),

---

[1] Se HALLSTRÖM, *Ordböjn. i 1734 års lag*, s. XIV.

[2] Se BERG, a. st.

[3] Se VENDELL, a. st., s. 10.

[4] Se NOREEN-MEYER, a. st., s. 185 r. 26.

[5] Se HELLQUIST, a. st., s. 104.

kannemått Dahlstierna, *-tals* 1734 års lag [1] (jfr fsv. *kannogiūtare*), *kyrketornet* P. Swart [2] (jfr fsv. *kirkiovæg*), *ladegård* ofta i ä. nsv. [3] (nu *ladugård*), *longesedan* 'längesedan' P. Swart, Synon. lib. (hvarur utlösts *långe* t. e. hos Stiernhielm och Ihre) [4], *näsewijs* Messenius [5], Runius [6] (jfr fsv. *næsoblōdh*), *pipelekare* Lex. Linc., *skinkefaat* Rondeletius [5] m. fl. [7], *tunneränta* 1734 års lag [1] (jfr fsv. *tunnobindare*), *ökestock* Girs [5].

Stundom visar sig *-e-* blott i ä. nsv., under det att nutida sv. har *-o-*, vare sig detta beror på att ordet ursprungligen tillhört såväl typen *nå'gon ting'* som typen *nå'gonting* (se ofvan s. 396), eller på att ordet i senare tid ombildats efter ord af förstnämnda slag. Sådana fall äro t. e. följande ord, som alla, därest icke annat särskildt anmärkes, förekomma med *-o-* (eller *-u-*): *annerledes* (som äfven kan utgå enligt s. 353 ff. ofvan från den dock mindre vanliga fsv. formen *annar-*) Ol. Petri [8], Messenius [5], *-lunda* (se SAOB; jfr fsv. *annorlund*), *Helgeland* (ej i fsv.) Dahlstierna, *helsesam* Lex. Linc., *huredant* P. Swart [9] (nu *hurudant* af *hu'ru dan't*, jfr uttalet *li'ka dan't* nu jämte *li'kadant*), *kyrkietiuf* Lex. Linc., *legehion* Lucidor, *lyckesamme* Messenius [5], *plågheandar* Lex. Linc. (jämte *plågho-*; jfr fsv. *plāghofulder*); jfr ock *tungemål* Hof.

I andra fall träffas dubbelheten *e* : *o* blott inom ä. nsv., t. e. i Lex. Linc. [10] *böliefull* : *böliowijs* (jfr fsv. *bylghioslagh*),

---

[1] Se Hallström, a. st., s. XIV.

[2] Se Vendell, a. st., s. 10,

[3] Se Hjelmqvist, Språk och stil VII, 120.

[4] Se Vendell, a. st., s. 294; Noreen-Meyer, a. st., s. 119 r. 16 och 129, 1.

[5] Se Hellquist, a. st., s. 104.

[6] Se Åkerblom, a. st., s. 280.

[7] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 45 r. 31.

[8] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 6 r. 33.

[9] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 27 r. 34.

[10] Se Tamm, *Sammansatta ord i nutida sv.*, s. 32 och 152 f.; Rydqvist, *Sv. språkets lagar* V, 54 ff. och 80.

dyngiebruun : *dyngiofull* (jfr fsv. *dyngiohogher*), *myrestack* (möjligen af ett *myra-* enligt s. 353 ff. ofvan, eftersom fsv. har både *myr* och *myra*) : *myrofull* (jfr fsv. *myro-* och *myrahogher*), *ådre-* : *ådrokälla* (jfr fsv. *ādhroblodh*), *åskiebleck* 'blixt' (jfr *åskiedunder* Dahlstierna) : *åskioslagh* (som i fsv.).

När vi nu ha *o* i skenbart likartade fall, så beror detta väsentligen på någon af följande omständigheter:

a) Ungt lån eller nybildning, t. e. *eolsharpa, fosforsyra, nettobehållning, sagosoppa* o. d.

b) Att orden förr hört till typen *nå'gon ting'*, t. e. *annorlunda, någorlunda* — båda ännu alternativt uttalade så, dvs. tvåtaktigt — *orlofssedel, syskonbarn* (af *syskona barn*) o. d.

3. Analogisk ombildning, dels af utländska ord för att ge dem en mera svensk prägel (s. k. hypersvecismer), t. e. *nejonöga* (af mlty. *negenōge* 'nio-öga'), *siskonkorf* (af ty. *zieskenwurst*), dels af inhemska ord efter mer eller mindre lätt associerbara mönsterord, t. e. de ofvan s. 358 nämnda *förfallodagh, klagodag, -mål, svaromål, lärofader* m. m. Andra sådana fall äro *g(i)öromål* Serenius 1741 (jämte *giöre-*; Serenius 1743 *giöra-*) ff., *pröf(f)uosten* Var. rer. voc. ff., *sedolära* Weste ff. (jämte *sede-*; jfr fsv. *sidhabōk*), *sidovördnad* 1807 ff. (*sidvördnad* 1734 års lag ff., ombildning af fsv. *sīvyrdhning*), *skiliobreff* Bibeln 1541 ff. (jämte *skilje-*), *-väg* (*skiljofohr* 1734 års lag; jfr fsv. *skiælliaman* 'skiljeman')[1].

2. Af andra fall finnes knappt något annat att anföra än de någon gång i ä. nsv. uppträdande ordinaltalen på *-ende* för *-onde*, t. e. *ottende* Var. rer. voc., *siuende* Hiärne[2], som väl uttalades med akut (jfr ofvan s. 394 och sv. dial. *ni'ene, sjun'de, ti'ene*[3]).

II. I upptakt (dock aldrig i en upptakts första staf-

[1] Se Tamm, *Sammansatta ord i nutida sv.*, s. 32 och 152 f.; Rydqvist, *Sv. språkets lagar* V, 54 ff. och 80.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 132 r. 9.

[3] Se Kock, *Språkhistoriska undersökningar om sv. akcent* II, 396.

velse, t. e. *måntro'*, *profet*, *skorpion* eller proklitiska ord som *blott*, *och* m. fl.; jfr ofvan s. 364 och 392):

A. I ultima af tvåstafviga ord som ofta stå proklitiskt och därför, såvida de ej rentaf synkoperas, reducera sin eventuella hufvudaccent till svagt bitryck och förlora sitt bitryck på ultima. I det nuvarande språket äro emellertid exemplen på *-ə* mycket sällsynta, emedan — frånsedt fall där synkope inträdt såsom i *hur* af ä. *hure*, fsv. *huro*, eller i lägre stil *nån* för *någon*, ä. nsv. *någen* — *o* vanligen återinförts genom inflytande från den tryckstarka formen eller från andra ord af samma typ. De väsentliga fallen äro:

1. Presens *äro* uppträder visserligen i Nya test. 1526 endast 19 gånger i formen *äre* mot 688 *äro* (och 36 *ära*)[1], men annars är under hela den ä. nsv. perioden *äre* synnerligen vanligt, t. e. hos Ol. Petri, Var. rer. voc., P. Swart, Messenius, Prytz, Stiernhielm, Lucidor, Bibeln 1703 m. m.[2] I 1 pers. har i högre stil *-e* hållit sig lika länge som i andra presensformer, hvarom se ofvan s. 361 f.

2. Imperfektformer i pl. af starka verber få likaledes ofta *-e*, t. e. Nya test. 1526 *hölle* (mer aff) och hjälpverben *worde*, *wore* (summa 4 fall mot 1460 *-o*), Ol. Petri *finge* (höra), P. Swart *sloge* (j hiäll) och hjälpverbet *bleffue* osv.[3] Men dylika former träffas äfven mycket ofta, då ordet ej står proklitiskt, något som väl beror på inflytande ej blott från de talrika proklitiska fallen (särskildt hjälpverben), utan äfven från de svaga verberna (hvarom se ofvan s. 395) samt på den förblandning af indikativen och konjunktiven, hvarom den under hela ä. nsv. tiden ytterst vanliga förekomsten af

---

[1] Se WIDE, *Verbalböjn. i 1526 års övers. av Nya test.* II, 13 f.

[2] Se t. e. NOREEN-MEYER, a. st., s. 4 r. 5, 7, 8; 5, 25, 30; 164, 7, 9, 12, 16; 168, 30; VENDELL, a. st., s. 394; HELLQUIST, a. st., s. 146; ÅKERBLOM, a. st., s. 150; LINDROTH, *Stiernhielms Hercules*, s. 207.

[3] Se WIDE, a. st. II, 7; NOREEN-MEYER, a. st., s. 11 r. 9; 27, 29; 66, 21; 129, 25.

sådana konjunktivformer som *bleffvo, fingo, togo* osv.[1] vittnar. Än vanligare äro emellertid indikativformer på *-e*, t. e. hos Ol. Petri *låghe, såghe, wore* eller *wåre* m. m., P. Swart *både, droge, komme, wore* m. m. (ett femtiotal fall), Bureus *skrefve, stodhe, toghe* m. m., P. Brahe, D. Hund, Tegel, Messenius, Columbus, Dahlstierna, Spegel, Runius och ännu Dalin i Argus[2].

3. Andra fall såsom:

hure (fsv. *huro* af ä. *huru*), t. e. ofta hos P. Swart[3];

någen (hvaraf *nån* Columbus ff.) och *näget* hos Ol. Petri[4], P. Swart (ofta[5]), Synon. lib., Messenius, Rondeletius, Brasck (här det normala), Gustaf II Adolf, Salberg m. fl. författare från den ä. nsv. perioden[6], då särskildt under 1600-talet *någen* är ungefär lika vanligt som *någon*. Enligt Hellquist lär det ännu i dag uppträda »ofta i nsv. talspråk».

Icke hithörande äro väl sådana fall som *deste* (t. e. hos Messenius, Columbus[7] och i Moræi Vitulus s. 50), som nog är direkt lån från mlty. *deste* (jämte *desto*), eller de visserligen ofta proklitiskt ställda dopnamnen *Bryngel*, som är en dialektal utveckling af fsv. *Bryniolf*[8], och ä. nsv. *Otte* (t. e. hos Ol. Petri och P. Swart[9]), som väl snarast är det fda. *Otte*.

---

[1] Se de rika exempelsamlingarna från Bibeln 1541, Messenius, Rondeletius, Girs, Bureus, Wivallius, Spegel m. fl. och ännu Dalin i Argus, som lämnas af Vendell, a. st., s. 73, Hellquist, a. st., s. 156, Åkerblom, a. st., s. 154, Rydqvist, a. st. I, xxxvi och 354.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 6 r. 34; 11, 8, 10; 14, 13; 25, 22; 26, 27; 27, 19, 27; 28, 6; 101, 15; 157, 2; 166, 10, 13; 211, 19; Vendell, a. st., s. 77 ff.; Hellquist, a. st., s. 151 f.; Lindroth, *J. Th. Bureus*, s. 268 och 272; Åkerblom, a. st., s. 153.

[3] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 25 r. 3, 8; 27, 36; Vendell, a. st., s. 263.

[4] Se Vendell, a. st., s. 69.

[5] Se t. e. Noreen-Meyer, a. st., s. 25 r. 11; 26, 6; Vendell, a. st., s. 313.

[6] Se Hellquist, a. st., s. 91; Noreen-Meyer, a. st., s. 92 r. 20.

[7] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 150 r. 34.

[8] Se Noreen, Språkvetenskapliga sällskapets i Upsala förhandlingar 1882—5, s. 104.

[9] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 19 r. 16; 27, 17; Vendell, a. st., s. 322.

Att öfvergången uteblir före *m*, framgår väl af det konstanta *genom* trots ordets ytterst vanliga användning i proklis (jfr ock behandlingen af det enklitiska *honom*).

B. I en såsom upptakt placerad sammansättningsleds slutstafvelse, t. e. *Furesund* P. Swart [1] (nu *Furusun'd*), *Mösseber'g* (jämte *Mös'seberg*, se ofvan s. 396) o. d. På *tjugeen'*, *-två'*, *-tre'* osv. beror väl, att *tjugo* fått biformen *tjuge*, som dock äfven påverkats af de enligt s. 396 ff. ofvan uppkomna *tjugetalet*, *-årig* o. d. samt kanske i någon mån äfven af *nie* och *tie* (om hvilka se ofvan s. 394) [2]. I någon mån ovisst är [3], huruvida *bredevid* Bibeln 1541, Lind, Hof m. fl. och ännu Weste är utveckladt ur det i ä. nsv. och ännu hos Halenius förekommande *bredhowidh* (se Dahlgrens Glossarium).

C. I enkla ord af främmande ursprung träffas, därest de blifvit mera populära, stundom dylikt *ə* för *o*. Så skall enligt Cederschiöld [4] »i talspråket allmänt» förekomma *apetek* och *chokelad* — af hvilka dock åtminstone den förra formen är okänd för SAOB — samt »något mindre allmänt» *laberatorium*. Då väl åtminstone *chokolad* ej fanns i fsv., så beror väl åtminstone dettas *ə* på en yngre dialektal öfvergång.

I halfsvag stafvelse har visserligen riksspråkets högre stilarter regelbundet bevarat *o*, men då de allra flesta mera betydande dialekterna (i all synnerhet Götalands) låtit öfvergången till *ə* inträda äfven i denna ställning, framför allt i pluraländelsen *-or* (dock ej i en del af Uppland [5]), så är det rätt naturligt, att man i ä. nsv. träffar en stor mängd pluraler på *-er* för *-or*, och att dylika i nutida riksspråks

---

[1] Se Vendell, a. st., s. 10.

[2] Däremot bör nog icke *tjuge* med Kock, a. st., förklaras af det dialektala — i Norrland förekommande — uttalet *tju'ge*, alltså enligt s. 393 f. ofvan.

[3] Jfr Kock, Arkiv VII, 187 f.

[4] Se *Om svenskan som skriftspråk*, 3 uppl., s. 168.

[5] Se Hesselman, Språk och stil XI, 138 noten.

hvardagstal — framför allt i Götaland [1] — äro så godt som uteslutande brukliga. Af ä. nsv. exempel må anföras: Ol. Petri *cröneker* (jämte *-or*), P. Swart *hoser* (Tegel *hosser*), *wärier*, B. Olai *olier*, Asteropherus *krabber* (kan möjligen utgå från *-ar*, eftersom fsv. har *krabbe* jämte *krabba*; *stegliser* 'steglitsor' är förklarligt redan enligt s. 395 ofvan), Messenius *höner*, *matroner*, *qwinner*, Bureus *tunner*, Gustaf II Adolf *kruker*, *kåter*, Columbus *croner*, *känsler*, *låder*, *sångarinner*, *wijser*, Lindschöld *bösser*, *flicker*, *gröder*, *kroner*, *soper*, Lucidor *briller*, *böllier*, *fahner*, *lillier*, *möder*, *skiöker*, Wolimhaus *bubbler*, *byxer*, *fohrer*, *skäller*, Dahlstierna *faner*, *flicker*, *gudinner*, *lijner*, *qwinner*, *reeser*, *sijder*, *traser*, *wijser*, Runius *croner*, *skiorter*, Dalin (i Argus) *hoser*, *miner*, *mösser* [2].

I y. nsv. skrift äro dylika former rätt sällsynta, t. e. *orger* Hedborn, Tegnér, *pjäxer* C. F. Dahlgren [3], men i följande få fall har dock formen på *-er* trängt igenom äfven i skrift:

färger Hof (jämte *-or*) ff., men ännu Weste och Lindfors 1815 blott *-or* (trots sg. *färg*) och ännu stundom senare [4], af fsv. *færgha*, ä. nsv. *färga* (*fergha*) Bibeln 1541, Triewald m. fl. (se Dahlgrens Glossarium), men *ferg* Arvidi, *färg* Lind ff., troligen nybildadt till pl. *färger* efter mönstret *sak* : *saker* o. d.

gränser (*grentzer* Tegel [5]), men *-or* (trots sg. *gräns*) t. e. Spegel, Dalin, Lind, Weste och ännu senare, dels och väl väsentligen af ä. nsv. *gränsa* (*grenssa* o. d.) Bibeln 1541,

---

[1] Se LYTTKENS-WULFF, *Sv. språkets ljudlära*, s. 87; RYDQVIST, a. st. IV, 199.

[2] Se NOREEN-MEYER, a. st., s. 12 r. 9; 39, 3; 50, 37; 51, 14; 92, 28 f.; VENDELL, a. st., s. 10 och 344; HELLQUIST, a. st., s. 129 och 103; LINDROTH, *J. Th. Bureus*, s. 257; NORELIUS, Arkiv f. nord. fil. II, 262 och i synnerhet ÅKERBLOM, a. st., s. 100 ff., där massor af exempel anföras.

[3] Se BERG, *Om den poetiska friheten*, s. 55.

[4] Se HELLQUIST, Arkiv IV, 311, och ÅKERBLOM, a. st., s. 102.

[5] Se VENDELL, a. st., s. 249.

Synon. lib., Swedberg [1] och ännu fru Nordenflycht [2], dels af det sällsynta y. fsv. *grens* (från nederl. *grens* eller någon motsvarande lty. form).

gånger Bibeln 1541 (jämte *-or*), Lind ff., men *-or* P. Swart, Swedberg [1], Serenius, Sahlstedt (ehuru ogilladt redan af Hof) och ännu hos C. F. Dahlgren samt finländskt [3], af fsv. *ganga* (jämte med samma betydelse *ganger*, pl. *-ar*, som dock svårligen kan ligga till grund för vårt *gånger*), ä. nsv. *gonga* Bibeln 1541, P. Swart [1] m. fl. (se Dahlgrens Glossarium), men *gång* redan P. Swart m. fl.

regler Dalin ff. [4] — som äfven kan förklaras (enligt s. 393 f. ofvan) af det alternativa uttalet *re'gler* — förr *reglor* och så ännu uteslutande (trots sg. *regel*) hos Weste, Lindfors, ja Dalin 1853 och alternativt SAOL 1889, af fsv. *reghla* (en gång *reghel* efter ty.), ä. nsv. *regla* Bibeln 1541, Psalmboken 1536, Columbus, Rudbeck, Hiärne, fru Nordenflycht, Ihre, Sahlstedt m. fl. och ännu Pipon 1872 [5], men *regel* Lex. Linc., Lind ff.

ränker 1613 [6], Lind (sg. *ränk*; redan Ax. Oxenstierna *renck*), Sahlstedt ff., men *-or* Spegel, Levin Möller 1745 (sg. *ränk*) och äfven stundom senare, af ä. nsv. *ränkia*, pl. *-ior* Lex. Linc., *-or* Wolimhaus [6], eller direkt från ty. pl. *ränke* med tillagdt *-r*.

vader jämte minst lika vanligt *vador* [7], af *wada* (från ty. *wade*), pl. *-or* Lind (men *vade*, pl. *-ar* Sahlstedt, Möller, och *vad*, pl. *vador* Weste, Dalin).

Denna vacklan mellan mera riksspråkligt *-or* och mera

---

[1] Se VENDELL, a. st., s. 249.

[2] Se RYDQVIST, a. st. II, 217.

[3] Jfr HELLQUIST, *Stud. i 1600-talets sv.*, s. 128, och ÅKERBLOM, a. st., s. 102.

[4] Se RYDQVIST, a. st. II, 214.

[5] Se DAHLGRENS *Glossarium* och ÅKERBLOM, a. st., s. 90.

[6] Enligt meddelande af Hoppe.

[7] RYDQVIST, a. st. II, 323 förordar *vader*, hvarför SUNDÉN, WENSTRÖM-JEURLING o. a. säga: »pl. hellre *-er* än *-or*».

dialektalt *-ər* är anledningen till att i många ord med ursprungligen pl. *-er* denna ändelse i riksspråksskrift och talspråkets högre stilarter genom »hypersvecism» ersatts med *-or*, detta kanske i någon mån understödt af vissa södermanländska, östgötska och finländska (samt skånska och sydsmåländska) dialekters [1] förkärlek för pluraländelsen *-ur*, *-or* (och dess yngre utlöpare) på bekostnad af fsv. både *-ar* och *-ir*. Sådana fall äro (frånsedt nu icke längre brukliga former som t. e. Lucidors och Melins *tösor*, Hiärnes *mastor*, Lagerlööfs *kinnor* 'kinder', Dalins och Runius *grillor* [2]):

anor 1631 ff. (se SAOB) för äldre *a*(*h*)*ner* (från ty. *ahnen*) P. Swart, Schroderus, Stiernhielm, Lucidor, Wexionius, Spegel, Dalin (jämte *-or*), Lind [3];

blånor Sahlstedt, Weste ff., men *-er* Hof (och *-ar* Serenius, Dalin, Boivie [4]);

inälfvor Spegel, Sahlstedt (med sg. *-a*) ff., men *-er* (såsom i y. fsv. jämte *-ar*) Bibeln 1541, Lucidor, Tiliander, Wolimhaus, Bibeln 1703, Lind [5];

kattor Bibeln 1541 ff. och ännu jämte *-er* såsom i fornsvenskan, som dock även uppvisar *-or* (ursprungligen kanske blott pl. till fem. *katta*) och *-ar*, hvilket sistnämnda träffas ännu hos Spegel och Runius [6];

rosor — visserligen anträffadt i y. fsv., men då tydligen pl. till den direkt från lat. lånade sg. *rosa* — Lucidor, Spegel, Lind, Dalin, Lidner osv., men *ro*(*o*)*ser* (fsv. *rōsir* jämte sällsynt *-ar*, som dock träffas hos Spegel) Bibeln 1541, Stiernhielm, Franckenius, Lucidor, Columbus, Lindschöld, La-

---

[1] Se härom närmare Hesselman, *Sveamålen*, s. 37 med not 4, och Ericsson, Sv. landsm. B. 8, s. 151 f. (resp. Hellquist, Arkiv IV, 310 not 2; jfr Åkerblom, a. st., s. 102 f.).

[2] Se Åkerblom, a. st., s. 102.

[3] Se Åkerblom, a. st., s. 100.

[4] Se Rydqvist, a. st., II, 80, och Åkerblom, a. st., s. 98.

[5] Se Rydqvist, a. st. II, 129, och Åkerblom, a. st., s. 101.

[6] Jfr Rydqvist, a. st. II, 146, och Åkerblom, a. st., s. 98.

gerlööf, Til-Landz, Aurivillius, Dahlstierna, Swedberg, Bibeln 1703 och ännu Möller 1808 [1];

spånor Gyllenborg, Oxenstierna, Möller, Weste ff. jämte *-er* Wolimhaus, Botin ff. i likhet med fsv., där dock äfven *-ar*, som träffas hos Lind, Sahlstedt, Bergklint [2];

svanor — som ogillas af Hof [3] — Kellgren, Oxenstierna, Boivie ff. jämte *-er* (såsom i isl.) Wexionius, Dahlstierna, Hof, Tegnér ff., men äfven *-ar* Hof, Sahlstedt, Möller, Weste ff. [4];

sådor Bibeln 1541, Lind (med sg. både *såd* och *såda*!) ff., men *såder* Wolimhaus (liksom i y. fsv., där dock äfven *-ar*) [5];

tarfvor Lind, Sahlstedt, Weste och ännu SAOL 1889 (ordet saknas däremot 1900, emedan numera föråldradt), men fsv. *þarvir* (jämte *-ar*);

vågor 1682 [6], Spegel (som dock även använder sg. *wåga*) ff., men *wåger* (från mlty. pl. *wāgen*) Bibeln 1541 (och 1703) jämte *-ar*, som ock förekommer hos Spegel, Leyoncrona, Wexionius, Dalin och Geijer [7];

I *åthäfvor* Bibeln 1541, L. Petri, P. Swart ff. jämte *-er* P. Swart är dubbelheten förefintlig redan i fsv., ehuru böjningen sg. *-a*, pl. *-or* där är sällsynt.

Likaså torde *byxor* P. Brahe [8], Wallenius, Serenius, Lind, Sahlstedt, Bellman ff. (*böxor* 1596 [8], Serenius, Lind, Sahlstedt, Bellman ff., jfr ofvan s. 230) till sg. *byxa* Schroderus, Lind ff. vara af lika gammalt datum som *byxer* Wolimhaus (*buchser* 1547, *böckser* 1639 [8]) till sg. *byx* Wallenius, Leopold ff. (*böx* Chronander) [9].

---

[1] Jfr Rydqvist, a. st. II, 91, och Åkerblom, a. st., s. 101 samt 98.

[2] Jfr Rydqvist, a. st. II, 153.

[3] Se Beckman, Arkiv XI, 248.

[4] Se Rydqvist, a. st. II, 51, och Åkerblom, a. st., s. 101.

[5] Se Rydqvist, a. st. II, 59, och Åkerblom, a. st.

[6] Se Hellquist, Arkiv IV, 311 noten.

[7] Se Rydqvist, a. st. II, 61, och Åkerblom, a. st., s. 99.

[8] Enligt meddelande af Hoppe.

[9] Jfr Rydqvist, a. st. II, 306, Åkerblom, a. st., s. 100, Hellquist, *Stud. i 1600-talets sv.*, s. 112.

Ett exempel på hypersvecistiskt *-on* för *-en* är det hos t. e. Serenius förekommande *lösöron*[1].

Frånsedt pluraländelsen *-or* > *-er* förekommer i sv. riksspråk *ə* för halfsvagt *o* endast sällan och beror väl då dels på analogisk ombildning, t. e. *borte* Messenius ff.[2] och enligt Kock[3] ännu »hvardagligt» jämte *borto* (såsom i fsv.) Ol. Petri, D. Hund, Rondeletius, Brasck, Swedberg, Hof[4] (och det väl efter *hemma* ombildade *borta*) eller *miste* P. Swart ff. jämte *misto* Bibeln 1541, Swedberg[5], ombildade efter *ense, länge, ute, ömse* o. d.; dels på — från likheten i pluralens bildning utgående — nybildning efter ord af den fsv. typen pl. *kiortlar* : sg. *kiortil* (hvarom se ofvan s. 368 ff.), något som faktiskt kan uppvisas beträffande *tröskel* (Var. rer. voc. *tröskil*, men Hof *tröskål* i öfverensstämmelse med fsv. *thriskolle*), och som är antagligt för *ankel* (fsv. *ankol*), (hjul)*axel* (Hof *aksåll*, fsv. *axol*); dels väl på dialektal utveckling i *tåtel* (se ofvan s. 139 f.) och *åtel* (fsv. *ātol*).

På utländskt inflytande bero sådana fall i ä. nsv. som Messenius[2] »til *godhe*» (mlty. *tō gōde*) eller Lucidors »i hwad *måtte*» (mlty. *māte*).

Skenbart har äfven *u* — som ju i fsv. alltid, så långt »vokalbalans» gjorde sig gällande, var ursprungligen försedt med bitryck — blifvit *e* i åtskilliga fall. Att emellertid *u* ljudlagsenligt kvarstår i nsv., visas af den mängd exempel på typerna *salu, djäfvul* osv., som anförts ofvan s. 296 ff. och 301 f. De jämförelsevis få fallen med *ə* förklaras af:

1. Lån från ty. eller da., t. e. *igel* (i fsv. ej funnet i sg.), *mantel* (jfr ofvan s. 370), *regel* (redan fsv. en gång *reghel* — jfr s. 405 — jämte *reghla* af lat. *regula*), *sadel* (fsv. *-ul*, men mlty. *-el*),

[1] Se Kock, Arkiv VII, 188 noten.

[2] Se Hellquist, a. st., s. 102.

[3] Arkiv VII, 188.

[4] Se Vendell, a. st., s. 196; Hellquist, a. st., s. 106.

[5] Se Vendell, a. st., s. 304.

stapel (fsv. *-ul,* men mlty. *-el*), *titel* Lex. Linc., Levin Möller, Lind, Sahlstedt ff. (mlty. *tittel,* i fsv. återgifvet med *titil*; förr äfven *titul* Weste, Möller 1808, väl efter lat. *titulus,* jfr *titulera* och *titulatur*) samt de i fsv. ej funna *jökel* (från no.-da.; jfr isl. *iokoll*), *muselman* (jämte sällsyntare *musulman,* som väl lånats från engl.), *muskel* (ytterst från lat. *musculus*), *orakel* (pl. *oraculer* hos Lemvig [1] är väl påverkad af lat. *oraculum*). Från engl. (och ej direkt från lat.) förskrifver sig speltermen *singel* (jfr *singularis*).

2. Ombildning — på grund af den likartade pluralbildningen (jfr ofvan s. 369 om *djäfvel* för *-ul*) — efter typen *å'ker* : *å'krar* i *fjät'ter* och *tjä'der* [2], där redan den akuta taktformen visar, att orden ej kunna ljudlagsenligt motsvara resp. fsv. *fiætur* och *thiædhur.* Samma förklaringsgrund gäller väl för *ska'kel* (jfr II, 243), som visserligen ej i fsv. anträffats uti nom. sg., men som att döma af isl. *skǫkoll* där bör ha hetat *skakul,* hvarur emellertid dess nuvarande (alternativa) uttal med akut ej låter sig förklara. Ännu ett fall af ombildning ha vi väl i det uti fsv. ej anträffade *par'fvel* (från lat. *parvulus*; jfr s. 443).

3. Dialektal utveckling föreligger väl i *betel* (se ofvan s. 185) och *Vät'tern* (fsv. *Vætur*), hvars akuta taktform, som svär både mot den fsv. formen och mot det västgötska uttalet *Vä'tern* eller *Vät'tern,* säkerligen beror på oriktig utläsning i analogi med *kuttern, muttern, slåttern, uttern* o. d. (jfr det ej ovanliga uttalet *Vän'nern* i stället för det värmländska och ljudlagsenliga *Vä'nern* af fsv. *Vǣnir*).

§ 36. *Ä*-ljudets reduktion.

Äfven *ä* öfvergår till *ə* i trycksvag efterstafvelse, men företeelsens ålder är svår att bestämma på grund af dels den

---

[1] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 140 r. 36.

[2] Se Kock, Arkiv XIV, 258.

ytterliga sällsyntheten af säkra exempel, dels ortografiens tvetydighet, ity att ett *e* ju äfven kan vara tecken för *ä*-ljud. Fullt säkra exempel äro väl blott det hvardagliga *huckle* Weste ff. för *hufvudkläde* (se vidare ofvan s. 293) och det i mitt tycke högst vulgära [1] *förkle* för *förklä(de)*, båda fallen väl af dialektalt ursprung. I någon mån osäkert är väl *bly'erts* Lind (jämte *blyarts* såsom nu i många dialekter) ff. jämte *bly'ärts* (skrivet *blyerts*), eftersom ett uttal med *ə* kan möjligen tänkas ha förefunnits redan i det ty. *bleierz*, hvarifrån vi lånat ordet med utbytande af ty. *blei* mot dess sv. form *bly*.

Fäderne, lefverne och *möderne* kunna lika väl utgå från fsv. *fæþerne* (fgutn. *feþrni*), *liverne, mōþerne* (fgutn. *myþrni*) som från fsv. *fæþærne, liværne, mōþærne* (alla i isl. med ändelsen *-erne*, dvs. ursprungligt *-ærni*). Lika tvetydiga äro *bantler* (hvarom se ofvan s. 367), *fiende* (snarare, såsom ofvan s. 353 antagits, af fsv. *fi'ande* än af fsv. *fiæn'de*, om hvilket uttalet *fiän'tlig* ännu torde bära vittne, se II, 412), *harnesk* (se ofvan s. 380) och *Sköfde* (se ofvan s. 392).

Tyska lån, och därför kanske med *ə* utveckladt redan på tysk botten, äro *amen* [2], *kansler* [3] (redan i fsv. stundom skrifvet *kanzler* och således väl från mhty. *kanzeler*, under det att fsv. *kanzelǣr(e)*, det nutida *kanslär* utgår från mhty. *kanzelǣre*), familjenamnet *Köersner* (vid sidan af *körsnär*), *nonsens* (äfven uttaladt *-äns*), *oboe* (från ty. *obo'e* af ital. *oboé*; jfr *hoboja* t. e. hos Bellman från ä. ty. *hoboy* af fra. *hautbois*), *presens* (äfven *-äns*, ett uttal som dock ej omnämnes af Lyttkens-Wulff och därför kanske är sällsynt). Om ord af typen *familje-fader* se ofvan s. 365.

---

[1] Enligt Lyttkens-Wulff, *Sv. uttalsordbok* (1889) och *Sv. ordlista* (1911) och väl äfven Cederschiöld, *Om sv. som skriftspråk*, 3 uppl., s. 169 not 3, dock tillhörande riksspråket.

[2] Vissa prästers *amä'n* beror väl på deras grekiska lärdom.

[3] Uttalet med *-ər* upptas hvarken i Lyttkens-Wulffs *Sv. uttalsordbok* eller *Sv. ordlista*, men väl i deras skrift *Om samhörighet*, s. 58.

Möjligen härstammar det vulgära »det var *maffen(s)*», i Finland *maffe*, från fra. *ma foi*, lånadt på en tid då fra. *oi* ännu uttalades *oä* (jfr *boett* af fra. *boîte* o. d.) och med denna diftong förenklad till *ä* såsom i *adrätt* Swedberg ff. och ännu användt 1884 (se SAOB; träffas för öfrigt också hos Linné, skrifvet *addret* [1]) af fra. *adroit*, jakttermen *drätt* af fra. *droit*, familjenamnet *Boivie* (uttaladt *Bäve*) o. d.

Säkert icke hithörande äro *junker* (icke af fsv. *iunkhærra*, se ofvan s. 342), *Lorens* (från ty.) och *merendels* (från ty. *mehrenteils*; den stundom, åtminstone förr, brukade skrifningen *merändels* beror på folketymologisk uppfattning af ordet såsom varande ett ursprungligt *mer än dels*). Om det af en mängd etymologer med orätt hitförda *spisel* se VII, 256 not 3.

Intet ens någorlunda säkert exempel på en öfvergång *ä* > *ə* i upptaktsstafvelse finnes att anföra, ty de ord som skulle kunna tänkas härvidlag komma i fråga synas samt och synnerligen vara unga lånord och behandlas därför i annat sammanhang i det följande (se § 50).

§ 37. **Den reducerade vokalens differentiering.**

Hittills har jag (i §§ 32—36) behandlat den reducerade vokalen som en enhetlig företeelse, dvs. antagit den vara kvalitativt lika i alla de behandlade fallen. Emellertid är detta af praktiska skäl föranledda behandlingssätt icke från teoretisk synpunkt fullt exakt, eftersom större eller mindre skiftningar icke blott i dialekterna, utan äfven inom riksspråket låta märka sig alltefter de vokalen omgifvande ljudens beskaffenhet. Variationerna i fråga om labialiseringsgrad äro i riksspråket — dialekterna lämnar jag här alldeles

---

[1] Se Th. M. Fries, *Bidrag till en lefnadsteckning öfver C. v. Linné*, s. 180 not 1.

ur räkningen — för obetydliga för att här tarfva vidare omnämnande (jfr I, 507). Märkbarare är den differens i fråga om tungartikulationen, som förefinnes allteftersom vokalen står omedelbart före apikoalveolarer (se I, 502) eller i annan ställning. Mest utpräglad är denna skillnad i finländskt svenskt riksspråk, där man nämligen enligt Pipping har *a* före *r* (se I, 514 och ofvan s. 244), annars *e* (se ofvan s. 241), alltså t. e. *sittar*, men *dike*, *saken*, *stapel*, *taket*. I högsvenskt riksspråk är differensen ej så stor, hvarför jag ansett mig kunna här tillsvidare lämna den å sido, liksom Lyttkens-Wulff gjort i Sv. uttalsordbok, Metodiska ljudövningar och Sv. ordlista, under det att de i Sv. språkets ljudlära uppföra två olika ljud, af mig här betecknade med *æ* och *ə* (se vidare I, 506 ff.). Denna motsats är kanske delvis (jfr nedan) af hög ålder och torde möjligen bero på att den reducerade vokalen — liksom en gång den därmed likvärdiga svarabhaktivokalen — i de flesta fall, eller åtminstone då den uppstått ur *i* (se ofvan s. 376), utvecklats tidigare före *r* än i andra ställningar. Emellertid är ock möjligt, att vi en gång haft alldeles samma ljud (kanske snarast *æ*) samtidigt i alla ställningar, och att detta sedan före *r* och andra apikoalveolarer depalataliserats (till *ə*), på samma sätt som tryckstarka *æ* och *ø* före apikoalveolarer blifvit resp. *a* och *ɵ* i t. e. finländskt svenskt riksspråk och stockholmska (se ofvan s. 243, resp. 238).

Emellertid stämmer den nutida differensen märkvärdigt nog icke med en annan dylik, som omnämnes af flera äldre grammatiker på 1600- och 1700-talen, och som går därpå ut, att den reducerade vokalen har kvaliteten »*e*» i öppen, men »*ä*» i sluten stafvelse. Såsom Beckman påpekat, synes denna regel kunna spåras redan hos Bureus, som 1624 skrifver *skapare*, *skyldighe*, *ikkie* (visserligen jämte talrika former på *-ä*), men *fadhär*, *laghän*, *brödhädh* osv. (blott en enda gång *härligheten*), och 1636 *helighe*, men *helighäs*, *laghän*,

laghädh o. d.[1] Att *e* här redan vid denna tid verkligen betecknar det samma som nu, framgår af fransmannen Pourel de Hatrizes 1650 gjorda fullt riktiga bestämning af *e* i *dike* såsom varande likvärdigt med franskans »*e* sourd»[2].

Aurivillius 1693 har visserligen, som det tycks i öfverensstämmelse med ofvannämnda regel, å ena sidan *både, nöije, läsande* o. d., å andra sidan *läsandäs, sakän, liusät* o. d., men märkvärdigt nog identifierar han de förstnämnda exemplens *e* med *e* i *eld, ek* o. d.[3] Emellertid omnämner han också ett tredje ljudvärde hos *e*-typen, nämligen i slutljudande *-el, -en, -er,* där vokalen enligt Aurivillius »fere eliditur»[4] eller, som det på ett annat ställe heter, »parum exauditur, quemadmodum fere scheva apud Hebræos»[5]. Möjligen afses härmed antingen[6] sonantiskt *l, n, r,* helst som Aurivillius såsom exempel anför ej blott *fader, fröken* o. d., utan ock *dadel, handel, wandel, waten, maten, stuten, Guden,* ja *baren* (jämte *barn*) och alternativt skrifver *konungn, gubbn* »ad differentiam a femininis», eftersom vokalen »in femin. clarius exauditur»[7]; eller kanske snarare[8] därjämte *-əl, -ən, -ər,* alltefter föregående konsonants beskaffenhet, alltså t. e. *matn,* men *gubbən,* såsom det vanligaste uttalet ju nu för tiden är (se I, 427 f. och 437).

---

[1] Se Beckman, Arkiv XI, 178, och Aurivillius, *Gramm. svec. specimen,* s. 107.

[2] Se Beckman, a. st., s. 172.

[3] Att denna identifiering beror på missuppfattning, och att här fastmera förelåg *ə*, söker Hesselman, Språk och stil XI, 137 noten, göra troligt, utan att dock hans förklaringsförsök, som Lindroth, *J. Th. Bureus,* s. 256, »är böjd» att acceptera, synes fullt öfvertygande.

[4] Se Aurivillius, a. st., s. 72.

[5] Se Aurivillius, *Cogitationes,* s. 36.

[6] Såsom Beckman, Sv. landsm. XIII, 3, s. 55, antar.

[7] Om denna med vissa uppsvenska dialekter öfverensstämmande motsättning mellan å ena sidan mask. *-n* eller *-ən,* å andra sidan fem. *-ɐn* eller *-œn* se Hesselman, a. st., s. 131 ff.

[8] Såsom Hesselman, a. st., s. 136 f., antar.

Hof 1753 uppger visserligen, att *-ä* är uppländskt och *-e* riksspråksuttal, men skrifver icke förty enligt nämnda regel *warde*, men *fadärr* o. d.[1] Ljungberg 1756 uppger i full öfverensstämmelse med regeln uttalet *lefuärne, förebråände, förseälsär, idråttär*. Enligt Sahlstedt 1769 o. a. heter det *samme, kallade* o. d., men *alldeläs, vankälmod, tjänstän, glasät* och enligt Botin 1777 *ande* o. d., men *andän, vimpäl, sakän, husät*.

Redan på Westes tid tycks emellertid förhållandet ha varit det samma som nu i så måtto, att ingen skillnad göres mellan ställningen i öppen eller sluten stafvelse. Weste uppger nämligen[2] för *saker, lidande* och *lidandet, kallelse* och *kallelsen* ett ljud »approchant de celui du mot français *concevoir*, mais souvent un peu plus appuyé» (dvs. något eftertryckligare, fulltonigare) och — hvilket går ut på detsamma — för *Moses, Mosel, Anders* ett ljud som »approche de l'e muet français», under det att han har kort *e* »fermé» i t. e. *caffe, papper, quarter* (se vidare ofvan s. 367) och kort *e* »ouvert» (dvs. *ä*) icke blott, såsom nu är fallet, i *Jerusalem* och *Joseph*, utan äfven i t. e. *Ceres, Daniel, Diogenes, Florents, Mahomet,* hvilkas nuvarande *ə* således möjligen sedan dess utvecklats ur *ä* (enligt § 36 i det föregående). Då han sålunda trots dessa fina observationer icke antyder någon som helst differens mellan uttalet af *e* i *-er* och i *-el, -es* osv., så tycks icke ens då den af Lyttkens-Wulff först iakttagna distinktionen mellan *ə* och *æ* ha varit, åtminstone nämnvärdt, utpräglad. Moberg[3] har ej heller någon antydan om en dylik skillnad, ty enligt honom har trycksvagt *e* ett »uttal blandadt af *e* och *ä*, närmande sig till det förra eller sednare ljudet, i samma mån som ordet utsäges fort eller långsamt».

---

[1] Se BECKMAN, Arkiv XI, 173.

[2] Se *Svenskt och fransyskt lexicon* I (1807), s. VIII f.

[3] *Försök till en lärobok*, 2 uppl. (1825), s. 85.

Enberg (1836) följer — utan att citera sina föregångare — Moberg och i fråga om »scheva» vid *-el*, *-en*, *-er* Aurivillius.

Bihang:

§ 38. Den dialektala öfvergången -in > -a.

Fsv. slutljudande *-in* (men icke *-inn*) uppträder i en mängd nsv. dialekter såsom (slutet eller öppet) *-a*. Så är förhållandet i de flesta medelsvenska mål (dock icke i t. e. Södertörn och i viss mån västra Uppland, östligaste Västmanland och nordöstra Östergötland), men äfven både längre i söder, t. e. i Östra härad i Småland och i norra Halland, och i norr, t. e. i Ångermanland och Västerbotten [1]. Utvecklingen har väl, såsom Kallstenius och Wigforss antaga, i väsentlig öfverensstämmelse med hvad Lyngby [2] för länge sedan föreslagit, gått öfver *-en* och sedan *-æn* till *-an* [3], som i vissa dialekter bibehållits (jfr nedan s. 419), under det att det i andra öfver nasaleradt *a* blifvit *a*, som åter i vissa dialekter bibehållits, men i andra genom fortsatt utveckling blifvit (öppet) *a*.

Hvad företeelsens ålder beträffar, så är man ingalunda berättigad att med Beckman [4] på grund af motsättningen fsv. *bōkin* > nsv. *boka*, men *sōkn* > *sockən* sluta till att nasaleradt *-a* utan följande *n* uppkommit före den fsv. svarabhaktivokalens inträde före *n* (hvilket på vissa håll skett redan på 1300-talet [5]), ty de båda anförda orden ha väl aldrig ändats

---

[1] Jfr bl. a. SCHAGERSTRÖM, Sv. landsm. II, 4, s. 57 ff., BECKMAN, ib. XIII, 3, s. 8 ff., KALLSTENIUS, ib. XXI, 1, s. 164, HESSELMAN, Språk och stil XI, 147 ff. och 155 f., WIGFORSS, *Södra Hallands folkmål*, s. 501 ff.

[2] Se Antiquarisk tidskrift 1858—60, s. 271 och 254.

[3] Jfr utvecklingen af lat. *in* till fra. *en*, dvs. nasaleradt *a*, i trycksvag stafvelse, under det att samma fonem i tryckstark stafvelse kvarstår på stadiet nasaleradt *ä*, t. e. fra. *vin* af lat. *vinum*.

[4] A. st., s. 15 f.

[5] Se NOREEN, *Altschwed. gramm.* § 162, b.

lika, och man får ej anta att, därför att t. e. *-en* blef nasaleradt *a*, samtidigt äfven *-ən* skulle så utvecklas. Däremot är det rätt möjligt, på grund af de exempel ur Karlskrönikan som Beckman[1] anfört (*drothninga* 6 gånger, *tijdha* 3 gånger, *laga* 3 gånger, *marka* m. m.), att *-a*, vare sig nasaleradt eller onasaleradt, redan omkring 1450 förefanns i vissa dialekter. Säkert är i alla händelser, att det fanns i Västergötland 1540, då man träffar *senga* 'sängen'[2] (jfr *Tomta*, *Qvarna* m. fl. ortnamn 1542 ff.[3], *dööra* 'dörren' o. d. hos Gyllenmärs c. 1620), i Ångermanland 1543 (t. e. *Viicka*[4]), i Medelpad 1600 (t. e. *bua* 'boden' hos Bureus[5]), i Dalarna 1678 (t. e. *kärnga* 'käringen', *moora* 'modern' hos Columbus[6]), i Östergötland 1684 (t. e. *backoma* af fsv. *bakkumin*[7]), i Dalsland 1697 (t. e. »till *grafwa*» hos Dahlstierna i Kungaskald strof 2, där dock fsv. gen. sg. kan föreligga; men jfr *döra*, *natta*, *stunna*, *wijka* i Giöta Kiämpawisa) alltså allmänneligen i ä. nsv. tid.

Då nu således denna företeelse är så allmänt spridd och så gammal samt särskildt centralsvensk, så vore att förmoda, det spår af densamma äro att träffa i riksspråket, åtminstone något äldre sådant. Emellertid äro dylika spår rätt sällsynta och mestadels något osäkra. Jag granskar därför hvar för sig af de här ifrågakommande ändelserna:

1. 2 pers. pl. pres. ind. har redan i Nya test. 1526 att uppvisa några få exempel på *-a* (10 *-a* mot 1200 *-en*[8]), som emellertid senare blir vanligare, t. e. *skola* Asteropherus,

---

[1] A. st., s. 19 f.

[2] Se Beckman, a. st., s. 17 f.

[3] Se *Ortnamnen i Älvsborgs län* X, 2 och 64; Hesselman, Språk och stil XII, 113.

[4] Se J. Nordlander, *Norrländska samlingar*, s. 202.

[5] Se Sv. landsm., Bihang I, 203.

[6] Se Noreen i *En sv. ordeskötsel af S. Columbus* (1881), s. XXIII.

[7] Se Aurivillius, *Gramm. svec. specimen*, s. 77.

[8] Se Wide, *Verbalböjningen i 1526 års översättning av Nya test.* II, 13.

släppa, giöra Gustaf II Adolf, *bruka* Ax. Oxenstierna osv.[1] Under loppet af 1600-talet blir *-a*, om ock ständigt i minoritet, dock allt mera vanligt[2], så att Tiällmann 1696 (men icke Aurivillius 1684) och ännu Molander (Preludium Grammaticale) 1753 t. o. m. uppta *-a* såsom den enda ändelsen i sina paradigmer, under det att däremot Ljungberg 1756, Sahlstedt, Botin och följande grammatikförfattare blott uppta *-en* (liksom Aurivillius). Då sålunda former på *-a* i indikativen varit mycket vanliga, under det att de, såsom vi nedan skola finna (se 2, 3 och 4), i optativen och imperativen alltid varit mycket sällsynta och i imperfektum aldrig anträffats, så är det tydligt, att de endast till ringa del kunna bero på ifrågavarande dialektala öfvergång, utan i stället väsentligen bero på lån från 3 pers. pl. på samma sätt som Tiällmanns imperfektformer »I älskade» o. d. (jfr ock utbytet af 1 pers. pl. *-om* mot 3 pers. pl. *-a*).

2. 2 pers. pl. opt. uppvisar i ä. nsv. någon gång *-a*, t. e. *spiärna, stöta* Messenius[3], hvilka former väl få uppfattas som dialektala eller möjligen som beroende på lån från indikativen (se ofvan under 1).

3. 2 pers. pl. imperat. ändas äfvenledes i ä. nsv. stundom, ehuru i det hela sällan, på *-a*, t. e. *affwittra, betrackta* Brasck[4]. Att dylika former äro af dialektalt ursprung, är särskildt sannolikt, då de träffas — jämförelsevis ofta — hos en Chronander[4], hvilken var från Västergötland, där imperativens pl. enligt Hofs uppgift redan på hans tid (lik-

---

[1] Se Noreen-Meyer, *Valda stycken*, s. 52 r. 27; 95, 22 och 23; 123, 15.

[2] En mängd exempel från Asteropherus, Messenius, Rondeletius, Prytz, Gustaf II Adolf, Brasck, Chronander, E. Kolmodin, Hiärne, Spegel, J. Paulinus, Wexionius, Lucidor, Börk, Swedberg, Lagerlööf, Dahlstierna, Runius m. fl. anföras af Hellquist, *Studier i 1600-talets sv.*, s. 145 med not 2, och Åkerblom, *Runii svenska rim*, s. 151 f.

[3] Se Hellquist, a. st., s. 146.

[4] Se Hellquist, a. st., s. 148.

som ännu i dag) uti dialekten ändades på *-a*. Troligen har detta *-a* äfven spelat en roll vid uppkomsten af det hypersvecistiska *-ar*, som i ä. nsv. stundom ersätter den under 1600-talet ju allra vanligaste [1] imperativändelsen *-er*, t. e. *förkunnar, hwilar, spelar* Messenius, *skaffar* Chronander [1], *bedröfwar, beklagar* Wivallius, *annammar* Brasck [2]. — Icke alls hithörande äro de nutida riksspråkliga, företrädesvis till barn använda och lika väl för sg. som pl. fungerande uttrycken af typen »*sofva* snällt nu! inte *göra* så!» o. d. Dessa innehålla nämligen — liksom tyskans »rechts fahren!» o. d. — infinitiv (jfr V, 116).

4. 2 pers. pl. imperf. ind. och 2 pers. pl. konj. ha mig veterligen aldrig anträffats med ändelsen *-a*.

5. Nom. (dat., ack.) sg. af fem. starka substantiver i best. form visar i litteratur med riksspråkliga anspråk aldrig i y. nsv. och ytterligt sällan i ä. nsv. ändelsen *-a*, t. e. *dörra* hos Holmström [3]. De ofvan s. 416 anförda hithörande fallen äro nämligen uppenbara dialektformer (möjligen med undantag af Dahlstiernas tvetydiga *grafwa*) [4]. Däremot förekommer i ä. nsv. ofta en — för öfrigt redan i y. fsv. 1498 uppdykande [5] — ändelse *-an*. Denna är dock ännu på 1500-talet jämförelsevis sällsynt, t. e. *pulsan* B. Olai [6] (osäkert exempel, emedan ordet såväl i mlty., hvarifrån det lånats, som i y. nsv. är mask. och i fsv. af ovisst genus), *axlann, mastann* Hogenschild Bielke [7]. Så mycket vanligare är den på 1600-talet och i början af 1700-talet, t. e. *handan, krogan*

---

[1] Se Hellquist, a. st., s. 148.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 115 r. 13 och 19; 121, 6.

[3] Se Samlaren 1881, s. 97.

[4] Columbus yttrar omedelbart sedan han anfört uttalet *moora*: »skrijf . . *modren* eller *mooren*» (jfr ock Hesselman, Språk och stil XI, 157 f.).

[5] Se Lindroth, Språk och stil XII, 96.

[6] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 37 r. 21.

[7] Se Hesselman, a. st., s. 155 not 1.

(märk att ordet i vissa sv. dialekter nu är fem.) Rondeletius (troligen västmanlänning), *wärldan* Messenius (östgöte, men ordet lagdt i munnen på en hälsingbonde), *brudhan, handhan, iungfruan, siälan, sängan* Gyllenmärs (västgöte), *blodsottan* Gyllenius (värmlänning), *döran, sanningan* Lucidor (stockholmare), *granan, gätan* 'geten', *handan, solan, sårgian, tössan* 'tösen', *wijkan* Dahlstierna (dalslänning), *kraftan, magtan* Gaslander (från Västbo härad i Småland) omkring 1750 [1]. En del af dessa, t. e. de från Gaslander anförda, äro tydligtvis rena dialektformer, stammande från de trakter, där såsom ofvan (s. 415) framhållits utvecklingen af fsv. *-in* till nsv. *-a* hejdats på mellanstadiet *-an*, t. e. delar af södra Småland (åtminstone Södra Möre och angränsande socknar i Norra Möre samt delar af Norrvidinge och Västbo härader) och af mellersta Halland (åtminstone Tvååkers och Drängsereds socknar), i äldre tid äfven Ångermanland (enligt Bureus vittnesbörd) och Stockholm (enligt Hof) [2]. Men deras stora antal och allmänna spridning gör, att man tvifvelsutan måste anse, det de till icke oväsentlig del bero på en kompromiss — först i skrift och sedan eventuellt äfven i tal — mellan det dialektala och det riksspråkliga talet, dsv. man sade t. e. *sänga* o. d., men visste, att den bestämda formen »rätteligen» skulle ändas på *-n*, såsom i mask. alltjämt var

---

[1] Se NOREEN-MEYER, a. st., s. 51 r. 22; 55, 15; 68, 24 och 27; 70, 2; 126, 7; 182, 30; 186, 12; 211, 15; HESSELMAN, a. st. XII, 112; E. NOREEN, Samlaren 1915, s. 44 f.; LINDROTH, a. st.; ÅKERBLOM, a. st., s. 91; Sv. landsm. Bihang I, 294. En mängd andra exempel från Chronander, Gyllenhielm, L. Kagg, Stiernhielm, Brasck, G. Oxenstierna (från Trögd i Uppland), J. Ekeblad, Agneta Horn, Ol. Rudbeck, Spegel, Karl XII och Tessin anföras af HESSELMAN, a. st. XI, 153 ff., HELLQUIST, a. st., s. 89 f., LINDROTH, a. st., ÅKERBLOM, a. st., s. 90 f.

[2] Se LUNDELL, Sv. landsm. 1911, s. 258 f., HESSELMAN, a. st. XI, 153 ff. och 162, WIGFORSS, *Södra Hallands folkmål,* s. 400 f. Åtskilliga dylika dialekter finnas äfven i Norge, där den nutida fördelningen i *-an* och *-a* har att uppvisa exempel redan på 1400-talet, se HÆGSTAD, Arkiv f. nord. fil. XV, 105, och jfr A. B. LARSEN, ib. XIII, 248.

fallet, och man skref därför *sängan*, hvilken skriftform sedan kunde på ortoepisk väg framkalla ett motsvarande uttal [1]. Ett enda hithörande fall synes ha inträngt i riksspråket så grundligt, att det ända till våra dagar bevarats, nämligen »i *onödan*», som ännu hos Silverstolpe (Försök till en ny uppfattning osv., s. 70) heter »i *onöden*».

6. Nom. (dat., ack.) pl. neutr. i bestämd form har ju numera både *-a* och *-en* som ändelse, t. e. *stycken-a* (så hos Sahlstedt 1769), *bin-a* (Lind 1738, Sahlstedt 1798; jfr redan hos Kellgren *knän-a*) jämte det i högre stil brukliga *bi-en*, *öron-a* (redan hos Stiernhielm jämte *ögon-en* [2]) vid sidan af det högre *öron-en*, *berg-en-a* (enligt Hof redan på hans tid förekommande i Uppland; J. G. Oxenstierna har *bergena* — så ock Ehrensvärd, se SAOB — *behagena* o. d. [3]) jämte högre (och allmänt nysvenskt) *berg-en*, den lägre stilens *barn-a* (*ben-a* o. d.) jämte mellanstilens *barn-en-a* och det högre *barn-en*. Men mycket ovisst är, om ens de sist nämnda få med Beckman [4] anses som »rena dialektformer» med *-a* uppkommet af *-en*. Visserligen har Rydqvist »hos en onämnd författare» träffat ett *dikenen* och jag själf hos Sparrman (1783) två gånger [5] *knänen*, liksom ock enligt Kock [6] nu i sydsvenskt samtalsspråk sådant som *äpplenen* kan förekomma, och visserligen har Rudbeck 1701 (m. fl., se SAOB) *binen* och Sahlstedt 1769 *binen*, *bonen*, *strånen* (detta ock hos Möller 1808) o. d., men för typen *berg-en-a* är den förutsatta utgångspunkten *bergenen* alltför svagt stödd genom det enda därmed stämmande exempel jag anträffat, nämligen *benenen* hos

---

[1] Jfr Hesselmans utförligare argumentering för denna mening i Språk och stil XII, 114 ff., där dock det ortoepiska motivet tilldelas en ännu större roll än jag här ofvan trott mig böra tillerkänna detsamma.

[2] Se Noreen-Meyer, a. st., s. 118 r. 12, resp. 13.

[3] Se Rydqvist, *Sv. språkets lagar* II, 339. Jfr Hesselman, Språk och stil XI, 166: »*takena* ofta på 1700-talet».

[4] Se Sv. landsm. XIII, 3, s. 49.

[5] Se *Resa Till Goda Hopps-Udden* I, 538 f.

[6] Se Sv. landsm. XV, 5, s. 44.

Bureus [1], som kanske t. o. m. rentaf är ett dittografiskt skriffel för *benen*. I fråga om denna typ måste vi anta en analogibildning efter mask. och fem., på så sätt att till *-en* lagts *-(n)a*, en förklaring som synes mig vara afgjordt att föredraga framför Beckmans »kompromiss mellan riksspråk och dialekt», dvs. mellan *bergen* och *berga*. Men är *-a* i *bergena* så att förklara som jag här föreslagit, så är väl *-a* äfven i öfriga ofvan anförda typer tillkommet på samma sätt, dvs. *bi-en*, *bi-na* (*dike-na*) och *bin-en* (*diken-en*) äro olika, sidoordnade försök att bilda en ny bestämd plural till *bi* (*dike*), sedan den gamla formen *bin* (*diken*) tagits i anspråk såsom obestämd pluralform. Att *-na* här är den mask.-fem. artikeln, framgår till yttermera visso af Aurivillius grammatik (s. 90), som har *bij-ne* osv., förhållande sig till det yngre *bi-na* liksom det äldre *stolarne* till det yngre *stolarna* o. d. *Barna* (*bena*) o. a. former äro väl snarare synkoperade af *barnena* (*benena*) o. d. än att uppfatta som ett ursprungligt *barn-na* (*ben-na*), ett åskådningssätt som ej stödes af *fönsterna* o. d., ty här ha vi väl att göra med metates eller synkope af *fönstrena*, bildadt efter typen *bergena*.

Om vi ock således i detta fall ej ha något säkert eller ens sannolikt exempel på *-a*, så träffas däremot i ä. nsv. stundom samma dialektala *-an* som vi ofvan under 5 diskuterat, och som väl här är att förklara på samma sätt som där. Exempel äro *skärann* Hogenschild Bielke, *benan*, *fönstran*, *järnan*, *skäran* Gyllenhielm [2], *karan*, *skäran* Axehiälm [3]. Detta *-an* uppträder då äfven i stället för *-en* i fem. af den förr så vanliga typen *gettren*, t. e. *hendran* Messenius [4], *södhran* 'fåren' Prytz [5], *däldran-s* Holmström [6].

---

[1] Se Sv. landsm. Bihang I, 178.

[2] Se Hesselman, Språk och stil XI, 155 not 1.

[3] Se Lindroth, ib. XII, 97 (där dock genom tryckfel står *karen*).

[4] Se Hellquist, *Stud. i 1600-talets sv.*, s. 90.

[5] Se Sv. landsm. Bihang I, 126.

[6] Se Hesselman, a. st., s. 154.

7. För öfrigt är väl såsom hithörande blott att anföra *dagsmeja* (*dagzmäien* 1545, isl. *dagsmegen*)[1], ty då Beckman[2] för helt eller delvis hit *bittida* (lån från mlty. *bituden*; redan fsv. *bittidha* jämte *bittijden*), så är detta ett alldeles onödigt antagande, eftersom *-a* alltför väl kan bero på ombildning efter andra adverber, särskildt det förr så vanliga *tidha*, hvartill kommer, att ordet kanske är en på vanligt hypersvecistiskt sätt gjord ombildning af mnederl. *bitīde* (eller, såsom SAOB vill, af en däremot svarande, men ej anträffad mlty. form)[3]. Af den dialektala typen fem. *lita* till mask. *liten* finnes, så vidt jag vet, påfallande nog intet spår i riksspråklig litteratur. Fullt visst är, att vi icke — såsom Hesselman föreslagit[4] — ha ett spår af det ofvan under 5 och

---

[1] Se utförligt härom Lindroth, Från filol. föreningen i Lund III, 43 ff.

[2] Se Sv. landsm. XIII, 5, s. 50.

[3] Ännu mycket obehöfligare är Beckmans (a. st. s. 51 f.) tillgripande af den på många håll förekommande dialektala utvecklingen af fsv. trycksvagt *-on* till *-a* för att — efter Hofs och Brates föredöme — förklara *anka* ur ett postuleradt fsv. *an(d)kona*. Ty om denna härledning är riktig — om en annan, lika rimlig se SAOB — så är det vida rimligare att antaga, det de båda formerna förhålla sig till hvarandra så som fsv. (och fno.) *frænka* till *fræn(d)kona* (och isl. *griþka* till *griþkona*), dvs. att vi i båda fallen ha att göra med redan i förlitterär tid uppkomna »kortformer». I väsentlig öfverensstämmelse med en antydan af Bugge, Arkiv f. nord. fil. IV, 120 noten — annorlunda, men enligt min mening ej antagligt, Kock, *Undersökningar i sv. språkhistoria*, s. 76 f. — tänker jag mig dessa uppkomna på följande sätt. Af de med artikel försedda formerna, t. e. *fræn(d)kununnar*, *-kununni*, *-kununa* osv., uppstod genom haplologisk uteslutning af det ena *-un-* formerna *fræn(d)kunnar*, *-kunni*, *-kuna* osv., hvarefter dessa analyserades som *fræn(d)ku-nnar* osv. och framkallade en obestämd form *fræn(d)ku*, hvartill helt naturligt nyskapades en nom. *fræn(d)ka*. — Lika litet tilltalas jag af Beckmans andra förslag till användande af samma dialektala utveckling, nämligen då han vill härleda typerna *Bergströmskan* och *pastorskan* ur *Bergströms-konan*, resp. *pastorskonan*. Jag ansluter mig härvidlag helt till Tamms mening (*Om ty. ändelser i sv.*, s. 40 f., och *Om avledningsändelser hos sv. substantiv*, s. 81), att dessa ord och deras gelikar äro efterbildningar efter den från mlty. lånade typen *krögerska* (mlty. *krōgersche*).

[4] Se Språk och stil XII, 116 not 2.

6 behandlade dialektala *-an* i *mellan*, ty då detta ord förekommer med *-an* redan i Dala- och Gottlandslagarna, och då dels vi icke ha någon som helst rätt att förlägga öfvergången *-in* > *-a(n)* till en så tidig period som omkring 1350, dels gutniskan icke deltagit i denna öfvergång (jfr t. e. Fårömålets *aldi*, fsv. *aldin* 'ollon', *dūri* 'dörren', *kalli* 'kallen' o. d. gentemot *milla*, fgutn. *millan*) [1], så är tydligt, att *mellan* måste förklaras på annat sätt, rimligtvis, såsom jag för länge sedan föreslagit [2], som en ombildning efter *ofvan* och *nedan*, fsv. *framman* och *aptan* m. m., liksom biformen fsv. *mællir* bildats efter fsv. *yvir* och *undir*, *fyrir* och *æptir* m. m. [3]

---

[1] Se Noreen, Sv. landsm. I, 309.

[2] Se Arkiv f. nord. fil. VI, 363 f.

[3] Om riksspråkliga spår af den dialektala utvecklingen *ö* > *8*, *θ*, *ɑ* se ofvan s. 223 f. Till de där nämnda exemplen kunna läggas *forst* Var. rer. voc., Ol. Petri, L. Petri (se Vendell, *Språket i P. Swarts krönika*, s. 240), *i forstenne* 'i förstone', *genwordigh*, *storre*, *storst* L. Petri (se Kock, Arkiv XVI, 267 noten; de därstädes äfven anförda *fortorna* och *tilborlika* höra säkerligen icke, såsom Kock antar, hit, utan bero på lån, resp. påverkan från mlty., och det äfvenledes hitförda *mordhare* är antingen det fsv., isl. *morþare* eller ombildning af mlty. *morder*).

2. Sonanterna i yngre lånord.

§ 39. Inledning.

De främmande vokalernas öden i svenskan betingas väsentligen af andra faktorer än de inhemskas. De förras förändringar äro vanligen af följande tre slag, ordnade efter aftagande frekvens:

1. Ortoepiska (om hvilket begrepp se ofvan s. 12 ff.), väl i de flesta fall och beroende på att de flesta lånord upptagas på litterär väg samt sedan oftast reproduceras af personer som ej äro (alls eller tillräckligt) mäktiga det främmande språket. Så t. e. uttala vi det fra. *departement*, det ty. *grufva* och det dels engl., dels ty. *schal* med resp. *æ*, *u* och *a*, ehuru fra. *en* (dvs. nasaleradt *a*), ty. *u* samt engl. och ty. *aw* (dvs. resp. *ɒ* och *a* i *shawl*) i dessa ord snarast låta som resp. sv. riksspråkets *a*, *o*, *ɑ* och öppet *a*.

2. Ljudsubstitution (om hvilket begrepp se ofvan s. 21 f.) vid ordens direkta upptagande i talspråket, dels omedveten hos personer med dålig prononciation af det främmande språket, dels medveten (och i allmänhet prisvärd) försvenskning af ljuden. Den förekommer naturligtvis blott i fråga om för svenskan främmande ljud, men inträder då, såväl när klyftan mellan det främmande och det svenska är minimal, såsom vid allmäneuropeiskt kort *a* (dvs. *a*) och *o* eller långt *e*, *i*, *ä* och *ö*, som ock när den är större, såsom vid ty. långt *o* (dvs. *ɵ*, fra. kort och långt *o* före *r* (dvs. ungefär *o*) och engl. långt *a* (dvs. *eɪ*), för hvilka ljud vi i

allmänhet substituera resp. *å, å, ä* (dvs. *a, a* såsom långt och *o* såsom kort, *æ*) — icke *o, o, a* (dvs. *o, o, a*), såsom vid ortoepisk förändring (se ofvan 1) skulle vara fallet — t. e. i *Robert, enorm, James*; ja, äfven när klyftan är mycket stor, såsom fallet är t. e. vid fra. nasalerade vokaler, som vi återge med sv. vokal + *ŋ*-ljud såsom i *departemang* (ortoepiskt *-mänt*, se ofvan 1), *bassäng, vingtun* (uttaladt *vängtöng*), *ballong*.

3. Ljudskridning (om hvilket begrepp se ofvan s. 26), försiggången efter den tid, då orden inlånats, och på samma sätt som i inhemska ord.

FÖRSTA KAPITLET.

A-ljud.

Utomsvenskt (liksom ock direkt från fsv. inlånadt) *a* (vare sig taladt eller skrifvet) uppträder i nysvenskan då ljudet är långt såsom slutet *a*, dvs. *a* (ehuru europeiskt *a* — dvs. *a* — står närmast vårt öppna *a*, se I, 521), då ljudet är kort däremot som öppet *a*.

§ 40. Långt *a*.

1. I följande — här alfabetiskt ordnade — till enkla ord hörande, af upptakt föregångna och sålunda hufvudaccenten uppbärande ordslut [1]:

hurr*a*, ar*ab*, par*abel*, kandel*aber*, syll*abisk*, abrakad*abra*, ball*ad*, pom*ada*, esk*ader*, Conr*adi*, pall*adium*, Arc*adius*, eldor*ado*, ser*af*, epit*afium*, adi*afora*, arkipel*ag*, bag*age*, pod*ager*, ad*agio*, ark*aisk*, klo*ak*, förs*aka*, spekt*akel*, fi*a'ker* (jämte fi*ak'er*), kan*al*, mars*a'la* (jämte *mars'ala*), reg*ale*, alk*a'li* (jämte *al'kali*), Am*alia*, viktu*alier*, Vit*alis*, jovi*alisk*, rekl*am*, panor*ama*, ex*amen*, hex*ameter*, bals*amisk*, kapl*an*, Juli*ana*, Nat*anael*, miscell*aneer*, Ambrosi*ani*, Tit*ania*, bot*anisk*, ger*anium*, Camp*anius*, gu*ano*, Em*anuel*, ark*anum*, eskul*ap*, konst*apel*, dak*apo*, stand*ar*, ti*ara*, kok*ard*, janu*ari*, vik*arie*, impress*ario*, skol*aris*, solid*arisk*, semin*arium*, abeced*arius*, kal*as*, ak*asia*, kauk*asisk*, gymn*asium*,

---

[1] Jag anför här blott hvart sitt exempel såsom representant för typen; se för större exempelsamlingar II, 362 ff., 387 ff. och 402 ff.

sold*at*, Ag*ata* (eller rag*ata* [1]), Levi*atan*, te*ater*, Ak*ates*, met*atesis*, flegm*atiker*, priv*atim*, pot*atis*, fan*atisk*, mån*atlig*, stack*ato*, inform*ator*, kalf*atra* (jfr nedan s. 439), ultim*atum*, laud*atur*, hi*atus*, Nikol*aus*, okt*av*, kad*aver*, Okt*avia*, Okt*avius*.

2. I bl. a. följande enkla, upptaktslösa ords [2] tryckstarka (vare sig hel- eller halfstarka) stafvelse [3] (eller stafvelser):

Abel, *Abraham** [4], *abrodd* (från da., se ofvan s. 147), *Ada*, *Adam** [5], *adel**, *Adelheid** [6], *Adolf*, *aflat** (*-latt* Ol. Petri, Dalin 1850, se SAOB; jfr ofvan s. 135), *afvenbok* (*hafven-* Ihre; från da., se ofvan s. 135 och SAOB), *Agaton*, *agio*, *Alarik* (från västgotiskan), *allvar** (i Finland *allvarr*; jfr ofvan s. 141), *alun**, *ana*, *ananas*, *anis*, *anor* (jfr ofvan s. 406), *antvarda** (jfr ofvan s. 150 f.), *ar* (från fra.), *Arendt*, *Arne** (finns visserligen redan i ä. fsv., men är troligen nu väsentligen ungt lån från no.), *Arnold**, *Aron*, *art**, *as**, *as* 'asagud' (från isl.; jfr ofvan s. 157), *August* (uttaladt trestafvigt; uttalas äfven tvåstafvigt, dels på tyskt vis med diftongiskt *Au-*, dels på halffranskt med *Å-*), *azur* (jfr II, 287);

babord 1672 ff. (förr äfven *bakbord* 1644 ff. och *bagbord* 1705 ff. — se SAOB — från fra. *bâbord* och nederl. *bakboord*, *bagboord*), (varu)*bal* 1671 ff. (se SAOB), (barn)-

---

[1] Till sv. dial. *ragat* 'landstrykare' från mlat. *ragatius* 'springpojke' (se Torp, *Nynorsk et. ordbok*, s. 509).

[2] Om ej annat uttryckligen säges, äro de samtliga lån i närmaste hand från tyskan, företrädesvis lågtyskan.

[3] Jag förbigår naturligtvis här sådana lånord som *apa*, *drake*, *krage*, *lakan*, (salt)*lake*, *mana*, *scharlakan*, *smaka*, *tafla*, *valnöt* m. fl., hvilka antingen bevisligen eller efter all sannolikhet funnos redan i ä. fsv. och sålunda från nsv. synpunkt äro likställda med inhemska ord samt därför af mig redan ofvan s. 160 ff. såsom »arford» behandlats. — De i y. fsv. anträffade orden utmärkas af mig i det följande medelst ett efterställdt *, under det att de först från nsv. tid kända förbli obetecknade.

[4] Se Grape, *Stud. över de i sv. inlånade personnamnen*, s. 4 f.

[5] Se Grape, a. st., s. 16 f.

[6] Se Grape, a. st., s. 18 f.

bal 1652 ff. (se SAOB; från fra. *bal* på ortoepisk väg [1]; jfr biformen *ball* hos Schenberg 1739 liksom i no. och ty. genom ljudsubstitution), *ban* (t. e. af Kroatien), *ban* (på hammare o. d.), *bana** (poetiskt äfven *ban*), *-bar** i adjektiver (se VII, 189 ff. [2]), *bard*(poesi), *bard*(hval; från nederl. *baard* 'skägg', jfr *bardskärare* ofvan s. 151), *bardalek* (från fsv., se ofvan s. 157), *barium*, *bas* 'förman', *bas* i musik (från fra. *basse* med halflångt *a*-ljud; förr äfven *bass* — se SAOB — på ortoepisk väg liksom ty. och engl. *bass*), *bas* 'grundval' (från fra. *base*), *basalt* (jämte *basal't*), *basis*, *Blasie**-holmen (från lat. *Blasius*), *bra* (förr *braf*, t. e. Serenius, Lind, från lty. *brav*), *bönhas* (jfr ofvan s. 146);

Charles (från engl.);

da'del (jämte vanligare *dad'el*, se s. 436) 1541 ff., *daler* 1534 ff., *dalia* (sv.-lat., se vidare SAOB), *dam* (från ä. ty. *dam*, se SAOB), *dan** (jfr s. 436) och det därtill på sv. botten bildade *dana* Spegel ff., *danaarf** (från fsv., jfr ofvan s. 157), *Daniel**, *dat** (jfr ofvan s. 146, där den sällsynta ä. nsv. biformen *dåt* — se SAOB — borde ha omnämnts), *dativ*, *David**, *dram* (från fra.) eller *drama* (från ty.), *drapa* (från isl., jfr ofvan s. 157);

fabel, *Fabian*, *facit*, *fan* på fjäder (från lty. *fān* 'räfsvans' [3]), *fan* 'djäfvulen' (ä. nsv. och ännu i poesi, t. e. hos Fröding och Karlfeldt — jfr äfven ofvan s. 372 — *fanen* af fris. *fannen* [4]; utveckladt som våra dialekters *bon* af *bonden* o. d.), *fana**, subst. *fara** och det dithörande *farsot* (efter mlty. *vārsucht*), *fart*, *fatum* (från lat.), *filfras*, *fras*, *frat*, *fältspat*;

*Gabriel**, *gala* (ortoepiskt af ty. *gala* — från spa. *gala* — jämte ä. ty. *galla*, hvarifrån vårt alternativa uttal *galla*),

[1] Annorlunda, men otillfredsställande dels SAOB, dels KOCK, Arkiv f. nord. fil. XXIV. 186.

[2] Jfr utförligare TAMM, *Om ty. ändelser i sv.*, s. 9 f., och *Om avledningsändelser hos sv. adj.*, s. 14 ff.

[3] Se TAMM, *Granskning av sv. ord*, s. 6.

[4] Se KOCK, Nord. tidskr. f. filologi, N. R. VII, 303 ff.

gar(koppar), *Gardarike* (från isl., jfr ofvan s. 147), *garde* (jfr s. 437), *garfågel* (väl från ä. da. *gar*, färöiskt *garfugl*), *gas*(låga), *gas*(tyg; fra. *gaze*, nederl. *gaas*), *glaf* (ffra. *glave*) eller *glafven** (mlty. oblikt *glaven*), *glas**, *grad**, *gratis*;

Hagbard (från isl., se ofvan s. 156 not 2), *Hakon* (från isl., jfr ofvan s. 134 not 6), *hal** (ä. ty. *hal*, sydty. dial. *hahl*)[1], *hala**, *hanrej*, *Ha'ns** (jämte *Han's*, se s. 438), *Harald** (väsentligen från isl., se ofvan s. 161 f.), *harnesk** (se ofvan s. 380), *has** (nederl. *haas*)[2], *Havamal* (från isl., jfr ofvan s. 157), *hille-* eller *hällebard** (jfr ofvan s. 151 med not 2), *hvalraf* (från da.), *hvalross*;

*jaga**, *Jakob**, *Jan* (af fsv. *Iahan* från mlty., jfr nederl. *Jan*) och det därmed, såsom det antas, identiska *jan* i brädspel, *jarl** (från fsv.; jfr däremot det ärfda, icke lånade, *Järl-* i ortnamn som *Järlebo*);

*kabel**, *kader* (fra. *cadre*), *kakao*, *kakel* (mnederl. *cakel*, mlty. *kachel*), *kakerlack* (ty. *kakerlak*) eller oftare *-lacka* (jämte *kackerlack* — nederl. *kakkerlak* — eller oftare *-lacka*; hos Weste *kackerlac'k*), *kal*, *kalfatra* (se nedan s. 439), *kali* och *kalium*, *kaos*, *kap* 'udde', ett godt *kap* och *kapa* åt sig samt *kapare* (alla tre från nederl.), *kapa* 'afhugga' (förr *kappa*[3] från ty. och nederl. *kappen*), *kapplake* (från nederl. *kaplaken* med afskiljande af *-n*, som uppfattats såsom artikel), *kapris* (från lat. *capparis*; jfr ä. nsv. *kapres* Lex. Linc. af ä. ty. *cappres*), *karda* (jfr ofvan s. 152) med det dithörande på svensk botten bildade *kardborre* (mlty. *karde*; kanske ombildning af ä. nsv. *karraborre* Var. rer. voc. ff., senare *kar-*

---

[1] Se Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 361; Weigand, *D. Wörterbuch*, 5. Aufl., I, 795.

[2] Annorlunda (till isl. *hásin*!) Söderwall, *Ordbok*, Kock, a. st., I, 363, Falk-Torp, *Norw.-dän. et. Wörterbuch* I, 383, samt under uttalande af starka tvifvelsmål Tamm, *Et. sv. ordbok*, och Torp, *Nynorsk et. ordbok*, s. 200.

[3] Så ännu A. v. Hartmansdorff (se Historisk tidskrift 1916, s 93). Om anledningen till den påfallande utvecklingen *kappa* > *kapa* se en gissning hos Tamm, a. st.

borre, som synas höra till no. dial. *karra* 'skrapa', resp. sv. *kara* 'krafsa' [1]), *Karin* (y. fsv. *Kadhrin* af ä. fsv. *Katerina* från ty. *Katharine* och ytterst lat. *Catharina*), *karta* (från lat. *charta*), *kasimir*, *Kasimir* (från polskan), *klaga**, *klar** (jfr ofvan s. 142), *Klara** (väl direkt från lat. utan ty. förmedling), *Klas** (jfr ofvan s. 142), *klav* (ty. *klave*), *knape**, *knapra* (väl af ett icke anträffadt ty. *knapern* — jfr dock *knopern* hos Goethe — vid sidan af *knappern*, hvaraf det i Finland och Västergötland gängse uttalet *knappra*), *krafvel* (mlty. *kravel*; äfven, särskildt ofta i Finland, uttaladt *kravel'l*, jfr fra. *caravelle*), *krakmandel* (nederl. *kraakamandel*, ty. *krachmandel*), *kram**(bod), *kran* (mlty. *krān* 'trana'; jfr *hane* — dvs. 'tupp' — på gevär), *kranium*, *krasch* (oftare *krasch'*, se s. 440; väl af det likabetydande ty. *krach*, men med franskt uttal af *ch*; jfr hurusom vi omvändt uttala fra. *chance* som *tjangs*, dvs. med engelskt uttal af *ch*), *krater*, *kvader*(sten);

sjötermen *laber* (väl icke af lty. *labber* [2], utan af en biform *laber*, som kan förutsättas på grund af lty. *laberen* 'tala slappt, sluddrigt, dumt'), *lafve** (från finska *lave* af ryska *láva* [3]), bi-, på-, ut*laga**, *lager*(källare), *lager*(bär*; fsv. *lagher-*, *laghur-*, *laurbær* från mnederl. *lauwer* och lat. *laurus* med samma utveckling som i sv. dial. *Agerell* 'Aurell', *Magris* 'Maurits' o. d. [4]), *laicus* (från lat.), *la'krits* (ty. *lakritze*, mnederl. *lacrisse*), *lama*, *lana* (från finskan), *lapa**, *lapis* (från lat., väl med ty. förmedling), *Lars** (fsv. *Lars*, *Lares*, *Larens*, *Lafrens*, *Laurens* af lat. *Laurentius*), *later* och det dithörande *olat* (jfr ofvan s. 135), *La'ura* (kortform af lat. *Laurentia*; jfr s. 441), *lava* (från ty. och ital.);

»i sakta *mak*» med de dithörande för-, o*mak* samt *maka*

---

[1] Om dessa båda verbers inbördes förhållande se Torp, a. st., s. 258 f.

[2] Hvarifrån Falk-Torp, a. st. I, 616, troligen oriktigt härleda ordet.

[3] Se vidare Tamm, Indog. Forschungen IV, 396 och *Slaviska lånord från nordiska språk*, s. 28 f.

[4] Jfr vidare Noreen, *Altschwed. gramm.* § 273, 3.

(sig) och typen sko*makare* (hvarom se V, 339 och VII, 219), *ma'krill* (af äldre och ännu vanligt *makril'l* — jfr ofvan s. 371 — ombildning af nederl. *makreel*, troligen efter *sill*), *Malin** (fsv. *Malin, Madlin* af fsa. *Magdalēna* från lat. och grek.), *markatta* Bureus [1] ff. (ä. nsv. äfven *markat* Var. rer. voc., Bureus o. a. [2]; hör hit blott om ordet utgår från sanskr. *markáṭa-* 'en apart', annars ombildning af mlty. *merkatte*, resp. nederl. *meerkat*, på samma sätt som *marsvin*, hvarom se ofvan s. 163), *marter* (fanns säkerligen i fsv., eftersom verbet *martēra* finns där), *ma'ssverk* 'rosverk i spetsbåge' (äfven ortoepiskt *mass'verk*), *masugn** (half öfversättning af ty. *māssofen*), båtsmans- och kocks*mat** (fsv. i diska*mat*), *Ma'urits* (jämte *Mau'rits*; förkortadt af lat. *Mauritius*);

na'dir (äfven *nadi'r*; ty. *nadi'r* från arabiskan), *nardus* (från lat.), *narhval* (från da., lty. och nederl.), *natron*;

page (från fra.), *par**, *paradis**, *pard* (numera vanligen *leopard*), *part**, *pater* (från lat.), *Patrik** (ortoepiskt af engl. *Patrick*), *Pa'ul** eller (från lat.) *Pa'ulus**, *paus* (uttaladt tvåstafvigt; från ty. *pause*), (krigs)*plan* (se s. 143 not 2), (gräs)*plan** samt adj. *plan* och det därtill hörande af*plana** (jfr ofvan s. 143), *pla'tina* (jämte *plati'na*; båda uttalen redan i ty.), *plural* (från ty.) eller *pluralis* (från lat.), *prata*;

Rafael, ram (mlty. *rame* eller ä. hty. *rahm*, nederl. *raam* 'ställ till utspänning' o. d.), *rama** åt sig [3] och det dithörande *berama** (om hvilka båda ord jfr ofvan s. 143) samt det — såsom vokallängden utvisar — åtminstone sekundärt dit anslutna *rampris* (som dock kan vara omtydt af ett ursprungligt *ramppris*, jfr mlty. *im rampe kōpen* 'köpa slumpvis') [4], *Ran* (från isl.; jfr ofvan s. 157), *rar**, *ras* (fra.

---

[1] Se Sv. landsm., Bihang I, 195.

[2] Se Sv. landsm., a. st., s. 194, och Dahlgren, *Glossarium*.

[3] Torp, a. st., s. 511, tycks anse — kanske med rätta — detta ord vara inhemskt och samhörigt med (björn)*ram*.

[4] Geete, *Ordklyfverier*, s. 114 f., som öfversätter ordet med »slumppris (jfr bort-*slumpa*)», härleder det dock från »ett hos oss gammalt in-

race), *rasa** 'vara häftig' (besläktadt, men icke identiskt med det inhemska *rasa* 'störta, ramla' ofvan s. 168), *renfana** (mlty. *reinevane*);

sabel, *sago*(gryn), *sakristia** (från mlat.; den fsv., ännu i nsv. dial. fortlefvande biformen *sakerstige* från mhty. *sacristige*), *salig**, (bram)*salning* (ombildning af nederl. *zaling*), *Salomon**, *Samuel*, *Sara*, *satan* med dess på svensk botten skapade kortform *sate*, *schal* (jfr ofvan s. 424), *singular* (från ty.) eller *singularis* (från lat.), *Skagerak* (från nederl.), (ton)-*skala*, *skral* (lty., nederl. *schrāl*), *slaf* (nederl. *slaaf*, mhty. *slave*), *smal**, *snabel* (från mhty. *snabel* eller nhty. *schnabel*), Viger *spa** (från fsv.), *spader* (ombildning af lty. *spaden* efter *klöfver* [1]), (hand)*spak* (nederl. *spaak*, mlty. *spake*), *spatel* (äfven *spattel*, se s. 447), *stab* (den ty. motsvarigheten till det sv. *staf*), *stabel* (från lat., se ofvan s. 370), *stad* i betydelsen 'urbs' (nederl. *stad*, mlty. *stat*, oblikt *stad*-, pl. *stede*, hvaraf sv. *städer*), *stag* gå af *stapeln* och *stapel*stad (se ofvan s. 164 f.), *start* (från engl.), *stat* (från mlty.) och *status* (från lat.; se vidare ofvan s. 144), *stram*, *svabel* (ombildning efter ovisst mönster af nederl. *zwabber*, hvarifrån ock da. *svaber*, som möjligen förmedlat utvecklingen), *svada* (ty. *schwade*, ital. *suada*), *svafvel**, *svag** (från da. *svag* eller möjligen från mlty. *swak* med *k* öfvergånget till *g* i *försvaga* och därifrån öfverfördt till adj. [2]);

tadel (uttaladt med långt *a*; jfr s. 448), *Tage** (från da.; samma ord som fsv. *taki*, ännu fortlefvande i uttrycket »sätta i *taka* händer»), *talisman*, *tara*, *tarlatan* (oftare *tar'*- eller *tar'latan*, se s. 448; från ty. eller fra.), *tolag* (mlty. *tōlage*), *trafva** (från fris. *trawe* [3] eller fsa. *thravōn* eller möjligen kontamination af mhty. *traben* och mlty. *draven*), *tran* (jfr ofvan s. 144), *tsar* (från ty. *zar* eller ry. *car*);

---

hemskt ord *ram* med betydelsen lycka, slump, tur». Ett sådant ord existerar emellertid icke; förmodligen afses lånordet (se ofvan s. 143) fsv. *rām*, ä. nsv. *råm* 'mål, tillfälle'.

[1] Se Tamm, *Om avledningsändelser hos sv. substantiv*, s. 49.

[2] Se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 267 anm. 3.

[3] Se Seip, *Låneordstudier* I, 57.

*uppenbar** (omtydning efter fsv. *uppin* af mlty. *openbār*; jfr ofvan s. 144);

vad på benet (mlty. *wade*; samma ord som fsv. *vaþve* 'muskel'), *vad** 'not' (mlty. *wade*) [1], *vapen** (jfr ofvan s. 136 med not 3), *vara* 'räcka', *varsko* (se VII, 199 f.), *varulf* (half öfversättning af mlty. *warwulf*).

§ 41. Kort *a*.

1. I följande till enkla ord hörande, af upptakt föregångna och sålunda hufvudaccenten uppbärande ordslut:

bar*ack*, alp*acka*, kar*aff*, pitsch*aft*, smar*agd*, kav*aj*, be-k*aja*(*d*), Es*aja*(*s*), tok*ajer*, tent*akel*, mass*aker*, kontr*akt*, did*aktisk*, kalf*aktor*, dykd*alb*, her*aldisk*, med*alj*, kan*alje*, marsk*alk*, met*all*, bef*alla* (fsv. *befala* och *-falla* med *ll* från preteritalformerna), in*alles*, gest*alt*, förv*alta*, perist*altisk*, dityr*amb*, telegr*am*, bel*amra*, rev*anche*, konfirm*and*, gurm*and* (dvs. *-aǥd*), ver*anda*, salam*ander*, förv*andla*, komm*ando*, mon*andria*, memor*andum*, tal*ang*, tri*angel*, kamp*anj*, kast*anje*, Bi*anka*, tyr*ann*, hosi*anna*, Joh*annes*, pomer*ans*, bal*ans* (dvs. *-aǥs*), drab*ant*, vak*ant* (dvs. *-aǥt*), and*ante*, tar*antel*, Atl*anten*, Konst*antia*, atl*antisk*, rest*antier*, attr*app*, jal*appa*, rab*arber*, emb*argo*, superk*arg*, dech*arge*, mon*ark*, al*arm*, erb*armlig*, kontersk*arp*, Polyk*arpus*, cig*arr*, bed*arra* (ty. *bedarren*, se SAOB), komp*ars*, pall*asch*, dam*ask*(*or*), fi*asko*, sark*asm*, protopl*asma*, komp*ass*, kaleb*assa*, antimak*assar*, ink*asso*, kontr*ast*, alab*aster*, Seb*astian*, el*astisk*, gramm*atika*, gramm*atisk*, pal*ats*, rab*att*, reg*atta*, cent*aur*, aeron*aut*, tomah*avk*, paj*azzo* [2].

---

[1] Falk-Torp, a. st., s. 1340, säga, att ordet »stimmt zu mhd. *wate*, *wade* 'zugnetz'», men anse det vara inhemskt och stå i afljudsförhållande till fnord. *vāþ* 'väf, not'. Kock, *Sv. ljudhistoria* I, 362, åter identifierar det med detta *vāþ* och tillägger, att »dess *a* (i st. f. väntat *å*) beror väl på invärkan av nnt. *wade*».

[2] För rikare exempelsamling se II, 365 ff., 389 ff. och 404.

2. I bl. a. följande enkla, upptaktslösa ords [1] hel- eller halfstarka stafvelse(r) [2]:

Abbe (kortform af *Abraham*; knappast motsvarande fsv. *Abbe*, som torde ha annan upprinnelse [3]), *abbot** (se ofvan s. 91, 98 och 141), *ack** (från mlty. *ach*, samma ord som det inhemska fsv. *a*, nsv. *åh* [4]), *ackja* (från lapp. *akio, akia*, som troligen självt är urnordiskt lån), *ackusativ, Adde* (kortform af *Adolf*; näppeligen därjämte motsvarande fsv. *Adde* [3]), *afdanka, Agda** (fsv. *Aghada* [5] för ä. *Aghata*), *Agnes** [6], *akt** 'fredlöshet' (från mlty. *acht*), *akt* 'handling' (hvaremot *akt* 'mening, uppmärksamhet' förekommer redan i ä. fsv. och därför här förbigås, jfr not 2), (ad) *akta* (från lat. pl. *acta*), pl. (rättegångs)*akter* (från ty. *akte* af lat. pl. *acta* — se föregående — under det att det nyss nämnda *akt* 'handling, afdelning i skådespel' kommer från ty. *akt* af lat. *actus*), *akter** (ut) och (båt)*akter* (från mlty. och nederl. *achter*), *aktie, -aktig** i adjektiver (se VII, 208 ff. [7]), *aktiv*(*um*), *Al-*

---

[1] Då ej annat anges, lånade (i närmaste hand) från ty., oftast lty.

[2] Jag förbigår äfven här (jfr ofvan s. 427 not 3) sådana lånord som bevisligen funnos redan i ä. fsv. och således från nsv. synpunkt äro »arford», t. e. *allmosa* (se ofvan s. 91), *altare*, (Noaks) *ark, armborst* (se s. 312), (en-, två- osv.)*faldig, hampa, handske, handla* (i betydelsen 'gå till väga' väl inhemskt; jfr isl. *hǫndla*), (nattvards)*kalk, krabba*?, *krank, lampa, maj, makt, mantel, marknad, Markus, marsk*(*alk*), *nalkas, palm, panna*?, *pansar, pant, park, psalm, psaltare, schar'lakan* (jfr s. 164), (ben)*stamp, starr*(blind), *Svante* (i den mån det är kortform af det från slaviskt språk lånade fsv. *Swantepolk*; jfr V, 396), *talg*?, *trappa*?, *tanke*?, *vakta, Valborg, Valdemar, ämbar*, af hvilka dock de här med ? försedda af Falk-Torp betraktas som inhemska (*panna* dock med tvekan; likaså Torp, *Nynorsk et. ordbok*). — I y. fsv. anträffade ord utmärkas här liksom förut medelst ett efterställdt *.

[3] Se härom Lundgren, Sv. landsm. X, 6, s. 1.

[4] Se Tamm, *Fonetiska kännetecken på lånord*, s. 66. Falk-Torp synas däremot anse *ack* vara inhemskt, säkerligen orätt.

[5] Se Grape, *Stud. över de i sv. inlånade personnamnen*, s. 24.

[6] Se utförligt Grape, a. st., s. 24 ff.

[7] Samt Tamm, *Om ty. ändelser i sv.*, s. 1 ff., och *Om avledningsändelser hos sv. adjektiv*, s. 8 ff.

*bert** [1], *Albin*, *Albrekt** [1], *album*, (ljus)*alf* Biörner, Dalin ff. (se SAOB; från isl. med ortoepiskt *f*-ljud jämte mindre vanligt *v*-ljud [2]), *Alf** (väsentligen från isl., men delvis väl äfven fortsättande fsv. *Alf*, ty ordet anträffas då och då i ä. nsv. och har sålunda kanske aldrig varit riktigt ur bruk; det vanligaste uttalet med *f*-ljud är — liksom hos föregående ord — af ortoepisk natur, särskildt beroende på inflytande från namn som *Adolf*, *Rolf*, *Ralf* o. d.), *Alfhild* (från isl.), *Alfons*, *Alfred*, *alg* (från ty. *alge* eller fra. *algue*; förr äfven stundom *alga* direkt från lat., se SAOB), *algebra*, *alka* (från no.), *al'kali* (jämte *alka'li*, se ofvan s. 426), *alkohol*, *Allan* (från engl.), *aller**nådigst o. d. (vanligen dock trycksvagt), *allvar** (jfr ofvan s. 141 och 427), *Alma*, *almanack*, *alp*, *alt*, *amb*, *ambra*, *ambolt* (se ofvan s. 324 och 277), *amen*, subst. *ampel* (från ty.; samma ord som fsv. *ampla* eller *ampul* från lat. *ampulla*), adj. *ampel* (från engl. eller fra. *ample*), *amper**? [3], *amt*, prefixet *an-** (hvarom se VII, 102 ff.), *anbelanga*, *andakt*, *Anders** [4], *anfang* (boktryckeriterm), *anförvandt* (ty. *anverwandt*), (fot)*angel**, *angelägen*, *angenäm*, *anhalt*, (vin)*ankare** (med försvenskad ändelse från ty. *anker*), (skepps)*ankare** (med försvenskad ändelse från ags. *ancor*), *anmoda* (jfr ofvan s. 259), *Anna**, *annbok* (från ty. dial. *hanbök*, *hanbuche* eller da. *avnbøg*, se SAOB), *Annie* (från engl.), *anrika* (ombildning af ty. *anreichern*), *anstalt*, *anständig*, *Anton*, *använda*, *arbete** (af mlty. *arbeit*, se vidare SAOB), (pappers)*ark**, *armod** (jfr s. 91), *arrak* (från engl. eller ty.), *Artur* (från engl. eller ty.), *asfalt*, *aster*, *Astrid* (från fno. [5]), (siden)*atlas* (från

---

[1] Se Grape, a. st., s. 28 ff.

[2] SAOB och Lyttkens-Wulff uppta blott uttalet *alf*, men efter min mening är äfven *alv* rätt vanligt, särskildt i sammansättningar som *ljusalf* o. d.

[3] Se Noreen, *Altschwed. gramm.* § 235 anm. 1. Enligt Falk-Torp och Torp, a. st., skall ordet däremot vara inhemskt.

[4] Se utförligt Grape, a. st., s. 54 ff.

[5] Se Noreen, *Spridda studier*, 3 saml. s. 144 ff. Annorlunda, men ej öfvertygande Läffler, Språk och stil VI, 1 ff.

ty.; förr äfven *atlask* från mlty.), (kart)*atlas*, *Atle* (från isl.; icke fortsättning af ett fsv. *Atle*, hvilket gifvit *Assle* i ortnamn som t. e. *Asslebyn*; jfr *vassle* till *vatten* o. d.), *August*, *auktor* (från lat.; förr äfven *autor* från ty.), *Axel** (fsv. *Axel*, *Axeln* af fda. *Axilen* för *Absalon* [1]);

back(lag), (skruf)*back*, *back*(signal), *Backus* (från lat.), *bajersk* (af ty. *bayerisch*), *balja**, *ballast*, *balsam**, *baltisk*, *Baltsar* (af ty. *Balthasar*, *Baltzer*), *bambu* (från spa.), (röfvar)*band* (af ty. *bande* med anslutning till det inhemska *band*), (spar)*bank*, (järnvägs)*bank* och »öfver en *bank*», *banko*, *banta* och *bantingskur* (båda från engl.), *ban'tler* (ä. ty. *bantlier*), *Barbro** (oblik form af fsv. *Barbara* från ty. och lat.), *bark*(skepp), *barsk*, *Bartold* och *Bartel* (detta delvis kortform af *Bartolomeus*), *baryton*, *basta* 'stopp', *bautasten* (half försvenskning af isl. *bautasteinn*), *bihang*, *Blanche* (från fra.), *blank**, *Blanka**, *brack*(vatten), *bracka* (af lat. *bracca*), *bragte* (ty. *brachte*), *braska** (dels mlty. *brāschen*, dels inhemskt [2]), *brassa*, *bundsförvant* (ty. *bundesverwandt*);

dad'el (jämte ortoepiskt *da'del*, se ofvan s. 428; från mlty. *dadele* eller nederl. *dadel* med vanlig förlängning af intervokaliskt *d* i lånord, jfr *krydda* af mlty. *krude* o. d.), (bly)*dagg* (af nederl. *dag*), *daggert* (från nederl.), *Dagmar* (från da.), *dalja* 'prygla', *dam*(spel; ursprungligen samma ord som *da'm* ofvan s. 428), *dam'ast* (från ty.; förr äfven *damask* från mlty.), *dann* (jämte *dan* ofvan s. 428; från mlty. so*dan*, resp. *dān* 'beskaffad'), *dans** (fsv. *danz* från mlty.), (bak)*danta** (ä. nederl. *danten* 'prata strunt'), *dass* (af ty. *das* [haus; jfr SAOB]), *drabba* Bibeln 1541 ff. (af ä. da. *drabe* med förlängning af det intervokaliska *b*, som är för sv. främmande), *dragga* (från mlty. eller mengl. *draggen*), *dram* 'sup' (från da. eller engl.), *drank**, *drastisk*;

fack, *fackla* (af mlty. *vackele*), *fadd* (fra. *fade*), *faktor*,

[1] Se utförligt härom GRAPE, a. st., s. 6 ff.

[2] Se NOREEN, *Sv. etymologier*, s. 9.

faktum, fals (ty. *falz*), *fanders* (lty.), *fanken* (möjligen ombildning af sydty. dial. *fankel*[1]), *Fanny* Franzén ff. (ortoepiskt från engl.), *fars* (af ty. eller fra. *farce*), *flabb* (mlty. *vlabbe*), *flack, fladdra, flamma, flank* (ty. *flanke*), *flau, frack, frakta** (från mlty. eller nederl. *vrachten*), *frank*, pl. *franker** med det därtill bildade *Frankrike** (fsv. *franka rīke*), *franko, frans* (ty. *franse*), *Frans* (ty. *Franz*), *fransk* (mlty. *vransch*), *fransman* (ty. *franzmann*);

gabbro, gadda (sig tillsammans) Bibeln 1541 ff. (från mlty. *gaden*; om *dd* för *d* se ofvan under *dadel*), *gaffel* Var. rer. voc. ff. (från mlty. *gaffele*), *gaj* 'ett slags kätting' (engl. *guy*), *gal'a* (jämte *ga'la*; se vidare ofvan s. 428), *galder* (isl. *galdr*), *galläpple* (half försvenskning af lty. *gallappel*), *gambit* (äfven uttaladt *gambi't* eller *gangbi'*; från resp. ty. och fra.), *ganska** (fsv. *ganska* jämte *gansk*, kanske af mnederl. *gansch*[2], och *ganza* jämte *ganz*, från mlty., samt *ganskans*, väl af ett *gans-gans*, och *ganst*, väl af ett *ganz-t* eller *gansk-t*), *gard* (fra. *garde*), *gard'e* (ty. *gar'de*; oftare ortoepiskt *ga'rde*, se ofvan s. 429), *garfva, gask* (trots det oklara *g* — jfr fra. *Gaspar(d)* jämte *Kaspar*, ital. *Gasparo* jämte *Casparo* o. d.? — tydligen den da. l'hombre-termen *casque*[3]), *gast** 'spöke' (väl af fris. *gāst*), *gast* 'sjöman' (från lty. eller nederl.), *gastrisk*, (Katte-, spy)*gatt* (af lty. *gatt* 'hål, smal passage'), *Gautiod* (ombildning af isl. *Gautland* efter *Svitiod*), *glandel, glans* (ä. nsv. *glantz* af ty. *glanz*), *glatt, glaubersalt* (half öfversättning af ty. *glaubersalz*), *gram* (ty. *gramm*, fra. *gramme*);

haj(fisk; från nederl. *haai*), (bilda) *haj* (ortoepiskt från fra. *haie*), (bli) *haj* och det dithörande *haja* till (möjligen på något sätt sammanhängande med det från fi. *hai-*

[1] Se TORP, a. st., s. 94.

[2] Så FALK-TORP, *Norw.-dän. et. wtb.* Annorlunda TAMM, *Et. sv. ordbok* (sv. nybildning på *-sk* till mlty. *ganz*). Ännu annorlunda JESPERSEN i Festskrift til V. Thomsen, s. 30 (utgånget från sammanställningar som mlty. *gans gewisse* o. d.).

[3] Om hvilken se GIGAS, Dania III, 28 f.

jakka 'häftig fart' i österbottnisk sv. dial. inlånade *hajakka* i uttrycket »*spring h.*», dvs. springa af och an i ångest, vara skrämd[1]), *hall** 'festsal' (från isl. och kanske i någon mån fsv.), (salu)*hall* med de dithörande *hall*rätt och *hall*stämpel (från mlty. *halle*; ursprungligen samma ord som föregående), *hall* 'vestibul, förrum' (ortoepiskt från engl. *hall*; urspr. samma ord som föreg.), *halma*(spel; från ty., ytterst grek. *ἅλμα* 'språng'), *halsstarrig*, (guld)*halt* och det därmed ursprungligen identiska (göra) *halt* (ingående i *anhalt* ofvan s. 435), kommandoordet *halt* (icke samma ord som föreg., utan ty. imperativ), *hammel, Hampus* omkr. 1700 ff. (månne latinisering af ty. *Hampe*?), *hamster, Hanna* (jfr V, 399), *Han's** (fsv. *Hannes* från mlty.; det alternativa uttalet *Ha'ns* — se ofvan s. 429 — utgår väl från den oklara fsv. biformen *Hanes, Hanus*), *Hansan* och *hanse*stad (mlty. *hanse* 'gille'), *hantlanga*(*re*), *hantverk, Harriet* och *Harry* (båda ortoepiskt från engl.), *harts, haspel* och *haspla, hast, harnesk* (vanligen ortoepiskt *ha'rnesk*, se ofvan s. 429; jfr s. 380), *haubits*, (bergs)*hauptman, Hjalmar* (från isl.);

jacka 1546[2] ff., *Jacques* (från fra.), *jakt**(hund), (is)-*jakt** (ä. nederl. *jaght*; ursprungligen samma ord som föregående), *jamb* (ty. *jambe*), *jaspis, Jean* och *Jeanne* eller *Jeanna* (från fra. *Jean*, resp. *Jeanne*; biformen *Jea'na* — liksom det därmed väl urspr. identiska vulgära *sjana*[3] — beror väl på det fra. uttalet *Jeănne* vid sidan af *Jeănne*[4]);

kabbala, kabeljo (från engl. *cabeliau* af nederl. *kabeljauw*), *kackerlack*(*a*; se ofvan s. 429), *kackla* (mlty. och nederl. *kakelen*)[5], *kadmium, kaffe, kaj, kaja** (kanske[6] »sub-

---

[1] Om hvilket se Saxén, Sv. landsm. XI, 3, s. 120.

[2] Se Klemming, *Skråordningar*, s. 312.

[3] Om hvilket se Hjelmqvist, *Förnamn och familjenamn*, s. 122 f.

[4] Enligt Vietor skall det förra t. o. m. vara det enda brukliga.

[5] Tamm och Torp samt Falk-Torp anse ordet vara en självständig inhemsk onomatopoetisk bildning.

[6] Se Torp, *Nynorsk et. ordbok* under *kaa*.

traktionsbildning» till lty. *kaieke*), *kajman* 'namne' (från fi. *kaima*, gen. *-an*), *Kajsa* (väl sv. nybildning till en mot no. *Kaja* 'Karin' svarande dialektform; jfr omvändt no. *Majsa* vid sidan af sv. *Maja*), *kaj'uta* (jämte *kaju'ta*; från mlty. *kajūte*), *kaktus*, *kalcium*, *kal'fatra* (jämte *ka'lfatra* s. 429 och *kalfa'tra* s. 427, från nederl. och lty. *kalfateren*; förr äfven *kalfata* från nederl. *kalfaten*), *kalk**(sten), *kalla* 'calla palustris', *kal'ikå* (jämte *kalikå'*, från ty. *kaliko*, resp. fra. *calicot*), *kalmus*, *kambrik* (från ty. och engl.), *kambrisk*, *kamfer** eller *kamfert* (fsv. *kamfer* från mnederl.), *kamfio* (kort; väl genom någon ty. förmedling från ital. *cambio* i samma betydelse, ursprungligen 'växel'), *kammare** (fsv. *kamare* och *kamar* af mlty. *kamer*), *kammarduk* (half försvenskning af mlty. *kamerdōk*), *kamp** 'strid', *kandi*(socker), *kanfas* (från ä. ty. *cannefas*), *kankan* (från ty. eller fra. *cancan*), *kanna**, *kansler** (fsv. *kanz(e)ler* från mlty., se s. 410), *kant*, *kantor*, *kantra* (lty. och nederl. *kanteren*), *kantschu(k)*, *kappa**, *kappe** (från fi. *kappa* [1]), *kapplake* (se ofvan s. 429), *kapsel*, *karfva* (från mnederl. eller lty. *karven*; jfr fsv. *kærva* från mlty. *kerven*) [2], *karg** (från mlty. *karch*, gen. *karges*), *karp* Var. rer. voc. ff. (från mlty. *karpe* eller lty. *karp*), *Ka(r)sten**, *kaschmir* (jämte *kasimir*, se ofvan s. 430), *kask* (fra. *casque*), *Kaspar* eller *Kasper*, *kassa*, *kasse* (möjligen från ry. *koš*, gen. *košá*, uttaladt *kasá* [3]), *kassia*, *kast*(väsen; från ty. *kaste* eller fra. *caste*), *katsa** eller *katse** (fsv. *katiza*, *-e*, *katze* från fi. *katitza* [4]), ? (skrika af bara) *katten* (möjligtvis af fra. »crier comme *quatre*» o. d. [5]), *kautschu(k)*, *klaff* (kontamination af ty. *klaff* 'öppning' och *klappe* 'klaff'), *klaffare** (från mlty. *klaffer*), *klammer*, *klang**, *klappa** [2], *klappert* (från

---

[1] Se Tamm, *Et. sv. ordbok*, och Saxén, Sv. landsm. XI, 3, s. 94.

[2] Enligt Falk-Torp och Torp skall ordet vara inhemskt.

[3] Se Torp, *Nynorsk et. ordbok*, s. 260 under *kass*. Andra anse ordet vara inhemskt.

[4] Se Saxén, Sv. landsm. XI, 3, s. 141.

[5] Se Nordfelt, Arkiv f. nord. fil. XXVII, 373 ff.

ty. *klapper* [1]), *klappra* (från ty. *klappern*), *klass* (ä. ty. *class*) och *klassisk, klatsch, knacka, knall*, adj. *knapp* [2], *knaster, knastra* (ty. *knastern*), *kram'** (jämte *kra'm*, se ofvan s. 430), *kramp** (från mlty. *krampe* eller mnederl. *cramp*), *krampa, kramsfågel* (från lty; jfr ä. nsv. *krantzfogel* [3] af mhty. *kranwitvogel*), *krans** (fsv. *kranz* från mlty.), *krapp*(färg), *krasch* (se s. 430), *krass, krasse** (från mhty. *crasse*), *kratsa, kratsch* (väl ombildning efter *klatsch* af ty. *krach*), *kratta* (lty. *kratten*, samma ord som hty. *kratzen*, hvaraf *kratsa*), *kraxa* (ä. ty. *krachitzen*), *krimskrams, kvacksalfvare* (mlty. *quaksalver*), *kvalster, kvant* (mlty. *quant* 'slyngel') och det dithörande vulgära *kvanting, kvantum, kvart, kvarts, kvassia, kålrabbi* (från ty. *kohlrabi*; om $b > bb$ se *drabba* ofvan s. 436);

lack(stång), »*lack** (fsv. *lak* från mlty.) och lyte» (jfr *belacka* från mnederl. *belaken*), *lackmus, ladda* (nybildning till det redan i fsv. förekommande participiet *ladder* 'laddad' — liksom *trötta* för *prøta* efter *prøtter* o. d. — i stället för ett äldre *lada* från mlty. *laden*; eller ock att förklara som *dad'el, krydda, gadda* o. d., se ofvan s. 436 f.) [2], *lak'rits* (jämte *la'krits*, se ofvan s. 430), *Lalla* (kortnamn till *Laura*), *landt*bo, -bruk osv., *langa, lank* (väl från mnederl. *lanc* 'kraftlös' om vätskor) och det kanske dithörande vulgära *lankor* 'hackor i kortspel', *lans* (från lty. eller nederl.), *lanter* (förkortadt af nederl. *lanterlu*), *lanterna* (från lty. eller mnederl.), *lappri** (fsv. *lapparī* 'reparation' af mlty. *lapperie* 'lappverk'), *lappsalfva* (från nederl. *lapzalven*), *lappskoj* (omtydning af no. *labskaus* eller lty. *labskausch*), *lapsus, larm* (lty. förkortning af *allarm*), *larv* 'förklädnad' P. Swart ff. och i öfverförd betydelse 'insektslarv' [4] (ä. da. *larf*, ty.

---

[1] Se Tamm, *Om ty. ändelser i sv.*, s. 22.

[2] Enligt Falk-Torp och Torp skall ordet vara inhemskt.

[3] Se Noreen-Meyer, *Valda stycken*, s. 50 r. 37.

[4] Jfr hurusom *skråpuk* i våra dialekter uppträder i båda betydelserna. Genom en tillfällighet gäller detsamma om rsp. *mask*.

larve 'ansiktsmask' och 'insektlarv'), *lask**(söm; från mnederl. *lasch* eller mlty. *lasche*), *Lasse** (hypokoristisk form af *Lars*), *lasso, lasta** på, *lasting* (från engl.), *Lau'ra* (jämte *La'ura*, se ofvan s. 430);

maffe (från fra.? se ofvan s. 411), *Magda* (ty. kortform af *Magdalena*), *Maggie* (engl. kortform af *Margaretha*), *Magna* (fem. till) *Magnus** (från lat.), *Maja** [1] (mhty. *Marja*, sydty. och schweiziskt *Maja*) och det dithörande *Majken, majs, mak'rill* (jämte *ma'krill*, se ofvan s. 371 och 431), *mal'aga* (ä. *mala'ga* Bellman) [2], *malja* (från mlty. *mallie*), *Malko(l)m* [3] (från skotskan; en M. Hamilton fanns i Sverge redan på 1600-talet, död 1699), *mall* (från nederl. *mal*), *Malla* (kortform af *Amalia* och *Malvina*), *Malte* (från da.), *malva* (från ty. eller direkt från lat.), *mamma* (från ty. *mama'* [4]; om *mm* för *m* jfr not 2 nedan), *mammon, mammut, mandel**, *Manfred, mangel, manhaftig, man'kill* (jämte *mankil'l*; från engl.), *manna* subst., *manna* rå (hvartill äfven be*manna*), *Manne* (kortform af *Emanuel*, ty. äfven *Manuel*), *mannekäng* (jämte *mannekäng'*; från ty. och fra. *mannequin*), *Mante* (biform till *Manne*), *marg* (abstraheradt ur »i *margen*», försvenskning af lat. »in *margine*»), *Margit** (fsv. *Marghēt* af *Margareta*), (spel)*mark* (från fra. *marque*), *markegång* (från mlty. *marketgank*), *markgrefve** (i fsv. anträffadt blott i formen *margrēve*), *markscheider, marktschreier, mar'okäng* (jämte *marokäng'*, från ty. och fra. *maroquin*; om $r > rr$ se nedan not 2), *mars* (från mlty. *martze*, i sammansättning äfven *mars-*), *marsch, mar'sipan* (jämte *marsipa'n*, från ty. *marzipa'n*), *marskland* (från

---

[1] Tillhör fsv., under förutsättning att »Anund *Maio*bonde» Dipl. 1352 hör hit.

[2] Öfvergången $l > ll$ beror på accentflyttningen liksom i *pap'per* af *pape'r, rus'sin* af *rosi'n, bittida* af *biti'da* o. d.

[3] Förlusten af *l* beror på dissimilation; jfr den olika, men af samma orsak framkallade utvecklingen i no. *Ma(l)kolm*.

[4] Så ock FALK-TORP. Däremot antar TEGNÉR, *Hemmets ord*, s. 15, säkerligen oriktigt, direkt lån från fra. *maman*.

da. och fris. *marsk* 'kustbete'), *Marta** (sällan *Ma'rta* enligt 1 ofvan), *Martin** (jämte det redan i ä. fsv. inlånade *Mårten*, hvarom se ofvan s. 151), *martisson*, (ansikts)*mask* (från fra. *masque*), *maska** (från mlty. *masche*[1], samma ord som isl. *mǫskue*), *maskulin*, *maskulinum* (från ty. och lat.), (pappers)-*massa*, *massa* 'negerns herre', *Masse* (hypokoristisk biform till *Mats* och *Magnus*), *massverk* (se ofvan s. 431), *mast*, *matt** (i fsv. ännu blott såsom term i schackspel), *matta* subst., *Matte* och *Mattis* samt *Mats* (kortformer till *Mattias* och *Matteus*), *Mau'rits* (se ofvan s. 431), *mausergevär*, *Max* (ty. kortform af *Maximilian*), *maximum* (från ty. och lat.), *misch-masch*;

nackarödt (folketymologisk ombildning af fra. *nacarat*), *nackdel* (half försvenskning af ty. *nachteil*), *nackspil* (från ty. *nachspiel*), *nafta*, *naja* (från nederl. *naaien* eller lty. *najen* 'sy'), *Najma* (från ty. *Naema*), *nakterhus* (från mlty. *nachthus* med samma ombildning af förra leden som i fsv. *naktergali*, hvarom se ofvan s. 161), *Nalle* (kortform af *Natanael*) och det möjligtvis därmed identiska *nalle* 'björn'[2] (kanske i stället lån från fi. *nalli* 'ung björn eller man', såvida ej detta tvärtom är lån från sv.), *Nancy* (från engl.), *nankin* (från engl.) eller *nanking* (från ty.), *Nanna* (från isl.), *Nanny* (från engl.), (di)*napp** (fsv. *nap* från mlty. eller mnederl.), *Nappe* (kortform af *Napoleon*), *narf* (mlty. *narwe*), *narr* och *narra* samt *narri* (ä. nsv. *narrerij* P. Swart från ett väl en gång befintligt mlty. *narrerie* vid sidan af *narrie*, från hvilket vårt *narri* Rondeletius ff. kan vara direkt lånadt), *Nat'alie* (från fra.; om $t > tt$ jfr ofvan s. 441 not 2), *Natte* (kortform af *Natanael*), *nautisk*;

pack och det därmed etymologiskt identiska »pick och *pack*»[3], *packa** v. och subst. samt *packe** (de båda sist-

[1] Så väl med rätta Söderwall. Enligt Falk-Torp däremot skall ordet vara inhemskt och direkt motsvara det isl. ordet.

[2] Jfr i så fall *Mickel* räf, *Jösse* hare, *Pelle* bock, *Pålle* blacken o. d.

[3] Hvarom se Falk-Torp.

nämnda från mlty. *packe* fem., hvaraf både *-a* och *-e* förklaras), *paddla, paff, paj* (från engl. *pie*), *pajas* (från ty. *paias*, biform till *baias*), *pajgul* (från fra. *paille* 'halm'), *paktum* (från ty. och lat.), *palsternacka* (från mlty. *pa(l)sternake*), *palt** (i fsv. blott funnet i betydelsen 'bit', troligen från mlty. *palte* eller fris. *palt* 'stycke, lapp, trasa' [1]; identiskt härmed är) pl. *paltor, pamp* (mlty. *pampe*), *pank* (ellips af *pank ut* Lind 1749, folketymologisk ombildning af *panckerut* 1647 ff., en kontamination af ä. ty. *pankerutt* och nederl. *bankeroet*; jfr SAOB under *bankrutt*), *panteon, panter, papp* (af mlty. *pap* 'barngröt' eller ä. ty. *papp* 'gröt, klister'), *pappa* (från ty. *papa'*; om *p* > *pp* jfr ofvan s. 441 not 2), *papper** (fsv. *papēr* — jfr ofvan s. 367 och II, 297 — med ljudsubstitution af *ē* för *ei* från ä. ty. *papeyr* vid sidan af fsv. *papīr* från mlty. *papīr*), *parfvel* (ombildning af lat. *parvulus* efter *bängel, murfvel, räkel, slyngel, ängel* o. d.), *parkum* (från ä. da. *parkem* och mlty. *parchem* med samma öfvergång af *-əm* till *-um* som i *Visnum* o. d. [2]), *parm* (från fi. *parmas* [3]), *partisk* (från mlty. *partīesch*), *pascha* (från ty. och turkiskan), *pasma* eller *pasman* (från fi., resp. estn. [4]), *pass* i kortspel (fra. je *passe*), *pass** 'bergpass, respass, vattenpass, passgång m. m.' (i fsv. blott i *vidh p., til p.* och *sā til p.*, hvaraf nsv. *så pass*; från mlty. *pas*) och det dithörande *passa* 'afpassa, passa upp, passa på, vara lagom, passa sig m. m.', *passus* (från lat.), *pasta* (från ty. och ital.), *pastor* (från ty. och lat.), *patschuli* (från fra. *patchouli*), *patt* som schackspels-

---

[1] Om etymon se vidare JOHANSSON, Kuhns Zeitschr. XXXVI, 372 och 377, som dock — möjligen med rätta — liksom FALK-TORP och TORP (under *pjalt*, resp. *pjaltra*) antar att ordet är inhemskt i norden.

[2] Se NOREEN, *Altschwed. gramm.* § 150 anm.

[3] Se vidare SAXÉN, Sv. landsm. XI, 3, s. 185, och där anförd litteratur.

[4] Se SAXÉN, a. st., s. 186 f., och där anförd litteratur samt SETÄLÄ, Fi. ugr. forschungen XIII, 423 och där anförd litteratur. Säkerligen oriktigt härleda FALK-TORP och TORP (under *basme*, resp. *basma*) ordet från mlty. *pasement* 'bård'.

term, *pau's* (jämte *pa'us*, se ofvan s. 431), *plack* (från ty. och fra. *plaque*), *pladdra* (från mlty. *pladderen*), ? (klädes)-*plagg** (från mlty. *plagge* 'lapp, trasa', såvida det ej är inhemskt) och det därmed ursprungligen identiska (hand)-*plagg* samt det dithörande *plagga* på [1], *planka**, *plansch* (från fra. och ty. *planche*, ursprungligen samma ord som föreg.), *planta**, *plants* (väl från ett mot ty. *plantsche* svarande mlty. *plantse*, som kan förutsättas som äldre form för mlty. *planse*; etymologiskt samma ord som *planka* och *plansch*), *plaska*, *plastisk*, *plats** (från mlty. *platze* eller mhty. *platz*), *plattform*, *pracka** på (från fris. *prakken* 'pressa' eller mlty. *prachen* 'tigga'), *prakt* (mlty. *pracht*), *praktisk*, *prassla* (från ty. *prasseln*), *praxis*;

rabbla (från lty. *rabbelen* [2]), *rack* (ty. och engl. kortform af *arrak*), *rackare* (från mlty. *racker* 'flåbuse'), *raffel* (från mlty. *ravel* med *ff* för *f* — som i intervokalisk ställning är främmande för sv. — liksom i *roffa*, *ruff*, *skiffer* o. d.), *Ragnar* (lån från isl., emedan man annars väntar sig *Rag'ner*, se ofvan s. 342), *Ragnhild* (från isl.; jfr det ljudlagsenligt utvecklade *Ragnel* ofvan s. 370), *Rag(n)vald* (från fsv.; jfr det nu stundom förekommande, ljudlagsenligt utvecklade *Rangel*), *rajgräs* (half försvenskning af ty. *raigras*), *ramm*fartyg (ty. *ramm*schiff), *ramp* (ty. *rampe*), *rams**(lök; från mlty. *ramese*), *rang*, *rapp* 'snabb' (mlty. *rap*, gen. *rappes*), (kalk)*rappa* (från ty. be*rappen* [3]), *rappakalja* (från fi. *rapakalja* 'osiladt spisöl' [4]), *rapp*hingst (ä. ty. *rapp* 'korpsvart häst'). *rapphöna* (half försvenskning af mlty. *raphōn*), *raps*

---

[1] Se om denna ordgrupp Johansson, a. st., s. 386, samt Falk-Torp och Torp, hvilka dock alla anta dessa ord vara inhemska, något som synes mig mycket tvifvelaktigt.

[2] Enligt Falk-Torp och Torp (under *rable*, resp. *rabba*) skall ordet vara inhemskt nordiskt.

[3] Se Falk-Torp, *Norw.-dän. et. wtb.*, s. 880.

[4] Se Saxén, Sv. landsm. XI, 3, s. 207.

(ty. kortform af *rapsaat*, hvaraf vårt) *rapsat* [1], *raptus* (från ty. och lat,), *rasp* (från mlty. *raspe* eller nederl. *rasp*), *rassla* (från ty. *rasseln*), *rast* (från mlty.; det etymologiskt identiska, inhemska fsv. *rast* betyder en viss väglängd), *ratt* (mlty. *rat*), *ratsch* (lty. i *ritsch ratsch*), *razzia*, *rättskaffens* (ty. *rechtschaffen*);

sab'bat (från ty., under det att uttalet *sabba't* väl utgår direkt från hebr. *schaba'th*), *sacka* akterut (från lty. *sakken* eller nederl. *zakken* 'falla undan, sätta sig' [2]), *saffran** (från mlty. *saff(e)rān*), *saft*, *sakta** (mlty. *sachte*), *saldo* (från ty. och ital.), *salfva** 'smörjelse' (mlty. *salve*), (gevärs)*salfva* (ty. *salve* från lat.), *sallat** (mlty. *sallāl*), *Sally* (engl. hypokorism för *Sara*), *salmiak*, *salpeter** (mlty. *salpē'ter* såsom ännu alternativt hos Weste), *salvia** (från mlty. *salvi'e* — hvaraf Westes *salvi'a* — och lat. *salvĭa*), *Sam* (engl. kortform af *Samuel*), *samla** (mlty. *sammelen*) [3], *sammet** (fsv. *samet* från mlty. *sammet*), *sandel(trä)*, *sand(a)rak* 'ett slags harts' (ty. *sandarak*), i *sank** (mlty. in *sank*), *Sanna* (kortform af det från hebr. stammande *Susanna*), *sans* (från da., där ordet dock numera vanligen betyder 'sinne' — jfr dock t. e. »gaa fra sans og samling» — och detta från fra. *sens* på en tid då *-s* ännu uttalades), *Sante* (fsv. *Sante*, väl dels kortform af *Finsante* från lat. *Vincentius* [4], dels — såsom släkten Santessons tradition förmäler — öfversättning af stamfaderns namn Helge medelst lat. *sancte*, mlty. *sante* och anslutning till typen »*san(k)te Per*» [5]), *sarg* 'infattning' (ty. *zarge*), (siden)-*sars* (lty. *sars*, ä. hty. *sarse*), *sats* (ty. *satz*), *schack* (mlty. *schak*), *schackra* (ty. *schachern*, jfr mlty. *schakere* 'schackrare'), *schagg* (engl. *shag*), *schakt*, *schappa* (från fr. *échapper*), *sicksack* (ty. *zickzack*, ä. ty. *sicsac*), *skaffa** (mlty. *schaffen*

---

[1] Se A. Lyttkens, *Sv. växtnamn*, s. 902.

[2] Så ock Falk-Torp, a. st., under det att Torp, a. st., säkerligen med orätt, antar ordet vara inhemskt och i betydelse påverkadt af *sagga*.

[3] Falk-Torp och Torp anse däremot ordet vara inhemskt.

[4] Se Lundgren, Arkiv f. nord. fil. X, 176 f. Jfr ty. dial. *Zens* för *Vincenz*.

[5] Se Kock, Arkiv X, 181 f.

från mhty.), *skald** (från isl.), *skalk** 'skälm' (mlty. *schalk*), *skalp* (från engl.), *skans** (fsv. *skanz* från mlty. *skantze*, lty. dial. *schanz*), *skrank* och pl. *skrankor* (från mlty. *schrank*, resp. *schranke* [1]), *skylight* (uttaladt *skajlajt* jämte *skäjläjt* och enligt Wenström-Jeurling vulgärt *skaläj't*; från engl.), *slabbra* 'sladdra' (ty. *schlabbern* 'sladdra, sörpla', lty. *slabberen* 'sörpla'), *sladd* (väl från lty. dial. — Hamburg — *sladde* 'slarfvor, något sladdrigt'), *sladdra* (lty. *sladdern*), *sladdrig* (lty. dial. — Hamburg — *sladderig* 'trasig'), *slagg* Var. rer. voc. ff. (mlty. *slagge*), *slakta** (mlty. *slachten*), (flod)*slam* (mlty. *slam*, gen. *-mmes*), (stor)*slam* (från engl. ortoepiskt; jfr da.-no. *slem* genom ljudsubstitution), *slampa* (ty. *schlampe* [2]), *slang* och (fält)*slanga** (från mlty. *slange* och mnederl. *slang* 'långt rör, slang, orm'), (student)*slang* (från engl.), *slapp* (lty. *slapp* [2]), *smack* 'ett slags fartyg' (från mlty. *smack* [3], nederl. *smak*), *smack* (jämte *su'mak*) 'ett garf- och färgämne' (nederl. och lty. *smak*, *sumak*, ty. *schmack*, *sumach*), *smacka* (mlty. *smacken* [2]), *smalt* 'ett slags blått glas' (lty. *smalte*, nederl. *smalt*), *smalts* 'en blå porslinsfärg' (från ä. ty. glas*schmaltz* [4]), ? *smaska* (möjligen från lty. *smaksen*, kanske med metatesen föranledd af association med *snaska*, *slaska*, *plaska* o. d. [2]), ? *smattra* (kanske från ty. dial. *schmattern* af ett äldre *smatern* — mengl. *smateren* — vid sidan af mhty. *smetern* [5]) [2], *snack**, (upp)*snappa**, *snaps*, ? *snarka** (kanske lån från mlty. *snarken*, eftersom ä. fsv. har formen *snærka*, som stämmer med no. dial. *snerka* och mnederl. *snerken*) [2], *snarra* [6] (troligen liksom ock ä. da. *snarre* 'snerre' lån från lty. [2]; otvifvel-

[1] Falk-Torp anta däremot, troligen oriktigt, inhemsk börd.

[2] Falk-Torp synas däremot anta inhemsk börd.

[3] Se Weigand, *Deutsches Wörterbuch*, 5. Aufl., II, 742.

[4] Se Weigand, a. st., II, 743.

[5] Se Weigand, a. st., II, 749.

[6] Ej i SAOL, men hos Wenström-Jeurling och Leksell samt redan hos Stiernhielm i Hercules v. 513; däremot ej i äldre ordböcker, ehuru dessa från och med Sahlstedt till och med Dalin upptaga (liksom ännu Wenström-Jeurling) det ofvan s. 447 nämnda *snarrverk*.

aktigt är detta fallet med sammansättningen *snarrverk* [1] 'bourdon i orgel'), *snattra** (fsv. *snatra* från mlty. *snateren*), *spackla* (äfven *spaktla* [2]; från ty. *spachteln*), *spalt* (i betydelse öfverensstämmande med ty. *spalte* f. 'kolumn', men i form med ty. *spalt* m. 'rämna'), *spansk* (väl snarare från nederl. *spaansch* än från ty. *spanisch*), *spant* (från lty. och nederl.), *sparris* (se ofvan s. 379), *spasm* (från fra. *spasme*), *spattel* (jämte *spatel* [3], se ofvan s. 432) 'plåsterspade' (ä. ty. *spattel* [4]) och det dithörande *spattla* [5], *sprattla* (måste på grund af sitt *ttl* — som på svensk botten borde ha gifvit *ssl* såsom i *nässla*, *vassle* o. d. — vara lånord [6] och är väl då det mlty. *spartelen* i en ej anträffad äldre form *spratelen*, motsvarande fhty. *sprazalōn*; jfr det nära besläktade synonyma mlty. *spranteln*), (träd)*stam** (i fsv. träffadt blott i betydelsen 'ätt, härstamning', från mlty. *stam*, gen. *-mmes*; inhemskt är däremot bak-, fram*stam* af fsv. *stamn* 'stäf', etymologiskt samma ord som det nyssnämnda tyska), *standard* (från engl.; urspr. samma ord som det från ffra. *estandard* lånade *standar* och det från ty. komna) *standert* 'ett slags flagg', *stank** (etymologiskt samma ord som fsv. *stank* 'skur, stänk'), *stans* (ty. *stanze*), ? *stappla* (väl snarare från lty. *stapelen*, *stappeln* än med Falk-Torp — under *stabbe* — inhemskt = isl. *stǫpla*), ögonsjukdomen *starr* (hos Lind äfven *star* — såsom ännu i

---

[1] Ej i SAOL, men hos Wenström-Jeurling (där ock *snarrjärn* 'ett slags borr') samt i äldre ordböcker (se föreg. not).

[2] Så alternativt enligt Lyttkens-Wulff, *Sv. uttals-ordbok*, s. 292, där äfven ett för andra ordlistor okändt, tydligen från verbet *spackla* utgående subst. *spackel* anföres, detta till och med som normalform vid sidan af synonymerna *spattel* (hvarom se nedan) och *spatel* (se ofvan s. 432). I deras *Sv. ordlista* (1911) saknas emellertid detta *spackel*.

[3] SAOL och Lundell ha blott den sednare formen, men Wenström-Jeurling och Lyttkens-Wulff (1889 och 1911) ha bådadera.

[4] Se Weigand, a. st., II, 903.

[5] Ej i SAOL, men hos Wenström-Jeurling och Lyttkens-Wulff (1889, men ej 1911).

[6] Falk-Torp synas däremot anta inhemsk börd, helt säkert oriktigt.

norskan [1] — och i äldre ordböcker ofta *star-* jämte *starrblind*; från ty. *star*, men påverkadt af *starr* 'stel'), *stass* (mera sällan *stats* [2]; möjligen med Torp-Falk [3] urspr. gen. af mlty. *stāt* i betydelsen 'ståt' — jfr sv. »föra stor *stat*» o. d. — ehuru Tamm [2] identifierar ordet med det följande), brud-, lik*stass* (från mlty. *stacie* af lat. *statio* 'hållplats vid kyrklig procession') [2], *straffa* (mlty. *straffen*), *strax* (mlty. *strackes*, gen. af det i fsv. inlånade *strack* 'rak'), *svabb* (engl. *swab*), *svaja* (från nederl. *zwaaien* och lty. *swäien*), (tvätt)*svamp* (mlty. *swamp* [4]), vara i *svang* (ty. im *schwang* sein), *svans** (fsv. *swanz* från mlty. *swans* och mhty. *swanz*), *svassa* (ty. *schwatzen*);

*tackel** (fsv. *takel* från mlty. och mnederl.), *tad'el* (jämte *ta'del*, se s. 432; från ä. ty. *taddel*, t. e. hos Luther [5]), *taffel* (från mlty.), *tafs* eller (se VII, 262) *tafser* (ty. *taps*) och det dithörande *tafsig* (ombildning af ty. *täpsig* [6] efter *tafser*), *taft*, *takt*, *taktisk* (ty. *taktisch*), *talja* (från lty. och nederl. *talie*), *talk*, *tallrik* (från mlty. *talloreken* med *-en* uppfattadt som artikel; fsv. *talerk* däremot från fda.), *talmi*, *talmud*, *tamp* (lty. *tamp* i samma betydelse [7]), *tandem* (från engl.), *tank* (från engl.), *tant* (ty. *tante*, påverkadt af fra. *tante* och kanske äfven nederl. *tant*), *tapper* (från mlty. [8]), *tapto* (lty. *taptō*), *tarlatan* (se ofvan s. 432), *tars* (fra. *tarse*), *tascha* [9] (i biljard-

---

[1] Se Schjøtt, *No. ordbok*.

[2] Se Tamm, *Fonetiska kännetecken på lånord*, s. 48.

[3] Se *Dansk-norskens lydhistorie*, s. 52 f.; jfr Falk-Torp, a. st., s. 1144 f.

[4] Falk-Torp anta däremot, att ordet är inhemskt, hvilket emellertid väl blott för (flug-, rök- osv.)*svamp* kan komma i fråga.

[5] Se Weigand, a. st., II, 1018.

[6] T. e. hos Goethe, se Weigand, a. st,, II, 1025.

[7] Falk-Torp anta, att ordet lånats (direkt?) från engl. *thump* 'stor klump'.

[8] Se Tamm, a. st., s. 69.

[9] Ej i SAOL, men hos Lyttkens-Wulff.

spel; från fra. *tâcher*), ? *taska* * (mlty. *tasche*)[1], *tass* (ty. *tatze*), *tattare* * (fsv. *tattare*, *tathere*[2] från mlty. *tatere*), *tax* (nederl. *taks*; etymologiskt samma ord som det i ortnamn såsom sv. *Taxviken*, no. *Taksdal* m. m. bevarade fnord. *þǫx*, gen. *þaxar* 'gräfling'[3]), *taxa* (ty. *taxe*), *trakt* (ytterst från lat. *tractus*, men svårligen direkt, ehuru det förmedlande språket är okändt; fsv. *trakter* har liksom isl. *traktr* betydelsen 'kyrkligt sångstycke'), *trakta* (mlty. *trachten*), sjötermen *trall*(verk) 'ett slags galler' (från mlty. *trallie*), ? *tralla* (antingen lån från ty. *tralle(r)n*, biform till *trällern*, eller självständigt uppkommet, liksom det ty. ordet, af *tra la la*), *trampa* * (mlty. *trampen*), *transitiv* (från ty.) och *transitivum* (från lat.), *transito* (från ital.), fågelarten *trapp*[4] (da. *trap* från mhty. *trap* eller mlty. *trappe*), ? *traska* (möjligen från ett mot hty. *tratschen* svarande lty. ord)[5], *tratt* Var. rer. voc. ff. (förr äfven *tratter*; ä. da. *trat*, *tratter*, *tragter* från lty. *trachter*)[6], *tratta* (ty. *tratte* eller ital. *tratta*);

uppbragt, half försvenskning af ty. *aufgebracht*;

stenarten *vacka*, *vacker* * (från mlty. *wacker* 'käck'; att skilja[7] från det visserligen etymologiskt identiska inhemska fsv. *vaker* 'vaksam, aktsam'), *vackla* (mlty. *wackelen*), *vadd* (engl. *wad*), *vaffla*[8] (numera vanligen *våffla*; lty. *wafel*, hty.

---

[1] Falk-Torp anse ordet vara inhemskt, men Frank Fischer, *Die Lehnwörter des Altwestnordischen*, s. 82, och A. Bugge, *Vesterlandenes Indflydelse* s. 155, hålla det isl-fno. *taska* för ett lån, om ock ett mycket gammalt sådant.

[2] Se Söderwall under *tartar*.

[3] Hvarom se *Ortnamnen i Älvsborgs län* XIX, 123; Palander, *Die ahd. tiernamen* I, 57 f.; Falk-Torp, a. st., s. 1218 f.

[4] Stenarten *trapp* är däremot snarare lån från sv. till ty. än tvärtom. Ordet är det samma som sv. dial. *trapp*, no. *trap* 'trappa'.

[5] Jag har i *Sv. etymologier*, s. 27, antagit, att ordet är inhemskt, uppkommet af ett *tradska* (till *tråda*). Likaså nu Falk-Torp.

[6] Om ordets delvis oklara utveckling jfr Tamm, *Granskning av sv. ord*, s. 33.

[7] Hvilket Söderwall i sin *Ordbok* ej gör.

[8] Ej i SAOL, men t. e. hos Dalin (1853) och Lyttkens-Wulff (1889).

waffel), *vaja* (nederl. *waaien*), *vaktel* (da. *vagtel* och ty. *wachtel*), *Valentin*, *Valfrid* m. och f. (från ty. *Walfried*, resp. *Walfriede*), *Valhall* (från isl.), *valka* kläde (mlty. *walken*, etymologiskt identiskt med fsv. *valka*, som kvarlefver i »*valka* en buss»), (fästnings)*vall* * (mlty. *wal* från lat. *vallum*; att skilja [1] från det inhemska gräs*vall*), *vallack* [2] (oftare *valack*; mlty. *wallacke*, nhty. *wallach*), *vallfart*, *vallrat* [3] (äfven *valrat* enligt § 40, s. 433 ofvan; från mlty. eller nhty. *walrat*), *vals* 'rulle' (ty. *walze*), *vals* 'dans' (fra. *valse*), *Valter* * (mhty. *Walther*), *valthorn* (ty. *waldhorn*), *valvel* (nybildning till pl. *valvler* från ty. *valveln* af lat. *valvulæ*), *Vanda* (förmodligen kortform af fty. *Wandala*, *Wandalberga*, *-gard -moda* m. m.), *vandel* * (i fsv. blott anträffadt i bet. 'ersättning, utbyte' såsom ännu i »handel och vandel») och det dithörande *vandla*, *vandra* * (mlty. *wanderen*), *vank* *, *vanka* *, *vankelmod*, *vanna* Var. rer. voc. ff., *vant* på fartyg (från nederl. och lty. *want* 'vant, nät' [4]). *varf* (mlty. *warf*, ä. *werf*), *varp* 'affall', lof-, nord-, ost-, syd-, väst*vart* * (mlty. *-wart*, etymologiskt identiskt med det inhemska i ingen-* och någon*vart* [5]), *vaska* (mlty. *waschen*) [6], *vattra* (mlty. *wateren* 'öfverspola med vatten') [6];

Zacke (kortform af *Zakarias*).

3. I de ojämförligt flesta [7] fall af upptaktsstafvelse i enkelt ord, t. e. *affär*, *baron*, *basun*, *maskin*, *tabell* osv. [8]

[1] Hvilket Söderwall i sin *Ordbok* ej gör.

[2] Ej i SAOL (som blott har *valack*), men t. e. hos Dalin (1853), Lyttkens-Wulff (1889) och Wenström-Jeurling (1891).

[3] Ej i SAOL, men hos Dalin, Lyttkens-Wulff och Wenström-Jeurling.

[4] Se Falk-Torp. Annorlunda, men säkerligen oriktigt Tamm, *Fonetiska kännetecken på lånord*, s. 74.

[5] Se närmare Tamm, *Om ändelser hos adverb*, s. 35 f.

[6] Falk-Torp anse ordet vara inhemskt nordiskt.

[7] Dock icke alla. Inhemska äro t. e. *drasut*, *hvafalls*, *hvasa*, *manet*, *rannsa'ka*, *Skanör*, *skavank*, *varkun'na*, *vaserra* m. fl., se II, 352 f., VII, 131 med not samt ofvan s. 167 med not 5 och s. 257.

[8] En nästan fullständig exempelsamling lämnar nu Lyttkens-Wulffs *Ordskatt och ljudförråd*, s. 8 ff.

4. I en mängd (vanligen till enkla upptaktslösa ord hörande) trycksvaga efterstafvelser af följande typer:

sod*a*, Konr*ad*, arr*ak*, Fing*al*, Ev*ald*, Ad*am*, Herm*an*, an*anas*, Ferdin*and*, Gern*andt*, sen*ap*, Hjalm*ar*, Edv*ard*, Lenn-*art*, paj*as*, Dumr*ath*, Wock*atz*, bor*ax*. För rikare exempelsamling se II, 272 ff.

ANDRA KAPITLET.

O- och Å-ljud.

§ 42. Inledning.

Utomsvenska *o*- och *å*-ljud — vanligen betecknade med bokstafven *o* — uppträda i nysvenskan såsom *å*-ljud (långt *a*, kort *o*) vid ljudsubstitution, däremot som *o*-ljud (långt eller kort *o*) vid ortoepisk behandling. Detta äger rum vare sig det utländska ordets ljud är det »europeiska slutna *o*», dvs. *ọ* i ty. *so*, engl. *so* (med diftongen *ọu*) och det nästan identiska ljudet i fra. *sot* (*beau, on*), da. *so* 'sugga' (se I, 525) eller det »europeiska öppna *o*», dvs. *o* i ty. *volk*, engl. *boy*, da. *bog* (se I, 523) eller *ɷ* i engl. *more* (förr uttaladt *mor*), *not* (se I, 530) — detta ljud dock undantagsvis återgifvet med sv. slutet långt eller öppet kort *a*-ljud, t. e. *baxa* (engl. *box*), *draback*[1] (engl. *drawback*), vulgärt *schapp* 'bod' (se Wenström-Jeurling; engl. *shop*), *tomahak* (se Lyttkens-Wulff, vanligen dock -*havk* eller *håk*, se II, 486; engl. *tomahawk*), *tralla* (engl. *trolley*) 'dressin' — eller *o* i fra. *encore, énorme* (se I, 516) eller till och med mellanljudet mellan *o* och *ɞ* i fra. *école, bonne* (se I, 517). Närmare angifvet uppträda dessa nu nämnda ljud:

A. Då ljudet enligt sv. kvantitetslagar är långt (hvilket ju blott kan vara fallet i tryckstark stafvelse):

1. Såsom *a* (slutet långt *å*) genom ljudsubstitution i ord lånade efter omkring 1400, t. e. *garderob*, uttaladt -*åb*.

[1] Ej i SAOL, men hos Lyttkens-Wulff och Wenström-Jeurling.

2. Såsom *o* (slutet långt *o*):

a) Genom ljudskridning i ord lånade före omkring 1400, alltså icke nsv. lånord och därför icke att här behandla. Dessa ord ha nämligen naturligtvis deltagit i utvecklingen af fsv. *ô* — inhemskt eller lånadt eller substitueradt för andra utländska *o*- eller *å*-ljud — till *o* och därför redan behandlats ofvan s. 90 ff. och 102 f., t. e. *krona*, *torn*.

b) Af ortoepiska skäl i ord lånade efter omkring 1400, emedan just i följd af nyssnämnda ljudöfvergång sv. *o* såsom tecken för lång vokal allt sedan denna tid i regeln har ljudvärdet *ω*. Så är framför allt förhållandet i ord lånade från »döda» språk, där sålunda intet lefvande uttal kunnat inverka, hvadan lat. och hebr. *o* i allmänhet ända in i våra dagar utlästs efter rent sv. uttalsregler, t. e. *pronomen*, *Moses* (dock märkvärdigt nog icke före *rd*, *rn* och *rt*, t. e. lat. *hordeum*, *cornu*, *hortus*, som uttalas med *å*-ljud, ehuru sv. i dylik ställning har *o*-ljud, dvs. *o*) och grek. *ω* såsom *o*, t. e. *ammoniak* (men däremot grek. *ο* såsom *å*, t. e. *idol*).

B. Då ljudet enligt sv. kvantitetslagar är kort:

1. Såsom *o* (öppet kort *å*) genom ljudsubstitution (eller utan all förändring i de fall då redan det främmande språket hade *o*) i ord lånade i nsv. tid (i tidigare lån däremot i allmänhet genom ljudskridning af *ω* till *o*, se ofvan s. 312 ff.):

a) I tryckstark sluten stafvelse, t. e. *droska*, *romb* (när detta uttalas *råmb*).

b) I trycksvag sluten stafvelse, t. e. *humor*, *konvalje*.

c) Stundom i trycksvag öppen stafvelse, t. e. *fotograf* (när detta uttalas *fåtågraf*).

2. Såsom *o* (slutet kort *o*):

a) I tryckstark sluten stafvelse vid förkortning (i synnerhet före *m*) af ett redan omkring 1400 befintligt långt *o* i ett redan före denna tid inlånadt, alltså icke nsv. lånord

och därför icke att här behandla, t. e. *bom* (se vidare ofvan s. 98 f.).

b) Genom ljudskridning i trycksvag öppen stafvelse af ord lånade före omkring 1500 (se ofvan s. 108), således ej heller nsv. lånord och därför icke att här behandla, t. e. *profet* (se vidare ofvan s. 111).

c) Af ortoepiska skäl i trycksvag öppen stafvelse och stundom (i synnerhet före *m*) i tryckstark sluten stafvelse af ord lånade efter omkring 1500, resp. 1400, emedan, i följd af hvad nyss under b, resp. a här ofvan nämnts, allt-ifrån dessa tidpunkter *o* såsom tecken för kort vokal i trycksvag öppen stafvelse nästan alltid och i tryckstark sluten stafvelse stundom har ljudvärdet *ο*, t. e. *fotograf* (när detta uttalas *fοtograf*), resp. *romb* (när detta uttalas *rοmb*).

§ 43. Lång vokal.

1. I följande (från nsv. synpunkt) enkla, med upptakt försedda ords[1] tryckstarka stafvelse. Eftersom den på den långa vokalen följande konsonanten spelat en viss roll vid valet mellan vokalkvaliteterna *o* och *å*, ordnar jag här nedan mina exempel alfabetiskt alltefter den ifrågavarande konsonanten.

Före *b* uppträder *å* i *aladåb*, *garderob* och *heliofob*, men vacklande mellan *å* och *o* äro *cinnober*[2] (jfr det redan fsv. *oktober*), *mikrob* och *nabob* (detta väl oftast[3] med *å*), där uttalet med *o* väl är ortoepiskt, framkalladt af *glob*, *lob* m. m. (se nedan s. 458 f.). Konstant *o* har *Jacobi*.

Före *d* ha vi *o* i *allod*, *Herodes*, *kollodium*, *kommod*, *melodisk*, *metod*, *parodisk*, *period*, *prosodisk*, *psalmodikon*,

[1] Då dessas natur af lånord så godt som alltid är uppenbar, underlåter jag här att ange något rörande deras härkomst.

[2] Enligt SAOB blott »stundom» *-åber*.

[3] Enligt Lyttkens-Wulff uteslutande, hvilket emellertid ej är fallet.

spasmodisk, men *å* i *applåd* och *reineclaude*, i hvilka skriften ej frestar till något uttal med *o*. Vacklande äro *antipod*, *dipodisk*, *elektrod*, *episod*, *epod*, *katod*, *kustod*, *pagod*, *rapsod*, *synod* (vanligen [1] med *o*), *vojvod*.

Före *f* regelbundet *å*, t. e. *apostrof*, *filosof*, *katastrof*, *teosof*, aldrig med *-of*, eftersom grekiskan uti ifrågavarande därifrån lånade ord har *o*, icke *ω*. Att blomnamnet *nemofila*, som äfvenledes har grek. *o*, stundom uttalas med *o*, är under sådana förhållanden rätt påfallande.

Före *g* ha vi *å* i de mycket talrika orden på *-log* (ty grek. *-λογος*), t. e. *analog*, *dialog*, *filolog*, *katalog*, *teolog* osv. [2] Däremot vackla af ortoepisk anledning *demagog* och *pedagog* (båda af grek. *-αγωγος*) samt det sällsynta *pirog* (vanligen med *å*, men t. e. V. Rydberg rimmar ordet med *skog*).

Före *k* alltid *å*, t. e. *ekivok*, *epok*, *reciprok*, *tomahåk* (se SAOL; jfr emellertid II, 486 och här ofvan s. 452), utom i det i fråga om upptakt vacklande *hokus-pokus*.

Före *l* står *o* särskildt i äldre och mera allmänt spridda ord såsom *opostolisk*, *fiol* (såsom blomnamn redan i fsv.), *kapitolium*, *kaprifolium*, *karneol*, *karriol*, *katolsk*, *linoleum*, *magnolia*, *majolika*, *melankolisk*, *Napoleon*, *petroleum*, *pistol*, *stanniol*, *triol*, *viol*, *vitriol*. Däremot träffas *å* företrädesvis i yngre och mera till de öfre samhällslagren begränsade ord såsom *alkohol* (vanligen dock utan upptakt och sålunda ej hithörande), *banderol*[3], *barkarol*[3], *entresol*[3], *espignol*, *fenol*, *frivol*, *fumarol*, *gondol*, *gorgonzola*, *hyperbol*, *konsol*, *lysol*, *metol*, *parabolisk*, *stomatol*, *terserol*, *tyrolisk*. Många ord, i synnerhet sådana som stilistiskt sedt inta en mellanställning, ha vack-

[1] Enligt Lyttkens-Wulff uteslutande, hvilket emellertid ej är fallet.

[2] Se vidare II, 379 med not 3 och Leksell, *Sv. Rimlexikon*, s. 197, där tillsammans 58 dylika ord äro anförda.

[3] När detta ord uttalas med lång vokal, hvilket väl mindre ofta är fallet.

lande uttal, med öfvervikt än för *o*, än för *å*. Sådana äro t. e. *alveol* (*å*) [1], *bensol* (*å*), *bukolisk* (*o*), *diabolisk* (*å*), *eolisk* (*o*), *idol* (kanske uteslutande *å*; dock rimmar Levertin *idol: sol*), *kapriol* (*o*), *karbol* (*å*), *kreol* (*o*), *kupol* (*å*), *metropol* (*å*), *mongol* (*o*), *monopol* (*å*), *nekropol* (*å*), *obol* (kanske uteslutande *å*; dock rimmar Heidenstam, Dikter s. 182, *oboln: soln*), *symbol* (*å*).

Före *m* konsekvent *å*, t. e. *abdomen*, *agronom*, *anatom*, *arom*, *axiom*, *diplom*, *ekonom* osv. [2] I *pronomen* stammar *o* naturligtvis från grundordet *nomen* (se nedan s. 460 f.).

Före *n* uppträder nästan genomgående *o*. Först och främst undantagslöst i de till flera hundra uppgående orden på *-ʃon*, t. e. *addition*, *lektion*, *mission*, *reflexion*, *station* osv [3]; vidare i en mängd andra ord på *-on* såsom *baron*, *citron*, *dragon* osv. [4]; ändtligen äfven före midljudande *n* såsom i *adonis*, *ammoniak*, *-ium*, *aragonier*, *Antonia*, *Apollonia*, *begonia*, *Beronius*, *drakonisk*, *harmonika*, *-isk*, *-ium*, *ironisk*, *junonisk*, *kaledonier*, *kanonisk*, *katalonier*, *kolofonium*, *konfonium*, *lakonisk*, *macedonisk*, *makaronisk*, *matrona*, *pandemonium*, *patagonier*, *patronus*, *pelargonia*, *platonisk*, *salomonisk*, *sardonisk*, *scipionsk*, *Svenonius*, *Unonius*, *Veronika*. Med *å* uppträda mera sällsynta ord såsom *argon* [5], *geogonisk*, *gorgonisk*, *homofon*, *isogon*, *mikrofon*, *oxygon*, *polyfon*, *polygon*, *saxofon*, *telamon*. Vacklande äro *diakon*, *epigon* (båda vanligen med *å*) och minst 23 andra ord på *-on*, anförda II, 375 f.; vidare *arkitektonisk* (*o*), *deponens* (*o*), *Desdemona* (*å*), *eufonisk* (*å*), *Hieronymus* (*å*), *makaroni* (*å*), *napoleoner* och *napoleon(i)sk* (*o*).

[1] Jag anger inom parentes det enligt mitt intryck vanligaste uttalet.

[2] Se Leksell, a. st., s. 206, där 21 fall af *-åm* föregånget af upptakt anföras.

[3] Se II, 375; V, 345, 362, 365 f., 457 ff., 479 f.; VII, 151, 153 f., 155 f., 161 f., 167 f., 178 f., 184; Leksell, a. st., s. 136 ff.

[4] Se II, 375 och Leksell, a. st. Redan i fsv. anträffade och sålunda ej hithörande äro *patron*, *person* (se om dessa III, 92) och *skorpion*.

[5] I SAOB *ar'gon*, i Nordisk familjebok däremot *argo'n*.

Före *p* nästan alltid *å*, t. e. *cyklop, filantrop, heliotrop, metop, misantrop, perikop* och ett dussin ord på *-skop* såsom *elektroskop, teleskop* o. d.[1] Endast *etiop* och (vanligen) *antilop* ha *o*.

Före *r* vanligen *o*, särskildt i följande ordslut: pl. *-orer*, t. e. *lektorer*; *-oria*, t. e. *cikoria* (*historia* finns redan i fsv.); *-orisk*, t. e. *provisorisk* (för flere exempel se t. e. II, 397 och V, 535; vacklande äro *allegorisk, aposteriorisk, apriorisk* och *kategorisk*); *-orium*, t. e. *sanatorium* (vacklande är *triforium*); *-orius*, t. e. *Gregorius*; *-orlig*, t. e. *professorlig*; *-orska*, t. e. *rektorska*; *-orum*, t. e. *dekorum*. Vidare i *infusorier, inspektor, kontor, major, tenor* (*förlora* och *rumor* redan i fsv., se ofvan s. 93 f.). Vacklande äro *Aurora, Eleonora, honoratiores, humaniora, kakadora, kastor* (*å*), *Leonora, Pandora, Teodora*. Blott *å* ha väl *angoraget, Aurore, bottfor, Dolores, efor*[2], *elektrofor, Eleonore, fluor, furore* (uttalas *furår* eller — bättre — *furåre*), *kondor, korridor, louisdor, matador, metafor, meteor, resår, signora, sykomor, sonor, toreador, trikolor* samt alla ord med på vokalen följande *rd* såsom *ackord, Konkordia, konkordieformeln, monokord, rekord*. Detta sistnämnda förhållande är högst påfallande, eftersom såväl alla inhemska ord (t. e. *bord, jord, ord* osv.) som äldre lånord (t. e. *fullborda, fordra*) före *rd* ha *o*; se ofvan s. 100 ff. och 104 f.

Före *s* i regeln *o*, särskildt i ordsluten *-osa*, t. e. *cellulosa*, och *-osius*, t. e. *Ambrosius*. Vidare i *ambrosia, aprikos, burschikos, fransos, kompositum, kuriosum, matros, studentikos, studiosus, virtuos*. Vacklande äro *apoteos* (nästan alltid *å*), *depositum* (*o*), *diagnos* (Lyttkens-Wulff och SAOB uppge blott *å*, men *o* synes mig vara minst lika vanligt och stämmer för öfrigt med grek. *γνῶσις*), *grandios* (*o*), *hypnos, narkos, nekros, nevros, prognos, Teodosia* (*o*), *tuberkulos* (*o*), *turkos*

[1] Se vidare Leksell, a. st., s. 211.

[2] Lyttkens-Wulff uppge endast *e'for* eller *e'for*, pl. *efǫ'rer* (alltså en böjning alldeles lik *doktor* o. d.), ett uttal som jag aldrig iakttagit.

(*o*). Blott *å* träffas väl i *amoroso, amykos* (nästan alltid *amy'kos*), *endosmos, Eufro'syne, exosmos, furioso, glykos, kapriccioso, maestoso, metamorfos, metempsykos, tuberos.*

Före *f*-ljud står blott *å*, t. e. *approche, debauche, eloge, reproche.*

Före *t* oftast *o*, t. e. *cypriot, epirot, erotisk, faktotum, galeot, helot, kandiot, kanot, kaotisk, patriot, promotor.* Vacklande, men alla öfvervägande med *o* äro *alikvot, exotisk, hypnotisk, idiot, idiotikon, narkotisk, zelot*[1]. Blott *å* ha *anekdot, despot, devot, kreosot* och *tabeldåt,*

Före *v* står *o* i *ansjovis* 1653 ff. (från nederl.[2]) och familjenamn af typen *Neovius, å* däremot i *alkov*[3].

Före vokal uppträder *å* i pl. *heroer* och *heroisk*, de enda exempel jag kunnat finna.

I slutljud förekommer — frånsedt det latinska citatordet *status quo* — blott *å*, t. e. *apropå, berså, brylå* osv. (se II, 379). Om de troligen redan i fsv. inkomna *allo, bero* och *hallo* (jämte *hallå*) se ofvan s. 92 f.

2. I följande upptaktslösa ords tryckstarka stafvelse. Jag ordnar här exemplen på samma sätt som ofvan under 1[4].

Före *b* står *o* i *glob* (nederl. *globe*), *lob* (nederl. *lob*), *proba* (från lat.) och det möjligen redan i fsv. tid inlånade *nobis* (förkortadt af mlty. *nobiskrōch* 'värdshus'). I *kobolt* (ännu stundom *kobol't* såsom i äldre ty.), *tobak* (ännu t. e. hos Runeberg *toba'k* såsom i ä. ty.) och *tobis* (ännu stundom

[1] Om det äfvenledes vacklande, men redan i fsv. förekommande och således ej hithörande *abbot*, när detta uttalas med upptakt, se ofvan s. 91 och 141 (där *abbōte* är tryckfel för *abbāte*).

[2] Det alternativa uttalet *ang-* tyder på (af ty. förmedladt) inflytande från franskan. Den alternativa stafningen *anjovis* beror liksom den ännu längre gångna folketymologien *anjoufisk* på anslutning till *Anjou*. Den numera väl urmodiga stafningen *anchovis* stammar från tyskan.

[3] Om de redan i fsv. förekommande *behof* och *förkofra* se ofvan s. 91, resp. 125.

[4] Om ingenting annat anmärkes, äro orden närmast lånade från tyskan.

tobi's; se vidare ofvan s. 378) förklaras *o* enligt § 44, 3, b, s. 473 här nedan (jfr ock ofvan s. 108 ff., särskildt s. 111). Däremot visar sig *å* i synnerhet uti unga, företrädesvis franska, lånord såsom *nobel* (fra. *noble*), *oboe* (fra. *haut-bois* eller ital. *oboé*; jfr 1700-talets *hoboj* Lind, *hoboja* Bellman från ä. ty. *hoboy*), *rob* (fra. *robe*), *Robert*, *sobel* (ty. *zobel*; däremot fsv. och ännu Möller 1790 *sabel* från mlty.) [1], *sober* (fra. *sobre*), *Taube* (ty. *taube* med fra. uttal!).

Före *d* nästan uteslutande *o*, t. e. *jod* (vanligen dock uttaladt *jådd* [2]), *kodak* (från engl.), *kodex* (från lat.), *mod* 'bruk' (fra. *mode*), *modus* (från lat.), *nod* (fra. *node*), *Odal* (se ofvan s. 87 not 2), *ode*, *Rod*(*e*)*rik*, *soda*, *sodom*(säpple)[3]. Vacklande är *podium* 'estrad' (från lat.), och konstant *å* har musiktermen *koda* (från ital.).

Före *f* ha vi *å* i *strof* (ty. *strophe*), men ortoepiskt *o* (och *f*-ljud!) i det nu väl urmodiga *Jofur* (isl. *iofurr*). Om de sannolikt redan fsv. *bofink* och *skrofler* se ofvan s. 91 f. och 94 f.

Före *g* står *o* i *Bogislaus* (möjligen redan fsv. lån), Stora *Mogul* och det både som dopnamn och familjenamn använda *Skoglar* (väl från isl. *Skǫglar* Toste; jfr II, 275 not 2), men däremot *å* i *drog* (fra. *drogue* eller ty. *droge*) och *Roger* samt det stundom hörda *Ågust* (ty. *August* med fra. uttal; vanligen dock *August* eller vulgärt *Agust*). Vacklande äro *dannebrog* (från da.; fsv. *danabrok* beror på äldre lån, kanske med substitution af sv. *k* för da. *g*, jfr SAOB), *logisk* (vanligen *å*, det enda uttal som Lyttkens-Wulff känna), *Mogens* (från da., åtminstone då det uttalas med *o*; uttalet med *å* kan fortsätta det ä. nsv. *Mågens*, hvarom se ofvan s. 142), *synagoga* (van-

[1] Se utförligare Tamm, *Sv. ord belysta genom slav. och balt. språken*, s. 14.

[2] Jag har aldrig hört annat uttal, men enligt Lyttkens-Wulff (1889) förekommer äfven *jo̜d*. De uppge också, att *joddla* »individuellt» uppträder med uttalet *jo̜`dla*.

[3] Om de redan fsv. *armod*, *foder* (som mått), *lod* och *roder* se ofvan s. 91 och 93 f.

ligen *o*, men t. e. hos Snoilsky rimmande med *plåga*; från lat.), *toga* (vanligen *å*, men t. e. hos Tegnér rimmande med *noga*; från lat.). Om det sannolikt redan fsv. *(upp)tåg* se ofvan s. 126 [1].

Före *k* vanligen *o*, t. e. *fokus* (från lat.), *hokuspokus* (ofta med kort vokal), *kokos*(nöt; äfven med kort vokal, se s. 465 och 468), *lokus* (från lat.); däremot *å* i *koks* (oftast dock med kort vokal; engl. *cokes*) [2], *poker* (engl.) och det kvasi-engl. (se Språk och stil XIV, 69) *smoking*.

Före *l* dels *o* såsom i *Bolivar* (från spa.), *folie*, *folio* (lat. »in *folio*»), *kolera* (lat. *cholera*), *kolibri* (äfven med kort vokal, se s. 465 och 468; enligt Hoppe äfven med långt *å*), *kolon*, *nolens-volens* (från lat.), *pol*, *solaväxel*, *solo* (från ital. som musikterm, från spa. som kortspelsterm), *stola* (från lat.), *tolubalsam* [3]; dels *å* såsom i *alkohol*, (dryckes)*bål* (engl. *bowl*), *molo* (från ital.), *polack* (från polska *polak*; oftast *polac'k* från ty.), *polsk* (af ä. ty. *polisch*; i ä. nsv. äfven *pohlnisk* och *pohlnsk* [4] af ty. *polnisch*; oftare med kort vokal), *rol* (fra. *rôle*; oftare *roll* efter ty. *rolle*), *Roland*, *trål* (engl. *trawl*), *voltäter* [5]. Vacklande äro *molok*(skult) och pl. *skolier* (vanligen med *o*; från ty. *scholien*).

Före *m* ha vi *å* i *brom*, *dom* 'domkyrka' (jfr ofvan s. 98), *gnomon* 'solvisare', *krom*, *tom* 'band' [6], men *o* i *komisk*,

---

[1] Om de bevisligen fsv. *fog*, *krog*, *noga* se s. 91, *plog*, *örlog* s. 92. *koger* s. 93 f., *bevågen*, *förmåga* s. 125; om det sannolikt inhemska *tråg* (hos Salberg *trOg*) se s. 250.

[2] Om de redan fsv. *dok*, *klok*, *koka* och *råka* se ofvan s. 91, resp. 126. Om de troligen redan fsv. *boka*, *loka* och *bråk*, *påk* se s. 93 f., resp. 126.

[3] Redan fsv. äro *bola*, *skola*, *spole*, se ofvan s. 92 f., *spola* s. 95 och troligen *kola*, *tolag* s. 94 f.

[4] Se Hellquist, *Stud. i 1600-talets sv.*, s. 221, där dock onödigtvis antas att *polsk* uppkommit af detta ä. nsv. *pohlnsk* genom utträngande af *n*. Snarare kan man då med Tamm, *Sv. ord belysta genom slav. och balt. språken*, s. 16, anta, att *polsk*, åtminstone då det uttalas med kort vokal — se ofvan — härstammar från det polska adjektivet *polski*.

[5] Redan fsv. äro *bålverk*, *pålyxa*, se ofvan s. 127, och *fänkål* s. 125.

[6] Redan fsv. äro *inkråm* och *kråma* sig, se ofvan s. 125 f.

nomen (från lat.), *nominativ* [1]. Vacklande äro *gnom* 'jordande', *gnomisk* 'tänkespråksartad', *gnosis* 'högre insikt'. Blott *å* har det finländska *Schauman* (ty. *Schaumann* med fra. uttal).

Före *n* står nästan uteslutande *o*, t. e. *jonisk*, *kon* (fra. *cône*, väl påverkadt af grek. *κῶνος*), *Lona* (från da. [*Mage*]*lone* [2]), *nonackord* (ty. *nonenaccord*), *onus* och pl. *onera* (från lat.), *onyx*, *skonare* eller *skonert* (ty. *schoner*, nederl. *schooner*; rörande det ursprungliga *-t* jfr *robbert* nedan s. 470), *sonika* (ty. spelterm med bet. 'i rätta ögonblicket'), *tonfisk* (ä. ty. *thonfisch*; äfven *tunfisk* [3] från nuvarande ty. *thunfisch*), *tonika*, *tonisk*, *zon* (ty. *zone*) [4]. Däremot *å* i *ktonisk*, *pony* (oftare *ponny* med kort vokal; från engl. *pony*), *våning* [5] (redan fsv. *vāning* — dvs. *våning* — i betydelsen 'boningshus') och vanligen *kronisk*, *monitor* (från lat.) [6].

Före *p* står dels *o* t. e. *knop* (mlty. *knōp*, mnederl. *cnoop*), *kopula* (från lat. eller ty.), *opera* (från ital.), *opium* (från lat.), *opus* (från lat.), *proprie*borgen (lat. *proprie* 'personligen') [7], dels *å*, t. e. *pop* (från ry.), *proper* (ty. *proper* af fra. *propre*), *topisk*, *trop* (fra. *trope* eller ty. *trope*), *tropisk*.

Före *r* (inklusive de med *rd*, *rl*, *rn*, *rs* och *rt* betecknade enkla ljuden) uppträda *o* och *å* ungefär lika ofta. Det förra är fallet i *borax*, *Bore* (snarast väl från fra. *Borée* af lat. *Boreas*), *boricka* (stundom *boric'ka*; väl från ital. dial. *borich* o. d. [8]),? *borup* 'sista spelet' (månne från da. ortnamnet

---

[1] Redan fsv. är *Tomas*, se ofvan s. 92.

[2] Näppeligen som Rydqvist, *Sv. spr. lagar* II, 342, antar af *Apollonia*.

[3] Ej i SAOL, men hos Wenström-Jeurling.

[4] Om redan fsv. *Jon*, *Jonas*, *krona*, *skona*, *sona*, *ton*, *tron* se ofvan s. 91 f.; om troligen fsv. *bona*, *don*, *dona*, *Jonatan* se s. 93.

[5] Hos Salberg *vOning*, möjligen emedan mlty. *woninge* lånats dels före 1400 — i så fall hörande till s. 92 ff. — dels senare.

[6] Om redan fsv. *hån*, *in*(*ne*)*vånare* se ofvan s. 125.

[7] Om redan fsv. *dop*, *hop*, *rop*, *skopa*, *stop* och troligen *slopa* se ofvan s. 91 f. och 94 f.

[8] Tamm härleder ordet från fra. *bourrique*, som emellertid enligt alla analogier borde ge ett sv. *burricka*.

Borup? [1]), *Cora* (kortform af fra. *Coralie*), *Dora* (kortform af *Dorotea* och *Teodora*), *Doris* (från fra.), *dorisk*, *Flora* (från lat.), *flora*, *forum* (från lat.), *gloria* (lat.), *korum* (väl ursprungligen ackusativ af) *korus* (lat. *chorus*), *mora* (lat.), *mores* (lat.), *moring* (med lågtysk förmedling från engl. *mooring*), *por* (fra. *pore* eller ty. *pore*), *stentorsstämma* (half försvenskning af ty. *stentorstimme*; jfr s. 507), *torax* (grek. eller ty. *thorax*) [2]. Å andra sidan ha vi *å* i *Florence* (äfven med kort vokal; från engl.), *klor* (enligt Hoppe äfven med *ǫ*; ty. *chlor*), *kår* (ty. *korps* — uttaladt *kår* — eller fra. *corps*), *måra* 'Galium' Linné 1746 ff. (äldre *mådre,-a* Franckenius 1638 ff. [3], från no. *modra*, samma ord som sv. *madra* 'Asperula' Linné 1745 ff. [4]) samt — synnerligen påfallande — konsekvent före *rd* (trots att *bord*, *jord* osv. borde fresta till ett uttal med *o*; jfr ofvan s. 457) och *rt* (trots *fort*, *hjort* o. d.), t. e. *bård* (ä. ty. *borde* och fra. *bord*), stundom *fjord* (jämte inhemskt *fjǫrd*, se ofvan s. 100 not 2), *gordisk*, *hord*, *kompobord* (engl. *compoboard*), *lord* (från engl.), *order* (ty. *order* af fra. *ordre*), *ordna* (troligen redan fsv. från mlty. *ordenen*, eftersom ett fsv. *oordhna* 'oordning' finns; jfr s. 127), *porter* (från engl. och ty.), *sport* (från engl.; jfr s. 471), *tårta*? (se ofvan s. 152 not 4), *Ödmorden* (från fsv.) [5]. Vacklande äro *bor* (*å*), *Lorens* (ty. *Lorenz*), *mor*, *norna* (vanligen *ǫ*; från isl.), *spor* (ty. *spore*), *Torneå* (förr äfven *Torna*, *Torno*, *Törnö*; från fi. *Tornio*).

Före *s* äro äfvenledes *o* och *å* ungefär lika vanliga. Det förra träffas i *dos* (från fra. *dose* eller ty. *dose*), *dosis*,

---

[1] Tamms gissning på ett ursprungligt *bord upp* kan ej gärna vara riktig.

[2] *Torium* är af Berzelius uppkalladt efter *Tor* och således på sätt och vis inhemskt. *Pärlemo(r)* träffas redan i fsv. c. 1500 som *pærlomōdher* från mlty. *perlemoder*. Andra redan fsv. lånord äro *fora*?, *kor*, *morot*, *orlof*, *orsak*, *ror*, *uppror* se s. 91 f. och 94 f., *fordra*, *fort*, *fullborda*, *lort*, *mordisk*, *mortel*, *ort*, *port*, *torn* s. 102 f., troligen *flor*, *orsten* s. 93 f., *kort* s. 103.

[3] Se A. Lyttkens, *Sv. växtnamn*, s. 172.

[4] Se A. Lyttkens, a. st., s. 179,

[5] Redan fsv. äro *boren*, *dåre*, *kora*, *orden*, *villkor*, se ofvan s. 125 ff.

glosögd (efterbildning af ty. *glotzäugig* [1] i anslutning till sv. dial. *glosa* 'glo'), *po'sitiv*, *posito* [2], *prosa* [2], *prosit* [2], *Rosa* [3]. Det sednare ha vi i *hausse* (äfven med kort vokal; antingen från fra. *hausse* med ortoepiskt *h* eller från ty. *hausse*, som uttalas *håse*), (hals)*krås* (ursprungligen samma ord med betydelsen 'det krusiga' som det redan fsv. lånordet gås*krås*, hvarom se ofvan s. 125 [4]), *lobskås* (förutsätter väl en äldre no. skrifning *lobskaus* — nu *labskaus*, men jfr da. *lobskous* — hvars *au* utlästs på franskt vis [5]; om det vanligare uttalet *lappskoj* eller *-skojs* se ofvan s. 440), *ros*likör (fra. *rose*), *sås* (fra. *sauce*), *toast* (från engl.). Vacklande är *mosel*(vin) och *rosa-*(färgad).

Före *ʃ*-ljud uteslutande *å*, t. e. i de från fra. lånade *bråsch* (fra. *broche*), *doge* och *loge*.

Före *t* nästan uteslutande *o*, t. e. *jota* (från lat.), *kvot* (ty. *quote*), *motor*, *nota*, *no'tis* 'annotationsbok' (antingen ombildning af engl. pl. *notes* efter slangorden på *-is* eller möjligen elliptiskt för *noti'sbok*, uttaladt vulgärt *no'tisbok*), *otium* (från lat.), *rotel* (från ty. eller kanske snarare redan från mlty. *rotel*), *votum* (från ty. eller lat.) [6]. Vacklande äro tygnamnet *klot* (vanligen *o*, enligt Lyttkens-Wulff emellertid äfven *klåt*; engl. *cloth*, behandladt än ortoepiskt, än med ljudsubstitution) och fågelnamnet *rotgel* (enligt Dalin *ro'tgel*, men enligt Nordisk familjebok *rå'tgel*; dock väl oftast med kort vokal, se s 470). Konstant *å* har *faute* (från fra.).

---

[1] Se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 29 f. Annorlunda Tamm, *Etym. sv. ordbok*.

[2] Kan också vara direkt lån från latinet.

[3] Redan fsv. äro *allmosa*, *glosa*, *Josef*, *kos*, *mos*, (törn)*ros*, se ofvan s. 91 f. och 94; troligen också *dosa*, *Josua*, *kosa*, se s. 93 f.

[4] Jfr Falk-Torp, *Norw.-dän. et. wtb.* under *kalvekrøs*, *kraas* och *krøs*.

[5] Jfr de ofvan behandlade likartade fallen *Ågust* s. 459, *Schauman* s. 461, *Taube* s. 459.

[6] Redan fsv. äro pl. *goter*, *klot* 'kula', *kota*, (musik)*not*, *rote*, se ofvan s. 91 f.; troligen ock *knota* s., *knota* v., *lots* (vanligen med kort vokal), *rotvälska*, *skot*, *skrot*, se s. 93 ff.

Före *v* står *o* i *Lova* (kortform af *Lovisa*), *novum* (från lat.) och *Ove* (från da.)[1]; däremot *å* i *dof* (mlty. *dof*), *dofhjort* (från da. *daahjort*[2], men med ett oförklaradt *v*-ljud[3]), *sofra* (stundom uttaladt *soffra*; utgår helt visst från ett ty. *säuvern* 'rena', samma ord som lty. *suvern*, *süwern*, men hty. *säubern* — jfr mhty. *suver* jämte *suber* 'ren' — i den form detta *säuvern* måste ha i nedre Schlesien, där *äu* blifvit *ö*, t. e. *mōs* för *mäuse*, *löten* för *läuten* osv.[4])[5]. Vacklande är det kanske redan fsv. *bofvenbramsegel* (se ofvan s. 93), som enligt Kock[6] skall kunna ha *å*-ljud.

Före vokal står *o* i *boa*[7], men *å* i *sjåare* (till fris. *sjoen* 'slita och släpa'[8]). Vacklande äro *stoiker*, *-isk*.

I slutljud står *o* i *varsko* (hvarom se VII, 199 f.; jfr ock ä. nsv. *warskuga* i samma betydelse, se Dahlgrens Glossarium)[9], men *å* i det vulgära *sjå* 'sträfsamt arbete' (fris. *sjōe*; jfr *sjåare* strax här ofvan).

§ 44. Kort vokal.

1. I följande till (från nsv. synpunkt) enkla ord hörande, af upptakt föregångna och sålunda hufvudaccenten uppbärande ordslut, alla innehållande sluten stafvelse, står konstant *å*:

---

[1] Redan fsv. äro *bof*, *grof*, *profva*, *rof*, *rofva*, se ofvan s. 91 f.; troligen också *bohvete*, *Govert*, *lof* (i bet. 'vindsida' uppvisadt i fsv.), *lofvart* och *uppskof*, se s. 93 ff.

[2] Se vidare Tamms ordbok.

[3] Tamms och Falk-Torps förklaringsförsök äro icke tillfredsställande.

[4] Se H. Reis, *Die deutschen Mundarten* (Sammlung Göschen 605), s. 85 (jfr ock s. 39). Tamms (*Fonetiska kännetecken*, s. 62) härledning ur ett obefintligt *saubern* förklarar hvarken *å*- eller *v*- och *f*-ljuden.

[5] Redan fsv. äro *hof* och *lofven*, se ofvan s. 126.

[6] *Sv. ljudhistoria* I, 398.

[7] Redan fsv. äro *Joakim*, *Joel*, *Jo(h)an*, *roa*, se ofvan s. 91 ff.

[8] Falk-Torps härledning (under *Sjau*) från nederl. *sjouwer* är otillfredsställande.

[9] Möjligen redan fsv. liksom sannolikt *lo*(garfvare), se ofvan s. 94.

bar*ock*, sir*ocko*, Krist*offer* (oftast dock *Kris'toffer*), eaude-col*ogne* (läs: *-ånj*), mah*ogny* (läs: *-ångny*), ink*ognito* (läs: *-ångnito*), korder*oj*, hemorr*ojder*, tapi*oka* (läs: *-åcka*; enligt Hoppe äfven med lång vokal), bin*okel* (läs: *-åckel*), dek*okt*, kontr*oll*, Ap*ollo*, rev*olt*, konv*olvel*, rev*olver*, katak*omb*, apl*omb* (läs: *-ångb*), klysop*omp*, impr*omtu*, vagab*ond*, plaf*ond* (läs: *-ångd*), Golk*onda*, hypok*onder*, bul-j*ong*, all*onge* (läs: *-ångsj*), kol*onn*, mad*onna*, ann*ons* (läs: *-ångs*), horis*ont*, rem*ont* (läs: *-ångt*), Belm*onte*, disk*onto*, gal*opp*, kal*ops*, di*opter*, syn*optiker*, ski*optikon*, aut*optisk*, te*orb*, parf*orce* (läs: *-års*), polym*orf*, Ge*orgi*, en*orm*, Gom*orra*, transp*ort*, a*orta*, kons*ortium*, gal*osch*, ki*osk*, mikrok*osm*, kol*oss*, bibliogn*ost*, ap*ostel*, patern*oster*, akr*ostikon*, kar*ott*, Charl*otta*, Vi*otti*, parad*ox* [1].

2. I andra tryckstarka slutna stafvelser förekomma både *o* och *å*, ehuru det förra är jämförelsevis mycket sällsynt.

a) I följande två, mycket sparsamt företrädda fall visar sig *o* [2].

α) I några ord som vackla mellan långt och kort *o* och som därför redan äro behandlade ofvan s. 458 ff., t. e. *kokos*(nöt), *kolibri, nominativ, otium, tobak* (förr *toba'k*, alltså utveckladt på samma sätt som *papper* af ä. *pape'r* o. d.), *tobis* (förr *tobi's*).

β) I några ord som vackla mellan (kort) *o* och *å*, det förra uttalet ortoepiskt motiveradt däraf att bokstafven *o* före *m* i nsv. vanligen har ljudvärdet *o*. De ifrågavarande fallen äro nämligen *bomb* (ty. *bombe* eller fra. *bombe*), *bombert* 'stor pokal' [3] (engl. *bombard*, numera i denna bet. *bumper*), första stafvelsen i *Fromhold* (nu väl associeradt med *from*), *plomb* (se nedan s. 469 not 1), *pomp, pommersk, romb* (där det vanligaste uttalet *råmb* utgår från fra. *rhombe* med ortoepiskt

---

[1] För rikare exempelsamling se II, 380 ff., 399 f. och 407.

[2] Naturligtvis frånsedt de talrika fall, då ett lånord, som nu har kort *o* (*ǫ*), säkert eller åtminstone sannolikt förefanns redan i fsv. Dessa fall äro redan behandlade ofvan s. 98 ff. och 104 (102).

[3] Ej i SAOL, men hos Lyttkens-Wulff och Wenström-Jeurling.

m-ljud). Om det sannolikt äfvenledes ortoepiska uttalet *boxa(s)* se ofvan s. 246, om *rotgel* se nedan s. 470. Om det icke hithörande *rom* (drycken) se ofvan s. 248.

b) I alla öfriga fall står *å* [1], t. e. [2]

block(notes; från engl.), *blond* (från ty., men då det uttalas *blångd* påverkadt af fra. *blond*), pl. *blonder* (ty. *blonden*, resp. fra. *blondes*), *Bob* 'Robert' (från engl.), *boggi*(vagn; från engl.), *boj* 'flöte' (lty. *boj*), tygsorten *boj* (ty. *boi*), *bojert* (från mlty.), *bojkott* (engl. *boycott*), *bonbon* (från fra.), *bonne* (fra.), *borgis*, *bosch* (engl. *bosh*), *boston* (engl. och ty.), (kol)*box* (engl.), *brockfågel* (lty. *brokvogel*), *brons* (fra. *bronze*);

chock (från fra. *choc* eller ty. *choc*, *schock*);

doffel (engl. *duffel*, lånadt på en tid då detta ännu uttalades *doffel*), *dogg* (engl. *dog*), *dogm* (nybildning till pl. *dogmer* af ty. *dogmen*), *doktor* (ty. eller lat.), *dolk* Lex. Linc. ff. (från lty. eller nederl.), *dollar* (engl.), *dolman* eller (genom att *-n* missuppfattats såsom artikel) *dolma* 'ett slags jacka' och det förmodligen därmed etymologiskt identiska (kål)*dolma* 'kålblad som omhölje kring köttfärs', *domino* (från fra., ital., spa. eller ty.), hundnamnet *Don* (från spa. *don* 'herre'), *donna* (från ital.), *donquichotte* (fra. *Don Quichotte* från spa.), fågelnamnet *dront* (ty. *dronte*), *droska* (da. *droske* eller direkt från ty. *droschke*);

ebenholts (ty. *ebenholz*);

fjolla och *fjollig* (*fiolla* Spegel 1685, *fiollug* Verelius 1681 enligt meddelande af Hoppe; säkerligen beroende på kontamination af fra. *folle* 'fjolla' och sv. dial. *jolla* 'leka, jollra' Spegel 1712 ff., no, dial. *jolla* 'pladdra', da. dial. *jolle* 'prata och skratta stojande') [3], *Florence* (äfven med lång vokal, se

---

[1] De redan före omkring 1600 anträffade lånord, som nu ha kort *å*, äro i allmänhet redan ofvan s. 312 ff. och 324 ff. behandlade. Om de mellan *o* och *å* vacklande se ofvan under a) *β*).

[2] Då intet annat anmärkes äro orden lånade från tyskan.

[3] Jfr Noreen i Språkvetenskapliga sällskapets förhandlingar 1897—1900, s. 84: Tamm, *Et. sv. ordbok*, s. 143 och 395. Annorlunda, men säkerligen orätt, Falk-Torp, *Norw.-dän. et. Wtb.* under *Fjol.*

ofvan s. 462), *floskel*, *flossa*(matta; till da. *flos* [1]), *fock*(segel, förr *focka*; af lty. *fock*, resp. *focke*), *fond* (från fra. eller ty. — på samma sätt som i fra. uttaladt — *fond* med ortoepiskt uttaladt *d*!), *force*(fra., möjligen med ty. förmedling), *forska*(väl från da. *forske*; näppeligen, då ordet är rätt ungt, direkt från ty. *forschen*, i hvilket fall man väntar sig *-rsch-* såsom i *hirschfängare*, *marsch* o. d.), *fort* 'fästning' (ortoepiskt från fra. eller ty. — på samma sätt som i fra. uttaladt — *fort*; jfr *fond* här ofvan), *forte* (från ital.), *fosfor* (ty. *phosphor*), *frond* (fra. *fronde*), *front* (från ty.; det alternativa uttalet *frångt* från fra. *front* med ortoepiskt *t*);

glossa (ty. *glosse* eller direkt från lat. *glossa*), *goja* (kortform af det redan fsv. *papegoja*, se ofvan s. 320) och det därmed säkerligen etymologiskt identiska *goja* 'svammel' [2], *gonggong* (engl.), *Gottfrid*, *Gottlieb*, *Gottlob*, *Gottschalk*, *grogg* (engl. *grog*), *groll* 1639 (enligt Hoppe), Lind 1749 ff., *gross* '144 stycken' Serenius 1734 ff. (lty. *gross* af fra. *grosse*), *gross*(handel; ty. *gross* af ä. fra. en *gros* med ännu hörbart *s* eller af ital. in*grosso* [3]), *grotta* (ty. *grotte*, ä. *grotta* från ital.);

hock 'ett slags bur' (lty.) [4], *holk* [5] 'ett slags aftackladt fartyg' (äfven *hulk* [6] från lty., resp. nederl.; näppeligen fortsättande det etymologiskt identiska fsv. *holker* 'stort lastskepp till krigsbruk') [4], *hollands*(lärft; från nederl. *hollandsch* [4], etymologiskt samma ord som) *holländsk* (ombildning af ty. *holländisch*), *Holter* (från da. eller ty., jfr *Holtermann*; näppeligen en inhemsk biform till det fsv. mansnamn som ingår i ortnamnet *Hulterstad*), *hostia* (från mlat.), *hottentott*

---

[1] Se vidare TAMM, a. st., s. 155, och FALK-TORP, a. st., s. 240.

[2] Jfr TAMM, a. st., s. 228 (men oriktigt *Fonetiska kännetecken*, s. 8).

[3] Se TAMM, a. st., s. 239.

[4] Se TAMM, a. st. under ordet i fråga.

[5] Ej i SAOL, men hos WENSTRÖM-JEURLING och TAMM samt i *Nordisk familjebok*.

[6] Ej i SAOL, men hos WENSTRÖM-JEURLING och i *Nord. familjebok*.

(från nederl.), *hundsfott*, *härold* Bibeln 1541 ff. (ä. nsv. äfven *härhålt*; från ty. *herold*, resp. mlty. *herholt*);

jobb (engl. *job*), *jobspost*, *jod* (äfven med lång vokal, se ofvan s. 459), *joddla* (ty. *jodeln* eller ty. dial. *jodlen*; jfr ofvan s. 459 not 2), *John* (engl.), *jolle* (lty.; därjämte i sjömansspråket — enligt Wenström-Jeurling — *joll* från nederl. *jol*), *Joppe* (hypokorism för *Josef* och *Josephson*);

(gäng-, skruf)*kloppa* (från ty. *kloppe* jämte vanligare *kluppe*), *kloss* (da. *klods* eller lty. *klosse* eller ock på sv. botten utveckladt — såsom *skjuss* för *skjuts* o. d. — af) *klots* (ty. *klotz*), *knodd* (från lty. *knoden* 'öknamn på gesäll' [1], väl med samma förlängning af intervokaliskt *d* som i *gadda*, *krydda* m. m. — se t. e. ofvan s. 440 under *ladda* — och med *-en* missuppfattadt som artikel liksom i *hudik* s. 258, *drott* s. 325, *tallrik* s. 448 m. m.), pl. *kockelkärnor* (half försvenskning af ä. ty. *kockelkörner*), *koff* (nederl. *kof*), *koffert* (lty.), *koj* (nederl. *kooi*; etymologiskt samma ord som) *koja* (mlty. *köje* 'skrubb'), *kokos*(nöt; jfr s. 460), *koks* (äfven med lång vokal, se ofvan s. 460), *kol'ibri* (äfven med lång vokal, se ofvan s. 460), *koller* och det dithörande *kollrig* (ty. *kollerig*), *komfort* (engl.), *komma* (från ty. eller direkt från lat. *comma*), *komparativ*, *kompobord* (se s. 462), *konjak* (fra. *cognac*), *konjunktiv*, *Konrad*, *Konstans*, *Konstantin*, *konsul* (från ty. eller direkt från lat. *consul*), *konto* (från ty. eller direkt från ital. *conto*). *kontra*alt, -punkt osv., *koptisk*, *Korfits* (från da.), *korpus* (från ty. eller direkt från lat. *corpus*), *korso* (ital. *corso*), *kosmisk*, *kotiljong* (ty. eller direkt från fra. *cotillon*), *krocket* (ty. *krocket* eller direkt från engl. *roquect*), *krollspint*;

lobskås eller *lappskoj*(*s*; se ofvan s. 463), *logg* (engl. *log*), *loggert* 'ett slags segelfartyg' (från nederl. *logger*, väl med förmedling af ett lty. *loggert*), *loj* (mlty. *loi*), *lomber* (från ty.

---

[1] Se Dähnert, *Platt-Deutsches Wörter-Buch*, s. 244. Jfr Tamm, *Granskning av sv. ord*, s. 13 f., där dock onödigtvis förutsättes en icke uppvisad lty. form *knodde* (förekommande i nederl. i betydelsen 'knöl').

lomber af fra. *l'hombre*), *Lotta* eller *Lotten* (hypokoristiska former af *Charlotta*), spelet *lotto* (från ty. eller direkt från ital.), *löfkoja* (ä. *levkoja* från ty. *levkoie*; jfr III, 311);

mobb (från ty. eller direkt från engl. *mob*), *mocka*(kaffe; från ty. *mokka* eller direkt från arab. *mokha*), *moj* 'svag' om vind (från lty. *moj* eller nederl. *mooi* 'vacker, angenäm') med den dithörande sv. nybildningen *mojna* liksom väl ock *moja* sig (jfr lty. *sik mojen* 'mojna'), *Moje* (hypokorism för *Moritz*), *moll* 'en tonart' och 'ett slags tyg', *mollskinn* (engl. *moleskin*), *monster* (från ty. eller direkt från engl.) eller *monstrum* (från ty. eller direkt från lat.), *monter* (fra. *montre*), *moppe* (hypokoristisk form af) *mops*, *Morfeus* (från grek.), *Mortimer* (från engl.), *moskus*(djur; ty. *moschus*), musiktermen *mosso* (från ital.), *motto* (från ty. eller direkt från ital.);

nojs (engl. *noise*), *nonsens*, *norm*;

(gul)*ockra* (lat. *ochra*), *Olga* (från ry.), *omnibus*, *onkel* (från ty. *onkel* eller direkt från fra. *oncle*), *optativ*, *optisk*, *orgie*, *Osborne* (från engl.), *Oskar* (från engl.), *osmium*, *Ossian* (från engl.), *Osvald* (från engl.);

pitprops (från engl.), *plomb* (uttaladt dels *plåmb*, väl från ty. *plombe*, dels *plångb* från fra. *plomb* med ortoepiskt *b*-ljud [1]), *pockenholts*, *polka* (från ty. och där från tjeckiskan [2]), *pollen*(korn; från ty. eller direkt från lat.), *polsk* (äfven med lång vokal, se ofvan s. 460 med not 4) och det därtill bildade dansnamnet *polska* [3]), *ponny* (stundom med lång vokal, se ofvan s. 461), det numera urmodiga vinnamnet *pontak* (från fra. vinorten *Pontacq*), *Pontus* (inkommet från fra. med Pontus de La Gardie 1565), *poppel* (*poppelträd* 1648 ff. efter ä.

---

[1] Enligt LYTTKENS-WULFF (1889, men ej 1911) skall äfven ett uttal *plOmb* förekomma; jfr ofvan s. 465.

[2] Se WEIGAND, *D. Wtb.* 5. aufl., II, 448; FALK-TORP, a. st., s. 1527 (men oriktigt s. 843). TAMM, *Sv. ord belysta genom slav. och balt. språken*, s. 17, ställer sig (med orätt) tvekande i fråga om ordets tjeckiska börd.

[3] Se härom utförligare TAMM, a. st., s. 17.

ty. *poppelbaum*; jfr *popelträ* Var. rer. voc. ff. af mhty. *popel)* [1], *port(u)lak*, *porto* (från ty. eller direkt från ital.), (bref)*post* (från ty. *post* och möjligen äfven fra. *poste)* och de därmed ursprungligen etymologiskt identiska *post* i räkenskaper (ä. ty. *post*), (vakt)*post* och »stå på *post*» (ä. ty. *post)* [2] samt »fatta *posto*» (efter ty. *posto fassen*), *pott* 'insats i spel' (nederl. *pot*, ursprungligen 'kopp' — i hvilken insatsen lades — samma ord som det ty. *pott*, som ingår i) *pottaska* (förr och ännu hos Dalin 1853 äfven *påtaska* [3], kanske beroende på ortoepiskt återgifvande af ty. *potasche* jämte numera vanligare *pottasche* [4]) och troligen äfven i barnspråkets slicke-*pott* [5] 'pekfingret' (jfr sv. dial. *slicke-koppen* i samma betydelse; möjligen dock inhemskt och i så fall nära besläktadt med *potta*, om hvilket ord se ofvan s. 320 med not 7), *prompt*, *propsa* (väl ombildning af fra. *proposer*; till sin betydelse kanske i någon mån påverkadt af »*proppa* i»);

robbert (från ty. *robber*, väl med förmedling af ett lty. *robbert*), *roff* 'ruff' på fartyg (från mlty. *rōf*; om *ff* se ofvan s. 444 under *raffel*), *roll* (äfven med lång vokal, se ofvan s. 460; om det äldre *rull* se s. 287), drycken *rom* (engl. *rum*, lånadt på en tid då detta ännu uttalades *rom*, jfr *doffel* ofvan s. 466; om det äldre ortoepiska *rhum* och om det nutida alternativa, men dock mindre vanliga uttalet *rom*, se ofvan s. 248), *rond* (fra. *ronde*), *rondo* (från ty. eller direkt från ital.), *Rosalie* (från fra.; sällan uttaladt med långt *å*), *rostbiff* (från ty. *roastbeef*, uttaladt *rōstbīf*, eller direkt från engl.), *rotgel* (se I, 464; det stundom förekommande uttalet med *o* är af ortoepisk natur

---

[1] Se A. Lyttkens, *Sv. växtnamn*, s. 1224 ff.

[2] Om dörr- och fönster*post* se däremot ofvan s. 320.

[3] Se vidare Wigforss, *Södra Hallands folkmål*, s. 269 not 2.

[4] Annorlunda Wigforss, a. st.

[5] Kocks (Sv. landsm. XV, 8, s. 23 f.) härledning från ett supponeradt fnord. *potr* 'petare', som skulle vara besläktadt med *påta*, är oantaglig, emedan ett sådant ord skulle i göta-målen uppträda som *påt* (*pot*, jfr *skot* 'skott' o. d.), icke *pått* (*pott*).

liksom i de från ty. lånade familjenamnen *Roth* och *Wallroth*), *rots* (ty. *rotz*), *rotting* (från nederl.);

schoddy (ty. eller engl. *shoddy*), dansen *schottis* (ty. *schottisch*), *skoffa* [1] (väl af ett nederl. *schoffe* vid sidan af det faktiska *schoffel* 'skofvel' [2]), *skoja* (ä. nederl. *schooyen* 'stryka omkring') och det dithörande *skojare* (nederl. *schooier* 'tiggare') samt *skojta* 'löpa hit och dit' [1] (sv. nybildning?), *snobb* (engl. *snob*), *snällklops* (ty. *schnellklops*), *sockel*, *soffa* (ä. ty. *soffa* af fra. *sopha*), *sofra* (då det uttalas *soffra*; se vidare ofvan s. 464), *soja*, *solfa*metoden (från ital. *solfa* 'tonskala'), *sond* (fra. *sonde*), *Sonja* (ry. hypokorism för *Sofia*), *sorbet*, *sport* (äfven med lång vokal, se ofvan s. 462), pl. *sportler* (ty. pl. *sporteln*), *stocka* sig (se ofvan s. 322), *stoff* och det därmed etymologiskt identiska (färg)*stoft* samt pl. *stofter* om vissa tyger (med oklart *t* [3]), *stoja* (östfris. *stōjen* 'vara yr och uppsluppen'), *stoll* 'dagort' (ä. ty. *stoll*), *stoss*(härd);

tock 'ett slags fruntimmershufva' (fra. *toque*), *toddy* (från engl.), »vet *tojs*» [4] (af obekant ursprung), *Tom* (engl. kortform af *Tomas*), *tombak* (från ty. eller direkt från fra. *tombac*), *tombola* (från ty. eller direkt från ital.), rymdmåttet *ton* (engl. och nederl. *ton* eller fra. *tonne*), interjektionen *topp* (ty. *topp* eller direkt från fra. [*je*] *tope* 'jag är med på det'), *torso* (från ty. eller direkt från ital.), *troja* i brädspel (efter *trojadu's* från mlty. *troiedus* [5] eller möjligen direkt från ffra. *troi e dous*), *tårta*? (i den mån detta — såsom Lyttkens-Wulff uppge — kan uttalas med kort vokal; se vidare ofvan s. 152 not 4);

interjektionen *voj* (fi. *voi* [6], möjligen af ry. *voi* 'kvidande,

---

[1] Ej i SAOL, men hos Lyttkens-Wulff och Wenström-Jeurling.

[2] Annorlunda Falk-Torp, a. st., s. 1037, och Torp, *Nyno. etym. ordbok*, s. 628 (under *skuffe*, resp. *skuffa*).

[3] Tamm, *Granskning av sv. ord.* s. 29, antar inflytande från *stoft* 'damm, pulver', hvilket ej synes öfvertygande.

[4] Ej i SAOL, men hos Lyttkens-Wulff.

[5] Så Tamm, *Fonetiska kännetecken på lånord*, s. 6.

[6] Se Saxén, Sv. landsm. XI, 3, s. 240.

tjut'), *vojlock* 'sadeltäcke' (från ry. *voilok* 'filt'), *Wolfgang*, *volfram*, *Vollmar*, *Vollrat*, *volt* 'vändning' (fra. *volte*), *volt* som elektriskt mått, *Volter* (lty. form för *Valter*);

åld(t)fru (från mlty. *oltvrouwe*);

ärtskocka 1690 ff. (*ärteskocka* 1664 ff., *erttskock* 1638 ff., *erdskocka* Lind 1749 [1]; folketymologisk ombildning af ty. *artischocke* eller snarare från det i ä. ty. redan folketymologiskt ombildade *erdschocke*).

3. I upptaktsstafvelse. Här äro två hufvudfall att särskilja:

a) I sluten stafvelse står nästan uteslutande *å*-ljud, t. e. *blondin*, *kontor*, *morfin*, *moské*, *observera*, *oftalmolog*, *optera*, *orkan*, *porslin*, *porträtt*, *soldat*, *tortyr* osv. massvis [2].

Det sällsynta *o*, som för öfrigt i de flesta fall (här nedan utmärkta medelst ett efterställdt *) växlar med öppet *å*, beror på:

α) Anslutning till stamord med *o* i tryckstark ställning, t. e. *bombardera* *, *fromleri*, *ostindisk*, *pompös* *, *portnär* * (äfven *port'när*), *prostinna*, *romboid* * efter *bomb* osv.

β) Ortoepisk, stundom äfven folketymologisk, anslutning till obesläktade ord med samma stafning af den ifrågavarande stafvelsen, t. e. *bogsera* * (jfr ofvan s. 246), *bombast* *, *bombasäng* * (äfven *bom'basäng*), *tornister* * efter *bog* osv.

γ) Att stafvelsen ursprungligen varit öppen (jfr nedan under b), t. e. *morjan* * (jämte *morian*) — detta möjligen ock påverkadt af stamordet *mor* (jfr ofvan *α*) — och väl äfven, åtminstone för ögat, *motion* *, pl. *prenotioner*, *promotion* * (jfr ock *promo'tor* och *promove'ra*). I *fodral* är visserligen stafvelsen öppen (se II,88), men *o* har här helt visst uppstått medan ordet ännu hette *foderal*, såsom ännu alternativt hos Dalin 1850.

[1] Se A. Lyttkens, *Sv. växtnamn*, s. 86 och 1627.

[2] Se den så godt som fullständiga exempelsamlingen hos Lyttkens-Wulff, *Ordskatt och ljudförråd*, s. 12 ff. Om dylika redan i fsv. förekommande lånord se ofvan s. 339.

δ) Oklar anledning i de för mig okända, men af Lyttkens-Wulff (1889) angifna uttalen *postilla*[1] (månne uppfattadt som *po-stilla* trots upprinnelsen af lat. *post illa* [verba sacræ scripturæ]?; jfr hurusom omvändt *pro-stituera* sig fått det alternativa uttalet *pràs-tituera* sig)[2] och *proportion* (!).

b) I öppen stafvelse uppträda både *å* och *o* ymnigt. Det förra träffas väl i flere ord, men *o* (dvs. *ọ*) förekommer afgjordt oftast i mera vanliga och populära samt gamla ord. Redan detta förhållande talar för att *o* här är det ljudlagsenliga, såsom naturligtvis enligt s. 108 ofvan måste vara fallet i ord som redan i fsv. tid — före omkring 1500 — inlånats, t. e. *apotek, florera, fogat, hofvera, kopia* osv. (se ofvan s. 111). Men att samma tendens att låta europeiskt *o* bli *ọ* i trycksvag öppen stafvelse fortlefver i nsv., framgår tydligt af en mängd fall, där stamordet i tryckstark stafvelse eller sluten trycksvag efterstafvelse har nästan konstant *å*, under det att det härledda ordet i motsvarande öppen trycksvag stafvelse har *ọ* — visserligen nästan alltid växlande med ett på association med stamordet beroende *å*[3] — hvadan detta *ọ* måste vara ljudlagsenligt[4]. Sådana fall äro t. e. *amor*: *amorin, anatom*: *anatomi* *, *arom*: *aromatisk* *, *atom*: *atomistik* *, *axiom*: *axiomatisk* *, *despot*: *despotism* *, *diakon* (sällan med *o*): *diakonissa* *, *diplom*: *diplomatisk* *, *efor*: *eforal* (och *eforat*), *eros*: *erotik, fosfor*: *fosforist* *, *hof*: *hofveri* *, *humor*: *humorist* *, *idiom*:, *idiomatisk, Jakob*: *jakobin* *, *klor* (sällan med *o*): *kloral* *, *konditor*: *konditori* *, *kronisk* (mera sällan med *o*): *kronometer* *,

[1] Enligt Lyttkens-Wulff, *Sv. språkets ljudlära*, s. 89, och *Sv. ordlista* (1911) skall detta till och med vara det enda godkända uttalet.

[2] Det är väl detta uttal som närmast ligger till grund för den dialektala folketymologien *prostilla*.

[3] Dylika fall af växlande uttal utmärker jag äfven här medelst ett efterställdt *.

[4] Samma ljudlag gör sig gällande i norskan, t. e. *teolå'g*: *teolọgi'*, *apostråff'*: *apostrọfe're, profess'år* (eller *-ọr*): *professọra't* o. d.; se I. Alnæs, *No. uttaleordbok*, s. XXXVI f.

loge: *logi** (jag känner blott till uttalet med *å*, men Lyttkens-Wulff 1889 uppge äfven *o* — som förefaller mig vara högst vulgärt eller dialektalt — men 1911 blott *å*), *logisk* (sällan med *o*): *logik**, *lektor*: *lektorat**, *marmor* (sällan med *o*): *marmorera**, *reciprok*: *reciprocitet** [1].

De ytterst talrika »undantagen» med *å*-ljud bero då på:

a) Att stafvelsen ursprungligen varit sluten (jfr här ofvan under a) — åtminstone i det främmande språk, hvarifrån ordet lånats — något som i allmänhet ännu markeras genom stafning med dubbelt konsonanttecken [2], t. e. *blockera, krockera, rockera* (jfr däremot *lokal, pokal, vokal*), *offentlig* (jfr *profan, profil*), *holla, kollega, pollett* (jfr *kolik, Olivia, polis*), *kommando, kommod, kommun* (jfr *komet, pomada, roman*), *honnett, honnör* (jfr *fonetisk, ponera*), *horribel, korrekt* (jfr *korint, korall, moral, moras*), *fossil, glossar, grossör* (jfr *docent, procent, rosett*), *bottin, frottera, sottis* (jfr *motiv, potatis, potens*). Hur afhängigt uttalet i denna punkt är af skriften, synes bäst af den omständigheten, att om i ett dylikt ord stafningen med tiden ändras från dubbel till enkel konsonant, hvarigenom stafvelsen äfven för ögat blir öppen, så inställer sig genast ett med tiden allt vanligare uttal med *o*, t. e. *bastonad* [3] (*bastonnad* ännu 1851, se SAOB; fra. *bastonnade*), *grotesk* [4] (*grottesk* ännu hos Dalin 1850 som biform; ä. ty. *grottesk* af ital. *grottesco*), *sonett* [5] (*sonnett* ännu hos Dalin

---

[1] Jfr äfven skoluttalet af latin, t. e. *dOnare, fOramen, HOratius, mOvere, sOlere* osv.

[2] Denna beteckning är kanske rent af den egentliga grunden till företeelsen, som i så fall är af rent ortoepisk natur.

[3] Enligt Lyttkens-Wulff blott med *o*, men enligt SAOB »stundom» med *å*.

[4] Enligt Lyttkens-Wulff 1889 vacklande, men 1911 uppges blott *å*. Mig förefaller uttalet med *O* vara det vanligaste.

[5] Enligt Lyttkens-Wulff blott med *å*, enligt min mening kanske lika ofta med *O*.

1868 [1]; ä. ty. *sonnet* af fra. *sonnet*), *stofil* [2] (*stoffil* Bureus ff. och ännu Bäckström 1876 [3]). Emellertid inträder ett alternativt *o* trots följande dubbelt konsonanttecken stundom äfven då stafvelsen är starkt reducerad genom att vara placerad mellan en halfsvag och en helstark stafvelse, t. e. andra stafvelsen i *abonnent, -era* (Lyttkens-Wulff och SAOB ange blott *å*), *hemorrojder* (Lyttkens-Wulff 1889 *å* och *o*, 1911 blott *å*), *portmonnä* (L.-W. blott *å*), *renommé, -erad* (L.-W. blott *å*), ja någon gång till och med dessförutom, t. e. *Ottilia* (trots *Otto*, hvarmed det ej längre associeras, såsom fallet är med *Ottonie*, som också mycket riktigt har blott *å*).

Då sålunda till och med en — ofonetiskt nog — dubbelskrifven konsonant i allmänhet uppehåller *å*-ljudet, är det helt naturligt, att *å* konstant uppträder i sådana fall där vokalen följes af en konsonantgrupp (*rd, rn, rs, rt*) som visserligen i större delen af Sverge sammansmält till ett enhetligt ljud, men som dock inom en betydande del af språkområdet alltid och äfven i öfriga trakters riksspråk under vissa omständigheter (se I, 431) kvarstår som sådan, sålunda görande stafvelsen verkligt sluten, t. e. *kordong, sordin*; *Cornelius, ornera, tornering* (om det vacklande *tornister* se ofvan under a, *β*); *dorsal, forcera, korsett*; *hortensia, portik*, (med *å* trots *port*).

β) Att stafvelsen tenderar till att bli sluten, emedan den har svagt bitryck, hvilket enligt II, 126 ff. (jfr II, 107 f.) framkallar hos konsonanten en tendens att bli halfkort eller eventuellt halflång. Häraf förklaras en sådan motsättning som *rojalist* (med blott *å*): *lojal* (som enligt Lyttkens-Wulff förekommer jämte *låjal*) och det alternativa *å* i första stafvel-

---

[1] Se *Sv. handordbok*, s. 786.

[2] Enligt Lyttkens-Wulff blott med *o*. Mig förefaller *å* ojämförligt vanligare.

[3] Se Lindroth, *J. Th. Bureus*, s. 104; Hjelmqvist, *Förnamn och familjenamn*, s. 152 f.

sen af t. e. *dromedar*[1], *fonograf*, *fotogen*, *fotograf*, *homöopat*, *kolokvint*, *koloni*, *komedi*[2], *koryfé*, *logaritm*, *molekyl*, *monolog*[2], *monopol*, *opodeldok*, *orientalisk*, *original*, *polisong*, *politess*, *polyteknisk*, *propaganda*, *protegé*, *protokoll*, *topograf* m. m.[3] Något tidigare lånade och mera allmänt gängse ord, som redan en gång antagit *o*, behålla naturligen detta trots inträdande större eller mindre förlängning af konsonanten, t. e. *botanik*, *grobian*, *krokodil*, *politik*, *pomerans*, *protektion*, *proviant*.

γ) Anslutning till stamord med *å*-ljud, t. e. *alkoholism*, *analogi*, *filantropi*, *filosofi*, *fosforescens*, *frivolitet*, *lejoninna* o. d. efter *alkohol* (dvs. *-ål*), *analog* (dvs. *-åg*) osv. i mängd; se t. e. de ofvan s. 473 f. anförda exemplen med alternativt (ljudlagsenligt) *o*.

δ) Stafning med *å* (för fra. *au* eller *eau*) eller (*e*)*au*, som i dessa till stor del föga folkliga och därför äfven till *ε* här nedan hörande ord uppehåller det med det utländska uttalet väsentligen öfverensstämmande *å*-ljudet, t. e. *byråkrat*, *epålett*, *fåtölj*, *kåseri*, *såvera*, *vådevill* eller *chaussée*, *chauvinism*, *eaudecologne*, *echaufferad*.

ε) Ordets jämförelsevis unga börd och öfvervägande lärda användning, som föranleder ett ständigt uppfriskande af det utländska inflytandet. Allra mest visar sig detta *å*-uttal i våra oändligt talrika vetenskapliga termer af i regeln åtminstone ursprungligen grekiskt material, t. e. *agronom*, *apoteos*, *ekonom*, *filolog*, *fysiolog*, *fysionomi*, *ontologisk*, *tautologi* eller de mellan *å* och (i allmänhet mindre vanligt) *o* vacklande *aerolit*, *-meter*, *-statik*, *aforism*, *akrobat*, *allegori*, *allopat*,

---

[1] Enligt Lyttkens-Wulff blott med *o*, men enligt Danell, *Sv. ljudlära*, s. 70, äfven med *å*.

[2] Enligt Lyttkens-Wulff blott med *å*, enligt Danell, a. st., äfven med *o*.

[3] I *komité* (fra. *comité*, ty. *komitee*) är uttalet med *å* konstant och har väl väsentligen bidragit till att framkalla den på senare tid vanliga och med engl. *committee* mera öfverensstämmande stafningen *kommitté* (jfr ofvan *α*).

anakolut, anakoret, anakronism, anomali, anonym, antropolog, -morfism [1], *apodiktisk, -kryfisk, -loget, -plektisk, -strof, areometer, -pag, aristokrat, arkeolog, astrolog, -nom, atropin, autodafé, -didakt, -graf, -krat, -mat, -mobil, -nom, bakteriolog, barometer, bibliotek, biograf, -log, bodmeri, Dorotea, evoë, geografi, -logi, -metri, heliofob, -trop, hippodrom, -log, hydrografi, -pat, hygrometer, -skop, hypokonder, -tek, -tenusa, -tes, kilogram, -meter, kleptomani, koprolit* (enligt Lyttkens-Wulff 1889 *ko-*, men 1911 *kå-*), *kosmologi, -polit, -rama, kromatisk, kronologi, -meter, kryptogam, krysopras, logogryf, monogam, -grafi, -gram, -kord, -man, -teism, -ton, nitroglycerin, oligarki, onomatopoetisk, paleograf, -typ, polygami, -glott, -histor, -teism, prototyp* (där uttalet med *prå-* strider mot det gängse skoluttalet af grek. *πρ̨ῶτο-* och därför möjligen beror på inflytande från lat. *pro-*, hvarom se nedan s. 479), *pyrotekniker, stenograf, stereometri, -skop, -typ, teodicé, -krat, -log, -rem, -sof, typograf, -logi, zoolog* m. fl. i mängd, t. e. särskildt de många på *-oid* såsom *aneroid, asteroid, cykloid, metalloid, romboid* o. d.

Likartadt är förhållandet i ord med ursprungligen fransk börd. Under det att ord, som väsentligen äro begränsade till de s. k. högre samhällskretsarna, oftast ha konstant *å*, t. e. *kokett, monokel, moquera, polonäs, propos* (jfr däremot *apropå* strax här nedan), *rokoko* och de något mera vanliga vackla mellan *å* och *o*, t. e. *chok(o)lad, apropå* (jfr däremot *propos* strax här ofvan), *gobeläng* (vanligen *å*), *kokard* (*o*), *kolonn* (*å* [2]), *momang* (*o*), *monark* (*o*), *polityr* (*o*), *violett* (*o*; uttalet med *å* är påfallande i betraktande af det konstanta *o* i *viol*), så uppträder ganska konstant *o* i mycket vanliga ord såsom *kodilj, modell, modern, pomada* o. d. Särskild uppmärksamhet kräfva de fra. lånorden med för-

---

[1] Då *antropo-* att döma af SAOB i sin andra stafvelse kan ha både *o* och *å*, men i den tredje blott *å*, så beror väl detta på det gängse skoluttalet af grek. *ἄνϑρ̨ωπο-*.

[2] Enligt Lyttkens-Wulff blott med *å*, enligt Danell, a. st., däremot äfven med *o*.

bindelserna *oa, oe, oə* och *oä*. Det är nämligen påfallande, att dessa med undantag af *boett* (hvarom se strax här nedan) samtliga vackla emellan *o* och *å*, t. e. *boasera, budoar, exploatera, foajé, koaffyr* (äfven uttaladt *koäffyr*), *kroasera, moaré, moitié, soaré, toalett, trottoar* eller *poem, poesi, poet, poäng*; detta ehuru franskan här har ett med vårt *o* så godt som alldeles identiskt ljud (se I, 533). Men möjligen har det fra. ljudet vid tiden för ordens inlånande varit mera öppet än nu. Häremot tyckes visserligen det rätt gamla lånordet *boett* med sitt väl konstanta *o* tala, men dess särställning får väl antas bero på att det torde vara det folkligaste af alla hithörande ord och därför haft mest anledning att rätta sig efter rent svenska uttalsvanor.

Mest omhuldadt är det ljudlagsenliga *o* i latinska lånord, detta på grund af det urgamla skoluttalet af detta språk (jfr ofvan s. 474 not 1). Vi finna därför detta ljud, åtminstone alternativt, ej blott i folkliga ord som *absolut**, *advokat**[1], *-cera, kopia**[2], *lokal, lokomobil**, *-motiv, operera, orera* och naturligtvis »kökslatinska» som *Karolina, kolorum, Lovisa, Olaus, Rosina*, utan äfven i ovanligare sådana såsom t. e. *mobilier* och särskildt i talrika fall med hiatus såsom *kloak, koagulera, koalition, koordinera, kooperation, retroaktiv*. Hvad som i lat. lånord, äfven »lärda» och sällsynta sådana, behöfver förklaras, är sålunda ej *o*- utan *å*-ljuds förekomst, och en dylik förklaring kan i stor utsträckning ges på följande sätt. Liksom kunskap i latin tydligen ibland utöfvat inflytande på uttalet af fra. och ty. lånord, t. e. *animositet* och de vacklande *arrogans, koloni, kolorit, -atur*, hvilkas *o* väl härstammar från skoluttalet af resp. lat. *rogare, colonia* och *colores*, så är det väl omvändt inflytande från andra språk som infört det alternativa *å* i sådana ursprung-

[1] Enligt SAOB blott med *o*, enligt DANELL, a. st., äfven med *å*.

[2] Enligt LYTTKENS-WULFF blott med *o* — som ärfts från fsv., se ofvan s. 111 — enligt DANELL, a. st., äfven med *å*.

ligen latinska, men väl i regeln af något modernt språk förmedlade lånord som t. e. *association*, *donera*, *leopard*, *moderat*, *modest*, *moment*, hvilka lika väl kunna kallas ty., resp. fra. lån som latinska, eller i t. e. *pomologi*, som är halfgrekiskt och sålunda lätt kunnat lämpa sig efter de helgrekiska *fonologi*, *kronologi* o. d.

Särskildt invecklade äro förhållandena i fråga om lånord på *pro-*, väl väsentligen beroende därpå, att dessa i allmänhet till sitt ursprung äro dels lat. ord på *prō-*, dels grek. på *πϱο-*, hvilket ledt till förblandning. De flesta äro emellertid latinska — om ock ofta förmedlade af tyskan — och ha därför också, som det tycks, konstant *ο*, t. e. *procent*, *-cession*, *-ducera*, *-fan*, *-fessor*, *-hibitiv*, *-jektion*, *-klama*, *-nomen*, *-ponera*, *-vins*, *-vision* m. fl., under det att många andra ha vacklande uttal, t. e. *probabel* [1], *-gress*, *-longera* [1], *-paganda* [1], *-portion* [1], *-position* [1], *-peller*, *-skribera* [1], *-spekt*, *-tektorat* [1], *-testant* [1] (jfr ofvan s. 111) m. fl. De latinska ordens analogi följa de — vanligen af tyskan förmedlade — franska, så att vi ha med i det hela konstant *ο* t. e. *procedur*, *-fil*, *-jektil*, *-mess*, *-viant*, dels ock med vacklande uttal t. e. *profoss*, *-jekt* [2], *-menad* [1], *-nonsera* [1], *-verb* m. fl. Då de grekiska lånorden på *pro-* mycket ofta förmedlats af latinet, är det ej underligt, att äfven en del af dem trots grek. *πϱο-* uppvisa ett så godt som konstant *ο*, t. e. *problem*, *-gram*, under det att andra vackla, t. e. *prognos*, *-log*, *-pedeutisk* [1]. Ja, till och med ord, som icke äro bildade med grek. *pro-* utan med *pros-*, behandlas på samma sätt, t. e. *proselyt* (vanligen med *ο*) och det vacklande *prosodi*. Lånord med konstant *prå-* tyckas i förevarande fall öfverhuvud icke förekomma i svenskan.

Emellertid kvarstå, äfven om hänsyn tages till alla de här ofvan under *α—ε* framställda synpunkterna, dock många

---

[1] Här kan *å* förklaras enligt *β* ofvan (se s. 475 f.).

[2] Lyttkens-Wulff känna här blott *ο*.

fall oförklarade. Hvarför ha vi t. e. normalt *å*-ljud i så vanliga ord som *brodera, koloss* [1], *skrodera, Sofi(a)*, under det att de mer eller mindre ovanliga *ammonit, ceremoni, forell, krokan, kronik, morell, nomad, Ofelia* vackla och *o* är så godt som enrådande i de mycket ovanliga *brokad, Olena, Oliver, topas* och i ett så jämförelsevis ungt — ehuru visserligen folkligt — ord [2] som *timotej*?

4. I trycksvaga efterstafvelser. Vi ha här att särskilja samma två hufvudfall som ofvan under 3, nämligen:

a) I sluten stafvelse står nästan alldeles undantagslöst *å*-ljud, t. e. i ord af följande typer:

Gottl*ob*, nimr*od**, bisch*off*, Herz*og*, opodeld*ok*, alkoh*ol*, Leop*old*, Ad*olf*, Malk*olm*, kob*olt*, Sod*om*, kol*on*, Alf*ons*, Luttr*op*, fosf*or* (*marmor* har någon gång *o*, väl lånadt från *marmorera*), Ge*org*, ep*os*, Villg*ott*, Besk*ow*. För rikare exempelsamling se II, 283 ff.

b) I öppen stafvelse står i regeln det (liksom ofvan 3, b) ljudlagsenliga *o*. I synnerhet användes detta med förkärlek i slutljud, där det ju stödes af den stora massan af inhemska ord på *-o*; alltså t. e. i *banko, bravo, brutto, eko, kabeljo, kvitto, motto, netto, sago, tapto* osv. (se II, 283). Undantag med *å* bero på:

α) Att stafvelsen ursprungligen varit sluten (jfr ofvan s. 474), t. e. *Kristofer* (förr ofta *Kristoffer*).

β) Stafning med *å* (jfr ofvan s. 476), t. e. *bigarrå, byrå, kalikå*. Det sistnämnda uttalas emellertid äfven — vulgärt — med *o*, och i ett par andra ord har detta folkligare uttal till och med blifvit enrådande och fått uttryck i skrift genom ordens stafning med *-o*, nämligen i *purjo* 1775 ff.

---

[1] Ett för mig okändt uttal *kǫloss* skall enligt Danell, a. st., verkligen förekomma.

[2] Användt sedan början af 1800-talet, se A. Lyttkens, *Sv. växtnamn*, s. 1542.

[3] Se A. Lyttkens, a. st., s. 1302.

(*purio* 1736 ff., ä. nsv. *purreaux* 1690 [3] af fra. dial. *pourriau* [1]) och *ränklo* (*reineclaude* 1785 ff., *reine Claude* 1750 [2], däri det slutljudande *-d* med tiden förstummats såsom i hvardagstalets *rå* för *råd*, *trå* för *tråd* o. d.).

γ) Ung börd och lärdt inflytande (jfr ofvan s. 476 ff,.) t. e. i de mer eller mindre vacklande (men af mig alltid med *o* uttalade) *adagio*, *agio*, *aloe*, *bensoe*, *cicero*, *domino*, *eforus*, *inkognito*, *Leonard*, *Leopold*, *oboe* (Lyttkens-Wulff känna här blott uttalet med *å*), *Romeo*, *Salomon*, *torso*.

---

[1] Se vidare Tamm, *Granskning av sv. ord*, s. 21.

[2] Se A. Lyttkens, a. st., s. 745, resp. 1693.

TREDJE KAPITLET.

U-ljud.

§ 45. Inledning.

Utomsvenskt *u*-ljud uppträder i nysvenskan såsom slutet *u* (*u*), då ljudet i svenskan är långt, men däremot, om ljudet i svenskan är kort, såsom öppet *u* (*u*), hvilket dock i öppen stafvelse alternativt är blott halföppet (*u*; jfr ofvan s. 301 med not 1 och I, 519)[1]. Detta sker alldeles oberoende af hvad det främmande språket har för slags *u*-ljud. Ehuru tyskan, franskan och engelskan ha ungefär samma till kvaliteten likartade »allmän-europeiska» *u*-ljud i t. e. ty. *Hugo* och *wurst*, fra. *blouse* och *bouillon*, engl. *loose* och *good* (se I 527), så har svenskan differentierat det alltefter kvantiteten i *Hugo* och *vurst, blus* och *buljong* o. d. Och fastän franskan har mycket olika *u*-ljud i *roué* och *duel* (det förra ordets är allmän-europeiskt *u*, det sednares så godt som identiskt med sv. *u*), så har svenskan låtit dem sammanfalla i *u* (eller *u*).

I den följande exempelsamlingen upptagas äfven ord med de engelska vokalljud som uppträda t. e. i *but* och *church*, ehuru de strängt taget alls icke höra hit, eftersom engelskan nu här ej har något slags *u*-ljud — utan snarare ett *a*-, resp. *ə*-ljud (*ɒ*, resp. *ɐ*, se I, 522 och 515) — och ej heller på länge här haft något *u*, utan närmast före det nu-

[1] Denna fördelning gäller dock blott högsvenskt riksspråk. I finländskt sv. riksspråk har däremot vokalen såsom lång ljudvärdet *u*, såsom kort antingen (mera vårdadt) *u* eller (mera vulgärt) *u*; se I, 520 och 528 samt jfr här ofvan s. 265 och 300.

varande uttalet ett *o*-ljud (såsom ännu den amerikanska engelskan), ett uttal hvaraf vi väl ha spår i något äldre lånord såsom de ofvan s. 466 och 470 behandlade *doffel* och *rom*[1]. Vårt återgifvande af engl. *u* i t. e. *humbug* medelst *u* måste alltså vara af rent ortoepisk natur, under det att *doffel* o. d. berott på ljudsubstitution.

Exempel på lånord med *u*-ljud, hvilka bevisligen eller dock med största sannolikhet inkommit i svenskan före 1800-talet, alltså på en tid då differentieringen af fsv. *u* (dvs. allmän-europeiskt *u*, se ofvan s. 80) till *u* och *u* antagligen ännu icke kommit till full afslutning (se ofvan s. 265 ff. och 300 f.), och hvilka således äro i fråga om utvecklingen af *u*-ljudet likställda med inhemska ord, ha hvad »stamstafvelserna» vidkommer redan behandlats ofvan s. 251 ff., hvarför här endast öfriga fall komma i betraktande.

§ 46. Långt *u*.

1. I följande till (från nsv. synpunkt) enkla ord hörande, af upptakt föregångna och sålunda hufvudaccenten uppbärande ordslut:

rag*u*, donj*uan*, ker*ub*, latit*ud*, prel*udium*, ?kal*uf* (jfr II, 377), centrif*ug*, per*uk*, klaus*ul*, herk*ulisk*, post*um*, komm*un*, fort*una*, fig*ur*, prok*ura*, abs*urd*, cent*uria*, inj*urier*, sammels*urium*, fin*urlig* (jfr II, 398), kot*urn* (äfven med kort *u*), fut*urum*, kard*us*, med*usa*, min*ut*, val*uta*, exek*utor*. För flere exempel på dessa typer se II, 376 f., 398 och 407.

2. I andra tryckstarka stafvelser (exemplen ordnade alfabetiskt)[2]:

blus (fra. *blouse*), *Bruno* (ty. lån från fhty.), *budget* (oftast med kort *u*, se nedan s. 487), *buding* (vanligen *pudding*, se nedan s. 490);

---

[1] Före *r* är däremot detta engelska gamla »*u*» substitueradt medelst *ö* i *törn* af engl. *turn* 'sväng, stöt'.

[2] Då ej annat anges, stamma orden från tyskan.

dualis, duo (båda från ty. eller direkt från lat.), *dur* (tonart), *dus* [1] 'stillsam, mild, tillbakadragen' (ty. *dus*, möjligen påverkadt af fra. *doux*, fem. *douce*) [2];

fluidum (från ty. eller direkt från lat.), *fluor, fuga* (från ä. ty. eller direkt från ital.), *furie, fusel* (från lty.);

gnu (från ty. eller nederl., där lån från hottentottskan);

Hubert, Hugo, Hugold (alla tre ty. lån från fhty.), *huk* i brädspel (från lty. *huk* 'vinkel'), *hukert*(galeas, äfven *hukare* eller *hucker* [3], från lty. *hūker* eller nederl. *hoeker*, resp. ä. nederl. *hoeckerschip*; rörande det oklara *-t* jfr *robbert* ofvan s. 470), *humor* (väl ortoepiskt af engl. *humo(u)r*, eller möjligen af ty. *humo'r* med ändrad accent), *humus*(syra, ty. *humus*säure), *huri* (ty. *houri* från persiskan), *?hut* (ovisst om öfverhufvud lånord [4]);

jubel, judas(kyss, från lat. eller grek.), *Judit* (från grek.), *juli* (förr *julii*, från lat., väl med ty. förmedling; ursprungligen gen. af) *Julius* (från lat.), *Julia* (från lat., fem. af föreg.), *juni* (förr *junii*, från lat.), *junior* (från lat.), *Jupiter* (oftare med kort *u*, se nedan s. 488), *jura*(formation), *juris* doktor o. d. (från lat.), *jury* (äfven med kort *u*; ortoepiskt från engl. *jury*), *jute*(väf; från ty. — åtminstone i Östersjöprovinserna uttaladt *jute* — eller ortoepiskt från engl. *jute*);

knut(piska; från ä. ty. eller direkt från ry. *knut*, som sannolikt är lån från fsv. [5]), *kub* (ortoepiskt af fra. *cube*,

---

[1] Ej i SAOL, men hos Lyttkens-Wulff och Wenström-Jeurling (samt numera SAOF).

[2] Se Weigand, *D. Wlb.*, 5. aufl. II, 397.

[3] Ingendera formen i SAOL, men den första och tredje hos Wenström-Jeurling, den första och andra (denna såsom hufvudform) i *Nordisk familjebok*.

[4] Se Tamm, *Et. sv. ordbok*; Falk-Torp, *Norw.-dän. et. wtb.*, s. 446; Torp, *Nyno. et. ordbok*, s. 231. Alla där refererade eller föreslagna tolkningar synas mig mer eller mindre oantagliga. Ett jämförelsevis tilltalande förslag framställes af Persson, *Beiträge zur indogerm. Sprachforschung*, s. 186 ff.

[5] Se Tamm, *Sv. ord belysta genom slav. och balt. språken*, s. 10.

väl under påverkan af ty. *kubus* och lat. *cubus*), *kufisk* 'härstammande från staden *Kufa* nära Bagdad', *kugellack* 'florentinerlack i små kulor' (ty. *kugel*),? *kuling* (antingen från da. eller ock möjligen en inhemsk bildning till *kul* 'bris', om hvilket se tillägget till s. 264), *Kuno* (ty. lån från fhty. *Kuono*), (vatten)*kur* och *kur*ort, »göra sin *kur* för någon» (från ty. och fra. *cour*) och det dithörande slangartade »*kura*[1] för någon» (dvs. göra sin uppvaktning för någon), *kurfurste* (mhty. *kurfurste*), *kuria* (lat. *curia*), interjektionen *kusch* till hundar (äfven med kort *u*; från ty. *kusch* eller direkt från fra. *couche*) och det dithörande *kuscha* (ty. *kuschen* 'lägga sig på magen' om hundar, i sv. äfven 'krypa för någon' om människor; den alternativa sv. betydelsen 'tyrannisera' utgår väl närmast från participet *kuschad* under samtidigt semologiskt inflytande från *kufva*);

Lucifer (från lat.), *luder*, *lup* (vanligen *lupp*, se nedan s. 489), sjukdomsnamnet *lupus* (från ty. eller direkt från lat.);

mumie, *mura* 'Potentilla' 1894 ff. (från no.[2]), *musa* (pl. *muser*; från lat. och grek. *musa*, resp. ty. pl. *musen*), *muselman*;

*nudel*gryn (ty. *nudel* 'liten degklimp');

plural eller *pluralis* (från ty., resp. lat.), *pluring* (vanligen i pl. 'stora pengar'; troligen en ombildning efter *penningar* af lat. *plurimum* 'det mesta', jfr det vulgära *multum* 'mycket pengar' af lat. *multum* 'mycket'),? *prut* och *pruta* (möjligen från da. *prutte*[3], i så fall ombildadt efter mönstret af da. *slutte*: sv. *sluta* o. d.), *pudel*, *puding* (vanligen *pudding*, se nedan s. 490);

rubel, *Ruben*, *rudis* (från lat.), *Rudman*, *Rudolf*, *Rufus* (från ty. eller direkt från lat.), *Rupert*, *rupie*, *Rut* (ty. *Ruth*);

skrupel 'liten vikt' med pl. *skrupler* 'betänkligheter' (båda äfven med kort *u*), *slup* (från lty. *slūp* eller nederl. *sloep* eller

---

[1] Jfr hurusom till det först nämnda *kur* däremot hör *kurera*.

[2] Se vidare Hesselman i *Sv. Studier tillägnade G. Cederschiöld*, s. 406 ff.

[3] Så Torp, *Nynorsk etymologisk ordbok*, s. 501.

engl. *sloop*), »få *snuf(ven)* [1] af något» (mlty. *snuve* 'väderkorn') [2], *struma* (från lat.), *studel* i gevärslås, *studie, studium* (från ty. eller direkt från lat.), *stufva* (t. e. potatis; troligen från ett lty. dialektalt *stūven* af mlty. *stōven* 'koka i sås' [3]), *suntält* (oftare med kort *u*, se nedan s. 491), *Susen* (engl. *Susan* 'Susanna');

tub (ty. *tube*), *tuba* (ty. *tuba* — etymologiskt samma ord som föreg. — från lat.), *tulametall* 'legering uppfunnen i staden *Tula* i Ryssland', *tunfisk* (jämte vanligare *tonfisk*; se vidare ofvan s. 461), *tur* 'peruk, danstur, resetur, tur och ordning, oförmodad framgång' (från ty. och fra. *tour* 'vändning' o. d.), *tusch* 'pianoanslag, penselföring' (från fra. *touche* 'beröring'; ursprungligen samma ord som det kortvokaliska *tusch* 'kinesisk svärta', ellips af ä. ty. *tuschfarbe*), *tuting* 'liten toddy' (näppeligen af *tu-ting*, utan troligen antingen från engl. *toothing* 'tandsprickning', jfr *toothful* 'tår på tand, klunk', eller ombildning af engl. *tutenag* 'kinesiskt nysilfver, legering af koppar, zink och nickel', jfr »stångjärn» som slangnamn för brännvin och »blandare» som namn på en likör);

ulspegel (äfven med kort *u* [4]; från mlty. *ūlenspēgel*), *Uno* (ty. lån från fhty.), *urna* (från ä. ty. *urna* eller direkt från lat.); sjötermen *vula* 'omvira', förr 'fastsurra' (nederl. *woelen*).

§ 47. Kort *u*.

1. I följande till (från nsv. synpunkt) enkla ord hörande, af upptakt föregångna och alltså hufvudaccenten uppbärande ordslut:

tul*ubb* (äfven uttaladt tul*upp*), mam(e)l*uck*, kach*ucka*,

---

[1] Ej i SAOL, men t. e. hos Wenström-Jeurling.

[2] Falk-Torp hålla före, att ordet är inhemskt.

[3] Se D. A. Seip, *Låneordstudier* I, 88.

[4] Så Lyttkens-Wulff, hvaremot Wenström-Jeurling uppge långt *u*. Ej upptaget i SAOL.

mar*uffel*,? kal*ufs* (jfr II, 377 [1]), prod*ukt*, kastr*ull*, imp*uls*, tum*ult*, tri*umf*, kol*umn*, trans*umt*, sek*und*, rot*unda*, burg*under*, kar-b*unkel*, adj*unkt*, kvadr*upel*, abr*upt*, kir*urg*, mas*urka*, konk*urs*, ret*usch*, moll*usk*, maj*uskel*, rob*ust*, Aug*usta*, ill*uster*, aug*usti*, bankr*utt*, gummig*utta*. För flere exempel se II, 377 f. och 398.

2. I andra tryckstarka stafvelser (exemplen ordnade alfabetiskt):

bluff (ortoepiskt från engl. [2]), *blunder* 'förbiseende' (från engl.), *brutto* (ty. lån från ital.), tygnamnet *buckskinn* (engl. *buckskin*), *budding* (se *pudding* nedan s. 490), *budget* (äfven uttaladt *budjät't*, *budjet't*, »försvenskadt» *bū'djēt* — se ofvan s. 483 — eller med »franskt» uttal *bydsje'*; från engl. eller ty.), s. *buffa* (från ty. eller direkt från ital.), v. *buffa* (från lty. *buffen* 'knuffa'), *buffert* [3] på järnvägsvagn (från ty. eller engl. *buffer*; om det oklara *-t* jfr *robbert* och *hukert* ofvan s. 470, resp. s. 484), påflig *bulla* (från lat.), *bulldogg* (engl. *bulldog*), *burnus* (från ty. *burnus* eller möjligen direkt från fra. *bur-nous*),? *burr* (i håret) med *burra* och *burrig* (möjligen inhemskt och då hörande till gutn. och da. *burre* 'kardborre'; annars väl en variant till det liktydiga lånade *purra*, *purrig* — se nedan s. 490 — jfr det väl obesläktade ty. *burren* jämte *purren* 'surra, flyga surrande'), *bussning* 'metallskoning' (bildadt till mlty. *busse* 'hylsa'; jfr no. *busse* och *bussing*, da. *bøssing* och *bøsning* i samma betydelse), *butta* 'en flundreart' (*butte* hos Spegel, från lty.; jfr det nära besläktade *butter* ofvan s. 277);

---

[1] Om FALK-TORP, *Norw.-dän. et. Wtb.*, s. 487, ha rätt i att *kaluf* är en ombildning af *kalott* efter *luf* 'lugg', så får väl den vulgära biformen *kalufs* antas ha rättat sig efter sv. dial. *lufsa* 'lugga', *lufsig* 'lurfvig i håret', no. dial. *lufs* 'långhårigt djur' o. d.

[2] Enligt SAOB förekommer ock »stundom» ett uttal *blöff*, som endast mycket oegentligt kan sägas vara »efter eng.» Det är ju ett väsentligen misslyckadt försök att återge det amerikanska (och förr väl äfven i England brukliga) uttalet *bləff*. I själfva England åter uttalas nu ordet som bekant *blɒff*.

[3] Etymologiskt samma ord som det ofvan s. 286 nämnda *puffert* 'liten pistol'.

Curry (engl. *Currie*);

dukt 'osnodd tåt' (mlty. *ducht*), *dulgadråp* (lån i 1734 års lag från fsv.), *dusch* (från fra. *douche* eller ty. *dusche*);

fuchsia (efter botanisten L. von *Fuchs*);

?*gruff* och *gruffa* (möjligen utgående från engl. *gruff*, östfris. *gruffig* 'grof, rå', engl. dial. *gruff* 'grymta, snäsa', men kanske snarare en inhemsk kontamination af *grymta* och sv. dial. *ruffa* 'grymta'; jfr i så fall sv. dial. *groffa*, *gröffa*, väl af *grymta* och de svinlätet imiterande interjektionerna *roff ui* — så hos F. A. Dahlgren, Grisen — och *öff*[1]), *grupp* (från fra. eller ä. ty. *groupe*), *gulden*, *gummi*, *Gundborg* (ty. lån från fhty.), *gurgel* (nybildning till det från ty. lånade *gurgla*, om hvilket se ofvan s. 280), *Gurly* (från engl.?), pappersbrukstermen *guska*[2] (väl på något sätt sammanhängande med den motsvarande ty. termen *kautschen*);

hucker (biform till *hukert*, hvarom se ofvan s. 484), *Hulda* (väl väsentligen lån från ty.), *huldra* (från da. och no. *huldre*), *hulk* (biform till *holk*, hvarom se ofvan s. 467), *humbug* (från engl.), *hus(s)u* i killespelet (af ty. *hu su* — äfven *hui sau* — jägarens eggelserop till vildsvinet för att få det att löpa på den framsträckta hirschfängaren) ?*huttra* (från ty. dial. *hutteren* eller möjligen inhemskt[3]);

judd[4] 'falsk gagat' (ovisst hvarifrån), *julle* (från lty. liksom biformen *jolle* ofvan s. 468), *Julle* och *Julla* (kortformer af *Julius* och *Julia* ofvan s. 484), *julp* (från lty. dial. *gulp*[5]), *jungman* (ty. *jungmann*), *junta* (från ty. eller direkt från spa.), *Jupiter* (äfven med lång vokal; från lat. *Juppiter*, resp. *Ju-*

---

[1] Jfr ett likartadt förklaringsförsök hos Tamm, *Et. sv. ordbok*, s. 240.

[2] Ej i SAOL, men hos Wenström-Jeurling och i *Nordisk familjebok*.

[3] Se närmare Tamms och Falk-Torps ordböcker.

[4] Ej i SAOL, men hos Wenström-Jeurling.

[5] Se Tamm, *Granskning av sv. ord*, s. 12, och *Et. sv. ordbok*. Hvad etymon beträffar hör väl dock ordet snarare samman med *glappa* än, som Tamm antar, med *glupa*.

piter), *jury* (äfven med lång vokal, se ofvan s. 484), *Justus* (från ty. eller direkt från lat.);

klubb Oelreich 1755 (enligt Hoppe), Kellgren (Ljusets fiender) ff. (från ty. *klub* eller direkt från engl. *club*), *krupp* (ty. *krupp*, engl. *croup*), *kruppa* [1] 'bakre ryggpartiet på en häst' (ty. *kruppe*), *kucku* (enligt Lyttkens-Wulff äfven *kuku'*) 'gök', speciellt i killespel (från fra. *coucou* och engl. *cuckoo*), *kulmen* (från lat.), *kult* 'dyrkan', *kultje* (nederl. *koeltje*), *kulvert* 'hvalf öfver ett dike under en (järn)väg' (engl. *culvert*), *kupp* (från ty. eller fra. *coup* med ortoepiskt uttal af *p*), *kurry* (från ty. eller direkt från engl. *curry*), *Kurt* (ty. kortnamn af fhty. *Kuonrat* 'Konrad'), *kurva* (från ty. *kurve* eller direkt från lat. *curva*), *kusch* och *kuscha* (båda äfven med långt *u*, se ofvan s. 485), *kustos* [2] (från ty. eller direkt från lat. *custos*), fartygsbenämnningen *kutter* (från ty. eller direkt från engl. *cutter*);

? *lilleputt* (väl väsentligen från engl. *lilliput-ian*; jfr dock biformen *lillepytt* och ä. da. *put* 'liten karl', ty. dial. *putt* 'späd, ung' samt *putte* nedan s. 490), *lunsch* [3] (från engl. *lunch*, möjligen delvis förmedladt af ty.), *lupp* (äfven med långt *u*; från fra. *loupe*, den långvokaliska formen dock möjligen förmedlad af ty. *lupe*), *lustrum* (från ty. eller direkt från lat.), *lutersk* (af ty. *lu'therisch*);

muff, *muffbal* [4] (månne till ty. *muff* 'doft af i någon mån ankomna varor, särskildt kött'?), *muffel* 'halfcylindriskt kärl', *multum* (från lat.; jfr *pluring* ofvan s. 485), *musch*(plåster; från ä. ty. *musch* eller snarare direkt från fra. *mouche*);

---

[1] Ej i SAOL, men hos Wenström-Jeurling (och nu i SAOF).

[2] Vulgärt ombildadt till *kustus* 'öfversittare, tuktomästare' (liksom i da. dial.; Torps uppgift i *Nyno. et. ordbok*, s. 338, att det da. ordet heter *kustos* och betyder 'respekt', är oriktig, se Feilbergs *Ordbog*), hvars betydelse dock väl påverkats af sv. dial. *kust* 'respekt' (äfven i no).

[3] Ej i SAOL, men hos Wenström-Jeurling och Lyttkens-Wulff (1911) samt nu i SAOF.

[4] Ej i gängse ordlistor, men mycket vanligt i lägre stil, särskildt vulgär sådan.

numro (från ty. *numero* eller fra. *numéro* eller direkt från ital. *numero*; jfr *nummer* ofvan s. 286), *nuntie* (nybildning till pl. *nuntier* från ty. *nuntien*);

plumpudding (från engl.), *plus*, *pluskvamperfektum* (båda från ty. eller direkt från lat.), ?*prutta*[1] Linné, Bellman ff. (möjligen inhemskt; annars väl liksom ock da. dial. *prutte* 'knorra' från ett till grund för nederl. *pruttelen* 'puttra, knorra' — sv. dial. *pruttla* 'puttra' — liggande *prutten*), *pudding* (från engl.; mera sällan *puding*, *buding*, *budding* genom påverkan af fra. *boudin* 'korf, pölsa' och ä. ty. *bodeng* 'pudding'), *puddla* (ty. *puddeln*), *pumpernickel*[2] 'tölp, klumpig person', förr äfven 'ankarstock' (såsom numera uteslutande i ty.), *punsa* (ty. *punzen*), *punsch*, *purjo* (se ofvan s. 480 f.), *purra* 'burra upp håret på någon, spela någon ett spratt' (troligen samma ord som den ofvan s. 286 nämnda sjömanstermen *purra* 'väcka' från lty. *purren*)[3] och det dithörande *purrig* 'burrig i håret' (i sv. dial. äfven 'snarsticken'; jfr *burra* och *burrig* ofvan s. 487), *pussa* 'hetsa' (en hund[4]; möjligen från någon ty. dialekt[5] eller kanske från fra. *pousser* 'egga, pådrifva o. d.'), ?*putte*[6] 'liten hund, häst, gosse' (möjligtvis antingen ursprungligen blott hypokoristisk form af *pudel*, jfr V, 390, eller, med förmedling af ty. pl. *putten*, från ital. *putto* 'liten gosse'; jfr dock *lilleputt* ofvan s. 489), ? *puttelkrämare* (kanske inhemskt och då hörande till shetländskt och färöiskt *putl* 'sysselsättning med småsaker'; annars hvarifrån?), sjötermen *putting* 'ett slags vant' (från nederl.);

ruff på fartyg Rayalin 1730 (enligt Hoppe), Weste ff. (från nederl. *roef*, eller engl. *roof*; jfr *roff* ofvan s. 470), *ruff*

---

[1] Ej i SAOL, men hos Lyttkens-Wulff (1889 och 1911).

[2] Ej i gängse ordlistor; såsom benämning på bröd ännu hos Dalin 1853.

[3] Falk-Torp och Torp anta i sina ordböcker, att ordet är inhemskt.

[4] Ej i gängse ordlistor, men allmänt (se Rietz), dial. *bussa*.

[5] Se vidare Torp *Nyno. et. ordbok*.

[6] Ej i SAOL, men hos Lyttkens-Wulff och Wenström-Jeurling.

'tilltagsenhet' Dalin 1853 ff. (väl från engl. *ruff* 'vild framfart' [1]), *Rustan* (från ty. eller fra., där det bars af Napoleons orientaliske tjänare; ursprungligen samma ord som namnet på den persiske sagohjälten *Rustem*), *Rutger* (från nederl.), *rutscha*;

sjubb eller, mindre ofta, *sjupp* 'tvättbjörn' (ty. *schupp*; då Runeberg har »schupp» i betydelsen 'päls', beror detta på inflytande från ry. *sjuba* 'päls', som väl ock föranledt formen *sjubb* liksom ock att »sjubbskinnspäls» på sina håll — särskildt i Finland enligt meddelande af Pipping — betyder 'vargskinnspäls' i stället för 'päls af sjubbens skinn'), *skrupel* och pl. *skrupler* (båda äfven med långt *u*, se ofvan s. 485), *skunk* (från ty. eller möjligen direkt från engl.), *stuck*, ?(star)*stunk* 'af brädlappar hopspikadt fågelbo' (kanske inhemskt; annars möjligen från det mlty. ord som ligger till grund för *stuncze* 'liten badbalja för fotbad', hvaraf nu ty. *stunze* 'litet träkärl att ösa vatten med'), »hela *subberten*» [2] (i samma mening som »hela rasket, hela skräpet»; till mlty. *subben* 'smutsa, grumla'), *sunsegel* och *suntält* (af lty. *sunne* 'sol' [3]; skrifningen med enkelt *n*, som framkallat ett alternativt ortoepiskt uttal med långt *u* [4] — se ofvan s. 486 — beror väl på oriktig härledning från engl. *sun* [5]);

Truls (från da. dial. *Truls* af fda. *Thrūls, Thrūæls, Thrūgils* 'Torgils'), *trupp* (från ty. *trupp*, delvis kanske ock direkt från fra. *troupe*), *trust* (amerikansk engl.), *tuff*, *tuffla till* [6] 'tufsa till' (förmodligen till lty. *tuffel* 'toffel'), *Tullia* och *Tullius* (båda från lat.), *tundra* (från ty. eller direkt från ry.), *tunnel* (från ty. eller direkt från engl.), *turk* (från medelty.

---

[1] Så redan RYDQVIST och TAMM. TORP, a. st., härleder däremot — troligen oriktigt — ordet från det lty. uttrycket *in en ruf* 'i ett nu'.

[2] Ej i SAOL, men hos LUNDELL (och nu i SAOF).

[3] Se vidare TAMM, *Granskning av sv. ord.* s. 30.

[4] LYTTKENS-WULFF ange blott kort *u*.

[5] Så t. e. hos WENSTRÖM-JEURLING.

[6] Ej i SAOL, men hos WENSTRÖM-JEURLING.

dial. eller direkt från turkiskan), »*turska* bönor» (nederl. *turksch* 'turkisk'), färgnamnet *tusch* (se ofvan s. 486), *tutti frutti* (från ital.);

Uddo (från fhty.), *ulspegel* (äfven med långt *u*, se ofvan s. 486), *ulster* (från engl.), *ultima* (från ty. eller direkt från lat.), *ultimo* (från ty. eller direkt från ital.), *ultimus* (från lat.), *ultra* (från lat.), *umbra*(brun);

vurst (ty. ellips för *wurstwagen* 'lång, smal jaktvagn').

3. I upptaktsstafvelse. Här äro två hufvudfall att särskilja:

a) I sluten stafvelse står alltid öppet *u* (*u*), t. e. *buljong, burdus* (om stafvelsens slutenhet se ofvan s. 475), pl. *krustader* [1], *kurtis* (jfr *burdus* strax här ofvan), *pulpet* osv. massvis [2].

b) I öppen stafvelse råder ännu vacklan mellan halföppet *u* (*u*) och alltmera kring sig gripande [3] öppet *u* (*u*) — jfr ofvan s. 482 och andra där anförda ställen — t. e. *brutal, dukat, kuperad, kuvert, Louis, rué, supé, tumult* osv. i mängd [4]. Särskildt föredras det öppna *u* i stafvelse som har svagt bitryck och därför tenderar till att bli sluten (jfr ofvan s. 475), t. e. *krumelur, sulagera, uniform, universitet* o. d. Då *hurra'* uppges ha konstant *u*, så beror väl detta dels på att ordet så ofta på grund af emfas (samt inflytande från skriften) uttalas med långt *r* och sålunda då har sluten stafvelse, dels på inflytande från verbet *hur'ra* (jfr *summe'ra* efter *summa* o. d. äfven hos personer som annars icke använda *u* i trycksvag öppen stafvelse).

[1] Ej i gängse ordlistor, men vanligt.

[2] Se den nästan fullständiga exempelsamlingen hos Lyttkens-Wulff, *Ordskatt och ljudförråd*, s. 73 ff.

[3] Se Danell, *Sv. ljudlära*, s. 71.

[4] Se exempelsamlingen hos Lyttkens-Wulff, a. st., s. 79 ff. och 84 f., på hvilket sednare ställe de dock — såsom mig synes oriktigt, se I, 513 och Danell, a. st. — anse (det i Skåne förekommande uttalet med) slutet *u* (*u*) föreligga i rsp. *duell, juvel* m. m. d.

4. I trycksvag efterstafvelse. Vi ha här att särskilja samma två hufvudfall som ofvan under 3, nämligen:

a) I sluten stafvelse står konstant öppet *u* (*u*), t. e. *borup, Emund, humbug, Idun, kautschuk, omnibus, opium, purpur* osv.[1]

b) I öppen stafvelse råder alldeles samma vacklan mellan *u* och *u* som ofvan under 3, b angifvits, t. e. *bambu, impromptu, kajuta, kopula, känguru, maskulin.*

[1] Se exempelsamlingen hos Lyttkens-Wulff, a. st., s. 75 ff.

FJÄRDE KAPITLET.

E- och Ä-ljud.

§ 48. Inledning.

Dessa ljud behandlas här i ett sammanhang, emedan de i lånord ej hållas åtskils, utan det ofta händer, att ett utländskt *e*-ljud återges med sv. *ä*-ljud och tvärtom. Så t. e. återges i svenskt uttal tyskans långa *e* med kort *ä* eller kort eller långt *e* i *Hedvig* och med långt *ä* eller *e* i *bremercigarrer* (jfr det i våra skolor ej sällsynta oriktiga uttalet *Dräsden*, *wärden* 'blifva', *ärde* 'jord' o. d.); ty. kort *ä* med långt *e* i *Stefan* (jfr det oriktiga skoluttalet *er ist* 'han är', *ess* 'det' o. d.) och med *æ* i *amen, debet, tibetansk* o. d.; ty. *ə* med *e* (eller alternativt *e*, se I, 502) i *beskaffenhet*, *gevär* o. d. Orsaken till denna oreda är naturligtvis väsentligen att söka däri, att bokstafven *e* så allmänt både i främmande språk och i svenskan användes som tecken än för *e*-ljud, än för *ä*-ljud, ett förhållande som i fråga om ord hvilka förmedlats genom skriften möjliggör att insätta i det sv. uttalet det ljud som bäst öfverensstämmer med våra ortoepiska vanor eller annan analogi. Men äfven i fråga om ord som vid inlåningen förmedlats af örat är dylik förblandning möjlig, ty då så många svenskar låta *e*- och *ä*-ljud sammanfalla i ett mellanljud (*e*, se ofvan s. 241 och 243), så ha de som af sådana individer lärt sig ifrågavarande ord, af dessas uttal ingen ledning med afseende på valet mellan *e*- och *ä*-ljud, utan måste, därest de äro okunniga i det främmande språk, hvarifrån ordet

härstammar, insätta ettdera ljudet alltefter de analogier som erbjuda sig inom svenskan själf.

De utländska ljud som här företrädesvis komma i fråga äro:

ty. *ē*, fra. *é*, *e* i ty. *see*, *reh*, fra. *été*, *souper* (dvs. sv. *e*, se I, 500 f.);

engl. *e*, fra. *ai* i t. e. engl. *men*, *red*, fra. *aimable* (dvs. *e*, se I, 501);

engl. *a* i t. e. *James*, *Jane*, *lady* (dvs. *ei*, se I, 501);

ty. *ä* och *e*, engl. *a* och *ai* före *r*, fra. *ai* och *è* i t. e. ty. *ähnlich*, *herr*, engl. *Mary*, *air*, fra. *aime*, *père* (dvs. ungefär *æ*, se I, 505);

engl. *a* i t. e. *had* (dvs. ungefär *a*, se I, 513);

fra. *ai* och *i* i t. e. *faim*, *vin* (dvs. väsentligen ett nasaleradt *a*, se I, 513);

ty. och engl. *e* i t. e. ty. *gabe*, *gebiet*, engl. *sister* (dvs. ungefär *ə*, se I, 508);

fra. *e* i t. e. *une* (då detta s. k. stumma *e* höres, t. e. i sång), *devant* (dvs. väsentligen, resp. tillnärmelsevis *æ*, se I, 506).

Dessa och dylika utomsvenska *e*- och *ä*-ljud uppträda i svenskan, då ljudet därstädes är långt, såsom dels slutet *e*, dels slutet *ä* (dvs. *æ* [1]). Om däremot ljudet är kort, uppträder det i tryckstark stafvelse såsom dels slutet *e* [2], dels slutet *ä* (dvs. *æ* [1]), i trycksvag stafvelse åter icke blott — mera sällan — såsom slutet *e* eller *ä* (dvs. *æ* [3]), utan dessutom äfven dels, nämligen i öppna upptaktsstafvelser, såsom halfslutet *e* (dvs. *e*), dels, nämligen i de flesta efterstafvelser,

---

[1] Om i dess ställe uppträdande finländskt och i viss mån äfven högsvenskt *e* och — före *r* — *a* se ofvan s. 303, resp. 243.

[2] Om i dess ställe uppträdande finländskt och i viss mån äfven högsvenskt *e* se ofvan s. 241.

[3] Om i dess ställe uppträdande finländskt och i någon ringa mån äfven högsvenskt *a* se ofvan s. 244.

såsom halföppet eller öppet *e* (dvs. *æ*, resp. *ə*, af mig i det följande sammanfattade under det gemensamma tecknet *ə* [1]; jfr ofvan s. 340 not 1).

§ 49. Lång vokal.

1. I af upptakt föregången tryckstark stafvelse uppträder alldeles öfvervägande *e*. Här liksom i § 43 ordnar jag mina exempel alfabetiskt efter den på den långa vokalen följande konsonanten (jfr ofvan s. 454).

Före *b* står *e* i *kubeber* och vanligen (trots franskans *ä*-ljud) i *celeber*, hvars *e* tydligen är af ortoepisk natur, beroende på utläsning i analogi med *feber, febus, Hebe, rebus, sebra* osv. (se nedan under 2; jfr att förbindelsen *äb* blott finnes i två, mindre vanliga ord: *baby* och *väbel*).

Före *d* förekommer, frånsedt det redan i fsv. tid lånade *förrädare* (af mlty. *vorrêder*), blott *e*, t. e. *kateder* (m. fl. ord på *-eder*, se II, 391), *persedel* (om etymon se ofvan s. 30), pl. *remedier, reseda, synedrium, torpedo, velociped* (m. fl. på *-ed*, se II, 368).

Före *g* står *e* nästan alltid i ord af latinskt, romanskt och grekiskt ursprung — om ock de äro förmedlade af tyskan — t. e. *allegro, bodega, florilegium, kollega, kollegium, privilegium, strateg*; däremot *ä* i ord af rent tyskt ursprung, t. e. *bedräglig* Nya test. 1526 ff. (mlty. *bedrechlik*), *belägen* (redan fsv. lån från mlty.), *benägen* (redan fsv.; om etymon se Tamm och SAOB), *förlägen, förvägen*, samt i det af ty. förmedlade *varäg* (ry. *varjag*) och det fra. *vinaigre*.

Före *k* träffas blott *e*, t. e. *apotek, aztek, kopek* m. fl. ord på *-ek* (se II, 368).

Före *l* förekommer, frånsedt *förmäla* (där *ä* beror på *ä* i ty. *vermählen*) och ändelsen *-äl, -el*, om hvilken se strax nedan, blott *e*, t. e. *Angelika, Cornelius, evangelium, kamelia*

[1] Om de båda nyansernas allmänna fördelning se I, 507 f.

(m. fl. på *-elia*, se II, 404), *Michaëli, Pamela.* Ord med slutljudande *l* inta en egendomlig särställning, i det att visserligen dylika substantiver vanligen ha *e*, t. e. *epitel, gael, ghasel, juvel, kalomel, kamel, kanel, krenel, panel, tutel* och *ä* blott i *befäl* Messenius ff., *ceremoniel* (stundom med kort *ä*), *kapitäl* (där *ä* beror på *ä* i ty. *kapitäl*), *materiel* (äfven med kort *ä*), under det att *klientel, krakel, kuratel* vackla, men dock oftast ha *e*. Adjektiver däremot ha uteslutande *ä*, som dock utom i *re(j)äl* — numera till betydelsen skildt från *reell* — vanligen är kort, t. e. *artificiel(l), ministeriel(l), officiel(l), speciel(l)* osv. [1], hvadan dessa ord sålunda väsentligen höra till § 50 här nedan.

Före *m* står *e* i *anatema, endemisk, epidemisk, Eufemia, Naema, polemisk* m. m. d. Om *m* är slutljudande uppträder däremot *ä*, konstant i de gamla lånen *bekväm* (fsv. kontamination af mlty. *bequēme* och fsv. *kwǣmber*), *förnäm* Lex. Linc. ff. (ty. *vornehm*), men växlande med mindre vanligt *e* i alla öfriga fall, t. e. *diadem, poem, problem, system* osv. [2] Då dessa sistnämnda ord nästan alla stamma antingen från franskan, där de ha *ä*-ljud, eller från grekiskan, där de ha *η*, som enligt gammalt sv. skoluttal återges med *ä*, så är det ovanligare uttalet med *e* tydligen af ortoepisk natur, möjligen därjämte i någon mån beroende på inflytande från tyskan, där enligt Trautmann och Wilmanns [3] alla långa *ä*-ljud tendera till att bli *e*.

Före *n* står *e* eller *ä*, hvilkas fördelning med ytterst få om ens något undantag regleras af det långifvande språkets ortografi på följande sätt:

---

[1] Se exempelsamlingen hos Lyttkens-Wulff, *Ordskatt och ljudförråd* s. 90, där dock endast kort *ä* anges (jfr däremot SAOB).

[2] Se II, 383, där *bohem, emfysem, fonem, morfem, semem* böra suppleras, och Lyttkens-Wulff, a. st., s. 98 f., där dock *blasfem, morfem, telefem, trirem* äro att tillägga.

[3] Se *Die Sprachlaute*, s. 258, resp. *Deutsche Grammatik*, 2. Aufl., I, 260

a) *e*-ljud uppträder då ordet i det främmande språket är stafvadt med *e* (inklusive fra. *è*, trots att detta betecknar *ä*), t. e. *Eugen* (fra. *Eugène*, ty. *Eugen*), *fenomen* (fra. *phenomène*, ty. *phänomen*), *hygien* (fra. *hygiène*, ty. *hygiene*), *syren* Linné 1746 (enligt Hoppe) ff.[1] (från ä. ty. *syrene*) m. fl. ord på *-en* (se II, 369); vidare de närmast från ty. inkomna *arena*, *Eugenia*, *Helena*, *Ifigenia*, *Magdalena*, *majsena*, *notabene*, *Serena*, *verbena*, *zigenare* (ä. ty. *zigeiner*, dial. — t. e. i Schlesien och Lausitz samt lty. — väl äfven *zigéner*). I det enda af mig observerade undantaget, det från ty. lånade *kalospinterokromatokrene* beror väl *ä*-uttalet på inflytande från grek. *krene* med *η*, som i vårt gamla skoluttal ju plägar återges med *ä*.

b) *ä*-ljud uppträder i ord med fra. *ai* och ty. *ä*, t. e. *domän*, *fontän*, *karantän*, *migrän*, *mondän*, *morän*, *rumän(ier)*, *suverän*. Undantaget *dracena* (ty. *dracäna*) beror väl på lat. *dracæna*, hvars *æ* ju enligt vårt gängse skoluttal återges med *e* (ej såsom i ty. med *ä*, åtminstone i skrift). Däremot utgör *kapten* öfverhufvud intet undantag, ty detta ord råkas redan i y. fsv. såsom *capiten* och är då lån från mhty. *cappiten* — nhty. *kapitän* är nytt lån från fra. *capitaine* — och hör sålunda till a här ofvan.

c) Vacklande mellan *e* och *ä* äro *betjänt* (äfven med kort *ä*; ombildning af ty. *bedienter* efter *tjena*, resp. *tjäna*, om hvars vokalväxling se ofvan s. 306 f.), *gangren*[2] (efter fra. *gangrène*, resp. ty. *gangräne*), *hellen*[3] (efter fra. *hellène* och ty. *hellene*, resp. grek. *hellen* med *η*, om hvars uttal se ofvan under a), *hyena* (efter lat. *hyæna* — jfr *dracena* ofvan under b — resp. ty. *hyäne*), *italienare* (efter ty. *italiener* jämte *italiäner*).

---

[1] Se A. Lyttkens, *Sv. växtnamn*, s. 387 f.

[2] Lyttkens-Wulff uppge 1911 *e*-ljud, 1916 däremot *ä*-ljud. Jag använder *e*.

[3] Lyttkens-Wulff uppge blott ett uttal *hälen*, Wenström-Jeurling däremot blott *helän*, hvilket sednare äfven är mitt uttal.

Före *r* (inklusive de med *rl*, *rn*, *rt* betecknade ljuden) är såväl *e* som *ä* vanligt. Det sednare står alltid före *rn* och vanligen före slutljudande *r*, annars uppträder så godt som alltid *e*. Närmare angifvet är förhållandet följande:

a) *e* tillkommer ord af följande typer (jag ger i regeln blott ett exempel på hvar och en af dessa och hänvisar för större exempelsamling till II, 391 f. och 404 f.):

mad*era* (add*era* osv. i oändlighet [1]), miser*ere*, mat*eria*, bakt*erie*, kol*eriker*, blind*ering* (från nederl.), esot*erisk*, pret*eritum*, reput*erlig*, krit*erium*, Val*erius*. Undantag utgöra blott bland substantiver *megära* (beroende på ty. *megäre*) och af verber *beskära* 'tilldela' (y. fsv. lån från mlty. *bescheren*), *bevära* 1609 ff. (från ty. *bewehren*) med det dithörande *bevärung* samt *förfära* (y. fsv. lån från mlty. *vorvēren*). Då dessa verber ha *ä* under det att otaliga andra [1], äfvenledes från (låg)tyskan och delvis lika tidigt lånade, ha *e*, så beror detta på att de sednare äro ursprungligen af fransk börd och haft ett (från fra. *ie* utgående) slutnare uttal af vokalen — jfr hurusom de i hty. ändas på *-īren* — än de inhemska tyska, till hvilka de nyssnämnda tre höra.

b) *ä* tillkommer ord af typerna kas*ern* [2], la(n)t*erna*, inf*erno* samt flertalet af de synnerligen talrika på slutljudande *r*, t. e. *affär* (fra. *affaire*), *dessert* (fra.), *familjär* (ty. *familiär*), *glaciär* (väl med ortoepiskt *r* från fra. *glacier* i stället för väntadt *glacié*, jfr *ateljé*, *chiffonjé* osv.; på samma sätt äro väl ock att förklara följande fra. eller efter fra. mönster bildade lånord: *brigadjär*, *finansiär*, *gondoljär*, där väl dock liksom troligen i flera af de öfriga fallen den ital. formen på *-ere* bidragit till bevarandet af *r*, *grenadjär*, *hällebardiär* — ty. *hellebardier*, som uttalas *-die* eller *-dīr* — *kanoniär*, *karabinjär*, *krupiär*, *kyrassiär*, *lansiär*, *pioniär*, *pontonjär*), *kanslär* (se ofvan s. 410), *karriär* (fra. *carrière*), *körsnär* (mhty. *kürsenære*), *leger*

---

[1] Se Lyttkens-Wulff, *Ordskatt och ljudförråd*, s. 124 ff.

[2] Flere exempel se II, 385, där *extern* och *intern* kunna tilläggas.

(ty. lån från fra.), *reguljär* (kontamination af ty. *regulär* och fra. *régulier*, fem. *-ière*; på motsvarande sätt kan *singuljär* förklaras), *revär* (fra. *revers* 'rockuppslag'), *spaljer* (ortoepiskt från ty. *spalier* — som uttalas *spalīr* — under medverkan af ital. *spalliera* och fra. *espalier*, som äfven föranledt saknaden af *r* i vår biform *spaljé*), *ungefär* (ty. *ungefähr*) osv. i mängd [1].

Under det att sålunda, som vi sett, fra. ord på *-ier*, som direkt eller med hty. förmedling inlånats i sv., där uppträda med ändelsen *-iär* eller *-jär* (vid sidan af *-jé* i öfverensstämmelse med det fra. uttalet), ha vi däremot *-er* i de lty. (eller undantagsvis nederl.) lånord på *-ēr*, som utgå från fra. ord på *-ier* (jfr de från lty. lånade, ursprungligen fra., verberna på *-era*, hvarom se ofvan under a), t. e. *baner* (redan fsv. från mlty. *bannēr*), *faner* (af nederl. *forneer* [2]), *kamrer* (mlty. *kamerēr* af fra. *camérier*; jfr det etymologiskt identiska *kämnär*, fsv. *kæmenær* från mlty. *kemenēr* af mhty. *kamerære* [3]), *kavaljer* (kontamination af lty. *kavalēr* — da. *kavaler* — och fra. *cavalier*, kanske under medverkan af ital. *cavaliere*), *klaver*, *kvarter*, *maner*, *officer*, *scharner*, *sek(re)ter* (mlty. *secreter* af ett fra. *secrétier*; jfr det etymologiskt identiska *sekretär* från fra. *secrétaire*). På samma sätt är behandladt det ytterst från slav. språk stammande *pitscher* (mhty. *pytzscher*, blandform af mhty. *pitschīr* och mlty. *pitzēr*; jfr ofvan s. 209 not 5). Däremot höra icke hit *iber* (nybildadt till pl. *iberer* och adj. *iberisk*), *revider* (bildadt till *revidera*) och *skribler* (försvenskning af det i ä. ty. förekommande kökslatinska *scriblerus*), hvilka alla ha — i och genom sina stamord — *e* enligt a) här ofvan.

c) Vacklande mellan *e* och vanligare *ä* äro *bandolär* eller *bantlär* [4] (det förra liksom da. *bandoler* ytterst från spa.

[1] Se exempelsamlingen hos LYTTKENS-WULFF, a. st., s. 87.
[2] Se TAMM, *Granskning av sv. ord*, s. 6.
[3] Se TAMM, *Om främmande ord, förmedlade genom tyskan*, s. 9 f.
[4] Om ännu ett annat uttal se ofvan s. 367 och 410.

bandolera, väl med lty. förmedling, det sednare åter väl från ett mot ä. hty. *bantlier* svarande lty. *bantlēr*; båda formernas nu väl vanligaste uttal med *ä* beror väl på folketymologisk anslutning till sv. dial. *lär* 'läder', såsom synes framgå af den stundom anträffade — se SAOB — skriftformen *bantläder*), *galär* (från fra. *galère*, resp. ty. *galeere*), *mystär* (med ortoepiskt *y*-ljud lånadt från fra. *mystère*; uttalet med *e* beror på inflytande från *mysterium*, som har *e* enligt a här ofvan), *reformert* (med *e* från *reformera* och *ä* väl framkalladt af *rt* liksom af *rn* i typen *kasern*, hvarom se ofvan s. 499).

Före *s* ha vi alltid *e*, så snart *s* icke är slutljudande, t. e. *Teresa, magnesia, sexagesima, artesisk, magnesium*; för flere exempel på de nu nämnda typerna se II, 392 och 405 samt där citerade öfriga ställen. Då *s* är slutljudande förekommer däremot både *ä* och *e*, det förra alltid i lån från fra. ord på *-aise*, t. e. *angläs, fadäs, fransäs, majonnäs, marseljäs, polonäs, portschäs.* Annars uppträder äfven i denna ställning, frånsedt ett par vacklande ord, alltid *e*, t. e. *askes* (ty. *askese*), *duodes* (ty. *duodez*), *katekes* (ty. *katechese*), *Therese* (trots fra. *Thérèse*) osv., se II, 369 och andra där citerade ställen. De vacklande orden äro *nièce*, som vanligen har *ä*, beroende på att ordet endast användes af »bildade», som ju i regeln känna till det fra. uttalet, och *potkes*, om hvilket se ofvan s. 307.

Före *ʃ*-ljud ha vi *ä*, t. e. *barege* (fr. *barège*), *bigesch* (se SAOB) eller *pigesch* (ty. *pikesche*)[1], *depesch* (fra. *dépêche*), *kalesch* (fr. *calèche*), *kampesch* (fra. *campêche*), *kartesch* (ty. *kartätsche*), *kortege* (fra. *cortège*), *manege* (fra. *manège*). Om några af dessa undantagsvis uttalas med *e* — såsom säkert är fallet med de två första (se SAOB) och troligen med de två sista — så beror detta åtminstone delvis på skiftande uttal redan inom eller mellan de långifvande språken (jfr

[1] Om det kanske därmed ursprungligen identiska vulgära *pigäsch* 'piga' se nu senast Hellquist, Språk och stil XVI, 66 f.

t. e. fra. *cortège* och *manège* jämte *-ège*, ty. *kalesche* med *e*-ljud och ä. ty. *kartetsche* förmodligen likaså).

Före *t* förekommer *ä* — frånsedt de redan i fsv. tid från ty. lånade *beläte* (etymologiskt något oklart, se II, 402), *förgäta*, *förmälen* (båda från mlty.), *klenät* eller *-äte* (med oklar ty. utgångsform, se II, 386) och *majestät* — blott i de fra. lånorden *petimäter* (fra. *petit-maître*) och *tätatät* (fra. *tète-à-tète*). I alla öfriga — ty. eller åtminstone sannolikt med ytterst få undantag af ty. förmedlade — fall står *e*. Så t. e. i ord af följande typer: Agn*eta* (redan fsv. lån, ytterst från mlat. [1]), Bo*ëthius* (äfven med kort vokal), termom*eter*, etc*etera* (äfven med kort *ä*), Lukr*etia* (äfven med kort vokal), her*etiker*, synd*etikon*, herm*etisk*, vid*etur*, Agap*etus* — för flere exempel på dessa typer se II, 392 f. och 405 — men framför allt i de mycket talrika orden på *-et*. Dessa uppvisa *e* icke blott då ty. (eller nederl.) har eller haft *-et*, t. e. *alfabet*, *apologet* (båda ytterst från grek.), *dekret*, *diskret* (båda ty. lån från lat.), *paket* (ty. lån från fra.), *piket* (nederl. lån från fra.), *servet* (oftare *-vett*, se nedan s. 511), *staket* (ty. lån från ital.), *trumpet* (från mhty. *trumpet* jämte *trummete* såsom i Bibeln 1541 och *trumet*, hvaraf *trummet* hos Lind 1749), eller *-ete*, t. e. *karet*, *raket* (båda ty. lån från ital.), utan äfven då ty. har *-ät*, t. e. *dignitet*, *elektricitet*, *universitet* [2]. Detta sistnämnda förhållande är ju, i betraktande af det ofvannämnda *majestät* (med *ä* liksom i ty.), något påfallande. Det förklaras väl emellertid dels och hufvudsakligen af ä. ty. former med åtminstone skrifvet, men säkerligen också ofta eller oftast uttaladt *-et*, t. e. *antiquitet*, *diet*, *qualitet* m. fl. som nu skrifvas *-ät*; dels ock af inflytande från de förr vida mer än nu vanliga biformer på *-é*, som vi lånat från fra. och använda än i samma, än i en mer eller mindre förändrad betydelse, t. e. *ancienneté*

---

[1] Se vidare Grape, *Studier över de i fsv. inlånade personnamnen*, s. 24 ff.

[2] För flera exempel på *-et* se II, 369 och andra där citerade ställen.

(se SAOB), *naivité, societé, varieté* jämte motsvarande former på *-et.*

Före *v* står *e* i *belefvad* (ombildning af mlty. *belēft* 'omtyckt, behaglig'), *elev* (trots *ä* i fra. *élève* och ty. *eleve*), men *ä* i det redan y. fsv. *förgäves* (mlty. *vorgeves*). Vacklande är *genever,* som enligt Lyttkens-Wulff har blott *ä* (såsom ty. *genèvre* och fra. *genièvre*), men enligt Wenström-Jeurling blott *e,* hvilket äfven är mitt uttal.

Före vokal står konstant *e* i ord af typerna spir*ea,* Andr*eas,* mus*eum,* Amad*eus* (flere exempel se II, 391 och 393). Detsamma gäller ock ord af typen *egeisk* (*leteisk* Atterbom, Wennerberg, *tyrtæisk* osv. [1]) med blott ett par undantag, nämligen de vacklande *hebreisk,* som enligt Lyttkens-Wulff blott skall ha *ä* (såsom i ty.), men väl minst lika ofta får *e* i öfverensstämmelse med grundordet *hebré* (jfr *fariseisk* till *farisé* osv. i mängd) och *arameisk,* som enligt SAOB har alternativt *ä.* Det är nämligen intet verkligt undantag, då de flesta ord af denna typ ha ett med *-ēisk* omväxlande uttal *-äjsk* (med kort *ä*), som är vanligare ju vanligare själfva ordet är. Så t. e. heter det ytterst ofta *hebräjsk*(*a*), vanligen också *europäjsk*(*a*), rätt ofta *aramäjsk*(*a*), sällan *pyrenäjsk*(*a*) eller, såsom hos Franzén i Sång öfver Creutz, *elysäjsk*(*a*) — skrifvet *elyseiska* — och väl mycket sällan *tyrtäjsk*(*a*) [2]. Detta *-äjsk* utgår nämligen icke från något äldre *-äisk,* utan är den ljudlagsenliga utvecklingen af *-ēisk* i de böjda eller annars afledda formerna på *-eiska.* Här måste nämligen *i* bli *j* såsom i t. e. *linje, Ossian, pinje, Spanjen* (hos Bellman äfven *Britanjen*) m. m. d. (jfr II, 307), och sedan måste *e* såsom alltid annars (se ofvan s. 239 f.) före *j* öfvergå till kort *ä.* Från formerna på *-äjska* har sedan *äj* öfverförts till de på *-ēisk* (jfr hurusom *hebräjska* ännu är vanligare än *hebräjsk* osv.)

I slutljud står nästan alltid *e,* t. e. *allé, ateljé* (fra.

---

[1] Andra exempel se t. e. V, 540 och Lyttkens-Wulff, a. st., s. 123.

[2] Dock hos Rydberg i *Dexippos.*

atelier), *filé* (fra. *filet*), *pincenez* osv. i stor mängd [1]. Blott om ordet i fra. skrifves med *ai* eller *è*, men då nästan alltid konstant, uppträder *ä*, t. e. *disträ*, *essä*, *exprès*, *palä*, *portmonnä* (enligt Lyttkens-Wulff blott med *ä*, men enligt min uppfattning ojämförligt oftast med *e*), *relä*, *succès* (äfven med *e*).

2. I andra tryckstarka stafvelser ha vi äfvenledes — utom före *r* (och *v*?) — vida öfvervägande *e*-ljud. Jag ordnar exemplen på samma sätt som ofvan under 1.

Före *b* står nästan uteslutande *e*, t. e. *debet* (lat.), *ebenholts* [2], *Eberhard*, *feber* (från lty.), *Febus* (lat. *Phœbus*), *Hebe* (ty. från grek.), *rebus* (ty. från lat.), *Sebaot* (ty. *Zebaoth* från hebr.), *sebra* (ty. *zebra* från spa.); *ä* blott i *baby* (från engl.) och (fält)*väbel* (ä. ty. *feldwäbel*, men *weibel*!).

Före *d* står också vanligen *e*, t. e. *Beda* (ursprungligen ags. mansnamn), *ceder*, *Eden*, *Edit* (engl. *Edith*), *Edmund*, *Edvard*, *Edvin* (dessa tre från ty. eller direkt från engl.), *editor* (lat.), *Fredrik* (från lty.), *Hedvig* (äfven med kort vokal), *ked* (troligen dock utgående från äldre, men numera sällsynt *käd*, se ofvan s. 306), *kredit*, *media*, *medio*, *medium* (alla fyra från lat., delvis med ty. förmedling), *Peder* (från da.), *redingot* (äfven med kort vokal och äfven uttaladt *redingot't* [3]; ortoepiskt från fra. *redingote* af engl. *ridingcoat*). De jämförelsevis fåtaliga fallen med *ä* äro: *Edla* (äfven med *e*; från ty. *Edele*, *ä* väl från *ädel*), *fläder* (mlty. *vlēder*) och *flädermus* (redan fsv. från mlty. *vlēdermūs*; tydligen så gamla lån, att deras *ä* beror på den fsv. öfvergången af *ē* till *ǣ* före konsonant), pl. *kläder* (redan fsv. från mlty. pl. *klēder*), *lady* (engl.), *pläd* (oftare med kort vokal; från engl. *plaid*), *räd* (äfven med kort vokal; från engl. *raid*), *rädisa* (äfven uttaladt *räd'disa* och *rädi'sa* samt dialektalt *radi'sa*, allt former

[1] Se Lyttkens-Wulff, a. st.

[2] När ingenting annat anmärkes, ha vi fått ordet närmast från ty.

[3] Wenström-Jeurling uppge blott ett uttal *rödängåt't* i nära anslutning till fra.

som utgå från dels lty. *reddis*, dels ty. *radie's*, dels kontamination af båda), pl. *städer* (redan fsv. från mlty. pl. *stedere*), *träd* (från engl. *trade*) [1].

Före *f* nästan blott *e*, t. e. *deficit*, *eforus*, *Efraim*, *sefyr* (oftare — dock icke som egennamn — *sefy'r* eller *sefi'r*; från ä. ty. *zephyr*), *Stefan*; *ä* blott i *chef* (från ty. eller direkt från fra.), *schäferhatt* (till ty. *schäfer* 'herde').

Före *g* ha vi än *e*, än *ä*. Det förra uppträder i *degel* (så redan i fsv., i ä. nsv. äfven *dägel* se SAOB, båda dessa former väl från mlty. *degel*; biformen *digel* har väl fått *i* från ty. *tiegel*, ä. ty. *tigel*) [2], *Greger* eller *Gregor* (från ty. *Grego'r*), *legio* (lat.), *neger*, *regel* (jämte *rigel*; från mlty. *regel*, resp. nhty. *riegel* [3]), *steglitsa* (från mlty. *stegelitze*), *Vega* (ytterst från arabiskan). Däremot står *ä* — utom i redan fsv. lån från mlty, såsom *jägare*, *lägel* (enligt Lyttkens-Wulff 1889 äfven, ehuru sällan *legel*, som väl beror på nytt lån från lty. *legel*) *lägenhet*, *pläga* — i *angelägen*, *jägmästare* 1626 (*jägemästare* (1609, enligt Hoppe), Serenius 1734 ff. (från ty. *jägermeister*), *kägel* (mlty. *kegel*; om *kegel* hos Weste se ofvan s. 307), *lägervall* (från lty. *lēgerwall*), *prägel* (till ty. *prägen*), *rosenhäger* (väl från ty.), *svägerska* (från mlty. *swegersche*), *vägra* (där *ä* är påfallande, eftersom fsv. har *vēghra* af mlty. *wēgeren*).

Före *h* står *e* i det bibliska *Jehu*.

Före *k* ha vi *e* i *dekis* (hypokoristisk form af *dekadens*), *eko* (ty. *echo*), *grek* (redan fsv. från mlty. *grēke*), *rek* (hypokoristisk form af *rekommenderadt*), *sekel* (väl fra. *siècle* med *e* från ty. *seculum*), *Tekla* (oftare med kort vokal; ty. lån från fhty. och där från grek.). Däremot står *ä* — utom i några redan fsv. lån såsom *mäkla* (mlt. *mekelen*), *räkenskap* (mlty.

---

[1] Enligt LYTTKENS-WULFF 1911 och 1916 äfven — ortoepiskt — *trad* (mig obekant).

[2] Emellertid är ordet möjligen, såsom FALK-TORP tycks mena, inhemskt. I så fall förklaras vokalväxlingen enligt s. 173 ff. ofvan.

[3] Så KOCK, *Sv. ljudhistoria* I, 97. Denna uppfattning torde vara att föredraga framför den af mig i *Sv. etymologier*, s. 60, föreslagna.

rekenschop), *säker* (mlty. *seker*) — i *kväkare* (från ty. *quäker* eller direkt från engl. *quaker*), *käks* (dvs. *kæks*, äfven *käx*, dvs. *tsæks* med kort *ä*; från engl. pl. *cakes*), *räkel* (lty. *räkel*).

Före *l* står vanligen *e*, t. e. *belial* (hebr. *belijael* 'fördärf'), *Elis* (förkortadt af *Elias* såsom *Mattis* af *Mattias*, *Sakris* af *Sakarias* osv.), *Felix*, *Hel* (ortoepiskt af isl. *Hel*, dvs. snarast *häl*; jfr det inhemska *ihjäl*), *relativ*(*um*), *reling* (från nederl. *reeling* eller lty. *rēling*), *sela* (kanske äfven med *ä*; från hebr.), *skela* (mlty. *schelen*); däremot *ä* i *anmäla* (ombildning af ty. *anmelden* efter *mäla*), *gäl* (jämte ortoepiskt *gael* — se ofvan s. 497 — från engl. *gael*), (hål)*käl* (från ty. *kehle*), *räl* eller oftare och i kollektiv betydelse alltid *räls* (detta mycket ofta med kort vokal; från engl. *rail*, resp. pl. *rails*).

Före *m* ha vi *e* i af ty. förmedlade lat. och grek. ord samt i fra. ord med *é*, t. e. *Emil*, *Emili* (äfven med kort vokal, som också kan förekomma i biformen *Emeli*, hvars ə i mellanstafvelsen förklaras enligt s. 368 ofvan; från fra. *Émilie*), *feminin*(*um*), *kemisk*, *Klemens*, *nemesis*, *premie* (ä. ty. *premie*), *premium* (lat. *præmium*), *semikolon*, *schema*, *tema* (ty. *thema*), *trema* (från ty. eller direkt från fra. *tréma*). Däremot uppträder *ä* i rent ty. och engl. ord samt i fra. med *è*, t. e. *afnämare* (mlty. *afnemer*), *angenäm* (ty. *angenehm*), *bräm* (lty. *brem*), *demon* (äfven med *e*; från ty. *dämon*, resp. dels från lat. *dæmon*, dels liksom det tredje och vanligaste uttalet *demo'n* ortoepiskt från fra. *démon*), *James* (från engl.), *kräm* (från fra. *crème*), *krämare* (från mlty. *krēmer*, jfr familjenamnet *Kræmer*[1]).

Före *n* står vanligen *e*, t. e. *Benedikt*, *Benjamin* (äfven med kort vokal), *Denis* (ortoepiskt från fra. *Denis*), *Enok*, *fenier*, *Fenix* (mlty. lån från fra.), *genesis*, *genitiv*(*us*), *genius* (jämte *genie*, nybildning efter ty. pl. *genien*), *genus*, *Lena* (se

[1] Från den mlty. biformen *krāmer* utgå väl de sv. familjenamnen *Kramer*, *Cramér* och *Cramær*, de två sista med accentuering lånad från typen *Tegnér*, *Palmér*.

V, 399), *pen* [1] 'fin, nätt' (kanske från fi. *pieni* 'fin' [2], svårligen från fra. *peine* 'möda' [3]), *plenum, renklo* (äfven *ränklo* med kort *ä*; se vidare ofvan s. 481), *rensk(t* vin; från lty.), *senior, sentors*stämma, -röst (äfven med kort *ä*; uttalet *stēntōrs-* beror på folketymologisk anknytning till *sten* och *Tor*, jfr ofvan s. 462), *ven* (ty. *vene*), *venia, venus*passage, *Xenophon, zenit*. Det jämförelsevis sällsynta *ä* uppträder däremot i *chaîne* vid dans, *gène* (men *gene'ra* med *e*-ljud), *hän* 'bort' (redan fsv. lån från mlty. *hen*), *Jane* (från engl.), *län* (redan förlitterärt, och sålunda egentligen icke hithörande, lån från mlty. *lēn*), *länstol* (oftast med kort *ä*, förr också folketymologiskt *ländstol*; half försvenskning af ty. *lehnstuhl*), *reine* i schackspel (jfr *renklo* strax ofvan), *träna* (från engl. *train*).

Före *p* förekommer blott *e*, t. e. *epos, knep* (från mlty.), *sepia*, ä. nsv. (och sv. dial.) *sle(e)pa* Schroderus, Salberg (från mlty. *slēpen*, som tidigare lånadt gifvit fsv. *slæpa*, nu *släpa*).

Före *r* uppträder däremot oftast *ä*. Så är nästan alltid fallet i (nu eller åtminstone ursprungligen) sluten stafvelse, i öppen stafvelse däremot nästan blott därest ordet i det främmande språket skrifves med ty. *ä*, fr. *ai* eller engl. *a*; annars står i öppen stafvelse alltid *e*-ljud. Exempel på *ä* äro *Bernhard* eller *Bernt* (äfven med kort vokal), *bernsten* (från mlty.), *Ehrenfried, era* (ty. *ära*; det minst lika vanliga uttalet med *e* beror väl på skoluttalet af lat. *æra*), *Erhard* (äfven ortoepiskt med *e*), *erinra, ertappa, eröfra* (lty. *eröwern*) m. fl. på *er-* (se VII, 118; det äfven, ehuru mera sällan förekommande uttalet med *e* är väl dels ortoepiskt, dels kanske beroende på att stafvelsen förr var trycksvag såsom ännu i *erbarmlig*, jfr II, 351), *Ernst, Ferdinand, fe'rnissa* (jämte vanligare *fernis'sa*; redan y. fsv. kontamination af de båda mlty.

---

[1] Ej i SAOL, men hos Wenström-Jeurling och Lundell.

[2] Så Saxén, Sv. landsm. XI, 3, s. 40,

[3] Så H. Pedersen, Arkiv f. nord. fil XXIV, 301, och Falk-Torp (1911; annorlunda, men ohållbart 1906).

formerna *fernis* och *fornisse*), *fjär* (fra. *fier*), *fältskär* (ty. *feldscher*), *färla* (från ty. *ferula* eller direkt från lat.), *färnbock* (ombildning af ty. *fernambuck*), *Gerhard* (äfven ortoepiskt med *e*), *guerre* i biljardspel (från fra.), *herrnhutare* (oftast med kort vokal; till ty. *Herrnhut*), *härfågel* (ä. ty. *heervogel*), *härold* (se ofvan s. 468), *ingefära* (redan fsv. jämte *ingefær* från mlty. *ngever*), *mär* (fra. *maire*), *märisk* (ty. *mährisch*), *märla* 'krampa' (väl på något sätt sammanhängande med följande), *märla* 'fastgöra medelst *märling*' (från nederl. *merlen*, resp. nederl. *merlink*), *Mary* (från engl.), »an och *per*» i bokhålleri (äfven med kort vokal), *perfektum, pickelhäring, prärie, pär* (fra. *pair*), *pärla* och *pärlemor* (redan fsv. från mlty. *perle*, resp. *perlemoder*), *päron* (redan fsv. *pæra* från ital. *pera*), *sfär* (fra. *sphère*), *skär* 'ljusröd' (förkortning af fra. *couleur de chair* 'köttfärg'), *skärmytsel* (från mlty. *schermutzel*), *Sperling* som dopnamn (ursprungligen väl familjenamn), *sterling* (från engl.), *tern* (fra. *terne*), *Verdandi* (från isl.), *Verner, väring* (nybildad sg. till pl. *väringar* af isl. *væringiar*).

Däremot står *e*, frånsedt de ofvan redan nämnda vacklande fallen, i *Eros*, pl. *ferier* (efter ty. *ferien*), *gering* (med försvenskad ändelse från ty. *gehrung*), *Heribert* (jämte *Herbert* med kort *ä*), *heros, nerium, pereat* (båda från lat.), *serie*, *Vera* (från ry.).

Före *s* står vanligen *e*, t. e. *best* (äfven med kort vokal; från mlty. *bēst*), *cesium* (från ty. *cæsium*), *presens, preses* (båda från lat.: *præsens*, resp. *præses*), *sesam, specie* (förkortning af ä. ty. »thaler in *specie*») och det därmed etymologiskt identiska *species* (från ty. eller direkt från lat.), *tes* (från fra. *thèse* med *e* från ty. *these*). Däremot ha vi *ä* i *baisse* (äfven med kort vokal; från fra.), *fräs* 'halskrås' (fra. *fraise*), *gräslig* (redan fsv. *græselīker* från mlty. *greselik*), *pjäs* (fra. *pièce*), *schäs* (fra. *chaise*), *väsen* eller *väsende* (från mlty. *wesen*, resp. *wesent*).

Före *ʃ*-ljud förekommer vanligen *ä*, t. e. *bräsch* (fra. *brèche*) jämte mindre vanligt *bresch, fräsch* (fra. *fraîche*).

Före *t* står vanligen *e*, t. e. *bet* i kortspel (från fra. *bête* med *e* från ty. *bete*), *betel*(nöt), *budget* (se ofvan s. 487), *eter* (lat. *æther*), *etisk* (ty. *etisch*), (bly)*glete* (ortoepiskt från mhty. *glete*), *Greta* (ty. *Grete*), »*kreti* och *pleti*» (ty. *krethi* und *plethi*), *meter*, *metwurst* (redan y. fsv. från mlty. *metworst* med *u* från ty. *wurst*)[1], *Peter* (äfven med kort vokal; jfr det genom förlitterärt lån uppkomna fsv. *Pǣtar*, y. *Pædhar*, hvaraf *Pär*), *salpeter* (äfven med kort vokal), *veto*. Däremot ha vi *ä* i *fät* (fra. *fête*), *pläter* (från engl. s. *plate* eller a. *plated* med *-er* lånadt från *silfver*)[2], *tät* (fra. *tête*).

Före *v* står både *e* och, kanske något oftare, *ä*. Det förra uppträder i *cheviot* (enligt Wenström-Jeurling med långt *ä*, ett uttal som ej upptas af SAOB, som i stället uppger att »stundom» förekommer kort *e*; ortoepiskt från engl.), *Eva* (äfven med *ä*, kanske genom inflytande från fra. *E've*), *Evald*, *Evert*, *evig*, pl. *grefvar*[3] (från lty. *grēwe*) eller *gräfvor*[4] 'rester af smält talg', *Severin*, *underslef* (kontamination af lty. *undersleep* och hty. *unterschleif*). Däremot ha vi *ä* — utom i sådana redan i fsv. anträffade lån från mlty. som *bäfva*, *bäfver*, *äfventyr* — i *däfvert* (ombildning af engl. *davit* efter andra sjötermer på *-ert*), *häfvert* (från lty. *hever*; rörande det oursprungliga *-t* jfr ofvan *skonert* s. 461, *robbert* s. 470, *hukert* s. 488), *knäfvel* (från lty. *knäwel* 'skurk'[5]), *sträfva* (mlty. *streven*), pl. bok-, tunn*stäfver* (mlty. pl. *steve*; jfr däremot fsv. pl. *bōkstavar*), *sväfva* (mlty. *sweven*), *säfvenbom* (mlty. *sevenbōm*), *äfven* (mlty. *even*).

---

[1] Det stundom förekommande uttalet *medvurst* beror nog icke, såsom Lyttkens-Wulff, *Sv. uttalsordbok*, s. 194, säga »på misstydning [efter hvad då?] eller förvridning», utan föreligger väl här en öfvergång *tv* > *dv* af samma art som öfvergången *tb* > *db* i *Utby* > *Udby*, *Grytby* > *Grydby* o. d., hvarom se Noreen i Minnesskrift till Erdmann, s. 4, och Lindroth, Namn och bygd III, 52.

[2] Jfr Tamm, *Granskning av sv. ord*, s. 19 f.

[3] Ej i SAOL, men t. e. hos Lundell och Dalin.

[4] Så hos Wenström-Jeurling.

[5] Se vidare Hellquist, *Stud. i 1600-talets sv.*, s. 42 f.

Före vokal står blott *e*, t. e. *eolsharpa* (half försvenskning af ty. *äolsharfe* och med *e*-ljudet lånadt från skoluttalet af lat. *Æolus*), *Feodor*, *Georg*, *kreatur*, *Lea*, *Leo*, *Leonard*, *Leopold*, *neutrum*, *tearos* (ortoepiskt från engl. *tearose*, möjligen ock delvis ombildning af växtens lat. namn *rosa thea*), *Teodor*.

I slutljud förekommer äfvenledes blott *e*, t. e. *fe* (från ty. *fee* eller direkt från fra. *fée*), *ske* (redan fsv. från mlty. *schen*), *spe* (redan fsv. från mlty.), *te* (från ty. och nederl. *thee* eller fra. *thé* eller möjligen direkt från kinesiskan), *ve* (i den mån det icke motsvarar isl. *vei*, lån från mlty. *wē*).

§ 50. **Kort vokal.**

1. I af upptakt föregången tryckstark stafvelse uppträder nästan undantagslöst *ä*. Jag spar därför de ytterst sällsynta fallen med *e* till sist och exemplifierar först *ä* med hvart sitt exempel på de olika ordtyperna.

a) *ä* uppträder i typerna alag*reck*, Reb*ecka*, rel*ief*, inter*regnum*, europ*eisk* (se ofvan s. 503), past*ej*, gal*eja*, kaps*ejsa*, konf*ekt*, ekl*ektisk*, el*ektor*, el*ektrisk*, opod*eldok*, but*elj*, hot*ell* [1]), Isab*ella*, prop*eller*, nov*ember*, dil*emma*, ex*empel*, godt*emplare*, ext*empore*, leg*end*, arr*ende*, lav*endel*, kal*ender*, stip*endium*, ap*pendix*, kresc*endo*, aten*ienn*, geh*enna*, pres*enning*, lånt*ennis*, dec*ennium*, resid*ens*, infl*uensa*, aten*iensisk*, ital*iensk* (äfven med lång vokal), def*ensor*, diss*ensus*, pres*ent*, pol*enta*, market*entare*, testam*ente*, diss*enter*, antecede*ntia*, rec*entior*, id*entisk*, Laur*entius*, portam*ento*, ex*entrisk*, rec*ept*, epil*eptisk*, syp*erb*, hyp*erbel*, guttap*erka*, tub*erkel*, isot*erm*, exc*erpt*, part*err*, re*vers*, div*erse*, univ*ersum*, exp*ert*, res*erv*, Nad*eschda*, pittor*esk*, adr*ess*, prins*essa*, intr*esse*, acc*essit*, prof*essor*, disc*essus*, prot*est*, si*esta*, ork*ester*, etc*etera* (äfven med långt *e*), buk*ett*, Andr*eetta*, allegr*etto*, pentat*euk*, farmac*eut*, konv*ex*, Al*exis*, pret*ext*,

---

[1] Om de icke hithörande familjenamnen på *-ell* af äldre *-elius*, t. e. *Forsell*, se V, 432 med not 1.

grand*ezza*, interm*ezzo*, besk*äftig* (mlty. *bescheflich*), Sulit*älma*, spet*älsk*, bass*äng* [1].

b) *e* förekommer blott i *trapets* och växlande med långt *e* i *Boëthius, Lukretia, servett* (mnederl. *servette*, resp. västflandriskt *serveete*, nederl. och ä. ty. *servet* [2]); stundom äfven i *arabesk* (enligt SAOB; vanligen dock med *ä*) och det mellan *ĕ, ē, ä* och *ə* vacklande *budget* (se ofvan s. 487; för uttalet med långt *t* jfr ffra. *bougette* [2]).

2. I andra tryckstarka stafvelser står nästan undantagslöst *ä* i alla möjliga ställningar, t. e. *ebb* (nederl. *eb* eller kanske mlty. *ebbe*), H*edd*a, tr*äff*a (ty. *treffen*), *Egg*ert' *Ej*nar (isl. *Einarr*), l*ek*tor, B*el*sebub, t*em*pel, c*en*tner, *kän*guru, sk*ep*tiker, st*är*bhus (half försvenskning af ty. *sterbehaus* 'sorgehus'), g*es*t (fra. *geste*), n*ett*o osv. i oändlighet. Jag inskränker mig därför till att behandla de jämförelsevis mycket få fallen med *e*, hvilket i regeln beror på ett äldre, ofta ännu alternativt förekommande uttal med långt *e* (hvarom se 504 ff.). Kort *e* förekommer nu i följande fall:

Före *d* i *Edgar* (från ty. eller direkt från engl., som dock båda ha *ä*-ljud, hvarför *e* väl är ortoepiskt, närmast framkalladt af *Edmund, Edvard, Edvin*), *Hedvig* (äfven med *ē*), *redd* (sällan med *ä*; redan y. fsv. och ännu hos Schroderus i Janua lingvarum 1640 *reedh* — registret har dock *redd* [3] — från mlty. *rēde* med *d > dd* såsom *krydda* o. d., se ofvan s. 436).

Före *g* i *flegma* (vanligen dock med *ä*; det sällsynta *e* stammar kanske från skoluttalet af grek. *φλέγμα*).

---

[1] För flere exempel på ord af dessa typer se II, 382 ff., 400 ff. och 407 f. samt Lyttkens-Wulff, *Ordskatt och ljudförråd*, s. 90 ff.

[2] På dylika en gång befintliga dubbla former med *t* och *tt* beror väl äfven motsättningen mellan de ofvan s. 502 behandlade *paket, raket, staket* och sv. dialekters med norskans uttal af dessa ord öfverensstämmande *pakett* (jfr ital. *pacchetto*), *rakett* (ä. t. *rackette*), *stakett* (no. *stakitt*; från lty. *stakkett*, mnederl. — se Weigand, *D. Wtb.*, 5. Aufl. II, 943 — *staeckette*); jfr vidare *karet*: ital. *caretta*, *piket*: ty. *pikett*, *trumpet*: fra. *trompette* o. d.

[3] Se Grip, Sv. landsm. XVIII, 4, s. 17 noten.

Före *k* i *Tekla* (äfven med *e*), *tekniker* (ty. *techniker*). Om det troligen icke hithörande *knekt* se ofvan s. 206 med not 6.

Före *l* i *Helge* (ortoepiskt från isl. och med *e*-ljudet stödt af *helig*, *helge* Olof o. d.); det alternativa uttalet med *ä* (liksom *Hälje-* i många ortnamn) utgår från fsv. *Hælghe*.

Före *m* i *Emeli* eller *Emili* (båda äfven med *e*), *Emma* (vanligen med *ä*, det sällsynta *e* väl ortoepiskt, framkalladt af *hemma, lemmar, remmar* o. d.; ty. lån från fhty.), *feminin* och *femininum* (båda äfven med *ē*), *remmare* (sällan med *ä*; väl från ty. *römer* genom förmedling af någon af de många ty. dial. som ha *e* för *ö*), boktryckeritermen *remmika* [1] (äfven med *ä*; diminutivum till mlty. *reme* 'ram'). Om det troligen icke hithörande *semla* se ofvan s. 207, om *lemmel* (*lämmel*) se nedan s. 544.

Före *n* i *Benjamin* (äfven med *e*), *Henrik* (redan fsv. från fty.), *Lennart* (ty. *Lēnhart* med i proklis förkortadt *ē*), *tännlika* (väl mindre ofta med *e*; *tännlik*, *tenlik* Weste 1807, diminutiv af lty. *tēn* 'järnten, hvaraf spikar smidas' [2]).

Före *s* i *best* (äfven med *ē*), *bresilja* (äfven med *ä*, oftast dock *bresil'ja*; från mlty. *bresilien*), *svessa* [3] (äfven med *ä*, oftare *svetsa*, detta mera sällan med *ä*; från mhty. *sweiszen*, resp. *sweitzen* 'upphetta', väl — i motsats till no. *sveise* — genom förmedling af de ty. dial., t. e. i Schlesien och Lausitz [4] samt lty., som ha *e* för *ei*.) Om det säkerligen icke hithörande *vessla* se ofvan s. 200 f.

Före *t* i *betsa* (från ty. *beizen*, men med *e* från det redan fsv. synonyma *beta* af mlty. *beten*), *bettla* [5] (*betla* Serenius 1741 och Weste har möjligen långt *e*; från mlty. *be-*

[1] Ej i SAOL, men hos LYTTKENS-WULFF (1889) och LUNDELL.

[2] Se TAMM, Språkvetenskapliga sällskapets i Upsala förhandlingar 1888—1891, s. 39, där ock andra äldre former af ordet anföras.

[3] Ej i SAOL, men hos LYTTKENS-WULFF (1889) och WENSTRÖM-JEURLING.

[4] Se H. REIS, *Die deutschen Mundarten*, s. 77 f.

[5] Enligt LYTTKENS-WULFF (men ej SAOB) äfven med *ä*.

telen), *etnisk* [1] (ty. *ethnisch*), *etsa* (ortoepiskt — jfr ofvan s. 14 — från nederl. *etsen*; jfr *ätsa* Sahlstedt från ty. *ätzen*), subst. *fett* (från lty. *fett*, men med *e* från adj. *fet* [2], ja delvis kanske identiskt med dettas neutrala form *fett*, substantiveradt på samma sätt som t. e. världs*alltet*, *grönt*, *vildt* o. d. [3]), *fez* 'mössa från *Fez* i Marocko' (uttaladt *fets*, ortoepiskt i analogi med *trapez* 'trapets'; enligt Sv. akademiens Ordförteckning över sv. språket 1916 skall äfven förekomma ett uttal *fäss*, som naturligtvis utgår från ty. *fes*, pl. *fesse*), *hetsa* (dels ortoepiskt från ty. *hetzen*, dels utveckladt enligt s. 206 ofvan af fsv. *hitza* — från mlty. *hitzen* — under inflytande af *het* och *hetta* [4], hvilken sednare förklaring måste uteslutande anlitas för *hetsig* af ty. *hitzig*), *krets* (redan fsv. från mhty. *kreitz* med *e* från mlty. *krēt*), *Petter* (af *Peter* — se ofvan s. 509 — i proklitisk ställning), *salpeter* (äfven med *ē* såsom i ty.), *spets* (redan fsv. från mlty. *spētze* [5]), *svetsa* (se ofvan s. 512 under *svessa*).

3. I upptaktsstafvelse. Här äro två hufvudfall att särskilja:

a) I sluten stafvelse står nästan uteslutande *ä* i alla möjliga ställningar, t. e. schw*ei*zeri, h*e*ktar, d*e*lfin, *e*mbargo, sl*e*ntrian, r*e*ptil, h*e*rbarium, *e*stetisk, ps*eu*donym osv [6]. De sällsynta fallen med *e* bero på:

α) Association med stamord som ha *e* i tryckstark ställning, t. e. *Benjamina*, *Henrika* o. d.

β) Ortoepisk utläsning i analogi med på likartadt sätt stafvade ord, t. e. *desperat*, *despot* (båda stundom med *ä*) m. m. efter *desertör*, *dessert* o. d.; *eldorado* (äfven med *ä*) efter

[1] Ej i SAOL, men hos Wesström-Jeurling.

[2] Jfr Tamm, a. st., s. 37.

[3] Se Noreen, *Altschwed. gramm.*, s. 344.

[4] Jfr Tamm, a. st., s. 39.

[5] Se ofvan s. 207 not 6 och Tamm, a. st., s. 39.

[6] Se de stora exempelsamlingarna hos Lyttkens-Wulff, *Ordskatt och ljudförråd*, s. 98 ff. och 88 ff.

eld; *gestalt*, *gesvind* m. m. efter *gesant*, *gesäll* o. d.; *preskription*, *prestige* (äfven med *ä*) m. m.[1] efter *presumtion*, *present* o. d.; *respekt*, *restauration* m. m. efter *reson*, *reservation* o. d[2].

γ) Att stafvelsen ursprungligen varit öppen (jfr nedan b), t. e. *genral* (hos Runeberg o. a.) af *general*, *sekter* af *sekreter*.

Står vokalen i en helsvag upptaktsstafvelse, annan än ordets första, tenderar den mer eller mindre starkt till att bli *ə*. I vissa ord har detta uttal så trängt igenom[3], att det är så godt som enrådande, t. e. i *angelsaxisk*, *apelsin*, *ateljé*, *guvernant*[4], *ingenjör*[5], *interpellera*, *kofferdi*[4], *konterfej*, *sammelsurium*, *superfosfat*, *tabeldåt*, *tabelras*, *terpentin*[5]. I andra fall äro uttalen med *ə* och med *ä* ungefär lika vanliga, t. e, i *alternativ*[4], *amnesti*, *attentat* (äfven uttaladt *attntat* med sonantiskt *n*), *eternell*[4], *exercis*[4], *kommendör*, *kommentar*, *offensiv*, *parentes*, *potentat* (äfven *potntat* med sonantiskt *n*), *recensent*[6]. I ännu andra ord åter användes nästan uteslutande *ä*, t. e. i *alexandrin*, *aseptin*, *assertorisk*[4], *konsternera*[4], *konversera*[4], *konvertera*[4], *projektil*, *projektion*. Särskildt är naturligtvis detta fallet, då ordet i fråga är nära besläktadt med och därför påverkadt af ett ord med *ä* i motsvarande, men där tryckstarka stafvelse, t. e. *acceptera*, *arrendera*, *arrestera*, *elementär*, *orientalisk*, *protestera*, *reversal*, *subjektiv*, *tuberkulos* vid sidan af *accept*, *arrende*, *arrest* osv.

b) I öppen stafvelse står i regeln *e* (*e̞*, se ofvan s. 495 och 502) i alla möjliga ställningar, t. e. S*e*bastian, m*e*dalj, s*e*fir-

[1] Om det icke hithörande *prestaf* se ofvan s. 209.

[2] För mig obegripligt — och för öfrigt alldeles okändt — är däremot det af Lyttkens-Wulff (1889) angifna uttalet med alternativt *e* i orden *eskiss*, *eskort*, *eskulap*, *esprit*, *estrad*, *mestis*, *spektakel*.

[3] Härmed afses icke att påstå, det *ə* alltid skulle vara uppkommet på svensk botten af äldre *ä* eller *e*. Tvärtom torde det ofta ha förelegat redan i det långifvande språket.

[4] Om stafvelsens slutenhet se ofvan s. 475.

[5] Enligt Lyttkens-Wulff skall äfven ett uttal med *ä* förekomma.

[6] Ännu andra exempel hos Lyttkens-Wulff, *Ordskatt och ljudförråd*, s. 105 f.

garn, fr*eg*att, v*eh*ikel, *eg*entlig, m*ek*anisk, *mel*on, *gem*ål, gr*en*adjär, *ep*istel, *er*emit, r*es*eda, kr*es*cendo, m*et*all, r*ev*ir, *e*on osv., hvarvid är att märka, att vi ha att göra med öppen stafvelse äfven i sådana fall som *e-kvator, e-tnograf, pe-troleum, re-flex, re-gress, se-kret, ste-glitsa* o. d. (se II, 88 ff.).

Att *e* representerar det ljudlagsenliga och delvis uppstått på svensk botten af *ä*-ljud i främmande språk, framgår väl med säkerhet af sådana fall som *reson* och *resonera* trots fra. *raison* och *raisonner*, ty. *räsonniren* eller det väl oftast hörda uttalet *demelé* (med *e* i mellanstafvelsen) trots fra. *démêlé*[1]. Undantagen med *ä* bero då på någon af följande omständigheter:

a) Stafvelsen har ursprungligen varit — åtminstone i det långifvande språket — sluten (jfr här ofvan under a), något som i allmänhet ännu anges genom skrifning med dubbelt konsonanttecken (jfr ofvan s. 474 med not 2), t. e. *beckasin, blessyr, celluloid, dressyr, pessimist, tellurium* eller sådana fall som *fernissa, person, verda, vertikal* (jfr ofvan s. 475). Emellertid gör sig det ljudlagsenliga *e* — som för öfrigt nästan alltid understödes af skriften — ofta trots konsonantens dubbelskrifning gällande åtminstone alternativt, t. e. i de mellan *ä* och *e* vacklande *cession, ecklesiastik, effekt, ellips, essens, essä, fennoman, hellen* (jfr ofvan s. 498), *selleri* (ty. *sellerie*; vårt *e* kan här bero på fra. *céleri*), *session, terrass, terräng.* Å andra sidan har trots vidtagen förenkling af konsonanttecknet *ä* alternativt bibehållit sig i *peruk* (fra. *perruque*, ital. *perruca*); och i följd af lärd (etymologiserande) stafvelsedelning förekommer ett alternativt uttal med *ä* i *ek-lektisk* (jfr däremot med blott *e*: *e-kliptika, e-klog, e-klärera* osv.). Det alternativa *ä* i *presenning* torde möjligen bero på den ty. biformen *persenning.*

---

[1] Däremot äro sådana fall som *appretera* (fra. *apprêter*), *genera* (fra. *gêner*) trots *gène* (med *ä* såsom i fra.) och *revetera* (fra. *revêtir*) ej alldeles fullgiltiga bevis, emedan det är tänkbart, att de ty. skrifningarna *appretiren, geniren* och *revetiren* inverkat på vårt uttal.

β) Stafvelsen tenderar till att bli sluten, emedan den har svagt bitryck (jfr ofvan s. 475 f. och där citerade ställen). Så förklaras väl *ä* i *mejeri(st)*, som väl näppeligen kan stamma uteslutande från *mejerska*[1], och det stundom förekommande *ä* i *melankoli(sk)* och *necessär*. Däremot beror väl det alternativa *ä* i *predikant* (jfr *predikstol* II, 127) väsentligen på det likaledes alternativa *ä* i *predika*, hvilket uttal torde utgöra en kompromiss mellan fsv. *prǣ'dika* (jfr da. *præke*) af lat. *prædīcare* och det väl på förväxling med lat. *prædīcere* beroende *prædī'ka*.

γ) Anslutning till stamord eller andra nära besläktade ord med *ä* i tryckstark ställning, t. e. *fätera*, *Josefina*, *prejeri*, *restera*, *tränera*, *tätatät* o. d. efter *fät*, *Josef*, *preja* osv.

δ) Stafning med *ä* eller sådana dess utländska motsvarigheter, hvilka såsom t. e. fra. *ai*, *ay* icke fresta till något uttal med *e*. Hit höra sådana fall som *dränera*, *mätress*, *plädera*, *schäslong*, *säsong*, *ägrett* (alla med fra. *ai*) eller *räjong* (fra. *rayon*), *schäferi* (ty. *schäferei*); jfr däremot hurusom de ojämförligt bäst med vårt språk införlifvade af alla hithörande ord, nämligen *reson* och *resonera* hunnit antaga både sv. ljudkaraktär och stafning. — I ett enstaka fall såsom *Plejaden* och *Plejaderna* (grek. *Πληϊάδες*) synes vårt skoluttal af grekiskans *η* vara anledningen till *ä*[1].

Står vokalen i en helsvag upptaktsstafvelse, annan än ordets första, tenderar den mer eller mindre starkt till att bli *ə* (jfr ofvan s. 514). I vissa ord är detta uttal så godt som enrådande, t. e. i *borgenä'r*, *korderoj*, *luteran*, *mejeri*, *spelevink* (etymon oklart; kanske inhemskt), *superintendent*. I andra äro *ə* och *e* (*e̩*) ungefär lika vanliga, t. e. *entreprenad*, *gredelin*, *hermelin*, *krumelur*, *promenad*, *serenad*, *telefon*, *telegraf*. I ännu andra ord är *e* nästan uteslutande brukligt, detta naturligt-

---

[1] Att det icke är *j*-ljudet som framkallat *ä*, synes af *egyptisk* — den stundom uppdykande skrifningen *ägyptisk* har intet stöd i uttalet, utan är tyskeri — *prejudikat*, *rejäl* osv.; jfr ofvan s. 240 noten.

vis särskildt i sådana, som vid sin sida ha nära besläktade ord med *e* i tryckstark stafvelse på motsvarande plats, t. e. *abderitisk, akademi, bibliotekarie, juvelerare, poetissa, profetera* o. d. vid sidan af *Abdera, akademisk* (och *akademiker*) osv.

Emellertid finnas dessutom många ord, i hvilka jämte *ə* och *e* förekommer ett tredje uttal, nämligen med *ä*, som i flera af dessa ord till och med är det vanligaste, och som beror på någon af de omständigheter, hvilka ofvan under *α—δ* angifvits såsom orsaker till uppträdandet af ett mot hufvudregeln stridande *ä*. Sådana fall äro t. e. enligt *α* *excellens, impressario* (så oftast stafvadt trots ital., fra. och ty. *impresario*)[1], *koefficient, necessär, possessionat, procession, repressalier* (från ty. pl. *repressalien*; jfr det etymologiskt riktigare spa. *represalia* m. m.)[1], *sacellani, septennat*; enligt *γ adressera*[2], *inkietyd, intressant*[2], *israelit, kansleriat* (: *kanslä'r*), *karakterisera, kokettera*[2], *komplettera*[2], *modellera*[2], påverkade af resp. *adress, inkiett, intresse* osv.; enligt *δ eklärera, konnässans*[2], *malträtera, renässans*[2].

Att i all denna vacklan *ə* representerar det ljudlagsenliga, framgår tydligt af de många fall där vid sidan af stamord med konstant *ä* eller *e* i tryckstark ställning stå härledda ord med åtminstone alternativt *ə* i motsvarande men trycksvag ställning, t. e. *artär* : *arteriell, karaktär* : *karakteristisk, ministär* eller *ministerium* : *ministeriell* (här kan dock *minister*, som har *ə*, ha spelat in), *misceller* : *miscellaneer, misär* : *miserabel, mystär* eller *mysterium*: *mysteriös, system*: *systematisk* o. d.

4. I trycksvag efterstafvelse. Vi ha här att särskilja samma två hufvudfall som ofvan under 3, nämligen:

a) I sluten stafvelse står i regeln *ə* före *l, n, r* (inklusive *rn, rs, rt*), *s* och *t*, annars *ä* (rent undantagsvis *e*). Alltså:

---

[1] Skrifningen med *ss* och det däraf framkallade uttalet med *ä* beror väl på folketymologisk anslutning till *press(a)*.

[2] Äfven hörande till *α*.

a) *ə* står:

Före *l* i t. e. *fabel, lavendel, medelst* (äfven uttaladt *medlst* med sonantiskt *l*), *onkel, pendel* (äfven uttaladt *pendl*), *pickels* osv. massvis [1]. Alternativt *ä* ha namn på *-el* med hufvudaccenten på antepenultima, t. e. *Emanuel, Gabriel, Israel, Mikael, Natanael, Samuel* m. fl. (jfr däremot *Joel, Rakel* o. d. med blott *ə*); endast *ä* åter *kalomel* (genom falsk etymologisk anslutning till lat. *mel*, gen. *mellis* [2] 'honing') samt namn på *-(h)elm* såsom *Ans(h)elm, Vilhelm*, åtminstone då de uttalas med hörbart *h* och sålunda känslan af att de äro ursprungligen sammansatta ännu är i någon mån lefvande.

Före *n* i t. e. *abdomen, ebenholts, elfenben, fröken, kvitten* (äfven *kvittn* med sonantiskt *n*), *nomen, Ruben, äfven* osv. [3] Alternativt *ä* ha *Lorens* och *nonsens*, båda på grund af att ultima ursprungligen haft hufvudaccenten (jfr *Lorenzo* och *Laurentius*, resp. fra. *non-sens*); vidare i lat. lånord på *-ens* såsom *deponens, Klemens, presens* (jfr ofvan s. 410), där *ä* härstammar från de lat. böjda formerna (jfr i sv. pl. *deponen'tia*, adj. *presen'tisk* o. d.) med tryckstarkt *e* (jfr hurusom däremot de icke från lat. stammande *fuffens* — ofvan s. 294 — och *rättskaffens* ha blott *ə*); ändtligen *specimen*, som af Lyttkens-Wulff uppges ha endast *ä*, under det att jag blott kunnat konstatera *ə*, och där *ä* väl sammanhänger med hufvudaccentens läge på antepenultima (jfr däremot *amen, examen* o. d. med blott *ə*), så att vi här ha en parallell till hvad som strax ofvan uppvisats rörande ord på *-el* med dylikt accentläge.

Före *r* i t. e. *auerlampa, cylinder, ejder, fanders, feber, kamfert, Mortimer, musiker, silfverne* o. d. i synnerligen stor mängd [4]. På grund af en gång befintlig och ännu stundom

[1] Se Lyttkens-Wulffs exempelsamlingar, a. st., s. 114 ff.
[2] Se J. C. A. Heyse, *Frendwörterbuch*, 17. Aufl., s. 450.
[3] Se exemplen hos Lyttkens-Wulff, a. st., s. 116 ff.
[4] Se Lyttkens-Wulff, a. st., s. 106 ff.

bevarad tryckstyrka står alternativt *ä* i *blyerts* (ty. *bleierz*, se ofvan s. 410) och *Her(i)bert* (jfr *Albert* och *Robert*, som väl alltid ha *ə*); likaså *e* — särskildt i paradigmets trestafviga former — i *kvarter* och *papper* (jfr ofvan s. 367 och 414).

Före *s* i *Ines, Moses, tingest* (jfr ofvan s. 377). Alternativt *ä* uppträder på grund af alternativ tryckstyrka i *asbest* (här äfven »stundom» *e* enligt SAOB) och *harnesk* (jfr ofvan s. 380); dessutom i lat. lånord på *-es* såsom *honoratiores, Miles, mores, preses, rabies* (Lyttkens-Wulff uppge för dessa ord blott *ə*), väl på grund af lat. *-ēs*.

Före *t* i *debet, klaret, kricket, krocket, racket, sammet, sennet*(s-te), *sibet*(katt), *tibet*(s-tyg). Blott *ä* har *klenät* (af *klenä't*, se II, 386) och *Nasaret* (kanske emedan hufvudaccenten hvilar på antepenultima, jfr ofvan under *l* och *n*); alternativt *ä* ha *budget* (genom inflytande från biformen *budget'*, uttaladt *-ätt*, se ofvan s. 511) och *Lisbet* (med *ä* från *Elisabet*, som vanligen har halfstark ultima och därför, kanske alltid, *ä*).

β) *ä* står åtminstone före *b, f, k, m, p*, t. e. *Horeb, Kaleb*; *alef, Josef*; *adjektiv, Albrekt, Czapek, index, in'sekt, kodex, Lamek* (det alternativa *e* i *Amalek* beror väl på ortoepisk utläsning i analogi med *kär-, smä-, väderlek* o. d.); *Eidem, harem, Kasem, rekviem, Salem, Sikem, tandem, Willem*, (*e* i *Betlehem* beror på folketymologisk anslutning till *hem*); *Anrep, Lennep, salep*.

γ) *e* synes — frånsedt några redan ofvan under *α* och *β* anförda fall af *e* före *r* och *s*, resp. *k* och *m* — användas före *d* och *g*. Men de ifrågakommande exemplen äro mycket fåtaliga och utgöras af föga brukliga ord, hvilkas vanligaste uttal det därför är svårt att konstatera. Emellertid står *e* före *d* i *Alfred* och *Manfred* (väl i följd af ortoepisk utläsning i analogi med *fred*) samt väl äfven i *Akmed, Kaled, Tankred*; före *g* åter, sannolikt icke blott enligt mitt uttal, i *Oleg* och *Winnipeg*.

b) I öppen stafvelse står:

α) Slutljudande nästan konstant *ə* (såsom i alla inhemska ord), t. e. i *aloe* (äfven med *e*), *Bore*, *kaffe*, *kultje*, *premie*, *Ramsay* (uttaladt *Ram'sə*), *serie*, *testamente*, *Tule* osv. [1]

β) Midljudande *e* (*e̦*) med stark tendens att öfvergå till *ə*, t. e. i *angelägen* [2], *angenäm* [2], *area* [3], *harlekin* [4], *He'lena*, *häl'lebard* [5], *ingefära* [5], *kolera* [5], *mannekäng* [2], *Napoleon*, *pärlemor* [5] osv. Nästan alldeles enrådande är *ə* före *r*, t. e. *ber'beris*, *cerberus*, *cicero*, *interim*, *kamera*, *littera*, *opera*, samt naturligtvis i ord som intimt associera sig med ord som ha konstant *ə*, t. e. *följetong* (efter *följe*, till hvilket det tvivelsutan folketymologiskt ansluter sig), *gyllene* (: *gyllen*), *lilleputt* (: *lille*), *numerus* (: *nummer*; jfr ock hvad som nyss yttrades rörande inflytandet af *r* öfverhufvud).

[1] Se t. e. Lyttkens-Wulff, a. st., s. 118 ff.

[2] Enligt Lyttkens-Wulff blott med *e*.

[3] Enligt Lyttkens-Wulff blott med *ə* 1889, men *e* 1911.

[4] Enligt Lyttkens-Wulff blott med *e* 1889, men *ə* 1911 och 1916.

[5] Enligt Lyttkens-Wulff blott med *ə*.

Tillägg (och rättelser):

Till band I.

S. 29 mom. C, b tillägg: Jfr G. Bergman, Ett par synpunkter på begreppet slang (Språk och stil XV, 166 ff.).

S. 83 mom. A, b tillägg: Tromsö stift hör emellertid snarast till det västländska dialektområdet.

S. 90 mom. 3, b tillägg: Nargö är numera af militära skäl utrymdt, hvadan svenskan här är utdöd.

S. 97 not 1 tillägg: V. Berger, *Vårt språk. Ett bidrag till kännedomen om engelska språkets inflytande på svenska språket i Amerika*, Rock Island, 1912, bjuder på rika exempelsamlingar.

S. 100 mom. A tillägg; Jfr M. Kristensen, Nydansk (Københ. 1906), s. 45 f. och 52 ff.

S. 101 mom. a, 2 läs: preteritimärke, t. e. *kalla* kallade.

» » » b, » » : preteritimärke, t. e. *kallade*.

» 103 r. 13 läs: *j* är, dock ej i bornholmskan, bevaradt

» 104 » 1 nedan tillägg: nu att korrigera efter Lindroths framställning i Sv. landsm. 1916, s. 35 ff.

S. 105 mom. b stryk »hvilka . . . *lite*(*t*)», och jfr numera i det hela G. Danell, Några anmärkningar om Vättern som språkgräns (i Xenia Lideniana, s. 43 ff.) och densammes förträffliga öfversikt öfver Östergötlands »Folkspråk» i Sverige II, 700 ff.

S. 106 efter r. 6 tillägg: 4. Skorrande *r* saknas norr om en ungefärlig linje Motala—Boren—Glan—Bråviken (se Danell i Xenia Lideniana, s. 45 noten).

S. 106 mom. c, r. 3 läs: Fegen—Jönköping; säkert någon del af Mo, Tveta och Västbo) kännetecknas

S. 106 r. 4 nedan tillägg: Gränser och kännetecken nu att korrigera efter Ekbloms framställning i Sv. landsm. 1916, s. 24 ff.

S. 109 mom. c, r. 4 läs: 1, 2 = b, 1, 2.

3. *a* i trycksvag ändelse är vanligen bevaradt.

S. 109 mom. c, 8 läs: blifvit ett mycket öppet *a* (*ɒ* eller *ɒ*, se nedan s. 522 f., resp. 515 f.).

S. 109 not 1 tillägg: SAHLGREN, *Närkes folkmål* (i Nordisk familjebok, ny uppl.).

S. 110 mom. c, 4 läs: Mellerud—Bäckefors) och södra Dalsland (Sundals och Valbo härader).

S. 110 mom. c, 7 läs: Kort *u* är i flera ställningar öppet.

» » » » 8 » Nordals och Sundals härader) »Viby-*i* och -*y*».

S. 118 r. 6 tillägg: i socknarna kring Storsjön, annars *hästane*.

S. 118 mom. d, 5 tillägg: (i södra Hälsingland dock *hästane*).

S. 118 mom. d, 7, r. 1 läs: sakna, utom i södra Hälsingland, nästan

S. 118 mom. d, 7, r. 3 läs: ej i allmänhet *binn*

» 127 sista raden stryk: och Tromsö.

» 128 not 2 r. 2 tillägg: HESSELMAN, *Gottländskan* i Sverige II, 517 ff.

S. 137 r. 1 tillägg: Jfr nu Olavus Petri, Samlade skrifter, utg. af B. Hesselman, Uppsala 1914 ff.

S. 140 nr III tillägg: Gustaf Vasas registratur är nu utgifvet till och med del XXIX (åren 1559, 1560), Stockh. 1916.

S. 143 nr XVI tillägg: B. V (Oxenstiernas bref 1630). utg. af H. Brulin, Stockh. 1915.

S. 145 nr XXIV r. 1 läs: (helt visst — se O. v. Friesen,

Hvem var Skogekiär Bärgbo? i Svenska studier tillägnade G. Cederschiöld, s. 335 ff. — G. Rosenhane,

S. 146 r. 5 läs: Den honom hittills allmänneligen tillskrifna *Bröllopps Beswärs Ihogkommelsze* är helt säkert icke af Stiernhielm (se J. Nordström i Samlaren 1914, s. 71 ff.), men heller icke af den Rudhelius som Nordström antar vara dess författare (se E. Smedberg i Språk och stil XVI, 219 ff.); ett aftryck af den äldsta, hittills icke uppmärksammade handskriften jämte talrika — dock icke fullständiga — varianter efter öfriga handskrifter har Nordström lämnat i Samlaren 1914, s. 187 ff.

S. 146 nr XXX tillägg: Ny kritisk upplaga med kommentar: Samlade dikter av Lucidor utg. av F. Sandwall, Stockh. 1914 ff. (Sv. förf. utg. av Sv. Vitterhetssamfundet IV).

S. 148 efter nr XXXVI tillägg: XXXVI b. »Konung Karl xii:s egenhändiga bref», utg. af E. Carlson, Stockh. 1893; intressanta särskildt genom den otvungna ortografien.

S. 149 r. 1 läs: 1901—1915,

» » » 2 » : Lundell, B. III, Upps. 1916 ff., af A. Noreen och A. Grape

S. 149 r. 3 läs: II och III).

S. 149 efter nr 8 tillägg: 9. Kungliga bibliotekets visbok i 4:o efter handskrifter från 1600-talet, utg. a. st. II, 271 ff.

10. Drottning Sofias visbok efter handskrift från 1599 — omkr. 1640, utg. a. st. III, 1 ff.

11. Stjerneldska handskriftens visor efter handskrift från sednare hälften af 1500-talet, utg. a. st. III, 119 ff.

S. 149 XXXIX, 2 tillägg: Har nu fortskridit till år 1648 med del VI, utg. af C. Hallendorff, Stockh. 1915.

S. 149 XXXIX, 3 tillägg: Afslutadt med häftet 4, utg. af A. Bratt, Stockh. 1913.

S. 150 nr 6 tillägg: Har nu fortskridit till år 1649 med del XIII, Stockh. 1912.

S. 151 r. 5 tillägg: Fonografiska uppteckningar af svenskt

rikstalspråk meddelar H. W. Pollak, *Proben schwedischer Sprache und Mundart* I (i Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-Hist. Klasse, 170 B., 2 Abhandl.), dels med landsmålsalfabetet (prof från Stockholm s. 19, Kalmar s. 42 f.), dels med Lyttkens-Wulffs fonetiska beteckning (från Mellansverge s. 51 ff., Sydsverge med utgångspunkt från Blekinge s. 73 ff.), dels med »grof» beteckning (från Stockholm s. 21 ff., Uppland s. 24 f., Västmanland s. 26 ff., Närke s. 28 ff., Småland s. 76 f.).

S. 152 r. 19 tillägg: Ny kritisk upplaga med kommentar: Dikter av C. M. Bellman utg. av R. Steffen, Stockh. 1916 ff. (Sv. förf. utg. av Sv. Vitterhetssamfundet V).

S. 153 r. 18 tillägg: Ny kritisk upplaga med kommentar: Samlade skrifter av A. M. Lenngren utg. av Th. Hjelmqvist och K. Warburg, Stockh. 1916 ff. (Sv. förf. utg. av Sv. Vitterhetssamfundet VI).

S. 157 r. 26 tillägg: Såsom R. G:son Berg påpekat för mig, förekommer dels hos V. F. Palmblad, *Familjen Falkensvärd* I, 230—235 (tr. 1844) och II, 24 (tr. 1845) ett par samtal, i hvilka äro inströdda ett 60-tal dialektord, som enligt Palmblad tillhöra »den anborna Trelleborgskan», dels hos Onkel Adam, *Samlade skrifter* IX, I, 143 (tr. 1874) »En skånsk bondhistoria», halfannan sida lång och på dialekt från Hurfva socken (sydöst om Eslöf) i Frosta härad, Malmöhus län.

S. 159 r. 3 tillägg: dvs. Helga Lassen (se Bygdén, Sv. anonym- och pseudonym-lexikon II, 940).

S. 161 r. 13 tillägg: M. Granström, *Jo, på den tiden. Uppteckningar från S. Sandsjö i Konga här. (Småland)* i Sv. landsm. 1915, s. 5 ff.

S. 162 r. 5 läs: Ke, dvs. Keventer (se Bygdén, Sv. anonym- och pseudonym-lexikon II, 786).

S. 162 mom. 6 r. 2 inskjut: eller den bröllopsdikt på Tjörns-mål i handskrift från midten af 1700-talet, som utgifvits af E. Noreen i Sv. landsm. 1917.

S. 162 mom. 6 r. 8 tillägg: samt — se E. Noreen, Ärtemarksmålets ljudlära s. 9 not 1 — några verser af en »Danneman» från »Norra delen af Bohuslän» i Götheborgske spionen 1770 nr 37 och, såsom R. G:son Berg för mig påpekat, den i Hvad Nytt? Hvad Nytt? 1774 nr 217—218 införda *Mans Wallhöhlings Wisa* från »norra kanten af Bohus län» och »skrifven efter Bohusländska talesättet».

S. 163 mom. 6 sista raden tillägg: samt åtskilliga språkprof från Fräkne härad, Orust och Tjörn i Pollaks ofvan s. 524 nämnda *Proben*, s. 58 ff., resp. 67 f. och 68 ff.

S. 163 mom. 7 r. 1 läs: af ett bref.

» » » » » 3 tillägg: aftryckt hos E. Noreen, *Ärtemarksmålets ljudlära*, s. 9; vidare de af Dahlstierna till *Kunga Skald* fogade språkliga anmärkningarna, upptagande 14 dalboord, aftryckta ib. s. 5 f.; talrika djur- och växtnamn hos Linné, *Wästgöta-Resa* 1747, aftryckta ib. s. 7 f.; några dialektord hos Dybeck, Runa 1845, s. 1 ff., och 1843, s. 23 ff., samt *Sv. vallvisor och hornlåtar*, s. 45 ff. och passim; en mängd dialektord (delvis med landsmålsalfabet) i *Jan Halfvordssons* (f. i Dals-Ed 1818) *uppteckningar* (gjorda 1904 och 1905 på starkt dialektfärgadt riksspråk), utg. af G. Freudenthal i Sv. landsm. 1914, s. 46 ff. — Inskjut vidare efter »har man»: först och främst P. Anderssons talangfulla dialog på Håbolsmål *Sven i Daln på besök*, tryckt i Wenersborgs allehanda 9 jan. 1875 (omtryckt hos E. Noreen, a. st., s. 12 ff.) med dithörande utförliga ordlista, tryckt för första gången hos E. Noreen, a. st., s. 17 ff.

S. 163 mom. 7 r. 5 stryk: endast delvis.

» 164 » » sista raden inskjut: T. L. Langer, *Dalsländska folksägner*, Uddevalla 1908 (språkligt otillfredsställande, se E. Noreen, a. st., s. 11).

S. 164 mom. 7 sista raden tillägg: frånsedt orden i *Ortnamnen i Älvsborgs län*, Del XV—XIX, och G. Freudenthals samt E. Noreens nyssnämnda arbeten.

S. 164 not 1 tillägg: XI, 44; Ny serie III, 14.

S. 164 mom. 8 r. 4 inskjut: Den äldsta kända sammanhängande texten ha vi i två dikter på Marks-mål, af hvilka den ena, »Personalia», uppger sig vara författad 1701 och den andra väl förskrifver sig från samme okände författare; utgifna först nu af E. Noreen, *Två dikter på västgötamål*, i Sv. landsm. 1917.

S. 165 r. 8 tillägg: och några sagor i Segerstedts *Nöa sager* (se ofvan nr 7), s. 31 ff.

S. 165 r. 10 läs: *Gammaldags seder och bruk*,

» » mom. 8 sista raden tillägg: språkprof från Skaraborgs län i Pollaks ofvan s. 524 nämnda *Proben*, s. 43 ff. (från Ryda socken) och 47 ff. samt orden i *Ortnamnen i Älvsborgs län*, Del II—XIV.

S. 166 r. 3 tillägg; *Anders Värmes historier* på Lysingsmål, upptecknade af A. Hæffner 1878 och utg. i Sv. landsm. 1912, s. 41 ff. med grof beteckning; sådan ha ock de i Pollaks ofvan s. 524 nämnda *Proben* ingående språkprofven, nämligen s. 35 f. (från Heda socken) och 37 ff.

S. 166 mom. 10 r. 1 tillägg: Af mycket suspekt språkligt skaplynne äro de i Bureus *Sumblen* (se Sv. landsm., Bihang I, 192) förekommande — af Bureus författade? — stroferna på »Gotnisk mål».

S. 166 mom. 10 r. 8 inskjut efter »har man»: ett namnsdagskväde, författadt af M. Sturtzen-Becker 1813 och tryckt i dennes *Fördomsfria Tankar i Åtskilliga ämnen* 1835 (påpekadt för mig af Hj. Lindroth) och

S. 167 r. 4 tillägg: originaldikten *Gullhånnä i Digarråir* af Fr. Nordin, Stockh. 1912.

S. 167 nedersta raden tillägg: *Gement Glam*, bröllopskväde till P. Liung och C. Griselia i Sorunda, 1723, och *Oförtänckt Gässbås Prat*, ett dylikt till J. Sundberg och S. C. Wallin, Nyköping 1762.

S. 168 r. 9 tillägg: och *Folklifsbilder från Södermanland*

tecknade af LISSEG, dvs. A. S. A. LUNDQUIST (enligt Bygdén, Sv. anonym- och pseudonym-lexikon I, 448).

S. 168 mom. 12 r. 8 inskjut: en obetydlig saga af SEGERSTEDT i hans *Nòa sager* (se ofvan nr 7), s. 29 f.

S. 170 r. 6 tillägg: samt ett språkprof från Östra Ämtervik af mig i POLLAKS ofvan s. 524 nämnda *Proben*, s. 31 ff., samt en större samling *Fryksdalsmål* (från Fryksände socken) af E. G. SAHLSTRÖM (med biträde af mig) i Sv. landsm. B. 14 (tr. 1915).

S. 173 r. 3 tillägg: Ett längre språkprof med grof beteckning från Ofvansjö socken ingår i A. UPPSTRÖMS *Allmogemålet i Ofvansjö*, s. 30 ff. (i W. UPPSTRÖM, *Miscellanea* II, Uppsala 1916), samt bitar på gästrikemål af E. HEDBERG i Ord och bild 1896 och 1897.

S. 174 r. 17 tillägg: de af S. ERIXON i Fataburen 1915, s. 147 ff., och A. NOREEN i Fornvännen 1917, s. 36 ff. meddelade runskrifterna från Älfdalen.

S. 174 r. 20 tillägg: och i MORSBO ERKES SONS *Koppar Bärsmännas Forna wälmåga*, 1726, m. fl. språkprof på Falumål, aftryckta i E. Hammarströms Äldre och Nyare Märkvärdigheter wid Stora Kopparberget I, 24 ff., resp. 33 ff., Falun 1789—92.

S. 175 r. 15 tillägg: Leksands-mål i E. STENBERGS samtal med Sämskar-Lars, i Öfre Dalarne (Stockh. 1903), s. 498 f.; en liten bit på Sollerö-mål af HÅLL NILS MATTSON i Gruddbo, ingående i berättelsen »Vid Skvaltkvarnen», tr. i »Basar-Trefnad», Falun 1907 (omtryckt af H. Geijer i Sverige VI, 23, Stockh. 1912); Mora-mål i *Oxbergsmarschen*, i Texter (till konsert), Uppsala 1912; Orsa-mål hos J. BOËTHIUS, *Sägner m. m. från Orsa* (i Meddelanden från Dalarnes Fornminnesförening II, Stockh. 1914); Rättviks-mål i J. E. ANDERSSONS *En gammelmors klagovisa* (i Mora Tidnings Rättviksnummer, nr 99 B, 1914); Boda-mål i STÖT ANDERS ANDERSSONS julvisa (utg. af H. Geijer i Meddelanden från Dalarnes Fornminnes-

förening III), 1916; om diverse handskrifna uppteckningar på dalmål se Meddelanden från Dalarnes Fornminnesförening, I, Falun 1913; från Västerdalarna tillkommer blott »Jänta å ja» på Lima-mål, tr. af H. Geijer i Sverige VI, 24.

S. 175 r. 21 tillägg: samt 25 ord på Transtrands-mål af P. Lundh i Sv. landsm. 1916, s. 22. Med norsk fonetisk skrift ha vi ett 9 raders språkprof på Ore-mål af Hansames-Johan Eriksson i Arvet, meddeladt af O. Skulerud i Sproglige og historiske afhandlinger viede S. Bugges minde, Kristiania 1908, s. 138.

S. 176 mom. 19 r. 5 inskjut: En bit härjedalska från Funäsdalen af »hr Dalsten» meddelas i Sv. fornminnesföreningens tidskrift X, 236 (1900). Jfr föröfrigt det följande tillägget till mom. 20.

S. 176 mom. 20 r. 3 nedan tillägg: »Anders Jämte», dvs. Anders Backman, *Oviks- och Myssjögubbar,* Östersund 1904, och af obekant författare en sida *Jämtländska och Herjedalska ordspråk m. m.* i Jämtlands fornminnesförenings tidskrift IV, 40.

S. 177 mom. 22 r. 8 tillägg: *Optåg* osv. är »Plänte i Hæhnsann [dvs. tryckt i Härnösand] 1803» och författadt af lektor Carl Stridsberg (se Bygdén, Sv. anonym- och pseudonym-lexikon II, 227).

S. 180 r. 1 tillägg: samt ett språkprof i Pollaks ofvan s. 524 nämnda *Proben*, s. 8 ff.

S. 180 mom. 22 tillägg: H. Neander, *Gammalsvenskby* (Heimdals Småskrifter 12), Stockh. 1912, s. 12 ff., har ett bref och några visor, ordspråk, besvärjelser och gåtor på ett blandspråk af Gammalsvenskby-dialekt och rikssvenska.

S. 180 anm. 1 tillägg: »Olle i Grinn» är löjtnant K. A. Rignell (se Bygdén, Sv. anonym- och pseudonym-lexikon II, 882).

S. 182 r. 3 nedan tillägg: Här må ock anföras P. Holm, *Något om svensk språkrensning före V. Rydberg* (i Svenska studier tillägnade G. Cederschiöld, s. 371 ff.).

S. 185 r. 6 nedan tillägg: Om Bureus språkvetenskapliga verksamhet se nu utförligt Hj. Lindroth, J. Th. Bureus, Lund 1911—12.

S. 186 r. 14 f. läs: *latino-scondicum*, latinskt-svenskt-tyskt-finskt och med ett tillägg om afledda och sammansatta ord, hvilket enligt Hesselman (Uppland II, 512) är »att betrakta som det första försöket till vetenskaplig bearbetning af nysvensk grammatik», Stockh. 1637.

S. 186 r. 17 f. läs: med alfabetiskt »Register på alle the Swenske Ord», nya uppl. 1641

S. 186 r. 18 tillägg: Dessutom föreligger af Schroderus i handskrift uti Köpenhamns kungl. bibliotek ett visserligen redan af Schefferus omnämndt, men först af Hesselman, som håller på att utge det i tryck, uppmärksammadt, på samma sätt ordnadt, men med alfabetiskt register försedt *Dictionarium quadrilingue*, svenskt-tyskt-latinskt-grekiskt, från 1630-talet, upptagande omkring 12,000 ord, frånsedt en förteckning på förnamn, alltså utgörande »den äldsta till vår tid bevarade i någon mån fullständiga ordbok öfver svenska språket» (Hesselman).

S. 187 r. 3 tillägg: samtidigt af Schroderus nyssnämnda »Register» och

S. 189 r. 13—16 läs: *Buahaiti, det är, Städers, Häraders, Socknars ok största delen Byanamnens vhrsprung, vthi Provincien Upland förnämst Vtharbetat aff Petter Dijkman den äldre. Åhr 1711*, manuskript (142 blad 4:o) i Uppsala universitetsbibliotek (se vidare utförligt A. Grape i Namn och bygd II, 281 ff.). Först

S. 195 r. 7 tillägg: En för prosodien och metriken viktig afhandling af Lagerlööf *Påminnelser och anmärkningar* till Spegels »Thet öpna Paradis» finnes i handskrift i Uppsala universitetsbibliotek och har utgifvits i Språk och stil XIII, 4 ff. af Fr. Sandwall, som ock ib. s. 21 ff. grammatiskt utnyttjat densamma.

S. 206 r. 22 inskjut: Om Sahlstedts språkliga verksamhet jfr nu R. Alvin, Abraham Sahlstedt (Lund 1914), s. 164 ff.

S. 209 r. 9 nedan läs: (1771, se R. Alvin, Abr. Sahlstedt, s. 180 not 2),

S. 211 r. 10 tillägg: Ett »Botaniskt Register ellr Förtekning på de allmännaste Örter i Swerike och England» ingår i J. Serenius *An english and swedish dictionary*, Nyköping 1757 och upptar mellan 1000 och 2000 svenska växtnamn.

S. 247 r. 14 läs: A[urén] (d. 1911)

» 270 » 7 tillägg: Hesselgrens ordlista har aftryckts af J. Sahlgren i Sv. landsm. 1912, s. 48.

S. 283 nedersta raden tillägg: Ny och fullständigare upplaga af Borgströms »Berättelse» är utgifven af E. Nygren i Värmland förr och nu XIII, Karlstad 1915.

S. 288 tillägg: J. Wide, *Verbalböjningen i 1526 års översättning av nya testamentet*, Landskrona 1915; J. Palmér, *Spår av dialektala ljudregler i P. Swarts krönika* (i Från filologiska föreningen i Lund IV, 106 ff.), 1915; om Stiernhielms språk i Hercules se Hj. Lindroth, *Stiernhielms Hercules* (Lund 1913), s. 146 ff.; Fr. Sandwall, *Om accentueringen av tvåoch trestaviga komposita i 1600-talets svenska* (i Språk och stil XIII, 21 ff.); rörande språket i Bröllopps Beswärs Ihogkommelse och i Rudhelius skrifter se dels J. Nordström i Samlaren 1914, s. 117 ff. och 167 ff., dels E. Smedberg i Språk och stil XVI, 221 ff.; A. Åkerblom, *Runii svenska rim* (i Göteborgs kungl. Vetenskaps- och Vitterhets samhälles handlingar, 4 följden XVI), Göteb. 1915, har i arbetets andra och ojämförligt större del (s. 82 ff.), »Språkhistoriska studier», synnerligen rikhaltiga materialsamlingar, hämtade från ett stort antal ä. nsv. författare.

S. 289 r. 17 tillägg: I A. Lyttkens, *Svenska växtnamn*, s. 1855 ff. lämnas en utförlig bibliografi rörande ä. nsv. botanisk nomenklatur.

S. 289 r. 21 tillägg: för ifrågavarande period tillsvidare

i någon mån ersatt genom F. A. DAHLGRENS *Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket* (författad på 1880-talet och upptagande mer än 18000 ord), utg. af E. Ljunggren, Lund 1914—16.

S. 290 r. 8 tillägg: För periodens sista del se t. e. K. B. WIKLUND, *En samling förnamn från Jämtland från år 1715* (i Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift V, 203 ff.).

S. 291 r. 19 inskjut: J. E. HYLÉN, *Danismer hos Gustav av Geijerstam* (i Språk och stil XIII, 162 ff.), 1913, och *Danismer hos O. P. Sturzen-Becker*, Nyköping (läroverksprogram) 1916; H. CELANDER, *Några danismer hos Snoilsky* (i Sv. studier tillägnade G. Cederschiöld, s. 321 ff.); H. OLSSON, *Danismer hos Per Hallström* (i Språk och stil XVI, 91 ff.).

S. 293 r. 6 nedan tillägg: 2 uppl. (med fonetiska texter), Lund 1912.

S. 294 r. 4 tillägg: Ytterst värdefull såsom materialsamling för ljudläran är deras under utgifning varande *Ordskatt och ljudförråd i svenska språket*, Lund 1916 f.

S. 295 r. 7 nedan tillägg: J. A. AURÉN, *Iakttagelser rörande negationen i modersmålet* (i Sv. akademiens handlingar ifrån år 1886 XXII, 309 ff.), Sthlm 1908; Å. W:SON MUNTHE, *Djurögon i bildlig användning om människoögon* (i Språk och stil XII, 1 ff.), 1912; K. ÅGREN, *Om användningen av bestämd slutartikel i svenskan*, Upps. 1912; E. OLSON, *Studier över pronomenet den i nysvenskan*, Lund 1913; J. MJÖBERGS förträffliga kommentar till *Leopolds Eglé och Annett* (i Språk och stil XIII, 110 ff.); TH. HJELMQVIST, *Några ortnamn med sekundär användning i nysvenskan* (i Namn och bygd II, 165 ff.); C. REBBE, *Bidrag till frågan om passivbildningarnas användning och betydelse i nusvenskan* (i Sv. studier tillägnade G. Cederschiöld, s. 169 ff.); E. WELLANDER, *Om betydelseutvecklingens lagbundenhet* (i Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala förhandlingar 1913

—1915); O. Gjerdman, *Till frågan om uppkomsten av uttryck som* din stackare (i Språk och stil XV, 235 ff.).

S. 296 r. 4 nedan tillägg: Th. Hjelmqvist, *Imperativiska substantivbildningar i svenskan*, Lund 1913; M. Feuk, *Nybildade adjektiv (och adverb) hos Fröding* (i Språk och stil XIII, 124 ff.); K. J. Samuelsson, *Några ord om sammansättningar med* -lös *och* -fri (i Sv. studier tillägnade G. Cederschiöld, s. 294 ff.); E. Wellander, *Ett par produktiva typer av skriftspråklig nybildning* (i Språk och stil XV, 26 ff.); N. Bergsten, *Om engelska lånord i svenskan* (i Språk och stil XV, 53 ff.); G. Cederschiöld, *Några anmärkningar om verbalabstrakter på* -ande (i Språk och stil XV, 129 ff.); R. G:son Berg, *Tvåstaviga adjektiv som förled* (i Språk och stil XV, 260 ff.).

S. 298 tillägg: R. G:son Berg, *Några anteckningar om några fall af attraktion* (i Studier i modern språkvetenskap utg. af Nyfilologiska sällskapet III, 127 ff.), 1905, och *Bidrag till attraktionsläran* (ib. V, 149 ff.), 1914; A. Lindqvist, *Förskjutningar i förhållandet mellan grammatiskt och psykologiskt subjekt i svenskan*, Lund 1912; J. E. Hylén, *Ett par skolgrammatiska frågor* (i Språk och stil XIV, 131 ff.) och *Trenne skolgrammatiska spörsmål* (ib. XV, 201 ff.); Y. Ling-Lander, *Adverbiell placering af attribut i akademisk 1700-talsvers* (i Språk och stil XIV, 40 ff.), 1914; H. Alving, *Det grammatiska subjektets plats i den narrativa satsen i svenskan*, Upps. 1916.

S. 299 r. 15 tillägg: G. Cederschiöld, *Hemvant och främmande i nominalböjningen* (i Språk och stil XII, 133 ff.), 1912; O. Östergren, *Första konjugationens singulara imperativ* (ib. XIII, 138 ff.); E. Gerdelius, *Växlande artikelböjning med n och t* (ib. XIV, 116 ff.); A. Louis Elmquist, *Elementary Swedish grammar*, Chicago 1914 (förträfflig).

S. 300 r. 3 inskjut: En mängd i tidigare ordböcker ej medtaget ordmaterial upptar Ida Falbe-Hansens *Svensk-dansk-norsk Ordbog*, Kbh.-Kra. 1911—12. En tidsenlig ord-

bok erhålla vi nu i och genom O. Östergren, *Nusvensk ordbok*, Sth. 1915 ff.

S. 300 r. 11 tillägg: I. A. Lyttkens och F. A. Wulff, *Svensk ordlista med uttalsbeteckning*, Lund 1911; Svenska Akademien, *Ordförteckning över svenska språket*, Sth. 1916.

S. 301 r. 10 nedan tillägg: A. Noreen, *Svensk folketymologi* (i Spridda studier, första samlingen, 2 uppl., s. 37 ff.) och *Ett knippe folketymologier* (i Sv. studier tillägnade G. Cederschiöld, s. 114 ff.); G. Rudberg, *Några folketymologier* (i Språk och stil XVI, 41 ff.).

S. 303 r. 12 tillägg: J. Sahlgren, *Skagershults sockens naturnamn I*, Sthm 1912; V. Berger, *Amerikanska ortnamn av svenskt ursprung* (utan tryckort och tryckår, som emellertid är 1915); R. G:son Berg, *Ortliga tendensnamn* (i Namn och bygd II, 155 ff.), 1914. Ett centralorgan för ortnamnsforskningen är tidskriften *Namn och bygd*, utg. af A. Grape, O. Lundberg och — från band 4 ensamt — J. Sahlgren, Upps. 1913 ff.

S. 303 r. 3 nedan tillägg: R. Brieskorn, *Bidrag till den svenska namnhistorien. Borgerliga sammansatta familjenamn*, Upps. 1912, och *Svenska familjenamn* (i Personhistorisk Tidskrift XVII, 89 ff.), 1915 (värdefull); M. Tamm, *Något om familjenamnen hos svenska romanhjältar* (i Ord och bild 1913, s. 145 ff.); R. G:son Berg, *Tendentiösa familjenamn* (i Stockholmstidningen 8 febr. 1914) och *En förnamnsstudie* (i Språk och stil XIII, 223 ff., 1913) samt *Namnlistor från Strängnäs* (ib. XVI, 200 ff., 1916); E. Kruuse, *Dopnamnsstudier* (i Redogörelse för Arvika realskola 1914—15), Arvika 1915.

S. 307 r. 12 tillägg: En nästan fullständig bibliografi rörande y. nsv. botanisk nomenklatur lämnar A. Lyttkens, *Svenska växtnamn*, s. 1860 ff., där dock ett så ytterst viktigt arbete som Serenius ofvan s. 530 nämnda »Botaniskt Register» saknas.

S. 308 r. 13 nedan tillägg: E. Smith, *Nautisk ordbok på svenska, engelska och tyska språken*, Sthm 1914 ff.

S. 308 mellan r. 5 och 4 nedan inskjut: För fiskeriterminologien är af betydelse I. Arwidsson, *Strömmingfiske. En undersökning över i Gävleborgs län använda metoder, redskap och benämningar,* Upps. 1913.

S. 309 r. 9 nedan tillägg: Idrottskalender 1913 (Olympiska sällskapets årsbok) innehåller en ordlista över »allmän idrott, fotboll, simning och rodd».

S. 310 r. 6 tillägg: G. Ekehorn, I. Hedenius och G. Hedrén, *Sjukdomarnes gruppering och benämning för ordnande och statistisk bearbetning af sjukdomsrapporter* (i Hygiea 1913, s. 433 ff.).

S. 310 r. 11 tillägg: T. Norlind, *Allmänt musik-lexikon* I, II, Stockh. 1912—16.

S. 310 r. 5 nedan tillägg: A. Thesleff, *Stockholms förbrytarspråk och lägre slang 1910—1912,* Stockh. 1912; A. Ulrich, *Anteckningar om hemliga språk* (i Sv. landsm. 1912, s. 132 ff.), *Ett och annat om rommanespråket* (ib. 1909, s. 96 ff.), *Ett och annat ur sigenarspråket* (ib. s. 102 ff.) och *Svensk matrosslang* (i Språk och stil XIII, 213 ff.), 1913; E. Danielsson, *Svensk matrosslang* II (ib. XIV, 87 ff.), 1914; E. Hellquist, *En grupp svenska dryckestermer* (i Sv. studier tillägnade G. Cederschiöld, s. 347 ff.); G. Langenfelt, *Järnvägssvenska* (i Språk och stil XV, 88 ff.); P. Holm, *Flygord* (i Nordisk tidskrift 1914); H. G. Reutercrona, *Några luffarenamn* (i Språk och stil XVI, 191 ff.); N. Beckman, *Gammaldags skolliv* (Sthlm 1917) har s. 39—45 en »Ordlista» upptagande skolpojksslang från Skara.

S. 311 r. 14 inskjut: 4 uppl. 1916.

» 312 » 1 » M. Feuk, *Lidners poetiska språk,* Lund 1912; Hj. Lindroth, *Stiernhielms Hercules,* s. 133 ff., 1913; R. Hedvall, *Runebergs poetiska stil,* Helsingfors 1915, s. 147 ff.; R. G:son Berg, *Tidningssvenska* (i Det nya Sverige X, 341 ff.), 1916.

S. 312 r. 6 nedan tillägg: R. F. v. Willebrand, *Skriv*

ditt svenska modersmål riktigt (i Kalender utg. av Sv. Folkskolans vänner 1910); H. Bergroth, *Skriv ditt sv. modersmål riktigt* (ib. 1911 och 1912), *Bruka ditt sv. modersmål riktigt* (ib. 1913) och *Några finländska tillägg och randanmärkningar till Sv. Akademiens Ordbok h. 1—47* (i Studier i nordisk filologi V, 4), 1913; O. F. Hultman, *Om uppkomsten av den bildade talsvenskan i Finland* (i Sv. litteratursällskapets i Finland Förhandlingar och uppsatser 27, s. 231 ff.), 1913.

S. 314 r. 10 inskjut: En *Kort redogörelse för det svenska landsmålsalfabetet* ingår i J. A. Lundells Grundlinjer till praktisk fonetik, 3 uppl., Stockh. 1910, s. 23 ff.

S. 315 r. 10 tillägg: Viktig är J. Swenning, *Utvecklingen av samnordiskt æi i sydsvenska mål* (Sv. landsm. B. 4, 1909—10) med språkkarta.

S. 315 mom. 4 tillägg: En synnerligen omfattande och rikhaltig redogörelse lämnar nu E. Wigforss, *Södra Hallands folkmål I. Vokalismen*, Stockh. 1913.

S. 316 mom. 6 tillägg L. G. F. Norlander, *Starka verb i Västbomålet*, Lund 1913.

S. 316 mom. 7 tillägg: Hj. Lindroth, *Kort överblick över ölandsmålens ställning och indelning* i Sv. landsm. 1916, s. 35 ff.

S. 316 mom. 9—11 tillägg: G. Danell, [Östergötlands] *Folkspråk* (i Sverige II, 700 ff.), 1915.

S. 316 mom. 12 tillägg: R. Ekblom, *Fonetiska skiljaktigheter inom Vadsbo-målet* i Sv. landsm. 1916, s. 24 ff. (med språkkarta).

S. 316 mom. 13 tillägg: R. Ljunggren, *Ord och uttryck för åkerbruk och boskapsskötsel i Laske-Vedums socken* (i Sv. landsm. 1913) har s. 74 ff. en rätt stor »ordlista» öfver i uppsatsen förekommande dialektord.

S. 318 r. 4 tillägg: Ett stort anlagdt arbete är det under utgifning varande *Ordbok öfver Upplands folkmål* af B. Hesselman, Stockh. 1915 ff.

S. 318 mom. 17 tillägg: N. A. Lundgren, *Beskrifning*

öfver V. Vingåkers socken, Stockh. 1873, meddelar en ordlista; T. Ericsson, *Grundlinjer till undersökningen af Södermanlands folkmål* (Sv. landsm. B. 8), 1914, utförligt, grundligt och med en förträfflig språkkarta.

S. 318 mom. 18 tillägg: M. Borgström, *Askersmålets ljudlära* (Sv. landsm. B. 11), 1913; J. Sahlgren, *Närkes folkmål* i Nordisk familjebok, ny uppl., 1914.

S. 318 mom. 19 tillägg: H. Geijer och S. Samuelsson, *Värmlands folkspråk* (i Sverige V, 365 ff.).

S. 319 mom. 20 tillägg: E. Noreen, *Ärtemarksmålets ljudlära* I, Stockh. 1915. En ordlista på 85 ord — frånsedt dopnamn — från Färgelanda socken i Valbo härad är författad år 1844, men tryckt först 1916 i Åmål af S. Gunnäs under titeln *»Beskrifning öfver Färglanda pastorat»* af Johan Hammarin. Jfr ock de ofvan s. 525 såsom tillägg till s. 163 mom. 7 r. 3 nämnda ordsamlingarna.

S. 319 mom. 23 tillägg: H. Geijer, *Härjedalens folkmål* (i Sverige VI, 311 ff.).

S. 319 mom. 24 tillägg: H. Geijer, *Jämtlands folkmål* (i Sverige VI, 308 ff.). Dilettantiska äro K. L. Österbergs båda alster: *Ovikens bygdemål*, Lund 1914, och *En kort ordbok över Ovikens bygdemål*, Lund 1914.

S. 320 mom. 27 tillägg: A. Magnevill, *Bjursåsmålets ordförråd* (Sv. landsm. B. 10), 1913—14, utförligt, med grof beteckning.

S. 321 mom. 29 tillägg: H. Geijer, *Gästriklands folkmål* (i Sverige VI, 161 f.); jfr ock B. Hesselman i Nordisk familjebok, ny uppl. X, 855 f., och i *Sveamålen*, Upps. 1905, passim. Ett utkast till formlära är A. Uppström, *Allmogemålet i Ofvansjö*, författadt 1859, men utgifvet först 1916 (i Uppsala) med rikliga noter af W. Uppström i dennes *Miscellanea II*.

S. 321 mom. 30 tillägg: H. Geijer, *Hälsinglands folkmål* (i Sverige VI, 162 ff.); S. Hedblom, *Ord och uttryck inom*

kustfisket i Hälsingland (i Sv. landsm. 1913) har många dialektord, alfabetiskt förtecknade s. 32 ff.

S. 321 mom. 31 tillägg: E. Stenbom, *Njurundamålets formlära* (i Sv. landsm. 1915).

S. 323 r. 8 tillägg: T. E. Karsten, *Lexikografiska bidrag till kännedomen av österbottniska landsmål* (i Studier i nordisk filologi V, 3), Helsingfors 1913.

S. 327 r. 6 nedan tillägg: Ytterligare litteratur rörande detta ämne se III, 7 och tilläggen därtill.

S. 331 r. 6 tillägg: J. Götlind, *Nutida folkdiktning i metrisk belysning* (Meddelanden från Nordiska seminariet 6), Upps. 1912; J. Mjöberg, *Något om nutida svensk rimkonst* (i Sv. studier tillägnade G. Cederschiöld, s. 242 ff.).

S. 331 r. 15 tillägg: Hj. Lindroth, *Stiernhielms Hercules*, s. 269 ff., 1913; H. Bergstedt, *Meter och rytm i Tegnérs prosatal* (Sv. humanistiska förbundets skrifter XVIII), Stockh. 1913.

S. 332 r. 2 tillägg: E. Hjärne, *Den sapfiska strofen i svensk verskonst* (i Språk och stil XIII, 275 ff.), 1913.

S. 332 mom. 4 tillägg: O. Ottelin, *Det offentliga talandets konst* I, II (Verdandis småskrifter 196 och 197), Stockh. 1913.

S. 336 r. 7 nedan tillägg: Det bästa inlägget i denna fråga är O. Gjerdman, *Vår satskommatering* (i Språk och stil XIV, 151 ff.), 1914.

S. 381 r. 6 stryk: bland . . -*y*.

» 388 » 18 läs: svenskan möjligen på vissa håll apiko-alveolara

S. 495 r. 1 tillägg som not: Om de sv. vokalerna i allmänhet se nu E. A. Meyers viktiga, på experimentella undersökningar medelst röntgenografisk, plastografisk och palatografisk metod baserade och genom talrika afbildningar af de olika vokalernas artikulationslägen belysta *Beiträge zur schwedischen Phonetik* (i Vox 1916, h. 1).

S. 495 r. 6 tillägg: Emellertid är det mycket ovisst om dessa svåranalyserade vokaler verkligen annat än individuellt

äro apiko-alveolart bildade. Att de icke äro öfverallt homomorfa (om ock delvis homofona, jfr I, 383), är i alla händelser visst. Se om deras bildning i östra Närke Borgström, *Askersmålets ljudlära*, s. 32 ff.; om dem mera i allmänhet se Gjerdman i Språk och stil XVI, 16 ff.

S. 502 r. 11 f. stryk: och Dalsland.

» » » 16 läs: trycksvaga öppna förstafvelser

» 516 » 9 tillägg: samt i östra och södra Närke — såvida icke här i stället *ʋ* föreligger (jfr nedan s. 523) — se Sahlgren i Nordisk familjebok, ny uppl., XX, 335.

S. 519 r. 6 nedan läs: öfvervägande — detta bestrides emellertid af Danell, Sv. ljudlära, s. 71 — vanligt

S. 523 r. 6 läs: Regna, ja möjligen i hela östra och södra Närke — såvida icke här i stället, åtminstone på sina håll, föreligger *ʋ*, jfr ofvan s. 516

S. 534 not 4 tillägg: Enligt H. Geijer i Sverige VI, 165 och hos Hesselman, *De korta vokalerna i och y*, s. 185, förekomma nasoorala vokaler icke blott i Alfta, utan äfven i Ofvanåker i Hälsingland och i södra Ångermanland.

S. 551 r. 12 nedan inskjut: Utgifna äro nu ytterligare (jfr II, 481 och V, 691) delarna *VIII Kullings härad* 1914, *IX, 1 Marks härad, Norra delen* 1916, *XVII Tössbo härad* 1913, *XVIII Valbo härad* och *XIX Vedbo härad* 1915.

S. 554 r. 9 tillägg: A. Lyttkens arbete föreligger nu afslutadt i tre delar: I tr. 1904—6 (med historisk inledning), II 1908—11, III 1912—15 (med utförliga både latinska och svenska register — det sednare å 95 trespaltiga sidor — samt en 45 sidors kronologiskt ordnad litteraturförteckning), ett jätteverk af flit och beläsenhet, men med många brister ifråga om noggrannhet vid citering och vetenskaplig hållning i det hela (jfr Sahlgrens recension i Namn och bygd III, 167 ff.).

S. 557 r. 7 tillägg: Lyttkens-Wulff, *Sv. ordlista*, Lund 1911, och nu senast Sv. Akademiens *Ordförteckning*, Stockh. 1916.

S. 558 r. 8 läs: not 4 och rörande östra Närkes egendomliga »sje»-ljud Borgström, Askersmålets ljudlära, s. 30 f.) och

Till band II.

S. 74 r. 7 tillägg: alternativt äfven efter *ē* (växlande med *œ*), t. e. *bresch* (se III, 501 f. och 508).

S. 233 r. 10 tillägg som not: I öfverensstämmelse härmed har danskan i motsvarande fall »stød», se JESPERSEN, Dania IV, 230.

S. 240 r. 6 tillägg: Samma motsättning i fråga om uttalet af två- och trestafviga ord i latinet råder i danskan, t. t. e. *deus*, *deum* o. d. utan, men *debilis*, *laicus* o. d. med »stød»; se Jespersen, Arkiv f. nord. fil. XXIX, 14.

S. 350 r. 1 *muskedunder* och r. 15 *sparlakan* höra rätteligen till s. 361 mom. 2.

S. 352 före r. 5 nedan insätt: E. Upptakten utgöres ursprungligen af en verbform i interjektionen *klävitt* (ugglans skri; ordet ej upptaget i SAOL, men hos Wenström-Jeurling, stafvadt *klähvitt*) af *kläd hvitt* (ty dödsfall stundar, enligt folktron).

S. 353 not 3 tillägg: Jfr nu också VII, 131 noten.

» 354 » » » : Om min egen uppfattning af *kavat* se nu III, 167 med not 5.

S. 357 r. 10 läs: fornspråk med ty., resp. ry. förmedling lånade

S. 362 r. 2 stryk: *-patisk*,

» 392 » 17 tillägg: i Finland stundom *dikte'risk*.

» » » 19 » : i Finland ofta *präste'rlig*.

» 412 » 2 nedan tillägg: Om det finländska *präste'rlig* efter andra ord på *-e'rlig* se tillägget i B. III till s. 392 r. 19.

S. 413 r. 9 tillägg: (jfr dock tillägget i B. III till s. 392 r. 17).

» 434 noten tillägg: I. ALNÆS, *Norsk sætningsmelodi*, s. 17 ff.

S. 444 r. 6 nedan tillägg: Mot denna min framställning riktar I. Alnæs, No. sætningsmelodi, s. 210 ff., några tänkvärda invändningar, af hvilka dock en del förfalla, enär de bero på att han förbisett de tillägg som jag V, 692 gjort till II, 444, och som stämma med vissa af hans kritiska uttalanden.

S. 479 r. 2 tillägg: ny uppl. i *Spridda studier, tredje samlingen*, s. 79 ff.

S. 479 r. 9 tillägg: detta sednare nu ersatt af *1916 års rekapitulerande supplement*, Stockh. 1916.

S. 481 r. 11 tillägg: ny uppl. i *Spridda studier, tredje samlingen*, s. 25 ff., Stockh. 1913.

Till band III.

S. 7 tillägg: E. Herzog, *Streitfragen der romanischen Philologie* I, Halle 1904; R. Meringer, *Aus dem Leben der Sprache*, Berlin 1908; A. Meillet-W. Printz, *Einführung in die vergleichende Grammatik*, Leipzig & Berlin 1909, s. 8 ff.; H. Hirt, *Etymologie der neuhochdeutschen Sprache*, München 1909, s. 10 ff.; P. Kretschmer, *Sprache* (i Einleitung in die Altertumswissenschaft, hrsg. von A. Gercke und E. Norden I, 192 ff., Leipz. u. Berlin 1910); O. Behaghel, *Die deutsche Sprache*, 5 Aufl., Wien u. Leipz. 1911, s. 115 ff.; L. Sütterlin, *Werden und Wesen der Sprache*, Leipz. 1913, s. 24 ff.

S. 11 r. 9 nedan tillägg: Herzog

» 15 » 14 tillägg: enligt Meringer (s. 237 ff.) till och med den så godt som enda.

S. 20 r. 15 tillägg: Att barnens språk skulle kunna nämnvärdt inverka på språkets utveckling i det hela, bestrides emellertid med goda skäl af Meringer, Aus dem Leben der Sprache, s. 224 ff. Samma uppfattning hysa Wechssler och Herzog. Å andra sidan skattar Wallensköld (i Abhandlungen H. Prof. A. Tobler dargebracht, s. 296 ff.) barnens inflytande synnerligen högt.

S. 21 r. 2 tillägg: ja ännu t. e. hos Kock
» » » 3 » : Herzog

S. 37 r. 4 nedan inskjut: Det är dylika fall för hvilka Sahlgren (Skagerhults sockens naturnamn I, 29) föreslagit en särskild term, »redukt», och jag har sålunda icke, såsom Sahlgren antyder, förbisett skillnaden mellan en »redukt» och hvad jag i motsats därtill här ofvan kallat »den verkliga historiskt-etymologiska ellipsen».

S. 65 r. 18 tillägg som not: I allt väsentligt samma ståndpunkt som jag intar i denna fråga A. WALLENSKÖLD, *Zur Klärung der Lautgesetzfrage* (i Abhandlungen H. Prof. A. Tobler dargebracht).

S. 67 r. 8 läs: materiellt (ungefär) samma

» 87 » 16 tillägg som not: Om ut*rota* Bibeln 1541 ff., en hypersvecism för mlty. *utroden* 'ausrotten', som med tiden folketymologiskt anslutits till *rot*, se Lindroth i Festskrift till Söderwall, s. 172 ff.

S. 87 not 3 tillägg: Skrifvet *ola* träffas dock ordet redan 1552, se U. R. PALMLÖF hos Hoppe i Festskrift till Söderwall, s. 210.

S. 90 not 1 tillägg: WIGFORSS, *Sö. Hallands folkmål*, s. 378, antar däremot långt *u* vara det ursprungliga, TORP, *Nyno. et. ordbok*, s. 478, åter utgår från kort *u*. Allt ovisst.

S. 90 not 2 tillägg: Ännu annorlunda PERSSON, *Beitr. zur idg. Wortforschung*, s. 12, med hvilken TORP, *Nyno. et. ordbok* tveksamt instämmer.

S. 91 r. 18 läs: *glosa* (kan förutsättas för fsv. på grund af verbet fsv. *glōsa* 'uttyda'; mlat.

S. 91 not 5 tillägg: Om andra möjligheter för utvecklingen *nouwe* > *nögha* se E. NOREEN, *Ärtemarksmålets ljudlära*, s. 87 not 8.

S. 94 r. 1 nedan inskjut: *skorpion*,
» » not 3 tillägg: hos P. Swart *koes, koss, kooss.*
» 95 efter r. 7 inskjut: *varsko* (se närmare VII, 199 f.).

S. 95 r. 15 inskjut: *bolina* (fsv. *bōghlīna*),

» 97 not 4 tillägg: och Torp, *Nyno. et. ordbok*, s. 7 f. Min i texten här ofvan tveksamt gjorda sammanställning är näppeligen riktig, se E. Noreen, *Ärtemarksmålets ljudlära*, s. 92 not 7. Ett annat förslag — att sammanställa *oxel* med *akarn* 'ollon' — gör Lidén i Indog. Forsch. XVIII, 505.

S. 101 r. 5 efter parentesen tillägg som not: Vägande invändningar mot min uppfattning af förhållandet mellan lång och kort vokal i *hjort* o. d. framställas af Wigforss, *Sö. Hallands folkmål*, s. 309 ff.

S. 109 r. 4 efter parentesen tillägg: ; jfr dock nedan s. 339.

S. 114 r. 10 läs: *Bahus* liksom genomgående hos J. Œdman, Bahus-Läns beskrifning, Stockh. 1746, och den P. S. Hööke som till detta arbete fogat gratulationsverser)

S. 114 not 4 tillägg: Att så verkligen är förhållandet, och att sålunda den ofvan s. 110 omnämnda, af Kock framställda etymologien är oriktig, men att det fsv. »*ā*- här icke är, såsom jag antagit, ursprungligt, utan utgår från fsv. *af* (liksom i *åstad*), framgår särskildt af västgötadial. *abæ'kəh*; se vidare E. Noreen, *Ärtemarksmålets ljudlära*, s. 42 not 2.

S. 115 not 5 tillägg: P. Swart, *K. Gustaf I:s krönika* utg. af N. Edén, s. 1.

S. 118 r. 8 nedan läs: Arvidi, Lex. Linc., Salberg, Spegel, Runius, Dalins Argus m. fl.

S. 118 r. 2 nedan tillägg: ä. nsv. (och ännu Lind 1749) *hosa* 'strumpa' (jfr nedan s. 262)

S. 118 not 5 tillägg: A. Åkerblom, *Runii sv. rim*, s. 168 f.

» 120 r. 8 efter parentesen tillägg som not: Flere exempel på *småla* och *smola* både som subst. och verb anföras från och med Var. rer. voc. till och med Dalin 1853 af Kock, *Sv. ljudhistoria* II, 101, och E. Sundström, *Studier över Skogekär Bärgbo*, s. 114.

S. 120 not 3 läs: ordböcker liksom ock Seip, *Låneordstudier* I, 87, anta

S. 121 r. 2 efter *Sundborn* tillägg såsom not: Att emellertid flera namn på *-born*, t. e. just *Sundborn*, icke utgå från fnord. *borgund*, utan från ett fnord. *bor* 'ås' är numera uppvisadt af H. Geijer i Sv. landsm. B. 7, s. 115 ff.

S. 121 r. 7 läs: ett — för öfrigt genom y. fsv. *dudra korn* faktiskt styrkt — fsv.

S. 125 r. 1 tillägg inom sista parentesen: ä. da. *murla* 'mumla'

S. 125 not 4 tillägg efter 15: liksom äfven SEIP, *Låneordstudier* I, 82

S. 126 r. 4 tillägg: *våning* (se s. 461).

» 135 not 4 tillägg: Annorlunda och väl bättre LIDÉN hos K. H. LINDBERG, *Skeemålets ljudlära*, s. XXI, och E. NOREEN i Namn och bygd II, 126 (jfr ock J. SANDSTRÖM, *Stud. över utvecklingen av fsv. ŏ och ŭ*, s. 77 f., samt WIGFORSS, *Sö. Hallands folkmål*, s. 242 f.).

S. 138 not 8 tillägg: Knappast riktigt; se LINDROTHS tilltalande etymologi (*iðla-* = ty. *eitel*) i Xenia Lideniana, s. 57 ff.

S. 139 not 1 tillägg: Annorlunda PIPPING i Neuphilologische Mitteilungen 1914, s. 143 f.

S. 139 not 2 tillägg: Jfr nu PIPPINGS viktiga utredning i Neuphilol. Mitteilungen 1914, s. 124 ff.

S. 141 r. 7 tillägg: Jfr nu emellertid SEIP, *Låneordstudier* I, 44, där det med rätta framhålles, att en del af våra lty. lånord med *å* kan härstamma från de nlty. dialekter som själfva känna öfvergång af *ā* till *å*.

S. 141 i noterna r. 12 nedan tillägg: Jfr dock hvad häremot anföres af WIGFORSS, *Sö. Hallands folkmål*, s. 274 not 5.

S. 141 not 1 r. 1 läs: Det tre gånger (i Jordeboken af 1582 samt hos Girs och i Linnés Wästgöta Resa s. 116) anträffade

S. 141 not 1 r. 5 läs: VIII, 10, där dock citatet från Linné saknas

S. 144 r. 13 tillägg: och det dithörande *ståthållare* — — men hos Ihre *stadhållare* —

S. 145 r. 11 före *åm* insätt: *ålandsrot* (*åland* Var. rer. voc. ff. jämte *alant* 1683 ff. — se A. Lyttkens, Sv. växtnamn, s. 52 f. och 1622 f. — fsv. *ålands rōt* jämte *ālant* af mlty. *ālant*),

S. 146 mellan r. 6 och 5 nedan insätt: *husgeråd* (mlty. *hūsgerāde*);

S. 150 r. 8 läs: Weste och Dalin 1850.

» » » 13 » : från ty. *Martin.*

» 155 » 12 » : *a* (i Nedre Kalix *æ*) såsom

» 166 mellan r. 12 och 13 insätt: *ämbar* (fsv. lån från fsax. *embar*);

S. 167 mellan r. 13 och 14 insätt: *illmarig* (om ett förslag till etymon se Torp, Nyno. et. ordb., s. 243), *illparig* (se VII, 216);

S. 168 r. 5 nedan inskjut: *raka* i väg (om etymon se Torp, Nyno. et. ordb., s. 510 under *rakka*),

S. 176 r. 14 tillägg: *hvitmena* (se VII, 214);

» » » 20 läs: Linc., Serenius, Lind (

» 177 not 9 tillägg: *midel* A. Bolinus, *En dagbok* osv. (se not 6), s. 19.

S. 185 not 2 r. 2 läs: *Ormableck* Var. rer. voc., *ormeblek* Lex. Linc. 'ormbunke' (om etymon — till isl. *blaka* 'fladdra', sv. dial. *bläkta* 'fläkta' — se J. Palmér i Språk och stil XIV, 231 ff.)

S. 192 stryk r. 15—18, enär ordet *lemmel* troligen är lån från norskan (se Lidén i Namn och bygd IV, 126 noten).

S. 201 r. 10 hitflyttas *reffla* . . . *riffelen*) från s. 205 r. 2—1 nedan.

S. 203 r. 6 läs: Columbus, Spegel — m. m. se Grip i Sv. landsm. XVIII, 4, s. 29 — Serenius

S. 205 r. 2—1 nedan flyttas *reffla* . . . *riffelen*) till s. 201 r. 10.

S. 206 r. 3 nedan tillägg: Bellman rimmar *knekt*: pligt, se Wulff, Sv. rim, s. 75.

S. 210 r. 9 tillägg efter o. d.: se nedan s. 392 not 5.

» » not 3 tillägg: E. SUNDSTRÖM. *Stud. över Skogekär Bärgbo*, s. 88.

S. 224 r. 8 inskjut: vidare väl *jolmig*, som jag antar utgå från ett *gölmig*, hörande till fsv. *golia* 'äckla', da. *gylpe* 'kräkas' m. m. (delvis annorlunda, men oantagligt, Tamm, Et. sv. ordbok), och kanske ä. nsv. *bålie*, *bolia* 'bölja' (hvarom se nedan s. 334 not 1)

S. 225 r. 7 läs: *myrten* (*mirten* Lidner, Vitalis, Stagnelius, C. F. Dahlgren; jfr

S. 227 not 1 tillägg: Mot Kocks (och indirekte väl äfven min) förklaring af *ö* opponerar sig, såvidt jag kan finna utan angifvande af något skäl, HESSELMAN, Språk och stil VII, 225 f., där *römma* anföres äfven från Dahlstierna.

S. 235 not 2 tillägg: Skulle emellertid vokalen verkligen ursprungligen vara lång, så måste man väl — med en modifikation af den etymologi v. FRIESEN i Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening 1915 framställt, och som trots sin skarpsinnighet icke öfvertygat mig, särskildt emedan den synes mig mer än vederbör ringakta skrifningarna med *Ie-* och *Ø-*) — anta, att vi här ha att göra med en hos det mot got. *aiws* svarande fnord. ordet och dess afledningar förekommande vokalväxling af alldeles samma slag som den vi känna från fsv. *siō*, *siā*, *siū*, *sō* (got. *saiws*) 'sjö'.

S. 241 not 2 läs: trycksvaga öppna förstafvelser,

» 244 r. 4 efter »tidigare» tillägg som not: Att denna förmodan är riktig, ådagalägga nu de af E. NOREEN, *Ärtemarksmålets ljudlära*, s. 150 f., från Ortnamnen i Älvsborgs län samlade exemplen, såsom från Västergötland *Harmanstorp* 1542 och från Dalsland *Harsbyen* 1546, *Harness* 1552 osv.

S. 252 r. 16 läs: det möjligen från ty. — jfr dock nedan s. 484 med not 4 — lånade

S. 256 not 5 tillägg: Enligt LINDROTHS tilltalande fram-

ställning i Namn och bygd IV, 161 ff. har man emellertid snarare att utgå från en urnordisk böjning *þunraʀ*, dat. *þunrē*.

S. 264 mellan r. 10 och 11 insätt: *kul* 'bris' (isl. *kul*; jfr *kulen* s. 262, och se vidare Falk-Torp under *kule*);

S. 282 r. 2 inskjut: *kurbits* B. Olaui 1578 ff. (väl redan fsv. lån från fsax. *curbiz*),

S. 286 r. 2 nedan inskjut: *purken* (jfr no. dial. *purk* 'vresig person' och da. dial. *purke* 'vara vresig'),

S. 287 r. 15 inskjut: *rufsa* om (t. e. i håret; hörande till det ofvan nämnda *rubba* m. m.),

S. 288 r. 1 tillägg: *rusta* om (se Torp, Nyno. et. ordbok) och det dithörande *rustibus* (se V, 403),

S. 294 r. 9 tillägg: Att detta ord, såsom jag förmodat, icke hör hit, är väl nu öfvertygande uppvisadt af Sahlgren i Namn och bygd III, 100 ff. Att formen *Blaakulla* förekommer redan på 1400-talet, har påpekats af G. Carlsson, ib. IV, 158 ff.

S. 294 r. 6 nedan läs: *frusa*; jfr ofvan s. 278)

» 313 not 1 tillägg: Annorlunda, men väl oriktigt, Sahlgren, Språk och stil XVI, 132 f. och 143, Seip, *Låneordstudier* I, 82, Torp, *Nyno. et. ordb.*, s. 29 under *blett*, och SAOB.

S. 319 not 3 r. 2 läs: i Norvegia II, 1 ff. (

» » » 4 tillägg: Annorlunda Hægstad i Maal og Minde II, 51 f.

S. 338 mom. ζ) stryk: *muskot*

» 342 » b) r. 1 tillägg: *häromsistens* (fsv. *siztans*),

» 343 r. 7 tillägg: (dvs. Runius, se Wrangel, Det carolinska tidehvarfvets komiska diktning, s. 165 not 2)

S. 346 r. 4 tillägg: hos Nicander 1737 regelbundet och hos Odel 1741 ett par gånger *-ada* samt hos Bellman en gång (fladdr)*anda* (se Hellquist, Arkiv f. nord. fil. IV, 313 f.),

S. 349 r. 13 tillägg efter »sg.»; — dock t. e. ännu *elger*

Franzén, *länker* Atterbom, Orvar Odd, Wirsén (se R. G:son Berg, Om den poetiska friheten, s. 55) —

S. 433 r. 4 inskjut: *valrat* (se nedan s. 450),

Till band V.

S. 70 not 3 tillägg: Thaasens uppsats är nu i sin helhet omtryckt (efter Illustreret Nyhedsblad 1865 nr 40) i Maal og Minne 1913, s. 117 ff.

S. 82 r. 1 nedan tillägg: *röd* och hvita kinder (Strindberg, Stora landsvägen, s. 97)

S. 152 r. 4 nedan tillägg som not: Jfr J. Byskovs läsvärda uppsats *Om begrebet Grundled* [dvs. subjekt] i Danske studier 1914, s. 129 ff., där dock min här gifna framställning förbisetts.

S. 299 not 1 tillägg: Om andra speciella dualer se R. G:son Berg, *Duala substantiv i nysvenskan* (i Sv. studier tillägnade G. Cederschiöld, s. 180 ff.).

S. 311 r. 4 nedan tillägg: Andra dylika exempel anföras i mängd af J. E. Hylén i Språk och stil XVI, 28 f.

S. 345 mellan r. 15 och 14 nedan insätt: *-olog*, *-log*, *-og* (dvs. *-åg*) i en mängd namn på vetenskapsidkare, t. e. *bakteri-olog* (: *bakteri-e*), *egyptolog* (: *Egypt-en*), *fossiliolog* (: *fossili-er*), *hymnolog*, *ideolog*, *klimatolog*, *kraniolog* (: *krani-um*), *meteorolog*, *mytolog*, *psykolog* (: *psyk-e*), *typolog*; *embryo-log*, *etymolog* (: *etymo-n*); *alkohol-og*, *mineralog*.

S. 351 r. 4 tillägg: och Lidners *förstföd-sling*.

» 359 » 12 inskjut: det mycket oregelbundna *lega* till *leja*

» 361 » 2 och 4 skola *bände* och (hatt)*skygge* flyttas till s. 360 r. 4, resp. 3 nedan.

S. 368 r. 1 nedan bör fiska*fänge* flyttas till s. 369 r. 2.

» 388 » 12 » tillägg: Om pejorativt *van-* se VII, 118.

» 395 » 4 f. läs: *Reinhold* (om hundnamnet *Kurre* se III, 282),

S. 395 not 7 läs: *morian* i dess äldre form *murian* (se III, 285)

S. 404 r. 9 läs: stadsnamnet (ett annat förslag hos Hellquist i Språk och stil XVI, 152 f.) och

S. 404 r. 6 nedan tillägg: Oklart är *strabak* 'strafftrick'.

» » » 2 nedan tillägg: Rörande *pigäsch* och *bodisko* jfr nu Hellquist i Språk och stil XVI, 67 ff.

S. 442 r. 1 nedan läs: m. fl. af ett fnord. *bor* 'ås' (se tillägget till III, 121 r. 2, här ofvan s. 543) eller af

S. 443 r. 4 nedan tillägg till »första» som not: *Embring* är från slutet af 1600-talet och bildadt af ortnamnet *Embricke* (se R. BRIESKORN, *Bidrag till den sv. namnhistorien*, s. 6)

S. 443 r. 2 f. nedan tillägg som not till »äldsta»: Äldre äro dels det nyssnämnda *Embring*, dels det utdöda *Gyldenbring*, uppkommet 1654 genom adlande af en *Bring* (se BRIESKORN, a. st.).

S. 502 r. 2 nedan tillägg: -fet, -full, -grof, -mätt, -svettig, -rik, -sur, -säker.

S. 508 r. 11 nedan tillägg: och *ultra-*, t. e. *ultramodern* m. m. (se vidare VII, 121).

S. 516 r. 5 skall *lycklig* flyttas till r. 8.

S. 517 r. 4 läs: suffix (eller rättare sagdt suffixet *-d* fogadt till verbalstammar på *-a*) specifikt

S. 517 r. 8 och 7 nedan stryk: *behjärtad*, resp. *hjärta*

» 518 » 4 skall *trångbröstad* flyttas till r. 11.

» 528 » 7 ff. tillägg: *hysterisk, melankolisk, neurastenisk*

» 532 » 9 ff. nedan tillägg: *asiatisk, europeisk, grekisk, kananeisk, kirgisisk, kroatisk, irokesisk, skandinavisk*

S. 538 r. 3 stryk: *fanerogam-isk, kryptogamisk*;

» 541 » 12 nedan stryk: *antikristisk*,

» 547 » 12 skall *skol-* flyttas till r. 15.

» 555 » 6 f. skall *åtkomlig* flyttas till r. 3.

» 559 » 7 nedan tillägg: Tendensparticipier till *falla* äro väl de oregelbundet bildade *affällig* och *bofällig*.

S. 568 r. 5 nedan tillägg: Om *ur-* i *urarfva* m. m. se VII, 117.

S. 568 r. 1 nedan läs: i nära 300 fall

» 570 » 11 ofvan och 5 nedan tillägg som not: Jfr K. J. Samuelsson, *Några ord om sammansättningar med -lös och -fri* (i Sv. studier tillägnade G. Cederschiöld, s. 394 ff.).

S. 570 r. 19 läs: till ett antal af 114 fall.

» 591 not 4 r. 2 nedan inskjut: samt en mängd nya exempel hos Hylén, Språk och stil XIV, 133 ff.

S. 592 not 1 tillägg: Ytterligare exempel hos Hylén, Språk och stil XIV, 138.

S. 596 r. 8 nedan tillägg som not: Om reflexiva och reciproka (se nedan s. 599) verber jfr nu E. Wellander, *Zum Reflexivum im Deutschen* (i Minnesskrift tillägnad A. Erdmann, 1913), s. 126 f.

S. 625 r. 4 läs: *diftongerar* (här vanligen biformen *-gera-*)

» 631 » 14 nedan stryk: *schackrar,*

» 633 » 5 » flyttas *förskräcker* jämte den dithörande not 2 till s. 637 r. 13.

S. 634 r. 13 f. flyttas *förgyller* till s. 637 r. 16.

» 643 » 2 nedan tillägg: -pluggar, -svär, -äter

» 658 » 2 ff. tillägg: *förgapar sig, -griper sig, -går sig, -häfver sig, -naglar, -skrifver sig* (t. e. åt hin), *-tycker*

S. 692 stryk de fyra tilläggen till s. 416 samt nedersta raden.

S. 698 stryk rättelsen till s. 235.

Tryckfel

(de särskidt förvillande utmärkta medelst **feta** siffror).

I band I.

S.	502	r. 3 nedan	läs:	äfven
»	523	» 12	» :	ty. *ober*
»	551	» 7 ned.	» :	r. 19
»	562	sp. 2 r. 3	» :	Blumenberg, H. G.
»	**562**	» » » 19 ned.	» :	266
»	565	» 1 » 22	» :	Gråberg, O.
»	»	» 2 » 5	» :	Hallman
»	566	» 1 » 9	» :	Holenius, Z.
»	»	» » » 3 ned.	» :	Jämte

I band II.

S.	81	r. 10	läs:	*Feilhsk.*
»	**280**	» 8 ned.	» :	*Sissi*
»	351	mom. g) r. 2	» :	*notsake*
»	353	r. 8	» :	*skadvanke*
»	**381**	» 17	» :	*aplomb*
»	**401**	» 14	» :	*portamento*
»	415	» 1 ned.	» :	*-kritik*

I band III.

S.	11	r. 15	läs:	förskriftens
»	**13**	not 1	» :	V, 87
»	**28**	r. 11 ned.	» :	*sjä(r)sjant*
»	87	not 1 r. 2	» :	*øpe*

S. **127** skola noterna vara numrerade 1, 2, 3.
» 134 r. 4 läs: fsv. *dādh*
» » » 13 » : fåtalig
» **135** » 9 » : *lader*
» » » 4 ned. » : ä. nsv.
» **153** » 2 » » : kort *o*
» 154 » 5 » » : utveckling till *a*
» **157** » 1 » » : *abbat*
» 158 » 13 » : *aderton*
» 163 » 3 » : lån från
» **207** » » ned. » : 'smula' v. (se
» 224 » 8 » : *sorpla*
» 279 » 1 » : not 6
» 286 » 11 » : *plutt* 'stump,
» **318** » 1 » : *lop,* ags.
» » » 9 » : *metworst*
» 319 sista noten » : [8] Se
» 332 » » » : [7] Jfr
» 345 r. 1 ned. » : *i best.*
» 432 » 13 » : *spak**
» 432 » 16 » : *stag,*
» 440 » 4 ned. » : *lappskoj(s)*

I band V.

S. 175 r. 1 ned. läs: Men hvart
» 319 » 9 » » : *brefskrifvar-inna*
» **345** » 11 » : *s(tr)andrulling*
» 364 » 8 ned. » : (upp)-
» 382 » 3 » : *lagman-s-döme*
» 431 » 5 » : *Berg-klint*
» **433** » 2 » : ortnamnsbeståndsdelar
» 473 » 4 ned. » : *mattighet*
» **514** » 2 » : , *snufvig* till
» **516** » 2 » : , *uppsåtlig*

S. 521	r.	1 ned.	läs:	*troende* broder
» 539	»	1	» :	*jordisk, konisk,*
» 555	»	2	» :	*öfvervinnelig*
» 564	»	3 ned.	» :	*omätlig, omättlig, oneklig*
» 568	»	15	» :	*ljudande* utan
» 604	»	13 f.	» :	*förstår*
» 614	»	13 f. ned.	» :	*däfnar*
» 622	»	11	» :	*ren-sar*
» 633	»	15	» :	*talgar*
» 634	»	11 ned.	» :	*adresserar*
» 658	»	10 f.	» :	*-säger sig, -talar* (*sig*), *-tar* (*sig*), *-tolkar*
» 700	»	3	» :	) och [

Register

öfver etymologiskt viktigare ord[1].

[1] Rena dialektformer upptagas ej särskildt, och ä. nsv. ord i allmänhet blott under sin nutida form, om sådan finnes.

Tredje bandets innehåll:

Andra delen: Ljudlära (Fonologi), fortsättning.

Afdelning III.: Etymologisk ljudlära.

A. Metodologisk inledning.

EFTERORD.

Beträffande detta band har jag att tacka vännen Hoppe ej blott för biträde vid korrekturläsningen, utan äfven för många — på sina ställen citerade — meddelanden rörande nysvenska ords tidigast iakttagna förekomst i litteraturen.

Då tiden för uppgörande af register till hela verket ännu är så aflägsen, har jag, följande flera uppmaningar, funnit lämpligt förse denna del med register å etymologiskt viktigare ord, som här eller undantagsvis i något af de redan utgifna banden behandlats.

I fråga om de många här införda tilläggen till B. I, II och V gäller hvad jag yttrat i mitt efterord till B. II. Att äfven det band som härmed afslutas kräft många tillägg, förklaras tillräckligt af det förhållandet, att dess första häfte utkom redan för tolf år sedan.

Uppsala i mars 1917.

Adolf Noreen.

